

A SZUPREMÁCIA ÉS AZ ÖNRENDELKEZÉS IGÉNYE

**MAGYAR JAVASLATOK, TERVEK,
AZ ERDÉLYI KÉRDÉS RENDEZÉSÉRE (1918–1940)**

FORRÁSOK
A ROMÁNIAI MAGYARSÁG TÖRTÉNETÉHEZ

A sorozat szerkesztőbizottsága:

Bárdi Nándor

Hunyadi Attila

Lönhardt Tamás

Nagy Mihály Zoltán

Vincze Gábor

A SZUPREMÁCIA ÉS AZ ÖNRENDELKEZÉS IGÉNYE

**MAGYAR JAVASLATOK, TERVEK,
AZ ERDÉLYI KÉRDÉS RENDEZÉSÉRE (1918–1940)**

Összeállította és a bevezető tanulmányt írta:
Bárdi Nándor és Zahorán Csaba

Pro-Print Könyvkiadó,
Csíkszereda, 2014

A kötet az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet és a Pro-Print könyvkiadási együttműködésével a Kisebbségi magyar közösségek a 20. században OTKA (10973 sz.) program keretében készült

A kötet megjelenését az RMDSZ és a Communitas Alapítvány támogatta.

A borítón szereplő térkép Románia erdélyi és attól nyugatra fekvő megyéit mutatja be 1919–25 közötti kiterjedésükben az 1923-ra rögzült államterületek; a térkép kivágatán belülre eső más román megyék hollétére csak megközelítőleg, nevük elhelyezésével utal.

© Bereznay András, www.historyonmaps.com

Lektorálta:

Filep Tamás Gusztáv
K. Lengyel Zsolt

© Bárdi Nándor
© Zahorán Csaba
© Pro-Print Könyvkiadó

ISBN: 978-606-556-074-1

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	7
1. I. A Jászi-féle Nemzetiségi Minisztérium „Keleti-Svájc” tervezetének fennmaradt vázlata	63
II. A Jászi-féle erdélyi provizóriumtervezet	65
2. A székelyek küldöttsége Jászi miniszternél. A Székely Nemzeti Tanács budapesti nagygyűlésének határozata.	67
3. Jászi Oszkár: Visszaemlékezés a román nemzeti komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra.	69
4. Paál Árpád: Emlékirat a semleges, független székely államról.	81
5. Gyárfás Elemér: Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei	93
6. Csáky György: Megváltás (Részlet)	101
7. Békési András: Erdély megmentése. A megvalósítható magyar–román–szász imperium	108
8. VIII. jegyzék. Az erdélyi kérdésről.	115
9. Megegyezéssel határozat.	142
10. Kérés Románia törvényhozásához és a Népek Szövetségéhez	144
11. Kós Károly–Paál Árpád–Zágoni István: Kiáltó szó (részlet)	145
12. Teleki Pál: A nemzetiségi kérdés – a geográfus szemszögéből. (A williamstowni egyetemen (USA) 1921 nyarán tartott 8. számú előadásom).	163
13. A romániai Országos Magyar Párt memoranduma a nemzetkisebbségek helyzetének rendezéséről	179
14. Jancsó Benedek: A magyar társadalom és az idegen uralom alá került magyar kisebbség sorsa	187
15. Tornya Gyula: A népkisebbségi törvény tervezete.	194

17. Jakabffy Elemér: Tervezet a „kisebbségi törvény” javaslatához	233
18. Dr. Balogh Arthur: A székely vallási és iskolai önkormányzat	273
19. Paál Árpád: Törvény a székely közületek közművelődési önkormányzatáról, a Párisban 1919. december 19-én kötött nemzetközi szerződés 11. cikke alapján.	286
20. A nemzetiségi kérdés Romániában és a KRP feladatai.	325
21. A romániai Országos Magyar Párt marosvásárhelyi nagygyűlésének 1933. évi határozata a kulturális autonómia tárgyában.	330
22. Bethlen István: Az erdélyi kérdés.	331
26. Mikó Imre: A székely közületi kulturális önkormányzat	341
24 Kuncz Ödön: A trianoni békeszerződés revíziójának szükségessége. Emlékirat Sir Robert Gower képviselőhöz.	368
25. Pál Gábor: Törvényjavaslat a „Szövetséges és Társult Főhatalmak”, valamint Románia között 1919. évi december 9-én Párizsban kötött ki- sebbségi szerződés 11. cikkében biztosított kulturális önkormányzat életbeléptetéséről	376
27. Rónai András: A nemzetiségi kérdés területi megoldásai.	445
28. Rónai András: A nemzetiségi kérdés nem-területi megoldásai.	454
28.Dr. Pataky Tibor: Vázlat arról, hogy a román impérium alá került magyarság részére minő jogállás volna biztosítandó	464
29. Balogh Artúr: Erdélyre vonatkozó anyag	485
30. Bethlen István emlékirata e várható békefeltételekről.	499

BEVEZETŐ

A szupremácia és az önrendelkezés igénye. Magyar javaslatok, tervek, az erdélyi kérdés rendezésére (1918–1940)

Az erdélyi kérdés kifejezés által lefedett problémaköröket két részre tagolhatjuk: Erdély állami hovatartozásának kérdése (Románia vagy Magyarország része, avagy önálló) és a régió nemzetiségi problémái.

A témára vonatkozó szakirodalom elsősorban a korszak magyar revíziós elképzeléseivel és a transzszilvanizmussal foglalkozik. A nyolcvanas évek második felétől Romsics Ignác több munkájában dolgozta fel Bethlen István, illetve a magyar külpolitika revíziós elképzeléseit és törekvéseit.¹ Pritz Pál a harmincas évek magyar külpolitikáját vizsgálta ugyanebből a szempontból, Zeidler Miklós pedig a Magyar Revíziós Liga programját, történetét mutatta be.² Az erdélyi autonómatörekvésekkel foglalkozó írások két csoportba sorolhatók, vannak akik a transzszilvanizmust mint eszme- és irodalomtörténeti jelenséget, illetve önazonosságideológiát vizsgálták.³ A szakirodalom másik része a nyolcvanas években született, a Ceaușescu-korszak nemzetiségpolitikájának közvetett kritikájaként.⁴ Balázs Sándor a konkrét tervezeteket hasonlította össze és általánosította az 1989 utáni autonómiaelképzelések elvi megalapozása érdekében.⁵ A dokumentumok eddigi legátfogóbb vizsgálatát K. Lengyel Zsolt végezte el: a transzszilvanizmust mint az erdélyi politikai szerveződések kiütkeresését és az ezzel kapcsolatos vitákat tárgyalta kitűnő monográfiájában és tanulmányaiban.⁶ Szar-

- 1 Romsics Ignác: Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. In *Magyarságkutatás Évkönyve* 1987. 49–64. o.; Olaszország és a román–magyar megegyezés tervei, 1918–1938. *Valóság* 1993. 6. sz. 61–82. o.; A brit külpolitika és a „magyar kérdés”, 1914–1946. *Századok* 1996. 2. sz. 273–337. o., Bethlen István. *Politikai életrajz*. Magyarságkutató Intézet, Bp., 1991.
- 2 Pritz Pál: Revíziós törekvések a magyar külpolitikában 1920–1935. *Magyar Tudomány* 1979. 4. sz. 272–279. o., Zeidler Miklós: A Magyar revíziós Liga. Trianontól Rothermere-ig. *Századok* 1997. 2. sz. 303–352. o.,
- 3 Nagy György: A kezdeti Transzsilvanizmusról. *Korunk* 1973. 11. sz. 1652–1658. o.; Uő: Gondolat és funkció. *Korunk* 1977. 3. sz. 250–254. o., Fábrián Ernő: Azonosság és kultúra. In *A tudatosság fokozatai*. Kriterion, Bukarest, 1982, 43–77. o., Cs. Gyimesi Éva: *Gyöngy és homok*. Kriterion, Bukarest, 1992,
- 4 Lipcsey Ildikó: Erdélyi autonómiák. Bp., 1990., Pomogáts Béla: *A transzsilvanizmus. Az Erdélyi Helikon ideológiája*. Akadémiai, Bp., 1983, Uő: Válasz a történelemre. *Alföld* 1986. 7. sz. 66–75. o.
- 5 Balázs Sándor: Az autonómia gondolata a húszas–harmincas években. *Hét* 1992. január 9., 5. o.; január 23., 8. o.; január 30., 9. o.; február 2., 4. o.; február 13., 9. o.; február 27., 8. o.; március 12., 8. o.
- 6 K. Lengyel Zsolt: *Auf der Suche nach dem Kompromiss*. Ungarisches Institut, München, 1993, „Keleti Svájc” és Erdély 1918–1919. *Regio* 1992. 1. sz. 77–89. o., Az autonóm Erdély távlat a modern taranszilvanizmus korai időszakában 1918–1928. kézirat, TLA Közép–Európa Intézet Könyvtára (továbbiakban TLA KEI Kv.) K–936/1. 23 o., Az elnapolt alternatíva. Paál Árpád és az erdélyi magyar autonómia 1919/1920. *Korunk* 1991. 10. sz. 1265–1269. o., Transzsilvanizmus és regionalizmus a húszas évek Erdélyében. Különbségek és hasonlóságok. *Korunk* 1993. 6. sz. 59–64. o.

ka László pedig az első világháború után keletkezett határon túli magyar autonómia-terveket, elképzeléseket tipologizálta.⁷

Az alábbi dolgozat a két világháború közti erdélyi, jórészt magyar rendezési elképzeléseket mint technikákat szeretné bemutatni. Ezért a téma széles körű forrásanyagából csak a konkrétan kidolgozott közigazgatási, illetve nemzetiségpolitikai tervezeteket ismertetem, így nem foglalkoztam a publicisztikával, a sajtópolémiaikkal, a diplomáciai anyagokkal, a párt- és a választási programokkal, panasziratokkal, politikai paktumokkal. Nem taglalom a korabeli román–magyar viszonyt, az erdélyi nemzetiségi problémákat. Tehát kisebbségvédelmi, közigazgatási megoldásokat gyűjtöttem össze nem pedig a politikai viszonyok elemzésére törekedtem.

Először a különböző rendezési lehetőségeket tipologizálom, majd utalásszerűen a viszonyrendszer résztvevőinek célkitűzéseit és a szász, román, magyar elképzeléseket mutatom be.

I. A megközelítések rendszerezése

Az erdélyi kérdés rendezésére kidolgozott terveket két nagyobb körben lehet elkülöníteni aszerint, hogy azok határváltoztatással vagy a nélkül valósíthatók meg.⁸

Az előbbi csoportba a következő megoldások tartoznak: 1. Erdély Magyarországon belül (autonómiájának biztosításával vagy anélkül). 2. Erdély Románián belül (autonómiájának biztosításával vagy anélkül). 3. Önálló erdélyi állam (kantonális közigazgatással vagy anélkül). 4. Erdély területének megosztása Románia és Magyarország között (lakosságcserevel vagy anélkül).

A határváltoztatást nem igénylő kezelési módok: 1. Lakosságcsere, kivándoroltatás⁹ 2. Homogenizációs-asszimilációs program.¹⁰ 3. Nemzetiségi törvény. 4. Nemzeti autonómia– a) személyi/kulturális autonómia, b) területi autonómia, c) székely autonómia – biztosítása.

A feldolgozott dokumentumok, célkitűzéseiket tekintve: 1. határváltoztatási elképzelések, 2. Erdély függetlenségére vagy egy másik államon belüli autonómiájára

7 Csoportosítása: 1. föderációs tervek (1918–1920-as impériumváltás időszakából); 2. kulturális és oktatási önkormányzati elképzelések; 3. a sajátos történeti hagyományokkal rendelkező köztestületek autonómiájából kiinduló elképzelések; 4. nemzeti alapon szervezett közigazgatási és területi autonómiakoncepciók. Szarka László: Autonómia elképzelések a kisebbségi magyar pártok két világháború közötti politikájában. In Valuch Tibor (szerk.) *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Osiris–1956-os Intézet, Bp., 1995, 251–254. o.

8 A korabeli szakirodalom összefoglalója: Rónai András: A nemzetiségi kérdés területi megoldásai. *Magyar Szemle* 1937. november 201–209. o., Uő: A nemzetiségi kérdés nem-területi megoldásai. *Magyar Szemle* 1938. augusztus 303–312. o.

9 Wesselényi terve: a szász és a székely népességet ki kellene telepíteni az Alföldre a várható nemzeti konfliktusok megelőzése érdekében. Miskolczi Ambrus: Társadalmi és nemzeti kérdés az utolsó erdélyi rendi országgyűlésben. *Századok* 1979. 5. sz. 851–884. o.,

10 Vintila Brătianu gazdasági programja: 1926. október 30-i beszédében összefoglalva, *Universul* 1926. november 3., Viitorul 1926. november 2. A liberális álláspontot ismerteti Sextil Puscariu a *România Noua* 1931 szeptemberi cikksorozatában. Vaida-Voevod numerus valachicus mozgalma: az etnikai arányszám bevezetésének követése az oktatásban és a magán és közélet minden területén. A numerus valachicus. *Magyar Kisebbség* 1935. 5. sz. 135–137. o., a Ceausescu-korszak szisztematizációs programja.

vonatkozó tervek, 3. kisebbségi törvénytervezetek, 4. nemzeti (szász-német, magyar, székely) autonómiatervek.

A dokumentumok keletkezését tekintve három nagyobb korszakot különíthetünk el. I. Az impériumváltás időszakát (1918–1920). Ebben a periódusban a román–magyar területi/nemzeti aspirációk révén elsősorban határrendezési és decentralizációs tervek születtek. II. 1928–1931 között Romániában a Nemzeti Parasztpárt volt kormányzati pozícióban, és megpróbálkozott az ország közigazgatásának decentralizálásával. Ennek kapcsán helyezte kilátásba Iuliu Maniu miniszterelnök, egy kisebbségi törvény kidolgozását 1930 tavaszára. Ebben a helyzetben a romániai Országos Magyar Párt szakértői különböző vitákat folytattak a kisebbségi szerződésről és konkrét javaslatokat is kidolgoztak a magyar pártvezetők számára. A Nemzeti Parasztpárt képviselői pedig a kormányuk bukása után újból decentralizációs, regionalista elképzeléseikben látták a kiutat. III. A harmincas évek végére megváltozott nemzetközi erőviszonyok, Németország és Olaszország súlyának megnövekedésével az érintett térségben újból előtérbe került a határrevízió programja, amelyet a román kormányzat különböző politikai intézkedésekkel próbált ellensúlyozni.

A tervezetekhez kapcsolódó politikai folyamatok szereplői egyrészt az erdélyi nemzeti közösségek (románok, magyarok, németek), másrészt az ezek révén érdekelt államok (Románia, Magyarország, Németország); az egész kérdés ebben az összefüggésrendszerben a nemzetközi erőviszonyok átalakulásának függvénye.

Erdélyben a XIX. század első felétől két nemzetépítési stratégia létezett egymás mellett. A román–magyar viszony kulcsproblémája a régióban betöltött szerepekért folytatott küzdelem. Mindkét nemzet erdélyi regionális elitje e köré építette ki stratégiáját. 1918 előtt az erdélyi románság nemzeti autonómiáért küzdött, demográfiai fölényét politikailag is érvényesíteni kívánta. Miközben a régió magyarsága gazdasági, politikai és kulturális hatalmát őrizte és azt tovább kívánta erősíteni, az országos modernizációs törekvésekkel összekapcsolva. 1918 után az erdélyi magyarság törekedett a nemzeti különállásra és nemzeti autonómiájának intézményesítésére. Miközben a románság a megszerzett politikai hatalmát kívánta érvényesíteni minden területen. Az első világháború előtt az erdélyi politikai erők offenzívabb politikát követeltek a kormányzatoktól az erősödő (a modernizációs folyamatokban részt vevő) románsággal szemben. A háború után az erdélyi román politikai elit a politikai–hatalmi rendszer működése és a regionális érdekek tekintetében konfrontálódott a bukaresti kormányzatokkal.

A dolgozat ebben a folyamatban, mint az adott politikai elitek teljesítményét tekintve át a terveket és koncepciókat. Ha leírást a technikák tipologizálása alapján végzem el, kavarodnak az általában összetett elképzelések. A korszakokonkénti bemutatást azért vettem el mert abban az esetben az egyes korszakok részletes viszonyrendszerére helyeződne a hangsúly. Végül a mellett döntöttem, hogy nemzeti alapon kisírem végig a terveket, az erdélyi és nem erdélyi nemzetrészek elképzeléseit lehetőség

szerint elkülönítve. A most következő száraz leírás a szupremácia igényének és az önrendelkezés akarásának dokumentumait foglalja össze.

II. Az erdélyi szász/német stratégia és koncepciók

Az erdélyi szász törekvéseket a szász és az összromániai, majd 1933-tól az össznémet érdekek szabták meg. 1919 novemberében a nemzeti-területi autonómia megteremtését, 1933-ban pedig a népközösségi eszme alapján belső hivatásrendi szervezet létrehozását tűzték ki célul. A pártpolitika tekintetében 1922–1933 között, egy évet/választást (1927) kivéve, mindvégig a kormányzó pártokkal kötöttek választási paktumokat. 1933-tól a nemzetszocialista népcsoport-politika határozta meg stratégiájukat. A többi kisebbségekkel való összefogástól – elsősorban a magyaroktól – az említett egyetlen parlamenti választás kivételével elzárkóztak. Ennek hátterében főként az állt, hogy nem kívánták magukra venni a magyarsággal szemben a románság részéről állandósult irredentizmus vádját. Ezt erősítette a szatmári svábok ügye, a Iorga-kormány kisebbségi államtitkárságának megítélése, az Európai Nemzetkisebbségi Kongresszusokon a harmincas években képviselt eltérő álláspont is.¹¹

A németországi kormányok a romániai német kisebbség közös politikai szervezetbe való összefogását szorgalmazták, a magyarokkal való együttműködést Berlinből sem támogatták, egy olyan, a többségi hatalomhoz lojális társadalmilag és gazdaságilag szervezett kisebbség létrejöttében voltak érdekeltek, amelyet jól el lehetett helyezni az épp aktuális Mitteleuropa- tervbe (a harmincas években már mint ötödik hadoszlopot).¹²

Az erdélyi szászok 1919. november 6-án Segesváron tartott népgyűlése megerősítette az 1919. januári 8-i medgyesi nyilatkozatot (amelyben Erdély Romániával való egyesítése mellett kötelezték el magukat) és Nagyrománia más német népcsoportjai (a bukovinai-, a besszarábiai-, a bánási- és a regáti németiséggel) közösen vesznek részt az megnagyobbodott ország politikai életében. A gyűlés által elfogadott politikai irányelvek a további szász politizálást a Nagyromániai Németek Szövetségre ruházták. Országos, nem csak a németiségre vonatkozó célkitűzésük volt a Gyulafehérvári határozatoknak az egész országra való kiterjesztése (1.), az újonnan csatolt területek eltérő gazdasági érdekeinek elfogadtatása gazdaságpolitikában (10.), külön jogrendjük fenntartása és lényegének tartós megőrzése (12.), modern szociális törvények életbe léptetését (11.). Követeléseik – kifejezetten a németiségre vonatkozólag – egy nemzeti autonómia alapelveit fogalmazták meg, amely az 1918 előtti nemzetiségi mozgalom tapasztalatai leszűrésével alakult ki, és később az erdélyi magyar elképzeléseknek is mintául szolgált. Alaptörvényben kérték annak elismerését, hogy a nagyromániai né-

11 Paál Árpád: Magyar– német ellentétek a népegységi mozgalmakban. *Magyar Kisebbség* 1933. 15–16. sz. 437–453. o., 17. sz. 482–491. o.

12 Tilkovszky Lóránt: Erdély nemzetiségei és a weimari Németország diplomáciája. *Századok* 1983. 5. sz. 1098–1102. o.

metek politikailag egységes nemzetként szervezhessék meg magukat (2.). Ezen belül honfitársaiknak a német kulturális célok érdekében történő megadóztatását (3.), saját oktatási intézményrendszert (4.) kértek és „egyenlő és titkos választójog szerinti törvényhozó testületeik választását országos nemzetiségi kataszter alapján” (5.) kérték. A kulturális autonómián túl a közigazgatási területek nemzetek szerinti elhatárolását, a megyei és községi önkormányzatiság fenntartását és azon belül a területnek megfelelő nemzetiségi tisztviselő arány biztosítását kívánták. Ehhez társult az anyanyelv, a nemzeti szimbólumok, a német településnevek hivatalos használatának igénye.¹³

Szintén alapidokumentum *Az erdélyi szászok népi programja*, amelyet a szász népgyűlés 1933. október 1-jén fogadott el Brassóban. A dokumentum első részben az 1919-es irányelveket ismételték meg azzal a különbséggel, hogy ebben a dokumentumban már nem a romániai németek, hanem a világ németjeinek közösségéről beszéltek (1.). Különösen hangsúlyos a közösség egységének (és homogenitásának) fenntartására vonatkozó törekvés. Az 1919-es irányelvek ebben a szövegben mint az állammal szembeni követelések jelentek meg. Az eltelt 15 év tapasztalatai nyomán követelték a magántulajdon sérthetetlenségét (17.), az 1918-óta az állam által okozott társadalmi és gazdasági károk megtérítését (18.), hatékony mezőgazdasági, ipar- és hitel politikát (20–22.) és „a korrupció és törvények figyelmen kívül hagyásának felszámolását, mely az igazságszolgáltatás mélyreható megjavításával és a közigazgatás átpolitizálásának megszüntetésével érhető el” (24.). A program legfontosabb része és igazi újdonsága a belső önszerveződésre vonatkozik (*A népi élet kialakításának irányelvei*). Az anyagi áldozatkészségen túl ekkor már elvárták a néptársak közösségétől, „hogy az szellemi és testi erejének egy részét a népközösség rendelkezésére bocsássa, hogy azt szükség esetén ingyenesen szolgálja ezzel. Az élettér megőrzése és növelése a népközösség egyik alapvető kötelessége”. (1–2.) A megvalósítási program kulcscategóriái: családvédelem és népegészségügy, a fiatal németek számára kötelező munkaszolgálat, a közösségi célokra szánt anyagi hozzájárulásnak szász vállalatokra is kiterjesztett kötelezettsége, a hivatásrendi szervezet és „szomszédsági segítség” rendszerének kiépítése, egy gazdasági csúcsszerv létrehozása a sajtóorgánumoknak pedig „harcolniuk kell a német kultúra szellemi bomlasztása ellen. ... A sajtót a nép vezetésének kell felügyelnie, szükség esetén figyelmeztetnie vagy kirekeszteni.” (12.).¹⁴ Az előbbi két dokumentumban a nemzeti autonómia akarása mint a 800 éves tapasztalat során kialakult védekezési stratégia a román egységesítő politika közegében nemzeti összeháródássá vált, összhangban a németországi nemzetiszocializmus programjával.

Az előbbi határozatokon kívül 1926-ban született meg, egyéni kezdeményezésként, Hermann Müller kolozsvári szász ügyvéd tanulmánya *Erdély autonómiája* címmel.¹⁵

13 *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191–1975.* Köln/Wien, 1975, 268–271. p

14 Harald Roth: *Politische Strukturen und Strömungen bei den Siebenbürger Sachsen 1919–1933.* Böhlau, Köln/Weimar/Wien, 1994, 234–240. p.

15 Müller Hermann: *Das autonome Siebenbürgen.* Studien aus der politischen Vergangenheit des Siebenbürger Landes und Anregungen zu seiner Ausgestaltung im Rahmen des rumänischen Staates. Druck Drotieff, Hermannstadt, 1926, 32. A munkát Pásztor Sára fordította magyarra. TLA KEI Kv. K–1140 sz.

A három részből álló tanulmány áttekinti Erdély történetét az első világháborúig, majd a világháború utáni helyzetet ismerteti. Ez utóbbi helyzetképben mindhárom erdélyi nemzetiséget az impériumváltás kárvallottjaként mutatja be. Müller szerint a régió románsága a regátiakkal szemben mellőzöttnek érzi magát, mert az „egységesítés lebonyolítása a feje fölött és érdekeivel ellentétesen ment végbe”,¹⁶ sőt érdekeinek érvényesítésére már a hagyományos erdélyi képviselői intézmények sem állnak rendelkezésére. A dolgozat harmadik fejezetének tárgya Erdély lehetséges jövője. Müller Erdély sorsának jobbrafordulását a gyors és általános rendszerváltástól remélte, amelynek előfeltétele egy az összes nagy pártot összefogó központi kormányzat. Ennek a feladata lenne az ország egységesítésének megoldása kb. 25 év alatt. De addig is biztosítani kell a különböző területek szabadságát. Ez gyakorlatilag a rendkívüli előírások eltörlését, a községek és megyék önkormányzatainak működését jelentené továbbá széleskörű autonómia biztosítását az egyes tartományoknak az átmenet idejére. A történeti Erdélynek és a vele szomszédos volt magyarországi területeknek az átmenet idejére, a bukaresti parlament által kezdeményezendő öngazgatást javasol, saját igazságszolgáltatással, az őshonos nemzetiségek képviselőiből álló országgyűléssel, amely az autonóm terület számára rendeleteket alkotna. Müller állami felügyelet mellett biztosítatná az oktatás teljes szabadságát. A nyelvhasználat terén a 20%-os lakossági arányszám felett a bíróságokon, a közigazgatásban, az egyházi életben, az oktatásban garantálni akarja a „történelmi múltú nyelvek” egyenjogú használatát. A tartománygyűlések képviselői és a központi hatóságok tisztségviselői alkotnák a közös országgyűlést. S ez a fővárosi és vidéki szakértői bizottságoknak illetve a kisebbségek képviselőinek bevonásával országgyűlési szakértői bizottságokat hozna létre. Ezt követően, az átmeneti időszakban az államélet újjászervezéséhez, az egységesítéshez szükséges törvényeket – még mielőtt azok javaslatként az országgyűlés elé kerülnének – a tartománygyűlések, az országgyűlés szakértői bizottságai és a minisztériumok véleményeznék. Az egységesítés mechanizmusának további folyamatát és annak hatókörét azonban a szerző nem részletezte.

III. Erdélyi román és romániai keretek, programok, tervek

A következőkben az erdélyi román politikai elit stratégiájának átalakulását, a román kormányzatok erdélyi közigazgatási politikáját ismertetem vázlatosan, végezetül pedig két romániai kisebbségpolitikai álláspontot és ezeken belül mutatom be a különböző elképzeléseket.

1. Az 1918 előtti, magyarországi román nemzeti mozgalom célkitűzései korszakonként változtak: a) 1905-ig alapvetően Erdély autonómiájának visszaállításában gondolkodtak, s ezen belül a román nemzeti egyenjogúság alapján képzelték el a nemzeti problémák kezelését. A politizálás tekintetében a történeti Erdély románságának passzívista és a magyarországi románok aktivista magatartása merőben eltérő

¹⁶ Uo.

volt. 1905-ben a román nemzeti párt módosította programját és „a román nép államalakító politikai egyéniségének elismerését, etnikai és alkotmányos fejlődésének közjogi intézmények általi biztosítását”¹⁷ határozta el. Elsődleges célként a nemzeti autonómia megteremtését tűzték ki. b) 1905–1913 között megindult egyfajta kiegyezés a magyar kormányzattal, amelyet Ferenc Ferdinánd trónörökös köre és a bukaresti kormányzat is támogatott. c) A második Balkán-háborút lezáró béke (1913) és az 1918 őszi összeomlás között Erdély állami hovatartozása nagyhatalmi alkuk tárgyává vált. Az erdélyi román politikai mozgalmon belül – miközben formálisan lojálisak maradtak a magyar állam iránt – valójában a Román Királysághoz való csatlakozás eszméje vált uralkodóvá. d) A wilsoni önrendelkezés elvéről kialakított Károlyi-kormányzattól eltérő értelmezésükkel alátámasztva, 1918 őszén nyilvánosan is meghirdették az elszakadást. A gyulafehérvári határozatok rögzítésekor a fő kérdés már az volt, hogy államjogilag milyen módon helyezkedjék el Erdély, nemzetiségeivel Nagyrománián belül. e) A gyulafehérvári nagygyűlés után létrejött Kormányzótanács mint erdélyi román hatalmi központ funkciója egyrészt az impériumváltás helyi, közigazgatási lebonyolítása, másrészt a békekonferencia és az antant hatalmak előtt legitimizálta Románia területszerző törekvéseit. f) A Kormányzótanács megszüntetése (1920. április 10.) és a Nemzeti Parasztpárt hatalomra kerülése (1928) között az erdélyi Nemzeti Párt a román politikai életben – részben átvéve az 1918 előtti jobbra moldvai gyökerű Konzervatív Párt szerepét – a közép-európai politikai kultúrát, közigazgatási, kisebbségpolitikai hagyományokat képviselte a liberális kormányzattal szemben. g) 1928–1931 között a Maniu vezette kormányzat nem tudott megbirkózni a liberális párt befolyása alatt álló kormányzati apparátussal, a felhalmozódott gazdasági problémákkal, és csak részleges eredményeket ért el a politikai- és közigazgatási rendszer demokratizálása terén. h) 1931-től a király a politikai elitet/parlament pártokat egymás és a Vasgárda mozgalma ellen kijátszva próbálta hatalmát megerősíteni. A liberálisokkal folytatott küzdelemben, a Maniuval szemben előtérbe került Vaida-Voevod próbálta kifogni a szelet a Vasgárda és a jobboldal vitorláiból a numerus valachicus mozgalom kezdeményezésével, de ezáltal az egész politikai élet jobbratulódott. i) Iuliu Maniu az 1937-es választások előtt olyan választási paktumot kötött, amelyben szerepelt a szélsőséges Vasgárda is, remélve, hogy így megakadályozható a királypárti, liberális párti Tătărescu életreérése. A királyi diktatúra bevezetése után, 1938 februárjától, Maniu célja, a királyi diktatúra megszüntetése érdekében folytatott harc megkövetelte, hogy – kibékülve a liberális párttal – mindazokat a politikai erőket tömörítse maga körül, amelyek a demokratikusabb államrend helyreállítását követelték. j) A második bécsi döntés után, az alkotmányos királyság helyett a trianoni határok visszaállítása volt soron. Ugyanakkor „Pro Transilvania” néven egy több pártot képviselő egyesületet hoztak létre Maniu vezetése alatt, a második bécsi döntés revíziója érdekében. Maniu

17 A Román Nemzeti Párt 1905. évi választási programja. Kemény G. Gábor (szerk.) *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918*. IV. köt. Tankönyvkiadó, Bp., 534–536. o. Idézi és kommentálja Szász Zoltán: *Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918)* In Szász Zoltán (szerk.) *Erdély története*. III. köt. Akadémiai, Bp., 1988, 1673–1674. o.

és a Nemzeti Parasztpárt elitje a háború éveiben az erdélyi kérdés lakosságcserével történő megoldásához, majd a háború végére – a kollektív bűnösség elvét elfogadva, a magyarsággal szembeni megfélemlítő, megtorló akciókat támogatva – jutottak el az etnikai viszonyok erőszakos megváltoztatásának célkitűzéséig.

Az Erdélyben a XIX. század közepétől folyó román–magyar szupremácia–harcban mindkét regionális elit a nemzetállami eszközökre támaszkodott.¹⁸ A századfordulón megjelenő új, fiatal erdélyi román elit cselekvési lehetőségeit a Bécs–Budapest–Bukarest politikai viszonyrendszer, majd 1918 után az Ókirályság politikai és társadalmi adottságai határozták meg.¹⁹ Nagyrománián belül az ókirályságbeli Liberális Párttal szemben csak úgy tudtak szembeszállni, ha országos párttá válnak, ez meg is történt, amikor 1926-ban egyesültek a besszarábiai Parasztpárttal. De ezáltal meg is szűnt az erdélyi regionális érdekek egyértelmű politikai képviselője. Egy másik ellentmondás abból adódott, hogy ha a pártelit ragaszkodik az 1918 előtt Magyarországon megszokott önkormányzati élethez, az 1868-as nemzetiségi törvényből adódó nyelvhasználati, oktatáspolitikai elképzeléseikhez, Erdélyben nem tudta volna megvalósítani szupremáciáját. Ráadásul el kellett hárítania a liberális kormányzat és a bukaresti sajtó vádjait a párt állítólagos nemzetietlenségéről²⁰ és ellensúlyoznia kellett az 1918 előtti román nemzeti mozgalom követeléseire hivatkozó magyar nemzeti autonómia-törekvéseket. A húszas évek alapvető ellentmondása, hogy a románság ugyan megszerezte Erdélyben a politikai és részben a gazdasági hatalmat is, a régió kulturális, társadalmi életében és a gazdaság bizonyos szektoraiban továbbra is a kisebbségek maradtak a dominánsak. Ahhoz, hogy a románság megszerezze a gazdasági és kulturális dominanciát is a központi kormányzat támogatására volt szükség, amely viszont a regáti liberális párti klánok befolyása alatt állt. Az Osztrák–Magyar Monarchiában parlamenti küzdelmekben és az önkormányzatokban, az össznemzeti érdekeket hangoztatása közepette szocializálódott erdélyi román politikai elitnek szembesülnie kel-

18 Legplasztikusabban C. A. Macartney angol elemző fogalmazta meg ezt a szupremácia problémát: „Mi hát Erdély utóbbi tizenöt évének mérlege? Mint láttuk, ezeknek az éveknek a története nagyrészt egyszerű szerepcseréből állt. 1914-ben Erdélyt magyarok uralták a magyarok érdekében, a románok nélkül és nagyrészt ellenükre, míg a százszázalékos egyfajta középpozíció foglaltak el. Ma románok uralják a románok érdekében, a magyarok ellen, a németek még mindig középső, kulturálisan jobb, társadalmilag és gazdaságilag rosszabb helyzetével. Ahol korábban magyarok bírták a politikai hatalmat, ott ma a románok birtokolják. Régebben magyar és néhány német hivatalnok volt, román egy sem, hamarosan románok lesznek, néhány német, magyar egy sem. Államilag támogatott magyar oktatás, küszködő román és német iskolák helyett most államilag támogatott román oktatás van, míg a magyarok (és ismét a németek) küzdelemre kényszerülnek, hogy iskoláikat fenntartsák. Ahol korábban a magyar ipar és mezőgazdaság kapott könnyen hitelt, most románok kapják, és így tovább.” Hungary and her Successors. The Treaty of Trianon and its Consequences 1919–1937. Oxford Univ. Press, London-New York-Toronto, 1937, 348. o. Az erdélyi román értelmiség magyarsághoz való viszonyát tekintette át Bíró Sándor: *Az erdélyi román értelmiség eszmévilága a XIX. században*. In Deér József–Gáldi László (szerk.) *Románok és magyarok*. II. köt. Atheneum, Bp., 1944, 126–176. o. (Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve 1944)

19 A magyar szakirodalom egyik vitakérdése, hogy az erdélyi román politikusok mikortól hívei a Romániához való csatlakozásnak? A román nemzetiségi mozgalomnak volt-e az irredentizmuson kívül más célkitűzése? Számomra az az álláspont a legelfogadhatóbb, hogy az egyesülést egy hosszabb folyamat végeredményeként képzelték el, a német és az olasz egység létrejöttét történeti modellként elfogadva. Románia külpolitikai súlyának növekedésével ez az egységelképzelés is egyre inkább központi szerepet kaphatott gondolkodásukban.

20 Erre bőséges példát hoz a *Magyar Kisebbség* Románokrólunk rovata.

lett a Nemzeti Liberális Párttal, amely a banktőke, a nehézipar, a nagybirtok érdekeit képviselte.

Az erdélyi nemzeti szupremáciáért folytatott harcban a harmincas évek közepére megtörték a magyarság gazdasági, foglalkoztatási pozícióit, majd a második bécsi döntés után a dél-erdélyi nemzetiségi viszonyok is radikálisan megváltoztak. A század negyedik-ötödik évtizedére azonban a szabadelvű erdélyi román politikai elit (a Román Nemzeti Párt, majd a Nemzeti Parasztpárt) intézményesült, sajátos stratégiái is elenyésztek.

2. A Román Királyság külpolitikáját 1913-ig a Hármasszövetséghez való hűség határozta meg. Az ország, Balkán háborúkkal megnőtt súlyának megfelelően, illetve az új, politikai szocializációjú elit növekvő befolyása miatt regionális központként új támogatókat keresett. Az első világháború alatt nyilvánvalóvá vált, hogy az antanttal való szövetség jóval nagyobb és fontosabb területekhez juttathatja az országot, mint kitartása a központi hatalmak mellett. 1916-tól, a londoni titkos szerződésnek, az antanttal való megkötése nyomán egyértelművé vált, hogy Románia legfőbb hadicélja Erdély megszerzése.

Románia az 1916. augusztus 17-i titkos szerződésben foglalta össze az antant számára az Osztrák–Magyar Monarchiával szembeni területi igényeit. A Tisza vonalától–Várásroshatár– Debrecen–Csongrád–Algyő–Tisza vonaláig.²¹ Ez gyakorlatilag megegyezett a Kultúr Liga (Liga pentru unitatea culturală a românilor) elképzeléseivel, amely valamennyi románok lakta terület egyesítését tűzte ki célul.²²

A romániai politikai elit 1918–1921 között hatékonyan használta ki a nemzetközi erőviszonyok átalakulását, elsősorban az Erdéllyel és Besszarábiával rendelkező birodalmak összeomlását. Mivel Erdélyben és belül volt, mindaddig, míg a revíziós törekvések nagyhatalmi támogatókra nem találtak, nem kellett Magyarországtól tartania. A román pártok a németektől és a zsidóktól eltérően a magyar kisebbséget „revíziós kisebbségnek” tekintették, s minden megmozdulását – különösen a harmincas években – a revízió előkészítésének tekintették. A kormányok erdélyi modernizációs és nacionalizációs tevékenysége, amelyben a nemzetállamot szolgáló centralizáción volt a hangsúly, alapvetően a magyarságot sújtotta.

21 „A határvonala Prutnál kezdődik, Oroszország és Románia jelenlegi határánál, egy Novoszulicához közeli pontnál, s követi a folyót Galícia határáig, a Prut és a Ceremos találkozásáig. Innen Galícia és Magyarország között folytatódik, az 1655-ös magaslati pontig. Továbbhalad a Tisza és a Visó folyók közötti választóvonalon, hogy Trebusa (Fejérpatak) falunál eljusson a Tiszáig, feljebb attól a helytől, ahol egyesül a Visóval. Ettől a ponttól leereszkedik a Tisza partjára, 4 km-rel lejjebb attól a helytől ahol a Szamossal találkozik, Várásroshatár községet Romániának hagyva. Ezután dél-délnyugati irányba folytatódik, egy Debrecentől 6 km-re levő pontig. Ettől a ponttól eléri a Köröst, 3 km-rel lejjebb attól a helytől, ahol a két mellékfolyója (ága) találkozik, ezután egyesül a Tiszával, Algyő magasságában, Szegedtől északra, elhaladva Orosháza és Békéssámszon községek felé nyugatra, ahol 3 km-re egy kis kanyarulatot tesz. Algyőtől a határvonal a Tisza vonalát követi a Dunába ömlésig, végül a Duna vonalán halad Románia jelenlegi határáig.” Közli: Sztáray Zoltán: Románia szerződése az antanthatalmakkal. *Új Látóhatár* 1980. 1. sz. 79. o. Ue. idézi Raffay Ernő: *A vajdaságoktól a birodalomig*. JATE, Szeged, 1989, 135–136. o.

22 A társadalmi szervezet programja és kritikája: Moldován Gergely: Nyílt levelek a bukaresti román Kultúr Liga elnökéhez. In: *A románság*. I. köt. Nagybecskerek, 1895, 256–370. o.

A következőkben a korabeli Erdély közigazgatási viszonyait tekintem át, mint a többségivé lett erdélyi románság és a kisebbségivé vált erdélyi magyarság politikai feltételrendszerét. A többségi románságon belül Nagyrománia létrejöttét illetően két álláspont létezett. A Liberális Párt által meghatározott ókirályságbeli politikai élet – némileg leegyszerűsítve – a román hadsereg hódításának tulajdonította Erdély megszerzését. Így jogosnak vélte, hogy igazgatási modelljét ide is kiterjessze. Az erdélyi román nemzeti mozgalom képviselői ellenben saját harcuk eredményének tekintették az egyesülést. A régió fejlettségére hivatkozva akarták megőrizni a közigazgatás közép-európai hagyományait.²³

Az erdélyi románság (a Nemzeti Parasztpárt és erdélyi előzménye a Román Nemzeti Párt) álláspontjában is mutatkozott azonban ellentmondás volt. A volt magyarországi román politikusok, értelmiségiek egyszerre szerették volna megőrizni a Magyar Királyságban kialakult közigazgatási modellt, és ezzel együtt elfoglalni a helyi és szakigazgatási pozíciókat. Csakhogy ehhez nem rendelkeztek elegendő szakemberrel, és a városok nemzeti viszonyai, a kisebbségek gazdasági és kulturális dominanciája miatt ezt csak a regáti, központosított és a pillanatnyi politikai érdekeknek alárendelt közigazgatási mintákat képviselő bukaresti elit támogatásával tudták megvalósítani. Így alakul ki az a helyzet, hogy Iuliu Maniu és hívei kisebbségi kérdésben gyakorlatilag az 1868-as magyarországi nemzeti törvény alapjára helyezkedett a közigazgatásban pedig a világháború előtti (önkormányzati, szakigazgatási, morális) viszonyokat tekintették mértékadónak. Az ezzel kapcsolatos politikai megnyilatkozásait tekintve a korabeli publicisztika erdélyi regionalizmusnak.²⁴

Az eredménytelen 1918. november 13–14-i aradi tárgyalások, majd a román csapatoknak a belgrádi szerződés értelmében engedélyezett erdélyi bevonulása után, 1918 november 24-én a Román Nemzeti Tanács (RNT) körlevelében állást foglalt Magyarország románok lakta területeinek Romániához való csatlakozása mellett.²⁵ Az ennek megerősítésére összehívott gyulafehérvári nagygyűlésen kellett dönteni arról, hogy ez milyen formában menjen végbe: Erdély – avagy a nemzetiiségek – autonómiájával, vagy anélkül. A RNT-t alkotó szociáldemokraták és nemzeti pártiak között kompromisszum jött létre: a szocdemek lemondtak a köztársaság követeléséről, a nemzeti párti vezetők pedig vállalták az egyesülés lépcsőzetességét, a kívándó demokratikus rendszer meg-

23 Az erdélyi román regionalizmussal kapcsolatos román nyelvű dokumentáció: Erdélyi román regionalista törekvések, fénymásolat-gyűjtemény TLA KEI Kv. K-1170.

24 A két közigazgatási modell korabeli összehasonlítását adja: Guilelmu Șorban: *Administrația Ardealului*. é. h. n. Az erdélyi románság regionalizmusát figyelő magyarországi szakértők elsősorban a hangzatos kijelentések gyűjtötték. MOL Erdélyi Sajtógyűjteményében K 610. Jó példa erre a II. világháború kitörése után indult béke-előkészítő propaganda munka egyik összeállítása: Hogyan ítélték meg maguk az erdélyi románok a „nagyromán” uralmat. MOL K 67–37. 8. cs., 8 f.; Ezen alapul egy a kilencvenes években készült összefoglaló: Enyedi Sándor: „Autonómiát követelünk Erdély számára”, kézirat, 9 o., TLA KEI Kv. K-1371.; A korabeli irodalomban aktuális összefoglalókat adtak: Jancsó Benedek: A Román Nemzeti Parasztpárt és az erdélyi kisebbségek. *Magyar Szemle* 1928. június, 140–144. o., Szász Zsombor: *Erdély Romániában*. Grill, Budapest, 1928, 306–320. o., Uő: Az erdélyi románság regionalista törekvései. *Magyar Szemle* 1931 december, 348–359. o., Uő: Az erdélyi román egionalista mozgalmak hullámai. *Magyar Szemle* 1932 január, 61–69.o.; A téma korszerű feldolgozását és jó irodalmat ad: Zsolt K. Lengyel: Auf der Suche nach dem Kompromiss. i. m. 351–360. o.

25 Szász Zoltán: Az erdélyi román polgárság szerepéről 1918 őszén *Századok* 1972. 2. sz. 328.

teremtése érdekében. Vasile Goldiş az RNT meghatározó vezetője szerint „Románia teljes autonómiát ad nekünk, addig az ideig, amíg a Román királyság régi területén a demokratikus átalakulás meg nem történik. Romániával közös lesz a hadügy külügy és a pénzügy.”²⁶ Mindezt az osztrák Reichsrathoz hasonló keretek között képzelték el. A nagygyűlés előestéjén ugyancsak Goldiş dolgozta ki a határozati javaslat egyik változatát. Eszerint az adott politikai helyzetből és a magyarországi, illetve a romániai eltérő történelmi fejlődésből adódó konfliktusok megelőzése érdekében autonómiát biztosított volna a követelt területeknek. Ennek kereteit és tartalmát pedig a terület lakói (tehát nem csak a románság) által megválasztott alkotmányozó gyűlés határozta volna meg.²⁷ A november 30-i előzetes vita e körül, a III. pontról folyt. Míg a szocialisták ezt az autonomista álláspontot képviselték azzal érvelve, hogy nem akarnak visszalépni egy kevésbé demokratikus intézményrendszerbe, addig a Romániából visszatért emigránsok pl. valamint Vaida-Voevod és Maniu a feltétel nélküli egyesülést támogatták. A kompromisszum eredményeként a határozatban bentmaradtak a szociáldemokraták társadalmi refomkövetelései, és a II. pont szerint a „nemzetgyűlés az általános választói jog alapján választandó alkotmányozó gyűlés összeüléseiig ideiglenes autonómiát tart fenn e területek lakosai számára.”²⁸ Ennek alapján választotta meg a nagygyűlés a nagytanácsot, amely december 2-án egy 15 tagú bizottságra ruházta át jogait. Ez az erdélyi Kormányzótanács (Consiliu Dirigent) 1920. áprilisáig működött, Nagyszebenben, majd Kolozsváron, Iuliu Maniu vezetésével. A román király a gyulafehérvári határozatoknak csak az első pontját (a románok lakta magyarországi területek egyesülését Romániával) iktatta törvénybe (december 24-én). Ugyanakkor a Consiliu Dirigent hatáskörét is szabályozták, a királyi kormány hatáskörébe utalták a kül- és hadügyet, a vasút-, posta-, távirat-, telegráf- és vámügyeket, a bankjegyforgalmat, a kölcsönügyleteket és az állambiztonsági szervek irányítását. Egyben megbízták a kormányt az új választási rendszer és az agrárreform kidolgozásával.

Az új kormányzatban tárca nélküli miniszter képviselte az erdélyi ügyeket. A gyulafehérvári határozatok kisebbségpolitikai szempontból legfontosabb, III/1. pontját bár nem emelték törvényerőre, de így is a legtöbb értelmezési vita ehhez kapcsolódott. „Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot.”²⁹ Magyar részről ezt az erdélyi kisebbségek mint jogalanyok elismeréseként és ebből kiindulva nemzeti autonómiára tett ígéretként értelmezték. Mindezt Iuliu Maniu többször cáfolta.³⁰

26 *Aradi Hírlap* 1918. november 25. Idézi Erdély története. i. m.

27 Goldiş határozat tervezetét közli Sever Stoica: *Iuliu Maniu*. Cluj 1934.

28 A gyulafehérvári határozatok. In Nagy Lajos: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. ETI, Kolozsvár, 1944, 208–209. o.

29 Uo.

30 Leggyérteleműben az 1929-es közigazgatási törvényjavaslat parlamenti vitájában szolt erről. A vitát közli: Közigazgatási reform és a Magyar Párt. *Magyar Kisebbség* 1929. 15–16. sz. 564–574. o.

A Consiliu Dirigent – a már említett keretek között – másfél évig kormányozta Erdélyt. Törvényhozó szerv hiányában rendeletekkel irányított. Meghagyták a régi magyar törvényeket, köztük az 1868-as nemzetiségi törvényt, de felfüggesztették a megyei és községi önkormányzatokat és a (rövid időn belül jórészt nemzeti alapon lecserélt) tisztviselőket kinevezett alkalmazottá tették.³¹ Mindezt ideiglenesnek tekintették, arra az időre, míg az erdélyi közigazgatást teljesen a román tisztviselői kar veszi át. Ebben is megmutatkozott a Consiliu Dirigent kettősége. A regionális, önálló hatalmi szervnek az volt a funkciója, hogy még a békeszerződés aláírása és ratifikálása előtt érvényesítse a román nemzeti érdekeket a megszállt kelet-magyarországi területeken, ahol a helyi közigazgatásban, a városi lakosság körében döntő volt a magyar és német polgárság túlsúlya. Ekkor került sor – a román királyra a békeszerződés aláírása előtt – esküt nem tett tisztviselők elbocsátására, a kényszerbérletekre, lakásrekvirálásokra, az ostromállapot bevezetésére, a magyar állami iskolák elvételére. Közben – mint már említettük – az erdélyi román vezetők az Osztrák–Magyar Monarchia közigazgatását és nemzetiségpolitikáját tekintették mértékadónak, a magyar helyett román dominancia megteremtésével.³²

A Consiliu Dirigent megszüntetése (1920. április 10.) után vezértitkárságokat, majd vezérigazgatóságokat szerveztek az erdélyi ügyek kezelésére. Ezek a minisztériumi megbízottakkal együtt úgynevezett Egységesítő Bizottságot képeztek, de ezen kívül Bukarestben még működött a „Csatolt területek közigazgatási és egységesítő Államtitkársága” is. A többközpontú és változó közigazgatási irányítás rendszertelenségén túl külön problémát jelentett az, hogy Erdélyben érvényben maradtak a magyar törvények, amelyeket az ókirályságban nem ismertek. S a tisztázatlanságot fokozta, hogy az ostromállapothoz való hivatkozással a katonai hatóságok révén gyakorlatilag bármilyen helyi ügybe be lehetett avatkozni.³³ Az erdélyi románság nem tudta feltölteni a megüresedett közigazgatási állásokat megfelelő felkészültségű szakemberekkel illetve az Averescu (1921–1922) majd a Brătianu, (1922–1928) -kormányzat révén tömegesen érkező, a kormánypártokhoz kötődő, óromániai, alulképzett, a helyi viszonyokat nem ismerő tisztviselők miatt a régió igazgatásának színvonala jelentősen visszaesett. A közigazgatás zavarosságát növelte, hogy számtalan, különböző jogkörű rendelettel (miniszteri, osztályvezetői, prefektusi, szolgabírói, hadtestparancsnoki, csendőrpáncsnoki...) próbáltak úrrá lenni a helyzeten a polgári és katonai hatóságok. Az erdélyi román politikusok mindezt összehasonlították a régi államkeretben megszokott viszonyokkal és csalódtak az egyesüléshez fűzött reményeikben.³⁴ Nem-

31 A korabeli közigazgatási viszonyok áttekintését adja, magyar szempontból Szász Zsombor: Erdély Román közigazgatása. *Magyar Szemle* 1929. október, 160–166. o.

32 *Patria* 1920 április 14.; A Consiliu Dirigent tevékenységének korabeli összefoglalását adja Romul Boilă, In *Transilvania, Banatul, Crisana, Maramuresul, 1918–1928*. Bucuresti, 1929, I. 89–101. p.

33 Részletesen Nagy Lajos i. m. 88–95.o.

34 Iuliu Maniu nyilatkozata 1923-ból: „Mikor a bukaresti kormányok úgy bánnak az új tartományokkal, amint bánnak, bünt követnek el. Erdélyben és Bánátban semmi tekintettel sincsenek a nép szellemi, kulturális és gazdasági szükségleteire, ipart és kereskedelmet könyörtelenül megfojtanak. Az új tartományok intellektuális és termelő elemeit szegénységbe döntik s ennek következtében veszendőbe megy éppen azoknak évtizedes fáradt-

csak az országos politikában, de a regionális pozíciókban sem sikerült érvényesíteniük érdekeiket. Ebben a helyzetben az erdélyi románság megőrizte külön pártalakulatát. Az ókirályságbeli Averescu-féle néppárt és a Liberális Párt is csak a kisebbségi pártokkal kötött paktumok vagy választási visszaélések révén tudott Erdélyben a Nemzeti Párttal, majd a Nemzeti Parasztpárttal szemben szavazatokat szerezni. Az ókirályságbeli minták alapján folyó egységesítéssel, pontosabban centralizálással szemben Vaida-Voevod 1922-ben a regionalizmus és a decentralizáció híveként sorolta kívánságait: „1. alkotmányos és demokratikus kormányzat – abszolút monarchia helyett; 2. parlamenti – s nem oligarchikus kormányzat; 3. egység, decentralizáció alapján, azaz ‚regionalizmus’ – és nem erőszakolt centralizáció.”³⁵ Elégedetlenségüket nem csak sajtópolémiaikban, parlamenti beszédekben, hanem nyilvános, nagy hatású szimbolikus gesztusokban is kifejezték. A liberális kormányzat törvénytelen eszközei és korrupciója miatt a nemzeti párt tagjai nem jelentek meg a gyulafehérvári királykoronázáson (1922. szeptember) és Avram Iancu születésének százéves évfordulós ünnepségén. Az 1923-as alkotmány vitájában sem vettek részt a parlamentnek az előző évi választási visszaélésekkel létrejött összetétele ellen tiltakozva.

Az 1923-as alkotmány szerint a közigazgatás alapja a vármegye és a község, ezek intézményes működését külön törvényekben szándékoztak szabályozni, amelyek alapjaként, az alaptörvényben a közigazgatási decentralizációt nevezték meg (108.§.). Erre azonban a pártpolitikai harcok miatt nem került sor: minden hatalomra került párt saját érdekeinek megfelelően szervezte át a közigazgatást.³⁶

A Liberális Párt által kidolgozott 1925. júniusi, a közigazgatás egységesítéséről szóló törvény megszüntette Erdély közigazgatási különállását, a volt magyar törvények érvényességét, lehetővé tette a megyehatárok, megyeközpontok politikai célú megváltoztatását, nem biztosította a kisebbségi nyelvek használatát a községi tanácsokban.³⁷ A törvényt a parlamentben betervező kormánypárt az egységesítést a nemzeti történelem betetőzésének tartotta. Vintilă Brătianu, a liberális párt egyik vezetője pedig az autonómiát és az önkormányzatiságot csak az ellenséges állammal szemben látta szükségesnek (például a múltban a Monarchia elleni román egység törekvésekkel).³⁸ A nemzeti párt a javaslatról megállapította, hogy „elfogadhatatlan, flagráns ellentétben áll egy modern közigazgatás elveivel, amely a helyi önkormányzat

sága, kik a nemzeti eszme tiszta és bátor harcosai voltak s azoknak hasznára szolgálnak, kik mindig a kormányok megfizetett szolgálatában álltak...” Idézi Szász Zsombor: Az erdélyi románság ... i. m. 352.

35 A *Patriából* idézi Szász Zsombor uo.

36 Szász Zsombor szerint az esetben is az ókirályságbeli hagyományok továbbéléséről van szó. A román politikai élet új utjai. *Magyar Szemle* 1931 július, 288–296. o.

37 A törvényt ismerteti Nagy Lajos i. m. 177–179. o.

38 „Hangsúlyoznunk kell, hogy nem szabad „autonómiát” és „decentralizációt” összezavarni. Autonómia az állam és helyi szervezetei közötti harcok idejének maradványai, nemzeti kormányzat és általános választói jog korszakában önkormányzatnak helye nem lehet... Ezt annál is inkább ki kell, hogy fejezze az alkotmány, mert a harcok, amelyeket a románság a csatolt tartományokban az elnyomó kormányzatok ellen vívott, olyan küzdelmek emlékét őrzik, amelyeket olyan államok ellen harcolt, amelyek ellenségeik voltak.” Desbat. Deput. 1924–25. 3167. p. Idézi Szász Zsombor: Erdély román közigazgatása i. m. 163.o

demokratikus eszméin nyugszik”³⁹. A törvény parlamenti vitájában Iuliu Maniu megállapította: „Nem lehet elképzelni, hogy akár Erdély, akár Bukovina vagy Besszarába lakossága belenyugodjék abba, hogy elvegyék önkormányzatát, amelyhez minden tradíciójuk köti s amelyhez minden kívánságuk teljesítésének lehetősége fűződött. A feladat könnyű: egyfelől a román állam politikai egysége, másfelől decentralizáció, helyi önkormányzat.”⁴⁰ 1925-ben, a közigazgatási törvény elfogadása és Nagyrománia első helyhatósági választása időszakában élénk vita alakult ki az erdélyi regionalizmusról. De arról, hogy milyen módon intézményesüljenek a területi sajátosságok, egyedül Dan Sever – az erdélyi Nemzeti Párt titkára – nyilatkozott: tartományi igazgatóságokat kell felállítani.⁴¹

1926. február 17–20-án tartották meg a helyhatósági választásokat. Erdélyben a romániai Országos Magyar Párt a kormányzó Liberális Párttal indult közös listán (a 49 erdélyi városból 30-ban), és győztek. A magyarok megfelelő önkormányzati képviselőkhöz jutottak a települések és a megyék szintjén, Brătianuék pedig ezzel megakadályozták, hogy a Nemzeti Párt erős helyi hatalmi bázishoz jusson.⁴² (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az önkormányzatok jelentős része nem alakult meg vagy működésképtelen volt a nemzeti- és pártpolitikai konfliktusok miatt.)

Az 1928. decemberi választásokon győztes Nemzeti Parasztpárt már a következő év tavaszán benyújtotta közigazgatási törvényjavaslatát. Az eredeti tervezetben még valóságos tartományi autonómiáról volt szó, de a törvényhozási tanács (Consiliu Superior Administrativ)⁴³ – mivel az 1923-as alkotmány csak megyékről és községekről szól – ezt kiüresítette „megyeszövetségekké”. A törvényhozásnak benyújtott változatban a megye és a kormány közé beiktatott kerület intézménye szerepelt. A megyéket hét „regiuni”-ba sorolták Bukarest, Iași, Craiova, Cernauți, Kisinyov, Temesvár és Kolozsvár központokkal.⁴⁴ A reformot az ellenzék így is elutasította. A liberálisok szerint a tartományi autonómiával a nemzet egységének kialakulását hátráltatnák. Az Országos Magyar Párt legfőbb kifogása a törvényjavaslattal szemben az volt, hogy meg sem említette a kisebbségeket. Miközben Erdélynek a többi területhez viszonyított fejlettségén túl, épp a kisebbségek sajátos helyzetéből adódott.⁴⁵ A törvényben meghirdetett decentralizáció és az előző törvénnél szélesebb helyi önkormányzat azonban nem érvényesülhetett mert a községi, megyei, városi tanácsokat

39 *Patria* 1925 március 12.

40 Desbat. Deput. 1924–25. 3728. p. Idézi Szász Zsombor: Erdély román közigazgatása i. m. 164. o.

41 In jurul regionalismului. *Patria* 1925 február 22.

42 Bárdi Nándor: A romániai magyar kisebbség politikai stratégiái a két világháború között. *Regio* 1996. 3. sz. 32–67. o.

43 „76.§. Törvényhozási tanács létesítetik azzal a feladattal, hogy tanácsadással legyen segítségül a törvények megalkotásánál és összeegyeztetésénél, akár a végrehajtó hatalom, akár az országgyűlés kezdeményezze azokat, valamint a törvények alkalmazására vonatkozó általános szabályzatok elkészítésénél. A törvényhozási tanács meghallgatása kötelező minden törvényjavaslatnál, kivéve azokat, amelyek a költségvetési hitelekre vonatkoznak. ...” Románia alkotmánya 1923. Nagy Lajos i. m. 241. o.

44 Ismerteti Nagy Lajos i. m. 179–180. o. A törvény magyar nyelvű szövege, Paál Árpád fordításában 1929-ben megjelent Kolozsváron.

45 Bethlen György: A parlamenti csoport emlékirata a közigazgatási törvénytervezet kapcsán. *Magyar Kisebbség* 1929. június 1. 407–412. o.

a kormányzat bármikor feloszlathatta és helyükbe időközi bizottságokat nevezhetett ki.⁴⁶ A Nemzeti Parasztpárt bukása után ez utóbbi vált általánossá, különösen a magyarok lakta területeken.⁴⁷ Az önkormányzatok működését tovább korlátozta a kormányzat számára biztosított széles körű ellenőrzési és felügyeleti jog, valamint a tisztviselők kiválasztását meghatározó hatósági megerősítési és kinevezési jog. A kisebbségi kérdésre vonatkozó rendelkezések hiányát Maniu azzal magyarázta, hogy készülöben van egy külön kisebbségi törvény, amely majd rendezi a kérdést. Ez azonban sohasem készült el. A korabeli magyar értelmezés szerint Maniu a tervezet körüli hírverést csak a külföldnek szánta. A kormányzatot ért bukaresti sajtótámadásokat figyelembevéve valószínűleg a román politikai közvéleménynek is fontos szerepe lehetett abban, hogy a Nemzeti Parasztpárt nem állt elő akár egy 1868-as elveket követő tervszellettel sem.⁴⁸ Az elsősorban erdélyiekből és besszarábiaiakból álló kormányzat néhány részmegoldáson túl (az ostromállapot, a sajtócenzúra megszüntetése, iskolai államsegélyek folyósítása, az esküt nem tett tisztviselők nyugdíjának rendezése) nem hozott újat, inkább csak a kisebbségellenes politika enyhülését. (De ez volt a legtöbb amit a két világháború közti romániai kormányzatok tettek a kisebbségek érdekében.) Az ország súlyos társadalmi (korrupció, a liberális párti oligarchia hegemoniájának továbbélése) és gazdasági (világválság, eladósodott parasztság) problémáit ez a kormányzat sem tudta megszüntetni.⁴⁹

Az 1931 tavaszán hatalomra került Iorga-kormányzat harcot indított mindenféle regionalizmus ellen, és rendszerré tette az választott tanácsok helyett a kormányzat által kinevezett időközi bizottságok létrehozását. Maniu visszavonult, de a Nemzeti Parasztpárt újra ellenzékbe került politikusai folytatták a regáti politikával szembeni, elsősorban sérelmi harcukat. Július 5-én Vaida-Voevod nagy beszédet mondott a pártvezetőség előtt, és a régi magyar uralmat – mintegy hivatkozási alapként – összehasonlította a korabeli romániai kormányzattal.⁵⁰

Itt nem volt szó Erdély autonómiájáról, de egy hónappal később megjelent a pártvezetéshez tartozó Romul Boilă kolozsvári jogászprofesszor tanulmánya *A meg-nagyobbodott román állam újjászervezéséről*. Kiindulópontja, hogy az állam alapintézménye nem felel meg a román nemzet életfeltételeinek. Az új alkotmány/alkotmányozás az államigazgatás decentralizálásával oldhatná meg a vallási, kisebbségi kérdést, megállíthatná a közigazgatás színvonalának süllyedését és gyengíthetné az osztályharcot. A decentralizálás révén három igazgatási szint alakulna ki: 1. Felállítanának egy államtanácsot, amelyből a miniszterek, azaz a központi kormányzat kerülne ki. A külügy, hadügy, közlekedésügy, posta-, távíró-, távbeszélő-, pénz- és

46 Lege pentru organizarea administrațiunii locale 351§.

47 Fritz László: A Iorga-kormány „interimár-bizottságai” és a magyar nemzetkisebbség. *Magyar Kisebbség* 1932. 3–4. sz. 75–83. o.

48 Szász Zsombor: A magyarok Erdélyben. A Maniu kormány kisebbségi politikája (1928–1930). *Magyar Szemle* 1934. február 179–180.; A Maniu kormány programjában a kisebbségi kérdés megoldását ígérte. MOL K 63–235. cs. 1929–27/4. 98–115. f.

49 Mikó Imre: *Huszonkét év*. Studium, Budapest, 1941, 87–92. o.

50 *Patria* 1931. július 6.

vámügy, államkölcsonök, állambiztonság a tartományi diétákból és az államtanácsból összeálló országgyűlés és a központi kormány ellenőrzése alatt állna. A közigazgatás további ügyei a decentralizált szervek: a három létrehozandó tartományi diéta (Munténia, Moldva, Erdély) és a tartományi kormányok hatáskörébe tartoznának. Az 1923-as alkotmányban megfogalmazott „egységes nemzeti állam” helyett a tervezet „egyetlen osztatlan állam”-ról beszél. Központi intézményei a király, az államtanács és a központi kormány, tartományi szervei pedig a tartományi diéta és a tartományi kormány. A tartományi diéta törvényhozó jogkörrel bír a hatáskörébe tartozó ügyekben, az egyes törvények királyi szentesítése csak a tartományi tárgyalás, szavazás után történhet meg. A diéták létszáma Munténiában és Moldvában 220–220, Erdélyben 180 fő. A tartományi kormány 5 tagú lenne, pénzügy-, földművelési, kereskedelem-iparügyi, igazságügyi, vallás és közoktatásügyi miniszterből állna. A legfontosabb kisebbségekre vonatkozó rendelkezések az állampolgári jogegyenlőségből indulnak ki: a felekezetek egyenjogúsítása az autonómia megadásával, az anyanyelv-használati jogokat tartományonként külön-külön határoznák meg. Az oktatás terén: mindenki szabadon alapíthatna iskolát, az általa meghatározott nyelven, állami felügyelettel. Az állami középiskolák tannyelve az illető vármegye többségi lakosságának anyanyelve lenne, de a román nyelv oktatása kötelező lenne kisebbségi területen is. Az elemi oktatás minden esetben a tanulók anyanyelvén folya.

Az Országos Magyar Párt hivatalos lapja szerint „az alkotmánytervezet csak elméletben decentralizációs, azonban az elméleti decentralizációról csak félig-meddig akar lelépni a gyakorlati decentralizáció útjára. S itt is a tiszta demokrácia helyett a népek felé helyezett népnek a szupremáciáját helyezi el az elgondolás nyitjául.”⁵¹ A párt szakértői elemzése jóval differenciáltabb. A gyulafehérvári határozatokat és a kisebbségi szerződésben vállaltakat kéri számon a tervezettől. Az előbbiekből csak az egyházak egyenjogúsítását oldja meg a tervezet. Az 1919-es szerződés 10.§-ának a közsegélyezésre vonatkozó rendelkezésével és a 11.§-ban elismert, a székely és szász közületeket megillető vallási és iskolai autonómiával Boilă munkája nem foglalkozik. A magyar bíráló szerint a tervezet több pontja ellentétes a kisebbségi jogokkal. Ez vonatkozik a jog és az államhatalom eredetére felfogására („minden államhatalom és minden jog az államalkotó román nemzettől ered” (3.§); a tartományi diéta kizárólagos, hivatalos román nyelvhasználatára (120.§); a választási rendszerre, amely nem engedné számarányuknak megfelelően érvényesülni a kisebbségeket (62. és 106. §-ok); az állampolgárságról szóló VII. fejezet pedig nem rendezné a hontalanok helyzetét.⁵² Mindezen kritikák lényege, hogy Boilă tervezete nem adta meg a magyar kisebbség által akkor stratégiai célnak tekintett nemzeti autonómia kulturális vagy székely közületi modelljét.

A tanulmány a Nemzeti Parasztpártból induló, az 1931 szeptemberi *Patriában* kibontakozó regionalista kampány ellenére nem vált a párt hivatalos dokumentu-

51 *Közl. Újság* 1931. szeptember 17.

52 Fritz László: Boilă professzor román alkotmánytervezete. *Magyar Kisebbség* 1931. 22. sz. 801–814. o.; 23. sz. 831–838. o.

mává. A liberális párti és a Iorga-kormányhoz közel álló sajtó mint a román állam egységével szembenálló törekvést mutatta be.⁵³ Iuliu Maniu 1932. októberi új kormányalakításakor már fel sem merült a közigazgatás decentralizálása. A következő évben újra hatalomra kerülő liberális kormányzat kiiktatta a helyi önkormányzatokat és a megyék élére kinevezett prefektusok hatáskörét növelte meg.

A román politikai élet egyrészt a gazdasági világválság, másrészt a király, a parlamenti pártok és a Vaszárda között folyó játszma következtében instabillá vált. Az 1932–33-ban indult antirevizionista és a „*numerus valachicus*” mozgalmak légkörében már fel sem merült a regionális és nemzetiségi ellentéteknek a közigazgatási decentralizációval való kezelése.

3. A két világháború közti romániai kisebbségpolitika alakulása szempontjából elkülöníthetünk erdélyi román és bukaresti megközelítést. Az előbbi szocializációs élményvilága a magyarországi, a kiegyezés utáni vármegyei, parlamenti, birodalmi szintű nemzetiségi küzdelmekhez kapcsolódott. Az Ókirályság politikusai a századfordulóról a zsidókérdés rendezetlensége miatti nemzetközi nyomásgyakorlás és a sikeres dobudzsai románosítás tapasztalatait hozták magukkal, saját családi kultúraváltásaikon túl,⁵⁴ amelyek egyaránt azt bizonyították, hogy offenzív állami beavatkozással komoly eredményeket lehet elérni az asszimiláció terén. Egy másik fontos különbség, hogy az erdélyi román elit egy hosszú történelmi folyamat betetőzésének tekintette Nagyrománia létrejöttét, ellenben a bukaresti politikát meghatározó I. C. Brătianu úgy tekintett Erdélyre, mint olyan területre, amelyet fegyveres és diplomáciai eszközökkel szereztek meg.⁵⁵

Vintilă Brătianu, a liberális párti álláspont markáns képviselője már a húszas években nyíltan megfogalmazta, hogy „a fiatal román népnek új kultúrát kell megteremtene a régi királyságban érvényesülő germán és az ország keletén feltalálható szláv kultúra helyében. A régi kultúrák megszüntetése legjobban úgy valósítható meg, ha elvonjuk alóluk a gazdasági alapot. Így leszegényítjük az illető régi kultúrájú népeket s visszavezetjük kezdetleges életmódokba, süllyedésbe, meghasonlásba és társadalmi zűllésbe. Így lesz a magasabb kultúrából rom, amelyen felépülhet aztán az új és egységes román kultúra.”⁵⁶ Ezzel a radikális nemzeti kizárólagosságra törekvéssel szemben 1934-ig létezett egy integratívabb, a dualista Magyarország nemzetiségi politikájához közel álló koncepció is, amelyet Iuliu Maniu, az erdélyi román politika vezetője fejtett ki 1924-ben. Ő az erdélyi románság gazdasági és társadalmi egyenrangúságát, sőt fölényét kívánta, de ezt nem erőszakos módszerekkel, hanem komoly állami támoga-

53 *Natiunea* 1931. szeptember 30., *Universul* 1931 szeptember 18. Szász Zsombor: Az erdélyi román regionalista mozgalmak hullámai i. m.

54 Borsi-Kálmán Béla: A román nemzettudat fejlődése a Kárpátokon innen és túl egy nemzedék készülődésének tükrében. In *Együtt vagy külön utakon*. Magvető, Bp., 1984, 15–78. o., Bitay Árpád: Nyelv- és névtörténeti tanulmányok. *Magyar Kisebbség* 1926. 15–16. sz. 557–580. o.

55 Ismerteti az álláspontot: Sextil Puscariu a *România Noua* 1931 szeptemberi cikksorozatában.

56 1926. október 30-án Turnu Severinben tartott beszéde. Közölte a *Viitorul* 1926. november 2.; *Adevarul* 1926. november 2.; *Universul* 1926. november 3.

tással kívánta elérni. Mindez kísértetiesen hasonlít a századforduló után Erdélyben kilalakult magyar stratégiához, amelyet többek között Bethlen István és az Erdélyi Szövetség dolgozott ki. A legfontosabb lépések Maniu szerint a következők⁵⁷: Az állam és a központi szervek hivatalos nyelve a román legyen. Az állami felsőoktatás – néhány kivételtől eltekintve –, a középfokú képzés, és „ahol román gyerekek laknak” az elemi oktatás románul folyjon. A román tudományt, kultúrát, művészetet az állam minden lehetséges módon támogassa, mintegy helyrehozni a szétszakítottságból adódó lemaradást. A román egyházak fokozott és kiemelt támogatása szükséges különösen Erdélyben, hogy más egyházakkal szemben versenyképesek lehessenek. „Középosztály hiányában a román nép társadalmi szerkezete, míg az iparosok és kereskedők termelő osztálya nélkül pedig a nemzeti termelés hiányos és beteg. Ezeket tehát az állam hatalmával ki kell teljesíteni és meg kell gyógyítani. Itt nem arról van szó, hogy a már meglévő gazdasági értékeket szétromboljuk, sőt ezeket az értékeket igenis meg kell őrizni. Itt inkább arról van szó, hogy a román nép soraiból egy új társadalmi és gazdasági erőt kell létrehozni. Ezen igyekezetünket senki sem tekintheti sértőnek, főképp akkor nem, ha figyelembe vesszük, hogy a Kárpátokon túli magyar és részben zsidó városok kevés kivételtől eltekintve eredetileg német vagy szláv városok voltak, amelyek később az állam életének természetes velejárójaként állami erő által elmagyarosodtak.”⁵⁸

A kisebbséget megillető jogokat a következőkben foglalta össze: 1. A szólás-, sajtó-, gyülekezés-, társulás szabadsága fajra, nemre vagy vallásra való tekintet nélkül. 2. A Gyulafehérvári Határozatok alapján a felekezetek autonómiájának és szabad működésének biztosítása. A szabad iskolaalapítás lehetősége. A lelkészeknek állami fizetésben az egyházaknak államsegély kell részesülniük. Az utóbbi esetében a felekezethez tartozók száma vagy felekezet tagjainak adóbefizetése alapján alakíthatnának ki az egyházak közti igazságos arányokat. 3. A közoktatásban elvetette az erőszakos románosítást. „Az előbbi elvnek megfelelően, azon községekben és városokban, ahol jelentős számban élnek nem román nyelvű állampolgárok az állami, illetve községi óvodákban és elemi iskolákban az oktatásnak saját nyelven kell történnie. Ezekben az esetekben pontosan meg kell határozni azt a minimális gyerekszámot, amelyek anyanyelvi oktatásáért az állam még felelős. A román nyelv kötelező tantárgyként való bevezetése csak a negyedik osztállyal kezdődhet, mondjuk például akkor, amikor saját nyelvén a diák már tökéletesen tud írni, olvasni és számolni, és ugyanakkor az egyszerűbb élethez szükséges ismereteket is elsajátította. Az ily módon bevezetett román nyelvnek azonban nem szabad összezavarnia az általános tantervet, hanem kizárólag azt a célt kell szolgálnia, hogy a diákok elsajátítsák az állam hivatalos nyelvét.”⁵⁹ 4. Az anyanyelv használatát a személyes szabadság természetes velejárójának tekintette. Ahol a lakosság több mint 20%-nak nem a román az anyanyelve ott a köz-

57 Iuliu Maniu: *Problema minorităților*. Cultura Nationala, București, 1924, 21 p. Iuliu Maniu: A kisebbségi kérdés. Papp Z. Attila fordítása. In L. Balogh Béni (szerk.) *Kötődések Erdélyhez*. Alfadat, Tatabánya, 1999. 169–188. o.

58 Uo. 178–179. o.

59 Uo. 182. o.

igazgatásban és az igazságszolgáltatásban nemzetiség nyelvét „külső hivatalos nyelvként” javasolta alkalmazni. Ezt Maniu szerint legegyszerűbben úgy lehet biztosítani, ha olyan hivatalnokokat neveznek ki akik ismerik az illető kisebbség nyelvét, ha ez nem lehetséges, akkor hivatalos tolmácsot kell biztosítani.

„A faji, nyelvi és vallási kisebbségek politikai jogait minden fenntartás nélkül el kell ismerni. 1. A kisebbségek képviselőjét részarányosan biztosító, az Ókirályságban és Besszarábiában létező egyetemes, egyenlő, titkos választói jogot be kell vezetni a Kárpátokon túli vidékekre és Bukovinába. ... 2. A kisebbségek igazságszolgáltatásban és közigazgatásban való részvétele szintjén, úgy gondolom, hogy valamely faji, nyelvi, vallási kisebbségekhez való tartozás nemhogy nem szabad akadályozó tény legyen bizonyos hivatalok betöltésekor, vagy állami kitüntetések adományozásakor, hanem ellenkezőleg, az államnak igyekeznie kell, hogy a kisebbség soraiból kikerülő hivatalnokokat elsősorban a kisebbségek által lakott vidékeken alkalmazza. ...”⁶⁰ A fentiekből egyértelműen látszik, hogy saját nemzetének, társadalmi dominanciájának megermentését kívánta állami segítséggel. Ugyanakkor az 1868-as nemzetiségi törvény szellemében az egyéni jogegyenlőség alapján kezelhetőnek látta a problémákat. Az általa, nemzetiségi politikusként szorgalmazott különálló nemzeti/politikai közösségben való gondolkodás és ennek a többségi kormányzat általi elfogadása a húszas évek közepére eltűnt.

A külpolitikai viszonyok megváltozása, a belső pártpolitikai küzdelmek és a történelmi komplexusok miatt 1933–1934 után az előbb bemutatott integratívabb kisebbségpolitikai felfogás a „*numerus valachicus*” vita és a kisebbségi kérdést a pártpolitikai vitákból kiemelni akaró OMP javaslat elutasítása után eltűnt.⁶¹

1938-ban a külpolitikai helyzet és Csehszlovákia felbomlásának kezdete arra indította a román kormányzatot, hogy a kisebbségi kérdést majdnem húsz év után jogilag rendezze. Azt, hogy ez mennyiben szólt a külföldnek és mennyiben a romániai jogalkalmazóknak, talán jól illusztrálja az a tény, hogy a Kisebbségi Statútum két részét tartalmazó minisztertanácsi naplót külföldön ismertették és hivatkoztak rá mint a kisebbségi kérdést rendező dokumentumra, de a romániai cenzúra jó ideig nem engedte azt odahaza ismertetni.⁶² Lényegében három rendeletről van szó: *a kisebbségi főkormánybiztosság felállítására vonatkozó*⁶³, ugyanennek a törvénynek *a végrehajtási utasításáról*⁶⁴ és *a kisebbségek kívánságainak elintézésénél a minisztériumok által követendő vezérelekről szóló minisztertanácsi határozatról*⁶⁵. Ezek kidolgozásával a román kormányzat feladta azt a – két évtizeden át hangoztatott – álláspontját, hogy a kisebbségi kérdést nem szükséges külön rendezni, mert azt más törvények kielégítő-

60 Uo. 183–184. o.

61 Bárdi Nándor: Pártpolitika és kisebbségpolitika. A romániai Országos Magyar Párt javaslata és annak visszhangja 1934–35-ben. Magyar Kisebbség 1998. 3–4. sz.

62 Mikó Imre: A román kisebbségi statútum. *Hitel* 1938. 3. sz. 177–192. o., Uő.: Románia Kisebbségi statútuma. *Kisebbségvédelem* 1938. 4–5. sz.

63 *Monitorul Oficial* 1938. május 4-i. 101. sz.

64 *Monitorul Oficial* 1938. augusztus 4. 178. sz.

65 Uo.

en szolgálják. A Kisebbségi Statútum előkészítése során kikérték ugyan magyar társadalmi személyiségek (de nem az OMP vezetői) véleményét, de a javaslatokat viszont nemigen vették figyelembe. Az irányelvek szerzője Păclișeanu Zeno, a két világháború közti romániai kisebbségpolitika, kormányváltozásoktól független, meghatározó szakértője, egyben az első főkormánybiztos 1938. augusztus 4-ig, Dragomir Silviu kolozsvári egyetemi tanár kinevezéséig. A kisebbségi főkormánybiztosságot hármas feladatkör ellátására hozták létre: 1. a kisebbségekkel szembeni törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket ellenőrzésére 2. ezen intézkedések pontos alkalmazásnak felügyeletére. 3. az állami törvénykezés által felvetett kisebbségi problémák tanulmányozása és megoldási javaslatok kidolgozása. A főkormánybiztos ellenőrző és adatgyűjtő szerepén túl, a különböző minisztériumoknak csak a miniszterelnökön keresztül tehetett javaslatokat. A statútum legfontosabb része a minisztériumoknak szánt irányelvek. Az oktatásügy kérdésében: a kisebbségi személyek és egyházak a továbbiakban szabadon alapíthattak magániskolákat, ígéretet ad a 14%-os állami segély folyósítására. Biztosítják az egyes iskolák folyamatban lévő kérését a nyilvánossági jog megszerzésére. A nemzetiségi tanulók iskolai beiratkozása – szemben a korábbi gyakorlattal – kizárólag a szülők, gyámszülők akaratától függ. (Ez a névelmezések megszüntetését jelentette.) Engedélyezték a vasárnapi iskolák és ifjúsági egyesületek szabad működését. Egyházügyi kérdésekben: megtiltották a közigazgatási hatóságoknak, hogy az istentisztelet kérdéseibe beleszóljanak. A különböző felekezetek lelkészeinek államsegélyét egységesítették. A nyelvhasználat terén: a községi tanácsokban (de a királyi diktatúrában ezek az intézmények nem léteztek) engedélyezték, a községi előjárásához a kisebbség nyelvén írt kérvényt is be lehetett nyújtani (csak hogy mellékelni kellett a hiteles román fordítást is). A magyar helységneveket újra lehetett használni – de a cenzúra ezt továbbra is tiltotta. A közigazgatásban: a statútum értelmében a kisebbségi községek tisztviselőinek ismerniük kell az illető kisebbség nyelvét, a valóságban, épp ekkor a magyar tisztviselőket folyamatosan a regáti területekre helyezték át. A román iskolában végzett kisebbségieket már nem lehetett román nyelvvizsgára kötelezni, de 1938-ban ilyen alkalmazottak már alig voltak. A hivatalviselésben ugyanekkor az itt deklarált esélyegyenlőséggel szemben állt az alkotmány azon rendelkezése, hogy a hivatali állások betöltésekor a románokat kell előnyben részesíteni. A szövetkezetek és hitelintézetek nemzetiségtől független „egyenlőségét” pedig eleve a Nemzeti Szövetkezeti Központ létrehozásával, az egész mozgalom államosításával valósították meg. Tehát létrejött – 20 év után – egyfajta intézményi és elvi keret a problémák kezelésére, (messze nem a kisebbségek elképzelt tartalommal), de ezt senki nem tekintette tételes jogszabálynak. Magyar(országi) részről alapvető hiányosságnak tekintették, hogy nem „alap törvény”, hanem minisztertanácsi határozatot fogadtak el, hiányolták a jogi garanciákat és szankciókat az intézkedések betartására vonatkozólag. Intézményes garanciának pedig a magyar kisebbség egyetemes összefoglaló szervének létrehozását tekintették volna, amely ebben a tervezet-

ben szóba sem merült.⁶⁶ A Kisebbségi Statútum létrehozása erőtlen kísérlet volt a felhalmozódott nemzetiségi problémák kezelésére Ekkor azonban már sem a belső kisebbségpolitikai viszonyokat, sem a szovjet és magyar revíziós szándékok nemzetközi befolyását nem lehetett közömbösíteni.

IV. Erdélyi magyar törekvések az első világháború előtt– és a magyarországi elképzelések a második világháborúig

Az első világháború előtti, az erdélyi magyar szupremácia megőrzéséért folytatott szerveződések (Székely Társaságok Szövetsége, Erdélyi Szövetség) tevékenységét és Bethlen István álláspontjának alakulását Romsics Ignác dolgozta fel.⁶⁷ Ugyancsak ő tárta fel a legrészletesebben az első világháború utáni magyar kormányzatok Erdélypolitikáját.⁶⁸ Az erdélyi magyar kisebbség stratégiai útkeresését K. Lengyel Zsolt monográfiájában mutatta be, s jómagam egy régebbi tanulmányomban vázoltam.⁶⁹ Ezért ezekkel részletesebben nem foglalkozom. A kulcsfolyamatoknak a következőket látom:

a) A századfordulótól néhány a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó szakértőben (Beksics Gusztáv, Bartha Miklós, Moldován Gergely, Jancsó Elemér, Barabás Endre) tudatosult, hogy az erdélyi román nemzeti mozgalom a régió belüli szupremáciát a terület Romániához való csatolásával akarja elérni.

b) Ez a tény, összekapcsolódva a századvég modernizációjában lemaradt belső erdélyi, illetve székelyföldi terület gazdasági problémáival és a románság egyre dinamikusabb földbirtokszerzésével, a magyar birtokosállomány meggyengülésével, veszélyeztetettségérzetet teremtett az erdélyi magyar politikai elitben. A kialakult helyzet kezelésére a század első évtizedében komoly terveket dolgoztak ki, amelyek állami beavatkozást feltételeztek és az erdélyi magyarság gazdasági megsegítésében, a magyar településterület székelyföldi népfölösleggel történő megerősítésében látták a kiutat (Beksics Gusztáv mezősegi telepítési terve, Darányi Ignác birtokparcellázási programja és Bethlen István birtokpolitikai koncepciója).

c) A korszakot meghatározó politikus, Tisza István azonban nem pártolta a nemzetiségi tiltakozást kiváltó telepítési és nemzeti támogatási programot. Szabadelvű értékrendjétől távol állt a nemzetiségi viszonyokba való ilyen mértékű beavatkozás, másrészt – s valószínűleg ez volt a döntő – a Monarchia nagypolitikai érdekeit helyezte előtérbe, és igyekezett az erdélyi román nemzeti mozgalom képviselőivel – ahogy a századokkal is – kiegyezni, Romániának a Hármasszövetséghez való kapcsolódásának megőrzése érdekében. A nemzeti kérdésben külön pólust képviselő Jászi Oszkár a tízes évek első felében az ország általános demokratizálásában látta a megoldást, el-

66 A Külügyminisztérium számára készült magyar szakértői vélemény: MOL K63–1938–27/4. 57–64. f.

67 Bethlen koncepciója ... i. m.

68 Olaszország és a román–magyar megegyezés ... i. m.

69 Auf der Suche nach dem Kompromiss. ... i. m., Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között. *Regio* 1997. 2. sz. 32–67. o.

utasította a nemzeti szupremácia őrzésének gondolatát, és egyáltalán nem tartotta a román nemzeti mozgalmat az ország integritása szempontjából veszélyesnek.⁷⁰

d) Az erdélyi magyarság részéről kétféle elképzelés körvonalazódott. Egyrészt megjelentek az Erdély különállását, sajátos nemzetiségi viszonyait a terület autochton szervei által kezelhetőnek vélt társadalmi, értelmiségi törekvések. A tízes évek új erdélyi folyóiratai indították el az ezzel kapcsolatos vitákat, amelyből majd a húszas években a transzszilvanizmus mint önazonosság –diskurzus fejlődött ki. (*Haladás*, 1911, Kolozsvár; *Kalotaszeg*, szerkesztője Kós Károly, 1912, Sztána; *Erdélyi Figyelő*, 1914, Dés; *Erdélyi Szemle*, 1915, Kolozsvár; *Új Erdély*, szerkesztője Szentimrei Jenő, 1918, Kolozsvár) Náluk politikailag sokkal jelentősebbek voltak a századfordulótól kezdődően létrejövő, az erdélyi magyar szupremáciát védő politikai nyomásgyakorló csoportok. Az 1900-ban alapított Székely Társaság 1902-ben rendezett tusnádi kongresszusán már a Székelyföld valamennyi problémáját megvitatták,⁷¹ 1904-ben pedig Marosvásárhelyen megalakult a Székely Társaságok Szövetsége, amelynek tiszteletbeli elnökévé 1908-ban Bethlen Istvánt és Jancsó Benedeket választották meg. 1903-ban jött létre az Országos Magyar Szövetség, amely a nemzetiségi törekvések megfigyelése és kezelése érdekében, politikai tanácsadó szerepkörre törekedett. Az intézmény tényleges irányítója Jancsó Benedek volt. Sándor József, az EMKE elnöke 1904-ben ebben a körben tett javaslatot Erdély részleges autonómiájának visszaállítására.⁷² A szövetség társelnökévé 1912-ben a lassan legelismertebb erdélyi politikussá váló Bethlen Istvánt választották meg. Ő szorgalmazta egy pártok feletti erdélyi nyomásgyakorló csoport létrehozását. Előbb a Székely Társaságok Szövetségét (1907–1908), majd az erdélyi képviselők marosvásárhelyi választójogi értekezletét (1910) felhasználva majd, ezt követően az agrárius birtokpolitikai tervek melletti erdélyi egységes kiállással (1912–1913) akarta ezt létrehozni. A Munkapárt, az Alkotmánypárt és az Erdélyi Függetlenségi Párt képviselői között azonban a közjogi és gazdaságpolitikai kérdésekben oly nagyok voltak a különbségek, hogy akkor nem tudtak közös platformot kialakítani. Tisza István 1913 végén újra tárgyalásokat kezdett a románság vezetőivel, s ennek az ellenzék részéről történő elutasítása, az Erdély veszélyeztetettségének érzete, az erdélyi magyar szupremáciához való ragaszkodás megteremtette az együttműködés alapjait. Apáthy István és Kemény Árpád kezdeményezésére az erdélyi ellenzéki pártok 1913. december 7-én Kolozsváron megalakították az Erdélyi Szövetséget, amelynek munkatervét a következő év júniusában fogadták el Marosvásárhelyen. A szervezet célja „az egységes magyar állam keretében, a politikai szervezkedés és mozgalmok elmozdítása érdekében megvalósítani azokat az általános politikai, közgazdasági, köz-igazgatási, közművelődési és társadalompolitikai feladatokat, melyeknek megoldását

70 Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Bp., 1912. 509. o. Vö. Richly Gábor–Ablonczy Balázs: Jászi Oszkár. In Romsics Ignác (szerk.) *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953*. Osiris, Bp., 1998, 134–155. o.

71 Buday Barna (szerk.) *A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora*. Bp., 1902, 460 o.

72 Pomogáts Béla: Válasz a történelemre. i. m. 69. o.

Erdélynek különleges viszonyai megkövetelik.”⁷³ A programtervezet későbbi tételei: 1. Erdély katonai védelmének „kikövetelése”. 2. A választójogi sérelmek orvoslása. 3. Tiltakoztak a román többségű választókerületek kikerekítése, a román képviselők számának kontingentálása (előre megszabása) és az országosnál kisebb lélekszámú román választókerületek ellen. Törekedni akarnak arra, hogy az erdélyi választókerületek képviselői mandátumait az erdélyi közélet vezetői szerezzék meg. 4. Szükségnek tartották a törvényhatósági önkormányzatok biztosítékainak növelését, a magyar befolyás erősítését. 5. A nemzetiségi kérdésben a teljes állampolgári egyenlőség alapján külön jogokat nem fogadtak el. Alapelvük „A nemzetiségből mint ilyenből folyó semmiféle követelések el nem ismerése. Magyarországon az állami jogoknak egyedi forrása az egységes magyar nemzeti államhoz tartozása lévén az emberi jogok mindenkit egyenlően, emberi volta és nem nemzetisége alapján illetnek meg.”⁷⁴ Épp ezért elutasítottak mindenféle paktumot, nem fogadták el a nemzetiségeket a magyar állam tárgyalófeleként. Az egyéni sérelmek orvoslását azonban, mint írták, ha jogos, teljesíteni kell, akkor is, ha százezrek követelik is ugyanazt. 6. A közigazgatásban olyan légkört szeretnének, amely „Erdély unióját az anyaországgal a lelkekben és az állami intézményekben egyaránt megvalósítja.”⁷⁵ Ennek a kulcsa, hogy a közigazgatás (és az azt megtestesítő közjegyző) ne csak mint követelő, végrehajtó, hanem elsősorban segítőként, támogatóként jelenjen meg a helyi közösség előtt. Ezzel együtt kérték, hogy a tudatos nemzetiségi politikát lehetetlenné tevő pártpolitikát vonják ki a közigazgatásból. 7. A közgazdasági szempontoknál a mezőgazdaság korszerűsítésén kívül a magyar földbirtokállomány csorbítatlan megőrzését tűzték ki célul. Ennek érdekében szükséges „egy erdélyi altruista jellegű földhitelintézet, egy erdélyi nemzeti bank megalkotása, amelynek a földbirtok-politikával kapcsolatos pénzügyi műveletek lebonyolítása, az ingó és ingatlan jelzáloghitel ügyének szervezése és a hitelügyek tisztességes kielégítése, továbbá a szövetkezés elősegítése lenne a hivatása.”⁷⁶ A szövetség ugyanakkor Erdélyt Magyarország ipari központjává kívánta tenni. Ezt a vámpolitika, a szakoktatás és az infrastruktúra megújítása mellett elsősorban az erdélyi földgáz helyi felhasználásával kívánták elérni. Ettől az iparfejlesztéssel járó életszínvonal-emelkedéstől a nemzetiségi hatékonyabb egyéni integrálását remélték. 8. A közművelődés tekintetében az államnyelv elsajátítását vélték kulcskérdésnek. Feladatként az jelölték meg, hogy a népiskolák negyedik osztályának elvégzése után már minden gyermek szóban és írásban tudja használni az államnyelvet. Amelyik iskola pedig ezen célt nem teljesíti, ne kapjon állami támogatást – illetve ezek helyébe állami népiskolák felállítását javasolták. A papok és tanítók állami segélyét egyénileg utalják ki, ne pedig fölöttes szerveiken keresztül. Ezzel is ellenőrizhetőbb akarták tenni a román értelmiséget. Ugyanebben a dokumentumban jelent meg a javaslat az erdélyi állami műegyetem létesítésére. A program részletes ismertetését – a következő, 1917-

73 Az Erdélyi Szövetségnek 1914. június 7-én Marosvásárhelyt megállapított Szervezete, Munkaterve és Megválasztott Vezető Tanácsa. Lyceum, Kolozsvár, 1917, 23 o.

74 13. o.

75 Uo. 14. o.

76 Uo. 17. o.

es tervezettel együtt – azért tartom fontosnak, mert kézenfekvő hasonlóságot mutat Maniu 1924-es programjával és az erdélyi románság 1918 utáni törekvéseivel, illetve összehasonlítási lehetőséget nyújt az impériumváltás utáni, megváltozott pozícióból született erdélyi magyar elképzelésekkel.

A bukaresti szerződésben vállalt román támadás visszaverése után az erdélyi magyar szupremácia megőrzésére törekvő Bethlen István, 1917. március 3-i beszédében, egyrészt az erdélyi helyreállítási munkálatokat és hosszabb távú regionális fejlesztést irányító kormányzati intézmény felállítását sürgette, másrészt a Romániával készülő békeszerződésbe kárpótlásként be akart foglaltatni területi igényeiket. Az így kapott településekre az akkori határ menti románságot telepítették volna ki, helyükre pedig Moldvából csángókat, valamint háborús katonákat hozattak volna.⁷⁷ E részletesen ki nem munkált terv helyett a békeszerződés (1918. május 7.) csak katonai szempontokból módosította a határt, kis mértékben (5 ezer km²) Magyarország javára, de a megváltozott hadi körülmények között ezt már nem hajtották végre.⁷⁸ A később bevezetendő nemzetiségpolitikai intézkedések Bethlen javaslatán kívül a következőkben ismertetett tervezetben fogalmazódtak meg.

1917 nyarán, amikor az Erdélyért folytatott román–magyar helyezkedésben az utóbbi volt nyerő pozícióban, a tartalmából és stílusából következtethetően az Erdélyi Szövetség köréhez tartozó ismeretlen szerző által készített a Bethlenénél részletesebb terv *Az erdélyi kérdés-ről*.⁷⁹, a gyökeres és hosszú távú megoldást elsőrendű és halaszthatatlan politikai feladatnak tekinti: „az erdélyi magyarságnak és a vele azonos érdekű, feltétlenül államhű németiségnek etnikai túlsúlyrajuttatásán sarkallik. ... Az erdélyi probléma megoldása nem más mint preventív honvédelem nagy kérdése. Ennek céltudatos és szerves intézésére – ami pedig az eredményes munka nélkülözhetetlen előfeltétele – okvetlenül külön kormányzati akció és külön erre hivatott kormányzati szerv felállítása szükséges.”⁸⁰ A javasolt intézkedések egyik része az erdélyi románságra vonatkozott, amelynek értelmisége magyar állami szempontból megbízhatatlannak bizonyult. A nemzetiségi mozgalom társadalmi, gazdasági, kulturális elkülönüléséről pedig úgy vélte, hogy nem a védekezést szolgálta, hanem a romániai irredenta törekvéseket. Az intézkedések másik része „az erdélyi magyarság faji megerősítésére vonatkozik új magyar elemek betelepítésével”⁸¹, a magyar elvándorlás megakadályozásával, a természetes szaporodás és a magyarságba való természetes beolvadás elősegítésével, a magyar nyelvszigetek beolvadás elleni védelmével, az erdélyi románság Romániába történő kivándorlásának tervszerű elősegítésével. A „programszerű követelés” a gazdaságpolitika terén a következőket kívánta: 1. A két ország határán magyar határőrvidék létrehozását. Nagyszabású mezőgazdasági telepítési akció beindítását a székelyföldi tömbmagyar területnek a Mezőség, Szolnok-

77 Képviselőházi Napló 1917. március 3. Részletesen feldolgozta: Romsics Ignác: Bethlen István ... i. m. 61–63. o.

78 Nagybacsoni Nagy Vilmos: A Románia elleni hadjárat 1916–1917. III. köt., Bp., é. n. 120–124. o.

79 Országos Széchényi Könyvtár 111.352

80 Uo. 1–2. o.

81 Uo. 2. o.

Doboka, Szilágy, Kolozs megyéken keresztül az alföldi magyarsággal való összekapcsolása érdekében. Ezért a békekötés utáni két évre állami elővásárlási jogot kért azon birtokokra, amelyeket a háború kitörése óta részvény- vagy közkereseti társaságokon keresztül vásároltak meg, illetve amelyek parcellázással kerülnek eladásra. Birtokpolitikai törvény elfogadását javasolja az előbbiekben ismertetett 1914-es program részletezésével, kiegészítve a kivándorolt magyarok hazatelepítésének, az alföldi, dunántúli magyar államilag kötött nagybirtokoknak a románok lakta határszélekre történő áthelyezésének igényével. A magyar városok megerősítése érdekében iparfejlesztést, földgázkincs kihasználása érdekében a bányatörvények módosítását s a vasúti hálózat és a Maros, illetve völgye útjának fejlesztését kérték. Nemzetiségi vonatkozásban: a nemzetiségi alapon álló pénzügyi intézetek alapításának megakadályozását, a már létezők számára pedig szoros felügyeletet követelt a program. Ugyanígy az „ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági egyesületek, szövetkezetek, valamint közkereseti társaságok és munkásegységek faji alapon való alapításának törvényes megtiltását és csupán községi, vagy szakmai alapon való engedélyezését.”⁸² 2. Az oktatásügy és az egyházi élet körében követelték a görög-katolikus és görög-keleti iskolák és a tanítóképzés államosítását, azzal, hogy a gyermekeket anyanyelvükön is meg kell tanítani írni és olvasni. Javasolták: a román középiskolák, a lelkészképzés, a különböző nemzetiségi alapok, társadalmi szervezetek szigorú állami felügyeletét; az erdélyi magyar görög-katolikusok és magyar görög-keletiek kivonását külön magyar egyházközségekbe; az utóbbiak számára külön püspökséget szervezését; a román felekezetekből való áttérések megkönnyítését. A görög-katolikusok és a görög-keletiek számára is a Gergely-féle időszámítás behozatalát. A kötelező állami óvodák létrehozását egész Erdélyben. 3. A közigazgatásban követelték: az erdélyi vármegyék határainak megváltoztatását annak érdekében, hogy a magyarság és a németiség számszerű többségbe kerüljön, a közigazgatás újjászervezését megbízható elemek intézményes biztosításával. A közigazgatásból kizárando pártpolitikai szempontokon túl azt kérte a terv., hogy az „oláh anyanyelvűek bármely állami kinevezés alá eső állásra csakis magyar vidékekre, első-sorban az Alföld és Dunántúlra nevezhetők ki.”⁸³

Az Erdélyi Szövetségbe Apáthyék a választójogi nézeteltérése ellenére mindenképp be akarták vonni Apáthyék Bethlen Istvánt. Kölcsönös kompromisszumok után 1917. szeptember 30-án Bethlen terjesztette elő az Erdélyi Szövetség programmódosítását. Az első két pontban a békeszerződéssel foglalkozott, és az idézett parlamenti beszédéhez képest mérsékeltebb volt. Elutasította azonban a Magyarország és Románia közötti a szorosabb közjogi kapcsolat létesítésének ötletét. A harmadik pont a háború utáni erdélyi gazdaságpolitikáról szólt, kiemelten a vasúthálózat fejlesztéséről. Végezetül a spekulatív birtokparcellázás megszüntetését követelte, és keményebb fellépést a betörő román csapatokkal együttműködő erdélyi románokkal szemben.

82 Uo. 4. o.

83 Uo. 5. o.

Mások ezeket a javaslatokat egy erdélyi királyi biztosság létrehozásának szükségességével egészítették ki.⁸⁴

A kormányzati politika az 1916-os betörés után megtorló intézkedéseket hozott a gyanúsak minősített román nemzetiségű személyek ellen. A Tisza István 1917 májusi lemondását követően, júniusban megalakult új kormány belügyminisztere, Ugron Gábor bejelentette, hogy Erdély újjáépítését az Erdélyi Szövetség 1914-es programja alapján tervezi.⁸⁵ Mezősy Béla földművelési miniszter az ingatlanforgalom állami ellenőrzéséről akart benyújtani törvényjavaslatot.⁸⁶ Apponyi Albert pedig, aki vallás- és közoktatási miniszter volt az Esterházy Mór vezette kormányban, „hozzákezdett a Romániával határos peremterületeken az ún. kulturzóna felállításához, ahol az összes román felekezeti iskolák helyét állami iskolák vennék át, s csupán 15-18 olyan tanintézetet akartak meghagyni a román ortodox egyház birtokában, melyhez régi közművelődési hagyományok fűződtek. Terve szerint 4–5 év leforgása alatt, több mint 80 millió korona beruházással, 1600 elemi iskola és 800 óvoda létesült volna. Miután ez az érintett vidéken az önálló nemzeti szellemű román anyanyelvű oktatás végét jelentette volna, a nagyszabasi érsek elkeseredetten védelmezte iskoláit, részben pedig a végrehajtással megbízott kormánybiztosságnál próbált a felállítandó állami iskolákban a hittan mellett a román nyelv tanításának is helyet szorítani. 1918 júniusával a VKM megszüntette a zónában 311 román felekezeti iskola 477 tanítójának mindennemű államsegélyét.”⁸⁷ Az Erdélyi Szövetség programjából a harmadik Wekerle kormány (1917. augusztus 20–1918. október 30.) az ingatlanforgalmazás korlátozását vezette be. Bürokratikus módon megnehezítették a románság számára a birokvásárlást, minden ingatlaneladáshoz, illetve tartós bérbe adáshoz szükség volt a kolozsvári Ingatlanforgalmi Bizottság engedélyére: egy év alatt mintegy 10 ezer holdra vonatkozóan tagadták meg a vásárlási engedélyt.⁸⁸ 1918 márciusában Ugron Gábort erdélyi királybiztossá nevezték ki; ő az Erdélyi Szövetség, általa felvállalt programját azonban a háborús körülmények között nem tudta megvalósítani.

Az előbb áttekintett tervek, kormányzati lépések később, 1918 utáni Nagyrománia kisebbségpolitikájában köszöntek vissza. Az azokat sérelmező erdélyi magyar politikusok általában arra hivatkoztak, hogy az államegység követelte meg a háború alatti intézkedéseket; ugyanerre hivatkozott a romániai magyarságot irredenta politikai csoportnak tekintő román politikai elit is.

1918 őszére a román–magyar viszonyban fordult a kocka, és ebben a (vákuum) helyzetben új megközelítések váltak szükségessé. Az Erdélyi Szövetség vezetői (Apáthy István, Kemény Árpád, Bethlen István) új javaslatokkal fordultak Károlyi Mihályhoz: 1. A nemzetiségi kérdésben nélkülük ne kötelezze el magát. 2. Az eljövendő béketárgyalásokon nem szabad Magyarország belső egységét feláldozni, vagy az ország

84 Romsics Ignác: Bethlen István. ... i. m. 65–66. o.

85 Uo. 64. o.

86 Uo. 64. o.

87 Erdély története III. köt. 1698. o.

88 Uo. valamint Romsics Ignác: Bethlen István. ... i. m. 66. o.

megcsonkítását elfogadni. 3. „A horvátokat sorsukra kell bízni.” 4. A föderalizálás helyett a nemzetiségek egyházi, közművelődési, gazdasági önkormányzatát lehetne biztosítani. A felekezeti iskolák számára „szabad rendelkezésre adjuk a Magyarország költségvetésében tanügyi célokra fölvelt összegnek azt a hányadát, amely az ő adózási hányaduknak megfelel.”⁸⁹ 5. Az oktatásügyben: az elemi iskolák a nép anyanyelvén működnének és azon a nyelven tanítanak a magyar nyelvet is. A középfokú oktatásban a nemzetiségek igényeiknek megfelelő számú intézményt létesítenének. 6. A hivatalos nyelvhasználat terén: a nemzetiségek lakta járásokban az önkormányzatokat kétnyelvűvé tennék. A közigazgatásban: a föderalizálás helyett a megyék határainak nemzetiségi szempontú kikerekítése, az önkormányzatok kétnyelvűvé alakítása lenne helyénvaló. Az önkormányzatoknak a néppel érintkező tisztviselőinek tökéletesen kell beszélniük a lakosság nyelvét. Ezt a nemzetiségek által kiküldött bizalmi tanács is ellenőrizhetné. Minden nemzetiség számára külön ügyosztályt vagy államtitkárságot biztosítanak. Maximum odáig mennének el, hogy minden, az ország lakosságának több mint 10%-át adó nemzetiségnek külön minisztere lehetne. Erdély autonómiáját azzal az indoklással utasította el a javaslatot, hogy ott a magyarság és a németiség együtt számbelileg majdnem azonos a románsággal, de gazdaságilag és kulturálisan sokszorosan a fölött áll, tehát az önkormányzó Erdélyen belül úgyszólván túlsúlyban lesz. Szerintük Erdély autonómiájának felvetése csak Erdély elszakítását készíti elő. Az előbbieken felsorolt jogokat csak úgy adhatják meg, ha a szomszéd államok lemondanak az irredenta törekvéseikről. Ha pedig, ez megtörténik végképp semmi értelme az erdélyi autonómiának.

Teljesen más nézőpontból közelítette meg a helyzetet a Károlyi-kormány nemzeti-ségi minisztériumának vezetője, Jászi Oszkár. 1918 tavaszán írt munkája – *A Monarchia jövője – A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok* – egy demokratikusan létrehozott duna-táji államszövetség tervére épül.⁹⁰ Az öt „valóságos nemzeti állam-embrió”, – magyar, német, cseh, lengyel, horvát-szerb – szövetséget alkotna. Az itt élő nemzetiségeket hatékony védelemben kívánta részesíteni. Mindezt egy nagyobb európai integrációs folyamatban helyezte el. A terv a történelmi Magyarország területi épségének megőrzésével számolt. Nem tulajdonított kellő súlyt az anyaországgal is rendelkező nemzetiségek (szerbek, románok) elszakadási törekvéseinek.

Ezt a kérdést azonban Jászi miniszterként 1918 őszén már nem hagyhatta figyelmen kívül. Elsődleges célja ekkor az volt, hogy a békekonferenciáig megteremtse a magyarországi nemzetiségi kérdés kezelésének intézményes alapjait, anélkül, hogy a nemzetiségek és a szomszédos hatalmak az országhatárok kérdését előre eldöntenék. A Román Központi Nemzeti Tanács 1918. november 9-i ultimátumában követelte a budapesti Nemzeti Tanácstól 26 kelet-magyarországi vármegyének a nagyszebeni román nemzeti kormány alá rendelését. Az ezt követő aradi tárgyalásokon november 13-án Jászi ajánlata a következő volt: 1. A vármegyei keretek mellőzésével, járásokat

89 Károlyi Mihály levelezése I. köt. 1905–1920. Szerk. Litván György, Bp., 1978, 245. o.

90 Richly Gábor–Ablonczy Balázs i. m.

vagy kisebb egységeket alapul véve, lehetőleg homogén nemzeti blokkokat hoznának létre Kelet-Magyarországon. Ezeknek a nemzetiségi területeknek a kijelölését nemzetközi bizottság ellenőrizné. 2. A románság ezekben a kantonokban maga működtené a közigazgatást és az államhatósági ügyeket, a hadügy és a külügy kivételével. 3. Az erdélyi románság képviselői résztvehetnének a békekonferencián, ahol a végleges határokról döntenek. A kantonális felosztásban magyar impérium alá esne: Háromszék, Brassó, Udvarhely, Nagy- és Kisküküllő megyék, Maros-Torda alsó fele, Torda-Aranyos középső része, Kolozs megye középső része Kolozsvárral, Bánffyhyunnyaddal, Nagysármásig, a Szamos völgye Désig, Bethlennel. A román nemzeti terület határa „Orsovától indulna ki (Orsova még magyar terület lenne, Fehértemplom és Versec is), Temes- és Arad megyén át vonulna végig Radna és Nagyhalom mellett, Gyulánál elkanyarodnék Tenkéig, azután a csépai járásig, Nagyváradtól Élesdig, Szilágysomlyóig és Zilahig, magában foglalná Szatmár megye erdői járását, aztán elkanyarodnék Nagybánya és Felsőbánya alatt, Máramarossziget magyar terület maradna, a Visó völgye a határig román lenne.”⁹¹ A román területeken belül egyes városok magyar autonómiát kapnának: Petrozsény vidéke, Déva, Vajdahunyad vidéke, Resica, Szászváros vidéke, Lugos vidéke, Beszterce vidéke, Stájerlak vidéke, Belényes vidéke. A magyar területeken belül autonómiát kapna: Alibunár vidéke Torontálban, az avasi járás és a radnóti járás.

Ezzel szemben a román vezetők már csak a Román Királyságon belül tudták elképzelni Erdély autonómiáját. Maniu teljes szuverenitást kért a románság számára, egész Kelet-Magyarországon, és nem provizórikus, hanem végleges megoldást kívánt a béketárgyalások előtt. Ezek után a következő napon Jászi egy újabb 11 pontból álló javaslattal állt elő. A legfontosabb pontok: román impérium mindenütt, ahol román többség van (1.). A román impérium küldöttje helyet foglal a magyar kormányban minden közös érdekű ügy intézésénél (2.). A nemzeti kisebbségeknek kölcsönösen biztosítják az 1868-as nemzetiségi törvényben biztosított védelmet (5.). A provizórikus román impérium a román királyság katonai erejét nem veheti igénybe (7.). A magyar kormány és a román komité kormánybizottságot szervez az új rend életbe léptetésére (8.). A javaslatokat azonban Aurel Lazar azzal utasította el, hogy ez sem adja meg a román nemzetnek „a végrehajtó hatalmat”. S ebből adódóan a rendet sem garantálhatja a Román Nemzeti Tanács.

Néhány nappal későbből a Somló Bódog, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács tagja kézírásával került a nemzetiségi minisztérium irattárába az úgynevezett „*Keleti Svájc*” tervezet.⁹²

Az a terv Magyarországot XIV. kerületre vagy kantonra osztotta fel. Az I-III. terület a felföldi részeken szerveződött volna. A IV. kerület rutén, magyar és román kisebbségekkel Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegyéket foglalta magába, Beregszász vagy Máramarossziget központtal. Az V., dési kerületet Szilágys, Szolnok-Doboka,

⁹¹ Világ 1918. november 14.

⁹² A Jászi-féle Nemzetiségi minisztérium „Keleti Svájc” tervezetének fennmaradt vázlata. Közzölte: Szarka László: *Duna-táji dilemmák*. Ister, Bp., 1998, 281–284. o.

Beszterce-Naszód megyéket és Kolozs északnyugati részét, Dés központtal alkotta. VI. kerülethez Maros-Torda, Csík, Háromszék, Udvarhely, Brassó, Torda-Aranyos és Kolozs vármegyék tartoztak Marosvásárhely vagy Kolozsvár központtal. A VII., nagyszebeni, szász kerületbe sorolták Kis-és Nagyküküllő, Fogaras, Szeben, Alsó-Fehér vármegyéket Nagyszeben központtal. A VIII. dévai, román kerülethez tartoztak Hunyad, Krassó-Szörény, Arad keleti része, Bihar déli része, Torda megye gyalui járása, Déva központtal. A IX., német-szerb-bunyevác kerületbe Temesvár székhellyel Temes, Torontál, Bács-Bodrog vármegyét osztották be. X. magyar, néhány román községgel kialakított kerülethez Csongrád, Békés megyék, Arad és Bihar megye nyugati, Bács-Bodrog megye északkeleti része került, Szeged központtal. A XI., döntően magyar, román községekkel kialakított kerülethez Szolnok, Hajdú, Szabolcs, Szatmár, és Bihar nagy része tartozott Debrecen székhellyel. Egy-egy kerület élén a kormány által kinevezett főispán állna (akinek a jelölésére vagy a kerület, vagy a kormányzat tenne többes ajánlatot). A kerület hatáskörébe tartozna a közigazgatás, a közegészségügy, a földművelésügy, a népjólét, illetve az országos törvényeken belül az oktatásügy és az igazságszolgáltatás. A kerület hivatalos nyelve a többségi lakosságé, a külső érintkezésben azonban a magyar nyelv. A közoktatást államosítanák. A népiskolákban anyanyelvű oktatás folyna, 35–40 kisebbségi tanuló esetén a szülők kérésére számukra külön iskolát kellene felállítani. A magyar nyelv oktatása minden elemi iskola 4. osztályában és a középiskolák I. osztályától kötelező volna. Az ipari szakképzés és lehetőleg a tanoncképzés is magyarul folyna. A kerület autonómiával járó költségeit maga a kerület fedezné.

Ez a koncepció inkább a politikai szándék, nyilatkozatok szintjén létezett, nem volt részletesen kidolgozva. Eljutott a nemzeti autonómiák elfogadásáig, és épp ezért a későbbi kantonizációs tervek alapját képezte, de még nem szerepel benne a nemzetiségek össz- vagy csúcsszervének intézménye, mint a már bemutatott nem egészen egy évvel későbbi szász tervezetben, illetve a kantonizációs koncepció román elutasításával párhuzamosan előtérbe került székely köztársaság elképzelésekben.

1918. november 9-én Budapesten Gaál Sándor, 13-án pedig Kolozsváron Sándor József vezetésével megalakult a Székely Nemzeti Tanács. A fővárosban a szervezet vezetését rövidesen Jancsó Benedek, Sebess Dénes, Ugron Gábor vették át. November 17-én, néhány nappal a belgrádi szerződés aláírása és a sikertelen aradi tárgyalások után nagygyűlést tartottak Budapesten, ahol állást foglaltak Magyarország területi integritása mellett, a nemzetek szabad fejlődését biztosító kantonális szervezet híveiként. Arra az esetre ha a békekonferencia nem fogadná el az integritás megőrzésének elvét, elhatározták az önálló székely köztársaság etnikai alapon történő megszervezését. Követelték azt is, hogy a székelység a békekonferencián külön meghívottként vagy a Magyar Népköztársaság küldöttségében képviselve legyen.⁹³ Ezeket a javaslatokat Jászi Oszkár is támogatta. A budapesti nagygyűlés után két nappal Marosvá-

93 Székely Egyesület/Székely Nemzeti Tanács 1918.11.17-i budapesti nagygyűlésének határozatai, MOL K 40—1918—XVIII.—308. 3 f.

sárhelyen, Bethlen István háttérmunkája nyomán, bizottság alakult a Székely Nemzeti Tanács megszervezése érdekében, november 28-ra nagygyűlést hívtak össze. Az előkészítés során napvilágot látott sajtóhírek szerint az SZNT végső célja a független székely köztársaság létrehozása a wilsoni önrendelkezés alapján. A külön székely politikai entitás tételezésekor a magyarság más közösségeitől eltérő gondolkodásmódra, mentalitásra, a történeti hagyományokra (székely – magyar különérdekek, az 1848 előtti külön székely natio) hivatkoztak. A köztársaság területe Háromszék, Csík, Udvarhely, Maros-Torda, Torda-Aranyos megyékből valamint Moldva csángók lakta vidékéből és Brassó, Kis- és Nagyküklő, Beszterce-Naszód megyék magyarlakta településeiből állna. Összesen 1,3 millió főnyi lakosságából 666 ezer fő magyar, 460 ezer román és 150 ezer szász lett volna. Így a magyaroknak és a szászoknak kétszeres számbeli fölényük lett volna a románsággal szemben. Marosvásárhelyen azonban a székely köztársaság kikiáltása helyett megválasztották az Erdélyrészi Magyar Nemzeti Tanácsot, amelynek feladatául a tanács feladatául az erdélyi magyar területek magyarságának védelmét szabták meg. A nagygyűlés részvevői állást foglaltak amellett, hogy az erdélyi nemzetiségi problémákat a területi integritás fenntartásával oldják meg. Kérték a román betörés ellen megfelelő katonai intézkedések megtételét. A székelység megszervezésére pedig Székelyföldi Nemzeti Tanács létrehozását kezdeményezték⁹⁴ Mindez azonban a román csapatok néhány nap múlva bekövetkezett bevonulása miatt különösebb következmények nélkül maradt. Regionális hatalmi szerepet a budapesti kormányzat, az Apáthy István vezette kolozsvári Kelet-Magyarországi Főkormánybiztosságnak adni kívánt, de ehhez már nem álltak rendelkezésre megfelelő eszközök.

A belgrádi szerződés alapján az antant nevében megszállt területeken a wilsoni önrendelkezés elvéből kiindulva tovább élt a székely köztársaság létrehozásának eszméje. Paál Árpád tett erre javaslatot december 8-án a székelyudvarhelyi *Székely Közélet*-ben.⁹⁵ December 22-én, amikor a székelyudvarhelyi tisztviselők felvették a kapcsolatot a nagyszebeni román Kormányzótanáccsal, Romul Boilának (a már ismertett decentralizációs terv szerzőjének) felvetették az önálló székely köztársaság eszméjét is; ő ezt elutasította azzal, hogy a gyulafehérvári határozatok idejétmúlttá tették a dolgot. 1919. január 2-án a székelyudvarhelyi tisztviselői értekezleten megállapodás született arról, hogy a fegyverszüneti szerződést és a megszállást elismerve is ki kell kiáltani a független semleges székely államot. Január 9-én Paál Árpád helyettes alispán már úgy tette le az esküt a tisztviselőkkel a Magyar Népköztársaságra, hogy amennyiben Udvarhely megyében megszűnik a magyar államiság, az eskü a székely önkormányzatiságra továbbra is érvényes maradjon.⁹⁶ Másnap a román hatóságok Paált házi őrizetbe vették. Itt írta meg később a megyében illegálisan terjesztett *Em-*

94 Romsics Ignác: Bethlen István. ... i. m. 73–75. o.

95 Bárdi Nándor: Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918–1921. *Aetas* 1993. 3. sz. 76–120.

96 Uo. 92–93. o. valamint Paál Árpád: Visszaemlékezés 1918 őszére. HRM PÁK Ms 7651/337. Uő. Fogság naplók. uo. 7651/331.

lékirat a semleges független államról c. dolgozatát.⁹⁷ Ez az írás: válsághelyzetben készült utópikus társadalomszervezési vízió. A köztársasághoz eszerint Brassó, Háromszék, Csík, Udvarhely, Maros-Torda megyék és Torda-Aranyos egy része tartoznának. Gazdasági alapját a köztársasági tulajdonná tett erdők, az állami monopóliumokkal ellátott állattenyésztés és az államosított altalajkincsek képeznék. Az export-import haszon is az államot illetné. A magántulajdonban maradt szántók, földek, rétek, szőlők csak családi szükségletek kielégítésére szolgálnának. Az államigazgatás szervezete a köztársasági elnökből (reprezentáció és főfelügyelet), külügyminiszterből (külügy, pénzügy) belügyminiszterből (közigazgatás, népjólét, oktatás, vallás, törvénykezés, milícia fenntartása, közgazdasági miniszterből (földművelés, iparügy, közlekedés, bányáügy, belkereskedelem) állna. A törvényhozást hatévente választanák, amely a legfőbb bíróság elnökét is megválasztaná. A terv a székely köztársaságot nemzetközi viszonyok tekintetében Románia és Magyarország között, gazdasági szövetségi rendszerben helyezné el, vámuniókkal. A köztársaság a román–magyar viszony és a „kommunista társadalmi harcok szempontjából” semleges terület lehetne. Ezt a semlegességet Paál szerint a balkáni államoknak, a nagyhatalmaknak, illetve Romániának és Magyarországnak is garantálniuk kellene.

A székely köztársaság eszméje néhány hónap múlva újra felmerült egy a szege-di francia csapatoknak átadott ajánlatban.⁹⁸ A nem azonosítható javaslattevő (Geza Cuska de Haro) mintegy 100 ezres székely hadsereget ajánlott fel a Vörös Hadsereg elleni küzdelemhez egy önálló „Székely Köztársaság” antanttámogatása ellenében. De a francia közvetítő az Erdélyi Régiók Független Köztársaságának kikiáltása szándékát továbbította. Ez nem lehet elírás, mert a „magyar kormányzat alá” veendő megyéket is felsorolták: Csík, Háromszék, Udvarhely, Maros-Torda, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő, Kolozs, Torda-Aranyos valamint kérték Brassó, Alsó-Fehér, Szolnok-Doboka, Fogaras, Bihar és Szilágy magyarok lakta részét. Tehát itt már elmozdulásról van szó. A javaslattevők feltehetően tudtak a Vix jegyzékről (1919 március 20.) s arról, hogy Magyarország a partiumi területeit elveszti. Ezért az egész elcsatolandó országrész összmagyarsága számára akartak önálló nemzeti területet kialakítani.

A Székelyföldről, még két említendő dokumentumot találtam az impériumváltás időszakából, e tárgykörből. 1920 májusában a Háromszék és Udvarhely megyei tisztviselők kérdésekkel fordultak a magyarországi kormányzathoz, hogy tisztázódjanak az állam velük kapcsolatos céljai. Abban az esetben, ha államilag lemondanak róluk, „akkor határozottan követeljük a magyar kormány útján a teljes jogokkal felruházott önálló municipiális autonómiát, értve ezt úgy, hogy csupán a főispán képviselné a román kormányt, – egyebekben, az alispántól kezdve a közigazgatás minden ágában magyar tisztviselők vennék át a szolgálatot, mert csak így biztosítható a székely-

97 HRM PÁK Ms 7651/153.

98 Archives de la Guerre, Paris. 20 N 513. Dossier Szeged. Nr. 188. Ismertette: Romsics Ignác: Bethlen koncepciója ... i. m. 51. o.

magyarság kompakt egysége.”⁹⁹ A békeszerződés aláírása után 1920 szeptemberében az akkor újságíróként dolgozó Paál Árpád a Székelyföldre utazott, és megszervezte majdnem 40 település azonos szövegű beadványát a román törvényhozáshoz és a Népszövetséghez. Ezekben a békeszerződés 47. §-ára hivatkozva a magyarság és a székelység számára nemzeti önkormányzatot kértek. “A nemzeti önkormányzatnak legyen külön rendelkezési joga a Székelyföld, a brassómegyi magyarok lakta területek és a kisküküllő megyei magyar medencéből illetve Marostorda megye mezősei felső határából kinyúló és Aranyostorda, Kolozs, Szolnok-Doboka, Szilágy megyéken átvonuló összekötő terület, s a Királyhágón túli magyarság földje felett.”¹⁰⁰ Ezen a területen a közigazgatási, igazságszolgáltatási, oktatási, gazdasági és a „helyvédelmi” hatásköröket és az ezekre vonatkozó törvényhozási jogot igényelték a magyar önkormányzat számára. Az előbb ismertetett területen kívül élő magyarságról „lajstrom” készítését kérték, hogy azok is tagjai lehessenek a nemzeti autonómiának, s e kataszter alapján adhassák le szavazatukat a nemzeti önkormányzatra és az állami törvényhozásra. A kérés további sorsára vonatkozóan eddig forrásokat nem találtam. Ez a dokumentum célkitűzésében tartalmazza azt a (szászoknál egy éve deklarált) nemzeti autonómia keretet, amelyben az erdélyi magyar (kisebbségi) elit, 1920-ban biztosítva látta volna jövőjét Románián belül.

Visszatérve az 1918 végi fordulóponthoz a kantonizálás és a székely köztársaság koncepciók mellett az 1918. december 23-i kolozsvári nagygyűlésen (a gyulafehérvári nagygyűlés ellensúlyozására szervezett demonstráción) az erdélyi nemzetek közös önrendelkezési igénye állt a beszédek a középpontjában;¹⁰¹ és a nagyszebeni Kormányzótanáccsal szemben a kolozsvári Kelet-Magyarországi Kormányfőbiztosságnak próbáltak legitimitást adni. Mindez azonban a román csapatok kolozsvári bevonulása miatt sem lehetett eredményes. Eközben a legkülönbözőbb tervek láttak napvilágot Erdélyben. 1919 első napjaiban a román katonai cenzúra engedélyével jelent meg Csáky György *Megváltó* c. röpirata, amely azt javasolta: Magyarországon írjanak ki népszavazást arról, hogy a népek önrendelkezési jogának alkalmazási lehetőségei közül a kormány melyiket képviselje a béketárgyalásokon.¹⁰² Négy alternatívát sorolt fel: 1. a nemzeti autonómiák elve (Magyarország közjogi integritásának megszüntetése), 2. nemzetiségi kantonrendszer felállítása (Magyarország nemzeti integritásának megszüntetése), 3. a nemzetiségek elszakadása (Magyarország megszűnése), 4. Magyarország integritásának megőrzése a nemzetiségi jogok megadásával.

A fenti lehetőségek között nem szerepelt a Vasile Goldiș által részlegesnek és időlegesnek nevezett, a Kelet-Magyarországi Kormányfőbiztosság által kényszerűségből

99 Udvarhely vármegye Intézőbizottságának megegyezési határozata (1920.05.26.)
HRM PÁH Ms 7651/184. 1 f.

100 Kérés Románia törvényhozásához és a Nemzetek Szövetségéhez. (1920.09.08.)
HRM PÁH Ms 7651/190. 1 f.

101 *Aradi Hírlap* 1918. december 24., *Népszava* 1918. december 24., Feldolgozta: Raffay Ernő: Erdély 1918–1919-ben. Magvető, Bp., 1987, 181–183. o.

102 Csáky György: *Megváltás*. Schenk, Budapest-Kolozsvár 1919 23 o.

sugallt stratégia, az önálló Erdély létrehozásának alternatívája. Ennek első lépcsőfoka a Magyarországgal szövetséges Erdély elképzelése. Ezt Békési András dolgozta ki *Erdély megmentése. A megvalósítható magyar–román–szász impérium* című röpiratában.¹⁰³ Békési az autonóm Erdély és a független erdélyi gubernium visszaállításából indult ki. Az erdélyi nemzetek együttműködése mellett szól gazdasági egymásrautaltságuk, néprajzi elhelyezkedésük, az a földrajzi tény, hogy a régiót hegyek választják el Romániától, s nem utolsósorban az a szempont, hogy, ha az erdélyi nemzetiségek egymással viszálykodnak, abba valamennyien tönkremennek. Ezért önálló és független erdélyi népszövetség megalakítását javasolta románság által kívánt vármegyékben addig a néprajzi határig, amelyen a tényleg románok laknak. Ez az alakulat nem Romániával egyesülne, hanem lakói alkotmányos szövetséget alkotnának, majd a nemzetek önrendelkezési joga alapján önállóan Magyarországgal szövetségi viszonyt alakíthatnának ki. A terület egyenlő jogú, a nemzetiségi településterületeket elhatároló kantonokból állna. Ahol ezt nem lehet megoldani, ott a nyelvszigetek külön autonómiát kapnának, és a hozzájuk legközelebbi azonos nyelvű kantonhoz tartoznának. A régió állama élén kormányzó állna, akit 3 évente más-más nemzetiségből választanának. A 9 szakminiszter közül 3–3 tartozna az egyes nemzetiségekhez. A nemzetgyűlésbe általános és titkos választások útján kerülnének a képviselők. A vármegyék élén az ott élők többségi nemzetiségéből választott főispán állna, de az alispánt és a főjegyzőt a kisebbségből választanák meg, finom helyi egyensúlyt teremtve. Magyarországgal közös volna a posta-, a közlekedés-, a hadügy, pénzügy és a külügy. Jövedelme és adója fölött maga Erdély határozna, és Magyarországtól e területeken függetlenül fejlődhetne. Tehát a szövetség döntően gazdasági jellegű volna, hiszen Erdély Magyarország mezőgazdasági termékeire, míg az a régió bányáira, fájára, földgázra szorul. A Károlyi szakértői köréhez tartozó Békési a legnagyobb problémát az erdélyi nemzetek széthúzásában-szétfejlődésében látta, és figyelmeztette az eliteket, hogy ha Romániába is megérkezik a forradalom, Budapesthez hasonlóan elhanyagolják Erdélyt, illetve az estleges egyesülés balkáni irredentizmust fog teremteni Magyarországon is, csak a békétlenség szításának iránya változna meg.

Az erdélyi nemzetek történelmi összefogását vette alapul önálló erdélyi államíságot javasló Gyárfás Elemér Kis-Küküllő megye volt főispánja, majd a megyei nemzeti tanács elnöke, később a romániai magyar közélet meghatározó politikusa; 1919. március végén készítette el memorandumát *Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei* címmel.¹⁰⁴ A wilsoni elveket és a történelmi Erdély alkotmányát egyeztető terv szerint a régió további békés, demokratikus fejlődése érdekében az ottani magyar, szász, román nemzet „fölbonthatatlan uniót és szövetséget köt egymással”. A Nagyrománia és Magyarország közti érdekharcot Erdélyért, amely szembeállította az erdélyi nemzeti közösségeket, külpolitikai kérdéssé kell tenni. Szintén külpolitikai kérdésnek tekintti, hogy milyen területek tartoznak majdan „Erdélyországhoz”. (Csupán a történelmi

103 Lantos Könyvkereskedés, Bp., 1919, 13 o.

104 Gyárfás Elemér: *Erdélyi problémák 1903-1923*. Erdélyi Irodalmi Társaság, Kolozsvár, 1923, 143-153. o.

Erdély vagy a megszállt kelet-magyarországi területek.) Az önálló Erdélyt az Erdélyi Kormányzótanács irányíthatná 10 magyar, 10 román és 4 szász taggal, döntéseiket egyhangúlag vagy – bizonyos döntések esetében – 2/3-os többséggel hozná meg. A kormányzótanács feladata volna különböző törvényjavaslatok kidolgozása: agrár-reform, választójog, a vármegyék nyelvhatár szerinti kiigazítása, a büntetőtörvénykönyv – nemzetiségi szempontú – módosítása. Az Erdélyi Országgyűlést a régi választójog alapján hívnák össze. Mindezt egy 7–10 tagú magyar csoport (püspökök, tekintélyes volt parlamenti képviselők, főispánok) indíthatná meg a Magyar Nemzeti Tanács és a Kormányzótanács között. A memorandumra a Kormányzótanácstól nem érkezett válasz. A következő két évben, amikor a magyarországi kormányzat intenzív tárgyalásokat kezdeményezett a veszteségek csökkentése érdekében, ők döntően Erdély közjogi különállását szerették volna elérni.

1919 májusában Rugonfalvy Kiss István egyetemi tanár dolgozott ki memorandumot egy a szláv fenyegetettséggel szemben létrehozandó román-magyar perszonálunióról: ebben nem szólt Erdély közjogi különállásáról, de utalt arra, hogy az erdélyi magyarság helyzetének alakulásától függ az együttműködés lehetősége.¹⁰⁵ Ugyanez az elképzelés jelentkezett – és itt már nem egyoldalú emlékirat-készítésről volt szó – az 1919. júniusi bécsi tárgyalásokon a román kormányzat és a magyar emigráció között. A bukaresti fél mindvégig arra törekedett, hogy még a béketárgyalások előtt olyan határokat fogadtasson el a magyar féllel, amely az 1916-os szerződésben kijelöltekre minél inkább emlékeztet, míg a bécsi emigráció, majd a budapesti kormányzat Erdély és a magyar kisebbség közjogi különállásának, kisebbségvédelmének biztosítására törekedett. 1919 augusztusának végén, szeptemberének elején egy olasz–román–magyar összefogásról tárgyalva mindkét fél konkrétan is megfogalmazta elképzeléseit. A román követelések egyrészt a számukra is megfelelő kormány alakítására, a szláv- és német orientáció s az irredenta politikáról való lemondásra vonatkoztak. Ezeket a magyar fél el is fogadta. A további követelések problematikusabbak voltak: a Habsburg-restauráció kizárásának kérésére a magyar fél kitérő választ adott, a béketárgyalások előtti megegyezést az eljövendő román-magyar határ ügyébe pedig elutasították. Számunkra azonban most igazából az érdekes, hogy a követelések elfogadása esetében mit ajánlott a magyar félnek Ion Erdélyi és Constantin Diamandi a román kormányzat nevében. Egyrészt gazdasági együttműködést és segítségnyújtást, másrészt a magyar lakosság számára a jogainak gyakorlását az átengedett területeken. Ez utóbbi alatt értendő: teljes jogegyenlőség, magyar közoktatás minden szinten – beleértve a magyar egyetemet is – a magyar nyelvhasználat biztosítása a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, vagy területi autonómia a magyar megyéknek vagy a Renner-féle „népkataszter elvének” alkalmazása, valamint a teljes vallásszabadság garantálása. Ezzel szemben Magyarország előterjesztéseinek egy része a fegyverszüneti feltételek visszavonására, a román csapatoknak a demarkációs vonalra történő

105 Rugonfalvy Dr. Kiss István memoranduma a román miniszterelnökhöz a román-magyar perszonálunió ügyében (1919.05.) Veszprém Megyei Levéltár, Kratochwill Károly hagyatéka. Feldolgozta: Romsics Ignác: Bethlen koncepciója ... i. m. 51. o.

visszavonására, a háborús jóvátételről való lemondásra, az államadósság arányos részének átvállalására, a szabad közforgalom biztosítására vonatkoztak; a többi pedig a rekvirálások leállítására, a lefoglalt javak visszaadására, a magyar sérelmek (politikai zaklatások, iskolabezárások, állami nyugdíjasok ügye) orvoslására az elfoglalt területeken. Végezetül a Romániának átengedett területek autonómiáját kérték. Erdély, Románián belüli autonómiája révén (az Osztrák-Magyar Monarchia mintájára) közös maradna az uralkodó személye, a hadsereg (az erdélyi hadtest ezen belül speciális egységet alkotna), a pénz, a jegybank, vámhatóság és képviselő a külkapcsolatokban (Erdély arányos részvételével). Erdély saját – kétkamarás – törvényhozással és kormánnyal rendelkezne. A képviselőházba általános választásokon lehetne bejutni, de a nemzetiségek számára kialakított külön-külön választókerületek működnének. A szenátus a felekezetek, kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági kamarák, tudományos intézmények, jogi hatóságok küldötteiből állna össze, nemzetiségtől függetlenül. Mindhárom nyelv hivatalos lesz, a helyi közigazgatásban pedig a különböző (magyar, román, kevert) nemzetiségi területek/kantonok többségi nyelve lesz a hivatalos. Külön érdekessége a dokumentumnak, hogy az egyes városokat is külön közigazgatási területeknek tekinti (mint municipium). Mindezeket a terveket azonban szeptember 19-én már el is utasították.¹⁰⁶ Ezt követően 1921-ig további tárgyalásokra is sor került hol olasz, hol francia biztatásra, de akkor már elsősorban, Magyarország nemzetközi elszigetelődésének megakadályozása, enyhítése érdekében folytak.¹⁰⁷

Az önálló Erdély elképzelése azonban továbbra is napirenden maradt. A háborút követő béketárgyalásokon Apponyi Albert, a magyar küldöttség vezetője 1920. január 16-i beszédében az etnikai határok mellett érvelt, a vegyes nemzetiségű területek hovatartozása ügyében pedig népszavazást kért.¹⁰⁸ A megelőző év végén Bethlen István és Jancsó Benedek által a béketárgyalásokra készített, az erdélyi kérdéssel foglalkozó jegyzék csak a történeti Erdély 15 vármegyéjére (Szilágy, Szatmár megyék egyes részeivel) dolgozott ki népszavazási és kantonizációs tervet, tehát a megszállt Bihar, Arad, Csanád, Torontál, Temes, Krassó-Szörény megyékre már nem.¹⁰⁹ Ez utóbbi területeket népszavazás nélkül kívánták Magyarországon belül megtartani. Erdély speciális helyzetét a régió délkeleti részében, a magyar alföld határától messze található székelyföldi magyar tömbben, a nemzetileg kevert területekben, a térség földrajzi egységében és történelmi múltjából adódó sajátos nemzeti önazonosságokban jelölték meg. Az erdélyi románság önrendelkezését három féle módon gyakorolhatná: Magyarországgal gazdasági egységben, de teljes nemzeti autonómiával felruházva; unióban az erdélyi magyarokkal és szászokkal, független Erdélyt létrehozva, illetve Romániával állami közösségben. A kisebbségjogi garanciákat nem tartották

106 Román-magyar tárgyalások dokumentumai 1919 második feléből. MOL K 64—1918-1920—vegyes—8/1919. Feldolgozta Romsics Ignác: Olaszország és a román–magyar megegyezés ... i. m. 68–71. o.

107 Uo. 75–76. o.

108 A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről. I. köt., Külügyminisztérium, Bp., 1920. 276–281. o.

109 U. o. 117–133. o.

elegendőnek, mert azokat közigazgatási rendelkezésekkel semmissé lehetett tenni. Az emlékirat szerint minderről népszavazást kellene tartani. Magyar részről az első két megoldás valamelyikének elfogadásában bíztak. Úgy vélték, hogy Erdélyt önállóvá kell tenni, befelé pedig nemzetiségi szempontból semlegesíteni kell. Ezért nyelvi szempontból négy területi/kerület típusba sorolták a régiót: túlnyomóan magyar terület, túlnyomóan román terület, túlnyomóan sváb illetve szász terület, vegyes nyelvű területek. Ez utóbbiakon belül is elkülönítették a román–szász–sváb és a magyar–román vegyes területeket. A különböző területek/kantonok széles körű közigazgatási és kormányzati autonómiát élveznének a tisztviselők választása, állások betöltése, kulturális és egyházi ügyek terén. A vegyes területeken két hivatalos nyelv lenne használatos, és a tisztviselői helyeket a nemzetiségi arányoknak megfelelően töltenék be. A központi kormányzat három nyelvet használna. A képviselőházi választásokat a nemzeti kataszter alapján bonyolítanák le, és a felsőházban a három nemzet egyforma képvisellel bírna. A terv messze volt a békecsinálók politikai szándékaitól, nem is válaszoltak rá így az – az angol és amerikai megértés – ellenére a béketárgyalásokon előterjesztett nagyhatalmi ajánlatokon már nem változtathatott.

Két hónappal később a magyar békeküldöttség a francia diplomáciának adta át újabb (Bethlen István és Csáky Imre által kidolgozott) jegyzékét. Ebben a tervezett határok módosítását kérték: a tömbmagyar területek egybehagyását javasolták a Pozsony-Selmecbánya-Kassa-Munkács-Zilah-Nagyvárad-Arad-Zenta-Zombor-Eszék-Dráva határolta területen. Tehát Kelet-Magyarország vonatkozásában a Partium megtartását kérték, a Bánság hovatartozásáról pedig népszavazás kiírását, míg a történeti Erdély számára autonómiát szerettek volna a román államon belül.¹¹⁰ A francia–magyar tárgyalások azonban újból eredménytelenül végződtek. A trianoni békeszerződés után a román külpolitikának, a kelet-magyarországi részek birtokában, még az előzőeknél is kevesebb érdeke fűződött engedmények megtételéhez.

Ebben a helyzetben, feltehetően 1920 őszén, Jancsó Benedek irányításával, az akkoriban szerveződő Népies Irodalmi Társaság¹¹¹ szakértői körében készülhetett a majdnem 100 oldalas összefoglaló *A román állam kiküldöttjei elé a románok részére jutott magyar területek kisebbségi védelme érdekében megoldandó kérdések* címmel.¹¹² A feljegyzés három részből áll. Elsőként az 1918. november 1. után a román állam részéről elkövetett sérelmeket veszi tételeken számba. A második fejezet a békeszerződések és a kisebbségi szerződés magyarázatát adja, illetve az azok kapcsán felmerült kételyek külön tisztázását és külön kisebbségvédelmi egyezmény létrehozását javasolja. A harmadik rész pedig a békeszerződés részleteinek végrehajtásának elemzéséből kiindulva politikai kérdésekkel foglalkozik. Ez utóbbi fejezetben megfogalmazott elképzeléseket ismertetem alább. A törvényhozásban való részvétel: a választókerületek beosztásánál

110 Bethlen-Csáky békedelegációs terv a francia-magyar béketárgyalásokra (1920.03.20.) Közzölte: Papers and Documents Relating to the Forreing Relation of Hungary, Ed. by Francis Deák, Dezső Ujváry, Vol. I., Bp., 1939. 897–898.o.

111 Bárdi Nándor: A Keleti Akció. In Diószegi László (szerk.) *Magyarságkutatás 1995–96*. TLA, Bp., 1996, 143–190. o.

112 MOL K 26 1920–XXXIX–9967.

azok a közigazgatási egységek, amelyek magyar tömböket képeznek külön, önállóan, kezelendők. A magyarságnak arányos képviselmet kell nyernie a román parlamentben. A kormányzati részvétel: az erdélyi és a bukaresti kormányzatban külön osztályok képviselnék a magyarságot, magyar vezetőkkel a belügy, pénzügy, földművelésügy, a közoktatás és a vallásügy terén. A helyi és helyhatósági közigazgatásban való részvétel: A párizsi kisebbségi szerződés és a gyulafehérvári határozatok nyomán tartományi autonómiát kért, kolozsvári központi kormányzattal, amelyhez a belügyi, vallásügyi, közoktatási, igazságügyi, gazdasági kérdések kerülnének. Ezen túl „külön területi, de egységes autonómiájú magyar területek kialakítását” igényelte. Az egyik ilyen terület a Székelyföldet, Tordát, Aranyos, Nagylonda, Gyulafehérvár és Szamosújvár, Dés területét, a másik pedig Szatmár, Bihar magyarságát foglalná magába. A tartomány közigazgatását a volt magyar közigazgatás mintájára rendezné be a terv (1886. XXI–XXII. tc.). A magyar kisebbség autonómiája területileg lenne elhatárolva. A négy székely vármegyéből önálló magyar közigazgatási területet alakítanának (Csík, Udvarhely, Háromszék, Maros-Torda marosközéki kerülete és Torda-Aranyos megye aranyosszéki része). A másik szint a magyar vidékek kialakítása; a magyar többségű járásokat és kisközségeket látnák el megfelelő magyar adminisztrációval (Kis-Küküllő, Torda-Aranyos, Kolozs, Szilágy, Szatmár, Bihar). A harmadik szint a magyar városok köre, amelyeket a városi önkormányzati rendszer alapján igazgatnának a magyarok. Ugyanez a beosztás vonatkozna az igazságszolgáltatásra is. A nyelvhasználat terén a régi magyar közigazgatási szabályokat léptetnék életbe: ha a törvényhatóság 1/5-e kéri, akkor a hivatalos államnyelv mellett a kérelmezők anyanyelvén is lehet vezetni. Szintén a háború előtti jogokra hivatkozva javasolja a tervezet a nemzeti alapú társadalmi szervezkedést (emlékezzünk vissza Jancsóék pont ennek pandantját kívánták a századforduló után megakadályozni). Tehát „meg kell engedni a magyarságnak, hogy társadalmi, gazdasági, ipari, kereskedelmi, pénzügyi, munkás(társadalmi), földműves(társadalmi) érdekei képviselőit országos bizottságokat alakítson, azt szakosztályokra beosztott hatáskörrel lássa el mindazon kérdésekkel, melyek a magyarság fenti érdekeiben szükségesnek mutatkoznak.”¹¹³ A feljegyzés az egyházi és oktatási ügyekben is – némileg idealizálva azokat – az 1918 előtti rendelkezéseket tartotta irányadónak. Az elképzelésben szintén csak az említés szintjén szerepel Erdély közjogi különállása. A hangsúly már átkerült a magyar kisebbség sérelmeinek orvoslására, illetve a nemzeti alapú területi autonómia megteremtésére. Paál Árpád az úgynevezett Szellemi Front mozgalom irányítójaként kapcsolatban állt Jancsó Elemérrel, tehát nem lehet a véletlen műve, hogy 1920 szeptemberében a már bemutatott kérvényezési akcióban az övéhez hasonló célokat határoztak meg. A tervezet újdonsága, hogy a közigazgatási/területi autonómia mellett megjelent benne az egész magyar társadalmat átfogó vertikális intézményrendszer kiépítésének kezdeményezése is. A kettő együtt képzelte a nemzeti elkülönülés mint védekező stratégia intézményi hátterét, a nemzeti autonómiát.

Az első világháborút követően a magyar külpolitikai gondolkodásban egyszerre élt az integrális (a történelmi Magyarország egészére igényt tartó) és a korlátozott revízió elképzelés. Abban azonban egyetértés alakult ki, hogy a nemzetiségi és az önrendelkezési elvet egyaránt alkalmazni kell. Bár kormányzati szinten kitértek a pontos igények megfogalmazása elől, de a felmerülő elképzelések döntően a magyar többségű területek visszacsatolását, a többi terület hovatartozásáról pedig népszavazás kiírását javasolták.

Kormányzati szinten a húszas években Bethlen irányításával folyt a revízió előkészítése, de az elérendő célokat konkrét esetekben – mint pl. a később ismertetendő Rothermerre akció – sem nevezték meg. Bethlen még miniszterelnöksége alatt (1928) felvetette az 1918–1920-ban kialakított független, de Magyarországgal szoros gazdasági kapcsolatokat ápoló Erdély létrehozásának gondolatát. Ezért „cserébe” lemondott volna az egész erdélyi revízióról.¹¹⁴ A nemzetközi erőviszonyok átalakulásával, 1933 tavaszán R. MacDonald brit miniszterelnök javasolta Mussolininek egy a közép-európai viszonyok rendezését célzó többhatalmi szerződés létrehozásának tervét. Ezért az olasz diplomácia egyre intenzívebben érdeklődött Magyarország konkrét területi igényei iránt. Mussolini kérésére Gömbös 1933 tavaszán három pontban foglalta össze revíziós elgondolásait: fegyverkezési egyenjogúságot kért Magyarországnak; a megfelelő kisebbségjogi garanciák biztosítását a magyar kisebbségeknek; a határok módosítását. A külföldi megfigyelők számára nem volt világos, hogy a budapesti kormányzat ragaszkodik-e a magyarországi propagandában általános, teljes revízióhoz, avagy elfogadná-e a Rothermere által javasolt a nyelvhatárig terjedő revíziót. Ráadásul 1933 végén Bethlen István új – később ismertetendő – javaslatokkal állt elő angliai előadásában. Ezért 1934 tavaszán a Külügyminisztérium Sajtóosztályának vezetőjét, Mengele Ferencet bízták meg egy konkrét határterv kidolgozásával. Azonban a jugoszláv király és a francia külügyminiszter elleni Marseille-i merénylet után, Magyarország érintettsége miatt, a tervezet nem került szélesebb körű ismertetésre a diplomáciai berkekben. A terv abból indul ki, hogy az 1919-es határokat a nemzeti elven túl imperialisztikus katonai és gazdasági érdekek határozták meg, és a revízióval ezt kell korrigálni. „Az egyenlő elbánás elve itt azt követeli, hogy ahol a néprajzi határ a fenti elvekkel nem egészen kongruens, mindkét fél biztonsági szempontjai egyformán vétessenek tekintetbe. Arra törekedtek, hogy az elcsatolt területeket megfelezzék Magyarország és az egyes utódállamok között. „A Romániával szembeni igények lényegében a történeti Erdély határáig terjednek, csupán két helyen van eltérés: Szolnok-Doboka vármegyében a kívánt határvonal eltér egy darabon a történeti Erdély határától, és a Lápos folyó vonalát követi – ezzel az Avas-Kőhát-Gutin-Lápos érchegység teljes kincsét a megnagyobbítani kívánt Magyarországnak adja –, az Aranyos forrásvidékétől kezdve pedig az egykori Hunyad, ill. Krassó-Szörény vármegyét átszelve éri el a Temes forrásvidékét. E megosztás – mely közelít a természetes és egy-

114 Romsics Ignác: Bethlen István ... i. m. 182. o., Zeidler Miklós: Gömbös Gyula In Romsics Ignác (szerk.): Trianon ... 71–72. o.

ben történelmi határokhoz – a nyersanyagokat tekintve Magyarországot tekintélyes érc- és szinesérctelepekkel gazdagítja. Romániának viszont szintén számottevő mennyiséget hagy meg ezekből, ráadásul a sótelepek és a szénhidrogénkincs túlnyomó hányadát.”¹¹⁵ A Partium és a Bánság visszacsatolásával (42 ezer km²) jelentős román kisebbség (1,58 millió fő) is Magyarországhoz került volna. A tervezet nem számolt a Székelyföld visszacsatolásával és a Magyarországhoz kerülő nemzetiségek, illetve a Romániában maradt 960 ezer fős magyarság kisebbségi jogvédelmével sem. A terv a területnagysága és a lakosság lélekszáma terén a környező államokkal egyenrangú hatalommá tette volna Magyarországot. Csökkentette volna a nyersanyaghiányt, és a természetes határok – katonai szempontból – védhetőbbé tették volna az országot.

A két világháború között a magyarországi kormányzaton belül a Külügyminisztérium mellett a Miniszterelnökség II. osztálya foglalkozott a határon túli magyarok ügyeivel. Az osztályt két évtizeden át Pataky Tibor vezette. 1939 márciusában (az első bécsi döntés után) összefoglalta kisebbségpolitikai elvárásait *Vázlat arról, hogy a román impérium alá került magyarság részére minő jogállás volna biztosítható* című, részletes, cikkelyekre bontott törvényjavaslatában, a Magyar Közösség alapokmányaként készült munkaanyagban. A gyulafehérvári határozatok alapján kiindulva a romániai magyarságot „külön közjogi személyiséggel bíró közösségnek” tekinti. „E közösség tagja minden román állampolgár, aki magát a magyar nemzetiséghez tartozónak vallja.”¹¹⁶ Ezeket (a 21 év fölötti állampolgárokat) a magyar közösség összeírhatja és számontarthatja. A magyarságot összefogó intézmény a Magyar Közösség, amelynek egyrészt az a feladata, hogy biztosítsa a romániai magyarság teljes szabadságát és tényleges egyenlőségét, másrészt biztosítani kell a magyarság kulturális, gazdasági, társadalmi erőforrásainak és intézményeinek fejlődését. A Magyar Közösség összeírásába felvettek Megyei Bizottságokat választanak, s ezek pedig az Egyetemes Képviselőt választják meg, amelynek rajtuk kívül tagja még a magyar egyházak 40 kiküldötte. Ez a testület a Magyar Közösség legfőbb kormányzó, határozó, szabályalkotó és ellenőrző szerve. Az Egyetemes Képviselőt építi ki a Magyar Kultúrigazgatóságot, amelynek feladata a kulturális önkormányzat adminisztratív vezetése lesz. „A magyar Közösséget teljes autonómia illeti meg a kulturális élet egész területén. Ez az autonómia kiterjed az összes közoktatásügyi és nevelésügyi és közművelődési feladatok ellátására” (6.). Maga a kultúraautonómia alapokmánya egyrészt a létező sérelmek és problémák kiküszöbölésére vonatkozó intézkedésekből és az erre vonatkozó garanciák tételezéséből állt (ezeket nem részletezem), másrészt olyan modellt írt le, amely a húszas évek elejétől a romániai magyar kisebbségpolitikai szakirodalomban, különböző változatokban mint stratégiai jövőkép jelent meg. Az oktatásügyben a Magyar Közösség lényegében iskolaalapítási joggal bírna, és az állami magyar iskolákat is rendelkezésére bocsátanák. A kulturális autonómia magába foglalná a nemzeti művelődést, az iskolán kívüli képzést, a magyar cserkészetet;

115 Zeidler Miklós: Gömbös Gyula ... i. m. 81. o.

116 MOL K 764–4. d. 35 f.

testedző testületet, országos egyesületeket, intézményeket hozhatna létre. Az oktatási, közművelődési kérdéseket Pataky igen részletesen, az egész alapokmány 1/3-án keresztül tárgyalta. A kultúraautómia anyagi háttérét részben a közösség tagjaira kivetett pótdókból fedezné, amely nem haladhatná meg az állami adó felét (16.). A költségvetés másik részét az állam biztosítaná. „Mindazokból az összegekből, amelyeket az állam, tartomány, megye vagy község iskolai, nevelési, mindennemű egyéb kulturális, úgyszintén jótékonyági célra fordít, a Magyar Közösségnek olyan hányadot kell rendelkezésére bocsátani, amekkora hányada a magyar nemzetiségű román állampolgároknak az állam, az illető tartomány, megye, vagy község egész lakosságában” (17.). További bevételek: bel- és külföldi adományok, alapítványok, örökségek, a magyar Kultúrigazgatóság által engedélyezett gyűjtések, az általa szervezett rendezvények bevételei stb. A Magyar Közösség egész működése felett a Közoktatásügyi Minisztérium gyakorolná az ellenőrzést, külön ügyosztályon keresztül, amelyen magyar nemzetiségű tisztviselők dolgoznának. A vallás- és egyházügyi kérdések taglalásakor, a dolgozatomban ismertetendő tervezetek közül egyedül Patakyé foglalkozott a bukovinai és a moldovai magyarokkal. „A Bukovinában és Moldvában élő csángó magyarok kulturális életének anyanyelven leendő ápolása természetesen legbiztosíthatik” (29.). A kormány közbenjárására „Erdélyből magyar papokkal töltsenek be a csángó parochiák s ezek mellett Erdélyben végzett magyar tanítók legyenek alkalmazva” (29.). Azonnali hatállyal missziós papok kezdenék meg tevékenységüket, és magyar írás-olvasás tanfolyamokat szerveznének. A közigazgatás és nyelvhasználat terén (IX–X.) „a magyar nemzetiségű román állampolgárokat megilleti az öngazgatás a helyi igazgatás területén” (41.). Ennek megvalósítása két módszerrel lehetséges: Az 1918 előtti önkormányzati rendszer visszaállításával a magyar többségű falusi és városi községekben, járásokban és törvényhatóságokban; Ha az 1938-as közigazgatási törvény marad érvényben akkor a Székelyföldön, a határvidéki és egyéb magyar többségű városokban és községekben a helyi és az állami igazgatás közegeit (ezek részletes felsorolását adja) a magyar lakosság arányában kell kinevezni. Ezekre (a megnevezett) állásokra az Egyetemes Képviselőnek ajánlási joga volna, és kinevezés csak az ajánlottak listájáról volna lehetséges. Csík, Udvarhely, Háromszék, Maros és Brassó megyék, valamint a velük határos magyar vidékek egy tartományba oszthatók, ugyanez vonatkozna a határ menti magyar területekre is (41.). E két tartományban a hivatalos nyelv a román és a magyar. A magyarság ott ahol aránya 50%-alatt van, de nagyobb mint 20%, a hatóságokkal való érintkezésben használhatja anyanyelvét. Ugyanez vonatkozik az igazságszolgáltatásra is.

Az előbbi dokumentum megszületése után néhány hónappal a Miniszterelnökség (talán épp Pataky Tibor) felkérte Balogh Artúrt, a romániai magyarság vezető kisebbségjogi szakértőjét, hogy a budapesti kormányzat számára dolgozzon ki tervet Erdély Magyarországon belüli autonómiájára.¹¹⁷ Balogh tervében Erdély tartományi önkormányzattal rendelkezne. Ennek a hatásköre kulturális és népjóléti ügyekre terjedne

117 MOL K 764–3. d. a dokumentum kiegészítései: MOL K 764–6.d.–3. MOL K 764–7. d.–5. 26 p.

ki. Intézményei: a tartománygyűlés, a tartományi helytartóság, a magyar kormányban egy tárca nélküli miniszter képviselné az erdélyi érdekeket. A tartománygyűlés tanácskozási nyelve a magyar volna, de a nemzetiségek anyanyelvükön is felszólalhatnak. A tartománygyűlés a maga köréből képviselőket küldene a parlamentbe. A közigazgatási határokat a nyelvhatárokhöz igazítanák, és a tisztviselők egy-egy adott egység többségi nemzetiségéből kerülnének ki. A szerző külön foglalkozott a magyar hegemoniát biztosító technikákkal. Ezek egyike a választókerületek magyar szempontból célszerű kijelölése, egy másik lehetőség, hogy a tartománygyűlés tagjainak egy részét az államfő nevezze ki, harmadik megoldás pedig az, hogy a fontos kérdésekben – éppúgy mint a régi erdélyi országgyűlésben – nemzetiségenként kellene szavazni, és ez biztosíthatná a vétó jogát. Az előbbieken ismertetett két tervezet modellértékűen illusztrálja, hogy a kisebbségi kérdésben birtokon belül és birtokon kívül mennyire másként érzékelik a szükséges kezelési módokat.

A nem kormányzati szférában a revíziós elképzelések konkretizálása, az addig általánosan elfogadott integer Magyarország követelése után Lord Rothermere angol sajtómágnásnak az 1927. június 21-i *Daily Mail*ban megjelent cikke nyomán indult meg. E cikk egy következő háború elkerülésének zálogát abban látta, ha a békeszerződések felülvizsgálva módosítják Magyarország határait. Az ott mellékelt térkép-vázlat alapján, Rothermere a határ menti területek visszacsatolását javasolta. E szerint Csehszlovákiából 1 millió, Romániából 600 ezer és Jugoszláviából 400 ezer magyar került volna vissza Magyarországhoz. A tervtől azonban az angol, és a magyar kormány egyaránt elhatárolta magát.

A Rothermere akciót követően a Magyar Revíziós Liga is közzétette elképzeléseit propagandaanyagaiban. Az adatközlésből kiolvasható „maximális terv” a határmenti magyarlakta vidékekkel, Muravidékkel, Bácska és Bánság egyes területeivel, Kárpát-aljával, Kelet-Szlovákiával és a korridorról Magyarországhoz kapcsolódó Székelyfölddel számolt. A „minimális terv” csak a határmenti magyarlakta régiókra vonatkozott. Míg egy köztes terv a javított Rothermere vonallal számolt.¹¹⁸

A korszak nem kormányzati, a revízióval kapcsolatos álláspontját foglalta össze – lényegében a Magyar Revíziós Liga koncepcióját részletezve – egy magyarbarát angol szenátor számára Kuncz Ödön, a Pázmány Péter Tudományegyetem dékánja 1934-ben.¹¹⁹ A nemzetiség- és az önrendelkezés elve alapján a határ menti zárt tömegben lakó magyarságot népszavazás nélkül vissza kellene csatolni Magyarországhoz. Ezzel 1,5 millió magyar térhetne vissza 61 ezer szlovákkal, ugyanennyi románnal és 121 ezer szerb-horvátal együtt. A további 2 millió magyar visszatérésére országokra szabott terveket ismertet. Románia tekintetében: I. a Szatmárnémeti–Nagyvárad közti határ menti, több mint 80%-os magyarlakta sávon kívül a Szatmár megyével határos magyar többségű területeket, Nagyszalonta környékét, Arad megyének az országhatár

118 *Statistical Data of the Homogeneous Hungarian and German Enclaves in the Succession States*. Magyar Revíziós Liga, Bp., 1927, Zeidler Miklós: A Magyar Revíziós Liga. ... i. m. 322. o.

119 Kuncz Ödön: *A trianoni békeszerződés revíziójának szükségessége*. Emlékirat Sir Robert Gower angol képviselőhöz. Egyetemi Nyomda, Bp., 1934, 17 o.

mentén lévő magyar többségű településeit is népszavazás nélkül csatolná vissza. Így 413.104 (81,2%) magyar és 61.784 (12,2%) román kerülne vissza. II. E sávot a másik tömbterülettel, a Székelyfölddel – kiegészítve Szászrégen illetve és Brassó környékével – (500 ezer magyar, 91%-os többségben) III. egy „enklávéval”/korridorral (Kolozsváron keresztül észak-nyugatra a Szilágyságig) kötné össze (299.155 fő; 43,8 magyar és 366.404 fő; 53,6% román). Az I–III területekkel összesen 1.240.387 magyar (67,9%); 506.607 román (27,8%); 31.494 német (1,7%) került volna Magyarországhoz. A Bán-ság, Nagyszeben, Kővár, Beszterce nem román többségű területeinek hovatartozásáról népszavazás dönthetne. Ha ezek a területek is visszakerülnének Magyarországhoz akkor az így nyert lakosság 52,6%-a volna magyar, 29,9%-a román és 13,6% német. E terv megvalósulása esetén kb. félmillió magyar maradt volna Romániában. De ennél komolyabb probléma, hogy az elképzelés nem számol a Romániánál hagyandó észak-erdélyi, illetve a Nagyvárad-Temesvár-Nagyszeben-Kolozsvár közti terület katonai, közlekedési, gazdasági életképtelenségével. Épp a nehézségek miatt komoly megfontolásra ajánlja a szerző Bethlen 1933-as elképzelését az önálló Erdélyről.

Bethlen István – már nem mint kormányfő – 1933 őszén négy előadást tartott Angliában a trianoni szerződés revíziója témakörében. Ezek egyike, amelyet a Királyi Külügyi Társaságban mondott el, kifejezetten az erdélyi kérdésről szólt. A történeti és statisztikai áttekintés után négy megoldási lehetőséget vett számba. I. A terület megosztását annyiban fogadta el, hogy a határ mentén lakó több mint 700 ezres magyarságot a „jóvátétel első lépéseként” vissza kell csatolni Magyarországhoz. De ez a megoldás a történeti Erdélyben gazdasági és technikai okokból már nehezen megvalósítható, mert a Székelyföldet leszámítva vegyes nemzetiségű községekről van szó, ahol ráadásul a városok többsége magyar, a falvaké román. II. A terület megosztását lakosságcserével Erdély városi és gazdasági fejlettsége miatt vetette el. III. A határok kisebbségi jogok kiépítésével történő eltüntetése elvet a kisantant politikusok részéről figyelemelterelésnek tartotta. A nemzetközi kisebbségvédelemnek semmiféle szankciója nincs. A Népszövetség hitegetésével szemben az lett volna az igazi garancia, „ha minden állam, amely idegen nemzetiségeket kebelez be a béke megkötésekor, kénytelen lett volna a saját fajához tartozók hasonló számát meghagyni szomszédja fennhatósága alatt.”¹²⁰ IV. „Erdély újból valamilyen formában önállósá válna, nem lenne se Romániáé, sem Magyarorszáé vagy ha úgy akarjuk, mind a kettőnek közös gyermeke lenne.

Erdély területén pedig az ott lakó három nemzet, t.i. a román, a magyar és a szász testvériesen osztozkodna az állami hatalomban, a saját népe által lakott területen pedig helyi nemzeti önkormányzattal bírna.”¹²¹ Az önálló államiság lehetőségét Svájc és Erdély történelmi példájával támasztotta alá. Ez az elképzelés az első világháborút követő alternatívakeresés során kialakított Erdély koncepciót helyezte politikailag újra előtérbe, részleteinek kidolgozása nélkül. Románia nem csak ezt a koncepciót,

120 Bethlen István angliai előadásai.

121 Uo. 86–87. o.

de mindenféle erdélyi regionalizmust elutasított, kormányzati szinten irredentizmus-sal vádolt ebben az időszakban. Nem is számukra, hanem az angol és a nemzetközi közvélemény tesztelésére szolgált az előadókörút. Néhány évvel később, a második bécsi döntés előtt néhány hónappal a háború után várható békefeltételekről készített emlékiratában Bethlen a nyugati hatalmak közeli győzelméből és egy lehetséges közép-európai föderációból indult ki. A délnémet-osztrák-cseh-magyar kapcsolatrendszerral szemben egyértelműen a lengyel-magyar-román szövetség eszméje mellett foglalt állást. Ennek az összefogásnak azonban útjában állt az erdélyi kérdés, amelyben „területi kompromisszum, amelyben minkét fél megnyugodhatna, teljesen elképzelhetetlen.”¹²² A megoldást Erdély mint román-magyar kondomínium megteremtésében látta. „A román megoldás abból állana, hogy az összes magyar, valamint az összes románság egy föderatív államalakulat keretébe jutna, amelynek három tagja lenne, nevezetesen Magyarország a Királyhágóig, Erdély plusz Krassósörény megye és Temes megye keleti részei: a regátbeli Románia, Besszarábia és Déldobruzsza nélkül, illetve Romániából az, amit Oroszország meghagyna. Magyarország mai keleti határa és a Királyhágó közt lakó románság nagy részét ki kellene cserélni, a bukovinai magyarság, a moldvai csángók, és főleg Bukarestben és más nagyobb városokban élő székely és Erdélyből származó magyarsággal és az Alföldről kellene még magyar áttelepítés révén a réseket kitölteni.”¹²³

A e korszakbeli magyar revíziós törekvések statisztikai, szakmai érvrendszerének kidolgozásában Teleki Pálnak és az általa létrehozott Államtudományi Intézetnek volt kulcsszerepe. Paradox módon Teleki aki fontos tényező volt a bécsi döntések szakmai, diplomáciai meghozatalánál, alapvetően a történeti Magyarország, a Kárpát-medence egységének híve volt főképpen történeti és földrajzi megfontolások alapján. A tisztán etnikai határok szerint meghúzott határok helyett a történeti és a gazdaságföldrajzi szempontokkal kombinált, egy-egy régió életképességét biztosító beosztás híve volt. 1921-ben – nem közvetlenül revíziós tervként – javasolta a problémák kárpát-medencei megoldására javasolta a történeti Magyarország új közigazgatási határainak beosztását az előbb említett szempontoknak megfelelően.¹²⁴ A húsz nagytáji egység/régió közül tíz jutott a volt kelet-magyarországi területekre. (Bihar: 47% magyar, 47% román; Bácska: 36% német, 31% román, 24,5% magyar, 20,5% szerb; Bánát: 30% román, 27% német, 20,1% szerb, 16,8 magyar; Krassói és Hunyadi hegység: 83% román; Maros-völgy: 72% román, 20% magyar; Szamos-völgy: 62% román, 35% magyar; Szilágy: 70% román, 27% magyar; Mezőség: 58% román, 38% magyar, Szász terület I-II.: 53% román, 20,5% német, 13% magyar; Székely terület: 76% magyar.) Az etnikai arányokat (1910-es adatok) áttekintve érthető, hogy miért

122 Bethlen emlékirat a várható békefeltételekről. In Juhász Gyula (szerk.): *Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1938–1940*. Akadémiai, Bp., 1962, 759. o.

123 Uo. 755. o.

124 Teleki Pál: *Európáról és Magyarországról*. Atheneum, Bp., 1934., Teleki Pál revízióval kapcsolatos nézeteit feldolgozta: Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Romsics Ignác (szerk.) *Trianon ... i. m.* 12–30. o.

nem alkalmazták ezt a típusú megközelítést a magyar kisebbség védelmében, vagy a magyar szupremácia visszaállítására érdekében.

Az első bécsi döntés után, az Államtudományi Intézet munkatársai több anyagban, különböző terjedelemben összefoglalták Erdély nemzetiségi viszonyait. A lehetséges megoldások közül kizárták a kisebbségvédelmi jogszabályok alkalmazását, a határrevíziót, a népcserét. „Két megoldás maradt tehát: a/ Korridor, mely a nagyjából magyar területeket a vegyes övezetek egy részének inglobálásával Magyarországhoz visszacsatolja b/ az önálló Erdély feltámasztása s azon belül egy olyan alkotmány életre hívása, mely – Erdély történelmi tradícióinak megfelelően – a három fő nemzetiségnek (magyar, román, német) saját településterületeiknek nemzeti szuverenitást ad.”¹²⁵ A korridoros tervben a Partiumot Aradig és a Bihari hegység nyugati lejtőivel együtt csatolnák vissza. A Székelyföldet a Királyhágón és a Szamos völgyén keresztül lehetne Magyarországról megközelíteni. Északon csak Máramarost nem foglalná magába. Délnyugaton a Bánság, délen Hunyad, Alsó-Fehér, Nagy Küklő, Szeben, Fogaras és részben Brassó megye maradna Romániánál. Ezzel Erdélyből 51.090 km²-et kapott volna Magyarország és 52.003 km²-et Románia. A visszakért részben a magyarok és románok aránya 49,3%:44,6%, a Romániánál maradt területen 11,2%:64,5% lenne. Az összefoglaló készítője megállapította, hogy miközben etnikai alapon ez lehetne a legjobb megoldás, államigazgatási, védelmi, gazdasági szempontból, a természetes létszükségletek kielégítése szempontjából rengeteg akadállyal járna. Épp ezért inkább az önálló Erdély létrehozását javasolta. Ebben az esetben is a történelmi Erdélyben gondolkodtak: az Alföld szegélyét és a határhegység nyugati lejtőit Magyarországhoz csatolták volna. A belső berendezkedés kulcsa „az egyes nemzetiségeknek a bírt területbe gyökerező szuverenitása”¹²⁶. Az egyes nemzetiségek településterületeiken szuverenitással bírnának – a székelyek és szászok a XIX. századig élvezett jogaihoz hasonlóan – nemzeti, kulturális és gazdálkodási szempontból. Erdély közös ügyeiben a nemzeti szuverenitások egyenlőséget élveznének. Az „aránylag tiszta nemzetiségi területeken kívül valószínűleg ki kell alakítani Erdélyben egy vagy több vegyes nemzetiségű terület egységet a tipikusan kevert nemzetiségű vidékeken. Ezek keretében a nemzetiségek együttélését a közigazgatás két- vagy háromnyelvűségével, a bíróságok és egyéb hatóságok, valamint közintézmények nemzetiségi kúriákra való osztásával lehetne rendezni. A kulturális kérdéseket a személyi katasztereken alapuló kultúraautonómiák ügykörébe lehetne utalni.”¹²⁷ Az egyes területek működésének összehangolása az általános politikai, gazdasági, pénzügyi, katonai, külügyi és egyéb kérdésekben egy központi kormányzat feladata volna. Ebben a tervben egyszerre van jelen a területi revízió és az önálló, kantonális állam berendezkedés, keresztezve a kulturális autonómiával.

A harmincas évek végén azonban nem a revízió érvrendszere, diplomáciai előkészítése avagy a külföldi közvélemény, hanem a világpolitikai változások határozták

125 Erdély nemzetiségi viszonyai MOL K-63-1939-27/4. 46. f.

126 Uo.

127 Uo. 50. f.

meg a trianoni határok korrekcióját: az első bécsi döntés és Kárpátalja visszaszerzése Csehszlovákia felbomlásához, a második bécsi döntés a Szovjetunió besszarábiai területi igényeihez és az aktuális német-orosz kapcsolatokhoz, a délvidéki területek visszaszerzése pedig Németország balkáni előrenyomulásának köszönhető. Ebben a helyzetben a turnu-severini tárgyalásokon a magyar küldöttség nem az integer revízióból indult ki, hanem mintegy 69 ezer km²-es területi igényből. Bár Teleki – Bethlenhez hasonlóan – Erdély oszthatatlansága mellett állt ki korábban, most kénytelen volt elfogadni a nagypolitikai realitásokat.¹²⁸

Az Államtudományi Intézetben több változatot készítettek Erdély megosztásáról.¹²⁹

I. Földrajzi szempontból az 1918. november 13-i belgrádi megállapodás Kelet-Magyarországra vonatkozó vonalát követte volna. Ez Aradtól a Maros vonalán–Kolozsvár és Marosvásárhely között a Mezőségen keresztül–a borgói hágóig vezetett volna. II. Gazdasági, foglalkoztatási szempontok miatt Krassó-Szörény, Temes, Hunyad megyék román lakta része és a Szászföld került volna Romániához. III. az etnikai elv alapján gyakorlatilag a Torda környéki kiszögellést leszámítva a második bécsi döntés határával azonos vonalat dolgoztak ki. IV. Az önálló Erdély modelljét Arad és Bihar megye 12 km²-nyi területének Magyarországhoz, Temes és Krassó-Szörény megyéből pedig 15 ezer km²-t Romániához csatolásával dolgozták ki, az egészet hat illetve nyolc kantonra osztva.

IV. A romániai magyar kisebbség körében kidolgozott elképzelések

Grandpierre Emil, a húszas évek első felének meghatározó erdélyi magyar politikus szerint az évtized elején két eltérő kisebbségpolitikai cél fogalmazódott meg a romániai magyar kisebbségi elit körében. A problémák Erdély autonómiáján belül történő megoldásának elképzelése, és a külön magyar nemzeti autonómia programja.¹³⁰ A kettő természetesen nem zárta ki egymást – ez látható az előbbieken bemutatott tervekben is – és a korabeli politikai diskurzus a transzszilvanizmusról folyt, de magyar részről ennek ellenére a trianoni békeszerződés aláírása után nemzeti autonómiatervek készültek. Ezek rendelkezései, javaslati egyrészt a korabeli kisebbségi problémák, sérelmek kezelésére, másrészt, hogy azok ne termelődhessenek újjá, az intézményes garanciák modelljének létrehozására vonatkoztak. Típusaikat tekintve a húszas évek első felében a területi autonómia elképzelések, majd a kulturális autonómia modellje került előtérbe. A húszas évek tervei még a romániai összmagyarságra vonatkoztak, majd az évtized végétől a párizsi kisebbségvédelmi szerződés 11.§-a előírta székely közületi kulturális autonómia problematikájára összpontosítottak.

128 Teleki még a második közvetlenül a második bécsi döntés előtt is erdélyi kistájakban gondolkodott. 16 egyiséget különített el és ezzel is azt bizonyította, hogy nem lehet Erdélyt megosztani. Rónai András: *Térképezett történelem*. Magvető, Bp., 1989, 224–225. o., A bécsi döntés körüli diplomáciai háttér munkáról: Hory András: *Bukaresttől Varsóig*. Gondolat, Budapest, 1987, 309–347. o.

129 Rónai András: *Térképezett történelem*. ... i. m. 226–237. o.

130 Grandpierre Emil: Az erdélyi magyarság politikai küzdelmei az egységes magyar párt megalakulásáig. *Magyar Szemle* 1928. október 130–136. o.

A már ismertetett 1920 szeptemberi, székelyföldi, településenkénti kérvényezési akció célkitűzésesei jelentek meg a Kós Károly-Zágoni István-Paál Árpád írta *Kiáltó* szó címen ismerté politikai (program) röpiratban is.¹³¹ Zágoni írta ugyanitt *A magyarság útja* című dolgozatot, amelynek kiindulópontja az, hogy az erdélyi nemzeteknek meg kell szervezniük önmagukat. Ez persze elsősorban a magyarságra vonatkozott, mert a nemzeti elkülönülés intézményesültsége a szászoknál és a románoknál az impériumváltás előtti kisebbségi helyzetből adódóan jóval előrehaladottabb volt, mint a magyarság esetében, amely jobbára csak társadalmi egyesületekkel rendelkezett. Zágoni elképzelése szerint „a magyar nemzeti élet” irányítója a demokratikusan megválasztott, kolozsvári székhelyű magyar nemzetgyűlés lehetne. E nemzeti autonómiának mindazok tagjai volnának akik magukat magyarnak vallják, és önrendelkezési jogukkal, élve feliratkoznak a nemzeti kataszterbe. (A zsidóság akár egyénileg, akár testületileg is csatlakozhatna ehhez az intézményhez.) A nyilvántartás segítségével a nemzetgyűlés adót vethetne ki kulturális és nemzeti célok érdekében. A nem vegyes nemzetiségű településeken Zágoni területi autonómia bevezetését tartotta kívánatosnak. Ezen települések közigazgatása a magyar nemzetgyűlés alá tartozna. A nyelvhasználat tekintetében – Kossuth 1859-es álláspontjára hivatkozva – a szerző a közigazgatásban a többségi nyelv használatát javasolta, a kisebbségeknek a hatóságok előtt, az igazságszolgáltatásban biztosítaná az anyanyelvhasználat jogát. A kormányzattal való érintkezésben mindkét részcél két nyelven küldenék meg egymásnak dokumentumaikat. A törvényeket valamennyi nyelven publikálnák. A nemzeti vagyont a tev nem határolta le a magyarság gazdasági eszközeire, hanem két általános erdélyi probléma megoldására tett javaslatot: a Magyarországgal való szabad határforgalom megnyitására és a régió vasútforgalmának helyreállítására. Az autonómia kulcskérdésnek tekintette, hogy az oktatás a nemzeti autonómia belügye legyen. Az állam ne működtessen magyar iskolákat. Ez a nemzeti autonómia feladata. Az oktatási intézmények fenntartásáról az állami erre adott költségvetés arányos részének az önkormányzat számára átadott összegéből gondoskodnának. A katonaságot szintén az autonómia hatáskörébe rendelné Zágoni, népi milícia formájában, önkormányzati finanszírozással, a rendőrséget szintén az önkormányzat alá rendelné, sőt azt vegyes vidéken az önkormányzatok közösen szerveznék meg, a nemzetiségi arányszámokat is betartva. A tervezet egyetlen direkt aktuális intézkedése a siguranca (a korabeli romániai politikai rendőrség) megszüntetése lett volna. Zágoni nem mondja ki, de a szövegből kiérződik, hogy valójában egy nemzeti autonómiák alapján megszervezett erdélyi berendezkedésben gondolkodott.

Az előbbieket politikai megvalósítására tett javaslatot ugyanazon röpiratban Paál Árpád, *A politikai aktivitás rendszere* című tanulmányában. Ennek lényege, hogy a magyar nemzeti autonómia megtestesítője a Magyar Nemzeti Szövetség lesz. Ez az intézmény azonban csak mint politikai szervezet jöhetett létre, és épp nemzeti önkor-

131 A három szerző három tanulmánycíme egymás után következik az eredeti kiadás címlapján. Így rögzült a *Kiáltó* szó közös címként. Kolozsvár 1921, 6–35. o., az általam ismertetett elképzelés: 33–35. o.

mányzati célkitűzései miatt nem engedélyezték a működését.¹³² A Magyar Szövetség 1921-es szervezeti szabályzattervezete célként „főként az önkormányzat, az önrendelkezési jog és a decentralizáció irányában egységes etnikai kisebbségi keretben való megtartása, vezetése és fejlesztése”-t¹³³ nevezte meg. Önmeghatározása: „Románia egész magyar, székely, csángó magyarsága, mint egységes és azonos nemzet, szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavával, egy egységes és teljes politikai szervezetben, általános és egyetemes magyar nemzeti pártban vagy klubban egyesül.”¹³⁴ Alapintézményei pedig a községi szervezet és a rendszeres nagygyűlések volnának. Az egy évvel későbbi ugyanilyen tárgyú tervezet (amikor már különböző magyar pártalakulatok jöttek létre és a román pártoknak is voltak magyar politikusaik) az önkormányzatiság szempontjából sokkal visszafogottabb volt.” Cél: Románia magyarságának, mint egységes nemzeti kisebbségnek képviselete, kulturális, gazdasági, szociális és politikai érdekeinek biztosítása.”¹³⁵ A községi szervezetek helyett a megyei választmányoknak nőtt meg a súlyuk, a nagygyűléseket felváltó „Magyar Szövetségi Napok”-nak pedig csökkent. A pártpolitikai szempontok is fontosabbakká váltak, mert a Magyar Szövetség vezetésére egy központi vezérlő bizottság létrehozását javasolták, amelybe a két párt által választott tagok és a Magyar Szövetség vezető tisztségviselői kerülhettek volna be. Erre azonban a pártok 1922. decemberi egyesülése miatt nem került sor. A létrejött romániai Országos Magyar Párt programja azonban egyértelműen leszögezte a nemzeti autonómia igényét. „A magyar anyanyelvű román állampolgárokból alakult nemzeti kisebbség, mint közjogi alany elismerése a gyulafehérvári határozatokban lefektetve lévén és a nemzetközi békeszerződésekben biztosítván, ezek alapján követeljük a nemzeti kisebbségek közjogi alanyiségének az alkotmányban való elismerését és az elismerés szükségképpen következményeként a nemzeti autonómiát. Ugyancsak az alkotmányban biztosítani kívánjuk a romániai összes nemzeti kisebbségek autonómiáját, mely szerint mindenik nemzet önmagát saját nyelvén, saját fiai által kormányozza, saját közigazgatással és igazgatszolgáltatással.”¹³⁶

A Magyar Szövetség időszakában Zágoni István részletesebben is kidolgozta már ismertetett tervét, de annak csak töredéke maradt fenn.¹³⁷ Szintén 1921–22-ben készülhetett a Magyar Szövetség égisze alatt egy ismeretlen szerző átfogó javaslata *A magyar autonómia vázlata* címmel.¹³⁸ A tervezet indoklásában két érv kiemelten fontos. Az egyik az, hogy a magyarság igényei nem szeparációs törekvések. Ezt a szerző azzal támasztotta alá, hogy a magyarság politikai programjába nem Erdély autonómiáját, hanem a területi autonómiát vette fel. Az előbbi cél aktualitása csak akkor jön el „amikor a nemzeti autonómiák működése konkrét bizonyítékot fog szolgáltatni atekintetben, hogy céljuk nem az állam egységének megbontása, hanem épp ennek

132 Mester Miklós: A Magyar Szövetség története. OSZK KT

133 HRM PÁK Ms 7651/193. 1. f.

134 Uo.

135 A Magyar Szövetség szervezeti szabályzatának tervezete. 1922. május 2. TLA KEI Kv. K-2861. 1. f.

136 A Magyar Párt programja. Kolozsvár, 1922. december 28., nyomtatvány, TLA KEI Kv. K-2860.

137 Zágoni István: A nemzeti autonómiák kiépítésének szükségességéről. HRM PÁK Ms 7651/778. 2. f.

138 TLA KEI Kv. K-2859.

megerősítése.” (4.) A másik a jogfolytonosság fenntartásának igénye azzal, hogy a fejlettebb (erdélyi) közigazgatási rendszert kellene egész Romániára nézve általánossá tenni, nem pedig a centralizációt kiterjeszteni az autonómiák rovására. A Magyar Szövetség autonómiatörekvésének négy fő területét nevezte meg: egyház, közoktatás, közigazgatás, igazságszolgáltatás. Az egyházi autonómia a protestáns egyházakban a presbiteri rendszer folytán megvalósul, a katolikus egyház esetében pedig az erdélyi fejlődés speciális intézményeként megteremtődött romai katolikus status intézményében testesül meg. Mindezt a különböző szerződések sokszorosan biztosították – ha ezek érvényesülnek, a problémák kezelhetők. A tervezet a közoktatási autonómiát az egyházi autonómia részének tekinti, de hivatkozik a kisebbségi szerződés garantálta szabad iskolaalapítási jogára is. Legrészletesebben a közigazgatási autonómiával foglalkozik az ismeretlen szerző. Ennek alapfeltétele: 1. az autonómia körében törvény/rendeletalkotás joga; 2. a tisztviselők választásának joga; 3. a statútumuk/rendelkezések végrehajtásának és a tisztviselők tevékenységének ellenőrzési joga, a fegyelmi bíraskodással együtt. A közigazgatási autonómia területének meg kell egyeznie a nemzetiségi településterülettel. Erre nézve az egyik megoldási mód, hogy az aktuális közigazgatási beosztás szerint az (1918 előtti) autonómiát visszaállítanák, a tisztviselőket a lakosság nemzetiségi aránya szerint létrejött képviselőtestületek, törvényhatóságok választanák meg, a nemzeti arányszámok szerint. A másik – a szerző által részletesen kidolgozott és középpontba állított – modellben az autonóm terület meghatározásakor három típust különítenének el: 1. Az összefüggő egységes nyelvű nagyobb területeket, amiből kettő is van: a) Maros, Csík, Udvarhely, Háromszék megyék, Brassó, Kis- és Nagy-Küküllő megyék Székelyföldre csatlakozó területei, a Maros-völgyén, Aranyosgyéresen át Aranyosszékkal, Kolozsvárral, Kalotaszeggel összekapcsolva. b) Ugocsa, Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad és Csanád megyék határszéli területei, a városokkal együtt. 2. Kisebb nyelvszigeteket. 3. Beékelte egyes községeket. A tervezet közigazgatási modelljének sajátossága, hogy a nem belügyi közigazgatás kinevezett tisztviselőire is a nemzeti kisebbség központi képviselete tehet javaslatot és ezek tevékenységét a képviselőtestületek és törvényhatóságok ellenőrizhetik. Egy speciális intézményt is megemlíttet a dokumentum: a közigazgatási kérdésekben legfelső fokon döntő bíróság, az autonóm terület képviseleti szervének meghallgatásával kinevezett tagokból álló osztálya bíraskodna a nemzetiségi területről érkező ügyekben. Ez előrevetíti Jakabffy Elemér 1930-as tervezetének Kisebbségi Bíróság intézményét. Az igazságügyi beosztás a közigazgatási beosztáshoz alkalmazkodna, és a nyelvhasználati kérdésekben is az ott érvényes kettős hivatalos nyelvhasználatot fogadná el. Az országgyűlési képviselet szabályozására a szerző két lehetőséget lát. Az egyik szerint a tömbmagyar területeken kellene választási kerületeket kialakítani, s esetleg a közvetlenül nem oda tartozó településeket is össze lehetne vonni egy-egy nemzetiségi választókerületbe. A másik lehetőség az volna, ha eleve meghatároznák, hogy a lakosság arányában hány kisebbségi képviselő juthat az országgyűlésbe. Az egész autonómia központi szerve a „magyar nemzeti kisebbségi tanács” volna. Feladata a kormánnyal

való kapcsolattartás és a belső ellenőrzés. Tagjai: „a Felekezeti Tanács¹³⁹ kiküldöttei, a Magyar Szövetség képviselői, a magyar igazgatási területek és városok küldöttei és a kormány bizalmi embere.”¹⁴⁰

A tervben nincs szó a kataszteri összeírásról, a magyar önkormányzat belső működési rendjéről. A Magyar Szövetség szervezeti kereteinek kialakítására vonatkozó 1921 és 1922-es tervekhez hasonlóan itt is látható, hogy Zágoni javaslatához képest a belső demokratizmus itt már nem téma.

Az OMP parlamenti nyilatkozatokban, memorandumokban, a román pártokkal kötött választási paktummegállapodásokban fogalmazta meg a magyar kisebbség problémáit és azok kezelésére vonatkozó elképzeléseit. Az 1923-as alkotmány parlamenti elfogadása után a párt elnöksége nemzetiségi törvénytervezetet dolgozott ki. Valójában két dokumentumról van szó. Az egyik átfogó alapelveket ad (*A romániai országos Magyar Párt memoranduma a kisebbségek helyzetének rendezéséről*), a második pedig konkrét törvényjavaslat (*Törvénytervezet a nemzetiségek egyenjogúsága tárgyában*). Az OMP tervezete a helyzet rendezését alapvetően a nemzeti egyenjogúságban, a jogegyenlőség intézményes biztosításában látta. A memorandum és a törvénytervezet egyaránt döntően a korabeli kisebbségi sérelmekre reagál. A jogegyenlőség biztosítását létrehozóik részben a nemzeti hovatartozás szabad megválasztásában látták. Kinyilvánították továbbá, hogy a kisebbségi nemzetnek az államhoz és a többségi nemzethez való viszonyát szabályozó törvény életbeléptetése az állampolgári egyenlőségből következik. Ennek – mivel nem hozható az alkotmány paragrafusaival ellentétes a kisebbségre nézve hátrányos törvény – egyedül a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát kell szabályoznia. Ezen belül kezdeményezték, hogy az országosan 3%-os vagy a parlamentben 10 fős frakcióval rendelkező nemzetiség képviselői anyanyelvükön is felszólalhassanak a parlamentben, külön kisebbségi minisztériumot hozzanak létre, a kisebbségi területeken a többség nyelvén folyjon a közigazgatás. Az oktatásban az állami, társulati, felekezet iskolák egyenlőségét a kisebbségi oktatásban. Szükségesnek ítélték meg: felekezetek egyenjogúságát, a sajtó- és gyülekezési szabadságot, a nemzetiségi területek esélyegyenlőségét a gazdaságfejlesztésben, a telepítések leállítását, a nemzetiségi területen saját körükből kikerülő közigazgatást, választójogi reformot az arányos politikai képviselet megteremtése érdekében. Ebből a felsorolásból is jól látszik, hogy döntően a kialakult kisebbségpolitikai viszonyok korrekciójára törekedtek; egyre kevesebb volt az esély arra, hogy kollektív jogalanyiságukat a többségi kormányzat elismerje és a nemzeti autonómiát intézményesítse.

139 A magyar egyházak képviselőiből elsősorban oktatási kérdések egyeztetésére létrehozott, rendszeresen ülésező bizottság 1922–1948 között. A húszas évek közepétől egyben az OMP oktatási bizottságaként is működött. Jegyzőkönyvi iratanyaga az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában külön fondban található.

140 A magyar autonómia vázlata. i. m. 12. f.

A politikai vezetők román pártokkal kötött sikertelen paktumkísérletei¹⁴¹ ellen tiltakozó Reform csoport¹⁴² egy része 1927-ben Kós Károly vezetésével kivált az OMP-ből és újra megalakította a Magyar Néppártot. Ez a politikai alakulat 1927 augusztusában pályázatot írt ki az alkotmányt kiegészítő kisebbségi törvény kidolgozására. Erre a pályázatra készítette el Torna Gyula csákovai ügyvéd *A Népkisebbségi Törvény tervezete* című munkáját.¹⁴³ A Hermann Müller, Lévy Béla, Dózsa Endre, Torma Miklós által lektorált szöveget Deutsek Géza (később szociáldemokrata politikus) dolgozta át és ő írt hozzá utószót. A XI. fejezetből álló munka egy teljes kisebbségi törvény, amely az OMP kisebbségi törvénytervezeténél általánosabb kisebbségvédelmi elveket fogalmaz meg. Szemben azzal újra alkalmazná a nemzeti kataszter technikáját, de már nem beszél a többségi magyar területeknek egy magyar autonóm közületi testület alá vonásáról. A nemzeti kisebbségeket nemzetegységeknek nevezi és meg is nevezi a közösségeket – magyar, szász és német, ukrán, bolgár, török (1.§). „Nemzeti, kulturális és jóléti szükségletek kielégítésére az illető kisebbséghez tartozó összes román állampolgárok autonóm közületet alkotnak, melynek közjogi karaktere van. A nemzeti kisebbséghez tartozást igazolja a nemzeti kataszterbe való felvétel, melyet minden nagykorú férfi és nő kérhet.” (2.§) Az autonóm közület irányítója a főtanács, amelyet a kisebbség választ meg. Az önkormányzat anyagi háttérét a következő forrásokból biztosítaná: 1. a tagokra kivetett járulékok, 2. állami, megyei, községi hozzájárulások, 3. önkéntes adományok, 4. ajándékozások, 5. hagyatékok, 6. alapítványok, 7. gyűjtések, 8. saját vagyonokból és vállalatokból befolyó jövedelmek, 9. örökli a hozzátartozó és megszűnő jogi személyek vagyonát. Torna önkormányzati modelljének része, hogy a kisebbség különböző kulturális, gazdasági, politikai egyesületei szindikátusba tömörülhetnek. (17.§) Tehát a kisebbség a kataszteri szervezeten és politikai szervezeten túl a társadalmi-gazdasági életben is vertikálisan megszervezheti önmagát. Az oktatásügyben azonban csak addig ment el, hogy „a nemzeti kisebbségek általában, valamint nemzeti kisebbséghez tartozó egyének, társulatok, felekezetek, egyházközségek, városok, saját költségükön minden fokú és fajú iskolát létesíthetnek ...” (43.§). Tehát nem írja elő a kisebbségi autonóm közület elsőbbségét az iskolafenntartásban. A kisebbségi önkormányzat szervezetét, hatáskörét Torna nem dolgozta ki. A kisebbségi törvényt, mint a párizsi kisebbségi szerződés szövegéből átvett és szellemében írt rendelkezések összesítését az alaptörvény szintjére kívánta emelni (68.§). A nemzeti kataszter és az önkormányzat elvével a szerző azért sem tudott mit kezdeni, mert a minta- és hivatkozásként használt nemzetközi szerződés sem differenciálta azokat.

A következő években a különböző szakértők épp ezt járták körül a párizsi kisebbségi szerződés 9. és 11. §-át értelmezve. A Tusa Gábor, Papp József, Molnár Dénes,

141 Dokumentumait közli és az ezekkel kapcsolatos vitákat áttekinti Gyárfás Elemér: *Az első kísérlet. Magyar Kisebbség* 1937. 3. sz. 77–99. o., 5–6. sz. 157–158. o.

142 Az OMP belső demokratizálását sürgető mozgalomról áttekintést ad Mikó Imre: *Huszonkét év. Stúdium*, Budapest, 1941, 66–69. o.

143 Erdélyi Magyar Néppárt, Kolozsvár, 1928, 31 o.

Buza László, Balogh Artúr és Mikó Imre folytatta értelmezési viták mellett három olyan részletes tervezetet is kidolgoztak, amelyek a végigkísért rendezési modellalkotás legszínvonalasabb teljesítményeinek tekinthetők. Mindhárom tervezet az OMP felkérésére készült.

A Maniu-kormány, mint már említettük, ígéretet tett kisebbségi törvény kidolgozására. Ez azonban nem készült el. Ugyanakkor Jakabffy Elemér, a magyar kisebbség szerkesztője 1930-ban el készítette kisebbségi törvénytervezetét, amelyet zárt körben, az OMP vezetői, szakértői között vitára bocsátott.¹⁴⁴ Ezt az anyagot azonban nem publikálta. Egy évtizeddel később, amikor Tătă-rescu miniszterelnök ígérte meg a kisebbségi kérdés törvényi szabályozását, Jakabffy szeretne volna munkáját (*Tervezet a „kisebbségi törvény” javaslatához*) publikálni lapjában, de a revízióra készülő magyar kormányzat ezt már nem tartotta időszerűnek. Ezért a lap már kinyomtatott, a tervezetet közlő példányai helyett új szám készült és az került terjesztésre.¹⁴⁵

A tervezet központi kategóriája az országos kisebbségi nemzet. Ilyenek a „romániai etnikai kisebbséget képező népek: magyar, német, ukrán, bolgár, orosz és szerb”, valamint azon más etnikai kisebbségek, amelyekből legalább 10.000-en ezt kéri (1.§). Jogállásuk tartalma: „Az országos kisebbségi nemzetek oktatási, más közművelődési és jótékonyági ügyeiket, közigazgatásukat és jogszolgáltatásukat saját nyelvükön a jelen törvény rendelkezései szerint intézik, illetve ezekre befolyanak; a törvényhozásban számarányuknak megfelelően kapnak képviselést és joguk van megfelelő képviselőre a központi kormányzatban is.” (4.§) A népszámlálás során mindenki, aki valamelyik kisebbségbe sorolta magát, erről igazolást kap, és ez alapján névjegyzék és kisebbségi választói jegyzék készül. Az előbbi nyilvános kiigazítása után adja a Nemzeti Katasztert. (6.§) E kataszter választójoggal bíró tagjai választják meg a 60 tagú Nemzeti Tanácsot, amely a kisebbséget a kormány előtt képviseli. Feladatai (19.§): 1. Kiépíti saját szervezetét. 2. Kijelöl öt egyént, akik közül a kormány kisebbségi alminisztert (államtitkárt) nevez ki. Jelölteket ad a Kisebbségi Bírósághoz és más közigazgatási szervekhez. 3. Javaslatokat terjeszt a kormány elé. 4. Vádat emelhet a kisebbségekkel szemben bizonyos ügyekben törvénytelenül eljárókkal szemben. 5. Előterjesztést készít a közigazgatási kerületek kisebbségi szempontú kikerekítésére. 6. Felhívja a kormány figyelmét a kisebbségek jogegyenlőségét, sajátos érdekeit sértő gyakorlatra. Az oktatásügy tekintetében Jakabffy bevezette az Országos kisebbségi nemzeti iskolák fogalmát, amelyek felügyelőszervei az Országos Kisebbségi Nemzeti Tanácsok. A OKNT kizárólagosan szabályozza ezekben az oktatás rendjét, a tanterveket és 20 tanköteles után kötelezően a létrehozásukat. A közigazgatás terén bevezeti a hivatalos társnyelv fogalmát, amely azokra a területekre vonatkozik, ahol a kisebbség a lakosság több mint 50%-át alkotja; itt a hivatalos államnyelv mellett mindenütt használható a kisebbség nyelve. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás képviselői ezeken a területeken a kisebbségi ügyfelekkel, belső ügyekben kizárólag a hivatalos

144 Jakabffy Elemér: Törvényjavaslat az etnikai kisebbségekről. HRM PÁK Ms 7651/754.

145 Jakabffy Elemér: Lugostól Hátszegig. Emlékirat, kéziratként, TLA KEI Kv.92–93. o.

társnyelven érintkezhetnek. (47.§) Ezen területeken csak olyan tisztviselők és bírók volnának alkalmazhatók, akik ismerik a kisebbségi társnyelvet. (45.§) Ahol a lakosság több mint 20%-a kisebbségi, ott a hivatalos kisegítő nyelv fogalmát vezeti be, amely a kisebbség számára a hatóságokkal való érintkezésben az anyanyelv használatát teszi lehetővé, ha kell, a hivatalok biztosította tolmácsolás, fordítás segítségével. (47.§) Teljesen új intézményként vezeti be a tervezet a Kisebbségügyi Bíróságot. A kisebbségi törvény körüli jogviták miatt, a Nemzeti Tanács megválasztásának felügyeletére tartja szükségesnek Jakabffy e szakszervezet létrehozását. Összetétele: kisebbségi nemzetként egy-egy bírót neveznek ki, de a legkisebb közösség számára is minimum két bírót alkalmaznának, hogy külön-külön tanácsokat tudjanak felállítani. A bíróságnak ugyanannyi többségi, mint amennyi kisebbségi tagja volna. Egy-egy tanácsban az elnökön kívül egy kisebbségi és egy többségi szavazóbíró, a kormány és az érintett Nemzeti tanács képviselője kapna helyet. Az egész bíróság a választott bíróságokhoz hasonlóan működhetne. Jakabffy nem részletezett tervének külön sajátossága, hogy a Nemzeti Tanács és a kormányzat viszonyát rendkívül precízen szabályozza. A válaszadás, engedélyezés ügyintézésének idejét meghatározza, annak elhúzódtását az engedélyek automatikus életbeléptetésével, fellebbezési lehetőségekkel akadályozta. A tervezetből teljes mértékben hiányzik a székely kulturális autonómia, a külön területi autonómiát az iskolakérdés kiemelésével és nyelvhasználati szabályokkal oldotta meg. A közigazgatási „kikerekítéseket” is ennek érdekében javasolta.

Merőben más helyzetben és más alapokról készült Paál Árpád tervezete 1931-ben: *Törvény a székely községek közművelődési önkormányzatáról a Párizsban 1919 december 19-én kötött nemzetközi szerződés 11. cikke alapján.* A Nemzeti Parasztpárt-i kormányzást követő Nicolae Iorga miniszterelnök többször megígérte a kisebbségi kérdés rendezését. Az OMP vezetői, érzékelve a romló kisebbségpolitikai környezetet, próbáltak biztos kapaszkodókat keresni követeléseiknek. S ekkor már az egyházak is feladták a székely kulturális autonómiával szembeni ellenkezésüket, hisz hosszú ideig attól féltek, hogy a községi iskola elveszi a magyar egyházi iskolákat. Persze ez a nyilvánosság előtt úgy jelent meg, hogy nem lehet a székelységet a romániai összmagyarságról leválasztani, mert ez az utóbbi végzetes meggyengüléséhez vezethetne.

Paál központi fogalma a székely község: „azon állampolgárok szervezett összessége, akik a Székelyföldön és az azzal közvetlenül összefüggő szomszéd területeken állandó lakosok, magukat magyar anyanyelvűnek vallják és szervezetük alapjaként magukat közös összeírásba foglaltatják”.¹⁴⁶ Az intézmény rendeltetése, hogy tagjainak egyházi és iskolai ügyeit az állam felügyelete alatt helyi önkormányzattal maga intézze. Területe: a történelmi Székelyföldnek azon községei és városai, ahol 50%-nál nagyobb a magyar őslakosság aránya. Szervezését külön bizottságok összeíratkozással végeznék el. A székely község mint intézményrendszer három szintből áll: 1. A székely község helységeiből, amely szomszédsági-utcarész-utcai-községi-városi egységekből áll, ahonnan öt évente 1000 fő után 10-10 képviselőt választanak, és ezek alkotják

146 Kolozsvár, 1941. november 14., korrektúra példány, OSZK 204441., 1. o.

a kerületi helységgyűlést. Ezen a szinten bizonyos helyi ügyekben rendelkezhetnek elszavazásokat.

2. A székely közületi vidék egy-egy vidék vagy több helység egyházi és iskolai kéréseit teljesíti, népművelési és népjóléti ügyeit intézi. Tagjai helységenként 2 vagy 4 képviselő. A kerületek lehetséges székhelyei: Csíkszentmárton, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Barót, Kézdivásárhely, Kovászna, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Szászrégen, Nyárádszereda, Oklánd, Parajd, Székelykeresztur, Udvarhely. Feladatkörébe tartozik a középiskolák fenntartása, a tanfelügyelet, a gazdasági pályaválasztás orientálása, inasotthonok létesítése és a közbirtokosság felügyelete.

3. A székely közületi központ az önkormányzat legfelső, irányító szerve. A székely közületi vidékek tanácsai választják meg a székely közület nagytanácsát, majd ez 30 tagú központi vezetőséget választ magából. A terv kulcsfogalma az otthonterület: a székely közület fizikai kiterjesztése. Lényegét tekintve ez az önkormányzat tagjainak közös vagyoni érdekeltséget jelenti. A következők tartoznak hozzá: 1. a közület érdekeltségébe tartozó egyházi és iskolai ingatlanok és jogaik, 2. a községi közbirtokosság ingatlanai, 3. a helységenként összeírtak a község területén lévő ingatlanai, 4. a helységben illetékes politikai közösség (az állami közigazgatás szerinti község) belső és külső határainak arányos része. Ennek az otthonterületnek a megvédése érdekében a közület tagjai kisegítik egymást, elővásárlási joggal rendelkeznek, a közbirtokok kötelesek segíteni az iskolákat, a föld alatti természeti erők a népközösség örök használati jogában vannak. Az önkormányzat anyagi alapjait két forrásból fedeznék. Egyrészt a közület egyéni és testületi tagjainak adójuk 1/4-ét vissza kell kapniuk. Másrészt a közület tagjainak adójából a közművelődési ügyekkel kapcsolatos kiadásokra jutó hányad visszakérülne a közület pénztárába. Mindezekért cserébe az oktatás és az egyház fenntartásán túl a közület vállalná, hogy az államhoz vagy a politikai (a területileg illetékes) községhez a közület segélyért nem fordulna. A közületnek az államhoz való viszonyát az határozná meg, hogy az önkormányzat nem kérhetne segélyt az államtól, de az állam se vehetné igénybe az otthonterületet a kerület érdekeltségén kívüli egyházi és oktatási intézmények létrehozására. Az állam megőrizné a székely közület feletti felügyeleti jogát, az iskolákat állami tanfelügyelő ellenőrizné. A közület hivatalos nyelve magyar volna, míg kifelé románul képviselné magát. A székely közület az egyházi önkormányzatot nem érintené. Az állam addigi segélyező, felügyelő szerepét a közület venné át.

Az iskolafenntartás az óvodától a főiskoláig teljesen a székely közület körébe kerülne át. S ehhez járul a részletes iskoláztatási program, amely a székelyföldi mezőgazdasági szakképzésnek és az ipari-műszaki képzésnek juttat fontos szerepet. Paál terve egy komoly szegregációs program. Hangsúlyos új elem az állami költségvetéstől és a politikai községektől (állami közigazgatási egységek) teljes elkülönülés. Az 1919. januári terve etatista szellemiségéből a közbirtokok kötelező iskolai megadóztatása maradt meg.

A székely közületi autonómia az OMP politikai céljai között 1933-ban került a középpontba. A párt marosvásárhelyi nagygyűlésén, jórészt Paál kezdeményezésére, határozatot fogadtak el a párizsi kisebbségi szerződés megvalósítása, a székely közületi autonómia létrehozása érdekében. De egyben azt is kívánták, hogy azt iskolai és egyházi ügyekben az egész romániai magyarságra kiterjesszék.¹⁴⁷ Ezt a koncepciót elfogadva készítette el Pál Gábor csíkszeredai ügyvéd–parlamenti képviselő, a korszak legrészletesebb, és elsősorban az oktatásügyi kérdések szabályozását adó tervezetét (*Törvényjavaslat a „Szövetséges és Társult-Főhatalmak” valamint Románia között 1919 évi december 9-én Párizsban kötött kisebbségi szerződés 11. cikkében biztosított kulturális önkormányzat életbeléptetéséről*).¹⁴⁸ Pál a régi székek magukat magyarnak valló lakóiból szervezné meg a Magyar Kultúrszövetséget. Erre az önkormányzatra ruházná át az adott terület magyar lakosságának oktatási és közművelődési igényei kielégítésének feladatát (3.). A törvény elfogadása után 3 éven belül ezt az önkormányzatot a romániai magyarság egészére kiterjesztenék. A tagság létrehozása itt is kataszterrel történne, de ez már nem csak a Székelyföldre terjedne ki. Az intézmény megszervezésére az OMP elnöke jelölne ki bizottságot, s ez szervezné meg a kataszter alapján az önkormányzati választásokat. Ennek eredményeként létrejön a 21 tagú Magyar Kultúrtaács, amely Magyar Kultúrigazgatóságot (a Magyar Kultúrszövetség adminisztratív, végrehajtó szerve) szervez. A kultúrigazgatóság pedig megyénként tanfelügyelőségeket és iskolaszékeket hoz létre. Az egész önkormányzat kulcsa a Magyar Kultúrtaács, amely többek között irányítja az oktatási munkát, előterjesztéseket tesz a közoktatási miniszternek valamint a közoktatási minisztérium és egyéb szervek évi költségvetéséből az önkormányzatoknak járó hányad kiutalását és felhasználását intézi.

Az ismertetett romániai magyar tervek visszhangjáról azért nem beszélhetünk, mert ezeket általában nem is publikálták, illetve nem jutottak el az ezekről folytatandó politikai vitákig sem. Ezeket a terveket a kisebbségi szakértők–politikuskok jövőképteremtési kísérleteinek tekintem. Mégpedig olyan technikák kidolgozásáról van szó, amelyre a politikai hatalom nem tartott igényt: kisebbségvédelmi modellekről – politikai akarat nélkül.

A modellek ismertetése mellett el kellene végezni – egységes szempontrendszer alapján – a hivatkozások, alapintézmények működése és feladatai, oktatás, közigazgatás, nyelvhasználat, az államhoz való viszony, működési költségek stb. terén egy összehasonlító vizsgálatot is. Ez azonban már egy másik tanulmány témája lesz.

147 A Magyar Párt marosvásárhelyi nagygyűlésének meghozott határozata a kulturális autonómia tárgyában. *Magyar Kisebbség* 1933. 14. sz. 435–436. o.

148 MOL K 764–5. d. 76–175. f. ua. töredékesen megtalálható Pál Gábor neve alatt a Kolozsvári Állami Levéltárban fond Partidul Maghiar.

IRATOK

1.

I. A Jászi-féle Nemzetiségi Minisztérium „Keleti-Svájc” tervezetének fennmaradt vázlata¹

Hogyan lehetne Magyarország területi egységét és mostani területét megőrizni?

Magyarország – Svájc avagy az Unió mintájára – kerületekre, avagy ha jobban tesszük tót-románjainknak, kantonokra osztandó. Véleményem szerint 14 ilyen kerület lenne, de lehetne több is vagy kevesebb.

*I. kerület (kanton) magyar,*² néhány német és tót többségű községgel: Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Esztergom, Komárom vm., kerületi székhely: Pozsony (pozsonyi kerület).

II. kerület tót, néhány magyar többségű községgel: Trencsén, Turóc (+ privigyei járás Nitrából), Árva, Liptó, Zólyom esetleg felső Gömör vm. Székhely:?

III. (kassai) kerület magyar, német és tót többségi községekkel: Szepes, Abaúj (Torna) (Kassai) Gömör, Borsod, Zemplén, Sáros vm. Székhely:Kassa.

IV. kerület rutén, magyar és román községekkel: Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vm. Székhely:?(Beregszász vagy Máramarossziget)

V. (dési) kerület román és szász: Szilágy, Szolnok, Doboka, Beszterce-Naszód, estleg Kolozs északnyugati része. Székhely: Dés.

VI. kerület magyar, néhány román községgel: Maros-Torda, Csík, Háromszék, Brassó, Udvarhely, a lehetőséghez képest Torda-Aranyos és Kolozs vm. Székhely:?(Marosvásárhely v. Kolozsvár)

VII. (nagyszebeni) kerület szász: Kis- és Nagyküküllő, Fogaras, Szeben, Alsó-Fejér vm. Székhely: Nagyszeben (néhány román község).

VIII. (dévai) kerület román, néhány szász és magyar községgel: Hunyad, Krassó-Szörény, Arad keleti része és Bihar déli része mint egy megye, valamint Torda gyalui járása. Székhely: Déva.

IX. (temesvári) kerület végyes: német–szerb–bunyevác, magyar községekkel: Temes, Torontál, Bács-Bodrog vm. Székhely: Temesvár

¹ A vázlat minden valószínűség szerint Somló Bódognak, az erdélyi Magyar Nemzeti Tanács tagjának kézírása. Rajta kívül a tervezetet Jászi Oszkár és Hock János, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke is ellenjegyezte. Az erdélyi ügyosztályon nyilvántartott irat az iktató szerint 1918. november 25-én „érkezett” és 1918. december 2-án „ad acta” került. MOL, K-40, 1918-XI-365.

² Kiemelések az eredetiben - Sz.L.. megj.

X. (szegedi) *kerület magyar*, néhány román községgel: Csongrád, Békés, Arad nyugati nagyobb része, Bihar nyugati és Bács-Bodrog északkeleti része. Székhely: Szeged.

XI. (debreceni) *kerület magyar*, román községgel: Szolnok, Hajdu, Szabolcs, Szatmár, Bihar nagy része. székhely: Debrecen.

XII. (budapesti) *kerület magyar*: Pest, Fejér, Nógrád, Heves vm. Székhelye: Budapest.

XIII. (győri) *kerület magyar-német*: Vas, Veszprém, Győr, Moson, Sopron vm. Székhely: Győr

XIV. (pécsi) *kerület magyar*: Baranya, Somogy, Zala és Tolna vm. székhely: Pécs.

Egy-egy kerület élén főispán állana, kit a központi kormány nevezne ki. A megyéknél a főispáni állás megszűnne. Az egész közigazgatás államosítva.

A kerületen belül az illető kerület többségének a nyelve lenne hivatalos. Bármilyen más kerülettel vagy a kormánnyal *magyar* az érintkezés.

A kerület hatáskörébe tartozna: a közigazgatás, közegészségügy, földművelésügy, népjólét, valamint az országos törvények keretén belül (az igazság-) és közoktatásügy.

Mindenféle tárgyalás általában a kerület nyelvén, azonban lehetőleg a fél nyelvén. Minden rendelkezés és szabályrendelet a kerületben képviselt valamennyi nyelven adandó ki.

Állami alkalmazott csak az lehet, bármely kerületben is, aki magyarul is perfektül tud.

Ipar, kereskedelem, bank, nagyvállalat elszámolása általában *mindenhol magyar*.

Kerületi gyűlések hatásköre, mint most a megyéknél, illetve sokkal több és nagyobb autonómia. Ide minden vál(asztó) kerület két tagot küldene: egy többségűt és egy kisebbségűt.

Vasút, posta végig, mint most, de a szóbeli érintkezés a nép nyelvén történne.

Hadsereg (?) végig magyar. Itt még némi magyarosítás (?) is lehetséges volna, ha századon belül a legénységet a nyelvek %-a szerint állítanák össze.

Igazságügy: a mostani törvényszékek és kerületenként egy tábla. A tárgyalás nyelve: a kerület nyelve, vagy a tárgyaló felek nyelve. Ha a felek nem ugyanazon anyanyelvűek, úgy a kerület, illetve a magyar nyelv az irányadó.

Közügy az egész vonalon államosítva. Az oktatás nyelve általában az anyanyelv az elemi népiskolákban. Ha pl. egy magyar községben 35–40 vagy több román vagy tót tanuló volna és a szülők kívánják, úgy ott magyar tannyelvű iskola is felállítandó, természetesen áll ez megfordítva is. Az iskola megválasztása a szülőkre van bízva, de az iskoláztatás kötelező. Minden elemi népiskolában kötelező a 4. osztályban a magyar írás és olvasás tanítása. Hitoktatás csak az anyanyelven folyhat.

Tanítókat és igazgató-tanítókat a kerületi főtanfelügyelő nevezne ki. – A tanítóképzőkbe való fölvétel egyik fő kelléke: a nyilvánosan elvégzett 4 középiskolai osztály. A tanfelügyelet szakszerűen átszervezendő.

Középiskolákban, a nem magyar tannyelvűekben kötelező tantárgy a magyar az I. osztályban, III. osztályban német, V.-ben francia (reál) avagy III.-ban latin, V.-ben

német v. francia. – Magyar tannyelvűekben maradna a mostani beosztás a reálba; (gimnáziumban) a görög helyére a francia lépne. Nem magyar tannyelvű középiskolák felső osztályaiban, valamint tanító(nő)képzőkben, felsőkereskedelmi iskolákban a tantárgyak egy részét magyarul kellene előadni, illetve tanítani.

Felsőipariskolákban, valamint ipari szakiskolákban mindenhol magyar a tannyelv, iparostanonc-iskolákban lehetőleg.

A főiskolákban minden maradna, ahogyan most van.

Középiskolai és ezzel egyenrangú szakiskolák tanárait kinevezhetné a *kerület* is, igazgatókat és főigazgatókat azonban a közoktatásügyi miniszter nevezne ki (a kerület javaslatára).

A kormányban lenne elnök, egy belügyi államtitkárral, külügy, pénzügy, vasút, hajó és posta, kereskedelem és ipar, vallás- és közoktatásügy, igazságügy, hadügy. (államtitkár a kincstári birtokok részére).

A kerületnél és megyéknél lévő alacsonyabb rangú tisztviselőket a főispán nevezné ki (IX. rangosztályig), VIII. és azon felül a miniszterelnökség (belügyi államtitkár).

A képviselők száma kevesebbre veendő, a választók száma kerületenként lehetőleg egyforma legyen.

Egy kerületen belül az autonómiával járó költségeket kizárólag a kerület viselné.

A kerületi főnököt (főispánt) vagy a kormány nevezné ki a kerület hármas jelölése alapján, vagy a kerület választaná a kormány 3-as jelölése után.

Az országos közoktatásügy meghatározná az iskolakötelezettséget, szorgalmi időt, tanárok, tanítók személyi ügyeit, fizetését, nyugdíját, a tanítandó anyag maximumát és minimumát, tanfelügyeletet stb.

II. A Jászi-féle erdélyi provizóriumtervezet

A Magyar Nemzeti Tanács és a magyar kormány megbízottai egyrészt a következő megállapodásra lépnek:

1. A magyar kormány átruhazza a Román Nemzeti Tanácsra mindazon járássok és városok kormányzását, amelyeknek román többsége van. E területen a közigazgatást a román kormányzat gyakorolja.

2. A román kormányzat megbízottja útján képviselteti magát a magyar kormányban a román kormányzati terület összes külügyi, gazdasági és pénzügyi, közlekedési és közlekedési kérdéseinek intézése végett: úgyszintén részt vesz minden olyan szervben, amelynek működése a román nemzet sorsát érinti vagy befolyásolja.

3. A fennálló törvények a román kormányzati területen ideiglenesen érvényben maradnak. Új törvények csak a román kormányzat hozzájárulásával hozhatók.

4. A román kormányzat a főispánok és kormánybiztosok kivételével az eddigi tisztviselői kart átveszi és minden tisztviselőt megtart a maga helyén. Amennyiben azok kötelességüket teljesítik, azok el nem mozdíthatók. Elmozdításuk csak a rendes fegyelmi eljárás útján történhetik. Minden politikai üldözéstől a szerződő felek szigorúan tartózkodni kötelesek.

5. A nem román többségű területen levő román kisebbségek, valamint a román többségű területeken élő nem román kisebbségek védelme az 1868. 44. tc. értelmében átmenetileg biztosíthatni fog.

6. Ezen megállapodás alapján a Román Nemzeti Tanács az alá rendelt területen a személyi- és vagyónbiztonságot garantálja.

7. Az ideiglenes román kormányzat a román királyságbeli román katonaságot semmi szín alatt igénybe nem veheti.

8. A megállapodások további részleteinek megállapítására, azok keresztülvitelére a magyar kormány és a Román Nemzeti Tanács megbízottaiból kormánybizottság szerveztetik, amely a lehető legrövidebb idő alatt az új rendet életbe lépteti és föladatának teljesítése után azonnal föloszlik.

9. A vitás kérdések eldöntésére öttagú bíróság alakíttatik a Magyar Nemzeti Tanács két kiküldöttjéből és a magyar kormány egy kiküldöttjéből. E kiküldöttek a maguk kebeléből választanak elnököket.

10. A megállapodás a szerződő feleket csak az általános béketárgyalások befejezéséig kötelezik, és az e szerződés által teremtett tényleges helyzet semmiben nem befolyásolja a szerződő feleknek a béketárgyalásokon elfoglalandó álláspontját.

11. E megállapodások becsületes keresztülvitele a művelt nemzetek ellenőrzésének fölhívása mellett mindkét fél nemzeti becsületének védelme alá helyeztetik.

(Népszava, 1918. november 13.)

Közölte: Szarka László: A méltányos nemzeti elhatárolódás lehetősége 1918 végén.

Regio, 1990. 1. sz. 49–65. p.

2.

A székelyek küldöttsége Jászi miniszternél.

A Székely Nemzeti Tanács budapesti nagygyűlésének határozata

A Budapesten lakó székelyek vasárnap¹ nagygyűlést tartottak, melyen egyhangúlag a következő határozati javaslatot hozták:

„A Budapesten lakó székelységnek a Székely Egyesület által vasárnapra összehívott nagygyűlése egyhangúan kimondotta:

hogy a magyar népköztársaság kormányának nemzetiségi politikáját helyesnek tartja és mindenben támogatja. Minden fenntartás nélkül, őszintén óhajtja, hogy a magyar állam területi integritásának megóvása mellett az országban lakó többi testvérnemzetekkel való viszony a wilsoni elvek alapján, a minden egyes nemzet szabad fejlődését biztosító kantonális szervezet keretében rendeztessék.

Azon eleve kizártnak tartott esetben, ha az összeülendő nemzetközi általános békekonferencia az országban lakó egyenjogú testvérnemzetek között való viszonyt nem a magyar állam területi integritásának fenntartása mellett szándékoznék rendezni, feltétlenül szükségesnek tartja, hogy

1. A magyar nemzet önrendelkezési joga és szabad fejlődése mindazokon a területeken, amelyeken a román testvérnemzettel együtt lakik, a wilsoni elvek alapján a kantonális szerkezet² keretében biztosíttassék.

2. Azon a területen pedig, amelyen a székelység összefüggő kompakt többségben él, a békekonferencia biztosítsa a székelységnek, hogy el nem vitatható történeti és etnikai jogán, mint székely nemzet nemzetközi biztosítékok mellett minden más államtól független szabad és szuverén köztársasággá alakulhasson.

3. A budapesti székelységnek e nagygyűlése küldöttségileg kéri fel a magyar népköztársaság kormányát, hogy azon el sem gondolható esetben, ha a nemzetközi békekonferencia a magyar államban lakó nemzetek egymáshoz való viszonyát nem a magyar állam integritásának fenntartásával szándékoznék rendezni, hasson oda, hogy a nemzetközi békekonferencián a székely nemzetnek elismertessék azon joga, hogy a maga területén minden más államtól független, szabad és szuverén székely népköztársasággá alakulhasson és biztosíttassék számára, hogy a nemzetközi békekonferencián magát külön megbízottjával vagy a magyar népköztársaság küldötteivel képviseltesse.

4. A magyar népköztársaság kormánya tegye lehetővé, hogy a budapesti székelység jelen nagygyűlésének megbízottai a Székelyföld hatóságaival és nemzeti tanácsaival

1 vasárnap: 1918. november 17.

2 kantonális szervezet: a Jászi Oszkár (a nemzetiségi ügyek tárca nélküli minisztere) és munkatársai által 1918. novemberében kidolgozott, Magyarországot 14 nemzetiségileg lehetőleg homogén, széleskörű autonómiával felruházott kerületre, kantonra felosztó tervet

az itt körvonalazott program elfogadtatása érdekében a népköztársaság kormányától nyert megbízatása alapján érintkezésbe léphessenek.

5. A nagygyűlés e határozatáról a székely törvényhatóságok főispánjai és nemzeti tanácsainak elnökségei távirati úton sürgősen értesítendőek.

6. Egy bizottság küldendő ki, amelynek feladata egy Emlékiratban kifejteni, hogy a székely népköztársaság felállítása nemcsak lehetséges, hanem az erdélyrészi magyarság fennmaradásának érdekében feltétlenül szükséges is, és hogy az, mint szuverén köztársaság, semlegességének nemzetközi biztosítása mellett, életképes és jövővel bíró államszervezet fenntartható.

Ez Emlékirat francia, angol nyelven adandó ki.

A nagygyűlés után Ugron Gábor³, Sebes Dénes⁴ és Jancsó Benedek⁵ a székelység képviselőitében megjelentek Jászi Oszkár miniszternél, átnyújtották neki a nagygyűlés határozatát és a székelység bizalmát tolmácsolták a kormány politikája iránt.

Az üdvözlésre válaszolva, Jászi miniszter kijelentette, hogy a kormány nagy rokonszenvvel nézi a székelyek mozgalmát, mint integráns részét az összes magyarországi nemzetek szabad szerveződésének. „Bármi legyen is az új rend, amely majd kialakul” – mondta a miniszter, „a székelységnek bizonyára megvan a joga ahhoz, hogy a benne rejlő nagy nemzeti és kulturális erőket a szabad nemzetek társaságában a legteljesebb mértékben kifejthesse. A székelység törekvései teljes összhangban vannak a wilsoni elvekkel, amelyeknek következetes és fenntartás nélküli keresztülviteléhez a kormány törhetetlenül ragaszkodik.”

Budapest, 1918. november 17.

MNL OL K40 – 1918 – XVIII. – 308.b f

3 Ugron Gábor (1880-1960): függetlenségi és 48-as párti, majd alkotmánypárti politikus, főispán (Ugocsa, majd Maros-Torda és Marosvásárhely) 1917-18 között belügyminiszter, 1918. március-november: Erdély királyi biztosa, a Székely Nemzeti Tanács megszervezője és elnöke, 1919 után magyarországi politikus, képviselő

4 Sebes Dénes (1869-1963): agrárpolitikai (jogi) író, ügyvéd, függetlenségi és 48-as párti országgyűlési képviselő, ítélőtáblai bíró, ítélőtáblai tanácselnök, 1918-ban igazságügyi államtitkár, függetlenségi és 48-as párti képviselő

5 Jancsó Benedek (1854-1930): irodalomtörténész, publicista, történész, tanár, a Bánffy kormány idején a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályának munkatársa, majd vallási és közoktatásügyi minisztériumi hivatalnok, az MTA tagja, a párizsi békekonferenciára készített VIII. sz. jegyzék („Az erdélyi kérdésről”) egyik szerzője. (még: A román irredentista mozgalom története, Bp. 2004.)

3.

Jászi Oszkár: Visszaemlékezés a román nemzeti komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra

Több oldalról is kifejezték előttem azt a kívánságodat, hogy a román nemzeti komitéval 1918. novemberében folytatott tárgyalásaim történetét részletesebb pontossággal dolgozzam fel, mivel erre vonatkozólag még mindig igen eltérő és ellentmondó tudósítások élnek az erdélyi magyar nép lelkében... Mert bár ezek a tárgyalások a legteljesebb sajtónyilvánosság mellett történtek, mégis az akkori, katasztrófálisan izgalmas időkben azok emléke úgy elhalványult, illetve deformálódott a nagy tömegek előtt, hogy azokról mindenféle rosszakaratu hamisítások terjedhettek el, pedig éppen jelenleg nagy érdeke az erdélyi magyarságnak, hogy nehéz és felelősségteljes helyzetben helyesen mérlegelje nemcsak az adott történelmi szituációt, hanem azokat az eseményeket is, melyek a mai válságos állapotához elvezettek.

El kell ismernem ennek a kívánságnak és indokolásnak helyességét és igyekszem is annak eleget tenni, ámde teljes oknyomozó történelmi feldolgozására az októberi forradalom idevonatkozó eseményeinek nem vállalkozhatom, mivel egyrészt még hiányzik ehhez a közlélek megfelelő nyugalma és tárgyilagossága, másrészt pedig az emigráció izoláltsága folytán nem állnak rendelkezésemre azok a feljegyzéseim, levelezéseim és egyéb adatok, melyekre a tények pontos leírásához szükségem volna. Így csak emlékezésből és szórványos hírlapi tudósításokból rekonstruálhatom e fontos napok eseményeit. Ennek dacára azt hiszem, hogy semmiféle lényeges dologban nem tévedek s hogy a jövő igazságos történetírója minden lényeges ponton meg fogja erősíteni fejtegetéseimet.

Mindenekelőtt meg kell állapítanom, hogy már november első napjaiban minden komoly politikai tényező tisztában volt azzal Budapesten, hogy Magyarország végzetes helyzetbe jutott. A Károlyi kormány világosan látta a helyzet feltartóztatlan tragikumát és Károlyi Mihály november 10-én a legteljesebb nyíltsággal feltárta a katasztrófát a *Nemzeti Tanács* előtt és az ő döntésétől tette függővé a belgrádi szerződés aláírását. Már a Nemzeti Tanácsnak ezen az ülésén érkeztek még nem hiteles, de komoly hírek a román nemzeti komiténak területi követeléseiről, valamint arról, hogy mint a románok, úgy a csehek és a jugoszlávok is már megkezdették előrenyomulásukat a régi Magyarország területeire. Éppen ezért a Nemzeti Tanácsban mindenki kétségbeesett hangulatban volt. Mindenki érezte a történelmi Magyarország halálharangjának szavát. Mély szomorúság ült a szemekben és többen sírva fakadtak. E hangulatnak *Hoch* János elnök adott megrázó kifejezést a következő történelmi nevezetességű szavakban, melyeket csak egy hevenyészett német fordításból fordíthatok vissza magyarra:

“Tökéletesen eljátszottuk a nyugati államok rokonszenvét, – ugymond – egy elvesztett háború végén vagyunk, kiszolgáltatva a szorongató ellenségek minden kapzsiságának. Rajtunk beteljesedik most a szó: *vae victis!* A mi legelső kötelességünk most: menteni ami még menthető. Ha valaki ismerne Magyarországon egyetlen férfit, vagy olyan rendszert, aki, vagy ami jobb békét tenne lehetővé, akkor kötelességünk volna neki vagy annak átadni a hatalmat minden kínjával és keserűségével együtt. Ilyen ember vagy rendszer hiányában a történelem és a nemzet előtt azt a szerencsétlen kormányzást tesszük felelőssé, mely ha pár hónap előtt, még csak nem is katonai fölényünk idején, hanem akár néhány hét előtt, arra a magaslatra bírt volna helyezkedni, hogy a maga piszkos, önző anyagi érdekét a nemzet érdekének alárendelve, elérhette volna, hogy Magyarország ma nem állana itt fegyvertelenül és kiszolgáltatva, hanem mint méltó és tisztelt ellenfél, aki képes volna tisztességes békefeltételeket biztosítani magának. Ép ezért ennek a rendszernek a tagjait a törvényhozás jogi, anyagi és erkölcsi felelősségre fogja vonni. Mi kijelentjük itt a Nemzeti Tanácsban, hogy egyenként fogjuk őket az ország ítélőszéke elé állítani. A nemzet meg fogja hozni ítéletét, mi azonban már itt megbélyegezzük őket.”

Majd a kormány jelenlévő tagjaihoz fordulva így folytatta:

“Ennélfogva nem habozhatunk. Nem tehetünk mást, minthogy támogassuk a sorainkból kiküldött kormányt és kijelentsük, hogy az ország sorsát az ő tiszta kezükbe tesszük le. Semmi más most nem áll rendelkezésünkre. – – Ti egyedül vagytok hivatottak megmenteni azt, ami még megmenthető és végre az országot a béke kikötőjébe vezetni – – Egy pillanatig sem szabad tétováznotok, lelkiismereti furdalások ne kínozzanak, mert mi nem ismerünk más kiutat, mint ezt: az ország érdekében ki kell ürítenetek ezt a keserű poharat – – ”

A Nemzeti Tanácsnak ez a november 10-iki ülése teljes mértékben megfestette azt akomor, szinte gyászos háttérrel, melynek árnyékában folytatódtak az aradi november 13-iki és 14-iki tárgyalásaink a román nemzeti komitéval. Ugyanis a román nemzeti komité követelései csakhamar kivatalos formában Budapestre érkeztek. Nemcsak egész Erdélyt és Krassószörény, Arad, Bihar, Máramaros, Ugocsa, Szatmár és Szilágy vármegyéket, hanem még Békés Csanád vármegyék részeit is követelték, hogy azok egy alakuló nagyszabású román nemzeti kormány imperiuma alá helyeztessenek. Eme részek végső területi hovatartozását illetőleg a román nemzeti komité ugyan még nem nyilatkozott, de a jegyzékkel egyidőben már a román haderők átkeltek a keleti Kárpátokon és erdélyi területekre léptek.

Úgy a román követelésnek, mint a román haderők előrenyomulásának jelentőségével teljes mértékben tisztában volt a Károlyi-kormány. Világosan láttuk, hogy Nagyrománia kialakulása felé törnek úgy a román királyságbeli, mint az erdélyi román politikai és katonai erők. Ennek dacára nagy fontosságot tulajdonítottunk annak, hogy a román követelések a teljes nyilvánosság előtt és a legkomolyabb, legloyalisabb politikai formák között tárgyalassanak. Még pedig három szempontból is fontosnak tartottuk ezeket a tárgyalásokat.¹ Először azért, mert még mindig reményem

volt arra nézve, hogy legalább a béketárgyalásokig sikerülni fog egy átmeneti provizóriumot teremteni, hisz a belgrádi fegyverletételi szerződés *expressis verbis* az egész magyarországi területet meghagyta a régi magyar közigazgatás ls imperium alatt.² Másodszor azért, mert élt bennem még mindig némi remény arra nézve is, hogy az októberi forradalom kormányának tiszta demokratikus szelleme és az általa loyálisan megvalósítani kívánt kantonális terv egy olyan erkölcsi atmoszférát teremthet, melynek hatása az erdélyi románokra is messze kiható lehet. Harmadszor³ azért, mivel szükségét éreztem annak, hogy Európa és az egész művelt világ előtt dokumentáljuk azt a tényt, hogy a régi feudális Magyarország helyébe egy új demokratikus Magyarország lépett, mely az ország zavaros, tarka-barka, a területi szempontokból minduntalan keresztező nemzeti problémáit valóban svájci mintára, a *kantonális autonómiák konfederációja alapján* akarja megoldani.

Mielőtt azonban a szempontok érvényesítésére Aradra utaztam volna, szükségét éreztem annak, hogy a Nemzeti Tanács előtt, valamint az erdélyi magyar társadalomnak akkor Budapesten tartózkodó kiválóbb képviselői előtt részletesen kifejtsem azt az elvi platformot, melyet Aradon képviselni szándékoztam és amelyet tényleg a tárgyalások folyamán a maga teljes elvi és erkölcsi tisztaságában kifejtteni és érvényesíteni törekedtem. *Nyomatékosan meg kell állapítanom, hogy sem a Nemzeti Tanácsban, sem az erdélyi nemzeti táborból nem akadt senki, aki javaslataimat ellenezte volna, vagy azok helyett másokat, kevesebb áldozattal járókat indítványozott volna.* Apáthy István nemcsak magáévá tette összes indítványaimat, hanem még hozzájárult annak pontosabb és gyakorlati szempontból helyesebb kidolgozásához. Maga Bethlen István gróf is nyíltan kifejezte azt a véleményét, hogy ő is az adott körülmények között az általam javasolt kibontakozási tervezetet az elérhető optimumnak tekinti. Ezen általános hozzájárulás által álláspontomban megerősítve utaztam le az aradi tárgyalásra. Velem voltak Bokányi Dezső s ha nem tévedek, Ábrahám Dezső is, a Nemzeti Tanács részéről, Apáthy István, Somló Bódog és Vincze Sándor az Erdélyi Nemzeti Tanács részéről. Mint szakemberek lekirázták Rácz gyula miniszteri tanácsos, ha nem csatlódom Kovács Elek osztálytanácsos, továbbá Szekeres János miniszteri fogalmazó és Csécsy Imre személyes titkárom. Aradon a vármegyei székház épületében Varjassy Lajos kormánybiztos, mint házigazda összeköttetésbe hozott bennünket a román részről megjelent bizottsággal, amelynek soraiban ott voltak: Goldis László, Pop-Csicsó István, Erdélyi János és ha nem tévedek Krisán György. Román szociáldemokrata részről pedig Fluérás János és még két más megbízott. A gyűlés megnyitása előtt Goldis László, mint a román nemzeti komité elnöke tiltakozott az Erdélyi Nemzeti Tanács kiküldötteinek, valamint Neugeboren Emil szász képviselőnek a konferencián való részvétele ellen, mondván, hogy a román komité csakis a budapesti Nemzeti Tanács kiküldötteivel kíván tárgyalni. Végre abban egyeztünk meg, hogy az erdélyi magyar képviselők és a szász kiküldött mint hallgatók és bizalmi férfiak lehessenek jelen tárgyalásainkon, valamint úgy emlékszem, Strigl József tanár is, a sváb Nemzeti Tanács részéről. Ezeken a nehézségeken átesve, melyeknek oka abban a bizalmatlan-

ságban és ellenszenvben gyökeredzett, mellyel a románok Apáthy István, szerintük tulzottan sovíniszta és nacionalista személyével szemben viselkedtek, hozzá kezdhettünk az érdemleges tárgyalásokhoz, melyekről a budapesti és a vidéki sajtó képviselői részletes tudósításokat küldöttek.

Elnöki megnyitómban hangsúlyoztam, hogy ez az első alkalom, amikor a magyar és román demokrácia érintkezésbe jutott. Hangsúlyoztam, hogy egy forradalmi kormány képviselője vagyok, egy kialakulóban lévő köztársaságé, így tehát miben sem kötnek a régi feudális, oligarchikus Magyarország tradíciói, hanem hogy a mai kormányzatnak csak egy célja van és ez az, hogy *a magyar nép teljes megegyezésben az egyenlőség és az igazság szellemében élhessen az országban minden néppel.*

A napirend előtt Pop-Csicsó István azokat az atrocitásokat tette szóvá, melyeket állítólag az erdélyi magyarok követtek el a románokkal szemben. Sajnos, ezek az atrocitások nagyon kedvezőtlenül befolyásolták az aradi tárgyalásokat. Ugyanis az akkori tulizgatott levegőben és a nagy társadalmi bizonytalanság közepette több helyütt a magyar és román nemzetőrségek mellett magán fegyveres bandák is alakultak, amelyek itt-ott sajnálatraméltó kihágásokat követtek el. Ezekkel a nyugtalanító hírekkel szemben annak a szükségét hangsúlyoztam, hogy miként az már Kolozsvárott megtörtént, mindenütt magyar–román vegyesbizottságokat kellene alakítani, melyek a felmerült eseteket megvizsgálják és azok megisméltődését elhárítanak. Különösen a jósikafalvi véres incidensből, melyben, úgylátszik nagy része volt az Urmácziaik túrlometlenségének és tapintatlanságának, kovácsoltak fegyvert a magyar kormány ellen. A fegyveresek durva közbelépése folytán harminc halott feküdt a falu különböző részein, amely tényt a román követek úgy magyarázták, hogy a falu békés lakosai ellen is lövöldöztek az Urmánczy kastély által bérelt zsoldos csapatok. Ez atrocitások felpanaszolása nagyon ideges hangulatot ébresztett, melyet csak nehezen tudtam megnyugtatni és lecsillapítani.

Eme kellemetlen incidens hatása alatt kezdődtek el tárgyalásaink. Először is Pop-Csicsó István ismertette a román memorandumban foglalt követeléseket. E memorandummal szemben a magyar kormány nevében a következő álláspontot foglaltam el:

A magyar kormány provizórikus rendet akar teremteni, addig amíg az általános békekonferencia végelegesen fogja a magyar állam határait szabályozni. Az általam javasolt megállapodások tehát csak arra az átmeneti időszakra volnának kötelezők, azután úgy a magyarok, mint a románok vissza nyernék teljes cselekvési szabadságukat. A mi indítványunk tehát nem praejudikál a jövőnek, csak az átmeneti rendet és nyugalmat akarja biztosítani, s megóvni Erdélyt egy polgárháború és a faji torzszalkodások borzalmaitól. Mi a wilsoni önrendelkezési jog hívei vagyunk, minden fenntartás és megszorítás nélkül. Ezt az önrendelkezési jogot készséggel és örömmel ajánljuk fel a románoknak mindenütt, hol kompakt tömegekben, vagy legalább is többségben élnek. De ugyanakkor a többi népek önrendelkezési jogát is hasonló nyomatékkal követeljük. Nem akarunk tudni egy olyan berendezkedésről, melyben a mai nemzeti elnyomást egy másik váltaná fel. A román követelések egy olyan területre vonatkoznak, ahol a

hivatalos statisztika szerint 2 900 000 román, 3 900 000 nem románnal áll szemben. A románok által követelt impérium tehát a wilsoni elvek megtagadása volna. *Mi olyan rendet akarunk statuálni, melyben a románok, a magyarok és szászok önrendelkezési joga békésen és harmonikusan megfér egymás mellett.* Egy ilyen megoldás a mai mesterséges vármegyei keretekben nem képzelhető el. Tehát olyan nemzeti autonómiákat kell berendezni, melyek nem veszik figyelembe ezeket a mesterséges közigazgatási határokat. Az önrendelkezési jog loyális keresztül vitelére mindenütt, ahol csak lehetséges, *nagy kompakt nemzeti blokkok alakítandók.* A magyar kormány ezen nemzeti blokkoknak átadná a kormányzó hatalmat, de egyben szükséges volna, hogy miként Svájcban, *ezek a blokkok közös érdekeik képviselésére közös szerveket létesítsenek,* valamint a központi országos kormányban is megfelelő képviselőre találjanak. Világos, hogy a nemzeti blokkok közös szervek létesítése nélkül képtelenek volnának a gazdasági, pénzügyi, közlekedési, kötélelmezési s közegészségügyi feladatokat sikerrel megoldani. Ilyen szervek nélkül tartós rend még napokra sem volna elképzelhető. Eme közös érdekű ügyek azonban nem lehetnek akadályai annak, hogy egyébként *minden nemzeti blokk szabad, kantonális autonómiát élvezzen,* nemzeti kulturális ügyei vitelére és a saját közigazgatásának önkormányzati keresztülvitelére. Egyidejűleg azonban garanciákat kértem arra nézve, hogy a magyar tisztviselői karnak az a része, amely kötelességét eddig is hiven teljesítette, nem lesz vexációknak kitéve, hanem hogy továbbra is helyén maradhat a közigazgatásban. Kifejtettem azt is, hogy *amíg az eddigi állami hivatalok működésében maradnak, a két vagy több nyelvűség loyálisan keresztül fog vitetni a közigazgatás minden ágában.* Utaltam arra is, hogy a mai vármegyei beosztás ép a románok régi sérelme volt, tehát, hogy az általam javasolt kantonális összefoglalással most alkalom kínálkozik arra, *hogy az egyes nemzetek telepterületei lehető pontossággal körülhatároltassanak.* Természetesen az új blokkok mellett is igen sok kisebb-nagyobb enklávét fog maradni. *Ezekre nézve a Renner-féle személyi kataszter tervét ajánlottam fel és a nemzeti kisebbségeket a nemzeti blokkok kölcsönös garanciája alá kívánom helyezni.* Ez volna a leghatalmasabb biztosítéka a wilsoni elvek becsületes keresztülvitelének. Hangsúlyoztam, hogy a magyar kormány tervét a svájci Eidgenossenschaft szelleme hatja át. *Aki e tervet megtagadja, letér a wilsoni elvekről, imperialista és nacionalista szellemben s mi minden ilyen törekvés ellen óvást emelünk az egész kultúrvilág lelkiismerete előtt.*

Az én tervem minden nemzet jogos igényeit kielégíti. Nincs itt szó kompromisszumokról, vagy kicitációról, hanem egy olyan tiszta, világos, egyszerű tervezetről, mely a wilsoni elvekből önként következik. Nekünk nincs semmi hátsó gondolatunk ezzel a tervvel szemben. *Mi azt nemcsak a románokkal, de az országban élő összes nemzetekkel szemben is keresztülvinni akarjuk.* Ha a mi tervünk a románokat nem elégíti ki, akkor is elfogadhatják azt, mint provizórikus alapot a rövid idő múlva egybeülő békekongresszusig. Ép a Pop-Csiszó által felpanaszolt véres sérelmek bizonyítják annak szükségességét, hogy egy olyan átmeneti rend teremtsék, mely az összes népeket megnyugtathatná. Felajánlottam azt is, hogy a hivatalos magyar statisztikával szem-

ben fennforgó kételyek eloszlatására egy nemzetközi bizottság küldessék ki, mely "stichpróbákat" tehetne mindenütt, ahol a magyar statisztika helyességét kétségbe vonják. Kértem a román kiküldötteket hogy tárgyalásainkat ne zavarják szuverenitási vagy külpolitikai kérdések bevonásával, hogy mindkét részről arra törekedjünk, hogy szerencsétlen népeink egymást tovább ne pusztítsák és ne marcangolják, hanem hogy megnyugtató alap teremtsék az általános béketárgyalások felvételéig.

Végül figyelmeztettem a román vezéreket arra, hogy ne feszítsék túl a szálakat, nehogy ugyanaz a szomorú látvány ismétlődjék meg, ami Belgrádban történt, ahol az antant tábornokai miben sem különböztek a kardcsörtető Hindenburgoktól és Ludendorffoktól. Utaltam Középeurópa szörnyű szociális és gazdasági helyzetére és figyelmeztettem a jelenlevőket arra, hogy az embertelenség és igazságtalanság szelleme csak azokat az áramlatokat erősítene, melyek a mai állami kereteket feldöntve, a katonai és munkástanácsok diktatúrájának szolgálnának ki egész Európát.

Beszédem után a magyarországi szociáldemokrata párt nevében *Bokányi Dezső* szólalt föl. Teljes egyetértését fejezte ki fejtegetéseimmel s megígérte, hogy a magyar munkásság majdan az Internacionálé előtt minden erkölcsi és anyagi súlyával támogatni fogja az általam képviselt álláspontot. Bokányi beszéde igen heves és éles volt a románokkal szemben, úgy, hogy bizonyos nyugtalanságot és ideges feszültséget eredményezett.

A románok arra való hivatkozással, hogy Maniu Gyula, kit vezérüknek tekintenek, a közel jövőben Aradra érkezik, kérték tárgyalásaink felfüggesztését, amelyhez készséggel hozzájárultam. Maniu másnap tényleg megérkezett, lelkes tanuja volt Bécsben a köztársaság kikiáltásának, melynek híre nagy benyomást tett az összes tárgyalókra. A további tárgyalásokat újabb erdélyi atrocitások hírei zavarták meg. Különösen az úgynevezett *acélgrádisták* garázdálkodásai és egyes martalóc csapatok magánvállalkozásai olyan izgalmat keltettek, mely tárgyalásainkat komolyan veszélyeztette. Ezek a hírek annyira nyugtalanítottak, hogy a nap folyamán telefonon kértem meg Károlyi Mihályt, hogy a kormány kövessen el mindent hasonló atrocitások megakadályozására. A tárgyalások során érkezett meg a fegyverszüneti szerződés aláírásának híre, mely tudvalevően a magyar impériumot egész Magyarország területén fentartotta. Kijelentettem, hogy ez a tény miben sem változtat a kormány álláspontján és összes propozícióimat fentartom.

A román szónokok *Vlád, Lázár, Goldis*, valamennyien az általam körvonalozott tervben a román nemzeti komité jegyzékének visszautasítását látták. Egyes szónokok azzal is érveltek, hogy nincs garancia arra nézve, hogy az általam javasolt rend keresztülvihető lesz s nem fog-e újra a magyar feudalizmus felülkerekedni. *Majd azt vitatták, hogy a szuverenitás is az önrendelkezési jogba tartozik és csak az imperium hozhat a románokra nézve nyugalmat.* Enélkül átmenetileg sem volnának képesek a személyi és vagyoni biztonságot garantálni.

Ezzel szemben én ismételtelen arra figyelmeztettem, hogy ne komplikáljuk az amúgy is súlyos helyzetet szuverenitási kérdések bevonásával, hanem elégedjünk meg

egy ésszerű és loyális, ideiglenes rendszer létesítésével a békekongresszusig. Ugyanezt az álláspontot domborították ki a többi magyar kiküldöttek is. Különösen *Apáthy* és *Vince* hangsúlyozta annak szükségét, hogy egyelőre a *statusquo* alapján legalább Erdély belbékéjét megóvassék. *Neugeboren* Emil szász kiküldött pedig azt hangsúlyozta, hogy *Magyarország amputációja okvetlenül a bolsevizmushoz vezetne.*

A román álláspontot legvilágosabban és legnyiltabban *Maniu* Gyula összegezte. Ő belőlük – ugymond – a nemzeti egység érzése beszél. *A szuverenitás a román nemzet birtokában van és így ők ezt a szuverenitást igénybe is akarják venni.* Majd a szuverén román nemzetgyűlés fog határozni, hogy elválik-e Magyarországtól, avagy esetleg kantonális összefoglalásban akar-e vele maradni? Azokkal az ellenvetéseimmel szemben, hogy a románok által kért impérium a magyar és szász nemzetek jogfosztottságával volna egyértelmű és így a wilsoni elvekbe ütköznek: *Maniu* Gyula ünnepélyesen kijelentette, hogy ilyen szándék ötölük távol áll, hogy a román népben őszinte demokratikus szellem él és hogy ők az imperium birtokában a magyar és a német kisebbségek számára feltétlenül meg fogják adni azokat a jogokat, amelyeket én a magyar szuverenitás alatt a román és német kisebbségek érdekében stipuláltam. *Maniu* nagyhatású beszéde után köszönetet mondtam neki, hogy végre tiszta helyzetet teremtett. Most kitűnik, hogy mindketten egészen mást akarunk. Ő a szuverenitási kérdést véglegesen el akarja dönteni, én egy ilyen megoldásba bele nem mehetek, mivel ez nem tőlünk, hanem az általános békekonzferenciától függ. Ezek után még egyszer megkísértem javaslataimat konkrétizálni és kétem a román komitét, hogy ezen javaslatom alapján igyekezzünk provizórikus rendet teremteni. Javaslataim végleges formája a következő volt:

1. Román impérium mindenütt, ahol román többség van.
2. A román impérium kiküldöttje helyet foglal a magyar kormányban minden közös érdekű ügy intézésénél.
3. A régi törvények átmenetileg megmaradnak, de újakat csak a román impérium hozzájárulásával lehet hozni.
4. A főispánok s kormánybiztosok kivételével, megmarad a régi hivatalnoki kar. A régi tisztviselők megfelelő védelemben részesülnek, rendes fegyelmi eljárás nélkül senki sem mozdítható el.
5. A nemzeti kisebbségeknek kölcsönösen biztosítani fogjuk az 1868. évi XLIV. t.c.-ben lefektetett védelmet.
6. A román nemzeti tanács személyi és vagyonbiztonságot garantál.
7. A provizórikus román impérium a román királyság katonai erejét nem veheti igénybe.
8. A magyar kormány és a román komitét egy kormánybizottságot szervez az új rend életbeléptetésére.
9. A felmerülő vitás kérdésekben öttagú bíróság dönt, melybe két tagot a magyar nemzeti tanács, kettőt a román nemzeti komitét és egyet a magyar kormány küldene ki. Ezek közösen választanak elnököt.

10. Ez a megállapodás a béketárgyalásokig érvényes, és azon túl miben sem köti a felek szabadságát.

11. E megállapodás betartása a két nemzet becsületének védelme alá helyezettik.

Ez volt nagy vonásokban az az alap, amellyel legalább a béketárgyalásokig szerettem volna zavartalan kooperációt teremteni a magyarok, románok és németek között. És ebben a törekvésemben – mint már említém – nemcsak a polgárháború fenyegető réme előli menekülés gondolata vezetett, hanem az a remény is, hogy ez a provizórium talán lehetővé fogja tenni az átmenetet úgy a románok érzelmében, mint a külföld előtt *egy olyan végleges állapot létrehozására, mely a szabad nemzeti autonómiák kantonális rendszerén alapulna Magyarországon.*

Sajnos, ez a halvány remény is csakhamar megszűnt. A román komité vissza-utasította javaslataimat. Lázár Aurél ezt a határozatot azzal indokolta, hogy az általam fölkinált önrendelkezési jogot nem fogadhatják el, mivel az nem adja meg a román nemzetnek a végrehajtó hatalmat. Ez alapon a rendet nem garantálhatják, a felelősséget elhárítják, de nemzeti tanácsok alkotásával és nemzeti gárdák fejlesztésével ezentul is hozzá fognak járulni a rend és közbiztonság fentartásához. E célból bizonyos pénzügyi és katonai természetű követeléseket terjesztett elő, melyekre nézve kijelentettem, hogy azok nem tartoznak az én kompetenciámba.

Végül Goldis László köszönetet mondott fáradozásaimért és hangsúlyozta, hogy a visszautasítás nem az én személyemnek szólt, akivel szemben a románság bizalommal viseltetik. Zárszavamban hangsúlyoztam, hogy mindkét tárgyaló félre rendkívüli felelősség nehezedik, mert a megegyezés meggyűlöletére véleményem szerint mindkét félre igen nehéz következményekkel fog járni. Hangsúlyoztam, hogy az általam javasolt megoldás épp úgy megfelelt volna a románság, mint a magyarság és a németiség alapvető érdekeinek. Tudom, hogy a mai hatalmi viszonyok az én koncepciómnak nem kedveznek, de talán még eljön egy korszak, mely annak alapvető gondolatait érvényre fogja juttatni...

Ez volt aradi tárgyalásimnak rövid története. Már a tárgyalások előtt tudni lehetett, hogy a románságot nem lehet megnyerni semmiféle kompromisszumnak a régi magyar állami terület egysége alapján. Nemcsak az erdélyi románság mentalitása volt már akkor alkalmatlan egy ilyen terv befogadására, de a hatalmi viszonyok is teljesen a kárunkra alakultak. A román királyságbeli haderők bevonulása megkezdődött, a felbomló frontokról hazaözönlő magyar katonaság a teljes zűllés és anarchia állapotában volt. Ezért a helyzetért, mint bűnbakot, Linder Bélát szokták okolni, azonban hogy ez a vád mennyire igaztalan, erre nézve jellemző Apáthy Istvánnak a következő híradása az erdélyi állapotokról november 1-én:

„Jött az este: Attól lehetett tartani, hogy a csőcselék lógó katonákkal és a környező falvakból betóduló román parasztokkal zavarogni fog és fosztogatások lesznek. És az erdélyi magyar fegyveres erő főparancsnokának nem volt tíz embere sem, kiknek parancsolhatott volna. A polgárságnak sem fegyvere, sem szervezete nem volt. Kolozsvárt volt vagy kétezer katonatiszt, de azok akkor még semmire sem voltak kaphatók.

Maradt a munkásság, melynek ha fegyvere nem is volt, de legalább volt szervezete. Csakis annak és a rendőrségnek köszönhető, hogy az összeomlást követő első napokban nem volt Kolozsváron nagyobb zavargás. A kolozsvári vasuti állomáson ezrével keresztül vonuló katonákat nem volt módunk visszatartani. Hiába vártuk őket meleg étellel, kávéval, hiába kötöttük lelkükre a haza védelmét, mindenki sietett tűzhelyéhez és oda, ahol a háromszáz korona leszerelési illetéket felvehette”. (*Új Magyar Szemle*, 1920. december).

Apáthy ugyan szemrehányásokat tesz a kormánynak a hadsereg leszereléséért, de nyilván feledi, vagy nem tudja, hogy a rendes katonaság feloszlata azért volt elkerülhetetlen, mivel a frontról hazaáramló tömegek részben teljesen megbizhatatlanok, részben érzelmileg bolsevizáltak, részben éppen nemzeti összetételüknél fogva a további küzdelemre alkalmatlanok voltak. Különben is a háborús összeomlást tárgyaló *minden* komoly emlékirat, nyilatkozat és ankét megegyezik abban, hogy az osztrák–magyar hadsereg frontja már tovább tartható nem volt és a teljes összeomlás elkerülhetlenné vált. *Ennek a katonai összeroskadásnak volt közvetlen eredménye mindaz, ami Magyarországon történt. A régi hatalmi szervezet fölbomlott, az idegen nyelvű néptömegek pedig túlnyomó részben saját faji rokonaik felé gravitáltak amaz eszeveszett nemzetiségi politika miatt, melyet a feudalizmus évszázadok óta Magyarországon folytatott.*

Befejezésül még csak egy emléket akarok felujítani, oly célból, hogy az olvasó lelkében rekonstruálhassa azt a politikai és társadalmi atmoszférát, mely 1918. novemberében az ország fővárosának széles köreiből tapasztalható volt. Ma furcsán hangzik és mégis nem lehet kétséges, hogy ezekben a hetekben *a legjobb magyar intelligencia olyan lelkesedéssel karolta fel a wilsoni eszméket, aminőre talán nincs példa egyetlen más társadalom történetében sem.* Épp ezért itt végezetül reprodukálom azt a proklamációt, melyet 1918. november 3-án a magyar tudományos, irodalmi, művészeti és publicisztikai élet közel száz kitünősége intézett a magyar értelmiséghez *egy szabad államszövetség* létesítése érdekében. A manifesztum szórul-szóra így hangzik:

„Magyarok! Régi óhajtasunk valóra vált. A magyarság mint nemzet szervezkedik. A Magyar Nemzeti Tanács kezébe vette a hatalmat. A régi Magyarország összeomlott. A magyarság nem hever többé egy régi történelmi állam Prokrusztos ágyában. Egyedül maradt, minden más nemzettől különválva. A maga ura, maga rendelkezik önmagával. A világháború gyümölcse ránk nézve megérett. Céljaink nem ellenkeznek többé senki céljaival. Nem vagyunk elleségei senkinek. A háborút ezzel befejeztük. Többé harcban résztvenni nem akarunk. Testvérmagyzeteinkkel szemben semmi féle igényünk nincs már. Magyarok! Mi is megújult nemzetnek tekintjük magunkat, most felszabaduló erőnek, mint azok a testvérek, akik boldogan kelnek friss életre a monarchia romjaiból. Megkönnyebbülve ébredünk arra a tudatra, hogy nem vagyunk

többé kénytelenek az elnyomás támaszai lenni. Nemzettársaink szabadsága záloga a mienknek. Ki szabad ott, hol a szomszédja nem az? Legyünk szabadok! Éljük egymás mellett békén, mint szabad nemzetek szabad nemzetekkel.

És mégis: ma nincs olyan világ, magyarok, hogy merev különbségben élhessen nemzet nemzet mellett. Egymásra vagyunk utalva mindnyájan. Minél kisebb valamely nemzet, annál inkább földrajz, gazdasági érdek, közlekedés egyformán kiáltják, hogy kész veszedelem minden elzárkózás. Nemzetek születnek szemünk előtt; de a nemzet éppen úgy társas életre születik, mint az egyes ember. Magyarok! Szövetségbe kell tömörülnünk nemzettársainkkal! Ez a mi érdekünk és ez az övék is. De ez a szövetség ne legyen ellensége a szabadságnak. Még halovány lehetőséget se adjon ez arra, hogy nemzet a nemzet érdekeit korlátozhassa, vagy veszélyeztethesse. Biztosítékot kell adni minden félnek; és mi ezt a biztosítékot épp oly őszinte szívvel kívánjuk nyújtani azoknak, akik velünk szövetségbe lépnek, mint ahogyan kérjük tőlük mi is. Nincs köztünk nagy állam. A szervezetkező nemzetek egyike sem haladja meg a tíz-tizenkét millió számot népességben. Nem fogjuk egymást fenyegetni. És szabadon alakuljon a szabad szövetség. Népakarat és önrendelkező jog wilsoni elvei alakítsák. Történeti határok ne legyenek gátjai az önrendelkezésnek. Épp oly kevésbé a nyelvhatárok: egyforma nyelvű állam több is lehet. És vitás esetben népszavazást kívánunk; független és elfogulatlan (nemzetközi) ellenőrzés alatt. A cseh–szlovák–lengyel, erdélyi román, délszláv, osztrák, osztrák–német és ukrán nemzeteket, melyek a régi „osztrák–magyar monarchia” területén élnek: önmagukkal teljesen szabadon rendelkezőknek tekintjük és egyenjogunak a magyarral. Szövetségünkhöz ők és mások, akarataik szerint csatlakoznak vagy nem csatlakoznak. És a szervezetkezés az egyes államok teljes függetlenségének alapján történjék. Független intézzék a pénz-, had-, bel-, kül- és kultúrügyeiket: amennyiben egyik vagy másik ebbe a szorosabb kapcsolatba önként nem lép. De a gazdasági érintkezés legyen köztünk teljesen korlátozatlan. S a közlekedési és gazdasági berendezkedés közös érdekek egységes szempontja szerint igazodjon. Idegennyelvű kisebbséget bármelyik államban bármely más államnak korlátlanul legyen szabad támogatni, szellemileg úgy mint anyagilag. Hadd tartson iskolát a másik államban, segítse fajrokonait, ahogyan akarja. És a nyelvről se lehessen ott vita. Minden hatóság legyen köteles elintézni bármely állam nyelvén: ha azon a nyelven fordultak hozzá, akár más államból, akár a saját területéből is. Ily államszövetség a maga kereteiben megvalósítja a nemzetek társadalmát. Társadalmak melyeken az erkölcsi parancsok érvényességét többé egyik fél sem tagadhatja. Az erkölcs épp úgy kötelezi a nemzeteket, mint az egyeseket. S ennek az elvnek keresztülvitele nem egyebet jelent, mint éppen a szabad államszövetséget. S a morális alapokon nyugvó államszövetség a legjobb biztosítéka egyszersmind az egyes államok szabad, demokratikus fejlődésének. Ahol egyik nemzet sem akar ura lenni a másiknak, az a föld nem lehet a szolgaság talaja!

Magyarok! Kimondtuk ami a szívünkön feküdt. Kifejeztük a kívánságainkat. Követeljük tehát a Nemzeti Tanácstól, hogy: a testvérnemzeteinket képviselő nemze-

ti tanácsokkal haladéktalanul lépjen érintkezésbe a szövetség megalakítása végett: a legsürgősebben tegye meg az összes szükséges lépéseket, teljes demokratikus be rendezkedésünk érdekében. Ebben a munkában mi a Nemzeti Tanácsot minden erőnkkel és teljes lelkesedéssel támogatni fogjuk s felhívunk minden magyar embert, hogy szívvel és testtel hozzánk csatlakozzék. Hazafias kötelesség ez; de egyszersmind ennél is több: emberi kötelesség. Mert szent a haza: de még szentebb az emberiség!”

Ezt a nevezetes dokumentumot a következők írták alá:

Ady Endre író, Babits Mihály író, Balázs Béla író, Bánóczy László író, Bárdos Arthur színigazgató, Barta Lajos író, Bartók Béla zeneszerző, Beck Fülöp szobrász, Benedek Marcell író, Berend Miklós egyet. m. tanár, Biró Lajos író, Bolgár Elek író, Bölöni György szerkesztő, Braun Róbert író, Cserna Andor író, Csók István festő, Czákó Ambró író, Czebe Gyula író, egyet. m. tanár, Dániel Arnold író, Dávid Lajos egyet. m. tanár, Detre László egyet. magántanár, Dienes Lajos egyet. m. tanár, Dienes László könyvtáros, Dienes Pál egyet. m. tanár, Dienes Valéria író, Dohnányi Ernő zeneszerző, Enyvári Jenő író, Erdős Renée író, Fogarasi Béla író, Földessy Gyula tanár, Fülöp Lajos író, Füst Milán író, Gábor Andor író, Gárdos Alfréd, a Franklin T. vezérigazgatója, Giesswein Sándor, a Szt. István akad. elnöke, Goldzieher Miksa egyet. m. t., Götz Irén vegyész, György János író, Hajó Sándor író, Harsányi Zsolt író, Hébelt Ede jogakad. tanár, Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház főrendezője, Jakab Dezső műépítész, Kaffka Margit író, Kassák Lajos író, Kéri-Szántó Andor igazgató, Kéri-Szántó Imre zeneakad. tanár, Kernstok Károly festő, Kodály Zoltán zeneszerző, Kosztolányi Dezső író, König Dénes egyet. m. tanár, Körösfői-Kriesch Aladár festő, Kreutzer Lipót író, Kunffy Lajos festő, Lánczy Jenő szerkesztő, Lányi Sarolta író, Lányi Viktor író, Lengyel Menyhért író, Lesznai Anna író, Lichtenberg Emil karmester, Liebermann Leó egyet. tanár, Liebermann Pál egyet. m. tanár, Lukács György író, Madzsar József könyvtárigazgató, egyet. m. tanár, Márfy Ödön festő, Mártonffy Marcell egyet. tanár, Miklós Jenő író, Molnár Antal zeneszerző, Nádai Pál író, Nemes Aurél vegyész, Nemes-Lamperth József festő, Obál Béla jogakad. tanár, Odry Árpád színművész, Ormos Ede író, Palágyi Lajos író, Péter Jenő, a Franklin Társulat igazgatója, Péterfy Tibor egyet. m. tanár, Pogány József író, poór Bertalan festő, Reichard Piroska író, Rippl Rónai József festő, Rózsavölgyi Mórné (Ege) író, Schöpflin Aladár író, Szilágyi Géza író, Szöcs Adolf egyet. m. tanár, Telekes Béla író, Török Lajos egyet. tanár, Uitz Béla festő, Ujhelyi Nándor író, Vágó József kamarai titkár, Vambéry Rusztem egyetemi tanár, Varga Jenő író, Varjas Sándor író, Vedres Márk szobrász.

Hogy a magyar közéletnek ennyi fényes és tisztelt neve a magyar kormány akkori nemzetiségi politikáját tulságosan óvatosnak és habozónak találta: legjobb bizonyítéka az ideális lelkesülés, a humánus emberszeretet és a legnemesebb nemzetközi-ség szellemének, mely akkor a magyar fővárosban élt és amely szinte egy meseszerű anachronizmus benyomását teszi a mai szűklátókörű sovíniszta-nacionalista elzárkózással szemben.

Emlékszem, hogy a fenti memorandum egyik tervezője felkeresett, mint nemzetiségi minisztert, hogy vajjon a tervezett manifesztum nem lesz-e kellemetlen rám és a kormányra nézve, mert ez esetben az aláírók hajlandók volnának a tervezett akciótól elállni, nem akarván kormányunknak amugy is súlyos helyzetét még fokozni. Említett barátomnak ezt válaszoltam: – A kiáltványt magam nem írhatom alá, mivel felelős állásomban a kényszerű realitásokhoz vagyok kötve és egyben tudom, hogy a manifesztum álláspontja, különösen a mai viszonyok között, merő utópia. De ez nem lehet ok a proklamáció félretételére. Ellenkezőleg büszke vagyok rá, hogy ennyi vezető magyar szellem találkozott, aki olyan nemzeti koncepció alapján áll, melynek ideális lendülete és nemesen szárnyaló nemzetközisége még egyszer okmányyszerű bizonyítéka lesz ama magyar generáció nagyszerűségének, mely az októberi forradalmat megcsinálta. A sötét és szomorú magyar jelenben ez a proklamáció ma úgy hat rám, mint egy erkölcsi világító torony. Középeurópa népei számára ma is egyedül ezek a gondolatok mutatnak egy szebb és jobb jövő felé. Persze ez a proklamáció még mindig utópia – talán soha ennyire nem volt az, mint ma, – de egy olyan utópia, mely a jövőbe néz, tehát amely örökre becsületünkre fog válni!

4.

Paál Árpád: Emlékirat a semleges, független székely államról

Nyugodtan át kell látnunk a helyzetet, hogy a háború leszerelése után támadt zavarok nem végső összeomlás tünetei voltak, s így ezekből reménytelenségeket nem meríthetünk. Ellenkezőleg, azok a zavarok az életösztön keresései voltak a bizonyosság után. Mindenki mindenét bizonytalanságban látván, a jövőre készülődött, gyűjteni és szerezni akart. A pénz után mindenki kapkodott, földet is akart osztani, lázongott az igazságtalan vagyonharácsolások miatt, és maga is harácsolni kezdett. Azért a lélek nem veszett el, és a távolabbi jövődők megerősítésének az eszménye bárkiben felkelthető. Sőt éppen ebben a bizonyosságkereső lázasságban és zavarban a legkészségesebb minden lélek a magasabb bizonyosságok megsejtésére és mind melegebb átérzésére. Most a néplélek olyan meleg és olyan forró, hogy formába önthető, csak éppen jó forma kell hozzá.

A Székelyföld népe magyarsága miatt is, sokat szenvedett elszigeteltsége miatt is, a mostan közvetlenül reáhullott román megszállás előérzése miatt is Magyarország többi népénél sokkal bizonytalanabban érezte és érzi magát. Innen volt és van a nyugtalansága, mely azonban aránytalanul kisebb, mint a magyarországi egyéb rendbontások. Ha tehát itt formát, bizonyosságot és eszményt talál a nép lelke, aránytalanul nagyobb államalkotó erő támad ebből, mint bárhol máshonnan. Meg kell adunk ezt a bizonyosságot a székely köztársasággal.

Úgy képzelem a székely köztársaságot, mint a székely nemzet történelmi jogán s közgazdasági életképességén felépített külön semleges államot. Külső viszonyainak sokszálúsága és belső szervezetének egyszerűsége adja meg azt a bizonyosságot, mely népét összetartaná s a magyar és az ázsiai fajiságért való élénk és tömött életben nevelné. Előbb ennek az élénk és tömött életnek a tartalmát, a szerkezetét, az összeállítását szeretném elmondani; aztán annak a világ szempontjából való szükségességét, hogy így kifejthessem a kivihetőséget s a világban és a fajok küzdelmében, illetve egymásra utaltságában való helyzetét. Előbb azt a legbelső bizonyosságot akarnám feltárni, mely a legjobban megpróbált népsziget bizonytalanságait eloszlatja; aztán ennek a belső lényeknek a külső szükségszerűségeit, körülményeit és védelmét. A belső lényegtől függ különben minden külső megállás és elhelyezkedés.

Nem akarom Utópia szigetét újraálmodni, de sok mindent megvalósíthatónak látok az álomból Székelyföld külön államként való megszervezésével. Sokan vágják rá a külön székely köztársaság eszméjére, hogy az a köztársaság megélni nem tudna, hiszen elég gabonája sem terem. Óriási felületesség! Hiszen Svájcnak meg éppen semmi gabonája nem terem, s mégis a világ legféltettebb kicsi állama, minden emberiességi eszmének a menedékhelye. A világbékének leglényegesebb előmozdítója, a világ

szellemeinek és politikájának a találkozó piaca. Azzá tette népének életrevalósága és területeinek nyelvhatárokon, tehát forgalmi határokon is álló fekvése. Székelyföld fekvése Kelet-Európa küzdő nyelvhatárai között hasonló nyugvópontot jelent, tehát hivatása is a svájci helyzetre hasonlít. Azonban erről később szólhatunk.

Most csak annak a kimutatására szorítok, hogy a székelyföldi külön államiságnak igenis bő gazdasági alapjai vannak, s ezzel a gazdasági készséggel a nemzetközi jog külön egyéniségeként igenis jelentősen megállhat. Nem ő fog rászorulni a nemzetközi viszonyokra, hanem őrá fognak rászorulni a nemzetközi viszonyok. Még gabonája is terem annyi, ami a saját élelmére és takarmányszükségletére már most is elegendő, s bizonyos termelési módokkal a meglevő termőterületeken is szaporítható. Még mélyebb szántás se kell hozzá, csak jobb vetőmag.

A Székelyföld legfeltűnőbb gazdasági alapja mintegy 750 ezer hektárnyi erdőterülete. Szerszámfa, épületfa, hajófa bőven terem itten, s már az ifjú, de nagyokra törekvő román impérium észre is vette ezt a rengeteg kincset. A budapesti Fabank és a hozzá tartozó érdekeltségek már el is kezdték a tárgyalást a nagyszebeni román kormányzó tanácsal az erdőlyrész (értsd, mert mást nem érthetsz: székelyföldi) faüzemek fölvétele és szállításainak biztosítása dolgában. Íme a nemzetközi tőke első megnyilatkozása már a székely erdőket ölelgeti, hogy kivonja a mi kebelünkről és a mi lábunk alól. Hát persze! Ez csak következetes folytatása annak a sok disznóságnak és csalárd kihasználásnak, amivel a tőke reárontott a székely tőkékre. A székely a faáruiból boldogan tudott élni, nem igénytelenül, hanem világba járt sok tapasztalással és vidámsággal. A pénz nem volt az istene, hanem cserélt fáért mindent, amire távolibb tájakról volt szüksége. Így nevelt nemzedéket nemzedékre, mely szinte ontotta az értelmiséget és a szívós, kemény koponyájú magyart nyugat felé. De jött a fűrgén szimatoló nemzetközi tőke, milliókat csillogtatott a jámbor nép előtt; a székelyföldi természeti gazdaságot az erdők területén robbanásszerűen pénzgazdaságra változtatta. Nem engedte meg azt a természetes fejlődést, hogy a nép a maga közös szövetkezései útján fejlesszen ki olyan erdőipart, mely hasznosítja is, de meg is tartja az erdőt. Ez az átmenetnélküliség használt egypár pénzembernek és egypár spekulánsnak, de egy nemzedék alatt megrendítette a gazdasági alapot. Ez időtől kezdve lesz a pénz az úr a székelyek között. Hiszen ha az erdőjében levő gazdasági alapot megrendítették, az erdők értékéhez képest századrésznyi áron valósággal ellopták, a székely is igyekszik legalább pénzben menteni, ami menthető.

De szerencsére a székelyföldi erdőségek nagy tömegük folytán kibírják ezt a megrendülést. A pénzgazdálkodás robbanásszerű idehullását pedig kibírta a székely nép szívóssága, sőt tapasztalások, saját maga szervezésére való fordulatok állottak elő ebből a megrendülésből. Ennek a folyamatnak, ennek a romlásfordító ellengőznek a zsilipjeit fel kell nyitni. Ami pénzt a székely gyűjtött, azzal üzze ki az idegen pénzt az erdejéből, s vegye maga a kezébe az erdők nagyipari érdekű hasznosítását.

Úgy képzelem ezt, hogy a székelyek szövetsége, a székelyek új állama váltsa meg az erdőket az idegen tőke uralma alól. Számítsa be neki a hasznokat, amiket az eddigi

üzérkedésből elért, viszont számítsa a maga terhére az idegen tőke által fizetett vételárakat, munkadíjakat, felszerelési és befektetési költségeket s ezek minden kamatos kamatját. Látatlanban is mondhatom, hogy amit így a maga terhére vesz, az sokkal kevesebb lesz az idegen tőke hasznainál. Ezt a különbözetet az egyezség kedvéért el is engedheti, hadd fusson vele, de csak fusson minden erődüzér. Így tegyen aztán a székely állam köztársasági vagyonná minden erdőt. Az erdőszerető székelyeket falvanként szervezze üzemtulajdonosokká és üzem munkásokká. Kössön állami szerződést Magyarországgal, hogy ellátja minden épületfa-szükségletét. Más állam is szóba jöhet, hiszen a háború utáni újjáépülés legszükségesebb eleme a fa; kell mindenüvé az elpusztult hajóterek s az elpusztult otthonok kipótlására. Ha hektáronként és évenként csak 10 szál fát is tud eladni a 750 ezer hektárnyi erdőből, s ha csak 10 korona lesz is egy szál fa utáni jövedelem, úgyszólván 75 millió korona jön be ebből évenként a Székelyföldre, s az erdőben meg se látszik a használás.

Ez a 75 millió már az első évben elég lesz, hogy az egyesek által előlegezett önköltségeket az állam visszatérítse. Így aztán teljes köztulajdonná teheti az erdőket, rendszeres tervek szerint kiosztja belőle minden családnak fejszám szerint a maga fajutalékát, s nagyipari üzemeknek fenntartja a fenntartandókat. A nagyipari üzemekben az erdőmunkást akkorderedményei szerint részesíti haszonban, s lehetetlen lesz így az idők végtelenségéig, hogy pénzügyi hasznai is minden adózás nélkül az erdőből bőven ki ne teljenek. Az egyesek fajutalékán kívül minden falunak legelőt is kimérhet, arra is mindenkinek az állatát beengedheti, s így megszűnik az erdőgazdaságok iránti nyomasztó ellenszenv azon szegények részéről, akik a mostani beltelekarány szerint még egy sertést sem küldhetnek legelőre. De előáll az, hogy az állattenyésztés iránti ősi hajlam új közgazdasági vonása lesz a székely népállamnak. Az állattenyésztés eredményeinek értékesítése állami feladat lenne, a szállítás és a közvetítés díja pénzügyi haszonként nem kupeczeknek, hanem az államnak folyna. S így ismét adó nélkül jutna az állam lényeges jövedelemhez, az egyes tenyésztő pedig méltányos vételárhoz, mesterkedések által le nem szorított konjunktúrákhoz.

Az állattenyésztésnek egyik-másik ágát a székely állam nem formálisan, hanem gazdasági túlsúllyal monopóliummá is kell hogy tegye. Nevezetesen a juhtenyésztést, a méhészetet és a selyemtenyésztést. Ezek a tenyészetek az erdőültetések és a legelőképzések célirányosságaival szorosan összefüggenek. Viszont eredményüktől függ a posztóipar, a selymészet és a gyümölcstermesztés. A székely állam ezekből a cikkek-ből, illetve termelésekből bátran nekimehet a maga szükségletein túlmenő többlettermelésre és kivitelre. Földje, s népe hajlandósága mind megvan ezekre, csak szervezni kell rá. De a szervezés csak úgy állhat be, ha reászorulunk. Hát a reászorultság, a „sub pondere crescit palma” helyzete áll be, ha a Székelyföld különállamként maga kell, hogy gondoskodjék magáról.

Vízmosásos helyeinknek akácfákkal és gyümölcsfákkal való beültetése ... munkára vár, de állami ... s mindezekből óriási kivitelek. Hát hogyan szervezi meg ezeket a székely állam? A nép haszonrészesedésének rendszerével az állami köztulajdonná

tett területeken. Akkor nem ültetnék lombjával a földbe a csemetéket, hanem ki-ki a maga munkájából ültetett csemetét szeretettel gondozná.

A juhtenyésztés nyomán a posztóipar megszervezését is úgy képzelem, hogy az állami tulajdonná tett területeken a juhok is köztulajdonként nőnének és gyapjasodnának. Aztán a posztógyártással foglalkozó háziiparosok részesedés fejében kapnák a gyapjút feldolgozásra; a maguk házi szükségletére elegendő gyapjú fejében tartoznának megfelelő mennyiségű és minőségű posztót verni, ami az ezzel nem foglalkozó népességnek osztódnék más szolgálatok fejében. A belföldi termelés védelmére a székely állam határán magas várak állanának, a ruházkodás belföldi eredetét szigorú törvény írná elő, s ez a törvény eltörölné leghatározottabban azt a különbséget is, amely most a nadrág és a harisnya között dühöng. Úr legyen mindenki, de darócruhában. A darócból így lesz majd mind finomabb és finomabb posztó. Így fog az igénytelenséggel testvér háziiparból mind választékosabb szövészet és műipar lenni, ebből pedig olyan gyáripár, mely ezernyi ezer embernek ad majd munkát és messzi földre való kivittel az államnak új közgazdasági vonást.

De még az erdő köztulajdonná tételéből s így az állattenyésztésre való befolyásából az élelmezési iparnak meg a bőrrel foglalkozó iparnak is elő fognak állni bizonyos változásai és bizonyosságai. Az állattenyésztés eredményeinek közvetítése állami feladattá válván, az élelmezési és a bőrdolgozói ipar mindig spekulációmentesen jut nyersanyaghoz. Sőt az állam a népélelmezés és a népruházkodás javítására még ingyenes kontingenseket is biztosíthatna az illető iparosok részére. A húsiparosok a konzervgyártásra térhetnének, a bőriparosok egész Székelyföldet eláraszthatnák olcsó lábbelivel és hámokkal és szíjakkal. A belföldi eredetű ruházkodás törvénye is segítene ez utóbbi fejlődésében. Még magas vám se kellene egyik cikk védelmére se, mert az olcsó vagy ingyenes nyersanyag minden külföldi versenyt megbírna, sőt a belföldi ipart kiviteli képességre juttatná, mert ezekben az iparágakban megvan már a kellő fejlettségük. A kivitel szervezése ismét állami feladat lenne központi beváltóhelyekkel. Ismét állami haszon állana ebből elő adó nélkül, viszont az iparos is hozzájutna a maga biztos jövedelméhez.

Az erdők nyomán így lendül fel sok minden, s egész társadalmi megújulás áll elő csupán azzal, hogy az erdők minden területe állami köztulajdonná válik. Nem vonódik el senkitől az erdők haszna, sőt kitárul mindenki számára, mint valami tavaszi illat. Persze a tavasz illat sem magántulajdon, hanem tüdeje szüksége szerint részeseedik belőle mindenki.

Állami tulajdonba vétel szükséges még minden bányára, minden ásványvízre és minden föld alatti csodára. A székely állam népi összefüggése révén igényt tarthat Kolozs és Torda-Aranyos vármegyékre is, tehát az itteni föld alatti csodákra, nevezetesen a földgázakra is gondolok. Brassó, Háromszék, Csík, Udvarhely, Maros-Torda, Kolozs és Torda-Aranyos megyék területét képzelem a székely állam területének. Ha Brassót, Kolozst és Torda-Aranyost vitatják is előlünk, fele- vagy harmadrészen

[...]

Ezért is kell nekünk külön állam, hogy azt keményen mindennap reánk parancsolja, s mi fegyelmezetten mindennap engedelmeskedjünk neki. Az a székely állam meglátja agyagos és palás földrétegeinket, összeparancsolja minden jó cigányát, és azt mondja nekik: „Ember, ezt a földet mind meg kell gyúrni-vetni cserépnek, téglának. Ami haszon lesz belőle, a fele a tiétek, a fele az enyém.” Aztán a sok-sok téglára-cserépre összehívja a kőműveseit, az építőmestereit, az ácsait, a lakatosait, az ablakosait, s azt mondja: „Sietve építsetek ide is, meg ide is, meg mindenüvé gyárkéményeket, kohókat, fürdővillákat, nyaralóhelyeket, szanatóriumokat. A költség az enyém. Amit építetek, annak a hasznából is adok nektek részt, de munkátok és utána való keresetetek a legkésőbbi unokátok számára is bőven lesz. Azért hát olyan nagy házakat is építsetek, ahol mérnökök, bányászok, iparosok tanulnak a földdel, a mélységekkel és mindenféle művészettel való tudományt.” Mikor aztán a kezdő épületeket így felemelte, akkor összehívja minden vállalkozóját és munkását, s azt mondja nekik: „Vágjátok a földet, szedjétek a vasat, vigyétek a kohóba, húzzatok síneket belőle, kovácsoljatok mozdonyokat, s árásszátok el földemet vasutakkal. A vasutakon vonjatok a szomszédok szükségére szenet, sót, deszkát, gerendát s minden termelhetőt. Csak a kies szép helyek némelyikét hagyjátok csöndességben, oda tesszük és hozzuk a világ minden tájáról a fáradt és beteg embereket, s oda visszük a juhtenyésztés legfrissebb sajtjait, a legillatosabb mézet, a legpompásabb gyümölcsöket, de el is visszük onnan a túl bő ásványvizet fölöslegét szét a világ minden tájára. Ami haszon lesz úgy a zajos, mint a csöndes helyeken az efféle tevékenységek nyomán, abból kifizetjük az építőket, nektek felét örökké odaadjuk, a többit pedig ti ideadjátok nekem, hogy ezen az áldott földön ne kelljen senkinek se adót fizetnie.” Erre aztán megindul a munka, s hogy ennek a boldog bizonyossága örökké tartson, azért megparancsolja a székely állam minden tanítójának és minden tanulójának: „Házat építtettem nektek. Tanítsátok és tanuljátok meg benne azt a munkát, amiből meg kell élnünk.” Ha aztán itt is folyik a munka, akkor összehívja a székely állam az ő papjait és azt mondja nekik: „Vigyázzatok, hogy el ne bízsa magát a nép, vigyázzatok az ő boldogságára. Adjatok imát a szívébe, s olyan hitet és életbátorságot, mely soha ki ne apadjon, de soha göggé ne tudjon tornyosulni.”

Valahol itt lesz a boltozata annak a magasságnak, ahová a Székelyföld mélységei kiképződhetnek, ha állami monopóliumként fogjuk kezelni ezeket a mélységeket. Egyszerű a magyarázat: a köztulajdonba vétel megszüntet minden magánspekulációt, mely addig is sok kincs feltárásnak az útjait keresztezte. A magántulajdonokból való kisajátítás felkelti mindenkinek a szükségletét és érdeklődését az elvett kincsek után. Ha tehát lesz állami szervező erő, mely azt a szükségletet és érdeklődést hajtó munkaerőként befogja, akkor a szunnyadó csodák fel fognak kelni mindenütt és mindenkinek hasznára válnak. De leginkább hasznára válnak a felkeltő államnak, mely ilyen értékes monopóliumokkal a világpiacon tekintélyes és gazdag üzletfélként tud megjelenni, külföldi tőkéket is ide tud hozni, s nagyarányú kivitelekkel tudja a maga

pénzügyi szükségleteit fedezni, munkásait, vállalkozóit, tisztviselőit fizetni. Ezek a bizonyosságok előttünk állanak, csak meg kell ragadnunk őket.

Általában tehát megállapíthatom, hogy a külön székely állam gazdasági alapja az erdők, bányák, ásványvizek s egyéb földmélyebeli vegyületek kommunizálása s az ezzel összefüggő iparok és termelések belföldi elosztásának bizonyos ingyenessége s a külföldi elosztás hasznából való folytonos részesedése lenne. A köztulajdon és a magánmunkálkodás vegyülete adná a társadalmi munka folytonosságának a módját, a magánosok haszonrészesedése a munka folytonosságának az ingerét. És adója nem lenne az új államnak. Ellenkezőleg, ő adna jövedelmet a polgárainak.

Ehhez az alapszervezethez alkalmazkodnék minden, a magántulajdon is. Mert a nagy köztulajdonok mellett magántulajdonok is maradnának. A székely nép jogérzésében benne van a köztulajdonok és magántulajdonok összeegyeztetése. A közbirtokosságok és az egyes telkek rendszere mintegy egymást kiegészítően minden falunkban intézmény, az ősi törzsvagyonból való kifejlődés, csak persze már eltorzítva az egyesek kapzsisága miatt. A torzításokat le kell simítanunk, úgy a köztulajdont, mit a magántulajdont nemes és tiszta hivatásába bele kell állítanunk, s akkor megkapjuk az államfenntartó társadalom rendjét.

A köztulajdon az állam közgazdaság és pénzügyi vonásait jelentené az azon szervezett közös munkával. Magántulajdonként maradnának a szántóföldek, kertek, rétek, szőlők, családi hajlékok, de mind csak a családok szükségletei és munkakészségei arányában való felosztással. Ezen az alapon a városi és falusi lakosság családi közösségekben megtermelhetné a maga kenyéreneműjét, baromfitenyésztet, tejgazdaságot, kertésztet folytathatna, melyek fölöslegét beváltóhelyeknek leköthetné, s a beváltóhelyek azonnal közvetíthetnék ipari vagy városi vidékek felé. A cukorrépatermelést és a cukoripart is ezen a módon okvetlenül fel lehet lendíteni. A magántulajdonokon való mívelés kisegítésére és védelmére az állam milíciát tartana, mely a fiatalságot szabad napokon testedzésben, tudományokban és ismeretekben mulattató módon szervezné, munkanapokon pedig együtemű fegyelmezettséggel állítaná a szükséges munkákba. Ezzel a katonás fegyelmezettséggel minden termelési fejlődést és újszerűséget el lehet érni s a korcsmákat is ki lehet irtani. Csak ilyen hadsereg kell a széke-lyeknek. Ősi vitézsége ne az emberek ellen való véres tusákra, hanem a természetből való kiküzdésekre használódjék.

Az ilyen milíciával lehetne aztán végrehajtani a nagy közüzemek, a nagy feltárások, az új ipari és földművelési vállalatok munkakezdését is és munkája meg nem álló folytonosságát. Fafaragó, kőfaragó, útépítő, vasútrakó tömegmunkára, vízszabályozások, új ültetések, gyümölcstenyészítő nagy vidékű fatisztítások végrehajtására mind ez a milícia kelhetne hadba. A magántulajdonosok vagy a köztulajdonos állam megadná a milícia minden tagjának munkája után a haszonrészesedést. Így mégis érdemesebb lesz katonáskodni, mint a hazai földtől messzi elvonódva fegyvert forgatni és haptá-
kot állani.

Csak vázlatos odavetésekre törekedtem; ki lehet dolgozni ezeket a kialakításokat vidékenkénti igények szerint. De ennek az egész belső átalakulásnak egyszerűsége és természetessége csak úgy tud a néplélekben kibontakozni s vérré válni, ha megfelelő közművelődés a népet öntudatra, a maga ereje és környezete megbecsülésére s ekként a kis állam kölcsönös összeműködésére rá tudja szoktatni. Az iskolák tanítási rendje ezt a célt kell hogy felkarolja, s a templomok hangulata ezt az életet kell hogy az emberekbe lelkesítően beleöntse. Ehhez képest az iskoláknak és minden templomnak állami intézménnyé kell válnia, a tudományon és a valláson épült közéletet az államban fenn kell tartani. A tanító és a pap tehát az állam hivatalnoka lenne, sőt különösen a falukban ők lennének az állami közigazgatás kizárólagos tényezői.

A hivatalnoki osztály ekként lényegesen csökkenne. Az állam egyéb hivatali szervei se vennének magukba túl bő bürokráciát, hanem az állami munkaintézmények munkásaiként jelentkeznének. Ami központi hivatal kell, az egy köztársasági elnökkel, egy külügyi, egy belügyi és egy közgazdasági miniszterrel s ezek legfőbb vezetése alatt megfelelő ügyosztályokkal volna szervezhető. A köztársasági elnök az állam reprezentánsaként és minden belső szervezet összeegyeztethető felügyelőjeként működne. A külügyi miniszter a szomszédos államokkal való szövetkezés és kereskedelem ügyeit intézné, s a pénzügyeket is kézben tartaná; követői praktikus kereskedők, iparosok, tudós papok, tanítók és főiskolai tanulók volnának, kik külföldi tanulmányútjaikat is megbízatásukkal együtt teljesítenék. A belügyi miniszter a székely állam szellemi ügyeit intézné, a közigazgatást, a népjólétet, a közoktatást, a vallásügyet, a törvénykezés szervezését s a milícia fenntartását. A közgazdasági miniszter az anyagi érdekű ügyeket intézné, a földművelésügyet, az iparügyet, a közlekedésügyet, a bányáügyet, a belföldi kereskedelem ügyét.

A középfokú közigazgatás a mostani alispáni hatóságnak a járások területe szerinti kiképzésével, mellé két főszolgabíró, 3 szolgabíró, tanfelügyelő, mérnök, orvos odaállításával lenne berendezhető. Az alispánok és főszolgabírók s szolgabírák se kell hogy szükségképpen jogászok legyenek, hanem egyéb értelmes szakemberek lehetnének. Ez a középfokú hatóság fontosabb ügyekben tanácsot hívna össze, egyébként maga határozna. Akár tanáccsal, akár tanács nélkül határozott, azonnal végrehajtás alá venné a határozatot, vagyis a közigazgatás föllebbezést nem ismerne. Ellenben a közigazgatási intézkedések ellen a bírósághoz volna keresetjog adva jogtalan vagy célszerűtlen károkozások esetére.

A bíróság a mai járási területeken elsőfokú egyes bíróságként működne, s a községi bíráskodás apró ügyeit végérvényesen intézné, Másodfokú és végső bíróságként a törvényszékek mai területükön megmaradnának, de egyúttal a közigazgatási intézkedések elleni kereseteket első fokon is, de végérvényesen is intéznék. A jogegység és hatáskör kérdéseire volna még egy legfőbb bíróság.

A szakigazgatás sorából az adóügy kiesnék. A pénzügyigazgatás teendőit a posta, a távírda, a vasút, az állami bányák és erdőüzemek, továbbá a közüzemi vállalatok s a kiviteli raktárhelyek hivatalai a melléjük rendelt könyvelőségekkel és a minisztéri-

umok közvetlen felügyelete alatt intéznék. A milícia ügyei az általános közigazgatás körébe esnének, úgyszintén az árvaszék teendői is.

A hivatali szervezetnek ezt a vázlatát még kiegészítem azzal, hogy a székely állam törvényhozókat is választana, minden 6 évben ismételve. (Ugyanis 6 év alatt fejlődik ki a fiatal választóknak egy újabb rétege.) Minden 24 éven túli férfi és nő választana. Választható csak bizonyos képzetebb egyén lehetne. A 6 évenként összeülő törvényhozás első ülése titkos szavazással a köztársasági államfő személyéről szavazna, s a megválasztott államfő indítaná meg a törvényhozói munkát a maga izeneteivel. Törvényt azonban az izenetek elintézése után bármely képviselő javasolhatna. A minisztereket és egyes szakügyek államtitkárait s osztályfőnökeit és titkárait a köztársasági elnök nevezné ki, úgyszintén az első- és másodfokú bíróság vezetőit, valamint az alispánokat és főszolgabírákat is. A többi tisztviselőket az egyes szakminiszterek. A legfőbb bíróság elnökét és tagjait a minisztertanács előterjesztésére a nemzetgyűlés titkos szavazással életfogytiglan való megbízatással választja.

A minisztériumok személyzetét 240-re véve, az összes többi hivatalok és bíróságok szervezetét 28 mostani járási területhez mérten 2800 taggal szinte bőven számítjuk. Mert a természetessé tett gazdasági és társadalmi viszonyok folytán s a hivatali munka szóbeli és postászerű elintézésének a módszere következtében, továbbá a sok közbeeső hivatali fórum eltörlése révén beáll csakugyan az az állapot, hogy a székely köztársaságot 30–40 okos, tanult, jószívű és mélyen érző ember remekül eligazgathatja. Tisztességes javadalmazásokra persze gondot kell fordítani. Mintegy 600 községből állana a székely állam, s ezek papjai és tanítói személyzetét 6000 főben látnám jónak. Ezek tisztességes megélhetését is kell biztosítani. Végeredményben 9–10 ezer ember volna, aki hivatali illetményből élne, de ezek természetben való javadalmazásaival is az állam pénzügyi kiadásai lényegesen csökkenthetők volnának.

Most a Székelyföldön mintegy 20 ezer tisztviselőféle ember nyomorog, még sincs jól kormányozva, vagy tán éppen azért nincs jól kormányozva. Ebből a 20 ezerből is csak 3000 lehet a pap és tanító, akikből pedig kétszer annyira lenne szükség. A székely államnak ezt a hiányt a nép egységes szelleme és felvilágosodása érdekében okvetlenül szükséges pótolnia. Amellett a 20 ezer volt hivatalnokból 10 ezer fölöslegessé válik. De hangoztatnom kell, hogy csak hivatalnokként válik fölöslegessé, azonban az új székely állam ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi kialakulásában vezető és egyéb munkásként, a milícia szervező és fenntartó elemként az említett 10 ezer embernél sokkal több kell, s így ez a fölösleg produktív állami és társadalmi munkában mindjárt kap helyet.

A világmindenség szempontjából még egy porszemecske sem fölösleges. Az emberiség szempontjából pedig minden legkisebb ember is érték. Egyetlen porszemecske megindulása nagy földtömegek más elhelyezkedésének a kezdetét vagy betetőzését jelenti, s így egyetlen porszemecske más talajhelyzeteket, más termést, más életmódot idézhet elő. Egyetlen ember gondolja, gondolatja, érzése, szava pedig odavág más ember egyéniségébe, onnan millió és millió más emberébe, s módosítja mindeniket és

végezredményben még a legbutább ember hatásából is új emberiségi életfolyamatok támadnak. Nincs nagy és kicsiny dolog, melynek egyformán ne volna rendeltetése. Nincs nagy nemzet, mely külön emberiségi jogokat igényelhetne, mint a kicsiny nemzet. A fő az, hogy minden népegyéniségnek éppen az emberiség érdekében teljesen ki kell bontakoznia, hivatását ki kell fejtenie. Ami a népegyéniséget ebben az útjában megakasztaná, az természet ellen való; a megfojtott ember utolsó lélegzete a fojtogató lelkiismeretére élete végéig ránehezül, s élete végéig rossz és zavart irányba tereli. A megfojtott nép is így nehezhülne a világ lelkére.

A háborús kibontakozásnak Wilson eszméje világító sugárt adott, mikor a népek önrendelkezési jogának és a népek barátságos szövetségének a szükségességére rámutatott. Állítom, hogy a világháborúból nem került ki győztes és legyőzött nép, csak ez a győztes eszme egy csomó kifáradt nép között. Mi magyarok is csak kifáradt, sokat szenvedett és másért vérzett népként állottunk ki a harcrendből, s talán több győzelemmel dicsekedhetünk azon a címen, hogy mi hamarabb beláttuk a vérontások hiábavalóságát, hamarabb legyőztük a magunk hiúságait, mint azok az elleneink, akik a mai győzelmüktől meglepetve még mindig a kezükben felejtették a fegyvert. Pedig ők is csak olyan fáradtak és elvérzettek, mint jómagunk. Hanem az ő feledékenységük mégsem jogosítja őket arra, hogy a kezükben feledett fegyverrel most már reánk rohanjanak, mikor mi már öntudatos utálattal félredobtuk ezt a fegyvert. Az ilyen védtelenre törőnek nincs jó jellemzése.

A népek önrendelkezési jogának tehát fegyver nélkül érvényesülnie kell minden küzdő nép között. A magyar elment addig, hogy a maga területén levő más nemzeteknek a maga testét odakínálta osztozásra. Ebből nem következik az, hogy tiszta magyar területeket, egész nagy néptömegeket is szabad már most más nemzeteknek kisajátítania. Ilyen jelentős néptömb a székely, mely századokon keresztül nemcsak etnikai, hanem államjogi alapon is külön nemzetként már szerepelt, külön törvényhozása, hadszerkezete, kormányzata volt és külön önállása, mely a magyarországi adózásokban nem vett részt, pedig Magyarországon saját faja volt az államalkotó. Az ilyen saját fajrokonával szemben is különálló székely nemzet most 800 ezer főnyi tömeget számlál, 4 vármegye területén tömör egymásmellettiségben terjed ki, s azonkívül a brassói csángókkal, a volt aranyosszéki székelyekkel is meg a Kolozs megyei magyarsággal is megvan a rokoni összefüggése. Ezt a néphelyzetet elnyelni és megsemmisíteni senkinek sem lehet a természet megtorló visszahatásai nélkül. A székely magára nézve csak azt a helyzetet ismerheti el kötelezőnek, hogy a magyarországi nagyobb magyar területektől őt a szász és román népnek széles övezete vágja el, s így ezt a széles övezetet magyar területként, a maga összefüggése érdekében nem vitathatja. De annál inkább vitatnia kell magára nézve a külön népjogot. A vitatás a faji összefüggés érzéséből táplálkozik, ami ki nem irtható. Ellenkezőleg, minden ellentmondó ráhatás csak izgatja, csak tüzei, csak fellángoltatja, s ezzel az emberiség belső békéje a székely néptömb területén nem tud érvényesülni. Pedig ugye ez a belső béke az emberiség érdeke? Ha igen, akkor az emberiség érdeke parancsolja, hogy a

székely különállás meglegyen s a népek önrendelkezési joga a székely nemzet javára is megadassék.

Ettől az általános szemponttól eltekintve, a székely nemzet külön államisága a világ szempontjából a magyar fajiság rendezése végett is szükséges. Románia egyoldalúan kimondotta Magyarország felének az elvétele; az antanthatalmagnál kellett is hogy legyen ehhez a kimondáshoz valami bátorító rokonszenv. Csakhogy Románia a világbéke osztozkodásainál Besszarábiához, Bukovinához és Dobrudzsához is hozzájut, s így hirtelen nagyhatalommá válik, aminek azonban a nagyhatalmisághoz még nincs meg a kellő belső ereje. Ha még fele Magyarországot is magához akarja csatolni, akkor ebben a fele Magyarorszában a magyar a román fajjal szemben túlsúlyban marad, s az amúgy is gyöngye belsejű román nagyhatalmat itt még gyengébbé teszi. Viszont azonban a megmaradó Magyarország is megcsonkított egyéniségével beteg gyöngeség fog lenni. Két ilyen gyöngye államalkattal a világ gazdasága és rendje Európa keletén nem tud boldogulni, csak azt érezheti, hogy a magyar fajiság államalkotó és gazdasági ereje hiányzik a világ egyensúlyából. Új Balkán lesz itten lázongó Magyarországgal, Európa teste közepén bizonytalan közéleti viszonyokkal, s Európának Ázsiával való összeköttetése útjában folytonos forgalmi zavartságokkal, napról napra értéktelenedő természeti javakkal és tönkretett népközségekkel. A világnak tehát, hogy ezt a magára nézve igazán rossz kifejlődést megelőzze, azért Magyarország gazdasági egységben maradását kellene követelnie. Azonban Románia felébresztett éhsége és vérszemet kapott imperializmusa ennek a kialakulását most már a másik véglettel fogja fenyegetni. Így nincs más módja a világnak, hogy a magyar fajiság gazdasági használhatóságát megtartsa, mint a székely állam kialakítása s ennek Románia és Magyarország közötti gazdasági szövetségbe helyezése. Ez Románia érzékenységet is ki fogja békíteni, mert megtarthatja Romániának a magyarországi román területekkel való összefüggését és azt a hitét, hogy a székely államot bizonyos átmenetek során mégis elnyelheti. Viszont azonban ez a megoldás Magyarországnak is megadja azt a lehetőséget, hogy a tiszta magyar területekkel való gazdasági összefüggése megmaradhasson és nagyobb súllyal érvényesülhessen. Aztán a magyar fajiság területeinek ilyen összefüggése az erőteljesebb gazdasági fejlesztéseket is kieri, s végeredményben néplázongások helyett élénk gazdasági versenyek fognak Magyarország és Románia között felébredni, amik Európa közepén a világforgalomnak új meg új anyagokat és erőforrásokat adnak.

Ezért a kibontakozásért, ezért a produktív népküzdelemért van leginkább szükség a székely államra. De már korábbi fejtegetéseimben is érintettem, hogy a külön székely állam éppen a maga megélhetéséért egy elhanyagolt földterület kincseit tárná föl, s hogy a világforgalom egyik legélénkebb pontja fog lenni, mely új társadalmi berendezésekkel és megnyugtatóbb vagyonbeli elosztásokkal adna példákat a világnak. Az ilyen társadalomjavító lökéseket a világ nem nélkülözheti. A nyelvhatárokon álló kis államoknak nagyobb az egységes akarata s így több az emberiségvidító erkölcsi hatása. Ezeket a hatásokat a világ szomjúhozza, és a sors kikényszeríti. Székelyföld is

a román nép új fejlődésekor és elhatalmasodásakor valóságos tűzálló jegecedésként mutatja a fajiságok ütköző határait. Intő pont a világnak, hogy itt egy új és egy tiszteletreméltó régi között igazságot kell tenni. Svájcnak, Luxemburnak s más apróbb semlegeseknek mind ilyen intelmekről támadt a területe és a világbékét jelző őrállása. Európa keletén a legpokolibb világháború még nem tudott rendezni semmit, ellenben föltámasztotta a kommunista társadalmi harcokat és háttérben az ázsiai sárga faj hegemonikus törekvéseit. A világnak tehát a jövődőtől való félelmeiben ismét egy őrállást kell teremtenie, mely a társadalomgazdasági átalakulásoknak is megnyugtató képét mutassa s az európai és ázsiai fajok kibékülésének a jövődjét is jelezze. A Székelyföld ősi kommunizmusának a magántulajdonnal való vegyülete s a Székelyföld népének ázsiai eredete az egyetlen pont Európa keletén, hol az a jövődőkbe mutató új semlegesség létesíthető.

Tehát a semleges székely állam létesítése világkényszer. Lehet, még nem látjuk, de az előbbi meglátásokból nyilvánvaló, s így kivihetősége is bizonyos. Magyarországnak a maga integritása érdekében is kívánnia kell ezt a kialakulást, mert vagy lesz magyar integritás és akkor a székely állam ezt nemhogy csonkítaná, de tartalmazná; vagy nem lesz magyar integritás, és akkor a megmaradó Magyarországnak is jobb lesz, ha a székely nemzet révén is a magyar fajiság számára egy szuverén területet megmenthetett. A kivitel érdekében tehát minden fokozatos alkudozás nélkül magának Magyarországnak is a világbéke tárgyalásaiba bele kell dobnia a semleges székely állam igénylését. Ezzel új nemzetközi alanyt és egyéniséget állít harcba a magyar területek megtartása érdekében.

A székely semleges állam képének és hivatásának a kidomborítása mindazon nemzetek érdekévé fog válni, melyek a Balkán rendezésében érdekelve vannak. Ez a nyugvópont kell annak a világtudataként, hogy a magyar az Európa és Ázsia közti világforgalmi utakon megbékülten áll, s csak a maga gazdasági fejlesztésére törekszik, de semmi revánseszme nem háborgatja. Tehát a nyugaltság zálogát jelentő székely állam külön is, Magyarországon keresztül is sokszálú biztosítékkal kell hogy megvédve legyen a maga semlegességében. Románia, Szerbia, Lengyelország, Csehország, Oroszország, Anglia, Amerika és Japán egyaránt le kell hogy kösse kölcsönösen magát a semlegesség tiszteletben tartására. Viszont Románia is megkövetelheti, hogy vele gazdasági összefüggésben legyen, de a székely állam is ez összefüggést a Magyarországgal való hasonló összefüggés kikötésével veheti magára. És a világnak ezt a kettős összefüggést is garantálnia és védenie kell, ha a világbékét őszintén akarja.

Ezek a székely állam külső feltételei. A nemzetek érdeke, békevágya, mardosó féltékenysége és barátságkereső kínálkozása egyaránt köréje kapcsolódik, csak emelkedjék ki az eseményekből.

1919. január 9-ikén a román megszálló csapatok parancsnoksága I. Ferdinánd román király nevében letartóztatott engem, a lakásomon szuronyos őrizet alá vétetett, házam népéből csak 8 és 9 éves két kicsi gyermekemet engedti iskolába, őket is csak zord megmotozások után. Nem léphetek a szabad levegőre, hogy a román őrkatoná

reám ne morduljon és vissza ne tuszkoljon. Az volt a bűnöm, hogy a tisztviselőket a Magyar Népköztársaságra fölesküdtettem, s hogy egy barátomnak a román impérium erőltetésével szemben a székely állam kialakításáról írtam.

Azóta 4 nap eltelt. Ma hallomásom szerint a tisztviselőket egy román prefektus a román impériumra akarta felesküdtetni, de azok a hivatalaikat mind odahagyták.

Ugyancsak ma délután a nagyszebeni román komiténak egy megbízottja, nem tudom milyen nevű őrnagy és román kormánybiztos keresett föl engem, s barátsággal ígérte sorsom javítását. Egyúttal arra akart tőlem kedvező nyilatkozatot venni, hogy a Székelyföld egyezzen bele a román impériumba, minthogy a szászok is Medgyesen e hó 8-ikán már beleegyeztek. Én kifejeztem, hogy a székelység nevében nincs felhatalmazásom a nyilatkozattételre, de magam részéről csak Székelyföldnek mint Románia és Magyarországgal egyaránt szövetséges külön államnak a formájában képzelem el a románokkal való megegyezést. A román kormánybiztos Maniuval való telefonbeszélgetéstől tette függővé a további tárgyalást, s egyúttal jelezte, hogy a Székelyföld vezető férfinak összegyülekezésre és a kérdésben való állásfoglalására lehetőséget fog ki eszközölni. Egy óra múlva megint visszajött és elmondotta, hogy az itteni megszálló csapatok parancsnoka szerint I. Ferdinánd impériuma már nem vitatható, s hogy a székelyek gyönyörű önkormányzatot fognak kapni, még a román kormányban is lesz saját miniszterük; közoktatásuk, törvénykezésük, közigazgatásuk magyar lesz, hát menjenek bele. Én megjegyeztem, hogy a szászoknak is meg lehetett vitatniok az impérium dolgát, s nekünk magunk közt is meg a magyar kormányval is kell tárgyalnunk, még a külön székely állam eszméje dolgában is. Hát tegye lehetővé ezeket a tárgyalásokat. Az őrnagy megígérte, hogy holnapra hírt hoz ezek felől.

Bár sikerülne a székely vezetők gyűlésének akadálytalan megtartása.

De az Istenre kérek mindenkit, aki illetékes, hogy fogja kézbe a székely külön állam ügyét. Látni való, hogy a román urak már elintéztetnek tudják a magyar integritás kérdését, s most már csak a székely édesgetésén dolgoznak. Szegény tisztviselők terrorizálásával, csábítgatásával egyaránt sietnek, hogy a világbékekor a székelyekkel való megegyezésre mint döntő tényezőre hivatkozassanak. Hát vágjunk eléje ennek, míg nem késő! Olyan fájdalmas arra gondolni, hogy a székelynek ne legyen hazája, s hogy Magyarországot a székelység megkísértései révén tudják majd Nagy-Románia alkatrészévé tenni. Lehetetlen, hogy a székely állam ne a legélesebb késként hasítson bele ebbe a fojtogató hálóba.

Megfenyegettek főbelövással, ablakom előtt is topog az őr, folytonos felkiáltójelként bevillog a szuronya. Ez mind semmi. Helyzetkép. Idegesítő alkalmatlanságok, mikből lehet még elhurcolás, I. Ferdinánd elleni felségsértés bűnügye, családom elárulása. Ez is mind semmi. De ha ez mind hiába történt volna, az rettenetes valami lenne. Imádkozzuk le és cselekedjük meg azonnal, hogy ez a rettenetes sors reánk ne szakadjon.

Székelyudvarhely, 1919 I/13.

Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, Paál Árpád: Kéziratos Hagyatéka, MO 7651/153.19.f.

5.

Gyárfás Elemér: Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei

A kibontakozási tervezet, melynek „*Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei*” címet adtam, a következő 12 pontban foglalja össze a kontemplált¹ megállapodás körvonalait.

1. Erdély három nemzete: a *magyar*, a *román* és a *szász nemzet* közös nagy érdekei: a közrend, személy- és vagyonbiztonság, a vallás- és lelkiismereti szabadság, a nyugodt kulturális és gazdasági fejlődés, a valódi szabadság és demokrácia védelmére s Erdély vérrrel szentelt földjének jövő boldogsága érdekében *szoros, fölbonthatatlan uniót és szövetséget köt egymással*.

2. Magyarország területi integritásának és Nagy-Romániának az erdélyi nemzetei-
ket ezidőszerint egymással szembeállító problémája *külpolitikai* kérdésnek tekintetik s mint ilyen fog annak idején Erdélyország arra hivatott legális orgánumai által végleges megoldáshoz jutni, a három nemzet ezen unióban biztosított autonóm jogainak teljes respektálása és intézményes védelme mellett.

3. Ugyancsak *külpolitikai* kérdésnek tekintetik s mint ilyen fog elbíráltatni az a további kérdés is, hogy mely területek tartozzanak az ekként három nemzet szövetségéből álló Erdélyországhoz.

4. A három nemzet 24 tagból álló kormányzótanácsot alkot, mely 10 román, 10 magyar és 4 szász tagból áll, kiket saját nemzeteik ideiglenes képviselői delegálnak. Az így megalkotott kormányzótanács határozatait egyhangúlag vagy legalább kétharmad szótöbbséggel hozza.

5. A kormányzótanács tagjai töltik be részben miniszteri, részben államtitkári minőségben a szervezendő 12 tárcát, melyből 5 a román, 5 a magyar és 2 a szász nemzetnek jut akként, hogy a miniszter és az államtitkár egyik tárcánál se tartozzék ugyanazon nemzethez.

6. Mindazon szentesített törvények és egyéb jogszabályok, melyek Erdély területén 1918. október 31-én érvényben voltak, továbbra is teljes változatlansággal érvényben maradnak, azzal az egyetlen eltéréssel, hogy mindazok a jogok, funkciók és hatáskörök, melyek a tételes törvények értelmében eddig a királyt és a magyar kormányt illették meg, a törvényhozás további intézkedéséig a kormányzótanácsra szállanak át s Magyarország címere és jelvényei helyett Erdély címere és lobogója használandó.

7. A történelmi tradíciókra és az egyes nemzetek közötti féltékenységekre való tekintettel az erdélyi kormányzótanács *Gyulafehérvárt* választja székhelyéül.

8. Mindazon tisztviselők, kik 1918. október 31-én állásban voltak, állásukban, hatáskörükben és illetményeik élvezetében változatlanul megmaradnak. Elöléptetésük, nyugdíjazásuk, fegyelmi eljárás alá helyezésük s elmozdításuk tárgyában a fennál-

¹ valamilyen célra szánt

ló tételes jogszabályok irányadók. A nagyszebeni román kormányzótanács en bloc² szankcionálja és megerősíti; amennyiben azonban ezeket nem kívánna jelenlegi szolgálati helyükön alkalmazni és saját beleegyezésükkel nem volnának áthelyezhetők, teljes illetményekkel rendelkezési állományba helyezhetők.

9. Az erdélyi kormányzótanács tagjai s az ennek megalakulása után *újonnan* hivatalba lépő tisztviselők és egyéb közfunkcionáriusok a következő esküt teszik le:

Én N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy Erdélyhez hű leszek, Erdély alkotmányát, a három nemzet unióját és szabadságait, Erdély minden polgárának lelkiismereti, nemzeti és önkormányzati jogait tisztelem, megőrzöm, ahhoz teljes szívemből ragaszkodom; a törvényt megtartom, előljáróim törvényes rendelkezéseinek engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm s hivatalos kötelességeimet pontosan és lelkiismeretesen teljesítem. Isten engem úgy segítjen!

10. A kormányzótanács megalakulásától számított 15 napon belül egybehívja az erdélyi országgyűlést akként, hogy az legkésőbb három hónapon belül összeüljön. A választások a kormányzótanács impériumának alávetett egész területen a fennálló törvények szerint érvényes szavazati jog és eljárás mellett s a ma érvényben lévő rendelkezések szerinti választókerületekben hajttnak végre. Az országgyűlésre a választott képviselőkön kívül ülési és szavazati joggal meghívtnak az erdélyi egyházak püspökei és egyházmegyénként egy-egy világi főemberük.

A választások szabadságáért és tisztaságáért a kormányzótanács tagjai egyéni reputációjukkal és politikai becsületükkel felelnek.

11. A kormányzótanács a következő törvényjavaslatokat terjeszti az országgyűlés elé:

a) Erdély törvényhozó szerveinek organizációjáról és Erdély címerének, színeinek, valamint a három nemzet jelvényeinek használatáról;

b) az általános választójogról;

c) az agrárreformról;

d) a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló 1868. évi XLIV. t.-§. olyatén megváltoztatásáról, mely az unióban szövetkezett három nemzet jogainak és méltóságának megfelel;

e) a vármegyéknek a nyelvhatárokkal lehető összhangban való kikerekítéséről, ezzel kapcsolatban a közigazgatási és igazságszolgáltatási területek és választókerületek szoros összefüggésbe hozataláról;

f) a büntetőtörvénykönyv olyan módosításáról, mely szerint arra való tekintettel, hogy Erdélyország szuverenitásának a három nemzet a letéteményese, felségsértésnek minősítessék és aszerint büntetessék minden olyan cselekmény, mely a három nemzet bármelyikének becsületét, faji öntudatát sérti, békés egyetértésük megbontására irányul és köztük gyűlöletet, visszavonást szít.

12. Erdélyi állampolgárok azok, akik

a) 1918. október 31-e előtt Erdély területén születtek vagy itt közhivatalt viseltek,

² a maga összességében

- b) akiket a törvényhozás honfűsít,
- c) az a) és b) alattiak törvényes leszármazói.

Erdély területén csak az erdélyi állampolgárok viselhetnek közhivatalt, gyakorolhatnak politikai jogokat, bírhatnak ingatlant, lehetnek törvény által alkotott testületek és társadalmi egyesületek tagjai, valamint nyilvános számadásra kötelezett vállalatok igazgatósági és felügyelőbizottsági tagjai s tisztviselői.

E pontozatok letárgyaltatnak egy 7–10 tagból álló szűkebb bizottság által, mely a három erdélyi magyar püspök és a legtekintélyesebb erdélyi vezető férfiakból állítattik össze.

Amennyiben a bizottság és a szebeni kormányzótanács között a pontozatokra nézve végleges megállapodás jön létre, úgy összehívatik egy szélesebb magyar nemzeti tanács, mely ezeket ratifikálja s a közös kormányzótanácsba a magyarság képviselőit megválasztja. E nemzeti tanács körülbelül a következőképpen állíttatik össze:

A püspökök és egy-egy világi főember.

A magyar nemzetiségű és erdélyi születésű országgyűlési képviselők.

A legutolsó törvényesen kinevezett főispánok.

A kolozsvári egyetem rektora és dékánjai.

az ügyvédi kamarák, kereskedelmi és iparkamarák, vármegyei gazdasági egyesületek, kir. törvényszékek és kir. ítélőtáblák elnökei.

Az erdélyi románság vezetői a forradalom kitörésének órájától kezdve csak saját népük megszervezésével foglalkoztak. Az 1918. december 1-én tartott gyulafehérvári gyűlésre csak az erdélyi román nép kiküldöttei voltak hivatalosak. A medgyesi gyűlés után bekapcsolódtak az erdélyi közéletbe a szászok is. Hogy azonban Erdélyben magyarok is laknak, azt a nagyszebeni kormányzótanács egyszerűen nem látszott tudomásul venni.

E taktikának mindkét népre végzetes következményeit éreztem és előre láttam. Ennek hatása alatt írtam meg az alábbi memorandumot Maniu Gyulához, a nagyszebeni kormányzótanács elnökéhez. Hogy megírtam és éppen ekkor írtam meg, arra nem csekély befolyással volt az a véres esemény is, melyről az előző fejezet számol be.³

A memorandumot személyesen vittem el Nagyszebenbe és Maniu Gyulától kihallgatást kértem vármegyém egyes fenyegetett közintézményei ügyében. Maniu lekötelező szívességgel fogadott, panaszaimat nyomban személyesen orvosolta, előterjesztett kéréseimet teljesítette.

A memorandumot azonban mégsem adtam át neki.

A közvetlen érintkezés s a Nagyszebenben uralkodó közhangulat hatása alatt éreznem kellett, hogy a memorandum elkésztett. A kocka el volt már vetve. Nemcsak az önálló, hanem az autonóm Erdély is túlhaladott álláspont volt már akkor.

³ A dokumentumot közlő kötet előző írása Bréda Emilről szól, aki 1919. március 10-én Erdőalja községben a földosztásra összegyűlt tömeget próbálta lecsendesíteni. A feldühödött nép azt hitte, hogy meg akarja hiúsítani a földosztást, és ezért ásókkal botokkal agyonverték.

Konkrét kívánságaim honorálása dacára rezignáltan tértem vissza Nagyszebenből.

Május havában ismét volt egy momentum, mikor úgy látszott, mintha a nagyszebeni kormányzótanács a magyarországi események hatása alatt talán mégis hajlandó volna a megoldás valamilyen formáját akceptálni.

Ekkor bemutattam az általam kidolgozott kibontakozási tervezetet egy tekintélyes, idősebb magyar úrnak, kinek az nagyon megtetszett és elvitte Hăţegan miniszternek, akkor már Kolozsvárra.⁴

A nagyszebeni hangulat hatása alatt semmiféle illúziókat sem tápláltam az eredmény tekintetében.

Hăţegan tényleg azt mondta a tervezetre, hogy az „nagyon érdekes”.

S ezzel sorsa meg is volt pecsételve.

Nekem azonban mégis megmaradt az a kétes értékű vigasztalásom, hogy a kibontakozási tervezet eljutott felelős kezekbe. S így soha senki sem vádolhatja meg az erdélyi magyarságot azzal, hogy nem kereste az erdélyi románsággal az érintkezést s nem jelölt meg modus vivendit Erdély harmonikus újjászervezésére abban az időpontban, mikor ledőltek a régi államkeretek, de az új államalakulások kérdésében még nem döntött a nemzetek legfőbb ítélőszéke.

A Maniu Gyulának át nem adott memorandum a következő:

Elnök Úr!

Falusi magányomban⁵ sokat elmélkedem fajom, nemzetem és szép Erdélyországunk sorsa felett.

Nem ejtettek soha egy percig sem kétségbe a nehézségek, súrlódások, a kulturális és gazdasági fejlődés mai akadályai, melyek sok embert megzavartak, sőt egyesek erkölcsei világának egyensúlyát is megingatták.

Tisztában voltam és vagyok azzal, hogy mindez csupán természetes következménye a nagy átalakulással járó rázkódtatásoknak s annak az egymás iránti kölcsönös bizalmatlanságnak, féltékenységnak és sok félreértésnek, melynek orvoslására a múlt férfiai semmit sem tettek, azzal soha komolyan nem is törődtek.

Nem zavartak meg ezek a bajok és nehézségek engem azért sem, mert tisztában voltam vele, hogy a mostani nehéz, súlyos közállapotoknak előbb-utóbb meg kell változniuk; a kormányzók és kormányzottak közötti viszonyban bizonyos modus vivendinek *kell* létre jönnie, hiszen az Elnök Úr kormánya alatt élő milliónyi magyarság nem quantité négligeable.⁶ Jól tudom azt, hogy szuronyokkal tartósan épp úgy nem lehet kormányozni, amint a kormányzottaknak sem lehet évtizedeken át állandóan a legmerevebb passzivitást és ellenszegülést tanúsítani. Személyesen ismerve és

4 Az eredetileg Nagyszebenben működő Kormányzótanács (Consiliu Dirigent) 1919 tavaszán átköltözött Kolozsvárra. Az említett miniszter Emil Hategian volt táblabíró, a Kormányzótanács törvény-előkészítéssel majd igazságügyi kérdésekkel megbízott felelőse.

5 Borzás, Dicsőszentmárton melletti település.

6 hagyható figyelmen kívül

tapasztalva a kormányzótanács több tagjának s elsősorban Elnök Úrnak széles európai látkörét és modern, liberális gondolkodását, meg voltam mindig győződve arról, hogy ha más nem, úgy az *idő* előbb-utóbb meg fogja hozni e problémák megoldását, vagy legalább is a ma még égő, fájó sebek behegedését.

Úgy ítélt meg a helyzetet, hogy az erdélyi magyarság nyugodtan, türelemmel bevárhatja az idők változását. Több veszítenivalója már amúgy sincsen s bármely politikai változás csak enyhíthet, de többé már nem súlyosbíthat a sorsán. Ez a tudat nyugalmat és türelmet öntött a lelkembe s ugyanerre intettem mindazokat, akik sorsunkon kétségbeesve, elkeseredtek.

Ma azonban úgy látom és érzem, hogy a helyzet megváltozott.

Szabadjon egy több százados régi erdélyi román anekdotát felelevenítenem. Egy embert pokolba visznek az ördögök. Barátai, ismerősei sajnálkoznak rajta: No te szegény lélek, neked ugyan rossz sors jutott, rosszabb már nem is lehetne! Az elkárhozott nevetve válaszol: Dehogyan, dehogyan! Igaz, hogy a pokolba jutok s igaz, hogy a pokol a legnagyobb rossz, de mégis legalább *visznek* oda a hátukon az ördögök. Hát ha megnyergelnének, a hátamra ülnének s nekem kellene őket is vinnem, akkor is csak a pokolba jutnék s bizony sokkal rosszabb sorsom volna!

Az erdélyi magyarság ma már nem ringathatja magát abban a hitben, hogy sorsa rosszabbra nem, hanem csak jobbra fordulhat s nem számíthat többé arra, hogyha egyéb nem, úgy lendít végül a sorsán az az előrelátás, mellyel a jó gazda saját érdekében kíméli, ápolja és gondozza nemcsak édes fiait és leányait, hanem igavonó marháját és fejőstehenét is.

Az okos, előrelátó gazda részéről számítani lehet erre a kíméletre. Az erdélyi magyarság azonban ma az előtt a helyzet előtt áll, hogy ugyan így is, úgy is a pokolba jut, de oda nem kényelmesen a hátukon viszik őt mások, hanem megnyergelik, hátára ülnek s neki magának kell majd vinnie másokat, akiknek szintén ugyanoda vezet az útjuk.

Három évet töltöttem a harctéren katonák között, ismerem a legénység gondolkodását és lelkiállapotát. E tapasztalataim alapján eleve tisztában voltam azzal, hogy ha a mielőbbi béke meg nem köttetik, akkor okvetlenül katasztrófa lesz a dolog vége s ezért már annak idején illetékes helyen többször figyelmeztettem a bekövetkező veszedelemre, mely abban rejlik, hogy nagy embertömegeket hadba szólítani, felfegyverezni és harcba vinni ugyan szintén elég nehéz dolog, de még mindig aránytalanul könnyebb feladat, mint ugyanezeket azután leszerelni, lefegyverezni s békés polgári foglalkozásukhoz minden rázkódtatás nélkül visszavezetni.

A románság impériuma ma Erdélyben egyfelől a román királyságra, másfelől az erdélyi román intelligenciára s köztük elsősorban a papságra támaszkodik. Nem túlzás tehát, ha azt mondom, hogy egy esetleges bolsevik-szocialista agitáció ez ellen az uralom ellen harcba viszi azt az egész fegyvertárát, mellyel – ma például Magyarországon – oly fanatikusan küzd a közélet minden konzervatív, royalista, klerikális, imperialista és nacionalista jellegű vagy annak minősíthető megnyilvánulása ellen.

Elnök Úr ismer engem, ismeri a románság nagy kérdéseiről a múltban és a jelenben vallott álláspontomat; ezért bizonyára nem fog sem félreértetni, sem megnehezíteni, ha nyíltan és őszintén kimondom, amit hiszek és gondolok.

Az erdélyi magyarság eddig bizonyos fásult egykedvűséggel nézte a *román nacionalizmus* és a *magyarországi bolsevizmus* közötti harcot. Tisztában volt azzal, hogy egyiktől sem várhat sok jót és bármelyik győzelme esetén egyaránt a pokolba viszik az ördögök. De érezte másfelől azt is, hogy egyik sem irányul egyenesen és elsősorban ellene s változatos érzelmekkel reménykedett abban, hogy egyik vagy másik mégis csak kíméletesebb lesz iránta.

A *magyarországi bolsevizmus* Scyllája s a *román nacionalizmus* Charybdise között azonban ma egy új veszedelem tűnt föl s ez: a *román bolsevizmus* réme.

Hogy ez a veszedelem reánk – erdélyi magyarokra és románokra nézve egyaránt – mit jelent, azt nem kell bővebben fejtegetnem. S hogy egy román bolsevizmus veszedelmének eshetőségével igenis komolyan számolnunk kell, azt falusi magányomban és teljes visszavonultságomban is módomban állott megállapítani.

A veszedelem ma még nem imminens.⁷ Az októbertvégi budapesti forradalom kitörését sem hitte azonban senki közvetlenül küszöbön állónak. Szabadjon ezért – mint érdektelen külső személynek, aki *alulról* nézem ma a dolgokat – kifejezést adnom azon meggyőződésemnek, hogy amint Károly király és Wekerle illúziókban ringatózva lekésték az orvoslás történelmi pillanatát, úgy bekövetkezhetik az az idő s talán nincs is messze, midőn Elnök Úr kormányának nem annyira a magyar nacionalizmussal, mint elsősorban ezzel a belső veszedelemmel kell számolnia.

Ismételten kérem, hogy a kultúrember komoly aggodalmától sugallt eme nyílt és őszinte szót ne méltóztassék félreértetni.

A kultúrember aggodalma adta kezembe a tollat, hogy rámutassak azokra az eszközökre, melyekkel nézetem szerint meg lehetne előzni Erdély összes kulturális és gazdasági kincseinek elpusztulását.

Ez az eszköz pedig: az erdélyi magyarsággal kötendő igazságos és méltányos béke, a *wilsoni elvek* s a *történelmi Erdély alkotmányrendszerének* alapján.

Igaz, hogy a két népfaj ideológiáját ma egy világ választja el. Igaz, hogy Nagy-Románia ideálja s Magyarország területi integritásának elve, mint a tűz és a víz, ma engesztelhetetlen ellenségekként állanak egymással szemben.

Végeredményben azonban mindkét ideál csak *távolabbi* végcélja a két erdélyi népfajnak és sokkal közelebb állanak mindkettőjük lelkéhez azok az értékek, – saját tűzhele, kultúrája, vallása, *sociális rendje és kis vagyontája* – melyek most mind közvetlen veszedelemben forognak.

Hiszem, hogy kölcsönös jóakarattal meg lehet találni a megértés útját. Minél hamarabb rálépünk erre, annál könnyebben; minél tovább halogatjuk, annál több új meg új függő kérdés mérgesedik el s annál több problémának a kiegyenlítésén kell

7 nagyon közeli, fenyegető

fáradoznunk, amint pl. a tisztviselő-kérdés is napról-napra nehezebbé és bonyolultabbá válik.

Nem maradok a frázisoknál és bátor vagyok konkrét javaslatot terjeszteni Elnök Úr elé, kérném azonban, hogy azt kizárólag saját személyes tájékoztatására szolgáló, teljesen bizalmas jellegű közlésnek méltóztassék tekinteni.

Előre bocsátom, hogy csupán a saját iniciatívámból⁸ és kizárólag a magam nevében beszélek. Amit előterjesztendő vagyok, azt senki mással nem közöltem. Merem állítani azonban, hogy ismerem az erdélyi magyarság gondolkozását, lelkivilágát és tudom hogy mik a vágyai, törekvései, eszméi és sérelmei.

Az idecsatolt irat tizenkét pontjában foglaltam össze azokat az alapelveket, melyek alapján hitem szerint a román kormányzótanács és az erdélyi magyarság között meg lehetne teremteni azt a méltányos, igazságos, maradandó békét és egyetértést, mely nem abban áll, hogy a létező kormányrendszerbe egyik vagy másik népfaj a jobb jövő reményében fásultan *beletörődik*, hanem olyan impérium lenne, melyet *mindegyikük a magáénak vall és érez, ahhoz teljes lelkéből ragaszkodik* s nemcsak, hogy nem törekszik, sőt nem is vágyik annak megdöntésére, hanem ellenkezőleg készségesen *hajlandó azt minden külső erkölcsi vagy fizikai támadással szemben megvédelmezni*.

Messze vezetne, ha 12 pontomat külön-külön kívánnám indokolni. A leglényegesebb szempont, amelyet éppen a magyarság ideológiára s egész lelkivilágára való tekintettel nem mellőzhettem s hangsúlyozva ki kellett emelnem: a *folytonosság elvének sértetlen fenntartása*. Ennek respektálását igen fontos gyakorlati érdekek is okvetlenül szükségessé teszik. A pesti forradalom nem tartotta a magyarság lelkének ütőerén kezét, mikor ezt az elvet figyelmen kívül hagyta; ezért kudarca előre látható volt.

Ne tévessze meg Elnök Urat az, hogy akadnak magyar emberek, kik kevesebbel, talán lényegesen kevesebbel beérik. Sokkal többen vannak azok, akik egyáltalában semmiféle egyezségről nem akarnak hallani. A megoldásnak olyannak kell lennie, mely a magyarság zömének, nagy tömegeinek lelkében teremt megnyugvást. Az erdélyi románságnak a legutóbbi évtizedekben folytatott küzdelmei világosan bizonyítják azt, hogy egy pár gyöngébb gerincű, energiátlanabb ember csatlakozása valamely, a nép lelkétől idegen irányzathoz, csak azt eredményezik, hogy a mérsékeltebb gondolkodásúak valósággal kiközösítettnek népük érzelmi világából, mely ennek következtében mindinkább a szélsőséges elemek befolyása alá kerül. Míg ellenben az 1867-iki kiegyezés története azt igazolja, hogy a még oly népszerű szélsőséges politika is megbukik vagy legalább is évtizedekre ábrándképpé foszlik akkor, ha a nemzet érzelmeivel számolva, komolyan, őszintén, fenntartás nélkül rálépünk a megértés útjára.

A csálhatatlanságot természetesen nem arrogálom⁹ magamnak s távolról sem állítom, hogy tételeim nem volnának diskutabilisak,¹⁰ sőt kétségtelenül igen sok változtatáson fognak keresztül menni akkor is, ha itt is, ott is elfogadtatnak.

8 kezdeményezésemből

9 tulajdonítom

10 vitathatóak

Én csupán az irányt kívántam megjelölni, az útvonal kitűzése, az út traszírozása¹¹ további feladat.

Ha Elnök Úr javaslataimat tárgyalásra alkalmasoknak s lényegükben elfogadhatóknak ítéli, úgy erre vonatkozó közléseinek és kívánságainak tudomásulvétele után én gondoskodnék arról, hogy összehívassék egy hét–nyolc tagból álló szűkebb bizottság, melyben részt venne a három magyar egyház főpásztora, a katolikus, református és unitárius püspök, valamint négy-öt olyan független, tekintélyes vezető férfiú, kiket az erdélyi magyarság eddigi politikai múltjuk alapján őszintén, fenntartás nélkül, valóban vezetőinek vall és ismer. Ez a szűkebb bizottság volna hivatva arra, hogy az unió alapelveit a nagyszebeni kormányzótanáccsal egyetértésben véglegesen megformulázza; aminek megtörténte után összehivatnék egy 120–200 tagból álló magyar nemzeti tanács, mely a kötött megállapodást szankcionálná s a kormányzótanácsba a magyarság képviselőit megválasztaná.

Egy ilyen alapokra fektetett megállapodás nemcsak az Elnök Úr kormánya alatt élő magyarság helyzetét rendezné, de – amint Erdély történeti múltja igazolja – kiszámíthatatlan befolyással lenne a szomszédos – Szatmár, Debrecen, Nagyvárad, Arad stb. – vidékek magatartására is. Külpolitikai jelentőségét nem tudom ma innen megítélni, de bizonyára szintén nem volna lekicsinyelhető.

Ha Elnök Úr bölcs megítélése szerint javaslataim ezidő szerint nem képezhetik további tárgyalás alapját – nos akkor egyszerűen korai volt még a galambot a bárkából kibocsátani. Ez esetben csak az az egy kérésem volna, hogy jelen közlésemet, mely teljesen magánjellegű és bizalmas természetű, ennek megfelelően kezelni és egyszerűen meg nem történtnek tekinteni kegyeskedjék.

Fogadja Elnök Úr kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Dicsőszentmárton, 1919. március 24.

Gyárfás Elemér: Egy át nem adott memorandum. In Erdélyi Problémák 1903–1923. Erdélyi Irodalmi Társaság, Cluj–Kolozsvár, 1923, 143–153. p.

¹¹ megépítése

6.
Csáky György: Megváltás
(Részlet)

II. Az egyetlen út

Hát hiszen lenne ezer módja is a kibontakozásnak. De miután forró villongásban élünk, csakis oly megoldást szabad keresnünk, amely a zűrzavart ne növelje és legalább a várakozás idejére biztosítsa a nyugalmat és közbékét.

Az ország forrongását a „Népek önrendelkezési jogáról” szóló wilsoni pont okozta, melyet mindenik kénye-kedve szerint értelmez. Ez az egy pont lángba borította majdnem egész Európát.

A wilsoni népjogelv Magyarországon három főirányzatot vetett felszínre, melyek egy negyedikkel szemben e gyönyörű, a természettől majdnem művészi körvonalban határolt ország integritását fenyegetik:

1. A nemzetiségi autonómiák elve, mely a közjogi integritást rontaná le.
2. A kantonrendszer elve, mely az országot annyi külön államocskára darabolná, ahány benne a nemzetiség, ami a nemzeti integritásnak vetne véget.
3. A nemzetiségek teljes elszakadását és az általuk lakott magyar földnek faji országaikhoz való csatolását célzó elv, amely mellett mindennemű integritás felbomlása folytán Magyarország de facto megszűnnék létezni.
4. A fenti elvekkel szemben áll a nemzeti államegység elve, mely a függetlenné vált országot eddigi határain belül mint egységes magyar államot akarja fenntartani, melyben az összes nemzetiségek békén és boldogan éljenek, vallási, nyelvi és minden magyarral azonos polgárjogi és társadalmi egyenlőségben és szabadságban.

*

Nem arról legyen ma szó, hogy melyik elv jogosabb, hasznosabb vagy hazafiasabb, hanem kizárólag arról, hogy melyik elvet képviselje a magyar kormány a békekongresszuson. Eziránt pedig ma még megállapodhatunk, mert ma, bár forrong és roskadoz, de még fennáll a független, egységes Magyarország és minden separatistikus irányzat, imperialistikus döntvény és elszakadási határozat, sőt még a megszállások dacára sem állunk befejezett tények előtt, illetve az ország sorsa felett még senki sem határozott.

Miután Magyarország demokrata köztársaság, a kormány csakis a szuverén Nép akaratának lehet képviselője. Azért elsősorban azt kell tudnunk, hogy mit határoz a jövőre nézve a szuverén Nép, illetve a Nemzet akarata.

Ez pedig se gyűlések, se tüntetések, se körmenetek és proklamációk, de még képviselőválasztás alapján megalakult Nemzeti parlament útján sem állapítható meg feltétlen bizonyossággal, hanem egyes-egyedül *egy általános népszavazás* útján [franciául: Suffrage universel], amilyen sorsdöntő válságok idején önálló nemzeteknél mindenha dívott.

Írjon ki tehát a kormány egy általános népszavazást azon egyedüli kérdés felett, vajon Magyarország teljes integritása fenntartandó-e vagy sem, illetve mi legyen az ország jövő sorsa, nevezetesen a felsorolt négy irányelv közül melyiket vívja ki a kormány a békekongresszuson.

Ezen népszavazásnak a népakarat megnyilatkozásán kívül még az a megbecsülhetetlen haszna is volna, hogy próbaköve lenne az új választójog küszöbön álló gyakorlatának, egyszóval ez lenne mintegy népünk érettségi vizsgája.

Mert nagy és ünnepélyes aktus a Népszavazás, de mindenekfelett fennkölt és magasztos akkor, amidőn egy ország egész népe hazájának jövő sorsa felett határoz.

A népszavazás az ország megvesztegethetetlen ítélete, válságos időkben a rend, nyugalom és közbiztonság legszilárdabb palládiuma. A nép határozata szent és sértetetlen, sőt ami a földolog, annyira abszolút, hogy az ellen nincsen fellebbezés. A népszavazás a nemzet eleven statistikája, de főképp egy szilárd népkormány doktori diplomája.

*

Egy népszavazás megejtése a legkönnyebb és legegyszerűbb dolog, mely az előkészületekkel együtt két hét, sőt még rövidebb idő alatt is keresztülvihető. Maga a szavazás fenséges aktusa országszerte minden községben és városban egy és ugyanazon napon mehet végbe. De ha több időt venne is igénybe, sebaj, földolog, hogy a békekongresszusig elkészüljünk vele.

A szavazatszedés, a szavazatok számlálása és osztályozása, valamint az eredmény megállapítása az összes érdekelt pártokból alakítandó ellenőrző bizottság előtt történék.

A népszavazás eredményébe pedig mindenki belényugodhatik, mert hiszen „vox populi vox Dei”, a nép szava az Isten szava.

Ha egyszer megtudtuk, hogy mit akar a nép, a kormány is tudni fogja, miként lépjen fel a békekongresszuson.

És ha egyszer egész Európa, az Antant és Wilson elé azzal lépünk, hogy íme, Magyarország egész népe nemzetiség, elvirány és egyéb különbség nélkül jövő sorsa felett megszavaztatván, ennyi és ennyi szótöbbséggel így és így határozott, akkor a világ összes népei Wilsonnal és az Antanttal egyetemben tisztelettel fognak meghajolni egy újjászületett független ország népakaratának ezen monumentális megnyilatkozása előtt!

Félre tehát minden viszályal, compromissummal és ósdi trükkökkel, félre minden aggályoskodással, nagy- és kishitűséggel! Írja ki a kormány lehetőleg azonnal a Népszavazást egy általános, titkos és egyenlő, az ország minden *tizenhat éven felüli, írni és olvasni tudó, de főleg a fennforgó kérdés lényegét megérteni képes* állampolgárára, nemi és nemzetiségi különbség nélkül kiterjedő szavazási jog alapján, és pedig *községenkint* mindennemű terror leghatározottabb kizárásával.

Ezzel nemcsak a jövő lét kérdését tisztázzuk, hanem a leghathatósabban biztosítjuk a közrendet és lelkünk nyugalalmát, mert új irányt, új foglalatosságot, új reményt adunk az elméknek, amely áldásból minden párt kiveheti a maga részét, de ami a fődolog, egy csapással vetünk véget a mai tarthatatlan bizonytalanságnak.

Hanem aztán ez az egyetlen út a kibontakozáshoz és az üdv felé, mert minden egyéb úton vagy az ország vesztét, vagy végnélküli kultúrháborút fognánk kiváltani, és ez a máris izzó talaj veszedelmesebb tűzfészekké válnék, mint amilyen valaha a Balkán volt. Pedig hát elég a szenvedésből ezer esztendő.

Az új Magyarország megszületett, határozzon jövő sorsa felett a Megváltó Szent és Sérthetetlen Népakarat! Mert bármi jön, ha jönnie kell, legyen legalább a Nép akaratá, hogy úgy legyen!

Az Általános Népszavazásnak az *egész országra* kell kiterjednie, mert csak így fejezi ki az egész Nép, illetve Nemzet akaratát.

Erdély, az ország gyöngye, minden nemzetiségi tarkasága mellett az ősmagyarság sásfészke maradt, hol Mátyás, Rákóczi és Báthory nagy szelleme romlatlanul él. Erdély sorsa tehát Magyarországétól el nem választható; egy nép, egy nemzet, egy szívdobbanás az egész. *Erdélynek tehát együtt kell szavaznia egész Magyarországgal*, és szó sem lehet arról, hogy Erdély részére, bárki kedvéért, külön Népszavazás rendeltessék.

*

Sursum Corda! Fel a szívekkel! – Ha egyszer felismertük, hogy az általános Népszavazás, mint létjogosultságunk eleven pátense, életre termettségünknek ma egyetlen lehetséges bizonyítéka, egyszersmind az egyedüli kulcs az Antant becsüléséhez és az ezzel járó méltányossághoz, akkor a Szent cél szilárd és rendíthetetlen akaratától áthatva egy percig se szabad késnünk annak megvalósításával.

III. A kormány feladata

Ne mondjuk, hogy az Általános Népszavazás kivihetetlen, ne riadjunk vissza bármi nehézségektől, mert nincs a világon oly lehetetlennek vélt dolog, amit a becsületes akarat meg ne valósíthatna. Amit négy század, de főleg az utolsó ötven év óta lehetetlennek tartott az egész világ, hogy Magyarország Ausztriától végleg elszakadjon, és hogy ez az Istentől mindennel megáldott ország függetlenül, önállóan létezhesék, azt egy bátor, rendületlen kisebbség a céltudatos akarat gigászi erejénél fogva egy nap

alatt, sőt tíz percen belül vitte véghez. Mondjon a világ, amit akar, a szociáldemokrata párt örök, elévülhetetlen érdeme marad, hogy véget vetve egy százados babonának, vérontás nélkül vitte véghez a minden idők legnagyobb csodáját!¹

És milyen gyönyörű lett volna az államalkotás további munkája, ha az alapvető lépés diadalmasai nem zárkóztak volna el a párton kívül álló többi becsületes hazafiak közreműködésétől, és főleg, ha a hadsereg időelőtti szétugrasztása folytán a katonai fegyelem fel nem bomlik. *Ám ezek a hibák még ma is jóvá tehetők, sőt okvetlen jóvá teendők, ha azt akarjuk, hogy az Antant velünk egyáltalán szóba álljon.* Mert a kormány csak akkor képviseli az egész Nemzetet, ha benne a Munkás és a Földműves szent érdekeinek szolgálatában a nép, illetve a nemzet minden rétege és osztálya a becsületes, áldásos munka szellemében egyesül.

Ha a kormány ezt végre belátja és még most, a *tizenkettedik órában*, a Haza szent érdekét minden pártérdeknek elébe helyezve, magát *minden vonalon* az értékes középosztály és az őszerejében elvégre nem megvetendő *úgynevezett* főúri osztály *felvilágosodott, munkavágyó és politikailag tiszta* elemeivel kiegészíti, akkor **Magyarország még megmenthető!**

Értsük meg egymást! Nem arról van szó, hogy a szociáldemokrata párt a kormányrudat elhagyja, hanem csak arról, hogy miután az Antant addig nem ismeri el a kormányt és annak a békekongresszuson való részvételi jogát, amíg az kizárólag csak a szociáldemokrata, illetve radikális párt és a mögötte álló, bár legértékesebb proletariátus képviselője, *a kormány, hogy a Hazát megmenthesse, fogadja be országszerte a többi osztályok legjelesebbjeit, hogy e révén az egész Nemzet akaratának és bizalmának képviselőjeként jelentkezvén, az Antant által való elismertetését, valamint a békekongresszusra való meghívását mintegy kikényszerítse.* Hisz világra szóló szűgyen lenne, hogy Európa legkisebb államai részt vegyenek a békekongresszuson s csak Magyarország legyen abból kizárva, és ezt csak azért, mert a bár kisebbségből eredt, de immár uralkodó és valóban hatalmas *Párt*, kicsinyes bizalmatlanságból eksklusivitásában megrögzötten, az üdv egyedüli eszközétől visszariad?!

A szociáldemokrata párt, az Egyenlőség és Testvériség büszke zászlóvivője, Magyarország teljes felszabadításának örök érdemű Hős Diktátora, éppen e világraszólóan csodás győzelme által nyerte meg a *hivatásos jogot* az általa felszabadított nép boldogítására. E magasztos hivatásának betölthetése végett azonban *mindenekelőtt a Hazát kell megmentenie, bármily áron*, még önértékének alig számbavehető, sőt csakis lát-szólagos, vagyis inkább képzelt csorbitása árán is. Ha egyszer megmentette a Hazát, akkor ezzel Supremáciáját is megörökítette. De csakis akkor!!! Mert csak egy *alkotmányosan biztosított és nemzetközileg elismert* országban lehet a nép boldogításának felséges művét megkezdeni, áldásosan folytatni és dicsőségesen befejezni!

Ha a kormány ily módon megerősödve, e szerény javaslatot veszi honmentő munkája alapjául, akkor nem lehet többé kétség az iránt, hogy az Általános Népszavazás megdönthetetlen érvével megnyerhessük létünk sorsdöntő perét!

1 Lásd a szerző *Fiat Lux* című munkáját.

Itt felemlítendő dr. Réz Mihály kolozsvári egyetemi tanárnak időközben kelt, a Budapesti Hírlap f. é. december 24-iki számában közzétett figyelemreméltó indítványa, mely oda irányul, hogy a kormány a függetlenség kimondása óta történeteket az elnapolt régi parlamenttel szentesítettven, ezen alapon ismertesse el magát az Antanttal.^{2*} E kitűnő indítvány nem csak nem ellenkezik az enyémmel, hanem mint annak logikus előfeltétele, vele párhuzamosan vihető keresztül, feltéve, hogy egy teljes számú Ház összehívása sikerül.

IV. Gyakorlati kérdések

Mármost csak az a kérdés, lehetséges-e a mai viszonyok közt, a megszállott országban egy általános népszavazást megejteni?

Kétségtől lehetséges, mert számtalan előző példától eltekintve, a megszállás csak a fegyverszüneti feltételek betartásának ellenőrzésére szolgál, az ország belügyeibe való beavatkozás kifejezett kizárásával.

Miután pedig az Antant a wilsoni népjogelv alapján áll, a Népszavazást mint az önrendelkezési jog egyedül igazságos és megbízható nyilvánulását csak helyeselheti.

A megszálló seregek parancsnokai részéről hasonló méltánylás várható. A népszavazás egyedüli tárgya a Nemzet létkérdése lévén, nem képzelhető olyan fővezér, aki kellően informálva, a tény meghatározó nagysága, célszerűsége és jogszerűsége elől elzárkóznék; sőt ellenkezőleg, minden idegen főparancsnok készséggel azon lesz, hogy a népszavazás zavartalan menetét és tisztaságát tőle telhetőleg biztosítsa.

A népszavazás tárgyának életbevágó fontossága indokolja, hogy ezúttal csakis olyan honpolgár szavazhasson, aki a fennforgó kérdés jelentőségét meg is érti. Mert aki erre nem képes, ha írni-olvasni tudna is, éretlenebbnek tekintendő a gyermeknél, minélfogva *ezen egy esetben* szavazati joga nem lehet. Az értelmiség fokát kétely esetén a szavazatszedő bizottság állapítja meg.

Korhatárnak *ezen egy esetre és kivételesen a tizenhatodik életévet* javaslom, mely korban minden ifjúról és leányról feltehető, hogy a haza nemzeti egysége és szétdarabolása közt értelmesen képes választani. Amelyik serdülő arra képtelen, az úgysem bocsájtható szavazáshoz. Ám az ország integritásának fogalma kevés kivétellel minden népszokolás előtt világos.

Az ifúságot ezúttal méltán megilleti a szavazati jog, mert hisz az ő jövője az, amely kockán forog, az ő jövőendő hazája az, melynek sorsa most eldül, és őneki fog kelleni szenvednie mindazért, amit ma vétünk vagy elmulasztunk.

2 Lásd a szerző *Fiat Lux* című munkáját.

*

Az egyes szavazatok leadása, illetve a szavazás tárgyát képező kérdés feltevése egyszerűbben a következőképpen eszközölhető: Minden szavazónak a szavazóhelyiségbe léptekor a szavazóbizottság elnöke négy cédulát ad át, a négy főkérdés világos, egyszerű stílusban magyarul vagy az illető anyanyelvén nyomtatott szövegével. A szavazó, abbeli kijelentése után, hogy a kérdések lényegét megértette, a nyilvánosan kitett zárt urnába titkon bedobja azt a cédulát, mely meggyőződésével megegyezik, a többi hármat pedig megsemmisíti.

Miután az egész aktus az ellenőrző bizottság előtt nyilvánosan megy végbe, minden visszaélés teljesen ki van zárva. A régi, annyira kedvelt szavazási trükkök, terrorok és akadályversenyek, amelyek a választásokat a legszégyenletesebb üzérhajszává alacsonyították, kellő erély, de főleg becsületes akarat mellett egyszer s mindenkorra kiküszöbölhetők a népakarat érvényesítésének ezen tiszteltetreméltó törvényes intézményeiből.

*

Ne vádoljon senki azzal, hogy javaslatomban csel lappang, amennyiben úgyis tudom, hogy a népszavazásból okvetlenül a magyar nemzetegység elve fog győztesen kikerülni. Ha ezt feltétlen bizonyossággal tudnám, talán már tisztességből se tettem volna meg az indítványt.

Ám eltekintve attól, hogy hazánkban a Magyarság a Román, Szerb, Tót és Német elemmel szemben csak elenyésző többségben van, a magyar elemnél sajnos a nacionalista és internationalista elv ijesztően van elterjedve [sic!], úgy, hogy a népszavazás a Magyarságra nézve majdnem kockázatosnak tekinthető.

Mert szomorú tény, de még a magyarajkúak közt is kétségbeejtően sok az „Amerikai”, értve alattuk az Internationalismus híveit, kik előtt a minden idők legszentebb és legtermészetesebb erénye, a honszeretet már csak ósdi sovinitaságszámba megy, és akik modern elvrajongásból még képesek lennének az országot prédára bocsájtani. Pedig az Internationalismus, „a népek és emberek nagy szövetségének” ideálja, amennyiben nem a hazafiság rovására érvényesül, nemcsak istenien magasztos, de helyes irányba terelve, fényesen megvalósítható is. Hiszen a világ összes munkásai, békebarátai, katolikusai, szabadkőművesei és Esperantistái egymás közt máris egységes testvérek. Hanem egy európai egységes köztársaság [Európai Egyesül Államok] eszméje, bármily kecsegtető, aligha valósítható meg. *Mert bármit álmodják a véges elme, a kérlelhetetlen örök törvény győz a bölcsélet minden theóriáin.*^{3*} A nemzeteknek faji és természeti elkülönítés, illetve tömörülés iránti hajlama nem küszöbölhető ki a világból, mert hiába, az együvé tartozók mégiscsak legjobban szeretik maguk közt, és ezen soha senki sem fog változtatni.

3 Csáky: *Pokoli varázs*. Színjáték [1918]. III. felv. 12. jelenet.

Elég, ha elérjük, hogy az Esperanto egységes világnyelvvé avattassék,^{4**} és hogy Európa összes államai megkössék az *örök béke szent ligáját*. Ez több lenne, mint amit valaha álmodtunk, de legalább megvalósítható, ha a Nemzetek őszintén akarják és következetesen keresztül is viszik, de főleg, ha a népőrületeken és az érdekhajszán az emberi hivatás öntudata, a józanság és a *köztisztesség* fognak győzedelmeskedni.

*

A népszavazásnál tehát a Nemzetiségek és a Magyarság egyenlő eséllyel fognak síkra szállani.

És itt, bár csak akademic, az érdekesség kedvéért rá kell utalnunk azon sajátos körülményre, hogy a Magyarság, még ha túlnyomó többségnek örvendene is az országban, egy *szempontból* mégis mindig hátrányban volna a Nemzetiségekkel szemben:

Tegyük fel, hogy a Magyarság, bármi okból elkeseredve, el akarná hagyni ezt a szerencsétlen országot, hogy valahol új hazát alapítson, miként ezer évvel ezelőtt: hát erre egész Európában, még a Jégsarkon se találna egy talpalatnyi földet, mert minden rög már le van foglalva. Amíg, ha a Nemzetiségek bármelyike kívánná kivándorolni Magyarországból, az Ukránok részére ott lenne Ukrajna, a Szerbek részére ott lenne Szerbia, valamint a Tótok és egyéb Szlovákok részére is kínálkoznék akárhány szlovák állam, amely tárt karokkal fogadná a testvéreket, vagyis: a nagy világon e kívül volna számukra hely.

És ez az a finom, de *döntő* árnyalat, amely a „Népek”, illetve „Nemzetek” fogalmát, a „Nemzetiségek” vagy helyesebben „Idegenajkúak” fogalmától lényegesen megkülönböztetve, egyenesen a „Népek önrendelkezési jogáról” szóló wilsoni elv helyes értelmezéséhez vezet.

Csáky György: Megváltás. Schenk, Budapest–Kolozsvár, 1919. 23. p.

4 Bár az Esperanto megtanulására sajnos még nem akadt időm, e világraszóló zseniális mozgalom lelkes pártolója vagyok.

7.

Békési András: Erdély megmentése. A megvalósítható magyar–román–szász imperium

Az 1918. december 1-én megtartott gyulafehérvári román nemzetgyűlés kimondta Magyarország románlakta részeinek Romániához való csatlakozását. Ezzel a ténnyel valóra vált – legalább elvben – a románság egyesülése. Örömkönny űlt azok szemében, akik e magasztos ünnepségen részt vehettek, hiszen a lezajlott szerencsétlen világháború múltával véráldozat nélkül ment teljesedésbe az, ami után a románság több mint két évszázad óta sóvárgott, s amit két év előtt fegyveres erővel elérni képtelen volt.

A román nép Gyulafehérvárra sereglett vezérei – az öt román püspök – az erdélyi püspök palotájában szálltak meg, mely hajdan az erdélyi fejedelmeké volt. Ámde ők jól tudták, hogy valamikor (1599. október végétől esztendőnél tovább) abban lakott maga a havasalföldi Mihály vajda is, kinek – ha rövid időre is – sikerült már egyszer egyesítenie Erdélyt a szomszédos Moldovával és Havasalföldével. Ez a tudat méltán hevíthette lelküket, miként hevítette a nemzetgyűlés utáni napokban a gyimesi szoroson Erdélybe bevonult Moşoiu román tábornok lelkét is, midőn kiáltványában Vitéz Mihályról emlékezik s őt a román nemzetség álmódózói legnagyobbikának nevezte.

A románság diadalünnepet ült, és ritka nemzeti szívósságával, a románlakta országrészek egyesülésének fölséges eszmei megvalósítására irányuló nagy munka okos szervezettségével és kiolthatatlan faji rajongásával célt ért. A magyarság, mely az ötödfél évi háborúban kimerülve letette a fegyvert és becsületesen igyekezett megtartani a fegyverszünet föltételeit: méla búval és összedugott kézzel nézte, miként foglalják el a szépséges Erdélyt, mint vonulnak be városaiba a dorobáncok és ülnek a hivatalokba azok, akik az entente-hatalmak megbízásából *rendfenntartó*ul lépték át bércei határainkat. Fiatal és öreg arcáról a bánat és szenvedés rítt le, s csak természetes, hogy mindenkit elfogott a honfibu hazája romlásán!

Íme a helyzet vázlatos képe: A románok örömmámorban úsznak, és diadalukat örökkévalónak tartják, a magyarok és szászok meg szomorkodva állnak félre, nem tudván mit hoz a jövő. Ők a háború alatt immár a második román betörés keservét és kárát szenvedik, amazok véglegesen rendezkednek be, erősen hívén és hirdetvén, hogy a különböző vidékeken élő románok egyesülése örökös és ezt az egyesülést az elkövetkezendő békekongresszus is jóváhagyja.

Ezzel szemben azt mondom, hogy: *a románok öröme korai, a magyarok és szászok bánata pedig múltó*, mert a természeti törvényekkel szemben gyenge az emberi erő s bármint határozzanak is az összeülendő kongresszuson Erdély hovátartozandóságáról, állandó az nem léssen. Nem léssen pedig azért, mert Erdély önállóságát a *földrajzi helyzet, a gazdasági viszonyok és Magyarországra való utaltsága* biztosítják. Ideig-órá-

ig együtt élhet ugyan Erdély a határos Romániával, de attól éppúgy el fog szakadni, miként nem lehetett tartós a múltban az, hogy Moldva-Havasföldre hűbérese vagy szövetségese legyen Magyarországnak, amint volt Nagy Lajos, Mátyás király, I. Ferdinánd, a Báthoryak, a Rákócziak és III. Károly alatt, miután a hűbéri viszony és egyesülés tartósságát a Kárpátok akadályozták meg; miként megakadályozták az Alpok azt, hogy a Német birodalmat uralja Felső-Olaszország, Angliát Franciaország, Spanyolországot Németalföld, Franciaországot a nápolyi királyság stb.

Erdély ezeréves állami létünk alatt *egy percig sem élt valóságban különváltan* Magyarországtól, még az önálló fejedelemség korában sem, mert gazdaságilag mindenkor az anyaországra volt utalva, melynek támogatása nélkül megélni s fejlődni nem bírt volna. Nem zavarták ezt a *természetadta kapcsolatot* Erdély külön föld- és néprajzi viszonyai, melyek Magyarországitól annyira különböznek, hogy végeredményben az adott viszonyok e különbözőségének tulajdonítható, hogy a kormányférfiak *Erdély igazi létérdekeit* kellően megérteni és kielégíteni sohasem tudták s így az mindig az anyaország mostohagyermekének érezte magát: még akkor is, mikor – elvétele, ritkán – erdélyiek is voltak kormányon. Hiszen Erdély egy *külön önálló földrajzi egység*, melynek földtani alakulata, föld- és vízrajzi helyzete, éghajlati és természetviszonyai egész mások: egy széles, magas fennsík, melyen egy-két hónappal később rügyeznek a fák, vetnek és aratnak, kaszálnak és szüretelnek, mint a szorosan vett Magyarországon, melyhez egyébként a Nagy-Alföldre igyekvő folyói és vasutai kapcsolják. Amellett háromféle nép lakja, melynek jogviszonyait a múltban külön magyar, székely, szász törvények s később román jogszokások szabályozták.

Ha e *természetadta jelenségeket* és *külön jogfejlődést* s a népek sajátos *ethnológiai helyzetét* felismertük, önként következik, hogy újra fel kell állítani az egykori *önálló és külön* Erdélyt. Mert ne feledjük, hogy a múltban is *Erdély addig volt hatalmas és számottevő, amíg önálló volt*. Önállósága pedig nem azért szűnt meg 1690-ben – miként a hivatalos történetírás tanítja –, mivel a török uralom gyengültével, illetve a török leverése után már nem volt önállóságának létjogosultsága, hanem azért, mert a bécsi udvarnak útjában állott a nemzeti fejedelmek alatt fejlődő ország s azt az *Erdélyi gubernium* felállításával közvetlen hatásköre alá rendelte. Akik a főurak közül e terv megvalósításában neki segédkeztek, mind magas címeket és állásokat kaptak: így *Bánffy György* – az első erdélyi gubernátor – grófi rangot, utódja, *Kornis Zsigmond* szintén. Többi kortársaik – a mai erdélyi főurak nagy része – bárói rangot vagy kancellári és titkos tanácsosi s másféle, Erdélyben addig ismeretlen kitüntetések kaptak, miáltal az udvar a *pragmatica sanctiónak* az erdélyi országgyűléssel való zavartalan elfogadtatását is biztosította. Erdély önállóságának megszűnése tehát távolról sem volt a történelem logikai szükségessége – mert hisz ez a szükségesség azt kívánta, hogy ám csatolják vissza Erdélyt a szorosan vett Magyarországhoz –, hanem *a bécsi udvar hatalmi ténye*, hogy az ország kincseit a császári ház magának megszerezze és hatáskörét az új országgrésszel növelje.

Azt hirdetem hát, hogy *késedelem nélkül vissza kell állítani az önálló Erdélyt* s a független erdélyi guberniumot, miként 1848-ban volt az *unió* előtt, melyet elég jelentékeny párt ellenzett. Ennek az *új Erdélynek* azonban *nem szabad a réginek lennie*, hanem modernnek, demokratikus és a nemzetek *önrendelkezési joga* alapján és *Magyarországgal szövetségi viszonyban* állónak, mert jövő boldogulását és fennmaradását csakis így biztosíthatjuk.

*

Abból az adott helyzetből indulok ki, hogy Erdély és Magyarország környező részeinek területén 3 millió román él, akikkel a magyarság jó viszonyban élt a múltban s jövőben is jó viszonyban élhet. Tudatosan írom, hogy a múltban jó viszonyban élt, mert hisz a Hora-Kloska-féle felkelésnek (1784-ben) tisztára gazdasági és szociális oka volt, akár a Dózsa pórhadában (1514-ben) részt vett románoknak, avagy félszázaddal feljebb az 1437-iki erdélyi parasztlázadásnak. Amit pedig Janku mócai 1849 telén Erdélyben végeztek, abban annyira benne volt az „átkos bécsi kamarilla” keze, hogy a sajnálatos vérengzésekért *egyedül csak a románokat* felelőssé tenni igaztalan lenne.

Jó viszonyban kell élnie együtt Erdélyben a magyarnak, románnak és szásznak:
mert gazdaságilag egymásra vannak utalva;

mert néprajzi elhelyeződésük nem olyan tagozott, hogy egymástól teljesen különváltan fejlődhetnének;

mert az erdélyi fennsík egy olyan önálló, egységes földtömb, mely Erdélyt a Kárpátok karajával örök időkre különválasztja a szomszédos Romániától; és végül

mert ha egymással viszálykodnak, akkor egyformán tönkremennek valamennyien.

*

A gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozatának az a lényege, hogy a Romániához való csatlakozás kimondása egyesítette a különböző románlakta vidékeket és országokat s így a tervezett Nagy-Románia politikai határa immár összeesik a nyelvhatárral. Testet öltött hát a románság nemzeti törekvéseinek régi jelszava: *A Dnyesztertől a Tiszáig* s a fanatikus eréllyel űzött nemzeti agitációt nem sokat zavarta az a körülmény, hogy e terület nagy részén a románság *kisebbségben* él.

A románok Magyarország területéből az alábbi 26 vármegye átengedését kívánják:

Erdélyben Alsó-Fehér, Besztercze-Naszód, Brassó, Csík, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Kis- és Nagy-Küküllő, Kolozs, Maros-Torda, Szeben, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos és Udvarhely megyét.

A Tisza-Maros szögében s az ún. Bánságban Arad, Csanád, Krassó-Szörény, Temes és Torontál megyét.

Az Erdéllyel határos Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros és Ugocsa, valamint Békés megyét, Bihar szomszédságában.

E kerek számban 130 000 négyzetkilométernyi terület 7 milliónyi lakosságának csupán 3 millió, vagyis az összlakosságnak 43%-a román, míg a magyar, német, tót,

rutén, horvát, szerb és egyéb lakosság 57%-nyi és ebből is 2 1/2 millió magyar (ami 35%-nak felel meg) és 750 ezrenyi német. Érthető tehát a kormány s a magyarság állásfoglalása a románok túlzó követeléseivel szemben, melyekről régebben szó sem esett. Hiszen *hárommillió román* uralkodna *négymillió főnyi nem-román* lakosságon, ami rövid idő alatt az eddiginél is hangosabb további *százezer jajnak és millió bajnak* lenne kútforrása. Ennek pedig újabb elégedetlenség s egy olyan önfenntartási, véres háború lenne természetes és elkerülhetetlen következménye, amely elkeseredettségében az elmúlt világháborút is meghaladná!

Külön tanulmánnyá bővülne természetes okok felsorolása, melyek miatt a románok által kívánt államalakulatnak jogosultsága nincsen s az hosszú életű nem lehet. E tanulmány mellőzésével most csak azt ajánlom, hogy – miután a népek már világ-szerte beleuntak a háborúba s az új demokratikus kormányformák minden valószínűség szerint mindenütt meg fogják akadályozni ezentúl a véres összetűzéseket – térjünk át egy olyan megoldásra, amely megakadályozza ezt az Erdélynek Romániához való csatolását követő új háborút s biztosítja örökre az *egymásra utalt* magyar, román és szász nemzet békés együttélését s boldog fejlődését.

Ez a megoldás az *erdélyi önálló és független népszövetség* megalapítása azon a területen s addig a néprajzi határig, melyen a románság által kívánt vármegyékben *tényleg románok laknak*. Mert ha a románok követelése *politikai* szempontból túlzott is, *föld- és néprajzi* tekintetben a kívánt terület nagy része oly egységes, hogy az *tisztán nemzetiségi alapon* teljesen alkalmas államalakulásra. Túlzott a románok követelése, mert hisz a sík Békés megyét semmiféle hegylánc nem kapcsolja össze a szomszédos Biharral, melynek keleti felében románok laknak, s mert Békés megye lakosságának alig 2,1%-a román és az egész megyének mindössze egyetlen községében (Kétegyháza) lakik kétszer annyi román, mint magyar. Ettől a megyétől meg a szintén sík Torontáltól eltekintve az imperium részére követelt megyék a Kárpátoktól és végnyúlványaiktól beágazott területen fekszenek, melyen az erdélyi fejedelemség korában az ún. Partium terült el. Ezt a kucsma alakúvá kiszélesedő hegy-völgyes nagy földet lakja többé-kevésbé összefüggő tömegekben századok óta a románság, mely eredetére nézve pásztorkodó hegyi nép s még ma is legodaadóbban juhlegeléssel foglalkozik s legszívesebben erdőben él és favágást űz.

A Nagy-Alföldből lankásan kiemelkedő Almás hegység, a krassó-szörényi Középhegység, a Pojána-Ruszka, a Moma-Kodru, a Bihari hegység, a Királyerdő és Réz-hegység, a Bükk és Meszes hegység, az Avas-Kőhát és Gutin hegyláncolat, meg a Máramarosi-havasok határolják a 200–700 méter magasságra felgyüremelő szép erdélyi fennsíkot, melynek peremén a 2500 méterig égbenyúló hegycsúcaival a Kárpátok koszorúja védi és avatja külön földrajzi egységgé.

Ezen az adott földegységen, ezen a pompás, gazdag geográfiai massivumon igenis létesülhet és virulhat önálló államszervezet, *de nem Romániával egyesülten*, miként a románok kívánják és képzelik, *hanem csakis mostani lakóinak alkotmányos szövetsége alapján*.

Az erdélyi népszövetség állana az adott *erdélyi és szomszédos vármegyék* területén alakítandó önálló területekből vagy – Jászi Oszkár miniszter eszméje szerint – kevesebb számú, de egységes összetételű nemzeti blokkokból, vagyis kantonokból. Ezek a kantonok úgy lennének azonban kikerekítve, amint azt lakói: tehát *az egyes nemzetek s azok néprajzi érdeke* kívánja, vagyis úgy, hogy *lehetőleg egynyelvűek* legyenek. Ahol pedig ezt az elvet tökéletesen megvalósítani nem lehet, ott a keletkező *kisebbségi nyelvszigetek* saját nyelvű autonómiát kapnak és fellebbviteli ügyekben a hozzájuk legközelebbi *saját nyelvű és nemzetiségű* kantonokhoz tartoznak.

Az állam élén egy háromévenként választandó kormányzó (gubernator) vagy elnök állana, felváltva a magyar, román és szász nemzetből választva. Mellette egy-egy kormányzóhelyettes (vicegubernátor) vagy alelnök működik, megfelelő a két nemzetből választva.

A kormányzó oldalán 9 szakminiszter: 3–3 minden nemzetből.

Az állam fővárosa Kolozsvár, mely központi fekvésénél fogva a kormányzásra legalkalmasabb.

Minden vármegye (vagy kanton) élén az illető vármegye többségben levő nemzetből választott főispán áll.

Az alispán és főjegyző a kisebbségi nemzetek fiaiból választandó.

A vármegyei közigazgatás azon a nyelven folyik és olyan nyelvű tisztviselőkből fog állani, amely többségben van.

Az iskolázás és törvénykezés az illető megye többségének nyelvén fog folyni, illetve minden község iskolában az illető község többségének nyelvén kell tanítani.

A sajtószabadságot – minden nyelvre vonatkozólag – s a szövetkezés és gyülekezési jog szabadságát, valamint a létező vallások egyenlőségét és autonóm jogát törvény biztosítja.

A kisebbségben levő nemzetek nyelvhasználatát az alkotmány biztosítja, s minden kihágást esküdtszéki bíróság ellenőriz és büntet.

A vármegyék a guberniumba megfelelő nemzetiségű tanácsost küldenek, akik a miniszteriumokban helyezkednek el és képviselik megyéjük ügyeit.

A kolozsvári nemzetgyűlésen általános és községenkénti titkos (és nőkre is kiterjeszkedő) egyenlő és közvetlen szavazás útján választott képviselők oltalmazzák a népek és a közös állam érdekeit.

A posta és közlekedés, had- és pénzügy meg a külügy közös lenne a Magyar Népköztársasággal, amellyel az új állam *svájci mintára való szövetségben* élne; de úgy, hogy jövedelmei és adója fölött maga határozná s tőle függetlenül fejlődne.

E szövetség azonban *csupán gazdasági* lenne, mivel a tervbe vett új erdélyi állam éppúgy reá volna Magyarország földterményeire utalva, mint amaz az ő gazdag bányatermékeire, fájára és földgázára. Ennek folytán e közösség *már eleve kizárna* minden barátságtalan érintkezést, irigy féltékenységet és nemzetiségi súrlódást.

A románok által kívánt 26 vármegye közül 11 megyében van többségben a románáság 59–89% arányban, míg a többiben a románok arányszáma 12–48% közt vál-

tozik, sőt Udvarhely megyében a 2 1/2%-ot sem éri el, Békés megyében pedig még annyit sem.

Az igazságnak, a való tényállásnak, az adott körülményeknek, a létező állapotnak, a megismert erőviszonyoknak s a százados múlt hagyományainak tehát ez az erdélyi népszövetség felelne meg, s ez biztosítaná az egymásra utalt népek békés együttélését legjobban; amit a wilsoni elvek is végeredményképpen céloznak.

Ennek a békés együttélésnek semmi akadálya sem volna. Hisz Erdélyben ma is jó egyetértésben él sok száz faluban a magyar a románnal és szásszal. Ez utóbbtól mindkettő szívesen tanul, mert gazdasága belterjesebb, házatája tisztább és rendezebb; míg a román szívós, kevéssel beérő munkás, aki készséggel dolgozik a magyar-nak és szásznak egyaránt, ha bérét egy szép szóval s egy kis kupica pálinkával megszerzik. A román emellett szelíd, alázatos, takarékos és mindenekfelett jó családfő, aki nem ismeri az egykét vagy a szászoknál dívó Zweikinder-Systemet s a gyermeket istenáldásnak tekinti, mert alig éri el a hat esztendő, már disznópásztornak küldi ki a mezőre, és minél több a gyermeke, annál boldogabb, mert annál kevésbé van ráutalva idegen munkáskézre. A magyar viszont jól élő és urizáló, kissé kényelmes és felületes, de különben munkását megbecsülő és soha elő nem fordul, hogy vele rosszul bánná!

Engedjenek hát a románok nagyratörő terveikből, melyeknek csalóka szívárvány-fénye csábítja őket s készteti naponta tapasztalt túlzásaikra. De hagyjanak fel a széke-lyek és szászok meg németek is mindegyre hangosabban hirdetett külön szervezkedéseikkel, mert ezek teljesen feleslegesek s csak az áldatlan széthúzást növelik! Aztán meg bármily szépnek és magasztosnak ígérkezik is a Romániával való egyesülés terve, *az hamarosan csődöt fog mondani*, mert a közeljövőben az egész világ demokratizálódik, s amint Romániában is kitör *a naponta várt forradalom és kikiáltják a köztársaságot*, a hazai románság kárára fordul a helyzet, miután – a bojáruralom oligarchiájától s minden egyéb romániai rossztól eltekintve – a földrajzi fekvés következtében Románia éppúgy elhanyagolná az új magyar-román-szász imperium érdekeit, miként elhanyagolták Erdélyét eddig (az elmúlt fél századon át) a budapesti országházból dirigáló urak!

Ne erőszakolják hát a románok a gyulafehérvári határozat alapján való kialakulást, amely úgysem lehet végleges, sőt *nálunk is balkáni irridentizmust* teremtene rövidesen. Hanem keressék biztos, nyugodt boldogulásukat a földrajzilag egységes Erdély és *a múltban hozzá tartozott régi partium* területén fenti népszövetségi javaslatom vagy hozzá hasonló, okosabb tervezet alapján. Ez lehet egyedüli igaz fundamentuma fennmaradásuknak, mert a román közmondás szerint: *A víz lefolyik, de a kövek megmaradnak*, s míg a nemzeti erőviszonyok máról holnapra megváltozhatnak, a földrajzi helyzet és természeti erőtenyezőik maradandók.

A wilsoni elveken megvalósítható magyar-román-szász imperiumban találhatják meg fejlődésük biztosítását *a románok is, karöltve azokkal*, akikkel jóban, rosszban évszázadok óta együtt élnek. Mert félek, hogy különben nagyon hamar el fognak szakadni a sóvárgott Nagy-Romániától, ha mégoly szorosnak vélik is azt a köteléket,

mely őket – esetleg – a nagy békekongresszus határozata alapján a szomszédos, de tőlük gazdaságilag, politikailag és erkölcsileg annyira távol álló és maradó román államhoz fűzné.

Minden múltó nap romlást hozhat a románságra s azáltal egész Erdélyre. Azt javaslom tehát a Magyar Népköztársaságnak, hogy haladéktalanul álljon össze az erdélyi három nemzet főbb vezetőivel és alapítsa meg sürgősen – törvény útján – az erdélyi magyar–román–szász imperiumot. A népek örök hálája fogja követni e magasztos tettét, mely visszaadná nekik azt az áhított nyugalmat, melyre békés fejlődésük érdekében oly nagy szükségük van, mint akár mindennapi kenyerükre!

Békési András: Erdély megmentése. A megvalósítható magyar, román, szász impérium.

Budapest, 1919. 13. p.

8.
VIII. jegyzék.
Az erdélyi kérdésről.

A magyar béketárgyalások

**Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly, s/S-ben 1920. januárius
– március havában**

Elnök Úr!

Mielőtt a Magyar Békeküldöttség megkapná azokat a békefeltételeket, amelyeket a Szövetséges és Társult Hatalmak Magyarország részére megállapítottak, kötelességünk tájékoztatni a Legfőbb Tanácsot azokról a problémákról, amelyek „Erdélyi kérdés” nevezete alatt foglalhatók egybe.

A magyar nemzet mind ez ideig el volt zárva attól, hogy a nemzeti életét érdeklő problémákról véleményét megmondhassa, úgy hogy félnünk kell attól, hogy a Legfőbb Tanács nem ismeri kellőleg ennek a területnek a helyzetét, s így az erdélyi kérdés rendezését úgy tervezi, hogy az nemcsak a magyar nemzet érdekeivel kerül ellentétbe, hanem Európa békéjét és gazdasági nyugalma is veszélyeztetni.

Az erdélyi kérdés látszólag csak Magyarországot és Romániát illeti, de mivel mindkét államnak más államokkal szemben is vannak vitás érdekei, az erdélyi kérdés elsősorban európai kérdéssé válhat, s helytelen rendezése esetében a szomszédos államok s ezzel együtt egész Európa békéjét felfordíthatja. A Legfőbb Tanács ez ellen nem lelhet kellő garanciákat a népek szövetségében sem, mert bár óhajtjuk és szükségünk tartjuk a népek szövetségének megalakítását, de károsnak és veszélyesnek tartanók, ha igazságtalan rendezések zsandárjává lenne. Mert ebben az esetben nem a népek kölcsönös megértésén, harmonikus együttműködésén, nem a jogos alapon nyugvó béke őre volna, hanem igazságtalan határozatok alapján a megszervezett jogtalanság, az elnyomás, a felhalmozódott gyűlölet, a tiltakozásuk ellenére leláncolt népek bilincseinek ideig-óráig kirendelt porkolábja, amíg az elfojtott erők fel nem robbantják ezeket a kapcsokat is. Ilyen rendezés tehát egyenesen veszedelmes volna a népek szövetségére nézve, mert már mindjárt megalakulásakor hitelét vesztené.

Az erdélyi kérdés helyes rendezése megköveteli, hogy Magyarországon és Románián kívül elsősorban éppen az erdélyieket hallgassuk meg. A Legfőbb Tanács előtt eddig csak Románia beszélhetett, mint felperes 26 vármegyét követel Magyarország területéből az alatt az ürügy alatt, hogy azokban románok laknak, s mivel minden nemzetnek joga van nemzeti egységét megvalósítani, tehát Romániának is joga lenne Magyarország területéből 26 vármegyét annektálni.

A magyar nemzet semmiképpen sem akarja elvitatni más nemzettől a nemzeti egység megvalósításának jogát, de el kell ismernünk, hogy ennek a megvalósításnak legalábbis két korlátja van. Az egyik korlát más nemzeteknek hasonló joga. Ha két nép joga egy időben és egy területen meg nem valósítható, illetőleg egymást kizárja, akkor vagy a kölcsönös megegyezés válik szükségessé, vagy más elveket kell még segítségül hívni, olyanokat, amelyeket a kérdés eldöntésekor figyelembe kell venni.

A másik megszorító elv úgyszólván előfeltétele a nemzeti egység megvalósításának, s ez abban áll, hogy a nemzetnek ne csak az a nagyobbik része akarja az egyesülést, amelyik nemzeti államban máris tömörült, hanem az illető államon kívül álló lakosság, az egyesíteni kívánt fajrokonok is fenntartás nélkül ugyanazt akarják, mert különben nem önkéntes egyesülésről van szó, hanem a kérdéses területek erőszakos annexiójáról. Ha pedig a két akarat ellentétes vagy szétágazó, úgy, hogy az egyik részről az egyesüléshez feltételeket fűznek, akkor ezeket a kikötéseket okvetlenül figyelembe kell venni, mert különben nem volna meg az egyesüléshez való akarat.

Szükséges volt ezeket az alapelveket egybefoglalni, mert ezek logikusan következnek azokból az elvekből, amelyeket Magyarország népével és az egész világgal mint békekövetelményeket közöltek, mielőtt Magyarország a fegyvert letette volna. Hivatkozhatunk különösen az Észak-amerikai Egyesült Államok elnökének békeüzenetei közül az ismeretes „négy pont” harmadikára, amely így szól: „Olyan területi kérdéseket, amelyeket ez a háború fölvetett, az illető lakosság érdekében és javára, nem pedig a versengő felek kiegyezésének vagy kompromisszumának része gyanánt kell megoldani.” Ennek a pontnak magyarázatául pedig idézzük ugyanannak az üzenetnek bevezető szavait, amelyek értelmében nem szabad a népeket a nemzetközi konferencia vagy oly megállapodás útján, amelyet valamely állam ellenfelei egymás között kötöttek, másik államnak kiszolgáltatni. A nemzeti igényeket tekintetbe kell venni, a népeken csak saját hozzájárulásuk után lehet uralkodni és őket kormányozni. Az önrendelkezés joga nem pusztán frázis, hanem a cselekvés olyan parancsoló alapelve, amelyet az államférfiak ezentúl csak saját veszedelmükre mellőzhetnek. Továbbá: „Ezek a kis népek csak olyan szerződést írhatnak alá, amely jogfosztottságukat a jövőre nézve lehetetlenné teszi és jogaikat minden oly nemzet hatalma támogatja, amely az igazságot szereti és mindenáron kívánja.”

Magyarország ezeket az elveket ma is elfogadja. Békeküldöttsége tehát azzal a feltevéssel terjeszti az erdélyi kérdést illető érveit a Legfőbb Tanács elé, hogy ma is ezek a tárgyalás alapjai, mert hisz ellenkező esetben teljesen fölösleges és meddő munkát végeznének, hiányzanék a megegyezés a kiindulópontra, az alapelvekre nézve, és a tárgyaló feleket egész külön világfelfogás választaná el egymástól.

Meggyőződésünk szerint a romániai követelések teljesítésének jogszerű előfeltételei tehát:

1. hogy nemzeti egységének megvalósítása ne ütközzék a magyar, illetve más, ezen a területen lakó nép hasonló erősségű jogába;

2. hogy a területen lakó nép szintén óhajtja az egyesülést, s ha ezt valóban kívánja, ugyanolyan feltételekkel akarja végrehajtani, mint amelyeket a román állam is elfogad.

Egy pillantás Európa nemzetiségi térképének erdélyi részére mindenkit meggyőzhet arról, hogy az első pontra nem lehet méltányosan mást válaszolni, mint azt, hogy Románia követelése homlokegyenest ellentétben áll a magyar nemzet éppen olyan abszolútus és legalábbis olyan elvitázhatatlan jogával, hogy Erdély, mint a magyar állam kiegészítő része, mint nemzeti egységének egyik fő posztulátuma, Magyarországnak meghagyassék.

Itt reá kell mutatnunk a nemzetiségi térképek olyan két lényeges hibájára, amelyek ebben az esetben a szemlélő tárgyilagos ítéletét a magyar ügy kárára félrevezetni képesek. Az egyik hiba az, hogy a térképeken az egész területet, tehát a teljesen lakatlan vidéket is szokás színezní, úgy hogy pl. Erdélyben a Fogarasi, Szebeni, Bihari és Besztercei stb. havasoknak 2000 méteres csúcsai is oláhoknak vannak feltüntetve, mert a hegyek lábánál néhány nyomorúságos kis oláh falu fekszik, pedig ezek a hegyek teljesen lakatlanok, sőt lakhatatlanok is. Ez az eljárás annál helytelenebb, mert ezek a lakatlan erdőségek éppen itt jórészt magyar tulajdonosok birtokában vannak.

Az ilyen térképeknek második nagy hibája, hogy a színezett terület kiterjedése nincsen arányban a színezéssel jelzett terület lakosságának számával. Ebből az a visszásság származik, hogy pl. Kolozsvár hatvanezer főnyi lakosa egyetlen kis színes ponttal van jelezve, alig lehet észrevenni a térképen, pedig ez a lakosság a kultúra és szociális differenciálódás szempontjából is mindenesetre nagy értéket jelent, ezzel szemben a Bihari, Fogarasi vagy a Szebeni hegység félannyi analfabéta, oláh nyelvű juhászok és favágók sok, százszor akkora színes területtel van ábrázolva. Ez a visszásság Erdély esetében úgyszólván mindenütt a magyarság sérelmére félrevezeti az olvasót, mert a magyar nép Erdélyben mindenütt a városokat és a sűrűn lakott területeket népesíti be, az oláhság meg a hegyek lábánál és jórészt a hegységek nagyobb völgyeiben ültette föl tanyáját. Mellékelten bemutatjuk tehát Magyarországnak olyan nemzetiségi térképét, amely, amennyire ez egyáltalában lehetséges, a felemlített hibák kiküszöbölésével készült, tehát a valóságot sokkal helyesebben szemlélteti, s röviden felhívjuk a Legfőbb Tanács figyelmét azokra a tanulságokra, amelyeket e térképből a Magyarország és Románia közt fennforgó perre nézve le lehet vonni. Ezek a következők:

1. A sűrűn lakott Magyar-Alföldön és a viszonylag szintén sűrűn lakott romániai alföldön aránylag elég fajtisztaságban él a két népfaj, de a kettő közt fekszik a magas hegyekkel koszorúzott Erdélyi-medence s ebben a magyar és az oláh faj a teljes szétválásztthatatlanságig van összekeveredve, mégpedig úgy, hogy a magyarság ennek a területnek keleti részén a romániai alföldhöz közelebb, a nyugati és délnyugati részén az oláhság a Magyar-Alföldhöz közelebb lakik nagyobb tömegben.

2. Az Erdélyi-medence lakossága Romániától áthághatatlan havasokkal van elválasztva, annyira, hogy lakossága csak egyetlenegy ponton, a törcsvári szorosnál, Brassótól délnyugatra, de itt is csak keskeny sáv alakjában érintkezik Románia lakosságával. Ezzel szemben nyugaton az oláh és magyar nyelvhatár a legsűrűbben lakott

területen vonul végig és a lakosság érintkezése ezen az egész vonalon a tapadásig szoros.

3. Az oláh lakosság Magyarország területén két részre oszlik. A két rész között nagy területen széles és úgyszólván lakatlan hegyiségek emelkednek összefüggő láncolatban, úgymint a Meszes, a Bihar, a Gyalui-havasok, az Érc-hegység, a Polyana-Ruszká és Krassó-Szörényi hegyvidék. Az oláhság két része tulajdonképpen csak igen kevés helyen, keskeny, népesebb sávval kötődik össze, kivéve azt a szélesebb csíkot, amely az Erdélyi medence lakosságát a Szamos folyó hosszában köti össze a szilágyi és Szatmár-vármegyei oláhsággal, de itt a magyarság is széles híddal kapcsolódik alföldi fajrokonaihoz. A többi összeköttetést valóságban csak a Sebes-Körös és a Maros völgyei létesítik.

4. Az Erdélyi-medencében, a keleti részeken, az erdélyi folyók forrásvidékén a magyarság abszolútus többségben él; a medence déli részén az oláhság a szászokkal, középső és északi részén a magyarokkal él keverten; a medence nyugati peremén az oláhság elég tisztán lakik. Az oláhoknak ez a geográfiai elhelyezkedése összefügg bevándorlásuk gazdasági körülményeivel, életmódjukkal és történelmi fejlődésükkel; ez bontotta három részre a magyarországi oláh etnikumot. Ez a három rész egymástól teljesen különböző földrajzi területen él, három különböző etnográfiai, gazdasági és történelmi területhez tartozik, és ebből kifolyólag etnikumának ez a három eleme egymástól is elüt gazdasági és politikai létfeltételei meg szokásai szempontjából. Ez a három csoport a következő:

a) az Erdély 15 vármegyéjében élő oláhság Szilágy és Szatmár vármegyék idetartozó részeivel;

b) a Magyar-Alföld keleti határhegyei mentén élő oláhság Bihar, Arad és Csanád vármegyéiben;

c) a Bánság oláh népe.

Ezek közül a történelmi Erdély külön egység. Külön zárt egység a Bánság is, mert Erdélynek minden vonatkozásában homlokegyenest ellentéte, azért a Bánság kérdését külön jegyzékben fogjuk tárgyalni. A Bihar, Arad és Csanád vármegyei oláhság végre s magyar nyelvterülettel záródik össze egyetlen földrajzi egységgé, teljesen reá is van utalva; ezért az oláhlakta területnek ezzel a részével nem kívánunk bővebben foglalkozni. A Romániától követelt területnek ezen a részén ugyanis a magyarság amúgy is többségben van, úgy, hogy ha sikerül meggyőznünk a Legfőbb Tanácsot Erdélyre vonatkozó adatainkkal és érveinkkel, akkor ezeket eo ipso érvényeseknek kell tekintenünk ezekre a magyar szempontból kevésbé veszélyeztetett területekre is.

A magyar-oláh kérdés súlypontja a történelmi Erdély területén fekszik. Ez a terület vált vitássá Magyarország és Románia között, erre tart jogot mind a két nemzet; ez az a terület, amelyen a két faj keverten él, ma egymással versenyezve, holnap talán békés egyetértésben, de esetleg egymással szemben vad gyűlölettel eltelve és egymásra fegyverrel törve, ha a Legfőbb Tanács bölcsességének nem sikerül oly megoldást találni, amely mind a két félt kielégíteni képes.

A mondottak után most már be kell látnunk azt a kétségtelen tény, hogy az erdélyi kérdést nem lehet azzal megoldani, hogy Erdélyt Magyarország fennhatósága alól Románia fennhatósága alá utaljuk; ezzel ki lehet ugyan elégíteni Romániának nemzeti egységre való törekvését, de a mai helyzettel szemben csak annyi lenne a különbség, hogy a magyarországi oláh irredenta helyett magyar irredenta keletkezne Romániában; a különbség csak az lenne, hogy eddig Románia buzdította az alacsonyabb műveltségű kisebbségeket a magasabb műveltség színvonalán álló, fejlettebb és demokratikusabb berendezésű Magyar Állam ellen, a jövőben pedig az eddig Erdélyben történelmi szerepet játszott magyarságot fogjuk kétségbeesett küzdelemben kergetni nemzeti kultúrája, politikai önrendelkezési joga és létfenntartása érdekében, mert amint ezt az utolsó év szomorú története bizonyítja, Románia nem képes és nem hajlandó ezeket számára biztosítani.

Román oldalról a helyzet tiszta felismerését igyekeztek elhomályosítani a Legfőbb Tanács elé terjesztett olyan statisztikai memorandumokkal, amelyekben a magyar hivatalos népszámlálás adatait egyenesen meghamisították s mindenféle trükkök segítségével annak a kimutatására vállalkoztak, hogy a magyarság a Romániától követelt területeken elenyésző kisebbségben van; ilyen eszközökkel igyekeztek a Legfőbb Tanács esetleges aggodalmait eloszlatni. De hiába. A magyarságot papiroson el lehet tüntetni a Romániától követelt területéről, meg lehet kísérelni más eszközökkel is a kiirtását és megfélemlítését, de ez a magyarság ma még megvan, él, és amíg él, elvülhetetlen jogot formál a nemzeti léthez, amelyről soha és semmiféle körülmények közt sem fog lemondani.

Az oláhok részéről a Legfőbb Tanács elé terjesztett statisztikai anyag cáfolatára bátrak vagyunk beterjeszteni a tényleges helyzet ismertetését, de készek vagyunk a népszavazástól kezdve bármilyen bizonyításra, amit a Legfőbb Tanács követel, hogy kimutassuk, miszerint a magyar statisztikai hivatal adatai helyesek, illetőleg esetleges hibái elkerülhetetlenek s megengedhető határokon belül maradnak.

Statisztikai kimutatásainkból kitűnik, hogy a Romániától követelt területen, tehát a tőlünk eddig ismert demarkációs vonalon túl, Erdély, Bánát és az Erdély külső peremén fekvő alföldi területeken együttevén a népelemek számaránya a következő:

	A lakosság száma	%-ban
Oláhok	2 939 201	43,0
Magyarok.	2 429 446	35,5
Németek.	742 655	10,9
Ruthének	199 232	2,9
Bolgárok és tótok	22 035	0,3
Szerbek.	291 093	4,3
Más nemzetiségek.	218 718	3,1
	6 842 380	100,0

Ezekből a számadatokból kitűnik, hogy az egész területen az oláh lakosság nincs abszolútus, hanem csakis relatívus többségben. Kiviláglik továbbá, hogy a nem-román népelem van többségben, s ez nem akar Romániához csatlakozni, mert a magyar és német népek politikailag egy irányt követnek, az oláh nyomás még közelebb hozza őket egymáshoz, s ebben az esetben ide kell számítanunk a szerbeket, tótokat és ruthéneket is, mert ezen a területen ők sem akarnak Romániáról tudni. Így áll Románia követelése a számok egyszerű, de világos logikája szerint az egész területre nézve. De lássuk ezt a követelést pusztán Erdély 15 vármegyéjére nézve, ahol az oláh népelemnek nagyobb túlsúlya van. Ezen a területen a népesség számaránya a következő:

	Lakosság	%
Magyarok.	918 217	34,3
Szászok.	234 085	8,7
Oláhok.	1 472 021	55,0
Tótok.	2 404	0,1
Ruthének.	1 759	0,1
Horvátok és szerbek.	944	0,0
Egyéb.	48 937	1,8
	2 678 367	100,0

Erdélyben tehát az oláhságnak abszolútus többsége van, de ez a lakosság felét alig haladja túl s napról napra fogyóban van. Ezt 3. számú mellékletünkhöz (Életképes-e a román uralom Erdélyben?) csatolt és a 3. kötetben 12. sz. alatt közölt statisztikai adatok II/1–II/12. számú táblázataiból világosan lehet látni, mert ott a lakosság nemzetiségi képeinek változása és a két nemzetnek természetes szaporodása tűnik föl az utolsó évszázadban.

Az erdélyi magyar lakosság teljesen bennszülött, odavaló őslakosság és nem bevándorló, ingadozó elem, amint ezt az oláhok előszeretettel hangoztatják. A majdnem tisztán parasztosztályokból álló oláhságnak ez az optikai csalódása könnyen érthető, mert hisz a magyarságnak gazdag társadalmi tagozódása van, nagyszámú intelligens rétege, amely természetesen mobilisabb, mint a parasztság. Hogy ez az állítás mennyire légből kapott, igazoljuk a fent jelzett statisztikai adatok II/9a. sz. táblázatával is, mert ez a belső vándorlásokat tünteti föl. Kitűnik belőle, hogy 1910-ben egész Erdélyben 2768 olyan egyén találtatott, aki nem Erdélyben született, de ezek sem voltak mind magyarok, hanem természetesen legkülönbözőbb nemzetiségűek. Még kevésbé áll az oláhoknak az az állítása, hogy Erdélyben a magyar intelligencia túlnyomólag zsidó volna. Elég, ha ebben a tekintetben arra mutatunk rá, hogy az aránylag kevés erdélyi zsidó túlnyomó része Szolnok-Doboka és Besztercze-Naszód vármegyékben, tehát éppen oláh vidéken élt, Galíciából, Bukovinából és Moldovából bevándorolt elemekből állt, anyanyelvük szerint jórészt németeknek, de helyenkint oláhoknak is vallották magukat.

A magyar és a szász nemzet Erdélyben együttvéve a lakosságnak 43%-át teszi, tehát közel felét; mindenesetre számbelileg is oly tekintélyes kisebbség, amelyet ez alapon is legalább oly mértékben kell tekintetbe venni, mint az oláh népelemet. De nyomatékosan fel kell hívnunk a Legfőbb Tanács figyelmét arra a körülményre, hogy keverten lakó népek közt nem lehet egyedül a számarány, illetőleg egynéhány százalék az a tényező, amely valamely terület politikai hovatartozását eldöntheti, ha a két nemzet joga áll mereven egymással szemben és a számarányban túl nagy különbség nincsen. Ebben az esetben kell segítségül hívnunk azokat az elveket, amelyeknek figyelembevétele biztosíthatja egyedül, hogy a döntés a reális érdekek, a reális erőviszonyok, a reális kulturális és civilizatorikus erőkkel összeeső és párhuzamos irányban történik.

Kétségtelen, hogy a mai demokratikus korban, amikor a nemzetek és államok legfontosabb elhatározásait a népek számviszonyai döntenek el, igen gyakran a vezetésre hivatott, az értelmiséghez tartozó körök jobb meggyőződése ellenére is, a nemzeti-ségek számaránya egyike a legfontosabb tényezőknek, amelyek figyelembe vehetők. De a szám kizárólagos joga azért még ma is csak viszonylagos igazság, csak az igazán civilizált nyugati és amerikai államok aránylag kis területén lehet teljes merevségében alkalmazni, mert az ezekben az államokban élő különféle népek széles rétegei a műveltségnek egyforma magas fokán állnak, s ez képessékké teszi őket arra, hogy ennek a demokratikus önrendelkező jognak legszélsőbb következményeit élvezhessék. A másik végletet azokon a gyarmatterületeken találjuk meg, ahol aránylag kevés európai ember magasabb műveltségénél és civilizációjánál fogva ma is hivatott arra, hogy sok száz millió ember fölött rendezett állami életet tartson fenn. Mert ezek a népek sohasem lehetnének részesei annak az előrehaladottabb és kevésbé veszélyes életnek, amelyet nekik a közöttük élő, csekély számú európai ember vezetése képes nyújtani, ha a döntéseket egyedül a többség jogán irányítanánk.

A két szélsőség területén érvényesülő felfogás elvileg homlokegyenest ellenkezik egymással. De a természetben nincs ilyen, mert a természet nem ismer ugrást. Európa keletén, a Balkánon a népek békés együttélését ugyanabban az államban eddig nem csak a számok határozták meg, mert itt a népek keverten élnek s köztük nem volt és ma sincsen meg az a kulturális, szellemi, erkölcsi és gazdasági kiegyenlítődés, amely a nyugaton régen végbement. Így élt Erdélyben is együtt az oláh, a magyar és a szász faj keverten, úgyszólván bizonyos társadalmi munkamegosztásban és szerepben. A magyar és a szász, mint régi és fejlettebb, szélesebb anyagi és erkölcsi alapon álló műveltség részese, társadalmilag gazdagon tagozódott, nagyszámú intelligenciájával városokat, ipart és kereskedelmet alapított, bekapcsolódott a közös, nyugati műveltség vérkeringésébe, s eleinte kiváltságaival, később a jogegyenlőség idejében és fajsúlya révén is természetsszerűleg kezében tartotta a vezetést a társadalmi, közgazdasági, kulturális és állami életben egyaránt. Ezt a műveltség és civilizáció szempontjából is kívánatos, természetes vezetőszerépét adja most föl a magyar és a szász népelem? Hagyja, hogy leszorítsák a természetes vezérszerepről, olvadjon bele olyan

alacsonyabb műveltségű állami közösségbe, amely balkáni erkölcsével, bizantiumi kultúrájával, a jogérzék hiányával sohasem lesz képes ezeket a fejlettebb népelemeket kormányozni úgy, hogy csak némileg is megelégedett nemzeti életet folytathassanak? És mindezt azért a 7% különbség miatt, amely a két népelem számai közt mutatkozik? Ezt meg nem értheti az, aki Európának ezeket a részeit ismeri.

Elismerjük és megengedjük, hogy a magyar nemzet igényeinek kielégítése ellen szól az a 7%-os számbeli különbség, de ezzel azután ki is van merítve az oláh követelések egész fegyvertára. Minden más létező és egyáltalában felhozható érv ezen az egy mínusz-tételünkön kívül a magyar állam igaza mellett szól, és nem csak szól, hanem hangosan kiált. 3. számú mellékletünk érveinknek bő tárházát adja. Ezekkel bizonyítani kívánjuk, hogy Erdélyben a műveltség, a civilizáció, a népek egymásmellettjében azok a döntő súlyú anyagi és szellemi fegyverek és eszközök, amelyek egyik vagy másik fajnak biztosítanak vezető szerepet, a magyar és a szász nép kezében vannak, úgy, hogy erről az indokolt és természetes vezérszerepükről csak kegyetlen üldözéssel és erőszakossággal szoríthatók le. Erre pedig az oláhok Erdélyben máris vállalkoztak.

3. számú mellékletünk igazolja:

1. hogy a magyar és szász népelem túlsúlya fokozatosan emelkedik, minél nagyobb valamely községnek vagy városnak lakosságszáma. Ezzel bizonyítani akarjuk, hogy a gazdasági és szellemi műveltség stratégiai fontos pontjait magyarok és szászok szállták meg;

2. hogy a magyar és szász nép társadalmi tagozódása mérhetetlenül gazdagabb és különösen a magasabb műveltséggel járó foglalkozásokban a magyar és szász nép sokkal nagyobb számarányban szerepel, mint az összes népességben;

3. hogy a különféle iskolákat végzettek közt annál több a magyar és a szász, minél magasabb kvalifikációról van szó, viszont az analfabéták számában a románság kétségtelenül rekordot mutat föl;

4. hogy mivel Erdélyben az elemi iskoláztatás terén a teljes autonómiájú felekezeti rendszer dominál, nem a román népiskolák számának csekély volta okozta a román kultúra alacsonyságát. Sőt a magyar állam a román felekezeteket és oktató intézményeket több segítségben részesítette, mint a magyar és szász felekezeteket;

5. hogy a magasabb oktatás terén, bár ez a magasabb, középfokú oktatás is Erdélyben jórészt a felekezetek autonómiájának vállain épült fel, mégis messze elül vezettek a magyar és szász oktató intézmények nemcsak számukkal és régiségükkel, hanem magyar és szász tanulók számával is, holott a görög katolikus és keleti oláh egyházak is tarthattak és tartottak fönn középiskolákat és azokat az állam éppen úgy segítette;

6. hogy a mezőgazdasági és erdőbirtok majoritása magyar és szász kézben van;

7. hogy az egyenes adók túlnyomó részét a magyarok és a szászok fizették;

8. hogy az ipari és bányavállalatok, a hitelélet és a forgalom eszközei, ezeknek tőkéi, a részvénytársaságok és a szövetkezetek abszolút többsége magyarok és szászok kezében van s ezeknek vezetése alatt áll.

Ezeket a kimutatásokat tetszés szerint lehetne szaporítani; mind azt bizonyítják, minden hozzáadás és magyarázat nélkül, hogy ami kultúra, fejlődés, iparkodás, szorgalom és törekvés volt és van Erdélyben, az ennek a számbelileg kevés, de műveltségben, differenciálódásban és lelkiekben gazdag erdélyi magyar és szász népnek a műve.

Senki se higgye, hogy ez a fölény bármiféle mesterséges beavatkozásnak, elnyomásnak vagy erőszakosságnak az eredménye. Már maguk a felsorolt számok maguk is nevetségessé teszik ezt a föltevést, mert hiszen a gazdasági szabad verseny terén a románok elmaradottsága még szembeötlőbb, mint más téren; de ne feledjük el azt sem, hogy Erdély csak ötven éve van Magyarországgal egyesítve, azelőtt háromszáz éven át Magyarországtól különálló állami életet élt, az erdélyi magyarságnak tehát nem állt rendelkezésére az egész magyar nemzet nyers, számbeli túlsúlya; önmagára volt utalva, úgy, hogy önerejéből lett azzá, ami ma. Márpedig az oláhok éppen az utolsó ötven évben gyarapodtak és erősödtek meg, tehát abban az időben, amikor az oláhok elnyomása az unió folytán állítólag lehetővé vált. De miért nem volt akkor kultúrája és gazdasági fejlődése 67 előtt, amikor az állítólagos elnyomás eszközei még nem voltak az erdélyi magyarság kezében? Az ilyen vádak lehetnek tetszetősek, s a részletkérdésekben a kritika mindig találhat is jogosan kivethetőt, nagyjában kifogásolható, de a visszaélések semmi esetre sem voltak képesek a nép különböző lelkiületében rejlő okok szembeötlő eredményeit még csak némileg is befolyásolni. Avagy nem panaszkodott-e a szászság Alldeutsch része hasonló elnyomásról? Bár a velük való bánásmód éppen olyan volt, mint ahogy az oláhokkal bántunk, ez mégse vetette vissza kulturális és gazdasági fejlődésüket, s ezt készséggel és örömmel ismeri el minden magyar ember.

A románság gazdasági és kulturális elmaradottságát Erdélyben nem lehet elnyomásra visszavezetni, hanem két egészen más körülményre. Az egyik az, hogy a román népnek alig van történelmi múltja. Fiatal nemzet, úgyszólván csak a múlt század derekán alakult meg s jutott egységes, nemzeti öntudatra; vallását az ortodox bizantiumtól kapta, egyházi életében a szláv nyelv uralkodott; sőt egyháza is Erdélyben szabadult fel először a szláv nyűg alól; önállóságát Erdély magyar protestantizmusának, később a vallási uniónak köszönhette, de ehhez szintén nem önerejéből, hanem külső behatás segítségével jutott. Nemzeti irodalma a legújabb időkig alig volt, eltekintve azoktól az irodalmi szárnypróbálgatásoktól, amelyek szintén az erdélyi oláhok kebeléből indultak ki. A román faj magában Romániában sem volt képes az újkorig egységes államot alakítani, hanem különböző fejedelmek, vajdák uralma alatt állt. Ezek a vajdák eleinte Magyarország, később felváltva, majd a szultánok, majd az erdélyi fejedelmek, majd a magyar királyok fennhatósága alatt, zsarnok módjára uralkodtak népük fölött, mert ez a nép soha nem volt képes alkotmányos formák közt az uralomban részt venni, vagy helyi, önkormányzati szervek útján az önmaga fölött való rendelkezést kezébe venni. Az oláh tehát még sohasem tudott az állami életben nemzeti sajátosságra szert tenni, nem volt képes nemzeti intézményeket teremteni, vagy a nyugati kultúra-intézményeket átvenni s azokat nemzetivé, egyénivé formálni.

Az oláh népre sem politikailag, sem kultúra-történeti tekintetben nem hatottak sem a középkor intézményei, sem az újkor eszmeáramlatai; a keresztes háborúk korszakai, a hűbéri intézmények, a pápaság és a római császárság eszméi, a reneszánsz és a reformáció nagy korszakai egyáltalán nem érintették őket, hanem éltek csendesesen, a világ folyásától távol állva, mint pásztor nép. Legföljebb időre megsarcolta őket a török vagy az éppen nyakukon ülő saját vajdájuk. Milyen más volt a magyar nemzet, amelynek lelke végigélte és végigszenvetde ezer év európai kultúra-életét, elkezdve a keresztes háborúktól a reformáción keresztül napjainkig; bele volt kapcsolódva az európai kultúra nagy hullámverésébe, s ezeknek a hullámoknak végső kilengései mindig csak a Kárpátok hegyormain törtek meg végleg. Nem csoda, hogy ily körülmények között az oláh nép kultúrában hátramaradt, gazdasági fejlettsége csekély, s ha más népekkel él együtt egy államban, azoknak iramát a fejlődés terén nem volt képes utolérni a mai napig, s még hosszú ideig nem is lesz képes.

Erdélyben az oláhság elmaradottságának másik oka lokális történelmi fejlődésre vezethető vissza. Az oláh Erdélyben ti. nem autochtón államalkotó faj, hanem apránként bevándorolt elem; beszivárgott a magyar és szász nép kész állami, társadalmi és gazdasági szervezetében idők folyamán támadt rések közé, mint ahogy a vulkáni anyagok nyomulnak be a felső réteges szövetek réseibe a belső feszítőerők nyomása alatt. Nem csoda tehát, hogy ez a vulkáni anyag a mai napig csak egyes, elvétve mutatkozó pontokon volt képes a legfelső rétegek szintjéig felhatolni. De a legtöbb helyen még alul maradt. Így magyarázható meg, hogy Erdélyben az oláh nép a társadalmi rétegződés terén ma is még túlnyomóan a legalsó rétegek közt van képviselve s gyorsan fogy, ha a rétegek lépcsőjén fölfelé haladunk.

Ugyanezt a folyamatot példázza az a hosszmetszet, amelyet a történelmi események mentén vehetünk. Erdélynek, különleges kultúra-életének megfelelő saját történelme van; ez ugyan minden ízében magyar volt, sőt magyarabb, mint Magyarország saját fejlődése, de azért mégis mindig speciálisan erdélyi maradt. A magyar politikai génusz termékenységének egyik legmeglepőbb és legbámulatosabb példája az a csodálatraméltó organizáció, ahogyan Erdély már a XV. században megoldotta a nemzetiségi kérdést, azt a megoldhatatlannak látszó problémát, amely miatt most az öt éves világháború tengernyi vére folyt, s amelynek megoldásán töri most fejét maga a párisi békekonferencia is. Megoldotta természetesen az akkori világfelfogás keretei közt, de oly demokratikus alapon, hogy demokratikusabbat alig találhat ki ma is valaki. Ez a probléma arra a kérdésre keres kielégítő választ, hogy milyen berendezésűnek kell lennie az olyan államnak, amelyben két vagy több nemzet él együtt, hogy az egyik nemzet az állami hatalmat a másik elnyomására föl ne használhassa. Erdély alkotmányát a művelt világ úgyszólván ma sem ismeri, pedig ezt a kérdést az „Unio trium nationum” megszervezésével megoldotta. A mai helyzet szempontjából csak az a baj, hogy ebből az unióból hiányzott az erdélyi oláhság; hiányzott pedig azért, mert az oláh nép ugyan már ott volt Erdélyben, de nem volt még akkor nemzet, hanem csak népelem, fluktuáló társadalmi osztály, nem volt neki sem társadalmi, sem gazdasá-

gi, sem politikai szervezettsége vagy súlya. Erdély történetének minél későbbi lapjait forgatjuk, annál többször és annál gyakrabban találkozunk az események rendjén az oláhság nyomaival, de mindig anélkül, hogy az események alakítására döntő befolyást tudnának gyakorolni vagy azok magyaros, nemzeti jellegét módosítani képesek lettek volna. Itt is látjuk tehát az oláhság erdélyi szereplésének azt a jellemző vonását, hogy mindenütt jelen van, de sehol sincs súlya, mindenütt „numerus”, de sehol sem „qualitás”, csak akkor van rövid ideig áttörő ereje, amikor az események olyan lejtőre kerülnek, hogy a nyers számok válnak döntő tényezővé szervezett erők fölött. Kérdezzük tehát, ha Erdély eddig magyar volt a kultúra, a gazdaság és a társadalom erőinek jogán, van-e annak a felfogásnak csak némi történelmi jogosultsága is, amely a mai helyzeten változtatni kíván 7%-nyi számbeli különbség miatt? Románia követeléseinek történelmi megokolása oly sovány, oly bizonytalan alapon áll, hogy vele bővebben foglalkozni igazán fölöslegesnek tartjuk. Erdély ezer év óta Magyarországhoz tartozott, még a török hódoltság idején is, mert akkor mint külön erdélyi fejedelemség fenntartója és folytatója volt a magyar nemzeti életnek; a magyar nemzet történetét, a magyar Génuszt új ideálokkal gazdagította, költészettel, magyaros zamattal töltötte meg; finomultabbá, műveltebbé tette, s ezzel szorosabbá fűzte azokat a szálakat, amelyek a magyar kultúrát a nyugati civilizációhoz kötik. Erdély története gazdag kincsesbánya a lelkes történetbúvárok számára, mert kicsinyben mintha egész Európa volna, korának minden eszmeáramlatával és politikai törekvéseivel. Ezekkel a tényekkel szemben eltörpül minden olyan romániai törekvés, amely Erdély történetében oláh nemzeti vonásokat keres s ezekből mesterségesen igyekszik fundamentumot teremteni túlhajtott követelései számára. Erdély történelmének grandiózus magyar nemzeti szimfóniájában szerephez jut ugyan időről időre egy-egy oláh hangszer is, de teljesen alárendelt szerepben, mintegy kiegészítésképpen, de a vezérmotívum főszerepét sohasem játszotta.

Hogy a Legfőbb Tanácsot a történelmi részokról is tájékoztassuk, 4. sz. mellékletünkben átnyújtjuk az erdélyi történelem oláh vonatkozásának, illetőleg az oláhok megjelenésének és Erdély történetében lejátszott nemzeti szereplésének rövid vázlatát; röviden ismertetjük törekvéseik forrásait, fejlődését és eddig megismert céljait.

A melléklet fejtegetéseiből kitűnik, hogy a magyarországi oláhok sohasem törekedtek másra, mint önrendelkező joguknak területi autonómia útján való megvalósítására, de mindig Magyarország, illetve a Monarchia határain belül. Törekvéseiknek 150 évre visszanyúló, változatos történetében a mai napig sehol sem lehet kimutatni egyetlen hangosabb szót, egyetlen elszánt lépést sem, amely arra célzott volna, vagy arra lehetne belőle következtetni, hogy az erdélyi oláhok fajtestvéreikkel a Kárpátokon túl politikai egyesülésre törekedtek volna. Tudományos könyveik, politikai röpirataik, újságcikkeik, pártprogramjaik a fenn említett követelésen túl sohasem mentek. Sőt ellenkezőleg, vezető oláh politikusaiknak számtalan olyan nyilatkozatát lehetne idézni, amelyből világosan megértheti Románia, hogy erdélyi fajtestvéreik, akik a nyugati és nem a balkáni műveltség közösségének voltak részesei, magukat

sokkal műveltebbeknek, civilizáltabbaknak, erkölcsileg magasabban állóknak, demokratikusabb érzelműeknek tartották, mint a hegyentúliakat, s azért jólétüket, vagyoni függetlenségüket, önkormányzati intézkedéseiket és szabadságukat, speciális gazdasági érdekeiket a politikai egyesülés révén a hegyentúliak műveletlenségének kiszolgáltatni nem voltak hajlandók. Az erdélyi oláh nép elsősorban erdélyinek érzi magát, és ugyanaz mondható az ott lakó magyarról, szászról egyaránt. A külön erdélyi öntudat, a külön erdélyi magyar, oláh és szász hazafiság valóban létezik, eddig a lelkekből kitörülni nem lehetett, éppen úgy, mint ahogy a svájci német, francia vagy olasz is elsősorban svájci és csak másodsorban német, francia vagy olasz.

Ezen a világháború sem változtatott semmit; nem változtatott különösen az oláhság politikai céljait illetőleg. 5. számú mellékletünkben adjuk vázlatát annak a politikának, amelyet a hazai oláhok vezetői a háború előtt folytattak, s azután háborús megnyilatkozásait. Ezek mind azt bizonyítják, hogy még Romániával szemben is készek voltak különállásukat fegyverrel megvédeni, anélkül hogy ezzel a legcsekélyebb mértékben is feladták volna azt a törekvésüket, hogy Magyarország határain belül autonómiát szerezzenek. Emberek lehetnek álnok képmutatók rövidebb, hosszabb ideig, de hogy egész nép évszázadokon keresztül képes volna erre, különösen olyan sorsdöntő pillanatokban, mint amilyeneket a magyar állam az öt éves világháborúban átélt, azt még a legelvakultabb szenvedély sem állíthatná, mert ez példátlanul állna a világtörténelemben.

De hátha mégis így van? Vagy 1918. november elseje óta valóban olyan fordulat állt be a magyarországi oláh nép és politikai vezetőinek mentalitásában s olyan irányra tértek volna át egy év alatt, amely tőlük eddig távol állt? Ezt látszik bizonyítani az a magatartás, amelyet azóta a magyarországi oláh nemzeti párt vezetői követnek. Lehetséges, de bebizonyítva semmiképpen sincs. Az 1918. november 1-je óta bekövetkezett események, különösen a gyulafehérvári népgyűlésen hozott csatlakozó határozat létrejöttének körülményei csak annyit bizonyítanak, hogy ennek a határozatnak létrejöttét döntő súllyal mozdította elő Románia katonai beavatkozása, különösen az a körülmény, hogy a királyság csapatai már Marosvásárhelyt, tehát Erdély egyik központi fekvésű városát megszállták, amikor ezt a gyűlést megtartották. Meggyőződésünk szerint különösen Románia katonai föllépése volt az az indítók, amely a kérdést formailag és lélektanilag eldöntötte. Az a forradalmi hangulat, amely akkor a Monarchia katonai összeomlása következtében országszerte uralkodott, felidézte azt, hogy a magyarországi oláhok közt a szélső indulatok, élükön a szélső emberekkel kerültek döntő állásokba, s ezek aztán olyan lépésekre vállalkoztak, amelyek a nép és a nemzet magyarországi részének egész történelmi múltjával, jól felfogott érdekeivel, de a nép igazi akaratával is, meggyőződésünk szerint, nem lehetnek harmóniában. Hisz a kiábrándulás, a kijózanodás percei részben már bekövetkeztek. Ha ma népszavazás döntené el azt a kérdést, hogy az erdélyi oláhság, illetőleg Erdély mint olyan Romániába kíván-e beolvadni, még autonómia kikötése mellett is, vagy Magyarországgal kíván-e kapcsolatban maradni oly autonómiával, amilyent a magyar nemzet

ma hajlandó lenne megadni, illetőleg nem kívánja-e esetleg egészen független erdélyi állam megalakítását: az eredmény alig volna kétséges, és az bizonyosan nem Románia javára szólna, természetesen feltéve, hogy ezt a népszavazást nem a romániai csapatok jelenlétében s nem ezeknek *szelíd* nyomása alatt hajtánák végre.

Nem mulaszthatjuk el, hogy ezen a ponton reá ne mutassunk arra a nagy elvi tévedésre, amely eddig a párizsi béketanácskozások határozatait olyan károsan és a népek nyugalalmát olyan mélyes sértő módon befolyásolta. Ez a tévedés, úgy látszik, abban rejlik, hogy a Legfőbb Tanács minden további vizsgálat nélkül bebizonyított-nak vette és prezumálta, hogy két egynyelvű nép, amely két különböző állam fennhatósága alatt él, föltétlenül egyesülni óhajt, különösen ha a népek egyike valamely háborúvesztes államban élt. Pedig ez igen goromba tévedés. Ha ez igaz volna, akkor Svájcot azonnal fel kellene osztani három részre a lakosság minden megkérdezése nélkül; fel kellene azonnal osztani Belgiumot, sőt egyetlen állam sem maradhatna meg mai összeállításában, első helyen Franciaország sem, mert nagy területén élnek olasz nyelvű polgárok.

Az egynyelvűség tehát semmiképpen sem jelent még egyesülő szándékot. Ez két különböző dolog, s csak népszavazással dönthető el.

Sajnos a béketanácskozás ezen a lejtőn még tovább csúszott le, éppen Magyarország rovására. Így az osztrák békeszerződésben kimondotta Nyugat-Magyarország egyesítését Ausztriával, pedig az ott lakó nép részéről soha ilyen óhaj meg sem nyilvánult, sőt még Ausztria részéről sem, mert Ausztria a maga részéről kijelentette, hogy népszavazás nélkül nem is reflektál erre a területre. Ebben a rendezésben tehát nem is tévedés, hanem egyenesen rosszakarat miatt kell panaszt emelnünk. Így prezumálta eddig a konferencia, hogy a tótok és ruthének a csehekkel akarnak mindenáron egyesülni, pedig a tót és a cseh nyelv annyira különbözik egymástól, hogy a két nép meg sem érti egymást. De azért egynyelvűnek deklarálták őket, csak azért, mert mindkető a szláv nyelvcsaládhoz tartozik. S mivel egynyelvűek, azért minden vitán felül állónak tekintették azt, hogy egyesülni óhajtanak. Ha ez rendjén volna, akkor egyesíteni kellene Szerbiát és Bulgáriát is, mert hiszen mindkét nép szláv nyelven beszél, sőt a szerb meg is érti a bulgárt.

Ugyanezt a tévedést látjuk az erdélyi kérdésben is. Az erdélyi oláhok ugyanazt a nyelvet beszélik, mint a királyságbeliek, de az erdélyi oláhok nevében is joggal tiltakoznunk kell az ellen, hogy megkérdezésük nélkül, csupán egynyelvűségük alapján kétségtelennek tekintsék a Romániába való beolvadó szándékukat. Ebből ezt nem lehet prezumálni. A gyulafehérvári gyűlés határozatait az erdélyi oláhok csekély töredéke hozta meg, de még ez a gyűlés sem mondotta ki a Romániába való beolvadást minden feltétel nélkül, hanem csak az erdélyi oláhok önrendelkező jogát proklamálta. Ezt pedig az erdélyi oláhok háromféle módon gyakorolhatják, úgymint:

1. Magyarországgal gazdasági egységben, de teljes nemzeti autonómiával felruházza;

2. az erdélyi magyarsággal és szászossággal unióban, független Erdély államot alkotva;

3. végre Romániával állami közösségben. De ebben az esetben is fennáll Erdély népének joga, hogy választhasson abban a tekintetben, vajon teljes politikai egységbe olvad-e Romániával, vagy pedig bizonyos szélesebb vagy szűkebb körű autonómia kikötése mellett csak lazább egyesülésbe megy bele.

Hogy az említett három, illetve az említett négy mód közül melyiket választaná, azt az erdélyi oláh nép csak maga dönthetné el. Ehhez természetesen a magyar és szász népnek is joga van hozzászólni. Az oláh nép azonban akaratát addig nem nyilváníthatja, amíg a Legfőbb Tanács erre neki alkalmat nem nyújt, és ameddig Románia katonai erejével gondoskodik arról, hogy érdekeivel ellentétes határozatokat ne hozhasson. Erdély oláh népének tehát ma sincs önrendelkezési joga, illetőleg csak papiroson van meg, mert Románia katonailag megszállta s az önrendelkező jognak csak azt az egy formáját és annak olyan módon való megvalósítását diktálja neki, hogy ez a Románia szolgaságába való jutást jelenti. Végeredményében tehát itt nem az erdélyi nép önrendelkező jogának gyakorlásáról, hanem annexióról lehet beszélni.

Előbb már rámutattunk arra, hogy a gyulafehérvári gyűlés hogyan jött létre, és hogy határozataiban tulajdonképpen csak az oláh nép önrendelkező jogát proklamálta Magyarországon. Azóta Erdélyben külön kormány alakult, ez a bukarestitől függetlenül intézi Erdély kormányzását és féltve örködik, hogy a bukaresti kormány Erdély ügyeibe bele ne szólhasson. Teszi ezt pedig a romániai katonai megszállás ellenére, de éppen ezért Erdély és Románia jövő viszonyáról eddig nyilatkozni sem mert. Ennek a kormánynak élén a szélső oláh nacionalisták ülnek, tehát azok, akik csak a forradalmi hangulat túlfűtött légkörében ragadták magukhoz a teljes hatalmat és a vezető szerepet népük széles rétegei fölött. A nép maga ezzel az uralommal ma már torkig van, mert látja és érzi, hogy prédájává lett annak a kapzsi és öntelt csoportnak, amely a kormányzatot, közigazgatást és bíraskodást balkáni színvonalra süllyesztette le, a rendet nem képes fenntartani, a gazdasági életet teljesen dezorganizálta és a magyar jogállam helyébe a vad önkényt ültette. A nép itt is, mint mindenütt, gazdasági alapon áll és megélhetést, nyugalmat és rendet kíván, míg a túlhajtott nemzetiségi törekvésekből csak az intelligenciának az a csekély töredéke tud megélni, amelynek ez a kenyere. A demokrácia nevével és szent elvével való visszaélést jelentené, ha a nép megkérdézése nélkül valamely kis csoport akaratát fogadnánk el mint az egész nép akaratát, holott a kettő egy cseppet sem kongruens.

De ne tévesszék meg a Legfőbb Tanácsot azok a küldöttségek sem, amelyeket Románia kívánságára a délvidéki svábok, erdélyi szászok, s amint halljuk, most már Békés megyei tótok is menesztettek, mert ezeket hol rábeszélés, hol erőszak, hol pénzübeli eszközök hozták mozgásba. Ezeknek értéke a beavatottak előtt nagyon csekély, s csak a Békekonferencia naiv jóhiszeműségére pályázik. Áll ez különösen a szászokról, mert ők még 1919. év elején, a Károlyi-kormány gyalázatos érájában, azon való elkeseredésükben, hogy a magyar állam őket legnagyobb ellenségükkel, az oláhok-

kal szemben védtelenül hagyta, végső elkeseredésükben s a velük szemben várható vad erőszaktól való félelmükben, Medgyes erdélyi városban, alig látogatott ülésen, „reservatio mentalis”-szal telt csatlakozó határozatot hoztak. A gyűlésen résztvettek nagy többsége is már régen megbánta tettét, és bűnbánólag jelentkezett a magyarságnál. Tisztán emberszeretetből nem közöljük nevüket, különben a már megszokott vad üldözésben lesz osztályrészük. Akik pedig ezt nem tették, azok a szászok és svábok „all deutsch” töredékéhez tartozó fehér hollók. Szívesen Romániának ajándékozzuk őket, abban a biztos tudatban, hogy nemsokára velük szemben fogják követni azt a pángermán politikát, amellyel eddig a magyar állam hitelét igyekeztek a külföldön, sajnos a Szövetséges és Társult Hatalmak előtt is tönkretenni. Ezek az urak azonban, hála Istennek, az erdélyi szászok és a délvidéki svábok túlnyomó többsége előtt sem nem szoroznak, sem nem osztanak. Ha majd esetleg népszavazás lesz s ők Románia mellett szavaznának, szavazatuk száma csak egy százaléknak kis töredékével lesz kifejezhető, úgy, hogy ezt a hódítást Romániától igazán nem irigyeljük.

Az erdélyi szászok jóban-rosszban 800 év óta a magyarokkal tartottak. Nem is laknak keverten a magyarokkal, nincsenek ellentétes érdekeik, ma is együttéreznek velünk és velünk együtt akarnak Szent István koronájának birodalmához tartozni. Igazi hangulatuk és kívánságaik ismertetése végett csatoljuk 6. sz. mellékletképpen a Legfőbb Tanácshoz intézett emlékiratukat.

Az eddigiekben kifejtettük:

1. hogy a Wilson-féle elvek helyes értelmezése esetén – pedig ennek kétoldalú elfogadása volt a mi fegyverletételünk előfeltétele – Romániának nemzeti egységre bejelentett igényét a Legfőbb Tanács csak akkor teljesíthetné, ha ez nem ütköznék a magyar nemzetnek hasonló igényébe, és továbbá, ha Erdély lakossága kinyilvánítaná, hogy nemzeti önrendelkező jogát abban az alakban kívánja érvényesíteni, amint azt Románia a Legfőbb Tanács előtt követeli;

2. hogy Románia követelése a magyar államnak éppen olyan szent és elvitathatatlan jogaiba ütközik, pedig ezek inkább tarthatnak igényt a figyelembevételre, mert bár a lakosság számát tekintve az oláhoknak csekély többsége van, de minden más tényező, amely az ugyanazon állam területén lakó népek közül egyiknek vagy másiknak biztosíthatja a vezetést, a múltban, a jelenben és a jövőben is, túlnyomó mértékben a magyaroknak és a szászoknak áll rendelkezésére, úgy, hogy a jelenlegi helyzet megváltoztatása természetellenes lenne és az általános kultúra-érdekeket is sértené.

3. Kifejtettük, hogy az erdélyi oláh nép eddig csak abban a tekintetben döntött, hogy önrendelkező jogát gyakorolni óhajtja, de abban a tekintetben, hogy az említett négy lehető forma közül melyik alakban kívánja érvényesíteni, eddig még nem nyilatkozott. Sőt egy évszázad óta följegyzett összes megnyilatkozásai, a háborúban követett magatartása, sőt a nép széles rétegeinek a gyulafehérvári határozat óta látható magatartása is arra a biztos föltevésre jogosítanak föl, hogy ha ebben a tekintetben megkérdeztetnénk, esze ágában sem volna önrendelkező jogát olyan formában gya-

korolni, mint amelyet Románia eddig a Legfőbb Tanács előtt mint magától értetődő dolgot tüntetett föl.

A Legfőbb Tanács tehát oly kérdés előtt áll, amelyet ma, a magyar nemzet leveretésének perceiben könnyen elintézhet a magyar nemzet hátrányára, de szent meggyőződésünk szerint ez könnyelmű elintézés volna. A magyar nemzet az ilyen döntést lelke mélyén mindig égő sebként, mint a fegyver jogával való visszaélést tekintené, s ez a seb sohasem hegedne be. A Legfőbb Tanács előtt tartozunk ezt nyíltan és férfiasan megmondani, mert ha elhallgatnánk azokat az érzelmi momentumokat, amelyeket népünk lelkéből a meggyőződésünk szerint igazságtalan béke váltana ki, akkor játszanánk azzal a felelősségérzettel, amellyel népünknek tartozunk, de amely az egész művelt világ érdekeinek figyelembevételét is parancsolja. A magyar nemzet Erdélyt sohasem fogja cserbenhagyni, mert Erdély neki többet jelent egymillió magyarnál, százszor többet, mint ennek a kicsiny országnak minden fája, sója, szene és egyéb kincse. Erdély a magyar történelem, a magyar nemzeti hagyományok megszentelt helye, amely lelkünket költészettel illeti meg. Itt tisztább a magyar faj, magyarább a szó, mélyebb a magyar hazafiság, mint máshol. Erdély évszázadokon keresztül nemzetünknek megmentője és fenntartója volt, amikor török és német rabiga alatt nyögött minden más magyar. Soha semmi sem fogja kiirtani a magyar ember lelkéből Erdély szeretetét és a hozzá való ragaszkodást, éppen úgy, mint ahogy Franciaország lelkéből Elszász-Lotaringiáét. De hihető-e, hogy az elszakításba belenyugszik majd az erdélyi nép? Ez a büszke, törhetetlen faj, amely ravaszsággal, ha lehetett, fegyverrel, de megvédélmezte egymagára hagyatva is vallását, alkotmányát, szabadságát és nemzeti öntudatát a XVI. századtól a XVIII. századig a világ akkori két legnagyobb hatalmasságával, a törökkel és a németrómai császárral szemben is. Az utolsó csapat, amely Magyarországon sohasem tette le a fegyvert, még a világháború végén sem, és amely nem engedte magát lefegyverezni sem az oláhoktól, sem a bolsevikiektől, sőt átélte a bolsevizmus korszakát anélkül, hogy a nemzeti érzés lelkében csak egy percig is megingott volna: az erdélyi székelyek kisdud csapata volt. Az a honszeretet, amely ilyen próbát kiáll, az inkább meghal, de magát meg nem adja.

A Legfőbb Tanács pártatlanságához fordulunk tehát és kérjük, hogy amikor dönt, ne lássa bennünk a legyőzött ellenfelet, hanem helyezkedjék arra a tárgyilagos álláspontra, hogy egyformán osztja az igazságot győzőnek és legyőzöttnek egyaránt.

Európa legnagyobb érdeke, hogy abban a reánk nézve életbevágó perben, amely jelenleg köztünk és Románia közt folyik, *tárgyilagos* alapot teremtsünk, mert Európa a békétől állandóságot, a népek szabad fejlődésének lehetőségét, a nemzet megelégedettségét, a kultúra érdekeinek megvédését várja. Ezt pedig csak úgy lehet elérni, ha Erdély autonómiáját Magyarországgal kapcsolatban biztosítjuk. Legföljebb teljesen független Erdélyt állítunk föl, s azt úgy rendezzük be, hogy az állam hatalmát egyik fajnak sem lehet kiszolgáltatni, hogy azután ennek segítségével a két másik faj elnyomására vállalkozhassék. Ez a megoldás Erdély területének neutralizálását jelentené a független magyar és román állam közt s egyúttal az állami hatalomnak neutrali-

zálását nemzetiségi szempontból is, mert meghagyja ennek az autonómiás, illetve független területnek azt a jogát, hogy gazdasági szempontból, ha érdeke úgy kívánja, nyugat felé is csatlakozhassék, mert hisz minden gazdasági kapcsolata, minden érdeke oda fűzi. Nézetünk szerint ez az egyetlen lehető megoldás, amely a nemzetek nyugalmát Erdélyben biztosítani tudná. Ez a megoldás nem példátlan. Hasonló államalakulat Svájc. Három nemzet érintkező pontján létesített neutrális terület, s még a világháború zivatarai között is meg tudta óvni a békét és ezzel óriási szolgálatot tett nemcsak e három nemzetnek, de az egész emberiségnek is. Erdély éppen olyan zárt, hegyi terület, mint Svájc. Lakosaiknak nemzetiségi különbség nélkül éppen olyan helyi, erdélyi patriotizmusuk van, mint a svájciaknak. Ha belső berendezését éppen úgy a semlegesség alapelveire építené föl, akkor a béketanácskozás maradandó emléket állítana mulandó életének.

Erdély eddig Magyarországgal unióban élt. Most hajlandó volna teljes mértékű autonómiát adni neki. Helyes-e, jogos-e akkor éppen most Romániához csatolni, amikor Románia Erdély autonómiájáról hallani sem akar? Erdélynek Romániába való beolvasztása olyan kulturális botrány lenne, amilyennek párját a világ még nem látta. Hisz Erdély egész állami és helyi önkormányzati élete, kulturális és gazdasági szervezetének alapjai homlokegyenest ellenkező elvek alapján fejlődtek, mint Románia hasonló intézményei; ellentétes a két országnak egész közszelleme, egyesítésük tűz és víz egyesítése volna, ennél fogva teljesen lehetetlen s gyakorlatilag megvalósíthatatlan. Amikor ezt kimondjuk, tartozunk a tárgyilagosságnak azzal, hogy ne hallgassuk el azt sem, hogy Erdély és Magyarország jogi fejlődésében szintén vannak némi eltérések, de ezek inkább csak felszínesek.

A Románia és Erdély politikai berendezése között fennálló ellentétek kimutatása végett legyen szabad rövid pillantást vetnünk Erdély intézményeinek történelmi fejlődésére. A részletekre nézve utalunk 8. sz. mellékletünkre. Ezzel bővebben kívánjuk bizonyítani, hogy milyen kulturális botrány lenne az, ha Erdélynek Romániával való egyesítésével a fejlettebb, demokratikusabb, szabadabb és a civilizáció magasabb fokán álló erdélyi intézményeket és polgári berendezéseket lefokoznánk a kezdetlegesebb berendezésű román állam szükségleteinek nivójára.

Erdély önálló politikai élete 1526 után vette kezdetét és 1867-ig tartott. Az erdélyi nemzeti fejedelemség korszakát a Habsburgok örökös fejedelemsége követte az 1744. évi XI. tc. alapján. Ez a fejedelemválasztást eltörölte ugyan, de Erdély különválását fenntartotta. Az 1867-ben megtörtént államjogi fúzió után is fennmaradt Erdély különválása a gazdasági viszonyokat szabályozó jogi intézmények sokféle területén. Ebből kifolyólag Erdélyben még ma sem érvényes a magyar magánjog, hanem az a száz év előtt kodifikált osztrák polgári jog, amely a régi intézményeket váltotta fel. Önálló a földbirtok joga, az örökösödés rendszere; az egész jobbágyszabádkodás és földteher-mentesítés, földfelosztás és -összesítés csak Erdélyre érvényes szabályokkal rendeztetett a legújabb időkben is. Erdélyben a bányajog is eltér a magyarországitól.

Csak ennek a különálló fejlődésnek beható vizsgálata után lehet megérteni Erdély önálló céljait s az önálló létének biztosításához szükséges eszközöket. A történelem igazolja az önállóságra való törekvéseket. Erdély többszázados hazája a demokráciának. Azok az elvek, intézmények és jogok, amelyek Európa uralkodó jogrendjét jellemezték, itt sajátos, demokratikus színezetet nyertek. A rendiség politikai hatalom volt itt is, de maga a jobbágyság kivételes intézmény volt Erdély területén. A Szászföld, az úgynevezett fundus regius és a Székelyföld mindig a jogegyenlőség elvei szerint volt berendezve. Sem a szászok, sem a székelyek munkaszervezete nem támaszkodott a szolgaság állapotára. A szászok érintetlenül megőrizték azt a községi szervezetüket és földbirtokrendszerüket, amelyet bevándorlásuk idején magukkal hoztak. Nem ismerték sem a feudális nagybirtokot, sem a földhöz kötött szolgaságot. A székely nép katonai szervezete csak szabad népet ismert, a mindenkit egyaránt megillető föld és jogok élvezetével.

Ezért épült föl az erdélyi alkotmány a fajok és vallások teljes egyenlőségén. A törvényhozást, kormányzást, közigazgatást és igazságszolgáltatást ennek az egyenjogúságnak szigorú betartásával szervezték. Az egyesült nemzetek a maguk területén a területiális autonómia alapján álltak, de együttműködésüket Erdély közjogi egységében az „unionis articulus” szabályozta. Saját területükön, a legszélesebb önkormányzat elvei szerint, maguk választotta tisztviselők kormányozták őket, az országgyűlés vezetésében, a főhivatalokban és felsőbb bíraskodásban mindegyik nemzetiség és vallásfelekezet egyenlő arányban vett részt. Ennek az alkotmánynak éppen az volt az értéke, hogy az akkori időkben az egyetlen alkalmas formáját teremtette meg annak, hogy minden faji és nyelvi kisebbség érdeke a legmesszebbmenő védelemben részesülhessen.

Minden intézményüket a „self-gouvernement” szelleme hatotta át. Az állam és az automatikus törvényhozás működése, a megyék és városok, a szász testületek és a székely „székek” független közigazgatásjoga biztosították a nép számára a legszélesebb körű ellenőrzést és önkormányzatot.

A különböző felekezetek már a XVI. századbeli országgyűlési határozataik szerint szabadon gyakorolták vallásukat és „in aequalitate iurium ac libertatum suarum” tartották fenn egyházaikat és iskoláikat. Az, hogy a felekezetek egyenlően részesedtek a közhatalomban, bizonyos mértékig hasonlóná tette őket. A protestáns egyház alkotmánya a katolikus egyház alkotmányában a katolikus autonómia révén nyert alkalmaztatást és még a görög keleti ortodox felekezet is így építette föl alkotmányát. A teljes állami felügyelet (patronage) jogával szemben Erdély vallási intézményei az alkotmány védőbástyaivá fejlődtek ki. Ezeknek védelmére kötik a nemzeti fejedelmek az 1606-i bécsi és az 1647-i linzi békét, amelyek a vesztfáliai béke pontjaivá alakultak.

A közoktatás rendszere szorosan az egyház szervezetéhez kapcsolódott; Erdélyben az oktatásnak sohasem volt állami jellege, s ez az irány jellemzi még ma is Erdély közoktatását.

Az erdélyi oláhság a XV. és XVI. században egymásra torlódó emberhullámok alakjában tódult be Erdélybe s nem volt alkotmányos élete. Értelmiségük és gazdaságuk fejletlensége miatt az egyház nyújtotta nekik a civilizáció egyetlen lehetőségét. Egyházuk szabadságát már a nemzeti fejedelmek biztosították alaptörvényeikben.

Erdély önálló törvényhozó jogát 1867-ben feladta, ezt a magyar nemzet politikai egységébe való beolvadása kedvéért tette, s ezért küzdött 300 éven át. A Magyarországgal való kapcsolat megbontása azonban még nem teszi indokolttá, hogy ez a föld valamely idegen állam elmaradt és nem demokratikus intézményei alá kerüljön. Az új korban Erdély közigazgatása a modern állami élet feladatainak sokfélesége szerint alakult át anélkül, hogy az ősi kormányzati rendszeren változás történt volna, sőt az kiszélesedett és mélyen behatolt a népelet legszélesebb rétegeibe. Megteremtette a községek, járások, rendezett tanácsú városok, vármegyék olyan tagozódását, amely ésszerűen modern és mégis a történelmi fejlődés eredménye s az önkormányzat elvét az egész vonalon fenntartja.

A régi rendi közigazgatási testületek, úgymint a szász fundus regius és a Székelyföld, területi autonómia alapján voltak szervezve, mint külön faji és nyelvi egységek. Az illető faj önkormányzó élete, gazdasági és egyesületi szervezkedése meghatározott közigazgatási területen folyt le. Az új községi és törvényhatósági törvény 1871-ben, illetve 1876-ban elejtette ugyan a területi autonómia elvét, de helyette új, lényeges elemekkel látta el magát az önkormányzatot. A legszélesebb körű községi autonómia szabadon engedi meg az egyes nemzetiségek nyelvi érvényesülését, és a nyelvhasználat fölött való döntést is az önkormányzatú testületekre bízta. A nyelvi kisebbség teljes védelme van tehát biztosítva a községi kormányzattól fel a központi kormányig. Valójában a régi testületi autonómiák nemzeti egyenjogúsága helyébe minden nemzetiség legteljesebb személyi önkormányzata lépett.

Emellett az önkormányzati testületek teljesen szabadon kezelik vagyonaikat, irányítják kultúrájukat, faji érdekeik állami védelme mellett. A közigazgatási és egyházi önkormányzatot az egyes nemzetiségek autonomikus gazdasági élete egészíti ki. A régi rendi testületek az új vármegyei rendszerben is tovább éltek. Azok a nagy testületi vagyonok fennmaradtak, amelyekben vagyoni jogi személyiségük tovább él, nemzetiségi érdekeik ápolásában. A szász hétbírák nagy erdőségei, a Csík megyei nagy erdőjavak, a marosszéki székely közbirtokosság vagyona, végül a Naszód vidéki és Krassó-Szörény megyei román alapítványi és községi erdőségek mind faji kulturális önkormányzati testületek. Az egyházi közszabadságok helyzete változatlanul él ma is a személyi autonómia legszélesebb körű alapjain. A nemzetiségek mint autonomikus testületek szabadon irányíthaták egész közoktatásügyüket is.

Mindezzel a berendezéssel homlokegyenest ellentétes közszellemet látunk Romániában; a történelmileg kifejlett helyi autonómiák helyett mindenütt a rideg, unifikáló központosítást, a történelmileg jónak bizonyult differenciálódás és szabadság teljes elvetésével. Erdélyben eddig mindenki boldogulhatott és üdvözülhetett a maga módja és akarata szerint. A felekezeti békének ebben a mintaországában szabad volt a

vallásgyakorlat, a tanítás, az az egyesülési jog, közös csak egy volt: a felelősségérzet a közös szabadságok iránt. Az önkormányzat, amely Erdélyben minden intézménynek, a vallásgyakorlatnak, a kultúrának, az adminisztrációnak, a nemzeti és gazdasági életnek éltető lelke, és amely a nép által választott és neki felelős tisztviselőkkel, a nép közvetlen ellenőrzése mellett intézi a népet érdeklő ügyeket úgyszólván összes vonatkozásukban, ismeretlen és megvetett fogalom Romániában. A joguralom ezen a réven a nép legalsó rétegeinek talajába bocsátotta le gyökereit, ezért biztos alapon nyugszik Erdélyben. Minden önkénykedés heves harcok szülője volt és lenne a jövőben is, így aztán a jogérzet tudata a nép lelkének úgyszólván kincsévé vált Erdélyben. Ezzel szemben Romániában a jog uralma a mindenkori politikai pártkonstelláció bizonytalan helyzetétől függött. Ennek a rendszernek következménye a korrupció, amely megmértelyez minden szabadságot és még a gazdasági életet is veszélyezteti.

Mély visszaesést jelentene tehát Erdélynek Romániába való beolvasztása. A kis ország eleven és fejlett közszelleme visszaesnék olyan állapotba, amelyből már igen rég ki tudott emelkedni önerejéből, saját és az emberiség hasznára. Virágzó kulturális intézmények, az emberi szellem és akaraterő oly vívmányai forognának kedvezőtlen döntés esetében kockán, amelyeket a konferencián összegyűlt nemzetek közös akarata sem áldozhat fel könnyelműen.

A Békekonferencia állásfoglalásáról eddig kiszivárgott hírek arra a feltevésre adnak jogot, hogy a kérdés tanulmányozása rendjén maga a konferencia is arra a meggyőződésre jutott, hogy a felemlített veszélyekkel szemben szükséges a békefeltételek közt oly garanciákról gondoskodni, amelyek egyfelől védelmet nyújtanak a létező kulturális értékeknek és szabadságjogoknak, másfelől, hogy közszájon forgó kifejezést használjunk, lehetetlenné teszik Európa egyik részének balkanizálását. A garanciát ezekkel a veszélyekkel szemben a konferencia az úgynevezett kisebbségi jogok koncedálásában vélte felismerni.

Ezzel a felfogással szemben a legnagyobb nyomatókkal kell arra reámutatnunk, hogy bár egyben elismerjük a megnyilatkozó jó szándékot, a kisebbségi jogok rendszerében teljesen lehetetlen oly védelmet megalkotni, amely a célt csak némileg is megközelíteni képes volna. A kisebbségi jogrendszernek ugyanis oly elvi fogyatékoságai vannak, amelyeket ezeknek a jogoknak legszélesebb kitágítása mellett sem lehet semmiképpen sem eltüntetni.

Az elvi hibák, amelyekben a rendszer leledzik, a következők:

1. A kisebbségi jogok a nyelvi, faji, vallási kisebbségek speciális érdekeit védik; nem nyújtanak és nem nyújthatnak tehát védelmet abban az esetben, ha valamely nagyobb állami terület más államhoz kapcsolódik, az ellen a rombolás ellen, amelyet az új és esetleg balkáni színvonalon álló állam törvényhozása és kormányzata ennek a területnek általános érvényű jogi berendezéseinek, közszellemének és műveltségének színvonalán végezhet. Például Erdélyben a közigazgatás terén ezer év óta az egész nép, tehát nemcsak a magyar vagy a szász, hanem éppen úgy az oláh is, a legszélesebb körű önkormányzatnak örvendett s ez biztosította, hogy a nép választotta tisztvise-

lők, a nép közbejöttével és hatásos, valamint folytonos ellenőrzése mellett intézték a nép közigazgatásának ügyét, a községi élettől kezdve felfelé, majdnem a legfelső fokig. Ha Erdély Romániával minden további nélkül egyesítették, az egész nép nemzetiségi különbség nélkül elvesztené ezeket a jogait, mert Románia parlamentje, unifikáló törekvéseivel, politikai hatalmát előreláthatólag ezeknek az intézményeknek megszüntetésével fogja Erdély fölött biztosítani. Ez az egész erdélyi közigazgatás az egész demokratikus közszellem balkanizálását jelentené Erdélyben. Miféle védelmet nyújthatna ez ellen bármiféle kisebbségi jog? Semmit! Kisebbségi jogokkal valamely kisebbség kiváltságát oltalmazhatom meg, de nem védhetem meg az egész népet a nyakára ültetett új kormány destrukciója ellen. Ez ellen csak országos autonómia védheti meg, amely a bevált fejlettebb intézmények öréül magát ezt a civilizációban fejlettebb népet állítja oda.

2. A kisebbségi jogrendszernek második és fő hibája az, hogy ennek a jognak nincsen szankciója, azért különösen balkáni államban teljesen illuzórikus. Jogállamban, ahol a jogérzet a nép húsává és vérévé vált, ahol van tárgyilagos, független bíróság, amelyet nem vakít el sem párt, sem felekezeti, sem nemzetiségi szenvedély, amelyet nem taszíthat le állásából a váltakozó kormányok szeszélye, ahol van régi kormányzati tradíciókban felnőtt, jól fizetett és minősített hivatalnoki kar, ahol van művelt és önérzetes közszellem, amely a kultúra és jog tiszteletében és szeretetében neveli a nemzetet, ahol van független és megvesztegethetetlen sajtó, ahol van kultúra és civilizáció: ott érhetnek valamit ezek a jogok, mert van némi szankciójuk. De ahol ez mind nincs meg, ahol a közszabadságok csak papiroson vannak meg és inkább csak reklámlapkátul szolgál arra, hogy kiküldötteik a nemzetközi kongresszusokon megjelenhessenek: ott a kisebbségi jog sem ér többet, mint minden más jog, sőt ellenkezőleg, legföljebb a többség kap egy reklám-plakáttal többet és a békekonferencia maga üti reá az arany fémjelzést az értéktelen rézre.

Nem kisebbségi jog biztosíthatja az erdélyi magyarok és szászok nemzeti életét, mert ezt a jogot Románia sohasem fogja respektálni, mint ahogy a berlini szerződésnek a zsidókra vonatkozó paragrafusát is 50 évig semmibe sem vette; sőt a Népszövetség sem elég erős, hogy vele respektáltassa. Egyedül az biztosíthatja a kisebbségek jogát, ha Erdélyben az államhatalmat nem adjuk kizárólag az oláhok kezébe, mert ők minden kisebbségi tilalomfa ellenére is tudni fogják, hogy miképpen lehet ezzel a hatalommal élni, hogy ezek a jogok útjukat ne állják. Hogy triviális hasonlattal éljünk, a káposztát nem jó a kecskére bízni. De aki azt hiszi, hogy megóvhatja a káposztát azzal, ha leteszi a földre, krétával kört rajzol köréje s azután otthagya, az bizony kissé naivul cselekednék. Előttünk, akik sajnosan tapasztaltuk a kecske étvágyát, az eredmény egy percig sem lehet kétséges.

Hogy mennyire csekély értékű az a garancia, amelyet a békeszerződésbe fölvetett kisebbségi jogok a magyar és szász nemzet kulturális és nemzeti életének szabad fejlődése szempontjából nyújthatnak, annak legflagrantsabb bizonyítéka az utolsó év szenvedésektől és szörnyű megaláztatásoktól telt, szomorú története, amelyet a ma-

gyar és szász nép Erdélyben végigszenvedni volt kénytelen. Igaz, hogy ez idő alatt népünket nem védték az elnyomástól a békeszerződésbe csak ezután fölveendő kisebbségi jogok, de jogi helyzetünk tekintetében erre az időre teljes biztosítékot ígért egyfelől a fegyverszüneti szerződés, amelyet a Szövetséges és Társult Hatalmak, tehát Románia is, 1918. november 13-án kötött volt Magyarországgal, és amely szigorúan megszabta Románia magatartását a megszállandó területeken, és másfelől az a korlát, amelyet az oláh nép önmaga állított föl magának a gyulafehérvári gyűlésen. Ennek határozata az oláhok mai erdélyi uralmának „magna chartá”-ja. A határozata 3. pontjának 1., 2. és 3. alpontjában ünnepélyesen kijelentették, hogy az uralom alá kerülő népek következő jogait fogják tiszteletben tartani:

1. Liberté nationale complétée pour tous les peuples cohabitants avec les Roumains. Chaque peuple sera instruit, administré et jugé dans sa propre langue, par des personnes prises dans son sein, et chaque peuple recevra le droit de représentation dans les corps législatifs et dans le gouvernement du pays, proportionnellement au nombre des individus qui le composent.

(Mindazoknak a népeknek teljes nemzeti szabadságát, amelyek együtt laknak az oláhokkal. Minden népet a saját nyelvén fognak oktatni, igazgatni és megítélni, saját kebelükből vett személyekkel, és minden nép megkapja a jogot, hogy magát képviseltesse a törvényhozásban és az ország kormányzásában, az illető nép számának megfelelő arányban.)

2. Égalité de droits et complète liberté confessionnelle autonome pour toutes les confessions de l'État.

(Jogegyenlőséget és az állam összes vallásainak teljes autonomikus vallási szabadságát.)

3. Institution définitive d'un régime purement démocratique sur tous les terrains de la vie publique. Suffrage universel, direct, égal, secret, par commune et proportionnel, pour les deux sexes, ' partir de 21 ans, pour la représentation dans les communes, les départements ou le Parlement.

(A közélet minden terén tisztán demokratikus uralom végleges berendezését. Általános, közvetlen, egyenlő, titkos, községenkénti és arányos, mindkét nemre kiterjedő, 21 éves kortól kezdődő szavazati jog a községekben, vármegyékben és az országgyűlésen való képviseltetésre.)

4. Liberté absolue de presse, d'association et de reunion: liberté de propagande pour toutes les idées humaines.

(A sajtó, a gyülekezés és az egyesülés teljes szabadságát: minden emberi eszme szabad hirdetését.)

Ebből az idézetből látható, hogy az oláh nép a gyulafehérvári gyűlésen sokkal többre kötelezte magát a kisebbségekkel szemben, mint amennyire a Békekonferencia Romániát ezekre a kisebbségekre vonatkozólag külön szerződésben lekötni óhajtotta. De látható az is, hogy ennek a többlet ígérésnek ellenére, Románia ezekből a kijelentésekből semmit sem tartott be, hanem minden emberi érzést felháborító

módon most már több mint egy éve lábbal tapossa azoknak a szerencsétlen honfitársainknak legegységibb jogait is, akik nem oláhok, és akiket balsorsuk az oláhok uralma alá juttatott. Mivel végtelen nagy súlyt kell helyezni arra, hogy a Legfelsőbb Tanács kimerítő felvilágosítást nyerjen Románia és az erdélyi oláh Kormányzó Tanács eljárásáról és így flagráns módon megbizonyosodjék róla, hogy Romániát kisebbségi jogok kikötésével sohasem lehet arra kényszeríteni, hogy az uralma alá kerülő idegen fajú nemzetek legegységibb jogait s itt nem csak a kisebbségek jogáról, hanem egyenesen a legegységibb emberi jogokról beszélünk, respektálja és megóvja, ide csatoljuk 9., 10. és 11. sz. mellékleteinket. Ezek a mellékletek vázlatos összehasonlítást nyújtanak arról, hogy melyek voltak a nemzetiségek kisebbségi jogai a magyar uralom régebbi idejében, melyek az erre vonatkozó és újabb idő óta érvényben levő magyar törvényes intézkedések, milyen kisebbségi jogok elismerését követeli a Legfelsőbb Tanács Romániától, melyeknek a betartását ígérte a gyulafehérvári gyűlés, és végül, hogy miképpen tartották be ezeket az ígéretek a valóságban. A 10. sz. melléklet első része rendszerbe foglalva ismerteti az oláhoknak a valóságban követett eljárását, második részében pedig számtalan példával eleveníti meg ezt a képet. Ezeknek a példának számát a végtelenségig szaporíthattuk volna: így is csak azokat közölhetjük, amelyek az utolsó időben és csak gyéren jutottak tudomásunkra, mert Románia a közlekedést Erdéllyel teljesen beszüntette, úgy hogy csak lopva juthattunk megbízható adatokhoz. Kötelességünknek tartottuk azonban ezeket már most és ebben az alakban is közölni, mielőtt az atrocitásokat összefoglalva, könyv alakjában helyeznők a művelt államok civilizált lakóinak szeme elé. 11. sz. mellékletünk tanulmányt nyújt arról az agrárius reformról, amelyet az oláhok terveznek Erdélyben, és amely tulajdonképpen nem céloz egyebet, mint a magyar és szász, illetőleg sváb birtokos osztály teljes deposszedálását. Méltán sorakozik ez azon rendszabályok és cselekedetek mellé, amelyeknek segítségével az oláhok a területükön élő kisebbségek vagyoni tönkretételére és teljes kiirtására törekszenek.

Ez az agrárreform egyfelől arra szolgál, hogy a háború folyamán, de különösen a fegyverszüneti szerződés óta az oláh Nemzeti Tanácstól követett és a Magyarországtól elzárkózó lehetetlen gazdasági politika nyomán fölébredt szociális elégedetlenségnek a magyar birtokos osztály rovására keressen levezető csatornát. Ez végeredményben csakis bolsevizmusra vezethet, másfelől nyíltan be nem vallott, de annál következetesebben követett főcélja, hogy a magyar birtokos osztályt megfossa vagyonától. Így tehát ez az agrárreform a nemzeti elnyomásnak és üldözésnek szociális rendszabály köpenyegébe bújtatott, igazi iskolai példájává vált. Valódi célja nem annyira a szegény földműves népen segíteni, mint inkább a más nemzethez tartozó jobbmódúakat tönkretenni, mert hiszen, amint azt a mellékletben kimutattuk, szociális szempontból alig jelent többet, mint csepp víz a tengerben. Azok előtt, akik az oláh nemzetiségi politika egyes törekvéseit Magyarországon csak némileg is figyelemmel kísérték, ezt a felfogásunkat bőségesen igazolja az egyszerű utalás arra a körülményre, hogy ugyanazok a vezető oláh politikusok, akik a mai agrárreform körül oly buzgalmat fejtenek ki, még

egy évvel ezelőtt különféle erdélyi oláh bankokban elfoglalt állásukban oláh közép- és nagybirtokos osztály létesítésén fáradoztak legbuzgóbban, mégpedig igen gyakran oly eszközök segítségével, amelyek alkalmasak voltak most annyira hangoztatott szociális érzéküket saját népük előtt is kétes színben feltüntetni. De hát végre akkor oláh nagybirtokos osztály teremtése volt a nemzeti mottó, ma a magyar birtokososztály deposszedálása a szociális jelszó! Sapienti sat!

A kisebbségi jogok ezen a téren vajmi kevés védelmet nyújtanak. Kísérletet tettünk ugyan, hogy megszövegezzük a kisebbségi jogok szakaszai között a fenn vázolt törekvések ellen szolgáló védelmet, úgy, amint azt 9. számú mellékletünk befejező részében meg lehet találni, de be kell ismernünk, hogy ellene ugyanazok az érvek hozhatók föl, amelyekkel bizonyítani törekedtünk, hogy az ilyen szakaszok csak akkor érnek valamit, ha azokat a kötelezett fél valóban respektálni óhajtja, mert más szankciójuk abszolúte nincs.

Meggyőződésünk szerint tehát nem a kisebbség joga, hanem az államhatalom nemzeti szempontból való semlegesítése az egyedüli megoldás, amely az erdélyi kérdést nyugvópontra hozni képes lenne.

Erdélyt önállóvá kell tenni kifelé azzal, hogy egyúttal maga választhassa meg gazdasági érdekeinek megfelelően a nyugat felé mutató csatlakozó vonalakat. Befelé pedig önálló állami hatalmát semlegesíteni kell nemzeti szempontból, hogy ezen a területen ne legyen uralkodó, és elnyomó faj, ne legyenek ott majoritások és minoritások külön kisebbségi jogokkal, hanem egyforma jogú nemzetek, amelyek egyformán részesülnek azokban a jótéteményekben, amelyeket nekik a pártatlanul kezelt állami hatalom nyújtani képes.

A két jogrendszer között lényeges a különbség: a tiszta minoritások jogrendszere az államhatalmat a számbeli többségben levő nemzetiségnek engedi át, és nem gondoskodik arról, hogy mindegyik nemzetnek a tőle lakott területen bizonyos autonómiája legyen és vegyes területeken az állami funkciók gyakorlásában az ellentétes nemzeti erők egyensúlyba jöjjenek. Ennek az az eredménye, hogy a többség majoritásánál fogva minden állami funkcióval felruházott állás betöltésekor és minden ilyen funkció gyakorlásakor, amennyiben ezt a központi kormány intézi, a maga nemzetének érdekeit veszi kizárólag figyelembe, és ha ennek lokális önkormányzati jogok állnak útjában, mint pl. Erdélyben, akkor azokat megszüntetik vagy a jogosult területek új beosztásával a kisebbségeket lehetőleg itt is majorizálják. A többség így elérheti, hogy a kisebbségeket az egész állami életből kirekesztik. Ez a rendszer azonban némi biztosítékot kíván nyújtani aziránt, hogy a vallási és kulturális életben, esetleg gazdasági téren, szóval az állami élet mezején kívül fekvő területeken a nemzetiségek külön életét ne lehessen érinteni. Ez a jogrendszer a kisebbségeket többé-kevésbé az állami élet passzív szemlélőjévé, annak objektumává degradálja, legföljebb bizonyos megszorított keretekben nyelvük használatára ad könnyebbségeket. Ezzel szemben a majoritásban élő nép az államhatalom és a politikai élet szubjektuma, s minél kevésbé civilizált a többség, annál inkább visszaél hatalmával a többiek rovására. Ebbe

a rendszerbe önérzetes nemzet bele nem nyugodhatik. Elvi hibája, hogy félreismeri a nemzetiségi kérdés lényegét, mert hiszen a nemzetiségi kérdés nem egyéb, mint küzdelem az állami hatalomért.

A másik rendszer semlegesíti az állami hatalmat, nem a többséget teszi egyedüli birtokosává, hanem az összes nemzeteket, úgy, hogy egyik sem élhet vissza hatalmával a másik rovására.

Ezt a célt különféleképpen lehet biztosítani: ott, ahol a nép műveltebb, kevés alkotmányjogi kikötés elegendő, a többit elvégzi a nép méltányos gondolkozásmódja és jogérzete; ahol erre viszont kevésbé lehet kilátás, ott merevebb, ott részletezettebb jogi garanciákra van szükség. Az első esetre Svájc alkotmánya, az utóbbira nézve az 1540-től 1867-ig érvényben volt erdélyi alkotmány a jó példa.

Valóban érthetetlen volna, ha éppen az erdélyi kérdés rendezésekor teljesen mellőznénk a régi erdélyi alkotmányfejlődés tanulságait. Az erdélyi alkotmány megoldotta a nemzetiségi kérdést azokra a nemzetekre nézve, amelyek abban az időben Erdélyben az önkormányzatra és az államhatalomban való részvételre érettek voltak. Arról viszont nem tehetett, hogy az időközben nagy tömegekben Erdélybe vándorló oláh nép csak apránként fejlődött ki idegen nemzetté és hosszú ideig nem lehetett meg az a súlya, hogy a „recepta natio”-k sorába fölvéttessék. Amikor azután a sor erre talán rákerülhetett volna, a világ áttért az általános jogegyenlőség elvére, s ez a nemzeti közjogi kiváltságokat is teljesen elegyengette.

A régi erdélyi közjog három nemzete, az úgynevezett egyesült nemzetek egyforma jogán alapult. Amellett az államhatalomban bizonyos egyenlő jogot biztosított a különféle vallások híveinek is.

Az egyesült három nemzet, a magyar, a székely és a szász nemzet valóságos „contrat social” alapján mindegyik úr volt a saját területén, egyforma jogigénye volt a központi kormány összeállításában, az államhatalom gyakorlásában és nyelvének használatában.

Ennek a csodálatos alkotmánynak eredete oda nyúlik vissza, hogy a magyar és a székely, valamint a szász nemzetet különböző időben, rendre telepítették le a magyar királyok, jórészt lakatlan vidékekre. Mindegyiknek külön kiváltságaik, különböző jogállásuk volt, s csak akkor egyesültek, amikor a török betörések közös veszedelme folytán a közös védekezés vált szükségessé. A három nép területét azonban sohasem lehetett egyszerű vonalakkal elhatárolni, hanem igen bonyolult „enclevék” tarkították egymás területét. A székelység nem külön nemzet, mert éppen olyan magyar, mint minden más magyar, de egész nemzetében nemes volt és a határőrkatona szerepét töltötte be. Mint ilyennek, a legdemokratikusabb nemzeti szervezete volt. Csak ez a jogállása különböztette meg a többi magyartól, mert ezek közt csak a nemességnek volt közjogi képessége. A szász nép nemzeti jogai oly teljesek voltak, hogy csak így lehet megérteni, hogy ez a maroknyi és nem nagyon szapora nép 800 évig bírta fenntartani nemzeti létét.

350 évig élt így, egymással szoros állami közösségben a szász és a magyar, illetve a székely, anélkül hogy Erdélyben köztük nemzeti küzdelemre került volna a sor. De éppen ezért annál féltékenyebb mindegyik nemzeti öntudatára és annál érzékenyebb minden nemzeti sérelemmel vagy joghátránnyal szemben. El sem képzelhető, hogy ez a két nemzet, amely ilyen hosszú ideig a finom óraműhöz hasonló közjogi gépezet kezelését szokta meg, most a Román állam durva kalapácsütéseit teljes kétségbeesés nélkül hajlandó volna eltűrni.

12. számú mellékletünkben bemutatjuk a régi Erdély területének nemzetek szerint történt közjogi beosztását mutató térképünket, sajnos csak egy példányban, mert több nem áll rendelkezésünkre, mivel lehetetlen volt az idő rövideje miatt a térképet sokszorosítanunk. Mellékeljük továbbá a régi erdélyi alkotmány jogi rendelkezéseit, amennyiben a nemzetek jogállására és jogaira nézve tudnak felvilágosítással szolgálni. Az idézetek Dózsa Elek, híres erdélyi jogtudós *Erdélyi honi jogtudomány* című, 1861-ben Kolozsvárott megjelent háromkötetes munkájának első kötetéből vannak véve.

Erdély területén meggyőződésünk szerint a nemzetiségi kérdés rendezését csakis az Erdély történelmében kifejezésre jutott és alkalmazásba vett elvek figyelembevételével lehet megvalósítani. Ez a rendezés független Erdély államjogi hovatartozandóságának kérdésétől, mert nem a minimális nemzetiségi számkülönbségeket, hanem elsősorban a történelmi múltat, a várható jövő fejlődést, a kultúra, a civilizáció és a terület gazdasági érdekeit kell figyelembe venni, hogy helyesen dönthessünk. Magyarország csak ezeket az érveket dobhatja Brennus kardjával szemben a mérlegbe.

De akárhogyan dől is el az államjogi hovatartozandóság kérdése, Erdély nemzetiségi kérdésének belső rendezése külön feladat, és semmiképpen sincs elintézve a kisebbségek védelmének biztosítékaival.

A megoldásra konkrét tervünk van, amelyet szívesen bocsátunk a Legfőbb Tanács rendelkezésére. Ennek a megoldásnak vezérelveit a következőkben vagyunk bátrak megjelölni:

I. Erdély nyelvi szempontból négy területre osztandó fel, úgymint:

1. Túlnyomóan magyar területre.

2. Túlnyomóan oláh területre.

3. Túlnyomóan sváb, illetve szász területre.

4. Vegyes nyelvű területre, amely a) szász– vagy sváb–oláh jellegű, b) magyar–oláh jellegű.

II. Ezeknek a területeknek széles körű kormányzati és közigazgatási autonómiát kell adni, az egységes Erdély állami autonómiájának keretén belül. Az autonómiák egyik fő feladata volna az összes állami, helyhatósági és egyéb tisztviselők megválasztása, illetőleg a megürülő állások betöltése.

III. Az I. pont 4. alpontjában említett területeken a kétnyelvűség, valamint a nemzeteknek a köztisztviselői állásokban való egyforma részesedése volna biztosítandó.

IV. Az erdélyi központi kormányban és orgánumaiban a háromnyelvűség és a központi törvényhozó testületben a három nemzet egyforma képviselte és végül a nemzeti kataszterek alapján megejtendő választórendszer szolgáljon vezérelvül.

V. A kulturális és egyházi ügyeket a nemzeti, illetve az egyházi autonómiák gondjaira kell bízni. Ezeknek aránylagos állami segítségét előzetesen kötendő egyezményre kellene biztosítani. A kulturális intézmények fenntartása végett ezek az autonómiák saját híveiket megadóztathatják.

VI. A magyar nyelv használata a még mindig megmaradó kisebbségek részére egységesen és liberálisan szabályozandó. A kisebbségek védelme gazdasági téren is biztosítandó.

Az I. pontban javaslatba hozott területi felosztást ajánljuk a 14. sz. térképmellékletünk példái szerint végrehajtani. Mellékeljük ennek a beosztásnak statisztikai anyagát is.

Az eddig előterjesztett érveink alapján mély tisztelettel kérjük Magyarország nevében a Legfőbb Tanácsot, méltóztassék az erdélyi kérdés tárgyában a következőket elhatározni:

1. Ha az Erdélyben megejtendő népszavazás úgy kívánja, akkor Erdélyt a Magyarországgal való gazdasági közösség érintése nélkül, széles körű állami autonómiával kell felruházni.

2. A Legfőbb Tanács Erdély nemzetiségi kérdésének belső rendezésével a Népszövetségtől kiküldött bizottságot bízta meg. Ez a bizottság az érdekelt három nemzet képviselőinek bevonásával, az említett hat pont figyelembevételével a terület részére alkotmánytervezetet dolgoz ki. Ennek az alkotmánynak nemzeti tervezeteit a Népszövetség oltalma alá helyezzük.

Legmélyebb tisztelettel

APPONYI s. k.

Neuilly, 1920. januárius hó 14-én.

A magyar béketárgyalások, I. köt. *Magyar Királyi Külügyminisztérium, Budapest, 1920.*
117–133. p.

Megegyezéses határozat

A magyar béke fölötti állítólagos döntésnek hírlapi s illetve más forrásokból eredő hírei¹ folytán előállott új helyzetváltozásra való figyelemmel a további teendők és a további magatartásra nézve Háromszék vármegyével egyetértően a következő megegyezéses határozat jött létre:

1. Mindenesetre legelső feladatunk – aminek a legsürgősebben elég is lesz téve –, miszerint a magyar kormány megkérdeztessék, hogy Magyarországnak a változott állítólagos helyzetben van-e, s ha igen, mi a célja² velünk – illetve felkérendő a magyar kormány, ejtse módját a lehető legsürgősebben annak, hogy egy futár vagy egy salvus conductussal³ ellátott megbízottja útján hitelesen értesítsen, vajon a székelység (:értve Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék és Marosszék székelységét összességében:) s illetve a székelység gerincét képező intelligens középosztály: a tisztviselői kar a továbbiakban mire számíthat s ennél fogva mihez tartsa magát, történik-e gondoskodás rólunk vagy nem?⁴

2. Ha nevezett négy székely vármegye lakossága és tisztviselői karára nézve az elhatározás az, hogy rólunk államilag több gondoskodás történni nem fog, s így magunkra maradnánk – akkor határozottan követeljük a magyar kormány útján a teljes jogokkal felruházott önálló municipális autonómiát, értve ezt úgy, hogy csupán a főispán képviselné a román kormányt – egyebekben az alispántól kezdve a közigazgatás minden ágában magyar tisztviselők vennék át a szolgálatot, mert csak így biztosítható a székely-magyarság kompakt egysége. Másképp, ha ti. az összes tisztviselői kötelezettségek s más eszközök és módok alkalmazásával előreláthatólag rövid idő alatt román tisztviselőkkel töltenének be az összes állások, akkor egy-két évtized a székelységet teljesen beolvasztja a románságba s a magyar fajnak nyoma vesz.

3. Megkérendő teljes határozottsággal a magyar kormány, hogy szándékozik-e fegyveres erőt alkalmazni Erdélyért, illetve az átadásra állítólag kijelölt területekért, vagy nem? Mert ha szándékozik, ezt csak úgy teheti, ha teljes tudatában és ismeretében van Európa nagyhatalmainak ez esetbeni állásfoglalásával s illetve ez esetbeni további erejének és esetleges szándékának mivoltával. Mert ha ezt feltétlen

1 A magyar béke fölötti döntésnek (...) eredő hírei: 1920. V. 26-ra már eldöntöttnek tekinthető Erdély (és Kelet-Magyarország) további hovatarozásának kérdése, az 1920. május 6-án átnyújtott békefeltételeket pedig az antant (Szövetséges és Társult Hatalmak) véglegesnek tekintette (A. Millerand kísérőlevele), amit magyar kormány V. 17-én tudomásul vett.

2 Magyarország céljai: a magyar politikusok egészen a béke aláírásáig (sőt, azután is) intenzív tevékenységet fejtettek ki a kedvezőtlen békefeltételek megváltoztatása érdekében, mind a propaganda és külföldi missziók, mind pedig a volt háborús szövetségeseikkel közösen szövögetett tervek formájában, ami például a magyar békeküldöttség kiküldetésének halogatásában is megnyilvánult.

3 salvus conductus: menedéklevel, oltalomlevél (a szabad utazás biztosítása)

4 A székely tisztviselők szervezkedése már 1918. decemberében, a román megszállás legelején megkezdődött, elsősorban Paál Árpád Udvarhely vármegye helyettes alispánja vezetésével.

és teljes bizonyossággal tudja s indít háborút az ország, a székelység szervezett teljes erejére számíthat, amely csak intésre vár; ellen esetben egy kockázatos háborús akció sikertelensége biztosan maga után vonja nem csak a legkegyetlenebb retorziót, ti. a székelység teljes kiirtását, de a végtelen bosszú eredményeképp a székelység helyén még kő kövön se maradna.

4. Feltéve, de nem remélve azon legkegyetlenebb eljárást, hogy Magyarország minket teljesen magunkra hagyna, akkor csak azon legvégső eset állhat rendelkezésünkre: kieszközölni a román vezetőségtől, adjon módot és lehetőséget arra, hogy a négy székel vármege vezető megbízottjai a további magatartásunk érdekében összejöhessenek és sorsunk felől szabad megbeszélést, illetve tárgyalást folytathassanak.

5. Mindaddig tehát, amíg az elmondottakra nézve határozott és hiteles kormánynyilatkozatot és üzenetet nem kapunk, azon esetben, ha a román vezetőség a tisztviselőkkel szemben akcióba lépni akarna akár az eskü⁵, akár a szolgálatba lépés tekintetében, nem lehet nekünk az eddigiek alapján más szolidáris magatartásunk, mint a további teljes passivitás, erre kötelez minket hazánk érdeke, becsületünk s a magyar államnak tett hűségünk, mely alól semmiféle formulák alkalmazásával sem tekinthetjük magunkat a hazaárulás vádja nélkül felmentetteknek mindaddig, amíg a magyar béke teljes és végleges ratifikálásáról hiteles hivatalos kinyilatkoztatás Magyarország, illetve a magyar kormány részéről nem történik. Akkor aztán előtérbe léphet a szabad egyéni elhatározás. Ezekből folyólag a mostani döntő percekben a négy székel vármege együttes és egyöntetű eljárását kérjük.

Addig azonban fel a fejjel! Bízunk Istenben és sorsunk jobb jövőjében.

A továbbiakról az értesítés meg fog történni.

Székeljudvarhely, 1920. május hó 26.

Udvarhely vármege
Intézőbizottsága

HRM PAH Mo 7651/184.1.f.

5 Az eskü tekintetében: a román hűségeskü letételének megtagadása? (A Hágai konvenció 45. szakaszával ellentétben a román hatóságok már röviddel a bevonulás után – és a békeszerződés megkötése előtt – megkövetelték, hogy a tisztviselők, közjegyzők, ügyvédek tegyék le a hűségesküt a román államra, különben elbocsátották, illetve működésükben megakadályozták őket. (?) Bíró 301.o.) A magyar köztisztviselők jó része azonban, mivel de iure még magyar állampolgárok voltak (és nem utolsósorban az események kedvező alakulásában, vagy legalább a békekonferencia méltányos döntésében reménykedtek), megtagadta a hűségeskü letételét, amely viszont kiváló ürügyet szolgáltatott elmozdításukra (annak ellenére, hogy az alsóbb tisztviselői kar azonnali lecserélése a megfelelő pótlás hiánya miatt nem volt lehetséges).(?)

10.

Kérés Románia törvényhozásához és a Népek Szövetségéhez

A békeszerződés 47. paragrafusának első bekezdése¹ a szövetséges és társult főhatalmak rendelkezésétől teszi függővé, hogy a nyelvben, fajban és vallásban különböző népkisebbségek a maguk védelmére milyen jogrendszert kapjanak. Ennek a nemzetközi rendelkezésnek a céljára

Csik vármegye Gyergyószentmiklós rendezett tanácsú városának
9450 számú lakója nevében

lelkiismeretesen tolmácsoljuk azt a népkívánalmat, hogy a Romániához csatolt területek magyarsága², tehát a székelység is, együttesen nemzeti önkormányzatot kapjon. – A nemzeti önkormányzatnak legyen külön rendelkezési joga a Székelyföld, a Brassó megyei magyarok lakta területek és a Kisküküllő megyei magyar medencéből, illetve Maros-Torda megye mezősegi felső hatarából kinyúló és Aranyos-Torda, Kolozs, Szolnok-Doboka, Szilágy megyéken átvonuló összekötő terület s a Királyhágón túli magyarság földje felett. Ezen a területi hatáskörön kívül magyar nemzeti önkormányzat legyen ellátva közigazgatási, igazságszolgáltatási, közoktatási, közgazdasági és helyvédelmi (miliciális) magasabb hatáskörrel s hatáskörökre vonatkozó törvényhozási joggal. A jelzett területeken kívül levő magyarság foglaltassék lajstromban és tagja lehessen a magyar nemzeti autonómia közjogi testületének. E testület útján adhasa le szavazatát úgy a nemzeti önkormányzati, mint az állami törvényhozásban.

Az ezen kérdésben tanúsított népkíváncalom bármikor ellenőrizhető.

Kelt: Gyergyószentmiklóson, 1920. évi szeptember hó 8. napján.

Gáspár Máté³
ipartestületi elnök

Szabó György⁴
főesperes, plébános

Márton Lajos⁵
Birtokos

HRM PÁH Mo 7651/190.1.f.

1 A békeszerződés 47. paragrafusának első bekezdése...: „Románia Magyarországgal szemben elismeri és megerősíti azt a kötelezettségét, hogy hozzájárult a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal kötött szerződésbe oly rendelkezéseknek felvételéhez, amelyek ezek a Hatalmak szükségesnek ítélték abból a célból, hogy Romániában a népesség többségétől eltérő fajú, nyelvű és vallású lakók érdekei, valamint a forgalom szabadsága és más Nemzetek kereskedelmének méltányos szabályozása védelemben részesüljenek.” (Trianon. Szerk.: Zeidler Miklós. Budapest 2003, 185.o.)

2 A magyar lakosságú területek (a Székelyföld, a Brassó megyei magyarok lakta területek és a Kisküküllő megyei magyar medencéből, illetve Maros-Torda megye mezősegi felső hatarából kiinduló és Aranyos-Torda, Kolozs, Szolnok-Doboka, Szilágy megyéken átvonuló összekötő terület s a Királyhágón túli magyarság földje): a Székelyföldön és a környező területeken (az 1900/1910-es adatok szerint): 530000 magyar élt, a közép-erdélyi területeken kb. 245000, a partiumi sávban pedig további 515000 magyar lakott.

3 Gáspár Máté (ipartestületi elnök)

4 Szabó György (főesperes, plébános)

5 Márton Lajos (birtokos) (Gyergyószentmiklós 1920 IX. 8.)

**Kós Károly–Paál Árpád–Zágoni István: Kiáltó szó
(részlet)**

Ezek azok a határozati pontok, amelyekből később rendelettvény lett, s amelyeknek alapján állanak a csatlakozott románok. A román impérium azonban egészen más helyzetet teremtett mindenki számára, mit amilyent a határozatokban kihirdettek. Homlokegyenest ellenkező alapelvekre vezették a berendezkedést, habár állandóan hangoztatták, hogy a gyulafehérvári határozatokat állják, azt a teremtett helyzet megcsonkítatlan pilléreinek vallják. A megvalósításhoz azonban senki sem fogott hozzá, sem szóban, sem írásban, sem tervben, talán eddig még gondolatban sem. A magyar passzivitás a legkedvezőbb alkalmat nyújthatta számukra, hogy a határozatokat végrehajtsák, úgy, ahogyan akarják. A kedvező alkalmat ki is használták, úgy, ahogyan akarták, de nem úgy, ahogyan Gyulafehérvárról kihirdették. A passzivitásnak, a másik fél hallgatásának számukra igen kedvező alkalmatosságát éppen arra találták jónak, hogy minden intézkedésükkel lépten-nyomon e törvényt vált határozat minden szaván átgázoljanak. Ami nem változtat azon a megállapításon, hogy a békekötés előtt a magyarság nem választhatott más magatartást, mint a becsületét. És ezután is

a legbecsületesebb magatartás

az, amit keresni és követni kell, amibe görcsös ragaszkodással belekapaszkodva prométheuszi erőforrással tudunk minden visszariasztásnak, ellankadásnak ellenállani. Abban a munkában, amely reánk vár, s amelyet kötelességszerűen vállalni kell, a becsületesség a legcsalhatatlanabb erkölcsi tőke. A politikai passzivitás, amíg az erkölcsi álláspont ezt kívánta meg, nagy áldozatokat követelt, ha nem is az egyénektől, de az erdélyi magyarságnak a közösségétől. Az áldozatoknak a súlyát egyénenként csak most kezdjük a maga terhességével érezni. Mégis így kellett ennek történnie. Ha a részletekben sok kifogásolnivalót talál is e magatartásban az utókor, nagyjában minden valószínűség szerint igazolni fogja, *ha a taktikaváltoztatás szükségességét idejében ismerjük fel* s nem visszük addig az abszurdumig, amely a sikertelenségnek belátható időn belül ki nem heverhető katasztrófáját zúdíttja reánk. És mert a részletekben rendkívül sok volt a kifogásolható lépés és mulasztás, s mert a politikai passzivitás nemcsak a rezisztencia melletti csendes, ártatlan demonstrációban merült ki, hanem megfertőzte azt a „társadalmi passzivitás”, rövid magyarsággal tétlen közönyösség veszedelme is: éppen ezért határozott gyorsasággal kell minden energiát összegyűjteni, hogy a taktikaváltoztatás felismert szükségességének nyomán azonnal a tettek elszánt lépéseit lehessen megkezdni.

Ha erkölcsi alapja volt is az eddigi passzivitásnak, ez nem változtat azon a tényen, hogy visszavonulást jelentett. Ha egy Hindenburg-vonalnak a mesteri tervszerűségével kiépített védőállásaiba történik a visszavonulás, akkor erőt tud összegyűjteni, hogy azt értékesítse. Ellenkező esetben a felbomlott front tömegarádata oszlik szét és teszi szabaddá az utat a letarolás számára. Ilyeténképpen van ez a politikai küzdelmek terén is, és így kell néznünk a magunk helyzetét a történetek után. A visszavonulást végrehajtottuk az egész vonalon, de aligha akad valaki, aki úgy érezné magát, mintha mesteri tervszerűséggel kiépített védőállásba jutott volna. Aligha van köztünk olyan vakmerő optimista, aki azt hiszi, hogy az lehanyagolt, elpusztult vagy egyáltalában nem is létezett védelmi állások összekovácsolása nélkül lehet valami munkához hozzálátni a sikernek vaji kevés reménységével is. Ezen az úton továbbhaladni már egy lépést sem lehet anélkül, hogy a széttörlés tátongó mélysége minden pillanatban elnyeléssel ne fenyegetne. Meredek lejtőhöz hátráltunk vissza, s ha lecsúsztatjuk magunkat az örvénybe, ezt az elmerülést sohasem fogja senki hőstettnek minősíteni. Igen könnyen megeshetik, hogy egyszerűen és jogosan csak gyávaságnak. Nem csak mások, kortársak vagy utódok adhatják meg elhatározásainknak és lépéseinknek a kritikáját, hanem elsősorban önmagunk is. Ha képtelenek vagyunk ez önkritikára s pusztán csak a valamennyire is illetékes és egyáltalában illetéktelen vélemények ellentmondó zavarában akarunk eligazodni, akkor képtelenek vagyunk a vezetésre. Mi magunk kell hogy kinyissuk a szemünket és észrevegyük a lejtő meredekjét s a bekövetkezéssel fenyegető lecsúszásnak minden vészes következményeit. Az nem nevezhető önkritikának, ha valamit elmulasztottunk megtenni és utólag kapkodva vagy a tétlenség megszokásának tunya nyugalmaival keresünk hozzá mentséget s a mentségekből csinálunk magyarázatokat. A szükségtelenül hosszú nyúlt és gondatlanul elnyúlt passzivitás is ilyen mentség-magyarázattá válik.

Hetven-száz esztendővel ezelőtt a magyar kultúra még igen fejletlen volt ahhoz a magaslathoz viszonyítva, amire a világháború kezdetéig emelkedett. A fejlődésnek ezen a magaslátán megkezdett nagyszabású alkotásokban bontakozhatott volna ki, hogy a nagy Wesselényi jövődőlátásaképpen, nemzeti létünk alapja a közműveltség legyen. Ez a legbiztosabb és egyetlen csálhatatlan alapkő, amire mindent építeni lehet. Ma sokkal több az őriznivalója ennek a nemzedéknek, mint volt hetven-száz esztendővel ezelőtt. Védőbástyákat kell építeni az oltalom számára, kemény falú várakat, amelyeknek a védelmére az összetartásnak erejével vértezett harcos csapatot kell kiállítani. Ilyen csapatnak kell lennie a politikai szervezetnek, mert enélkül kultúrát háborítatlanul építeni, a kultúrvárakat megvédelmezni képtelenség. A sorsra, a jó szándékra, a nagyvilágra bízni magunkat nem volna egyéb életuntságnál. Erre ha volna is okunk, mert úgy éreznők, hogy kialvóban van az erőnk, akkor sincsen jogunk az emberi rendeltetés kötelességei miatt. De nincsen kárhózatossabb oktalanság és gonoszabb indulat, mint azzal a kijelentéssel hárítani el a várépítés és bástyavédés feladatát, hogy „azt úgysem engedik meg, úgyis megakadályozzák.” Aki így beszél kísérletek nélkül, az gyanús ember miközöttünk, akire vigyázni kell. Lehet, hogy nem

kevesebb, mint áruló. Lehet, hogy kényelmes gyáva. De mindenesetre félre az útból vele. Ha ilyen kishitűek gondolkozásmódja és cselekvésre képtelensége irányította volna mindig az embereket, akkor ma is az őspogány korszak vad sötétségében élnénk, mert soha reformot meg nem kíséreltek volna, lévén a reformok faltörő kosok a konzervativizmus ellenállásának vastag kapuján.

Biztosítani kell az erdélyi magyarság számára az életlehetőségeket, lába alatt a gazdasági talajt s jövője számára a kultúrfejlődés útját. Lehetne valakinek az a beteges agybogara, hogy jobb volna az egész földet s minden eddig fejlesztett berendezést feladni s a magyarságot egy tömegben kitelepíteni – Brazíliába, vagy az északi tundra pusztaságába átvándoroltatni. Ez mániákus örülség. De ha az életfeltételek biztosítékát nem kíséreljük meg előteremteni, akkor nem tudhatjuk, hogy nem lesz-e kénytelen a magyarság nagy tömegekben vándorbotra támaszkodva útra indulni. Ezt pedig nem örülségből, hanem kénytelenségből tenné. Az ittmaradásnak az ára sem lehet azonban a magyar mivoltnak a feladása. A békeszerződés pedig nem nyújt a számunkra többet néhány mondatnál, amelyeknek a tartalma nagy általánosságokban mond kilátásokat. A gyakorlati foganatosítás elsősorban a mi feladatunk, de annak a megvizsgálása és kimutatása is, hogy ezek a békepontok között elhelyezett kilátások elegendők-e az életlehetőségek nyújtására. Meg kell mondani, hogy milyen keretek között, milyen biztosítékok azok, amelyek mellett nyugodtan tudjuk folytatni életutunkat a kultúrfejlődés céltudatos irányában. A megmondás, válasz kívánás, követelés és védekezés a politikai aktivitás, ami csak a megtévelyedettek s megtéveszthetők kezében válhatik feladássá, jogfenntartások eladásává, míg ellenben a szervezetlen passzivitásnak egy balul ütött sikertelenségével akaratlanul is lemondhat nehezen visszaszerezhető fontos érdekekről.

A magyar temperamentum és a magyar nevelés különben sem olyan, hogy a nép ne a nyílt fellépést várná. Ez a nép nemcsak hogy tudni akarja, hányadán áll a maga sorsa, hanem intézni is akarja azt. Róla igazán nem lehet nélküle határozni s beleegyezése nélkül a nevében beszélni, mert minden bizalomnál nagyobb benne az ön-bizalma, ami olyan megbecsülendő értéke ennek a népnek, hogy nem szabad, de nem is engedi kijátszani. Különösen áll ez az erdélyi magyar népre s főképpen a Székelyföld falusi lakosságára, amely a saját eszével szeret gondolkozni. Igen gyorsan a nép nélkül marad az, aki úgy képzei el a vezetést, hogy megkérdezés, tájékoztatás és a népiérdekek szem előtt tartása nélkül tömegekre kiható vagy éppen életbevágó fontos politikai kérdésben állást foglal. Nemcsak hogy nem fog mögötte állani a nép, hanem meg is fogja tagadni. Népet vezetni nem lehet másképpen, mint közéje menni, s ha küzdelemre kerül a sor, előtte haladni. Ma nemcsak a hétszilvafás tekintetes és magasabb rangú urakból áll a nemzet, de mind egyenlő jogú tagok vagyunk valamenynyien. Egyformán tartunk igényt a nemzeti jogokra, de egyforma készséggel akarjuk meghozni áldozatainkat is érettük. És ugyanazon féltékenységgel kell hogy őrkdjünk felettük. Azzal tisztában vagyunk, hogy kikkel állunk mint ellentétes nemzeti táborral szemben, de legnagyobb gondunkkal azokra kell vigyáznunk, akik mögöttünk,

mellettünk, esetleg előttünk akár gonosz szándékú megtévelyedésből, akár értelmetlen, téves jóhiszeműségből, akár okatlan félrevezetettségből egy parányit is feladnak az életfolytonossági és fejlődési jogainkból. Árulást nemcsak nyílt lemondással, de hallgatólagos beleegyezéssel is el lehet követni. Ma, amikor ott állunk, hogy a félreállítás teremti a legkényelmesebb helyzetet esetleg meginduló tervszerű munkára, akkor sok harcra képes embernek a hallgatag meghúzódását gyanakodással vizsgálhatjuk meg. Nincsen olyan szempont, amely a tettektől tilthatna el, csak az a kérdés, hogy minden lehető jó között a legjobbat cselekedjük. „Aki pedig tudná a jót cselekedni és elmulasztja azt, bűne az annak.”

Mit kell tenni?

Ez az a kérdés, aminek hatalmas kérdőjele szinte vakító félelmetességgel áll cselekvési vágyaink és készségünk előtt. A felelet pedig nem kell hogy hebegő kapkodásra izgasson. Egyszerű nyugalommal és lelkiismereti meggondoltsággal választ lehet adni három másik szóban:

– *Mindent, minden erőnkől.*

Mindent, ami a cél érdekében kivihető, s amiben a tényleges – tehát a valóban alkalmazott s nem csak beképzelt vagy ráfogott – kényszer nem akadályoz. Romániának nem lehet valódi érdeke az, hogy összpolgárságának ilyen értékes elemét elzárja a boldogulásnak az útjaitól, mert ennek a népnek a gazdasági és kulturális fejlődése a kiszabott országhatárok mögött felhalmozódó kincs, aminek súlyos járulékaik gazdagítják az államkincstárt és emelik az ország értékét. A legrosszabb román politikusa hazájának az, aki a boldogulás kerékkötésére csinál politikát, ahelyett hogy a békés nyugalom munkássága számára segítséget nyújtana. Az érzelmi ellenséges szándék a végeredményében sem minket szorít a háttérbe, hanem az állami élet konszolidációját teszi lehetetlenné. Mi össze tudjuk szedni magunkat – viszonylag – úgy is, ha gyöngül az állam, de sokkal áldásosabban, ha a normális élet rendjének a visszaállításhoz a magunk talpraállítással hozzájárulhatunk. Levonjuk az aláírt békeszerződés ratifikálásának a következményeit, de megmondjuk, hogy a valóság milyen utakon biztosíthatja számukra a termékeny haladásnak a nyugalmat.

A nemzeti szervezkedés szabadsága

nem új dolog ezen a területen. Ezen épült fel Erdélynek a históriája a múltban, s hogy történelmi alappá változhatott, az semmi esetre sem valamelyik őselődnek hirtelen támadt ötletéből történt, hanem az etnikai megoszlás, a tapasztalatokból is kivilágolt természetes okok okozati szükségszerűsége alapján. A szabad nemzeti élet nemcsak az erős modern állam létének képezi alapját, de ennek a kialakulására adja meg a módot a békeszerződés kisebbségi jogokra vonatkozó pontjainak a szelleme is. Az államnak vannak és lesznek alaptörvényei, amelyeket a szervezett nemzetek respektálni tartoznak, de nem akadályozhatják és nem zavarhatják indokolatlanul a

nemzetek belső szervezeti életét, s ehhez a nyugalom érdekében kölcsönös biztosítékokra van szükség. *Az egységessé szervezett magyarság kívánja és hasonló módon szükségesnek tartja a többi erdélyi nemzetnek is az ugyanilyen nemzeti szervezetbe tömörülését.*

A magyar nemzeti élet irányítója, szervezője és oltalmazója a nemzetgyűlés, amelynek a székhelye Kolozsvár, s amely a legdemokratikusabb alapokon összeállított népképviselőt kell hogy legyen, mert a nemzeti akarat a nemzet tagjainak az összesített akaratát kell hogy képviselje. A nemzeti autonómiának pedig tagja mindenki, aki Románia számára kijelölt határokon belül magyarnak vallja magát. Módot kell nyújtani a zsidók számára, hogy testületileg is csatlakozhassanak a magyar autonómia kereteihez, nem érintve ezzel azoknak a szabad önrendelkezési jogát, akik a magyar nemzeti autonómia kebelében (fenntartás nélkül) akarnak elhelyezkedni. Éppen ezért haladéktalanul össze kell állítani

a nemzeti kataszter

névsorát, amely szintén nem új rendszer, s amely feltétlenül szükséges nemcsak a nemzet belső szervezése, de az általános béke érdekében is. A folytonos villongások nem vonhatják el a nemzeteket hivatásszerű, termelő munkájuknak a folytatásától, az egyéneket foglalkozásaiktól. Ausztriában Budweiss városa fényes példáját mutatta annak, hogy a kataszteri alapon szervezett nemzetek élete mennyire el tudja hárítani az összeütközésre vezető ellentéteket. *A nemzeti kataszterbe való felvételnél az egyéni akarat és önrendelkezési jog dönt.* Vitás esetekben az e célra szervezett döntőbíró-ság ítélkezik. Nem is beszélve a svájci ideális berendezkedésekről, amelyek feltétlenül irányadók kell hogy legyenek. Már a múltban így alakult ki Ausztriában is a nemzeti autonómikus rendszer, Morvaországban, Csehországban, sőt még Bukovinában is, s hogy fejlettebb és általánosabb önkormányzati formát nem ölthetett, annak a következményei igen tanulságosak lehetnek. Különösen nagy jelentősége van a nemzeti kataszternek a vegyes lakosságú helységekben. A kataszter alapján a kulturális és egyéb, kizárólag nemzeti célokra a nemzetgyűlés adót vethet ki, a nem pusztán nemzeti célokra szedhető állami és községi adónak a nagysága azonban úgy állapítandó meg, hogy a nemzeti adó az egyének adóösszegét nem emelheti, csak önkéntes felülajánlás esetén. A nem vegyes lakosságú helységekben

a területi autonómia

vezetendő be. Az önkormányzati élet a községekben kezdődik, mégpedig úgy, hogy a színmagyar vagy a többségben magyar lakosságú község és város közigazgatását a magyar nemzetgyűlés és annak végrehajtó szerve vezeti, ellenőrzi. A városok autonómiája önálló; a falvak járásokban, székekben és megyékben tömörülnek. Különös gond fordítandó minden helységben, járásban, megyében a kisebbségek jogainak a sértetlen érvényesülésére. Magyar területen nemcsak a közigazgatásnak, hanem a

bíráskodásnak is magyarnak kell lennie, a kisebbségi azonos jogoknak a biztosításával. A bíráskodás fellebbezési fórumaiképpen magyar felsőbírók szervezendők. Az önkormányzat nem játszható ki azáltal, hogy a tisztviselők szabad választásának a korlátozására bármilyen címen módot találhassanak.

A nyelvhasználat

alkalmazására az önkormányzati testület határozata irányadó a maga hatáskörében, de mindenütt a kisebbségek joga legalább olyan mértékben és módon biztosítandó, ahogyan a Kossuth Lajos – előbb ismertetett – alkotmánytervezetében kifejezésre jutott. A jogegyenlőség nem vihető keresztül úgy, ha a közigazgatásnál és bíráskodásnál és minden téren nem volna használható a legteljesebb mértékben az anyanyelv. A törvényhozás, igazgatás és bíráskodás munkájában a magyar nemzet magyarul vesz részt, s minden olyan törvényrendelet, utasítás, amely magyarokra is vonatkozik, magyarul közlendő a magyarokkal.

A nemzeti vagyon

fejlesztése, gondozása nemzeti ügy, és így a közgazdasági irányelvek a gazdasági haladás, berendezkedés, rendelkezés elsősorban az önkormányzati jogkörbe tartozik, a forgalom teljes szabadságának az elve alapján. Az országos határvámok felnyitása nélkül az erdélyi terület gazdaságilag nem tud talpra állani, úgy pénzügyi, mint ipari és kereskedelmi szempontokból. A szabad forgalom nem képzelhető el még a belterületen sem a vasút üzemképessé tétele nélkül, a mostani közlekedési viszonyok mellett pedig a megélhetési viszonyok nem zökkenhetnek a rendes mederbe, a gazdasági pangás egyre mélyebb zúllásba süllyed. A Magyarországtól elcsatolt területek vasútjait az itt élő román és nem román nemzetek automatikusan vegyék át, állítsák helyre, vezessék és ellenőrizték szabadon az üzemet, azzal kizárólagosan rendelkezzenek, s ez a közös nagy érdek felismerése teheti csak lehetővé, hogy fontos jelentőségének megfelelő vasúttá fejlődhessen, úgy, amint Németországban a szászországi, bajorországi vasutak a világ legpéldásabb vasúti üzeméivé fejlődhettek.

A kultúra

fejlődésének szabad útja kell hogy legyen, s elsősorban biztosítandó az oktatásügy szabadsága. Az állam ne tartson fenn és ne akarjon fenntartani sehol magyar iskolát; ez a nemzeti autonómiának belügye; még a fenntartási költségek fedezése is. Természetesen az autonóm iskolák fenntartására fordítandó az államkincstárba befolyó adónak a megfelelő része, amit nem nehéz kiszámítani. A nemzeti autonómia főképpen az adóból kulturális céljait megillető részből közép- és felső tanintézeteket, egyetemeket tarthasson fenn. A tanszabadság intézményesen biztosítandó. A tantervek párhuzamosítása megegyezés tárgyat képezheti, de a tantervek alkalmazásába az állam nem szólhat belé. A magyar önkormányzat mindenütt állíthat iskolát, ahol legalább

húsz magyar iskolaköteles van. Iskolát bárki állíthat fel a magyar nemzetgyűlés által e célra alkotott szervezet ellenőrzése és felügyelete alatt.

A rend

fenntartása az autonómia feladatkörébe tartozik. A katonaság népmilícia legyen 6–8 hetes kiképzési idővel, s az autonómia területén az önkormányzati szervek tartásuk fenn ezt a katonaságot, amelynek minden tagja a saját vidékén szolgáljon, onnan elvinni csak a nemzetgyűlés határozata alapján lehessen. A rend fenntartására különben a rendőrség és csendőrség van hivatva, amit magyar helységekből a magyar önkormányzat szervez, vegyes lakosságú vidéken közösen, arányszám szerinti közös elemekből. A sigurantza néven ismert intézmény szükségtelen, úgy az államra, mint a polgárságra káros, megszüntetendő; alkalmazottai és tisztviselői számára a rendes közigazgatás szerveinél nyújthatnak megfelelő elhelyezkedési lehetőségeket.

A munka szabadsága

intézményesen biztosítandó, valamint a munkásjóléti intézmények és szervezetek autonómiája is. A szociálpolitikának a haladás követelményeivel lépést kell tartania, s ezen az úton kell szüntelen keresni az osztályellentétek kiegyenlítésének a lehetőségét. A munkásképzés nagy jelentőségű.

Az egyházak

autonómiájának épsége sérthetetlen.

A szabadságjogok

a nemzeti önkormányzaton belül és kívül nem csak elismerendők, hanem biztosítandók. A sajtószabadságot, gyülekezési és egyesülési jogot, tanszabadságot nem elég csak kinyilatkoztatni, hanem hatósági és törvénykezési védelemben kell részesíteni.

*

Ilyen utakat képzelünk, hogy el lehessen indulni a nemzeti alkotások felé. A levert lengyelekhez I. Miklós cár az orosz birodalomba beosztott Varsóban beszédet intézett és azt mondotta:

– Nem vagytok többé lengyelek... mert birodalmam magában hordja jövő nagysága csíráját.

A cárizmus azóta nagyon megbánhatta, hogy ilyen kijelentésekre alapította létezését, mert nem a nagyság, hanem a halálméreg csíráját nyelték le ezekkel. Meg kell érteni ezt a tanulságot is, és aki megérti, az meg fogja gondolni, hogy mit kockáztat, ha a nemzeti fejlődés elé támadó barikádokat akarna építeni. Hasztalanná válik azonban sok reménykedés és a kibontakozások sokféle elgondolása, ha a tizenkettedik óra

hatvanadik percében is ölbe tett kézzel nézzük és várjuk az eseményeket. Már nincsen idő a veszteglésre, munkába kell állani és mindenkit dologhoz állítani: *szervezni*. A jelent megmenteni és jövőt kovácsolni.

Dr. Zágoni István

A politikai aktivitás rendszere^{1*}

Sokat és sokszor tudtam vívódni azon a kérdésességen, vajon érdemes-e küzdeni, törekedni, cselekvősegeket folytonos akarattal irányítani és kifejezni. Van-e értelme az okból okba erősödés keresésének, a logikus következetességnek, az ember építette életutaknak, az egy ember jövőbe kapaszkodó építgetéseinek? Az ember életét nem haladja-e túl az ő sorsszerűsége, mely cselekszik, intéz, sodor? Van-e szükség, hogy ez életfönség helyett az ember akarjon cselekedni? Nem-e mindegy, ha rábízta a nagy sorsszerűsége magát? Hiszen majd lesz valahogy; sose volt úgy, hogy sehogy se lett volna. A fájdalmak hegyeire jönnek az elsimulások völgyei, s az ember él és csúszik hegyről völgyre, völgyről hegyre, mert hát a föld forog s az álló ember alatt is tovafor-dul, és az álló ember így mozdulatlanul is halad. Az idő mindenesetre halad fölötte, s van-e más haladás is, mint az idő telése?

Van-e értelme, hogy embereknek sokasága, bizonyos megszokottságokban és átöröklésekben való tömörültsége, mint amilyen például a fajok és nemzetek alakulata is – van-e értelme, hogy egy-egy ilyen alakulat öntudatokat formáljon, célokat hasogasson maga elé? Van-e értelme, hogy cselekvősegeket vállaljon, a világ életébe alakítólag akarjon belenyúlni? Hiszen az egy ember felett uralkodó sors ott uralkodik, ott vezet, ott cselekszik az emberközületek fölött is, és így a nemzetek útját és életét is eligazítja legbölcsebben és legjobban.

Íme, már metafizikai magaslatokba emelkedik a vívódás. De egy bizonyos, hogy ottan is a feleletet keresi és kielégítetlen, ha feleletet nem találhat. És lám, maga ez a kielégítetlenség is felelet. Sőt a vívódás maga is felelet. A sorsszerűségek hívése mély átérzés és magas áttekintés a világ élete fölött; az emberiséget összefoglaló nagy életnek és a benne levő nagy értelemnek az önkénytelen megvállása. Önkénytelen lelki megmozdulás minden vívódás is és minden kielégítetlenség, hogy abba a nagy összefoglaló életbe bekapcsolódni tudjon. Keresése az életútnak, mely keresésnek legkisebb visszahatása is ösztönszerűsegeket ébreszt. S az ösztönszerűségek sorozata is már irány, s ez irányok megmarkolása már akarat, és az akaratok folytonos tömörülése ragadva ragad a cselekvésekbe.

1 A szó megszokottsága folytán használok a címben az „*aktivitás*” szót, de egész teljességében kifejezi az ebbe takart fogalmat a „*cselekvőség*” szava is. A szövegben már csak a magyar szót igyekszem használni, s ezt a módszerbeli megjegyzést előrebocsátom, hogy a szóhasználatom szerinti cselekvőséget másképpen ne értsék, mint a történelmi és politikai patinájú aktivitást.

Végeredményben látnunk kell, hogy még a fátumhívőnek sem lehet elsüppednie a tétlenségbe, sőt éppen a fátumért való vívódások mind részeivé lesznek magának a fátumnak. A metafizikai magaslat úgy épül az emberek sorsakarából; nem egy emberéből ugyan, de *minden* emberéből. Szűk látás ugyan, ha egy emberre, akár egy csoportra, akár egy-egy nemzedékre is ráterhelik valaminek az okozását, vagy vezéri jelentőséget tulajdonítanak valakinek – ez mind szűk látás. Mert a történések és azokban a fordulatok mind az emberiség összességének, sőt ez összesség és a természet egyéb jelenségei összehatásának a termékei. A vezérek vagy vezető csoportok, illetve nemzedékek mind nem okok, hanem csak kifejeződések, megnyilvánulások a nagy világmindenségből; a nagy elemi erők esetlegességeinek a megvillanásai, melyek ma vannak s holnap már beleforgatódhatnak új eszményekbe, melyek ismét új vezetőket mutatnak. Ez mind így van, és mégis a legcsöppnyibb ember akarata is belefoly abba a nagy elemi erőbe, sőt éppen minden ilyen csöppnyiségnek az összegeződése, az adja együtt a történések hajtóerejét. A nagy egyéni akaratok is mind ebből az összegeződésből lesznek, sőt csakis ez összegeződés átlagosításai szerint tudnak mindig kifejeződni. Mi csak a záport, a vihart, a sötét felhőket látjuk és érezzük, de ha utánagondolunk, akkor ezekben a hatalmas elemi kitörésekben benne levőnek kell tudnunk azt az elenyésző vízpárát is, mely egy virágpárából vagy egy csendes haldokló utolsó leheletéből szállott a levegőbe.

Ilyen utánagondolások nyilvánvalóvá tehetik, hogy igenis van értelme még a legelenyészőbb egyén küzdeni vágyásának, van értelme a legkisebb akaratnak is és minden cselekvésnek. Úgy is van értelme, hogy tulajdonképpen környezetbeli és helyzetbeli visszahatás minden megmozdulás; a környezet és helyzet pedig a múltak jelenné formálódása; tehát a jelen tényezői bármit akarnak és cselekednek, abban a múlt megnövésének az idegei dolgoznak. De úgy is van értelme minden lelki és testi megmozdulásnak, hogy a jelen helyzetekből tapadásokat visz magával az egyetemes, nagy, világmindenségi életbe, s ott új hatások anyagává érik, melyekből a jövő visszahatásai fognak megszületni. A jelen idők bármilyen akaratában és cselekedetében tehát a jövő alakulásának az idegei is benne dolgoznak. *Ez az időnek a szervessége*, a múlt-jelen-jövő együtthatása és egymástól függése. Ennek a nagy szervességnek az értelme benne van még az érthetetlen, még a káros kilengésekben is, a destrukciókban éppen úgy, mint a legutópiásabb alkotó akaratokban. És ez az értelem van benne még az egyén ösztönszerű megmozdulásaiban is, annál inkább az öntudatos akarásokban és cselekvésekben, s még inkább az emberi közületek, a fajok és nemzetek törekvéseiben.

Az emberi csoportok minél átörököltőbb összefüggésűek, annál inkább közvetítői és kifejezői az egész emberi életnek. A fajok és nemzetek is ilyenek. Az egyéni akaratokat és cselekvéseket már egy nagy összegezéssel összevonják, egymással kiegyenlítik, átlagosítják, s így folynak bele az emberiség szélesebb mérvű, magasabb rendű életébe. A faji és nemzeti csoportosulások tehát már közelebb állanak a sorshoz, szinte közvetlen alakítói annak a misztikus nagy törvénynek, mely a világon uralkodik. An-

nál nagyobb kötelessége egy nemzetnek úgy maga, mint az egész világsors iránt, hogy ebből a közvetlen alakításból ki ne vonja magát. Ösztönszerűségeit engedje lendületbe, engedje öntudattá válásba, engedje elhatározottságokba, ragadódjék így cselekvésekbe. Hasson így a világ minden más nemzetének keresztező, kiegyenlítő, átlagosító megnyilvánulásaiban maga is újabb összefonott erőként, újabb élő hatásként. Hiszen ha sajtóan félreáll és ki akarja is vonni magát a világ életéből, azért csak ott ütődik-verődik abban az életben, s kétszeresen fáj minden ütődése és verődése, akárhogy is igyekszik elfásulni. Mert passzívsága, szenvedőlegessége, tűrésben fetregése maga az öntudatlanság, mely legfőleg lázas víziókkal és oktan rémüldözésekkel lát, dugdossa magát a képzel bajok elöl, s nem mérkőzik meg az igazi bajokkal. Tehát nem is edződik meg semmi fordulatra. Ezzel szemben az öntudatosság, ez bátor belenézés a sorsszerűségekbe és ezekre való rákészülődés. Az így kiformalódó cselekvés pedig beleszokás a sorsszerűségbe, részvétel annak alakításában, átmelegedés a nagy élet iránt és szeretése a fejlődéseknek.

*

A magyarságnak van egy nagy sorsszerűsége: a békeszerződés. Ez a világtény a magyarság ezeréves államát ötfelé darabolta, s ennek a földarabolásnak a révén Románia is gyarapodott az erdélyi, bánati és egyéb csatoltságbeli részekkel s ezekben a részekben közel kétfélmillió magyarral. Az így elcsatolt magyarság a megszállás ideje alatt nem vett részt a maga sorsszerűsége politikai kialakításában; a békeszerződés megformálódása alatt Románia államhatárbeli megnövekedéséhez belső elismeréssel nem járult hozzá. Passzivitásban volt Románia államalakulása iránt. Azonban ez a passzivitás mégis kifejezett valami akaratnyilvánítást, tehát a viszonyokhoz képest cselekvőségként hatott. És annyit legalább elérhetett, hogy a magyar népiség kérdésére fel is hívta, ki is hívta a figyelmet. A békekonferencia valamelyes módon honorálta is ezt a figyelmeztetést, mikor a népkisebbségi jogrendszer megalkotására rendelkezéseket szabott, s mikor a volt állami területek gazdasági egybefüggésére is irányelveket írt elő. Bizonyos, hogy az erdélyi és egyéb csatoltságok magyarságának politikai passzivitása a magyar békedelegáció visszaszerző törekvéseire erősítő hatással volt, s e törekvések és a békekonferencia előzetes elhatározásai meg is birkóztak egymással, s ebből a birkózásból alakult ki a békeszerződés némely enyhítése, különösen a békeszerződés kísérelésének az az ígérete, hogy a népiségek elrendezésében igazságos kiegyenlítések fognak történni. Az a megállapítás is súlyos ebben a kísérelésben, hogy a nyelvhatárok és államhatárok egybeesése Közép-Európában keresztül nem vihető. Ez a megállapítás mintegy nyitva hagyja a népek közvéleménye számára azt a kérdést, hogy keresse az el nem érhető két határbeli különbségek megnyugtatót.

Mármint a világ ilyen megnyilatkozása mit jelent? Jogi döntést Románia új államhatárai javára s a döntéssel egyerejű kötelezést a népkisebbségeknek, köztük az elcsatolt magyarságnak az elismerésére, történelmi fejlettségének megfelelő megbe-

csülésére s a törzsmagyarsággal való gazdasági és kulturális egybefüggésének az épen hagyására. Ezt egyszer a békeszerződés minden fájdalommasságából és minden rosszaságából fel kell ismernünk olyan jónak, amiből a népek egyetértése és testvéri belátása nagy fejlesztéseket tudhat kialakítani.

Mert élénk tudattal kell felismernünk, hogy egy másik nagy sorsszerűség is lebeg, de ez már az egész emberiség élete fölött. Az egész emberiség sorsszerűsége: a népek mind mélyebb és mind szélesebb rétegének az érvényesülése, az úgynevezett demokrácia. Ennek a fejlődése visszafordíthatatlan. Nem most a világháború és az utána következő tömegviharzás hozta ezt a visszafordíthatatlanságot, csak ezek a ki-robbanások és felszaggatódások is az útjelzői ennek a haladásnak. Minden történelmi mozdulat és minden kor az emberiség egy-egy elnyomott rétegének hozott bizonyos viszonyokban szabadságot, egy-egy elmaradottságot emelt ki a háttérből és lendített előre. Mind a tömegek nagy tartalékából léptetett elő új népanyagot s ezzel új tényezőket az öntudatos alkotásokra. A régi korok elszigeteltségeit és elzárkózottságait szétértette a népvándorlás, a rómaiak rabszolgatartó kapitalizmusát feloldotta a kereszténység kegyessége, a belőle kifejlődött középkori rendi arisztokratizmus is már jóval nagyobb réteget hozott hatalmi helyzetbe, mint amennyit a római polgárság kiváltságai felemelhettek. Ebben a középkori szélesebb rétegű kiválásban is nyomban kifejlődik a városi polgárság párhuzamos haladása, megalakul a harmadik rend és új társadalmi meg gazdasági kiszélesedéseket és elmélyüléseket tud kivívni. A polgári szabadság korszakában nyomban feltűnik a negyedik rend szabadságvágyó szervezkedése, s most napjainkban éppen ennek az érvényesülése van soron. De a munkásság mellett sok elfeledett földnépe, sok ismeretlenné közömbösített népmillió, a lenézett és áruként, vagy géptöltelékként, vagy egyéb hatalmi felhasználásban kezelt színes fajok sokasága mind megmozdul, mind szabadságokért küzd és helyet követel a népek sorsa intézésében. Valami régóta felküldött akaratsóhajokat, íme, visszahoz a sors élettörvénye. És így látjuk a mai állapotokban szinte iskolapéldáját annak, hogy minden akarat visszatér és teljesül vagy legalábbis teljesülésre van hivatva.

Így visszanézve a máról tegnapra és a közelmúlt vagy régmúlt tegnapelőttökre, tisztán láthatjuk, hogy (mindig az egész világot vévén egységnek) az újabb korok szélesebb néprétegeket öleltek bele a szabadságba a megelőző koroknál. Hogy tehát minden követő korszak demokratikusabb volt az előzőnél. És érezvén napjaink feszültségeit, szemünk előtt látván a néprétegek és új meg új tömegek öntudatoságának a kialakulásait, tisztában kell lennünk vele, hogy ezek nem egy-egy úgynevezett vezérnek a lázításai, hanem sorsszerű megnövekvések és kibontakozások. A jelen csak folytatja a múltat, s ha a múlt újabb és újabb népszélességeket vett föl a szabadságba, a jövő hatványozni fogja a szabadságok kiszélesedését. Ezt a demokráciát mondom én visszafordíthatatlannak.

Semmi esetre se azt jelenti azonban a demokrácia, hogy a néprétegek megfordított helyzetekbe kerülnek. Hogy aki tegnap fölül volt, az ma alákerül s holnap még mélyebbre süpped. Nem. A vázolt demokratikus fejlődés az alsó rétegeknek felemelke-

dését jelenti, az addigi felső rétegek mellé való sorakozását, nem pedig megfordított leigázásokat. Az első konvulziók ugyan ilyen letiprásokat mutatnak, de a robbanások utáni egyensúlyhelyzet mindig az előbbi színvonalakra emeli vissza az ottan voltakat, csak hogy most már újabb elemekkel megsokasodottan. Átlag lesz, de mindig javult, mindig bővült, mindig nagyobbult és így a jövő fejlődését nagyobb kiterjedéssel szolgáló átlag. Ezt a megsokasodást nézheti lekicsinyléssel a korábbi kiváltságosak csoportja, de meg nem tagadhatja, hogy a megsokasodás melléje emelkedett. Joga van annak a csoportnak ahhoz is, hogy maga új magaslatokat keressen, s ezzel új vágyódásokat és a tömegek új magasra töréseit idézze elő. Ennyi igazoltsága van az arisztokratizmusnak, ez az átmenetiség. Egyébként minden arisztokratizmus, de leginkább a szellemi arisztokratizmus nem egyéb, mint a demokratizmus leghatalmasabb emeltyűje és úttörője.

Mondtuk, hogy a magyarság fölötti aktuális sorszerűség: a békeszerződés. Az imént való fejtegetésekben pedig az emberiség fölötti aktuális sorsszerűségre: a demokratizmusra kívántunk rámutatni. Világos, hogy ezek a sorsszerűségek találkozni fognak. Egy nemzet és egy világ egy időben való fejlődési meghatározói kell hogy találkozzanak, *hacsak maga az az illető egy nemzet el nem vonja magát a találkozó elől*. Íme, ebben a „hacsak”-ban van a Romániához csatolt magyarság jövője is, ebben van az életfordulója, hogy alkalmazza-e vagy se a „hacsak”-ot. Akar-e találkozni a világ demokratizmusával, bele akarja-e kapcsolni a maga fejlődését a világ sorsszerűségébe, vagy rábizza másra, rábizza talán magára a vak véletlenre? E kérdésességben van az elszakadt magyarság politikai cselekvőségének a gyökere.

Talán mondhatnák azt az ellenvetést, hogy a törzsmagyarságnak, a megmaradt Magyarországnak kell megtennie a világgal ezt a találkozót. Így állt a helyzet csakugyan a békeszerződés magyar ratifikációjáig. Ha az elszakadt magyarság ez idő előtt is az új államkereteket a maga egyénisége kifejezésére felhasználta volna, ezzel idő előtti elismeréseket fejezett volna ki, s így gyöngítette volna a törzsmagyarság helyzetét ez elszakadtak visszakívánásában. Amióta azonban a világ döntött és ezt a döntést a törzsmagyarság is törvényei közé iktatta, azóta az elszakadt magyarság jogilag is új államhelyzetet kapott és ebben a maga egyénisége kiformalódásáról kell gondoskodnia. A Romániához csatolt magyarság az új államhelyzetben nemzetközileg elismert külön nemzetté változott, melynek saját új állama irányában is közjogai vannak, s ezek védelmét a Népek Szövetsége előtt is igényelheti. De akár befelé, akár kifelé elsősorban saját magának kell az igényeit kiküzdenie, s a maga küzdő kifejezésére csak új államhelyzetén keresztül tudhat megnyilatkozni, nem pedig a korábbi állama útján. *A ratifikációnak ezt a mélyen járó jelentőségét föl kell ismernünk, és aszerint kell cselekednünk*. A magyarságnak többféle államba osztottsága fölött is az ő faji és hagyománybeli eszmei közösségei mind-mind megmaradhatnak, arról egymás iránti szeretettel kell is gondoskodnunk, és ennek a szellemi régiókba tartozó közösségnek a megértetését nekünk is új államunk légkörében el kell érünk. Azonban ez mind nem politika, hanem valami államfölötti és emberiségi érzéseknek a magaslatába tar-

tozik. Ellenben nemzetközi vonatkozású ugyan a gyakorlati politika sok problémája, s így egy nemzeti egyéniség új államhelyzetének és ez államhelyzetben való szabadságjogainak a kialakítása is, de végeredményben mégis az államkereteken belül való megoldásokat jelent. Ebben a megoldásban a szemben álló tényezők csakis az illető nemzetiség és maga az új állam, s csakis ezek vihetik ki ügyeiket a népek nagyobb közvéleménye elé. Úgy van ezzel a Romániához csatolt és ott önálló népegyéniséggé vált magyarság is: magának kell magát kiküzdenie. A megmaradt törzsmagyarságnak ebbe való beavatkozását új államunk a nemzetközi jogra hivatkozva is visszautasíthatná, s ezzel csak a mi helyzetünk demokratikus kialakulása kerülne késleltetésbe, esetleg még nagyobb kockáztatás alá.

Még egy ellenvetést kaphatnánk a magyarság politikai cselekvőségére. Azt ti., hogy a világ demokráciájával az elszakadt magyarság úgy is találkozhat, ha negációval fejezi ki magát. Ezzel valami komoly, bánatos és megrázó jogfenntartást tud a világnak odakiáltani. Csakhogy a világ népeinek szabadság felé haladása (vagyis a demokrácia) a negációkat, a tagadásokat használni nem tudja; az csak a tevőleges, határozott követelésekből tud új izmosságokat magába venni. A negációk az ő számára csak erőtlenségek, mert lényegükben csak panaszkodások. A jogfenntartások is, ha visszavonulással vannak aláhúzva, nem egyebek lemondásoknál, melyek üres szavak álarcával takarva csengenek, de az őszinte elszántság és küzdeni vágyás hiányzik belőlük. Az ilyen erőtlenségek a népek haladásvágyában számot nem tehetnek, s így ilyenekkel a magyarság nem is tudná tartalmassá és hatásossá tenni a maga találkozóját.

*

A békekonferencia békealkotásai és a világ demokratikus fejlődése mindenesetre szembe kerülnek egymással. Mert a békealkotásban csak a megindulás volt jó, csak abban csengett össze a népek szinte rajongó együttérzése. A népek önrendelkezési joga, a gazdasági elzárkózások megszüntetése, a földek és vizek szabadsága, az annexió és megtorlás nélküli béke: ezek voltak az alapgondolatok, amiben győző és legyőzött eleve megegyezett. Erre az alapra azonban olyan elfogult fölépítéseket raktak, melyek a legyőzött népeket időtlen időig a nyomor alávetettségébe dönténék. Az ilyen alávetettség azonban a győztesnek is csak kárát jelentené, mert kifosztott és elnyomított népektől a maga követeléseit meg nem kaphatja, sőt a békés összefüggés minden áldását ez az új rabszolgaság messzi távoztatja. Ez a kialakulás pedig nem a népek fejlődését hozná, hanem kultúrnépek lealacsonyodását a bosszú talpa alá. Érezhető már a felismerés folyamata, hogy így nem haladhat a világ s ilyen békealkotást irányává nem tehet. Európa közgazdasági lehetetlenségei oda érlelik a helyzetet, hogy a békealkotást őszintén vissza kell állítani a népek együttérzésével fogadott jó alapozásokra.

A világ minden népének ez az érdeke. A világból egy-egy területet nem lehet kiválogatni, hogy megfojtsák. Az a megfojtásra szánt terület összefüggött milliárd életszál révén és viszonyok sokszoroságai útján más népekkel. Egyiknek megfojtása a másik életerőinek az elhalását is okozná. *Az idők szervességén kívül az egész világ népeinek is megvan a szervessége.* Az emberiség egy pontjának az üszkösödése megmérgezi az egész emberiség vérkeringését. A világ demokráciája az életerő és az életösztön viharzásával fogja e kórosságokat magából kiküszöbölni. Ma gyűlölet éghet a népek között, de a gyűlöletben már ott lappang a tehetetlenség eleme, hisz talán éppen azért is van a gyűlölet, mert érzi a másra szorultságot; érzi akár fölülkerekedése, akár alulkerekedése ideiglenességében, hogy a maga mindent bíró ereje hiányzik, s hogy ennek az erőnek akár az anyagi, akár a szellemi része ott van a letiprottnál vagy a felülkerekedetttnél. Ezt érzik a népek, mikor egymáson hemperegnek. És a gyűlölet első dühe azzal a káprázattal ragadja el, hogy meg tudja szerezni a másét, ha a másikat kiirtja. Aztán éreznie kell minden irtó mozdulata után, hogy üresebbek lettek a viszonyok körülötte, hogy szétszakított olyan összefüggéseket, miket maga nem tud pótolni. Jön a felocsúdás, jön a kapkodás az összefüggések után. *Ma talán éppen itt tartunk.* A gyűlölet reflexmozdulatait már mindjobban túlrzgek a kapkodás reflexmozdulatai. És ezekből az ösztönszerűségekből irány lesz, az irányból belátás, a belátásból akarat s az akaratból a népek mind szélesebb rétegének szabad egybefolyása. A szabad egybefolyásból lesz a jó, az igazi béke, mely a népek legszélsőbb rétegeinek a megpróbáltatott és így megtisztult lelkéből fakad, s amilyen széles méretű volt a világháború, olyan széles méretűségű népi meggyőződés lesznek a béke fenntartói. A népek meggyőződésének ez a széles méretűsége, ez lesz a világ új demokráciájának a térfoglalása.

Nyilvánvaló, hogy ez a fejlődés a béke jó alapgondolatainak torz kiépítéseit, a kiépítésbe merevített elfogultságokat el fogja tüntetni. Az ideiglenes eltiprásokat az egymás melletti szabadságok egyensúlyhelyzetével fogja felváltani. Ez lesz a békealkotások és a világdemokrácia szembekerüléséből, hogy az erkölcsi erők az erőszakolásokon túl fognak nőni és egy kiegyenlítő magasabb színvonalat adnak az emberiségnek.

A békealkotások komplexumába beletartozik a magyar békeszerződés is. A Romániához szakadt magyarságot pedig anyagi és szellemi érdekeinek legmélyéig érinti, hogy vajon e békeszerződés gyakorlati kivitele milyenné fogja tenni az új államban való helyzetét. Ez a magyarság még vérzik az elszakítás miatt, és éreznie kell, hogy ez a világtény a törzsmagyarság élethelyzetét is végzetesen gúzsba kötötte. Egészen természetes tehát, hogy az elszakadt magyarságnak is akarnia kell az ilyen rossz hatású békének a megjavulását. Akarnia kell maga iránt való kötelességből is, de új államhelyzete iránti tekintetből is, hogy se maga, se környező államhelyzete ki ne maradjon a világ demokráciájának széles méretű megnyugvásaiból. Joga is van hozzá részint a békeszerződés némely rendelkezései alapján, részint a népkisebbségi egyezmény elveinél fogva, részint a békeszerződés kísérőlevelének ígéretei folytán, hogy a népek

önrendelkezési jogának, a népek szabad összefüggésének és a megtorlás nélküli béke-állapotnak az eljövételét követelje. Ezek a szép és jó alapelvek a békeszerződés felépítéséből hiányoznak, csak elvi alapokként vannak meg, tehát érvényesülésüket a békeszerződés gyakorlati kivitelének nemes és emelkedett felfogása tudná biztosítani.

Ezt a felfogást a népek lelkének békés egymásra hatása tudja elhozni. A népek lelkének önként való meggyőződéseiből kell hogy kiviruljon minden nép számára fájdalmainak a megvigasztalása, elszakíttóságának a kiegyenlítése, új helyzeteinek a régi összefüggésekkel való kiegyeztetése.

Nekünk a világdemokrácia eljövételére kell készülnünk. Azt a néplelkek közös fölemelkedésében kibontakozónak kell hinnünk. Ehhez a fölemelkedéshez a magunk meggyőző erejét, lelki fölrázásait, bölcs belátások ébresztésére ható tudásunkat kell használnunk. Oda kell állítanunk népi önértetünk tiszta homlokát és őszinte, nyílt egyenességét, s ezzel ráhatunk minden tényezőre, hogy önként és jó megegyezéssel javítsuk ki a békeszerződés rossz fölépítéseit. Így kapcsoljuk bele az elszakadt magyarság jövődjét a világdemokrácia fölemelő biztonságaiba.

És ezért kell a magyarságnak a politikai cselekvőség eszközét is a maga minél teljesebb kifejezésére igénybe vennie. A politikai cselekvőség rendszerében alapgondolat is, irányeszme is az lehet, hogy a békeszerződést a gyakorlati kivitelén keresztül s a népek együttérzésének fölkelte révén meg kell javítani a szeretet, a megbocsátás és a szabadságok tartalmával.

*

Egyes gyakorlati részletekre immár csak vázlatosan mutatok rá, mert az alapgondolat kifejezése után az egyes gondolati kialakulások a helyzetektől függenek. Első dolognak tartom, hogy a magyarság központi városa, Kolozsvár kezdeményezze a Magyar Nemzeti Szövetség megalakulását. A szövetség a magyarság politikai testülete lesz arra a célra, hogy a magyar nemzeti kisebbség általa az államélet minden vonatkozásában felvegye a politikai cselekvőséget. Adminisztrálja a magyar nemzeti kisebbség életigényeit úgy a parlamenten kívül, mint a parlamenten belül és nemzetközi vonatkozásokban is. Erre a célra állandó központi irodát tart fenn, igazgatóságot és igazgatóválasztmányt rendel, vidéki igazgatóságokat szervez, s legfőbb fokon közgyűléssel és nagy választmánnyal kormányozza magát. Az MNSz kolozsvári kezdeményezése az itteni minden rendű és rangú magyar lakosság ad hoc képviselte útján akként történik, hogy ez a képviselő előkészítő bizottságot alkot, ez a bizottság a vidéki csatlakozásokat összehozza, a nemzeti szövetség működési szabályzatát, illetve működése alapeszméit kormányelismerés végett a hatóságoknál előterjeszti, az elismerés alapján a vidéki képviselőket a szövetség végleges szervezetének megalkotására egybehívja.

Az ilyen megalakulásig is az előkészítő bizottság bizonyos átmeneti feladatok megoldását igyekszik elérni. Ilyen átmeneti feladatok: a magyar békeszerződésből folyó

elszámolások (likvidációk), a magyar tisztviselők ügyének a rendezése, a pénzbevéltásból folyó károsodások kiegyenlítése, a hadikölcsönkötvények és a be nem váltott koronák ügyének jóvátételi bizottság elé terjesztése. Hasonló átmeneti kérdések még bizonyára akadnak, amik az államhelyzet változása folytán leginkább a magyarságot terhelik s mind külső elintézésre szorulnak. Külső és belső elintézés kölcsönössége szükséges a kiutasítottak és erdélyi otthonukból kinn rekedtek hazahozatala érdekében. Ezzel Magyarország is súlyos társadalmi teher alól szabadul meg, de Románia új területein is több nyugalom lesz, és az otthonlét érzésének termékenyítő ereje fog hálásan nekilendülni. És van még egy gyors megoldani való, ami már tisztán belső elintézésre szorul: ez a csatolt területek magyar vasutasainak és postásainak a lelki ki-elégítése, életbiztonságának a visszaadása. Ennek a kérdésnek a megoldása egymaga képes lesz a szállítási rossz viszonyok elhatározó megjavulásának az előidézésére. A szállítási viszonyok helyrehozatalától pedig sok minden függ, talán az egész társadalmi béke.

Ezek mind az átmenetépítés sürgősségeibe tartoznak. Mindezekkel párhuzamosan sürgős persze magának a nemzeti szövetségnek a kiépítése. Mert sürgősek a magyarság egyházi és iskolai, valamint közgazdasági álláspontjainak és kívánalmainak a kifejezése is, ezeket pedig politikai hatóerővel már az összes magyarság képviseletének kell kiejtenie. Az iskolák kérdésében különösen fontos a fenntartói jogok rendezése, mégpedig úgy, hogy az iskolák a magyarság előszeretete szerinti fenntartóknál legyenek. A közgazdasági kérdésekben pedig különösen fontos, hogy először is a földreform ügyét oldják meg a magyarság elbirtoktalanításának a célzata nélkül; másodszor pedig az új területeknek a régi területekkel szemben való elpénztelenítése és forgalmi életének ilyen módon való megbénítása érjen véget. – A szövetség megalakulásakor előtérbe lép a székely kérdés is; leginkább azért, mert a székelyek számára a népkisebbségi egyezmény külön egyházi és iskolai autonómiát biztosít. Másrészt a székelyföldnek összefüggő nagyobb területisége és birtokviszonyainak különös egyszerűségei miatt jelentős külön érdekei is vannak. Mindezek gondozására legcélszerűbb a magyar nemzeti szövetségben belül külön székely ügyosztályt állítani. – Éppúgy külön gondozást igényel a munkáskérdés ügye. A magyar nemzeti szövetségnek részint a magyarság közgazdasági termelőereje érdekében, részint a nemzeti és nemzetközi elvek egészséges összefüggésének a megteremtéséért meg kell tennie, hogy a munkássággal állandó és szerves kapcsolatot létesítsen. – Az államéletben való megnyugtató elhelyezkedés követeli, hogy a magyarság magát minden legkisebb helyen is összeírja, számba vegye és más népiségekkel való arányait mintegy tisztázza. Ez a nemzeti kataszter megszerkesztésének az alapvetése. Ezzel kapcsolatban ismét az államéletbeli egymásmellettiség és ekként való megnyugtató elhelyezkedés szempontja követeli azt is, hogy a magyar nemzeti szövetség a többi népiségek, illetve nemzetek szervezeteivel is az összeköttetést megtalálja és a barátságos együttműködést biztosítsa.

Az átmeneti teendők után ezek mind elsősorban való teendői lesznek a Magyar Nemzeti Szövetségnek. Tulajdonképpen ezek az ő stabilitási viszonyainak a megalapozásai.

Jönnek a mozgó, a működő viszonyainak a körvonalai. Ezek együttvéve magát a politikai cselekvőséget adják. Ez a cselekvőség részint parlamenten kívüli, részint parlamenten belüli. De a parlamenten kívüliség is jórészt abból folyik, hogy a magyarság parlamenti képvisellete hiányzik. Ebbe a munkakörbe tartozik a magyarság sérelmeinek az orvosoltatása, továbbá a választójogi rendszer alkotásbeli és végrehajtásbeli hiányainak a helyrehozatala, különösen a választói jegyzéknek minden magyar egyén javára való kiigazítása. A parlamenten belüli működésre való előkészület ez, melyre feltétlenül el kell határozni magát a magyarságnak, mert más népkisebbségekkel való politikai együttműködése csak így lehetséges, másrészt az új területek alkotmányozásának az ügyébe is csak így tud befolyást szerezni. Az elmondottak után különben sem szorul bővebb indokolásra, hogy a Magyar Nemzeti Szövetség éppen a parlamenti cselekvőség útján tud legmozgalmasabban érvényesülni, s úgy az állam politikai életére ráhatni, mint a világdemokrácia követelményeinek hangot adni.

A parlamenten belüli működés a Magyar Nemzeti Szövetséget összefüggésbe hozza a pártok kérdésével. Elismerem a jogosultságát és megokoltságát, hogy foglalkozási ágak és világnézetek irányában differenciálódó pártéletnek kell alakulnia. Azonban a magyarság pártjait nemzeti egyéniségük ügyének a kiküzdése együtt kell hogy tartsa. Ennél fogva a pártéletet is alá kell rendelniök, vagy legalábbis összhangzásba kell hozniök a Nemzeti Szövetség általános irányelveivel, s kifelé együttesen pártszövetséggé kell megjelenniök. A pártok szintézisét sok minden közös eszmény meg fogja hozni; még a szocialista pártokkal való együttműködés lehetőségét is bizonyosnak látom. Annál inkább az olyan szabad polgári pártokkal való együttműködést, melyek nem csak egy nemzet ügyét, hanem a nemzetek viszályainak a kiegyenlítése ügyét karolják fel s minden elnyomottság ellen az emberi jogok nevével szállanak síkra. Az emberi jogok pártjának a kialakulását különben is közel levőnek tartom, s ettől a párttól a Magyar Nemzet Szövetség bármely pártja se idegenkedhetik.

A szövetségnek még a maga körén kívül is szintézisekre kell törekednie az olyan értelmű világdemokráciáért, mely a korábbi fejlődési fokokat leroskadni nem engedi, hanem azoknak minél szélesebb kiterjesztését akarja. A szövetség előtt a békeszerződésnek népszabadságokkal való megjavítása lehet az eszmény, effelé kell hatnia úgy a maga népének minden önérzetes megnyilatkozásával, mint más népek hasonló önérzetének a fölkeltésével. Az államalkotó külön nemzetek önkormányzati szabadsága, az ilyen önkormányzatoknak úgy területi, mint testületi szervezése, ezek kölcsönös együttműködése, s így a nemzetek szövetségéből épült állam – ez a külön népiségek, a külön nyelvhatárok legtöbb kínosságát föltétlenül elenyészteti. A Magyar Nemzeti Szövetség ezen a fejlődésen keresztül maga előtt láthatja a Duna menti államok gazdasági egységének is a távlatát, s ezen az egységen túl az Európai Egyesült Államok kialakulását is, szóval a világ népei békéjének a legfőbb alakulatát.

Az elszakadt magyarságnak minden új államban a maga fejlődését ebbe a világosdorba kell állítania. Elveszthette a régi hazáját, de nem veszthette el a nemzete jövőjében való bizodalmat. Nemzete szeretetén keresztül meg kell szeretnie nemzettársait, s lelkének és munkakészségének minden erejével fel kell ébresztenie maga iránt is nemzettársainak a szeretetét. A politikai cselekvősége is ennek a fejlődésnek egyik s talán a leghathatósabb eszköze. Nem nélkülözheti, nyelvet ad neki a némaságában, bátorságot az ő sötéttségében, védelmet a félreértettségében és sokszor megrugdaltságában. Ezek kell hogy érjenek, s magyarságnak új hazájában is meg kell eszményeit és minden népek együttes szabadságának a magasságában meg kell találnia régi hazájának is a testvériségét. Nincs vége semminek, hanem ezután kezdődik az emberiség életének a szebbik útja. Lépünk rá bátor léptekkel.

És ha csak tövisek várnának, ha kilátástalan küzdelem in..... jutnánk? Azt is meg kell próbálnunk, hadd lehessen nyugodt a lelkiismeretünk, hogy – mindent megpróbáltunk. A sors parancsára mennünk kell előre.

Kós Károly–Paál Árpád–Zágoni István: Kiáltó szó. Kolozsvár, 1921.

12.

Teleki Pál: A nemzetiségi kérdés – a geográfus szemszögéből.

(A williamstowni egyetemen (USA) 1921 nyarán tartott 8. számú előadásom).¹

Ma a fajkérdésről fogok beszélni és pedig úgy, amint azt a geográfus látja. A »faj« (»race«) megjelölést ebben az előadásomban a modern köznapi (politikai) értelemben fogom használni. Tehát nemzetiséget, a jelen pillanatban még inkább nyelvi csoportot értek rajta. A nyelv volt a nemzetiségnek és vele a politikai értelemben értelmezett fajnak a békekonferencián, a győzők által előtérbe tolt ismertető jele. Tudományosan se a nemzetiség, se a nyelvcsoporthoz nem azonos a fajjal. A faj öröklést, örökölt tulajdonságokat jelent és az emberiség fejlődésének nagy periódusaiban sokkal inkább befolyásolta az emberiség sorsát, mint a nyelv, vagy a nemzetiség, amelyeket az ember cserélhet – és ezt sokszor meg is tette.

Lord Bryce itt tartott előadásainak egyikében világosan mutatott rá e probléma nehézségeire, ő így definiálta a nemzetiséget: »Embercsoport, amelyet bizonyos érzelmek hoztak össze és fűztek egybe.« Hozzátette, hogy nincs két hasonló eset. Én azt akarom önöknek megmutatni, hogyan jutottam mint geográfus egészen más oldalról Lord Bryce-éhez hasonló következtetésekre és hogyan vezettek ilyen természetű kutatásaim és gondolataim, ha nem is megoldásra, de legalább is egy talán figyelemre érdemes tudományos módszerre, amely a nemzetiségi kérdésben megoldásokhoz közelebb vezethet.²

Noha e kérdésről rengeteget írtak, nem hiszem, hogy a probléma természetéről a világ közvéleményének világos képe lenne. Ha áttekintem az úgynevezett nemzetiségi kérdés, vagy ha tetszik: faji kérdés politikai irodalmát, rengeteg régi előítéletet látok uralkodni és fennmaradni. Az elnyomatásnak régi történeteivel találkozunk, tipikusan Macedóniában. E történeteket a könyvek egész során követhetjük visszafelé, fonásról- forrásra. Néha valóban mosolyra késztet, amikor a vitában mind a két fél ugyanazokat a fényképeket közli le, hogy az ellenfélnek a kegyetlenségét bizonyítsa. Ha a nemzetiségi kérdésről írott könyveket forrásaik szempontjából tanulmányozzuk, rájövünk, hogy kevés a forrás és sok az idézet.

A nemzetiségi kérdésnek tudományos tanulmányozása mindenképpen új, részletes, előítéletnélküli kutatást tenne szükségessé. Ha jobban beletekintenének az eddigi irodalomba, látnák, hogy túlságosan sok az általánosítás. A világ közvéleménye ezekből a leírásokból azt a benyomást kapja, hogy a probléma Macedóniában ugyanaz, mint Magyarországon, – Magyar- országon az mint Örményországban és minden országban, ahol nemzetek, fajok vegyesen laknak.

1 Ez az előadás a magyar olvasó előtt kissé furcsának fog feltűnni, de a módszer szempontjából úgy hagytam, amint azt a teljesen idegen amerikai közönség előtt elmondtam.

2 Lord Bryce egykor Anglia nagykövete volt Amerikában. Különös tiszteletnek örvendett és mellesleg a hatvanas években beutazta Erdélyt. Velem és többekkel egyidejűleg tartott előadássorozatot a Williams College-ben.

Egy második nehézség, hogy ahol a kutatás szempontjai és a megoldások keresése tudományosak is, még ott is jobbra egy tudomány és ennek módszerei állanak előtérben és ez: a jogtudomány, néha pedig csak tudományoskodás. Máskor a sentimentalismus, az elnyomottak jogainak előnybe helyezése kerekedik felül. De az így termelt elméletek legnagyobb része nem konstruktív. Rendszerint nem veszik tekintetbe a való életet, amely kiegyenlítést kíván és teremti. Ha aztán ezek az egyoldalú eszmék megvalósításra kerülnek, gyakran odavezetnek, hogy az úgynevezett »elnyomót« juttatják ugyanabba, sőt rosszabb helyzetbe, mint amilyen állítólag fordítottan, uralkodott.. De valamennyi között a legfőbb hiba az, hogy ezeket a problémákat propagandisták használták ki és valóban tudományos pártatlansággal alig kezelték őket.

Engedjék meg, hogy elmondjam önöknek: hogyan próbáltam megfogni ezeket a problémákat tisztára a geográfus szemszögéből. Tudom, hogy a gondolat és módszer, amelyet idehozok, új és hogy még keresztül kell mennie a kritikán, de meg vagyok győződve arról, hogy némi érdekesség van benne. Én magam is akkor kezdtem egészen világosan látni, amikor – egyes eszméim már voltak ezen a téren – néhány collegámmal sajátos célból részletes néprajzi térképet kellett rajzolnunk, olyan méretű térképet, amelyen nem kellett a szerkesztőnek és a rajzolónak a tényeket összevonni és egyszerűsíteni úgy, amint az kisméretű térképeken minden vonatkozásban történni szokott.³

Az általános probléma szempontjából semmi jelentősége sincs annak, hogy ez a térkép véletlenül éppen Magyarország térképe volt.

Azok a néprajzi térképek, amelyek közkézen forognak, rendszerint nem adnak választ egyébre, mini arra, hogy minő nemzetiség lakik többségben valamely területen. Ezek a néprajzi térképek sohase felelnek arra, hogy ez a többség mekkora, milyen arányú; arra se, hogy mekkora a népsűrűség. Így például. Andrée jói ismert Hand-Atlasának európai néprajzi térképen 18 millió lengyelt ugyanakkora színes folt ábrázol, mint 7,4 millió belgát (wallont és flamandot!); 2-3 millió norvéget pedig nyolcszor akkora színes folt ábrázol, mint ezt a bizonyos 7,4 millió belgát. Ezeknek az átlagos néprajzi térképeknek tehát – mert nemcsak Andrée térképen van így – azt a benyomást kell kelteniök az olvasóban, mintha 8-szor annyi norvég volna, mint belga, – tehát 58 millió norvég a tényleges 2-3 millió helyett.

A brit vezérkar által kiadott néprajzi térképen 10,5 millió románt 11-szer akkora piros folt ábrázol, mint amekkora a 6,3 millió csehet ábrázoló kék folt. Így színezett területértékben 70 millió románt ábrázol ez a térkép. 3,5 millió bolgárt hasonlóképpen kétszer nagyobb zöld folt ábrázol a cseh kék foltnál, – azt a benyomást keltve, mintha 14 millió volna, a bolgárok száma.

3 Ez a térkép, amelyre itt utalok, az a nagy néprajzi térkép, amelyet Kogutowitz Károly, Bátky Zsigmond és több más barátommal együtt a bolgár front összeomlásának másodnapján kezdtünk rajzolni : 200.000 léptékben. 32 kézirati példányban rajzolta meg hét magyar geográfus, körülbelül 70 statisztikus és rajzoló. Beterjesztetett békedelegáció első jegyzékével. Egyes példányait hazánk legfontosabb könyvtáraiban őrzik. Később 1:300.000 léptékben kiadta Kogutowit Károly.

A közönségesen használt néprajzi térképek az átlagolvasónak ilyen, bizonyos esetekben még hamisabb képet adnak. Ha ilyen képzetek hatása alatt keletkeznek aztán törvényhozási vagy jogi elhatározások, ezek nem lehetnek egyebek képtelenségeknél.

Ez volt az ok, amelynél fogva néhány geográfus barátommal arra a meggyőződésre jutottunk, hogy akkora néprajzi térképet kell rajzolnunk, amelynek léptéke megengedi azt, hogy semmit se általánosítsunk, hanem a nemzetiségek településének tényeit a maguk valóságában vessük papírra. A lakosságot e térképen körökkel ábrázoltuk. A nagyobb körök 1000 a kicsik 100 lakost; a félkörök 500, illetőleg 50-et, a kis félkörök 2,5-nél több lakost ábrázolnak. A mellékek (4.) ábra világosabban beszél.

Ilyen térkép több mindenféle olyan dologra ad feleletet, amire a rendes néprajzi térképekről sohase kaphatni választ. Leolvasható róla a település módja: hogy tanyai vagy falusi-e. Leolvasható a falvak és városok mérete, a városi központok eloszlása, tehát a vásárközpontok fekvése által a kereskedelem iránya. Leolvasható természetesen a különböző tájak népsűrűsége, amint a természeti, különösen a domborzati tényezőkhöz és a gazdasági adottságokhoz alkalmazkodik. Leolvasható a nemzetiségek eloszlása, illetőleg keveredésük módja.

Hogy Magyarországot választottam e tanulmány első példájául, az egyszerűen azért történt, mert a béketárgyalások céljaira rajzolt térképünk a legalkalmasabb, sőt az egyedül rendelkezésemre álló tökéletes forrás és példa volt ebben a tekintetben. Másrészt hazámban való helyszíni ismereteim is okadatolták ezt. Végül harmadszor, akaratlanul, mert teljesen elméletileg: Miss Marion Mewbigint, az Edinburghban megjelenő Scottish Geographical Magaziné szerkesztője, a balkáni kérdések egyik első tekintélye Magyarországot állítja oda, mint a nemzetiségi problémának egyik tipikus példáját.

Ehhez idéznem kell Miss Newbigint: »Röviden úgy hiszem, hogy nemcsak, a faj az, ami egy nemzetet tesz, – bármit értsünk faj alatt – nem is egyedül vallás, sem a nyelv, se a történelem, se a tradíció egyedül, amelyek mindegyikét állították, már oda, mini a nemzeti hovatartozás kritériumát. E tényezők mindegyike bizonyos szerepet játszik egy nemzet formálásában, de legalább részben, a gazdasági érdekek közössége is szerepet játszik, amit ismét a földrajzi tényezők szabályoznak. A földrajzi szempont a nemzetalkotó tényezők legfontosabbikának látszik előttem az, hogy legyen egy nagy, sűrű lakosságot eltartani képes terület, amelyet olyan területek vesznek körül, amelyek fokozatosan mind kevésbé és kevésbé alkalmasak a sűrű lakosság eltartására. Ritkán lakott peremvidékek alkossák a természetes határt, A nagyfontosságú nemzetalkotó tényezők között ki szeretném emelni azt, hogy a legtermékenyebb területek, az ipar keletkezésére legalkalmasabb helyek, a legfontosabb központok, amelyekben a kereskedelem útvonalai összefutnak, összeesnek a sűrűn lakott területtel – és azok a vonalak is itt összpontosuljanak, amelyek a területet a külvilággal összekötik, tehát a világútvonalak.« (Geographical Journal, L. kötet 5. szám. 1917.)

Ez a leírás szóról-szóra talál Magyarországra. Miss Newbigint nem Magyarországot, hanem egy eszményi országot akart leírni, amely a nemzetiségi probléma szem-

pontjából éles ellentéte legyen a Balkánnak, ahol ez a probléma, szerinte, oly megoldhatatlannak látszik.

Midőn a problémának tudományos elbírálásához fogtam, félre kellett tennem mindenféle nemzeti szempontot, sőt érzést és teljesen csak a tudományos kritika hideg szemszögéből kellett bonckés alá vennem azt. Először is meg kellett állapítanom, hogy azok a (Magyarországra vonatkozó) statistikák, amelyeknek alapján a nagy térkép készült, szavahihető-e oly mértékig, amennyire azt a népességi statistikáktól a világon átlagban bárhol megkívánhatjuk. Hiszen e statistikák sehol a világon sem 100%-ig fedik, a legteljesebb valóságot. Nem azért, mintha összeállítóik színezní, elferdíteni szeretnének, de mert a számolásnál, az összeírásnál apró tévedések mindenhol belecsúsznak. De ha nagy számokról van szó, akkor a különböző irányú tévedések rendszerint teljesen kiegyensúlyozzák egymást.

Olyan bizonyítékokat találtam, amelyek igazolták előttem, hogy a magyar népszámlálási statistikában mindenki feltétlenül megbízhat. így példának okáért: Erdélyben a vallási statistikával ellenőrizhetjük a nemzetiségi statistikát. Valaki mondhatja azt, hogy magyar – és ugyanaz az ember holnap azt mondhatja, hogy tót. De ki van zárva, hogy valaki ma azt mondhasa, hogy római katolikus és holnap azt, hogy protestáns, mivel vallása az anyakönyvbe be van írva. Ezt nem lehet egyszerűen a népszámlálásnál való bemondással megváltoztam?

Erdélyben lehetséges ilyen ellenőrzés, a vallási statisztika alapján. Mert majdnem kivétel nélkül minden oláh és minden cigány (bár ezek száma csekély) görög katolikus vagy görögkeleti. A magyarok kivétel nélkül római katolikusok, kálvinisták vagy unitáriusok, kevesen luteránusok. A németek, azaz a szászok nagyjából lutheránusok. Persze vannak római katolikusok az utóbbiak között is, de azt mondhatjuk, hogy ezek és a lutheránus magyarok – mindkét csoport elég kicsiny – körülbelül kiegyenlítik egymást. A zsidók vagy magyaroknak vagy németeknek vallják magukat.⁴

Nemzet		Vallás	
Magyarok	918 000	Római katolikusok, unitáriusok és zsidók együtt	906 000
Szászok	234 000	Lutheránusok:	229 000
Oláhok (és cigányok)	1,526 0000	Görögkatolikusok és görögkeletiek	1,524 000

Erdélyben és az ország másik két keleti részében⁵ ezek tehát tökéletesen találunk.

E mellett rendelkezésemre állott egy román professzornak, Masere Miklósnak, a tanúsága, aki a háború előtt írott könyvében azt mondotta, hogy a román papok által összeállított egyházi statisztikák nem szavahihető és tudományos célra hasznavehetetlenek; ő ennek következtében a magyar statisztikát használta. Azt mondja azonban, hogy az egyházi statisztikáktól összeredményben nem térnek el nagyon. A magyar statisztika ugyanis Erdélyben 1,397.000 románt számít, míg a román egyházi

4 Azért említettem, mivel amerikaiak kifogásolták, hogy néprajai térképünk nem tünteti fel a zsidó nemzetiséget.

5 Az elcsatolt területeket.

statisztikák 1,418.000-t. A különbség tehát igen csekély. A másik tanuságtétel a magyar statisztika helyessége mellett Niederle professzoré, az ismert cseh ethnografusé, aki azt mondta, hogy a magyar statisztika hibacoefficiense a tótokra vonatkozólag talán 10 percentre tehető. Ezt az állítását tót nemzetiségi vezérek kijelentéseire alapítja, akik azt mondják, hogy a magyar statisztikát a tótok kárára állították össze.

Láthatják kérem, hogy ezek után nyugodtan bízhattam magamat a magyar statisztika szavahihetőségére és használhattam azt a probléma tudományos kutatásánál.

Az említett nagy térképen látunk néhány dolgot, amit a kisebb méretű néprajzi térképek nem mutatnak. Szembeszökik az, hogy a nemzetiségek kevertsége egészben, de különösen egyes tájakban is oly változatos és oly bonyolult, hogy nemzetiségi határokat vonni egyes kivételes esetekben és rövid darabokon lehet csupán. Még hogyha lehetetlen kis egységekre osztanak is fel az országot, akkor se jutnánk oly vonalakhoz, amelyek a nemzetiségeket valóban elválasztanák egymástól. Számos esetben maguk az egyes falvak is erősen kevert nemzetiségűek, az ország egyes részeiben pedig azért se lehet megvonni a nemzetiségi határt, mert a nemzetiségeket egymástól élesen megkülönböztetni sem lehet. A nemzetiség gyakran változik vagy összefolyik. így példának okáért: a keleti tótságban találunk nagyszámú magyarrá vált tótot, tóttá vált magyart; tóttá vagy magyarrá vált németet (szászt), eltótosodott rutént. Nem lehet mindig oly könnyen meghatározni az egyes embernek a nemzetiségét sem. Sokszor talán ő maga sem tudná megmondani. Mert tudniok kell önöknek, hogy a régi Magyarország számos táján az egyszerű parasztember is beszél vagy ért két-három nyelven. Az összeházasodás is igen gyakori. És a gyerekek nemzetisége sok mindentől függ. A nyelv persze fontos, de a hagyomány, meg aztán az érdek is sokszor közrejátszik; a környezet is. Gyakran a foglalkozás határozza meg a nemzetiséget ilyen helyen. Azután: maga a nyelv is annyi minden tényezőtől függ; a szülők nemzeti erejétől, a szülők nemtörődömségétől, baráti kapcsolataiktól, óhajaiktól, ambícióiktól és sok mindenféle ilyentől. Ezek a dolgok elég természetesek arra, hogy közérthetőnek tekinthessem őket.

Van azután egy másik tény is, amely a nagy térképről szembeszökik: nemcsak a település módja, a települések vagy falvak alakja, nagysága, eloszlása más és más tájanként, hanem más a különböző tájakon a népvegyülés típusa is. Az egyes nemzetiségek keveredésének módja a különböző tájakban más és más és érdekesen esik össze a természeti tényezők által körülírt és adott tájak területeivel. A település módja mindig összefügg a mezőgazdaság és az ipar helyi rendszerével és típusával. Minderre később általános szempontból még rátérek.

Most előbb inkább le akarok írni önöknek egy pár tájat valamivel nagyobb részletességgel. Elsőnek azt a tájat, amelyet Bánátnak nevezünk. Ez a terület körülbelül félakkora, mint Európa kisebb államai, Belgium, Hollandia vagy Schweiz. A területen négy nemzetiség lakik. Számarányuk a következő: oláhok 30, németek 27, szerbek 20, magyarok 16-8%. Ez együtt 94%. A többi százalék kisebb csoportok, tótok, bolgárok stb. között oszlik el. A terület 432 községéből 303, azaz a községek háromnegyedrésze

tiszta nemzetiségű, olyan, amelyben egy nemzetiség 80 százaléknál nagyobb többségben van. Csak 129 az olyan község, amely többé-kevésbé kevert. A nagy térképen ezt világosan mutatják a színek. De, mint a térképről látható, ezek a különböző színek úgy el vannak szórva, hogy alig találunk két egyforma színű községet egymás mellett. Kiemelek egy példát. Ha Pancsováról Nagybecskerekre autóznak., öt falun fognak keresztülmenni. Mindegyik 4–5000 lakosú nagyközség. Mindegyik más nemzetiségű. Az első tisztán német, a második szerb, a harmadik magyar, a negyedik tót, az utolsó majdnem tisztán oláh. Itt aztán teljesen kizárt néprajzi határt vonni. Ha a település keveredésének típusát tudományosan kellene meghatároznom, azt mondanám erre a bánáti tájra, hogy: vegyületlen nemzetiségű községeknek egyik legkevertebb nemzetiségű települési területe a világon. Egy különös kaleidoskóp (4. ábra).

A térképről az is látható, hogy a nemzetiségek egyike sem őrzött meg valamely sajátos települési formát. Az összes községek alaprajza ugyanazokat a szabályos formákat mutatja, egymást derékszögben metsző utcákkal. A községek meglehetősen nagyok. Kétezer-től négyezerig való lakosuk van. A térkép világosan mutatja tehát, hogy ez újonnan telepített táj. E területnek a határai élesek a település szempontjából is. A Maroson és a Tiszán túl és a krassói hegyekben egészen más településformákat és más néprajzi keveredést fognak találni.

Olyan területen, mint amelyet itt leírtam az egyes községekben nyelvi ellentétek, nehézségek kevésbé fognak támadni. De már a következő közigazgatási egységben, mondjuk járásban a jogok kiegyenlítésének bonyolult módszerét kell megtalálni. A gazdasági feltételeknek és érdekeknek azonossága bizonyos mértékig segítségére jöhet annak, aki az egységesítésben a gazdasági tényezők súlyát próbálja érvényesíteni a nemzeti tényezővel szemben.

Most egy másik példára térek át. Nem messze innen, Erdély keleti részében is találunk egy telepes országrészt. De nem új telepesekét, mint a Bánátban, amelynek lakossága mind a XVIII. század során vándorolt be. Erről egy másik előadásban beszéltem már Önök előtt.

A keleti és déli Erdély szászágának őseit a XI. században telepítették ide. Privilegiumaik és önkormányzatuk hosszú évszázadokon át védelmezték őket a más nemzetiségekkel való versenyben és a közöttük való elkeveredéstől. Az oláhok csak jóval később vándoroltak be e területre. Nem részesültek önkormányzati jogokban és nem váltak részeseivé a szász közvagyonnak sem. Az oláhság számbelileg ma már túlszárnyalta a szászokat, akiknek önkormányzata is gyengült. Az oláhság ma már erősen veszélyezteti a szász közvagyon is.

Erdélynek ebben a részében a néprajzi vegyülés típusa lényegesen különbözik attól, amit a Bánátban láttunk. Először is: itt csak két nemzetiség van, A községeknek körülbelül 50%-ában a két nemzetiség ereje körülbelül egyforma, míg az egész területen a szászok a lakosság 31, az oláhok 53%-át teszik. De a magyarok, akik a terület lakosságának, körülbelül 13%-át teszik, inkább a szászokhoz húznak, úgyhogy a két tőnemzetiség arányát ezeknek a javára billentik. Az egyensúly azáltal is helyreáll,

hogy a szászoknak a művelődési foka sokkal magasabb. A terület elég élesen válik ki a néprajzi térképen. Néhány nagy völgyből áll és egyes városi súlypontok felé való települési gravitációja nyilvánvaló.

Anélkül, hogy minden ilyen példa után levonnám a következtetéseket, tovább haladok és most egy északi példát veszek elő: a keleti tótságot, ahol ismét négy nemzetiséggel van dolgunk. Ha ennek alapján hasonlítjuk össze a keleti tótságot a Bánáttal, úgy nem látunk akkora különbséget, bár a nemzetiségek aránya nem olyan kiegyensúlyozott, mint amott. 5°% magyarral szemben 26% tót, 15% rutént és 6% németet számolhatunk. A 6% német súlyát ismét emeli régi és magas városi műveltsége. Ha azonban közelebből megnézzük a dolgot, mélyreható különbségeket fogunk találni a keveredés típusát illetően. A nemzetiségi eloszlásnak egészen más képet ad már az a körülmény is, hogy a németek itt városlakók, a rutének a magas hegységnek egymással összeköttetésben nem álló völgyeiben laknak. Ha a természeti földrajzból szabad egy hasonlatot kölcsönöznöm, azt mondanám, hogy nemzetiségileg »függő völgyekben«. Le kell jönniök a tót vagy magyar területre, hogy a szomszédos völgybe mehessenek. A Csehszlovákia tartozékát képező ruténföldnek a határát nem is vonták meg a néprajzi határon. A ruténeknek egyharmad része, kb. 150.000 kívül marad ezen az önkormányzat ígéretével létesített területen.

Az általam itt példaképpen vett egész terület nyugati részén a tót, déli részén a magyar községek vannak túlsúlyban. De amint a területnek a közepe felé haladunk, a keveredés a négy nemzetiség között, de különösen az utóbbi kettő között mind nagyobb és bonyolultabb lesz. Alig találunk hazánkban területet, ahol ennyire kevert lenne a helyzet. És ezért is találunk e területen rengeteg elmagyarosodott tót, eltótosodott magyart, eltótosodott rutént, eltótosodott vagy elmagyarosodott németet, stb.

Mind ennek megvan a maga földrajzi oka. Alig van Magyarországnak a belseje felé nyílt peremtája, amely földrajzilag ilyen jól volna meghatározva, gazdaságilag ilyen egységet alkotna, mert az összes folyók a terület közepe felé futnak. Ez a terület a magyar alföldnek szinte egy nyílt öble.

Most a szomszédba, valamivel még keletebbre: a régi magyar Máramaros vármegyébe megyek át, a mai rutén »autonóm« területre, amely területnek a békeszerződések rendelkezései szerint Csehszlovákia önkormányzatot kellene hogy adjon. Ezen a területen a rutének vannak 45%-kal viszonylagos többségben, különösen a terület északi kétharmadában; bár itt is sok magyar, valamint bevándorló galíciai zsidóság is lakik. A magyar szóróvándorlók tekintélyes, kb. 31%. A vármegyében, illetőleg Ruténiában 23,6 %-ban oláhság is lakik, de nem keverten a ruténnel, hanem a terület déli részének két különálló völgyében. Ezeknek 80,000 lakosa majdnem kizárólag oláh. De mivel ezeket a déli hegyek teljesen elvágták Erdélytől és a völgyek magyar- és ruténlakta területre nyílnak: ide kapcsolták őket. A hegyeken át Erdélybe vezetnek a hágók, amelyek azonban az évnél nyolc hónapjában járhatatlanok. Itt sem lehetett tehát néprajzi határt vonni,

Most előveszek egy ötödik példaesetet, ezúttal Magyar-ország legtávolabbi nyugatán. Ez a terület az osztrák-magyar határon, Bécstől nem messze fekszik. Az osztrákok Burgenlandnak nevezik. Nyugati határát nem nagyon szembeszökő földrajzi tényezők írják elő, de régi történelmi hagyomány és állapot, amely Magyarország e részének német lakosságát igen jó magyar hazafivá formálta. Ha ennek a területnek keleti határát akarjuk megvonni, az nem ott fut, ahol a békekonferencia által vont néprajzi határ, hanem keletebbre, magyar területen, mert a területnek gazdasági központjai is ezen a magyar területen fekszenek. Ennek a területnek különböző. 230.000 magyar és különböző. 228.500 német lakosa van. A horvát falvaknak kb. 47 000 lakosa van. Bár a németek és a horvátok a terület nyugati, a magyarok a terület keleti részét foglalják el, gazdasági szempontból ezt a területet nem lehet északról-délre kettészelni. De nemzetiségileg egységes közigazgatási egységeket, járásokat formálni lehetett volna.

Vannak Magyarországnak más tájai, amelyek nemzetiségileg egységesek, ha fenti ethnogeografiai nomenclatúrám kifejezésével akarok élni: amelyek faji keveredésük tekintetében keveretlen típusúak. Így példának okáért Magyarország észak-nyugati határán a Felső- és Közép-Vág völgye és medencéi, amelyeknek 700,000 lakosából 593.000 tót. Ezt a területet – kivéve déli kapuján – jól meghatározzák határhegyei. Ott van Magyarország délkeleti részében egy nagy hegyvidék, amelyet inkább egységes hegyvidéki jellege határoz meg és fűz egybe, semmint valamilyen pontosan megvonható határ. Ezen a hegyvidéki területen kb. 650.000 ember lakik. Ezek között 535 000 (83%) oláh. Részben a Bánáthoz, részben Erdélyhez tartozik. A Maros völgye szeli ketté. Az egész terület legelő, erdő és bányaterület, eléggé sajátos gazdasági formákkal. Gazdasági és közigazgatási szempontból egészen jól alkothatna önálló közigazgatási egységet. Azután ott van egészen távol-keleten, a régi székely terület, amelynek két megyéje tisztán magva; Az egész területnek 668.000 lakosa közül 76% magyar. Ezt a területet teljes egészében Romániához csatolták.

Így mehetnénk tovább, de most már elég sok vonást rajzoltam fel arra, hogy bizonyos következtetéseket vonjak és a többi részterületre azután térjek át.

Első és legfőbb következtetésem mindezen tényekből az, hogy a nemzetiségi kérdést nem lehet kaptafa szerint megoldani. Minden többé-kevésbbé vegyes területen találunk ellentétes és összeütköző érdekeket. Minden ilyen helyzetben csak az érdekeknek kölcsönös kiegyenlítése, kompromissuma hozhat megoldást, békét, Magyarország példáját azokból az okokból használtam itt fel, amelyeket bevezetőül mondtam; azért mert Magyarország néprajzi térképe feküdt előttem – és más ilyen, méretű térkép nincs. De éppen ilyen jól használhattam volna más, Magyarországon kívüli példákat. Ott van pl. Dobrudsza példája, amelyért Románia és Bulgária verseng és amely ma egészében Romániáé. Délkeleti részében jól körülhatárolható töröklakta terület van, – igen erős török többséggel. Déli részében nem is egészen tisztán bolgár terület van. Nyugati részében nagyobb területet tisztán oláhok laknak. De északkeleti részében van egy terület, amelyen nem lehet megállapítani semmiféle többségi nem-

zetet sem. Csak annyit lehet mondani, hogy nagyon kevert, mert minden községben vannak törökök, oláhok és oroszok.

Minden ilyen esetben a jogok, az érdekek, a törekvések kiegyenlítésére, compromissumára van szükség.

Ezeknek a népi, vagy nyelvi compromissumoknak a szükségességét párhuzamba állíthatjuk például a gazdasági téren való compromissumokkal, az ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi érdekek compromissumával. Miért nem lehetne nyelvi téren is hasonlóan megtalálni a megfelelő compromissumokat, amikor a gazdasági életben az ilyen compromissumot a különböző foglalkozású lakosságelemek között természetesnek tartjuk. Napról-napra jobban látják az emberek azt, hogy a nemzetiségek tisztán ethnikai meghatározását Európa legutolsó nemzedékei túlhajtották. Ez nem annyira a tudósok, mint inkább a politikusok bűne, akik aláhúzták ezeket az ellentéteket, azért, hogy a politikai egységeket jobban egybeforasszák, vagy egyes nemzetiségeknek egymás elleni érzelmeit jobban kihasználhassák, így azután sokszor tisztára politikai ambíciókat valami magasabb- rendű ethnikai államisággal, népiséggel (Volkstum) vagy állam gondolatával igyekeztek alátámasztani és éppen egy francia kollegám mutatott rá arra, hogy azt a földrajz, a gazdasági élet és századok szokásaival való teljes ellentétben tették. Önöknek bizonyára nyelvükön van az a kérdés: hogyan lehetséges az, hogy a mi generálónkban annyira általános lett a nemzetnek, a nemzet fogalmának ethnikai, faji magyarázata; hogyan volt lehetséges az, hogy a fajt, a nemzetet végeredményben azonosították a nyelvvel, amely hosszabb történelmi időszakokra sokkal gyengébb erejű tényező. A főok az, hogy bizonyos események különösen a múlt század közepe óta egyes helyeken a nemzet ethnikai fogalmazását tölték előtérbe és az etnikum hordozójaként a nyelvet húzták alá.

E tétel illusztrációjaként legyen szabad felemlítenem azt, hogy a két legnagyobb nemzeti mozgalom, amely nagy, ethnikailag megalapozott államegységek kialakulására vezetett, az olasz és a német, éppen annyira gazdasági és földrajzi volt, min faji; éppen annyira megszabta ezeket a földrajzi helyzetet, és éppen annyira elősegítette a gazdasági érdeket, mint a faji egység gondolata. Gazdaságilag természetes volt a rengeteg apró vámhatár lerombolása és földrajzilag éppen olyan világos volt, hogy azt a sok apró tájat, amely az olasz és német területet alkotja, azokba a jól meghatározott, különösen az olasz esetben jól megalapozott nagytájakba kapcsolják össze, amelyek ma ezeket az államokat alkotják. De a nemzeti gondolat, mely akkor tört előre, erős volt és. azt írták a zászlókra. Hanem azért abból, hogy egy vagy két ethnikai alapú nemzetiségi mozgalom a gazdasági érdekekkel egyezőnek és földrajzilag logikusnak mutatkozott: nem következik az, hogy ethnikai és földrajzi alapon a gazdasági helyzeteket mindenütt feldönthessük.

Most visszatérek arra a kérdésre, hogy miért olyan nehéz általában és különösen ma vegyesnyelvű területeken megállapodásra jutni a népek között? Azért, mert a nemzetiségeket arra tanították, hogy gyűlöljék egymást. A kérdésnek éléreállítása előtti időkben számos vegyesnyelvű területen – ahol nem volt semmiféle nemzetiségi

gyűlölet sem – lehetett megoldásokat találni – és valóban találtak is. Jó példája ennek a XVI. és XVII. századbeli Erdély. Nem akarok hosszú történelmi fejtegetésekbe bocsátkozni. Nem is említeném fel ezt a történelmi példát, ha a régi erdélyi alkotmány nem tartalmazna sok olyan részlete mellett, amelyek itt talán kevésbé érdekelnek és amelyek a kor szellemének és a helyzetnek voltak megfelelőek, olyan érdekes rendelkezéseket is, amelyek kis területen együttélő, különböző nemzetiségek jogainak igen világos conceptionját tükrözi vissza. Ugyanazoknak az eseményeknek a kölcsönös tisztelete, a nemzetiségi kérdésnek szerencsés megoldása tette lehetővé ennek a több nemzetiség által lakott kis államnak azt, hogy Európa történetének két legzavarosabb századába nemzeti egységben és erőben álljon ellen a szultánoknak is, Ausztria császárainak is. Az erdélyi alkotmány három nemzetiséget ismert el: az önkormányzattal rendelkező székelyt; az önkormányzattal rendelkező szászt – és a magyar vármegyei nemességet. Ez utóbbi osztályt és nemzetiséget csupán csak magyarnak nevezték, – de bőviben találunk benne más nemzetiségűeket és nyelvűeket is, akiket nemesi rangra emeltek és akiknek ezen az alapon politikai jogaik is voltak. Erdélynek tehát, úgy mondhatnám »federális alkotmánya« volt, közös parlamenttel és a fejedelem személyében közösen választott államfővel. Mindegyik nemzetnek megvolt a régi jogok alapján a maga területe. Mindezekre bizonyára emlékeznek első három, itt, e helyen tartott történeti előadásomból. Idáig bizonyos mértékben hasonlítható ez az alkotmány, ha úgy tetszik, modern alkotmányokhoz, sőt talán éppen az amerikaihoz is. Talán még inkább hasonlítható volna a svájcihoz. De jellegzetesen különbözik mindezekről abban, hogy a területi önkormányzat és a személyi területeken kívüliség úgy volt kombinálva benne hogy a nemzetiségi sűrűlődásokat lehetőleg kikapcsolják. Így elsősorban valamennyi székelynek, szásznak vagy magyarnak iskolai, egyházi ügyeire, jogszolgáltatására vonatkozólag bizonyos közös önrendelkező joga volt, bárhol laktak is. Másrészt az autonóm nemzetiségek, illetőleg testületek azzal a, hogy úgy mondjam: exterritoriális joggal is rendelkeztek, hogy – bárhol lakott is az illető, akár saját nemzetének a területén, akár a másikon – saját nemzetének a bírója alá tartozott.

Nem kell emlékeztetnem önöket arra, hogy itt egy koraújkori alkotmányról beszélek, amelyet a modern időkre eredeti formájában változtatás nélkül nem lehet alkalmazni. De bizonyára Önök is látják, hogy érdekes és eredeti gondolat áll előttünk, amely megfelelően modernizálva, megadná a kulcsát a mai nemzetiségi kérdések megoldásának is.

Ezek után visszatérek saját – geográfiai – kutatásaim mezejére. Ezekből azt a következtetést szűrtem le, hogy minden területen, amelynek sajátos néprajzi települési típusa van, ez a típus együtt jár a településnek sajátos formáival, a falvak alaprajzának, építésének, jellegének sajátosságával; a földművelésnek, a földek felosztásának bizonyos sajátos típusával; a földművelési rendszernek és a művelésmódoknak bizonyos sajátosságaival. Mindezek a jellegzetességek – ezeknek a különféle tájaknak a kidomborítására természetesen a városok, a rendesen igen vegyes bányaterületek jellegét is

belevontam -- megadták a lehetőségét annak, hogy igen kifejezett egyéniségű népi tájakat rajzoljak meg.

Ha ezt az összes tényezők mérlegelésével visszük keresztül, megteremtjük annak a lehetőségét, hogy politikai és gazdasági szempontból megtaláljuk az illető területek jellegéhez legjobban találó közigazgatási rendszert, amelyet nem szabad se más területről lemásolni se teoretikailag általánosítva kigondolni.

A föld természetes tájait nem a tudomány ismerte fél először. Az emberek józan esze már a régmúlt századokban megérezte ezeket az egységeket. Ha a tudományos felismerésben visszajutunk a tájhoz, hogy úgy mondjam, újra felfedezzük a tájakat tudományos úton, ez nem más, mint hogy művelődésünk fejlődésében lépésről-lépésre kiküszöböljük világszemléletünkől azt, ami önkényes, – és mindjobban fel tudjuk fogni logikusan is azt, amit régen csak érzett az ember: a való világnak bonyolult összeszövődését. Újra mindjobban lehetővé válik a tudományban a *synthesis*; lehetővé válik a *synthesis* alkalmazása mind abban is, amiben a tudomány segítségét keressük. Az analitikus munka nem mutatja az életet a maga valóságában. Csak segíti a tudóst a részletek megismerésében, a valóság megközelítésében. Az emberi haladás azonban az analitikus és a *synthetikus* munka kölcsönös megtermékenyítéséből keletkezik. Az analitikus tudományoknak a XIX. században és a mi századunkban való óriási előrehaladása képessé tesz arra, hogy e tényeknek sokkal nagyobb összege alapján meglátásunkban sokkal mélyebbre mehessünk és szélesebb körű *synthesist* építhessünk fel.

Még egy dolgot szeretnék felemlíteni Önök előtt: egy saját közigazgatási *conception*-mal mondhatnám párhuzamos megoldási kísérletet, – Franciaországban. Története és periódusai egészen érdekesek. Először a költészetben jelenik meg a gondolat, azután a tudományban, speciálisan a földrajzban. Az első periódus Dél-Franciaország nagy költőjének, Mistralnak a nevéhez fűződik. A másikat leginkább korának – a XIX. század végének – legnagyobb geográfusa, Vidal de la Blache nevével jellemezhetnők, aki a francia táj rajzi monográfiák irodalmát indította meg, amely ma olyan virágzó. A francia regionalismusnak – mert hiszen erről van szó – harmadik korszaka a politikai korszak. Amikor Clementel kereskedelmi miniszter néhány geográfus, speciálisan Mauser segítségét is igénybe véve a 119 kamarai terület 19 terjedelmesebb tájegységbe való összevonására tervezetet készített, törekvése az volt, hogy a természetesen összetartozó területeket a természetes súlypont körül kapcsolja össze abban a feltevésben, hogy a természetes adottságok így jobban fogják szolgálni a további fejlődést. Ez az egész gondolatmenet és okadatolás, – amelyet Hauser professzor kis könyvében megtalálhatnak, amely a törvényjavaslatnak az alapindokolása volt – egészen összevág azzal, amire néprajzi vonatkozásban magam jöttem rá. Alig kell Önöket, amerikaiakat különösen emlékeztetnem arra, amit Osborne professzor Madison Grant (*The passing of the great race*) könyvének előszavában mond. Ha ezekre visszagondolnak, tisztán áll Önök előtt, hogy egyes embercsoportoknak, legyenek ezek fajilag tiszták, vagy keverték, évszázados hagyományokon alapuló szo-

kásai sokkal erősebb, tartósabb összekötő szálak nyelvénél. Ezek a szokások adják meg a természetes tájnak emberi típusát. Tj tájak – az emberiség által újonnan megszállottak – emberi típusukat a colonisatio és a letelepülés módja által kapják.

Mint mondtam, úgy találtam, hogy a Bánát az ethnikai kevertségnek egy sajátos típusát mutatja. Egynemzetiségű falvakat a világ egyik legkevertebb nemzetiségű tájában. Ezeknek a XVIII. századbeli telepes közösségeknek a földművelési rendszere is meglehetősen egyforma és e területnek szerb és oláh települései a települések formáját és az emberek szokásait illetőleg szintén sokkal közelebb állanak a bánáti német falvakhoz, mint más vidékeknek szerb és oláh falvaihoz. Így van a magyar falvakkal is. És ha Önök átlépnék e területnek bármely, fent már említett határát, a településnek azonnal más típusát és a gazdaság gyakorlásának is más módozatát találnák. Északon és nyugaton, túl a Maroson és a Tiszán, az általános tanyatelepülés területén a magyar alföldnek jellegzetes nagy földművesvárosait találják. Ilyen városokat, ilyen tanyákat, nem találnak a Bánátban sehol. Keleten piszkos kis oláh hegyi falvakat találhatnak, amelyek a völgyek mentén másznak fel, vagy a hegyoldalakon vannak elszórva. Délen Szerbia, apró falvaival találkozának, amelyek rendszerint dombtetőkön fekszenek; kis mezei városaival a völgyekben.

Minden néprajzi tájnak megvan a saját jellege. Tudományosan beszélve: ezt a jelleget nem az a tény határozza meg, hogy a területet cseh vagy lengyel, török vagy bolgár, tót vagy rutén többség lakja-e, de abban van jellegének lényege, hogy milyen módon keverednek egymással a népelemek az illető területen.

Majdnem azt szeretném mondani, hogy különbséget kell tennünk physikailag kevert és chémiailag kevert népelemek között a különböző tájakban. Ezt itt inkább néprajzilag, mint anthropológiailag értem. Olyan területeken, mint Erdélyben a szász terület, ahol a szászok és az oláhok nem házasodnak össze, physikai keveredésről beszélhetünk. A keleti tótságban, amint leírtam Önök előtt, ahol az összeházasodás gyakori, a nemzetiségeknek chémiai keveredéséről beszélhetnénk. Ez utóbbiban a nemzetiségeket a közigazgatási souverainitás szempontjából elválasztani: körülbelül lehetetlen volna. De ez nem jelenti azt, hogy nem lehetne megtalálni az ilyen típusú területekre is a megfelelő közigazgatási formát. Éppen ez a két példa mutatja azt, hogy különböző formákat kell keresnünk. Az elsőben inkább compromissumos megoldást kell keresnünk, a második esetben a közös szokásokon és a rokoni kapcsolatokon, kell felépíteni a politikai együttélés lehetőségeit.

Vannak persze olyan területek is, amelyeken egyetlen nemzetiség lakik. Így Magyarország leírásában említettem Önöknek a délkeleti, tisztán románok által lakott éket, a tisztán magyar lakta Nagy-Alföldet és a távolkeleti székely területet, nyugaton egy kis tisztán német területet, a Vág völgyében tiszta tót területet. Ezek a területek, mint közigazgatási egységek, a politikai tudomány, vagy a gyakorlati politika szempontjából nem okoznának különösebb nehézséget. De az ezekre alkalmazott közigazgatási módszerek nem alkalmasak arra, hogy a többé-kevésbé kevert területekre is alkalmazzuk őket. Ezekre a területekre más természetű megoldásokat kell keresnünk,

politikai és gazdasági vonatkozásban egyaránt. Más megoldást kell találnunk oly területen, ahol minden falu egynemzetiségű, de ahol nincs egyetlen járás sem, amely tiszta nemzetiségű legyen. Ismét más megoldást kell találni oly területen, ahol az egyes járások többé-kevésbé egynemzetiségűek. Magyarországon vannak ilyen egynemzetiségű szigetek, amelyek megyényi nagyságúak. Vannak olyanok is, amelyek sokkal nagyobbak.

E különböző típusú területeken egy nyelvnek egyedüli használata és uralma más-más közigazgatási kategóriákban volna csak alkalmazható. Egyik helyen csupán a faluban, a másik területen a járásokban, a harmadik fajta területen a megyékben, a negyedikben nagyobb egységes területeken. Ahol teljes keveredés uralkodik, ott természetesen compensationak, com- promissumnak van helye, mindezek az egységeken belül. És itt a legjobb útmutató talán a régi erdélyi alkotmány lehetne a területi önkormányzat és a területenkívüliség kettős rendszerével.

Ismét más megoldást kell találnunk akkor, ha két nemzetiség oly keverten lakik egymással, hogy jóformán az egyes házakig össze van keverve. Mindenütt a való életnek a mélyére kell menni és a helyzet jellegzetessége szerint kell cselekedni. Hogy ezt világosabban lássák, elmondok egy más esetet: Erdélynek három részében a magyarok és az oláhok a következő arányban laktak:

Táj-	Össznépesség	Magyarok	Oláhok	Németek
Szilágyság	394.000	26,6%	70,5%	-
Szamosvidék	362.000	34'6%	61,6%	2,5%
Mezőség	181.0000	38 %	58,3%	-

Ez a három terület határos. De nem lehet egységnek tekinteni és egységbe foglalni. Az első területen, amely az Alföldre nyílik és a harmadikon, amely az erdélyi medencének fátlan dombos középső részéhez tartozik, nincsenek fontosabb városok és különböző, részben egynemzetiségű, részben különböző arányban kevert falvak teszik az egész települést egy pár hasonló mezővárosra, kívül. A középső területen, amely a két előbbit elválasztja, néhány nagyobb város van, főleg a folyók mentén, köztük: Kolozsvár. Ezek a városok magyarok. A terület falvai többségükben oláhok, de az oláhság aránya nyugat felé apad.

Azokon az egynyelvű területeken kívül, amelyeket fent már említettem, az ország közepét egy hatalmas, majdnem tiszta magyarlakta terület foglalja el, körülbelül 8,800.000 lakossal, amelyet a térkép következő jelzésű területei alkotnak: KA., DT, D., Ta., H., NyÉ. és nagyrészt Bi (5. ábra).

Ez a terület – ha tisztán csak a nyelvi tényező alapján, osztanak fel a területeket – egyetlen nagy egységet alkotna. Más szempontokból azonban, amelyeket a nyelvi- leg különböző területeknél is tekintetbe vettünk, nem egységes. Ezt is feloszthatjuk

földrajzi alapon, a települések formája és jellege alapján amelyeket részben földrajzi, részben történelmi okok alakítottak és amelyekkel az életmódnak, a gazdálkodás formáinak bizonyos különbsége jár együtt. Túlhaladná ennek az előadásnak a kereteit, ha most az életmódnak és a gazdálkodás formáinak a részletezésébe mennénk.

Magyarországot, melyet itt példaként használtam, ezeken az alapokon bizonyos egységes jellegű területekre lehetne osztani és mindegyik ilyen területnek megvolna a sajátos nemzetiségi keveredési jellege is, sajátos típusos településformája is; a mezői gazdálkodásnak és sok minden ettől függő körülménynek a sajátossága. Ezekkel egyforma érdekek járnak. Ezek a területek gyakran ugyanazt is termelik, termelésük, mint gazdasági egységeké sajátos módon irányítható úgy, amint Clementel indítványozta a francia tájakra vonatkozólag. Mindegyiknek megvolna a saját gazdasági központja, úgy, amint a gazdasági élet fejlődése történelmileg kialakította. És mindezekon kívül, talán mindenek felett állana a lakosságnak bizonyos egysége, életmódja, az érdekek és a közös helyi történelem egysége. Ezek nyilvánvalóan erősen összefűzik az embereket.

Sok mindent lehetne még mondani erről, de időm rövid és Önök ezekből meg fogják érteni, mert hiszen már majdnem nyilvánvalóan következik az, hogy a közigazgatási megoldások a részletekben hogyan alakulnak ki. A jogszolgáltatás, a közigazgatás, az iskolák, a választási rendszerek részleteibe e geográfiai felosztással kapcsolatban ma nem megyek bele. Nem is akartam ma rámutatni másra, mint a nemzetiségi problémának egy új oldalára, amelyet alig ismernek és amellyel sohase foglalkoztak.

Azt hiszem, hogyha a problémát erről az oldaláról fognák meg* vagy fogták volna meg, közelebb lenne a Magyarország területén felmerült kérdések helyes rendezése is. Közelebb vezetne, mint a politikusok megoldása, vagy a békeconferentiáé, amely nem ismerte ezt a kérdést. Politikusaink olyan eszméhez ragaszkodtak, amelyet már nem lehetett tökéletesen keresztülvinni, a részletekkel pedig nem igen törődtek. A békeconferencia azt az egyszerű módszert választotta, hogy a souverainitást egyik kézből a másikba adta, ahelyett hogy a népek igazgatásának és közigazgatásának a rendszerét elvileg átrágtá és megváltoztatta volna. Mert a közigazgatás formáiban, beosztásában, nagyban és egészben azonos maradt, de a kivitelben, tartalmilag lényegesen rosszabbodott.

Hogy egy ilyen bonyolult kérdést valóban jól és az állandóság biztos reményével oldjunk meg: alaposan kell tanulmányoznunk az életet, a viszonyokat. Ha olyan problémákat veszünk elő, mint például a sokat vitatott macedóniai, albániai, tráciai, vagy örmény problémát, valóban nem tudok egyetlen tudományosan, komolyan számbavehető megoldási kísérletet sem találni az egész irodalomban. A megoldások mindig ugyanazok: az egyes területek souverainitásának az átcserélése egyik kézből a másikba. Nem érzem magamat hivatva arra, hogy megállapítsam, hogy a souverainitás jog és igazság szerint ezen idegen területeken kinek a kezébe való. Csak arra hívom fel figyelmüket, hogy bizonyos macedón területek, amelyek a balkán or-

szágok megegyezése alapján az első balkán háború után Bulgária kezébe kerültek, a második balkáni háború után Szerbia vagy Görögország souverainitása alá jutottak – és ugyanazoknak a balkán államoknak a döntése és érvelései alapján. Mindkét esetben az a hatalmasság formált jogot e területekre, mindenkor nemzetiségi alapon, amely hatalmasság az erősebb volt. Ha ilyen alapon történnek a döntések, akkor semmi biztosítékunk sincs arra, hogy 1921 után hasonló cserék hatalmi alapon ne forduljanak elő. Semmi okunk sincs azt hinni, hogy Macedóniában ez a folyamat nem folytatódik tovább hasonlóan évtizedeken át, ha ilyen alapon állunk és maradunk.

Azt mondtam, hogy mindeddig nem állítottak fel tudományosan, azaz kritikailag átszűrt constructív módszereket, hasonló kérdések megoldására. Hozzá kell tennem, hogy azokban a döntésekben, amelyekkel a XX. századi Európának a sorsát eldöntötték, egymással homlokegyenest ellenkező nézőpontokat, határozatokat, indokokat lehet találni. Minden ember tudja, hogy a békeconferenciák Európa területeinek új beosztását néprajzi alapon akarták keresztülvinni. Úgy tartották, hogy ez a tényező minden hagyománynál, gazdasági adottságnál, érdeknél erősebb. De ennek ellenére se tartották be mindenütt ezt a mindent irányító alapprincípiumot és a mi szomszédaink *javára*, például ezt az elvet stratégiai és gazdasági korrekciókkal igyekeztek »javítani«, de arról ne beszéljünk. Ma csak elvi dolgokról akarok beszélni.

Engedjék meg azonban, hogy egy érdekes kis ellentétet mutassak be. A Népszövetség az Aaland szigetek hovatartozásának az eldöntésére 1921-ben bizottságot küldött ki. Ez a bizottság 1921. április 16-án beadott jelentésében azt indítványozta, hogy ezek a szigetek, amelyeknek lakossága nemzetiségileg, nyelvben és művelődésben 96,2%-ban svéd, maradjanak Finnországhoz csatolva. Mert: 1. ezekhez a szigetekhez kétségtelenül souverain joga van. E szigetek Finnországnak integrális részét alkották akkor, amikor Finnország függetlenségét 1917-ben kimondották és elismerték; 2. mert ha elvennék, a finn állam állagát megváltoztatnák.

Az okadatolás még a következőket tartalmazza:

»Egy állam kisebbségei nem zavarhatják meg ennek az államnak a rendjét egyszerűen azért, mert nyelvi vagy vallási alapon az állam, közösségét el óhajtják hagyni. Egy állam népe egyes csoportjainak ilyen secessiója egy az államok politikai és területi integritásával homlokegyenest ellenkező szokást rendszeresítene és anarchiához vezetne. Egy kisebbség elválása és más államhoz való csatlakozása vagy függetlenítése csak kivételes esetekben lehet megoldás és csak abban az esetben alapulhat jogon, ha a kérdéses állam nem képes, vagy nem akarja semmiképpen sem megadni kisebbségeinek a megfelelő garanciákat.«

Ez mutatja önöknek, hogy a nagy kérdések megoldása milyen homlokegyenest ellenkező elvek alapján történt. Nemzetközi biztonságot csak úgy érhetünk el, ha elveinket a tények alapos ismeretére építjük fel. És azt, amit teszünk, meg is kell tudnunk magyaráznunk. Ahelyett, hogy annyit beszéljenek a nemzetiségi és faji kérdésről, jobb volna, ha alaposan tanulmányoznák a való életet, Saját szememmel láttam a háború alatt, hogy délorosz földművesek, akik mint foglyok, hazánkban földműves

munkát végeztek, igen jól megértették a magyar földművest és az őket, – az egyforma gazdasági eszközük, egyforma termelvények, egyforma művelésmód alapján. Majdnem azt merném mondani, bármilyen furcsán is hangzik, hogy két kapának az egyforma alakja természetesebb összekötő kapocs lehet, mint akárhány politikai érv és jelszó. Mennyivel inkább kell, hogy olyan emberek, akik évszázadokon keresztül együtt éltek, jobban megértsék egymást, mint azokat, akikkel nem éltek együtt. Ha az államférfiak több figyelmet fordítanak az élet apróbb részleteire, úgynevezett imponderabiliaira, nagy lépést tennénk a nemzetek közötti viszony jobb megértése felé. Rájönnénk arra, hogy azok a dolgok, amelyeket apróságnak nézünk, az életnek mindennapi kis eseményei hozzák össze az embereket, az embercsoportokat, a népeket. A nagy politikai kérdések nagy általánosságban kevésbé érdeklik őket és ezeket sokszor csak arra használják és alkalmazzák, hogy elválasszák Őket (v. ö. 16. ábrával).

A legutóbbi időben sokat beszéltek a nyelvi, történelmi, stratégiai és gazdasági argumentumokról és túl kevés figyelmet fordítottak a hagyomány erejére, amely a népeket a valóságban összeköti. Erre a hagyományra akartam felhívni az önök figyelmét, a mindennapi élet hagyományára. Meg vagyok győződve arról, hogy lassan-lassan felismerjük ennek a hagyománynak az erejét, mert gyökerei mélyen belenyúlnek az emberiség történetének lelkiségébe (v. ö. a következő, Európáról szóló előadásokat).

Vegyük tudomásul, hogy ez az erő létezik. Emlékezzünk rá és tartózkodjunk attól, hogy többé-kevésbé múlandó politikai alakulatok vagy törekvések érdekében szembehelyezkedjünk az emberi természetnek ezzel az erejével. Ha az emberiség jobb jövője felé törekszünk, kevesebb politizálást kell üznünk, jobban kell tanulmányoznunk az ember természetét és életét, különösen a világ egyes területein.

Teleki Pál: Európáról és Magyarországról. Atheneum, Budapest, 30–50.

13.

A romániai Országos Magyar Párt memoranduma a nemzetkisebbségek helyzetének rendezéséről

A Magyar Párt megalakulás óta hangoztatta, hogy az általa képviselt magyar népnek politikai, kulturális és gazdasági téren súlyos sérelmei vannak a mint román állampolgárok jogosan követelhetik ezen inferioris helyzet megszüntetését és a román alkotmánynak megfelelő állampolgári egyenjogúság kiépítését. Pártunk át volt hatva attól a gondolattól, hogy Romániában a nemzetiségi kérdés nem a románok ellenére és az ország kárára, hanem a románokkal együtt és az ország érdekében oldandók meg.

A Magyar Pártnak alkotmányos szellemben és törvényes eszközökkel folytatott küzdelmei mindig szem előtt tartották azt, hogy a kérdés megoldásánál az állam érdekei és a magyar nemzeti lét között megfelelő összhang álljon fent, mert testvéries, békés egyetértés kialakulása csak így remélhető, ami viszont az ország belső megerősödésének nélkülözhetetlen előfeltétele. A megoldásnak azonban állandónak, intézményesnek és alapvetőnek kell lennie, mert politikai intézményes biztosíték nélkül a kisebbségek csak a mindenkori kormány játékszerei lennének.

Az alábbi javaslatok ebben a szellemben készültek, de számot vetnek azzal a feltétlen szükségszerűséggel, hogy minden nemzethez tartozó tömeg, tehát a magyarság is Romániában az állam szuverenitásának tiszteletben tartása mellett is nyugodt, békés és életlehetőséget biztosító életet akar élni.

A kisebbségi nemzetek jogi helyzetének rendezésénél pártunk az emberi jogokról művelt országokban elfogadott felfogást vette alapul, s annak konkrétebb alakot és tartalmat kívánt adni azokkal a történelmi jogforrásokkal, amelyek nem nemcsak erkölcsi, de jogi kötelezettséget is foglalnak magukban ennek a kérdésnek rendezésére vonatkozólag.

Ezek a történelmi jogforrások:

- 1./ az 1919. évi párizsi kisebbségi egyezmény
- 2./ az alba-juliai határozatok
- 3./ a volt magyarországi román nemzetiségi pártnak 1914 év március 6-án a magyar parlamentben előterjesztett nemzetiségi programja, illetőleg javaslata
- 4./ a magyar 1686. évi 44.tc. a magyar nemzetiségi kérdés rendezéséről

Azok az alapelvek, melyeknek szellemében mi, a kisebbségi kérdés intézményes rendezését lehetségesnek tartjuk, a következők:

1. Az ország bármely polgára szabadon határozhatja meg nemzetiségét. Ennek következtében a nemzeti hovatartozás kérdésében sem a faji származás, sem a követett vallás, sem a viselt név, sem más önkényes magyarázat nem bír döntő jelentőséggel. / Büntető szankcióval! /

2. A román államban élő kisebbségi nemzeteknek az államhoz s a többségi nemzethez való viszonyát szabályozó törvény nem külön joga a nemzetiségieknek, hanem az állampolgári jog, amely az állampolgári egyenjoguságból folyik s amely mint alkotmányos jog meg nem szorítható. nem hozható tehát oly törvény, vagy rendelkezés, amely a kisebbségi nemzethez tartozó állampolgárt az államélet bármely területén hátrányosabb helyzetbe hozná a román nemzethez tartozókkal szemben. Ez az állampolgári egyenjoguság egyedül a kisebbségi nemzetek anyanyelvének hivatalos használatára nézve esik az alább részletezett szabályozás alá:

a./ a román képviselőház tanácskozási és ügykezelési nyelve a román és a törvények is román nyelven alkottatnak, és azok a kisebbségi nemzetek képviselői és szenátorai, amely nemzetek az ország lakosságának legalább 30%-át teszik ki vagy anélkül is azon képviselők és szenátorok, akik egy kisebbségi nemzetből tizen ülnek a képviselőházban, illetőleg négyen a szenátusban, saját anyanyelvükön is felszólalhatnak s e felszólalások hivatalosan is tolmácsolandók s az ülés jegyzőkönyvébe ugyanazon a nyelven is bevezetendők.

A meghirdetett törvények és törvényrendeletek az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén hivatalos fordításban is kiadandók.

b./ az ország kormányában a kisebbségi nemzetek érdekeinek védelmére és előmozdítására kisebbségi minisztérium létesítendő, amelynek miniszterét és államtitkárát a két legnagyobb kisebbségi nemzet kebeléből felváltva kell kinevezni.

c./ Valamely kisebbségi nemzet által tömegesen lakott vidéken a kisebbségi nemzet a saját nyelvén közigazgattassék s vezettessék ha a közigazgatási élet minden ágazatában ezek a vidékek a megfelelő kisebbségi nyelvek intézményes használata.

3./ A tanszabadság elvének megfelelően ismertessék el a jog és adassék meg intézményileg a lehetőség, arra hogy a kisebbségi nemzetek a közoktatás minden fokán a saját anyanyelvükön működhessenek, úgy az állami, társulati, mint felekezeti tanintézetekben. Az állam által már felállított, vagy a szükséghez képest felállítandó tanintézetekben gondoskodni kell arról, hogy a nagyobb tömegben együttélő kisebbségi nemzetekhez tartozó állampolgárok az általuk lakott vidékeken saját anyanyelvükön nyerjenek oktatást. Az ilyen vidékeken létesítsen az állam gazdasági, ipari és kereskedelmi tanintézeteket is, amelyekben az oktatási nyelv az ott lakó kisebbségi nemzetnek nyelve legyen.

Biztosítsassék az a jog, hogy minden történeti és törvényesen elismert vallásfelekezet, polgári község s bármely nemzethez tartozó román állampolgárok társulás útján előállott egyesülete, alsó, közép és felső tanintézeteket és szakiskolákat állíthasson és tarthasson fent. Az ilyen módon létrejött iskolák az állam hasonló természetű ugyanazon foku tanintézeteivel egyenjogúak és az állam által megfelelő segéllyel támogatandók. Ezen tanintézetek oktatási nyelvét az iskolafenntartó határozza meg, de figyelemmel kell lennie a közoktatási törvénynek és az államnyelv oktatására vonatkozó rendelkezéseire.

4./ A vallásszabadság és a felekezeti egyenjogúság teljes megvalósítása céljából biztosítsák és tartassák tiszteletben a történeti és törvényesen elismert vallásfelekezetek autonómiája és közjogi helyzete olyan mértékben, mint a görögkeleti és görögkatolikus egyházakkal szemben törvényileg eszközöltetett, fenntartván épségben az államnak az egyházak feletti főfelügyeleti joga.

Bocsásson az állam minden történeti és elismert vallásfelekezet részére úgy egyházi, mint iskolai célokra olymértű segítyt, amely arányban áll a többi vallásfelekezeteknek nyújtott segítekkel.

5./ Biztosítsák a sajtószabadság és szüntessék meg a kisebbségi sajtótermékek politikai okokból való üldözése. Legyen szabad a romániai helységneveknek a kisebbségi nemzetek nyelvén való használata is.

Ismertessék el az Országos Magyar Párt szervezkedései és szüntetessék be azon közigazgatási intézkedések, melyek ezen pártszervezési és ténykedési szabdságot gátolni törekednek.

6./ A magyar nép faji sajátosságainak és etnikai jellegzetességeinek fenntartása és fejlesztése, valamint társadalmi, politikai, kulturális és gazdasági fejlődésének lehetősége céljából ismertessék el a szabad egyesülési és gyülekezési jog.

7./ Az állam részesítse a kisebbségi nemzetek valamelyike által tömegesen lakott vidékeket is abban a gazdasági támogatásban, amelyben más vidékeket is részesít és nyújtson a kisebbségi nemzetek által létesített intézményeknek aránylag oly anyagi segítyt, mint amelyet a román intézményeknek is nyújt.

Az állam szüntesse be a magyarok ellen irányuló telepítési akciót és a felesleges állami birtokokat adja el az ezen lakó földműves népnek. Állami beruházások és intézmények megfelelően létesítsenek a kisebbségi nemzetek által lakott vidékeken is és egyáltalán véteszenek hathatós figyelembe ezeknek gazdasági érdekei.

8./ A kisebbségi nemzeteknek az állam közigazgatási és igazságszolgáltatási tevékenységében való részvétele céljából, valamint azon elv lehető érvényesítése céljából, hogy a kisebbségi nemzetek, különösen a magyar nemzet saját fiai által közigazgattassák, intézményileg biztosítsák az, hogy úgy a közigazgatás mint az igazságszolgáltatás terén, valamint a többi állami funkciókban a kisebbségi nemzet által lakott tömeges vidékeken ezen kisebbségi nemzetekhez tartozó tisztviselők foglalkoztatni s ezek hiányában csak olyanok, akik hitelesen bizonyítani fogják, hogy az illető kisebbségi nyelvet szóval és írásban birják.

9./ Biztosítsák állandó módon a kisebbségi nemzeteknek aránylagos politikai érvényesülése és befolyása.

Ezen célt szem előtt tartva létesítsék megfelelő választójogi reform is. A romániai Országos Magyar Párt az általános egyenlő és titkos, községenként gyakorlandó választójog alapján áll és súlyos sérelemnek tartja a választókerületek megválasztásának rendszerét és a választások felett való bíráskodás mivoltát továbbá a választási eljárásoknak a költségek lefizetésére vonatkozó részét. Általában olyan választójogi

reform bevezetését kívánjuk, amely kellőképpen és kielégítően biztosítja minden kisebbségi nemzet aránylagos képviselését az állam törvényhozásában.

A fenti alapelvel szem előtt tartása mellett terjesztjük elő a ... kelt törvénytervezetet.

Törvénytervezet a nemzetiiségi egyenjogúsága tárgyában

Arra tekintettel, hogy az országban élő különböző nemzetiiségek jogegyenlőségének intézményes biztosítása országos érdeket képez, a nemzetiiségek egyenjogúságát a következő szabályok állapítják meg:

1.§. Az ország bármely állampolgára szabadon határozhatja meg nemzetiiségét, aminek következtében a nemzeti hovatartozás kérdésében nem az etnikai származás, a követett vallás, vagy viselt név, sem más önkényes magyarázat nem bír döntő jelentőséggel és a polgárok nemzeti hovatartozása kérdésében ilyen önkényes magyarázat nem alkalmazható.

Az ország egyes vidékeinek nemzetiiségi jellege telepítéssel vagy más mesterséges uton, politikai célzattal meg nem változtatható.

2.§. Mindazok, kik az ország területén 1914. augusztus 1-én állandó lakhellyel bírtak, vagy ezt követő időkből az ország területén születtek, román állampolgároknak tekintendők és az állampolgárok névjegyzékébe való felvételüket a lakóhelyük szerinti illetékes közigazgatási hatóságnál bármikor kérhetik.

3.§. Az alkotmányban „románok” közös névvel megjelölt polgárok alatt az ország területén állandó lakhellyel bíró összes polgárok értendők és így a köz- és magánjogok teljessége és egyenlősége faji, nemzeti, vagy vallási különbségek alapján nem korlátozható.

Az ország területén élő nemzetiiségek nem sorozhatók a különböző törvényekben és rendeletekben „idegenek” meghatározással megjelölt nemzetek közé.

4.§. Az ország nemzeti kisebbségei az egész ország területén egységes, oszthatatlan nemzeti egységet képeznek, mint ilyenek saját nemzetiiségeik útján jogi személyiséggel bírnak és mindennemű politikai és közpolgári jogaik érvényesülése őket országos számarányuk szerint illeti meg. A számarány az állampolgároknak az 1§ értelmében tett nyilatkozat alapján állapítandó meg.

A nemzeti kisebbségek kebeléből alakult politikai pártok, egyesületek vagy társaságok a más hasonló alakulatokkal azonos jogokkal bírnak, - így különösen szabadon működhetnek, gyülekezhetnek és gondolataikat szóban és írásban nyilváníthatják.

5.§. A törvényhozásban és az ország kormányzásában való képviseletre az országban lakó minden nemzet népességének számarányában -, általános, egyenlő, titkos és községenként gyakorlandó szabad választás útján joga van. Ennek a rendelkezésnek a kijátszása és az e tárgyban hozandó külön törvényben előzetes rendszabályokkal és büntetőjogi megtorlás terhével megghusítandó.

6.§. A jelen törvényben biztosított politikai és közpolgári jogok érvényessége és érvényesítése, valamint a választások érvényessége tárgyában független bíróság ítélkezik.

7.§. Az államnyelv román, - a törvények azonban az országban lakó minden nemzetiség nyelvén és hiteles fordításban is kiadandók. Az ország törvényhozó testületeinek a nyelve a román, de azok a nemzetiségek, amelyek az ország lakosságának 3%-át elérik, vagy ettől a számaránytól függetlenül is a képviselőházban /:kamara:/ 10, a szenátusban pedig 4 tagu képviselettel birnak, a saját anyanyelvükön is felszólalhatnak és felszólalásaik a törvényhozó testületek naplóiba úgy az állam nyelvén, mint a felszólalók által használt nyelven is szószerint felveendők. Evégből az államhatalom gondoskodni köteles arról, hogy a törvényhozó testületek tisztviselői és segéd-személyzete között az ország nemzetiségeinek nyelvét, szóban és írásban tökéletesen ismerő személyek is kellő számban alkalmaztassanak

8.§. Hivatások betöltésénél egyedül a személyes képesség lehet irányadó, valakinek nemzetisége, vagy vallása nem lehet semmiféle hivatal betöltésének akadálya.

9.§. Anyanyelvét a hatóságok előtt szóban és írásban a jelen törvény szabályozása szerint mindenki egyenlően és szabadon használhatja. Magánvontakozásu, akár gazdasági, akár kereskedelmi, vagy ipari természetü életben pedig anyanyelvét mindenki úgy szóban, mint írásban minden korlátozás nélkül szabadon használhatja, és senki sem kényszerithető más nyelv használatára.

10.§. A megyei,, városi és közigazgatási testületek tanácskozásain mindenki anyanyelvén is felszólalhat.

Azokon a közigazgatási területeken, amelyeken a nemzeti kisebbségek számaránya a 10%-ot eléri, az állampolgárok a közigazgatási hatóságokhoz anyanyelvükön intézhetnek beadványokat és okiratokat s a beadványokra hozott határozatok a beadvány nyelvén szerkesztendők.

Közérdekű határozatok, rendeletek, hirdetmények és hivatalos ürlapok a nemzeti-ségek nyelvén is megszerkesztendők és teendők közzé.

11.§. Köztisztviselők a felekkel való érintkezésben azok nyelvét kötelesek használni.

12.§. A tanácsok és közigazgatási szervek a kormányhoz intézett felirataikban az állam hivatalos nyelve mellett párhuzamosan a közigazgatási terület nemzetiségeinek nyelvét is használhatják. Az egyes közigazgatási alakulatok egymás közötti érintkezéseiben szabadon használhatják azt a nyelvet is, amelyen azok a testületek amelyekhez a megkeresés intéztetik, tanácskozásait folytatják.

13.§. A községi, városi és megyei igazgatás minden ágazatában a helyi önkormányzat érvényesítendő, mihez képest a községi, városi és megyei összes tanácskozó és határozó testületeket az illető közigazgatási területek polgárai választják, a tisztviselőket pedig a megyefőnök /prefektus/ kivételével - a helyi önkormányzati szervek választják. Nemzeti származás, vagy vallási különbség nem lehet akadálya a választ-hatóságnak.

14.§. Azokon a közigazgatási területeken, amelyek lakossága 50%-t meghaladó arányszám valamely nemzeti kisebbséghez tartozik, a közigazgatási testületek /tanácsok/ üléseinek tanácskozási és jegyzőkönyvvezetési nyelve az, amely nyelvközösséghez az illető közigazgatási terület népességének többsége tartozik.

15.§. Az ország minden polgára azokban az esetekben, amelyekben ügyvéd közbejött nélkül akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben polgári peres, - büntető vagy peren kívüli ügyben a törvény védelmét és a bíróság jogsegélyét veszi igénybe:

- a./ a saját községi bírósága előtt anyanyelvét,
- b./ más község bírósága előtt az illető község ügykezelési és jegyzőkönyvi nyelvét,
- c./ saját járásbírósága előtt saját községének ügykezelési és jegyzőkönyvi nyelvét
- d./ más községi és járási bíróságok előtt annak a közigazgatási területnek jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, amelyhez az illető bíróság tartozik

16.§. a bíróságok a 15.§. szabályai szerint előterjesztett panaszt vagy kérelmet a panasz vagy kérelem nyelvén kötelesek elintézni, amennyiben pedig határozathozatal előtt bírói eljárás szüksége merül fel, úgy a peres vagy a peren kívüli, valamint bünvádi eljárásoknál is a bírói cselekményeket a tárgyaló felek, illetőleg a kihallgatott személyek által használt nyelven vezetik, amelyet a kérelmező illetve szembenálló felek az illető megye vagy város /municipium/ jegyzőkönyvi nyelvei közül kölcsönös megegyezéssel választanak. Ha e tekintetben megegyezés létre nem jönne: a bíróságok a tárgyalási jegyzőkönyvet az illető megye vagy municipium jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikén vezetheti, tartozik azonban annak tartalmát a feleknek, - szükség esetén hivatalból alkalmazott és esküt tett tolmács segítségével - megmagyarázni. Hasonlóképpen köteles a bíróság a feleknek megmagyarázni, illetőleg tolmácsoltatni a pernek, vagy a peren kívüli eljárásnak mindazon okmányait is, amelyek olyan nyelven vannak szerkesztve, amelyen a felek valamelyike nem ért.

Az idézési végzés, ha a megidézendő nemzetisége megállapítható annak anyanyelvén különben pedig annak a közösségnek amelyben a megidézendő fél lakik, jegyzőkönyvi nyelvén fogalmazandó.

A bírói határozat a tárgyalási jegyzőkönyv nyelvén hozandó és köteles a bíróság azt minden egyes félnek majd az anyanyelvén is kihirdetni, kézbesíteni amennyiben az a nyelv annak a megyének, vagy municipiumnak, amelyhez a bíróság tartozik, jegyzőkönyvi nyelveinek egyikét képezi.

17.§. Azokban a vármegyékben, amelyekben az országban élő valamely nemzeti kisebbség a megye lakosságának 10%-át eléri a felek a megyei törvényszékek előtt is, amennyiben ügyeikben saját maguk járnak el, - saját anyanyelvüket használhatják és a tárgyalási jegyzőkönyvnek a 16.§ szabályai szerint szerkesztendő. a bírói határozatok a felek által használt nyelven, illetve a tárgyalás jegyzőkönyvvezetési nyelvén szerkesztendő és kézbesítendő.

18.§. Fellebezett perekben, ha a tárgyalási nyelv nem az állanyelv volt, a fellebviteli bíróság úgy a felvett jegyzőkönyvet, mint az okmányokat hiteles fordító által államköltségen fordíttatja le.

A fellebezési bíróság határozatait az állam nyelvén hozza meg, amennyiben azonban az elsőfoku eljárás során a felek más nyelvet használtak, köteles az elsőfoku bíróság a fellebviteli bíróság határozatát hivatalból elkészített hiteles fordításban közölnia felekkel.

19.§. A történeti és az elismert hitfelekezetek teljesen egyenjogúak, az egyes hitfelekezetek teljes önkormányzati joggal bírnak, közoktatás bármely fokán az állami iskolákkal egyenjogu iskolákat létesíthetnek és tarthatnak fent, szertartásuk, ügykezelésük és iskolai oktatásuk nyelvét szabadon választhatják, a kormánnyal és más hatóságokkal folytatott levelezésükben is ügykezelésük nyelvét használhatják.

20.§. Az állam, megyék, városok és községek költségvetésébe a hitfelekezetek, valamint azok iskolái és más intézményi segélyezésére és támogatására előirányzott, vagy az ügyvezetési szabályok alapján folyósított összegek az egyes hitfelekezetek között népességük arányában osztandó fel.

21.§. Az agrárreform során az egyházaknak juttatott összes ingatlanok az egyes egyházközségek tulajdonosul telekkönyvileg bekebelezendők, az agrárföldekkel nem támogatott egyházak, illetve egyházközségek /parichiák/ részére pedig az állami tartalékföldekből /rezervákból/ a megfelelő ingatlanok tulajdonul adandók.

22.§. A nemzeti kisebbségékként tömegesen lakott vidéken köteles az állam az illető nemzeti kisebbségek anyanyelvén oktató alsó -és középfoku, állami iskolákat létesíteni a felső oktatásban pedig a nemzeti kisebbségek részére saját nemzetük nyelvi, irodalmi és történelmi tanszékeit felállítani.

23.§. Az egyházak, egyesületek, testületek, társulatok és alapítványok részére viszszaadandók.

24.§. Községek, egyesületek, társulatok és alapítványok az az oktatás minden fokozatán az állami tanintézetekkel egyenjogu iskolákat létesíthetnek. Az oktatás nyelvét az iskolafenntartó állapítja meg.

25.§. A munkaszabadság elvének megfelelően minden személy, egyéni vagy társas vállalat, bármily gazdasági ipari vagy kereskedelmi ágazatban szabadon működhetik és szabadon választhatja meg bármilyrendű vagy minőségű alkalmazottait, viszont az alkalmazottak /tisztviselők és munkások/ is szabadon választhatják meg munkahelyeiket.

Gazdasági, ipari és kereskedelmi érdekeltségek jogi személyiséggel bíró közösségeket, testületeket, egyesületeket vagy társaságokat szabadon létesíthetnek. a feloszlatott vagyonközösségek, testületek vagy társulatok minden további alaki eljárás nélkül visszanyerik elvont és a jelen törvénnyel megerősített, illetőleg visszaszerzett jogaikat.

26.§. A munkaszüneti napok szabályozására kizárólag az alábbi törvények az irányadók.

27.§. A nemzeti kisebbségekhez tartozó polgárok, hitfelekezetek, alapítványok, egyesületek, testületek vagy más intézmények által létesített gazdasági, ipari vagy kereskedelmi alakulatok és intézmények az e célra az állam, megye, város, község vagy ezen intézmények által költségvetésükben felvett, vagy egyeztetésük szabályai alapján megállapított összegből arányos gazdasági támogatásban és segélyezésben részesítendőek.

28.§. A nemzeti kisebbségek közjogainak felügyelete és legfelsőbb képvisellete céljából az állam kormányában nemzetiségi minisztérium állítandó fel, melynek élére a két legnépesebb nemzeti kisebbség közül nevezendő ki a miniszter és az államtitkár. Szabályul állítatik fel, hogy a kisebbségi minisztérium vezetésében a két legnépesebb kisebbség akként vesz részt, hogy első ízben a több lélekszámmal bíró nemzeti kisebbség tagjai közül nevezendő ki, az államtitkári állás mindig pedig a másik nemzeti kisebbség tagjai közül kinevezett egyénnel töltendő be.

29.§. A jelen törvény 3.§. alapján szervezendő legfelsőbb bíróság tagjai közé a nemzeti kisebbségekhez tartozó egyének arányosan nevezendek ki.

30.§. Azokon a vidékeken, amelyeken a nemzeti kisebbségek tömegesen laknak, a kinevezés útján betöltendő állami tisztviselői állásokat a kisebbségek nyelvén is szóban és írásban ismerő egyének nevezendők ki, amely közigazgatási területeken pedig valamely népkisebbség többségben él együtt az állami tisztviselők elsősorban a népkisebbséghez tartozók közül nevezendők ki és ha ilyenek elegendőszámban nem volnának, akkor a hivatali tisztségek az illető népkisebbség nyelvét szóban és írásban tökéletesen ismerő egyénnel töltendő be.

31.§. Megyefőnökké /prefektussá/ csak a megye lakosságának nyelvét beszélő személy nevezhető ki. Azokban a vármegyékben, ahol a nemzetiségek többségben vannak, megyefőnökké mindig az illető nemzetiséghez tartozó egyén nevezendő ki.

Kolozsvár, 1924. HRM PÁH Ms 7651/764.5.f

14.

Jancsó Benedek:

A magyar társadalom és az idegen uralom alá került magyar kisebbség sorsa

A trianoni békeszerződés rendelkezéseinek következtében a magyar nemzetnek egyharmada olyan idegen államok fennhatósága alá került, amelyekben a nemzeti kisebbségek sokkal nagyobb elnyomás alatt görnyednek mint aminőben a történeti magyar állam nemzetiségei éltek, még az esetben is, ha e nemzetiségeknek vádaskodásai igazak lettek volna.

A trianoni béke mai alakjában sohasem jöhetett volna létre, ha egy kitartó, erős és ügyes nemzetközi, társadalmi, tudományos és sajtópropaganda meg nem győzte volna a nyugati nagy nemzetek közvéleményét, hogy az osztrák-magyar monarchiának széttröése történeti szükségszerűség.

Paul Deschanel Gambetta életrajzában elbeszéli, hogy Gambetta 1868-ban, Thiersnek Nicolae Bibescu herceghez írott ajánlólevelét magával víve, meglátogatta Romániát. Azok a tájékoztatások és impressziók, amelyeket e látogatása alatt szerzett, voltak bizonyára indítékai annak, hogy 1875-be a „keleti kérdés”-sel kapcsolatban azt írta, hogy „a magyarok azok, akik erőszakos kormányzásukkal életre keltik a román kérdést” és egy évvel később, 1876-ban, ugyancsak a „keleti kérdés”-sel kapcsolatosan most idézett megállapításának eredményét a következőképpen vonta le: „El tudok gondolni Európa keletén egy olyan határváltozást, amely lehetővé teszi az összes románok egyesülését a román királyságban. Összes románok alatt értem a bukovinai, magyarországi, sőt a szerbiai és macedóniai románokat is”.

Aki az ilyen előzményeket ismerte, arra nézve egyáltalán nem volt meglepetés, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia széttröése, és azzal kapcsolatosan a magyar állam területi megcsonkítása, a világháború folyamán valóságos történeti szükségszerűség gyanánt lett az Antant-hatalmak egyik háborús céljává abban a feltevésben, hogy győzelem esetén Közép- és Kelet-Európát a nemzeti elv alapján újrarendezve, a tartós békének legszilárdabb biztosítékait is meg fogják teremteni azzal, hogy felcserélik a népek eddigi állítólagos elnyomását azoknak nemzeti szabadságával.

A valóságos helyzet ma az, hogy Közép- és Kelet-Európa új államjogi helyzete a legkedvezőbb megítélés szerint sem egyéb, mint hogy az elnyomókból elnyomottak és az elnyomottakból elnyomók lettek. A párizsi békeszerződések nem oldották meg azt a kérdést, amelynek megoldása az Antant-hatalmaknak nyílt bevallása szerint egyik célja volt a világháborúnak. A kisebbségi kérdés ma éppen akkora, ha nem nagyobb veszedelmet jelent Európa békéjére, mint jelentett a világháború előtt a nemzeti kérdés. Az új helyzet annyira sem szilárd, mint volt a régi, mert a háború előtti nemzetiségi viszonyok Közép- és Kelet-Európában több százéves történeti fejlődésnek voltak eredményei, míg a jelenlegi helyzet nem a való élet természetes fejlődésének

szülötte, hanem ingatag elméleti feltevéseken alapuló mesterséges diplomáciai alkotás az étellel együtt járó realitások igazságának ereje nélkül.

A kisebbségi kérdés jelenleg nem egyes államok belügye, nem is az egyes nemzetek sérelme, mint volt a világháború előtt, hanem valóságosan nemzetközi kérdés és 48 millió olyan európai embernek legfájóbb és legégetőbb sebe, akiket a párizsi békék szakítottak ki azoknak a nemzeteknek testéből, amelyben előzően, mint az államalkotó többség tagjai éltek. A vágy és törekvés, amely a világháború előtt, mint irredentizmus inkább csak függvénye volt az egyes szomszédos államok imperialista törekvéseinek, mintsem az érdekelt népek lelkét átfogó hatalmas érzelem, ma 48 millió különböző nemzethez tartozó európai ember lelkében él olyan erős vágy és törekvés alakjában, amely útban van, hogy egy nagy nemzetközi szervezetnek (Szervezett Európai Kisebbségek Ligája) mozzató erejévé alakulva, revízióját követelje annak a közép- és kelet-európai államjogi helyzetnek, amelyet a párizsi békeszerződések teremtek.

Ennek következtében az a lelkiállapot, amely jelenleg az egész magyarság lelkét, mint hatalmas érzelem fogja át, nem kizárólagosan csak magyar lelkiállapot, hanem azonos az európai összes nemzeti kisebbségek hasonló lelkiállapotával. Ez a jellemvonása emeli ki a magyar kisebbségi kérdést szűkebb nemzeti keretéből és teszi általános nemzetközi vonatkozású kérdéssé. Az a magyar igazság, amely e kérdésnek lényegét alkotja, általános emberi igazság annak következtében, hogy az idegen uralom alá jutott magyar kisebbség ügye annak az általános emberi jognak, igazságosságnak és humanitásnak kérdése is, amely nem tűrheti, hogy az európai művelt nemzetek milliói olya elnyomó kormányzat alatt éljenek, amely őket sok százados történeti életük legértékesebb gyümölcseitől, nemzeti kultúrájuktól és nyelvüktől akarja megfosztani. Amely lehetetlenné teszi, hogy gyermekeiket azon műveltség eszközeinek segítségével neveljék fel, amelyet őseik legértékesebb hagyatékának tartanak, hogy nyelvüket közügyeikben használhassák, és hogy gazdasági életüket államuk érdekeinek sérelme nélkül úgy rendezhessék be, hogy annak segítségével biztosíthassák nemzeti fennmaradásuknak anyagi feltételeit.

Területi integritásunkat egy ránk nézve kedvezőtlen kimenetelű világtörténeti változás következtében veszítettük el és egészen bizonyosnak vehetjük, hogy csakis egy hasonló, de ránk nézve kedvező kimenetelű újabb világtörténeti változás következtében nyerhetjük vissza. A jelenlegi körülmények között senki sem tudja megítélni, hogy ez a változás mikor fog bekövetkezni. Ez alkalmat, akármikor jöjjön, ne tudjuk területi integritásunk helyreállítására kellően kihasználni, ha magunkat egy okos, előrelátó és céltudatos magyar nemzeti politika követésével arra elő nem készítjük. Ilyen magyar nemzeti politika csak az lehet, amely állandóan szeme előtt tartja a magyar nemzetnek azt az egyharmadát, amely idegen uralom alatt él. Csonka-Magyarországot igazán magyarrá, művelté, gazdaggá és erőssé kell tennünk, hogy szavának, ha elszakított testvéreinek érdekeinek védelmében bárhol felemeli, súlya és hatása legyen. Egy meghasonlott, az európai haladástól elmaradt, szegény és magasabb mű-

velődés nélkül való Csonka-Magyarország gyöngesége legnagyobb előmozdítója idegen uralom alá jutott testvéreink pusztulásának.

E magyar nemzeti politikának kötelessége gondoskodni arról a nemzetközi propagandáról, amely előkészíti, és kedvezően hangolja a művelt nemzetek közvéleményét a kisebbségi, főleg a magyar kisebbségi kérdés helyes szempontú megítélésére. Nagy hiba és súlyos következményekkel járó tévedés lenne ezt a propagandát egyszerűen rábízni a kormányra, és kényelmes magyar szokás szerint azt mondani: a külügyminisztérium dolga, amelynek rendelkezésére áll hozzá minden eszköz. E kötelesség teljesítéséből ki kell vennie a maga részét a kormánynak, de a maga egészében nálunk is a társadalom kötelessége, mint volt a háború előtt azoknál a nemzeteknél, amelyek részüket ki akarták szakítani a magyar állam területéből.

Egy ilyen aktív nemzetközi propagandának igen nagy akadálya az az általánosan ismert körülmény, hogy a magyar értelmiségnek még politikailag vezető egyéniségeibe sem fejlődhetett ki a külpolitikai tájékozottság és érzék, amely előfeltétele egy ilyen tevékenységnek. A külpolitikai kérdések a múltban kívül estek a magyar állami élet keretein, a Habsburg birodalmi érdekkörbe tartoztak, és megítélésükből a magyar állami és nemzeti szempontok ki voltak zárva még legmagyarabb származású diplomataink és külügyi tisztviselőink gondolkozása köréből is. Ez volt az oka, hogy a magyar értelmiségnek nem voltak meg politikai és társadalmi érintkezései révén a külföldi közvéleménnyel azok a kapcsolatai, amelyekkel a románok vagy a szerbek rendelkeztek. Ez érintkezési pontok megszerzésére a trianoni békekötés után a legkedvezőtlenebb érzelmi légkörben kellett megtennünk az első lépéseket. Egyelőre csak tapogatózva és igen szűk körben. Ebbe rejlik legfőbb oka annak az elszigeteltségünknek, amelyet külföldi barátaink is észrevettek, mi pedig fájdalommal tapasztalunk minden egyes alkalommal.

Kétféle integritás van: területi és faji, vagy helyesebben nemzeti. Ez utóbbi azonos a kulturális egységgel. A területet elvehették tőlünk, de azt kedvező és szerencsés körülmények között, ha megjön az alkalom, visszaszerezhetjük, mert az nem fog megsemmisülni. A hazát a hegyek, völgyek, a folyók és a síkságok mellet az emberek is alkotják, akik benne laknak. Ha a magyarság az idegen uralom elnyomása következtében e területeken részben vagy egészben elvész, akkor el fogjuk veszíteni a területekhez való legerősebb jogcímünket is.

A területi integritás visszaállításának követelését hangoztatva, meg kell gondolnunk, hogy ez idő szerint annak útjában áll Európának a párizsi békeszerződések által megalkotott jelenlegi nemzetközi és államjogi berendezkedése. Nyugat-Európa nagy nemzeteinek közvéleménye ezt „noli me tangere”-nek tartja, és ennek következtében mereven visszautasít minden erre vonatkozó kívánságot vagy követelést, mert abban a meggyőződésben él, hogy az integrer történeti magyar államot csak egy új világháborúval lehetne visszaállítani. Ezt a körülményt ismerve, a politikai okosság, sőt a hazafias belátás sem engedi meg, hogy a területi integritást kizárólagosan vezető gondolat gyanánt külpolitikai akcióink homlokterébe állítsuk. Időszerűtlen han-

goztatásával idegen uralom alatt élő testvéreinknek nemcsak ne használunk, hanem egyenesen ártunk is, mert nem tekintve, hogy miatta úgy tűnünk fel a háborútól rettegő európai közvélemény szemeiben, mint békebontók, és hogy éppen azért annak részéről ne is számíthatunk semmiféle megértésre vagy méltánylásra.

Az európai közvéleményben lassan ugyan, de mégis fokozatosan erősödik az a meggyőződés, hogy a trianoni békeszerződésnek legnagyobb hibája, s enne következtében legnagyobb igazságtalansága az, hogy Csonka-Magyarországnak általa megállapított politikai határa az egész vonalon sehol sem esik össze a magyar nyelvhatárral. Ellenkezően, e határmentén körülbelül egymillió főnyi olyan magyarság csatoltatott idegen államokhoz, amely zárt tömegben élve, minden ponton szoros összefüggésben van csonka-magyarországi fajtestvéreivel.

Annak a gondolatnak felvetését, hogy ez a határmenti magyarság a trianoni szerződés revíziójával kapcsolatosan csatoltassék vissza Magyarországhoz, a kisantant és némileg a francia közvélemény kivételével nem is tekintik többé a párizsi békeszerződések szellemével merev ellentétben állónak, hanem azon ígéret békés úton és helyes értelemben való megvalósításának, amely Millerand ismeretes kísérőlevelében foglaltatott és azon súlyos tévedés jóvátételének, amelyet 1920-ban a rosszul informált békediktátorok Párizsban elkövettek.

A kulturális egységgel azonos nemzeti integritást a párizsi békeszerződések nem szakították szét. Ellenkezőleg, ezt a faji, nemzeti és a vallásos kisebbségek számára a békeszerződésekben úgynevezett kisebbségi záradékában biztosították is. Ha e kisebbségi záradékokra támaszkodva, azoktól az államoktól, illetőleg azoknak a többségi nemzeteknek kormányaitól, amelyeknek uralma alatt él a magyar nemzetnek egyharmada, azt kívánjuk, hogy semmi olyan törvényhozási vagy kormányzati intézkedést ne léptessenek életbe, amely alkalmas lenne, hogy az uralmuk alatt élő testvéreinket nemzeti kultúrájuktól, nyelvüktől megfossza, vagy e cél elérése érdekében állampolgári szabadságukat korlátozza, gazdasági életfeltételeiket elsorvassza, egyáltalán nem érhet az a vád, hogy ez államoknak belső ügyeikbe avatkozva, meg nem engedhető irredentista politikát folytatunk. Arra irányuló követeléseinknek jogosságát, sőt lojálisát sem vonhatja kétségbe senki, hogy testvéreink az idegen uralom alatt is jelenlegi számukban, magyar nemzeti műveltségükbe, vagyonukban ne csak megmaradjanak, hanem saját erejük mértékének megfelelően gyarapodhassanak is.

A párizsi békeszerződések úgynevezett népszövetségi paktumának az idegen uralom alatt élő kisebbségi nemzetekre vonatkozó nagy jelentősége abban áll, hogy a kisebbségi kérdést kiemeli az egyes államok belső ügyeinek köréből, és a kisebbségek védelmét a nemzetközi jog alkotó részévé teszi, a „Nemzetek Szövetsége”-ben olyan fórumot szervezvé, amelynek illetékessége a kisebbségi sérelemnek elbírálásában el nem vitatható.

Azokból a tárgyalásokból, amelyek e kisebbségi záradékot megelőzték, világosan kitűnik, hogy a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása az utódállamokkal kötött békeszerződésekben olyan viszontkötelezettség gyanánt állapított meg, amelyet az

egy-egy államok azért voltak kötelesek elfogadni, hogy a békekötések alapján birtokukba jutott nagy területek faji, nemzeti és vallási kisebbségeinek e békeszerződésekben körülírt jogai tiszteletben tartását kötelezően magukra vállalják. A kisebbségek panaszait a Nemzetek Szövetsége ebben a szellemben tartozik megítélni. Ennek következtében a kulturális integritás követelése nemcsak nem áll ellentétben a párizsi békeszerződésekkel, hanem azoknak abban a szellemben való végrehajtását jelenti, amelyben e békekötések kisebbségi záradékát és a népszövetségi paktumot megalkották.

A Nemzetek Szövetsége, mint az eddigi esetek bizonyítják, a kisebbségek sérelmeinek orvoslását illetően kötelességét nem ebben a szellemben fogta fel, hanem inkább abban, amelyet Brazília delegátusa, Mello Franco 1925. augusztus havában a Genfben tartott tanácsülésben akként határozott meg, hogy a párizsi békeszerződések kisebbségi záradékának értelem és rendeltetése az, hogy biztosítsa a zavartalan átmenetet ahhoz, hogy az új államok faji, nemzeti és vallási kisebbségei nagyobb nehézségek, vagy összeütközések támadása nélkül, az államalkotó többségbe mentül rövidebb idő alatt beolvadhassanak.

A magyar hivatalos és nem hivatalos külpolitikának első és legfontosabb feladata: meggyőzni a nyugati nagy nemzetek hivatalos és nem hivatalos közvéleményét, hogy ha ez a Mello Franco-féle értelmezés a Nemzetek Szövetségének éppen úgy kalauzul szolgálna a kisebbségi sérelmek megítélésében, mint az antant-hatalmak kormányainak, nemcsak Európa 48 millió főnyi kisebbségének örökös szolgáására való kárhoztatását jelentené, hanem a béke állandó veszélyeztetésével egyetemben egy új és a réginél szörnyűsebb világháború előkészítése is lenne. Ellenkezően, a párizsi békeszerződések kisebbségi záradékának határozatait abban a szellemben kell végrehajtani, amelynek sugalmazására jött az létre, s amelyet jelenleg a faji, nemzeti és vallási kisebbségek fennmaradásuk egyetlen biztosítékának tartanak. E feltevésük igazságában való hitüktől őket megfosztani annyi lenne, mint a kétségbeesés karjai közé kergetni.

Ugyanennek az irányelvnek kell meghatározni az utódállamokkal szemben követendő külpolitikai magunktartását is. Határozottan tudomásukra kell hozni, hogy egymáshoz való viszonyunk, amennyiben rajtunk áll, attól függ: miképpen bánnak a maguk magyar kisebbségével? Nekünk erkölcsi lehetetlenség közömbösen nézni az uralmuk alatt lévő magyar testvéreinknek azt az igazságtalan üldöztetését és gyötrő szenvedéseit, amelyek nemcsak eddig jutottak osztályrészükül, hanem egy rendszeressé tett elnyomó és elnemzetlenítő politika hatásaképpen folyton súlyosabb és kibíratlanabb lesz.

A magyar külpolitika irányát elsősorban az idegen uralom alá jutott harmadfél milliónyi magyarság sorsának és helyzetének kell megszabnia. Mihelyt külügyi kormányzatunk ez álláspontot a magáévá teszi, azonnal el fogja veszíteni minden jogosultságát az a szemrehányás, hogy nemcsak határozott iránya és célja nincs kormányunk külpolitikájának, hanem egyáltalán magyar külpolitika sincs. Ez a külpolitika

a békeszerződések kisebbségi záradékának határozataival összhangban van, amennyiben ne kíván semmi egyebet, mint azoknak egyedül helyes értelmezésben való végrehajtását. Az a magyar külpolitika, amely kiinduló pontjául és követeléseinek alapjául a kulturális integritást fogadja el, nem irányul Európa azon új nemzetközi és államjogi helyzetének megbontására, amelyet a párizsi békeszerződések alkottak meg. Ellenkezően előmozdítja, hogy azok a végzetes tévedések, amelyeket a szerződések alkotói az éveken tartó háború alatt életre keltett bosszú és megtorlás érzésének hatása alatt elkövettek, az élet tapasztalatai által szült emberségesebb gondolkodás és belátás segítségével kiküszöböltesse.

A magyar közvélemény általában a területi integritás sürgetésében látja külpolitikai akcióink jogosult mozgató és vezető gondolatát. Külpolitikai tapasztalatlansága és nemzetközi tájékozatlanságon alapuló romanticizmusa nagyban akadályozzák, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetünket és reális erőinket tisztán látva, tudomást szerezessen arról, hogy van hivatalos és nem hivatalos külpolitikai akcióinknak egy másik ágazata is, amelyből hiányzanak ugyan a romantikus elemek, de amely az élet realizálásából sarjadva ki, az előbbinek nemcsak meddőségétől, hanem kockázatos voltától is mentes. Európa jelenlegi nemzetközi és államjogi helyzetében csakis a kulturális integritás talajában gyökerező magyar külpolitika lehet gyümölcsöző és idegen alá jutott testvéreinkre hasznos.

A magyar társadalom, csak a faji integritás alapján állva teljesítheti kötelességét idegen uralom alá jutott magyar testvéreivel szemben, mert csak ez nyújt módot arra, hogy valamely idegen állam belügyeibe való avatkozás vádja nélkül segíthessük kulturális és gazdasági törekvéseiket. Idegen uralom alá jutott magyar testvéreink új államjogi helyzetüknek legsúlyosabb első quinquenniuma alatt igen tiszteletreméltó erőfeszítéssel és nagy áldozatokkal figyelemreméltó magyar irodalmat, művészetet teremtettek, a magyar tudományosság színvonalát is igyekeztek fenntartani, sőt a gazdasági szervezkedés és fejlődés terén is tettek előre egy-két figyelemreméltó lépést. Bebizonyították, hogy nemcsak élni akarás van bennük, hanem élni tudás is.

Csonka-Magyarország magyar társadalmának jutott feladatául az a kötelesség, hogy őket e munkásságukban hathatósan támogassa. Ezt azonban csak a kulturális integritás alapján állva teljesítheti, mert a kulturális integritás elvét valló magyar társadalomnak senki sem tilthatja meg, hogy támogassa és segítse az idegen uralom alatt élő magyar kisebbség kulturális és gazdasági törekvéseit. Nem tilthatja meg azt sem, hogy a művelt világ közvéleménye előtt felemelje szavát azon kisebbségi jogok védelmére, amelyeket még a trianoni békeszerződés is biztosított testvéreiknek.

E kötelesség teljesítése kitartó csendes munkássággal, nagy önfegyelmezettséggel és önzetlen áldozatokkal jár, s azért nehezebb is, mint a zászlólobogtatás, a hangzatos szónoklat, vagy a kalandos tervek koholása. Sokkal nehezebb az embernek zsebébe nyúlni elszákitott testvéreink kulturális és gazdasági törekvéseinek támogatására, mint arról szónokolni, hogy a magyar hősiesség miként fogja Európa akaratának el-

lenére is, ha holnapután még nem, de bizonyára rövid terminusra Szent István birodalmának területi integritását helyreállítani.

A csendes és áldozatos munka, a kitartás nehéz kötelessége a tömegnek éppen úgy nem tetszett soha és sehol, mint a hangos szóvivőknek. Ezt azonban meg kell tanulnunk – és mentől előbb, annál jobb –, ha azt nem akarjuk, hogy a történeti magyar államnak azokon a területein, amelyek egy olyan szörnyűséges világháborúban vesztek el, amelyet mi nem provokáltunk és nem is akartunk, harmadfélmillió magyar testvérünk, általunk magára hagyatva, lassan elvérezzen, és pár emberöltő múlva elpusztuljon.

Magyar Szemle, 1927. 1. sz. 50–57. p.

15.

Tornya Gyula: A népkisebbségi törvény tervezete.

A Magyar Néppárt újjászületése után alig pár nappal 1927. augusztusában pályázatot hirdetett egy népkisebbségi törvény tervezetének elkészítésére. Az itt következő munka dr. Tornya Gyula volt szenátor, csákovai ügyvéd pályadíjnyertes műve, amely a Magyar Néppárt vezetőségének felkérésére dr. Torma Miklós volt dési főispán kormánybiztos, dr. Dózsa Endre ny. kolozs-megyei alispán és dr. Léway Béla nagyváradi ügyvéd részletes és értékes bírálatai alapján pártunk titkára dr. Deutsek Géza kolozsvári ügyvéd dolgozott át. Nem mulaszthatjuk el, hogy ezúton is ne fejezzük ki pártunk vezetőségének hálás köszönetét és elismerését, különösen a bíráló-bizottság tagjainak, valamint dr. Müller Hermann kolozsvári ügyvéd urnák, a német nemzeti kisebbség kitűnő vezéregyéniségének, akik pártszempontokon felülemelkedve az általános kisebbségi érdek szemmel tartásával nagy segítségünkre voltak abban, hogy a mű mai formájában megjelenhessék.

A Magyar Néppártnak a pályázat kiírásával és e tervezet kiadásával az volt a célja, hogy úgy a néptöbbséghez, mint a népkisebbséghez tartozó politikusokat és általában közéleti férfiakat, akik általános közéletünk zűrzavaraiban mind a két részen nagyon is belemerültek a gyakorlati és közvetlen érdekeket érintő kérdések feszegetésébe, és ezáltal akaratlanul is sokat tettek arra, és adottságuknál fogva is már szövevényes viszonyainkat még el is torzítsák, elvi magaslatra tekinteni segítse, közvéleményünk elé pedig egy összefoglaló szemléletet tárjon arról, hogy hogyan lehetne itt a viszonyokat úgy rendezni, hogy a néptöbbséget alkotó faj jogainak teljes érvényben maradásával a népkisebbsége is az emberi és állampolgári jogok teljességéhez jussanak.

A munka mostani alakjában sem vindikálja magának a tökéletességet. Érezzük és tudjuk, hogy itt is, ott is talán kiegészítésekre, talán módosításokra szorul. Az olvasónak feladata mindezekről véleményt alkotnia magának. Mi ezúton is azt kérjük, hogy ezeket a véleményeket, észrevételeket, javaslatokat hozza az olvasó pártunk vezetőségének tudomására, vagy pedig segítse elő a vitára okot adó kérdéseknek más módon leendő tisztázását.

Ha sok tekintetben csak vázlat, vagy keret is talán ez a munka, mégis feltétlenül alkalmasnak tartjuk arra, hogy egy széleskörű és komoly megvitatásnak alapját képezze.

A törvénytervezet nyíltan és határozottan írja körül azokat a jogokat, amelyek a népkisebbségeket is az államfenntartó fajjal egyenértékű honpolgárokká tehetik és okvetlenül tennék is. Egész felfogása azon az őszinte és becsületes megértésen alapszik, amellyel minden népkisebbség a dolog természeténél fogva tartozik a néptöbbség iránt. Igen alkalmas arra, hogy a néptöbbségi vezetőket ráeszméltesse, hogy az avult arisztokratikus politika elfogultságaitól megszabadult bátor, demokratikus el-

fogulatlanság a népkisebbségek iránt a leghatalmasabb, szinte az egyetlen sikert érő irány az igazi konszolidáció felé, - a népkisebbségi vezetőket pedig segítse kiemelni mostani, apró sikereket kereső óráról-órára tengődő iránytalan bukdácsolásaikból.

Mi itt vagyunk és itt akarunk élni, sőt itt akarunk boldogulni is, békés egyetértésben minden nemzettestvérünkkel, és pedig úgy, hogy ez az állam egészének is javára szolgáljon: Ezt olvashatja ki ebből a füzetből az, aki tud olvasni. A tervezet, ha mindenben végleges megoldást nem ad is, de mindenesetre ad egy olyan elgondolást a kisebbségek megnyugtató elhelyezkedésére nézve, amit érdemes megszívlelni.

Eredménymorzsákkal kielégíteni nem lehet milliós néptömegek jogos, mert emberi és korszellem-szülte, igényeit. A kisebbségi probléma sürgős és alapos megoldásra vár. A halogatás nem lehet kormányzati érdek sem, mert hiszen boldog ország csak az lehet, amelynek népei is megelégedettek.

Kolozsvár, 1928. szeptember hó.

Dr. Kecskeméthy István

Általános indoklás. A nemzeti kisebbségekhez tartozó román állampolgárok jogainak szabályozásáról szóló törvény tervezetéhez

Románia a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal Párisban 1919. december 9-én megkötött kisebbségi egyezménynek nevezett szerződésben a faji, anyanyelvi és vallási kisebbségeivel való elbánást illetően és azok jogainak biztosítására nézve kötelezettségeket vállalt s az egyezményben foglalt rendelkezéseket alaptörvényül ismerte el, melyekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy intézkedés nem lesz hatályos.

Ezen egyezményben biztosított kisebbségi jogok csak csekély részben vétettek fel az 1923. március 28-án kelt 1360. sz. királyi rendelettel szentesített s a Monitorul Oficial 1923. március 29-én megjelent 282. számában kihirdetett alkotmánytörvénybe.

A jogi helyzet tehát 1919. óta máig is az, hogy az alaptörvényül elismert kisebbségi egyezményben foglalt rendelkezések túlnyomó részben még mindig nincsenek törvénybe iktatva.

Miután az egyezmény 12-ik cikkében Románia önként járult ahoz, hogy az egyezményben foglalt rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségeknek nyilvánítottak és a Nemzetek Szövetségének védelme alá helyeztetek, bizonyára önként és jószándéktól eltelve biztosította a kisebbségi jogokat s így azoknak az egyezmény szellemében való tételels biztosítása annyiival is inkább jó szándékkal kell találkozozzék, mert

a) az összes államok, melyek a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal hasonló egyezményeket kötöttek, már mind törvénybe iktatták az egyezményeikben foglalt rendelkezéseket, tehát a külföld felé jelentős lépés lenne, ha Románia is becikkelyezné a kisebbségi egyezmény rendelkezéseit, hisz ezzel csak emelné az állam tekintélyét, bizonyítván hogy legkomolyabban állja nemzetközi kötelezettségeit.

b) míg a kisebbségi jogok belföldi tételes törvénnyel biztosítva nem lesznek, az ország kisebbségei jogaik sérelme esetén belföldi hatóságok előtt orvoslást nem kereshetnek s ez arra kényszerítheti őket, hogy panaszaikkal a Nemzetek Szövetségéhez forduljanak, mi semmikép sem alkalmas az állami tekintély emelésére.

c) mert az állami szuverénitás szenved állandóan súlyos csorbát, mikor a kisebbségi jogok körüli összes vonatkozásokban mindig a nemzetközi egyezményről kell beszélni, ahelyett, hogy az ország saját tételes törvényére lehetne hivatkozni:

d) egy az egyezmény szellemével megegyező törvény meghozatalával Románia a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos külföldi propagandát egyszerre megszüntethetne, mert módjában volna rámutatni, hogy a kisebbségi jogok törvénnyel vannak szabályozva, melyek végrehajtása pártatlan bíróság oltalma alá van helyezve:

e) az állami konszolidáció egyik legkomolyabb előfeltétele, hogy a kisebbségek ne csak papíron tudják, hanem a valóságban is érezzék, hogy mindenben egyenlő jogú polgárai az országnak, akiknek jogai tényleges védelemben is részesülnek. Egy jó kisebbségi törvény tehát nemcsak a kisebbségek érdeke, hanem annak az állam is mérhetetlen előnyeit látná, mert megszűnnének a kisebbségek elnyomása által táplált centrifugális törekvések; - végül

f) végre időszerű nyugvópontonra juttatni a kisebbségi kérdést, melynek megoldása elől Európa összes kisebbségei és a nemzetközi közvélemény állandó sürgetése következtében úgy sem lehet tovább kitérni.

Jelen törvényjavaslatban foglalt rendelkezések részben a Kisebbségi Egyezmény szövegéből vannak átvéve, részben annak szellemében szólnak, tehát külön indoklásra nem szorulnak.

I. FEJEZET

A nemzeti kisebbségek államjogi helyzete

1. §. A román állam keretében, mint politikai egységben egybefoglaltatnak egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel a román néptöbbségi nemzetegységen kívül a magyar, a szász és a német, az ukrán, a bolgár és a török nemzetegységek, mint nemzeti kisebbségek.

2. §. Nemzeti, kulturális és jóléti szükségletek kielégítésére az illető kisebbséghez tartozó összes román állampolgárok autonóm közületet alkotnak, melynek közjogi karaktere van. A nemzeti kisebbséghez tartozást igazolja a nemzeti kataszterbe való felvétel, melyet minden nagykorú férfi és nő kérhet.

3. §. A nemzeti kisebbség képviselőitének letéteményese az illető kisebbség által választott főtanács, mely mellett a helyi és megyei szervezetek által választott végrehajtó bizottság működik. Úgy a Főtanács, mint a Végrehajtó Bizottság valamint a helyi és megyei szervezet is ügyviteli szabályzatukat maguk állapítják meg.

4. §. A 2. §.-ban írt feladatai elvégzésére minden nemzeti kisebbség saját tagjaira járulékokat róhat ki. E járulékokon kívül a nemzeti kisebbségek közületének jöve-

delmeit képezik az állami, megyei és községi hozzájárulások, önkéntes adományok, ajándékozások, hagyatékok, alapítványok, gyűjtések és a saját vagyonokból és vállalatokból befolyó jövedelmek. A népkisebbség közülete örökli a hozzá tartozó és megszűnő jogi személyek vagyonát.

5. §. Nemzeti egységük kifejezése végett a népkisebbségek jogosultak ünnepélyes alkalmakkor zászlóikon nemzeti színeiket használni.

6. §. Minden állampolgár magára és kiskorú gyermekeire nézve önmaga határozza meg, hogy melyik nemzetegységnek tagja. Ugyanez a jog megilleti a férjes asszonyt is tekintet nélkül arra, hogy férje melyik nemzetegység tagjának vallja magát. Ha a szülők különböző nemzethez tartoznak, a kiskorú gyerekek hovatartozását a szülők közös megállapodása dönti el: véleményeltérés esetén az apa nemzeti hovatartozása irányadó.

7. §. Minden román állampolgár, tartozzon bármely politikai nemzetegységhez, egyenlő a törvény előtt és ugyanazon politikai jogokat élvezi. A nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárokat a többségi anyanyelvű állampolgárokkal mindenben egyenlő jogok illetik meg, így az összes kinevezés és választás útján betöltendő állami, megyei, városi és községi állásokat illetően, valamint az aktív és passzív választói jog gyakorlata tekintetében, annak minden vonatkozásában kulturális és gazdasági téren is.

II. FEJEZET

Állampolgárság

8. §. A román állam területén való születés pusztán tényével megszerzi a román állampolgárságot minden hazai nemzethez tartozó személy, kit születésénél fogva más állampolgárság nem illet meg.

9. §. A román állampolgársághoz való jog minden további alakítás nélkül megilleti valamely hazai nemzethez tartozó mindazon egyéneket, kik igazolják, hogy jelen törvény életbeléptetésekor Románia területén laktak és akiket valamely más állampolgárság nem illet meg.

Amennyiben őket más állampolgárság meg nem illeti, román állampolgárokkul ismertetnek el a hazai nemzetekhez tartozó azon személyek is, akik Románia területén lakó szülőktől születtek, ha a hadifogság miatt, vagy azért nem laktak e törvény életbeléptetésekor Romániában, mert az állampolgárságuk a korábban életben volt rendelkezések miatt el nem ismertetett.

10. §. Mindazok, kik jelen törvény 8., 9. §§ alapján román állampolgárokkul elismerendők, jelen törvény kihirdetésétől számított 6 hónap alatt jelentkezni kötelesek a lakhelyük, illetve szüleik lakhelye szerint erre illetékes községi eljárásnál, mely őket, - ha a lakhelyükről tudomása van, - azonnal és minden alakítás nélkül, különben pedig a lakhelynek hitelt érdemlő módon való igazolása után az állampolgári lajstromba bejegyzi.

11. §. Az ily bejegyzéseknek nem lehet akadálya az, hogy folyamodó korábbi állampolgári kérvényével már elutasított, vagy honosító eljárást tétetett folyamatba. A honosítási eljárások az érdekeltek kérelmére megszüntetendők mindazon esetekben, amikor a folyamodót az állampolgárság a jelen törvény alapján megilleti.

12. §. A községi előjáróságok az állampolgári lajstromba való felvétel iránt a jelen fejezetben foglalt rendelkezésekre alapított kérelmeket legkésőbb 15 nap alatt elintézeni tartoznak és határozatukat a kérelmezővel írásban közlik. A határozat egy példánya a hivatalos hirdetőtáblán 15 napon át kifüggesztve tartandó. A felvételt megtagadó határozat ellen a folyamodó a kézbesítéstől számított 30 nap alatt panasszal élhet a közigazgatási bírósághoz, mely a panasz fölött 30 nap alatt végérvényesen dönt.

II. FEJEZET

A vallás szabad gyakorlata, felekezetek egyenjogúsága

13. §Bárki szabadon követhet bármely vallást, melynek tanai a közrendet és a közérkölsiséget nem sértik.

14. §. Senkit sem lehet kényszeríteni, hogy valamely hitfelekezet tagja legyen, vagy hogy más hitfelekezet istentiszteletén részt vegyen, annak ünnepeit megtartsa és azonkon a napokon a munkától tartózkodjék. Vasárnap és a nemzeti ünnepeken azonban munkaszünet tartandó, ha csak ez alól törvényes felmentés nincsen.

15. §. A törvényesen elismert vallásfelekezetek jogilag teljesen egyenlők és minde-
nik az autonómia teljességét élvezi más felekezetekkel és az állammal szemben.

16. §. Vallásos intézményeik fenntartására a felekezetek államsegélyben részesítendők. Az államsegély mértéke abban az arányban és olyan kulcs szerint állapítandó meg, mely arányban az illető vallásfelekezet hivei a közteherhez járulnak.

IV. FEJEZET

Egyesületi és gyülekezési jog, sajtó

17. §. Az egyesületi jog gyakorlása elé nem támaszthatók akadályok azon oknál fogva, mert az egyesület népkisebbségi művelődési, gazdasági vagy politikai célt szolgál, szabadon alakíthatók népkisebbségi jellegű politikai, ipari, kereskedelmi, földművelési, munkás-egyletek, társulatok, szövetkezetek, vallásos, tudományos, irodalmi, szociális, kulturális, testnevelő és más egyesületek, könyvtárak, muzeumok, kórházak, dalegyletek, kulturházak, kaszinók, színtársulatok, stb. Mindezen intézmények szabadon egyesülhetnek egy egységes népkisebbségi jellegű szindikátusba.

18. §. Az egyesületek jogi személyiségének elismerése iránti kérvények benyújtásától számított 45 nap alatt elintézendők. Ha a törvényszék ezen időn belül sem a kérvény kiegészítését nem követeli, sem pedig elutasító végzést nem kézbesít, az egyesület működését megkezdheti és folytathatja mindaddig, amíg az esetleg később kikézbesített elutasító végzés jogerős nem lesz.

19. §. Az egyesület jogi személyiségének elismerése csak az esetben tagadható meg, ha az egyesületek működése csak az esetben függeszthető fel vagy szüntethető meg, ha alapszabály szerint vagy annak ellenére államellenes célt szolgálnának vagy működésük a közrendet vagy közérkölcsliséget sértene.

20. §. A gyülekezési szabadság békében nem korlátozható. Szabadban tartandó népgyűlés iránti engedélyt csak a községi primárnál kell kérni, aki a gyűlésre szóló engedélyt a kérvény beadásától számított 3 napon belül kikézésíteni köteles.

21. §. Napilapok és időközti szemlék kiadására kért engedélyt 15 nap alatt ki kell kézbesíteni, ha a kiadoul és felelős szerkesztől bejelentett egyének büntetlen előéletűek kikézésítés hiányában a lap megindítható. Ezen lapok megjelenése elé az engedély kiadása után is csak az esetben lehet akadályt gördíteni, ha bírói ítélettel állapítottatott meg, hogy a lap írásaival az állam biztonságát veszélyezteti vagy közérkölcsliséget sért.

22. §. Az összes sajtó útján elkövetett bűncselekmények a polgári bíróságok illetékessége alá tartoznak, politikai sajtóvétségek esküdtszék elé utasítandók. Kivételes illetékességet a bűncselekményekre nézve csak tényleges hadiállapotban, a mozgósítás időtartamára lehet megállapítani, de katonai bíróságok illetékessége ekkor is ki van zárva.

23. §. Tényleges hadiállapot esetét kivéve, népkisebbségi lapok sem vonhatók előzetes cenzúra alá és bárhol való szabad terjesztésük ellen korlátok nem emelhetők, a postai vagy vasúti szállítás tekintetében hátrányosabb helyzetben nem lehetnek, mint hasonló néptöbbségi nyelven szerkesztett lapok.

V. FEJEZET

Közművelődési intézmények

24. §. Szabályszerű működési engedéllyel bíró kisebbségi nyelvű színtársulatoktól a helyhatósági játszási engedély nem tagadható meg azon a címen, hogy ugyanazon városban vagy községben más színtársulat is működik. A megadott helyhatósági engedély csak azon esetben vonható meg, ha a társulat működése az állami rendet vagy a közérkölcsliséget sérti.

25. §. A kisebbségi nyelvű színtársulatok, vallásos, jótékonyági, kulturális intézmények, az állami megyei, városi és községi alapokból abban az arányban részesülnek támogatásban, amilyen arányban ez alapokhoz a többségi nyelvű hasonló intézmények támogatást kapnak. Az arány megállapításánál a közterhekhez való hozzájárulás lesz irányadó, addig is, míg ezen arány megállapítható lesz, az intézmények ideiglenesen a kisebbségi népesség számaránya szerint fognak támogatásban részesülni.

26. §. A kisebbségi nyelvű színtársulatok, műkedvelő előadások, dalestélyek és kisebbségi művelődési intézmények javára rendezett tánc és egyéb mulatságok semmi esetre sem róhatók meg magasabb látványossági adóval, állami, városi, községi adóval vagy illetékkal vagy bármilyen más közteherrel, mint amennyivel a többségi nyelvű hasonló előadások vagy többségi nyelvű művelődési intézmények meg vannak adóztatva.

VI. FEJEZET

Nyelvhasználat

27. §. A román állam keretében összefoglalt nemzetegységek nyelvei hazai nyelveknek ismertetnek el és mint ilyenek, a magánéletben és közvontakozásokban is szabadon használhatók, minden joghátrány nélkül.

28. §. Származásra vagy vallásra tekintet nélkül mindenki szabadon állapítja meg anyanyelvét, e tekintetben hatósági megállapításnak helye nincs.

29. §. Anyanyelvét személyes vonatkozásaiban, vallása gyakorlatában, a társadalmi, ipari, kereskedelmi forgalomban, sajtóban irt és nyomtatott közleményekben, nyilvános gyűléseken és előadásokon mindenki szabadon használhatja.

30. §. A kisebbségi nemzetegységekhez tartozó állampolgárok nem kötelezhetők arra, hogy személyes vagy foglalkozásuk körébe tartozó levelezéseikben, könyveikben, hirdetményeikben, plakátjaikon, cégfelirataikon saját nyelvükön kívül a román néptöbbség nyelvét vagy más hazai nyelvet is használják. A népkisebbségekhez tartozó állampolgárokkal egy tekintet alá esnek ezeknek összes, bármilyen jellegű intézményei és egyesületei, legyenek azok alkalmiak vagy elismert jogi személyek.

31. §. A különböző nyelvű állampolgárokat magukba foglaló nem szorosan vett állami intézmények, egyesületek, társulatok gyűlésein a népkisebbségi állampolgárok nyelve szabadon használható és amennyiben a tagoknak legalább egyötöd része kívánja, a tagok többségének nyelvén kívül más kisebbségi nyelven is vezetendők a jegyzőkönyvek.

32. §. Azon román állampolgár, aki a néptöbbség nyelvén magát megérteni nem képes szóbeli kérelmét az ország bármely hatóságánál saját nyelvén terjesztheti elő és e nyelven kapja meg a felvilágosítást.

33. §. Azon községekben, városokban és vármegyékben, ahol a lakosság egyötöd része valamely népkisebbségi nemzethez tartozik, a kisebbségi anyanyelvű polgárok minden tárgyalás alatt lévő vagy személyes ügyükben, szóban és írásban kisebbségi nyelvüket használhatják az állami, községi, városi és megyei hatóságokkal való minden érintkezésben és az ezen nyelven előterjesztett kérelmekre hozott határozat ugyanazon nyelven is kihirdetendő vagy kikézésbitendő nekik.

34. §. A községek, városok és vármegyék tanácsai és bizottságai tárgyalási és jegyzőkönyvelési nyelvüket maguk határozzák meg, amely bármely hazai nyelv lehet. A választott tagok egyötödének kívánságára a felszólalások és a jegyzőkönyv vezetése más hazai nyelven is történhetik. Valamely tag kívánságára bármely felszólalás tolmácsolandó az illető tanács vagy bizottság ülésén használható más hazai nyelven is.

35. §. Azon igazságszolgáltatási és közigazgatási hatóságok előtt, melyek hatáskörébe tartozó állampolgároknak legalább egyötödrésze valamely hazai nemzetkisebbséghez tartozik, az illető kisebbség anyanyelve szóban és Írásban szabadon használható. A népkisebbségi nyelven irt beadványra az elintézés ugyanazon nyelven is meghozandó vagy kihirdetendő. E hatóságok előtt tartott tárgyalásokon tárgyalási és

jegyzőkönyvelési nyelvül, felek vagy képviselőik kívánságára, az illető népkisebbség nyelve használandó. Ha a felek különböző anyanyelvűek, akkor a gyanúsított, vádlott vagy alperes nyelve lesz a tárgyalási és jegyzőkönyvi nyelv.

36. §. Az egyötödrészben valamely kisebbség által lakott megyékben, a nem román anyanyelvű kisebbségi polgárok a tanügyi, postai, vasúti, pénzügyi, közbiztonsági, közegészségügyi és más hatóságokhoz beadványaikkal a népkisebbség nyelvén is fordulhatnak s a szóbeli értesítést vagy írásbeli elintézést ezen a nyelven fogják megkapni.

37. §. A 33-36 §-okban említett összes esetekben, ha a néptöbbség nyelvén kívül más kisebbségi nyelv is használható, azon kisebbségi egyének, kik nem tartoznak az előbb említett kisebbségekhez, jogosítva vannak a szabadon használható népkisebbségi nyelvnek Írásban és szóban való használatára és nekik a válasz is ezen kedvezményezett nyelven adandó meg.

38. §. Olyan megyék, városok és községek, melyek lakosaik számaránya folytán kisebbségi nyelvet használni is jogosultak, egymásközötti érintkezésükben a kisebbségi nyelvet is használhatják.

39. §. A törvények és azok végrehajtási utasításai, valamint az általános jellegű kormányrendeletek mindenik nemzetegység nyelvén kihirdetendők. Közlésük minden tartományban (országgrészben) az ott használt hazai nyelveken történik. Az egyötödrészben valamely kisebbség által lakott megyében, városban vagy községben a hivatalos hirdetmények, rendeletek és szabályrendeletek ezen kisebbség nyelvén is közzéteendők, de a néptöbbség nyelvén, valamint az illető országrész legnépesebb kisebbségének nyelvén ugyancsak közzéteendők.

40. §. Azon hatóságokhoz vagy intézményekhez, melyek előtt valamely hazai népkisebbség nyelve is használható, közfunkcionáriuskép nem nevezhető ki olyan egyén, aki az illető népkisebbség nyelvét szóban és Írásban megfelelően nem bírja.

41. §. Magán- és köziratok bármely hazai nyelven kiállíthatók és románra fordítás kötelezettsége nélkül bármely hatóság előtt érvényesíthetők. Egyetlen hatóság sem tagadhatja meg valamely más hatóságtól a hozzákerült és valamely hazai nyelven fogalmazott ügyirat elintézését azon a címen, hogy az ügyiratnak vagy az abban foglalt egyes iratoknak nyelve a megkeresett hatóság előtt nem használatos, sem pedig a feleket nem kötelezheti fordítások becsatolására.

42. §. Földrajznevek, városok, folyók, hegyek stb. nevei bármely népkisebbség nyelvén írásban és szóban szabadon használhatók. Tulajdonnevek, az illetők helyesírása szerint Írandók és csak a nem latin betűt használó nemzetek tulajdonnevei Írandók fonetikusán.

VII. FEJEZET

Oktatásügy

43. §. A nemzeti kisebbségek általában, valamint nemzeti kisebbségekhez tartozó egyének, társulatok, felekezetek, egyházközségek, városok saját költségükön mindenfokú és fajú iskolát létesíthetnek, azokat igazgathatják, azokra felügyelhetnek, azzal a joggal, hogy azokban saját anyanyelvüket vagy legalább tagjaik 1/5 része által használt más kisebbségi nyelvet szabadon gyakorolják és saját nemzeti kultúrájukat terjesztik.

44. §. Amennyiben az ily kisebbségek által létesített és fenntartott iskolában képe-sített tanerők tanítanak s az iskolák tanterve megfelelő mértékben feloleli mindazon tantárgyakat, melyeket a hasonló fokú és fajú állami iskolákban tanítanak, - valamint az iskola helyisége egészségügyi szempontból kifogástalan, - úgy sem az iskola megnyitásának engedélyezése, sem annak működése elé akadály nem gördíthető. Külföldi állampolgárok a közép és magasfokú iskoláknál valamint a szakiskoláknál csak a ke-rületi tanügyi felügyelő hozzájárulásával alkalmazhatók tanerőkkül.

45. §. Az ily iskolákban a román néptöbbség nyelvén csak a román nyelv és iro-dalom tanítását lehet a közoktatásügyi miniszter által meghatározandó óraszám-ban megkövetelni, mely óraszám a heti tanítási órák 1/4 részét meg nem haladhatja. Kisdédóvódákban és elemi iskolák négy alsó osztályában az iskola előadási nyelvén kívül más nyelv tantárgyként nem tanítható.

46. §. Ezen iskolák tanulói az iskola előadási nyelvén teszik le vizsgáikat s azok sikere esetén államérvényes bizonyítványt kapnak. Közép- és felsőfokú iskoláknál az oktatásügyi miniszternek, alsófokú iskoláknál az illetékes vármegyei tanügyi ható-ságnak jogában áll e vizsgára állami bizottságokat küldeni, kiknek ellenőrzési joguk van.

47. §. Minden szülő vagy gyám szabadon írathatja gyermekét bármilyen tan-nyelvű iskolába. Népkisebbségi anyanyelvű iskolákból más hazai nyelvű állami vagy népkisebbségi iskolába és viszont, bármely tanuló átléphet minden további engedély vagy felvételi vizsga nélkül, ugyanazon osztályba, mint amelyikbe előbbi iskolájában léphetett volna.

48. §. Mindazon összegekből, melyek a közvagyon terhére állami, megyei, községi vagy más költségvetésekben nevelési és oktatási célokra fordíttatnak, arányos részt kell biztosítani a népkisebbségeknek. Az oktatási és nevelési célokra szükséges ki-sebbségi államsegély mértéke abban az arányban és kulcs szerint lesz megállapítandó, amily arányban a kisebbségi adófizetők az állami, megyei, városi és községi terhekhez hozzájárulnak.

49. §. Kisebbségi nyelvű tanintézetekben az iskola fenntartója állapítja meg a tan-díjakat és az általa alkalmazott tanerők illetményét. A tanerők fizetése nem lehet ki-sebb, mint az ugyanolyan fokú és szolgálati idejű állami tanerő fizetése.

50. §. Azon kisebbségi állampolgárok, kik kisebbségi tannyelvű iskola fenntartásához hozzájárulnak, nem kötelezhetők arra, hogy állami iskola építésére vagy fenntartására akár pénzben, akár közmunka alakjában adózzanak.

51. §. Olyan városokban és községekben, melyek lakosságának többsége valamely népkisebbséghez tartozik, amennyiben még nem létezne ott a kisebbségek által fenntartott kisebbségi tannyelvű kisdédóvó vagy elemi iskola, - az állam köteles azokat felállítani. Ezen kisdédóvók és elemi iskolák tannyelve az illető kisebbség nyelve lesz s ezekben az összes tantárgyak az illető népkisebbség nyelvén fognak taníttatni. Elemi iskolák ötödik osztályától kezdve az államnyelv is mint tantárgy tanítandó a közoktatásügyi miniszter által megállapítandó óraszámban, mely nem lehet nagyobb a heti óraszám 1/6-ánál.

52. §. Azon román néptöbbségű városokban és községekben, hol valamely népkisebbséghez tartozó tankötelesek száma a 20-at meghaladja és az illető népkisebbségnek saját anyanyelvű elemi iskolája nincs, viszont van román nyelvű állami iskola, legalább öt kisebbségi nemzetiségű szülő kérelmére ezen iskola mellé kisebbségi tagozatot kell megnyitni, mely tagozatban a heti óraszám 1/6-ában és az ötödik osztállyal kezdődően tanítandó államnyelven kívül az összes többi tantárgyak az illető kisebbség nyelvén tanítandók.

Az ily kisebbségi tagozatokat csak azon esetben lehet beszüntetni, ha a kisebbségi tanulók száma három egymást következő évben 15 alá szállana le.

53. §. Úgy a kisebbségi tannyelvű állami iskolákban, mint az állami iskolák kisebbségi tagozataiban kizárólag oly tanerőket kell alkalmazni, kik az illető kisebbség nyelvét szóban és Írásban tökéletesen bírják.

54. §. A nemzetegységek népességi számarányának megfelelően állítandók fel kisebbségi tannyelvű állami ipari, kereskedelmi, földművelési szakiskolák, tanonciskolák, állami tanítóképzők és tanárképzők férfiak és nők részére.

55. §. Magánosoknak és egyesületeknek jogukban áll bármely hazai nyelven kurzusokat - szabad líceumokat - tartani az irodalom, a tudomány, a földművelés, az ipar, a kereskedelem, a művészetek köréből vett előadásokkal, egyszerű bejelentésre az illetékes elsőfokú közigazgatási hatóságoknál.

VIII: FEJEZET

Kulturkapcsolatok a külfölddel

56. §. Hazai nyelven irt szépirodalmi, tudományos, vallásos, közgazdasági, művészeti sajtótermékek külföldi országokba szabadon kivihetők, úgyszintén a hazai kisebbségekével azonos nyelven irt külföldi hasonló tárgyú sajtótermékek szabadon behozhatók.

57. §. Román állampolgárok megválasztásuk esetén minden akadály nélkül lehetnek külföldi kulturális, művészeti, vallásos, közgazdasági egyesületek, társulatok tagjai és viszont.

58. §. Külföldi tudósok, írók, művészek hazai kultúregyesületek előadásain szabadon szerepelhetnek, szabad iskolákban, kultúrtanfolyamokon előadhatnak, színházakban játszhatnak. Nyilvános szereplésük hatósági engedélyezésére csak akkor van szükség, ha működésük egy évnél tovább tartana.

IX. FEJEZET

Jogvédelem

59. §. A nemzeti kisebbségeknek minden joghátrány nélkül szabadságukban áll vélt nemzeti sérelmeik orvoslására, legyenek azok politikai, vallási, nyelvi, gazdasági vagy bármely természetűek, igénybe venni mindazon nemzetközi fórumok jogsegélyét és döntését, melyek alapjukat a békeszerződésben és a Nemzetek Szövetségének határozataiban találják.

60. §. A nemzeti kisebbségeknek és e kisebbségekhez tartozó állampolgároknak jogukban áll kapcsolatokat tartani fenn olyan nemzetközi vagy hasonló nyelvű más országbeli egyesületekkel, melyek célja a nemzeti kisebbségek érdekeinek védelme. Jogukban áll népkisebbségi kérdéseket tárgyaló gyűléseken, kongresszusokon résztvenni, ilyeneket megszervezni, anélkül, hogy e szereplésükből kifolyólag bármi joghátrányt is szenvednének.

X. FEJEZET

Büntető rendelkezések

61. §. Vétséget követ el és a néptöbbség javára megállapított szankciókkal büntetendő az, aki a népkisebbségek kollektív vagy egyéni nemzeti érzését szóval vagy írásban megsérti, népkisebbségi vonatkozású történelmi emlékeket, feliratokat, szobrokat megrongál vagy megsemmisít.

62. §. Vétséget követ el és egy havi fogházzal, valamint nem fizetés esetén elzárásra átváltoztatandó 10.000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az a magános vagy közhivatalnok, aki valamely hazai népkisebbséghez tartozó egyént anyanyelve, nemzeti viselete (ruházata), nemzeti színei használatában megakadályoz vagy ezt megkísérli.

63. §. Vétséget követ el és egy havi fogházzal valamint nemfizetés esetén elzárásra átváltoztatandó 10.000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az a közhivatalnok, aki iskolai beíratás alkalmával a szülőt vagy tanulót, népszámlálás vagy bármely más alkalommal bárkit arra kényszeríteni igyekszik, hogy más anyanyelvűnek vagy más nemzethez tartozónak vallja magát, mint amilyennek akarja.

61. §. Vétséget követ el és 10.000 lejig terjedhető, nemfizetés esetén elzárásra átváltoztatandó pénzbüntetéssel büntetendő mindenki, aki valamely szülő, gyámot vagy tanulót rábeszéléssel vagy valamely joghátránnyal való fenyegetéssel befolyásolni igyekszik abban a szabad elhatározásában, hogy a beíratásra melyik iskolát válassza.

65. §. Vétséget követ el és meg nem fizetés esetén elzárásra átváltoztatandó 10.000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az a magánszemély, aki erőszakkal vagy fenyegetéssel bárkit arra rábírní igyekszik vagy rábírní, hogy a jelen törvényben foglalt jogaiban őt ért sérelem esetén az illetékes fórumokhoz panasszal ne forduljon, vagy a már megtett panaszt visszavonja.

Ha pedig ezen cselekményeket közhivatalnok követi el vagy pedig közhivatalnok bárkit hivatalos hatalmának alkalmazásából keletkező joghátránnyal fenyeget meg, vagy a panaszlót hivatalos hatalmának felhasználásával zaklatja 50.000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

XI. FEJEZET

Átmeneti intézkedések

66. §. A nemzeti kisebbségek jogosítva vannak saját nemzeti katasztereik összeállítására és ezen munkájukban az állami hatóságok segítségét is kérhetik és igénybe vehetik.

67. §. az érdekeltek kérelmére felülvizsgálandó és három hónapon belül reperálandók mindazon intézkedések és jogcselekmények, melyek a nemzetegységek és vallásfelekezetek egyenjogúságának sérelmével hozattak. Különösen:

a) Felül vizsgálandók a földosztási munkálatok abból a szempontból, hogy a kisebbségi egyházak a többségivel azonos elbánásban részesültek-e. Ahol nincs elég kisajátított föld arra, hogy a kisebbségi egyházak törvényes igényeit teljesen ki lehessen elégíteni, ott az egyháznak juttatott összes földet az elismert felekezetek között azok híveinek számarányához képest arányosan kell megosztani.

b) Hivatalból megsemmisítendőek mindazon besajátítások, hol törvényes számú hívóval nem rendelkező vagy még csak a jövőben létesítendő plébániák részére osztottak ki földet. Az egyházi földigény kielégítése nem tagadható meg azon címen, hogy a plébánia 300 hívője vagy a fiókegyház 100 hívője nem lakik ugyanazon közösségben.

c) Nem állami vagy néptöbbségű tannyelvű iskolák tanerői ugyanazon arányban és mértékben részesítendőek az agrártörvény által biztosított kedvezményekben, mint az állami iskolák tanerői.

c) Népkisebbségi kultúrát oktatást és nevelést szolgáló intézmények, jogi személyek, különösen pedig a csíki magánjavak és az EMKE agrárkisajátítási ügye sürgősen felülvizsgálandó és az egyenlő elbánás elvének alkalmazásával az érdekeltek meghallgatása után kielégítendő módon megoldandó.

c) Teljes kártalanításban részesítenők visszamenő joghatállyal is mindazok a magánosok vagy jogi személyek, akiknek 100 holdnál kisebb terjedelmű birtokából bármi címen és bármily célra kisajátítást eszközöltek. Amennyiben még lehetséges, ezek a kisajátított birtokok természetben visszaadandók, különben készpénzzel kártalanítandók.

d) Népkisebbségi jellegű pénzintézeteknek a Nemzeti Banktól alaptőkéjüknek ugyanolyan arányban nyújtandó visszeszámitolási kölcsön, mint a néptöbbségi jellegű intézeteknek. E cél elérhetése végett minden pénzintézet kötelezendő, hogy valamely - összesen legalább 200 millió lejt reprezentáló alaptőkéjű bankszindikátushoz csatlakozzék, mely a hozzátartozó intézeteknek nyújtott fenti hitelekért egyetemlegesen szavatol.

e) Népkisebbségekhez tartozó iparosok, kereskedők, földművesek részére ugyanolyan mérvű hitelek nyújtandók, mint a néptöbbséghez tartozóknak.

XII. FEJEZET

Jelen törvény az alkotmánytörvény kiegészítő részét képezi

68. §. Jelen törvény az 1923. március 28-án 1360 sz. alatt kibocsátott királyi rendelettel szentesített és a Monitorul Oficial 1923. március 29-iki 282. számában kihirdetett alkotmánytörvény kiegészítő részét képezi és csak az alkotmánytörvény 129 és 130. §§-aiban körülírt esetekben és módzatok mellett helyezhető hatályon kívül vagy módosítható.

A jelen törvényben foglalt rendelkezések alaptörvény jellegével bírnak, melyekkel szemben semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lehet ellentmondásban, ellentétben vagy hatályban.

XII. FEJEZET

Végrehajtási rendelkezések

69. §. Hatályukat veszti az összes törvények és rendeletek mindazon rendelkezései, melyek jelen törvénnyel ellentétesek.

70. §. Jelen törvény végrehajtásával a belügyi, kereskedelemügyi, pénzügyi, szépművészeti, vallásügyi, közoktatásügyi és igazságügyi miniszterek bízhatnak meg.

MEGJEGYZÉSEK A TÖRVÉNYTERVEZETHEZ

A népkisebbségi törvény tervezete nem privilégiumokat követel a romániai nemzeti kisebbségek részére, nem a többségben lévő román nemzet hátrányára akar kivételes helyzetet és kivételes előnyöket a kisebbségek számára, csak egyenlő elbánást és egyenlő jogokat kíván az államban élő minden nép és minden polgár részére.

Az alkotmány egyenlő jogokról és egyenlő kötelezettségekről beszél ugyan, de a jogegyenlőség gyakorlati alkalmazása az életben nincs meg, vagy legalábbis annak magyarázata teljesen téves. Hogy egy példával mutassunk erre: jogegyenlőségnek lehetne nevezni azt is, hogy

az állam hivatalaiban minden állampolgárnak egyformán románul kell beszélnie, hogy minden hivatalos beadványt mindenkinek román nyelven kell szerkesztenie. Ez a magyarázat azonban a jogegyenlőségnek téves félremagyarázása, mert hiszen nyilvánvaló, hogy egy nem román anyanyelvű állampolgárra nézve „a jogegyenlőségnek”

ez az „élvezhetése” fokozott megterhelést jelent a román anyanyelvű állampolgárral szemben, kénytelen lévén a nem román szóban és írásban is sokszor nagy költséggel, megtanulni a saját nyelvétől különböző más nyelvet is. A valódi jogegyenlőség tehát csak az lehet, hogy szóban és írásban mindenki szabadon használhassa a maga anyanyelvét.

A kormányzó hatalom kötelessége, hogy lehetőleg minden állampolgára részére biztosítsa a jogoknak és kötelességeknek egyenlőségét. Míg az állampolgárok egy igen tekintélyes hányada állandóan érzi, hogy hátrányosabb helyzetben van az állampolgárok többi részével szemben, míg a kisebbségi egyén unos-untalan azt tapasztalja, hogy az államnak csak másod vagy harmadrangú polgára: igazságról és jogegyenlőségről beszélni nem lehet.

Gyakran hallottuk a kormány egyes tagjaitól is, hogy a népkisebbségektől először lojálitást követel az állam, aztán majd ad nekik jogokat is. Szemfényvesztő játék és veszedelmes szofizma ez a tan mindazokat akik az állammal, hazájukkal szemben aktívan *illojálisak*, a büntető paragrafusok sújtó karja éri. A lojálitás maga pedig *aktív* és *passzív* lehet. Az állam megkövetelheti mindenkitől a passzív lojálitást, azt hogy senki se cselekedjék az állam érdekei ellen. De az aktív lojálitást, mely az egyéni érdekeknek a közérdek rovására való feláldozásával is jár, már csak attól követelheti meg az államhatalom, kinek a jogok teljességét is megadta.

Ha az államhatalom azt akarja, hogy minden kisebbségi állampolgár *aktívan lojális* tagja legyen az országnak, gondoskodni kell arról, hogy senki se érezhesse magát e hazában másod vagy harmadrangú állampolgárnak. A kisebbségi törvénytervezet azokra a módokra mutat rá, melyek megszüntetnék a jogegyenlőséget a többségi és kisebbségi állampolgárok között. Végrehajtása esetén a törvény részben beteljesítője is volna azon gyulafehérvári határozatoknak, melyek nagy idők magasztos pillanataiban születtek, dicsőségére a román nép s vezérei általános szabadságot és jogegyenlőséget óhajtó nemes lelkületének.

A kisebbségi jogsérelmek egy igen tekintélyes része a kormányzatnak erős centralizáló irányzatából fakadt. Márpedig egészséges és minden tekintetben fejlődőképes közélet csak úgy lehetséges, ha a decentralizáció elvét vesszük keresztül az állami és társadalmi élet lehető minden vonatkozásában. Egy olyan természetű decentralizáció, mely a különböző történelmi, kulturális és gazdasági múlttal rendelkező országrészeknek régi alapjaikon való további szabad fejlődhetését lehetővé tenné, nagymértékben járulna hozzá az ország konszolidációjához, a kulturális és gazdasági színvonal emeléséhez és sokkal kevesebb rázkódtatás árán volna megközelíthető a fejlődés különböző fokain álló országrészek egy szintre emelkedése a szabad fejlődhetés biztosításával, mint annak részbeni visszafojtásával. Éppen ezért államérdek is az egységes állam keretén belül az azt alkotó országrészek *autonómiájának* megadása és biztosítása. A széleskörű autonómiával rendelkező országrészek keretén belül sokkal könnyebben megoldható volna a kisebbségi probléma is, mire igen jó példa a

szabad, gazdag és megelégedett Svájc, három rivális nagyhatalom között három világnyelvet beszélő népével.

Az alábbiakban a kisebbségi törvénytervezet egyes fejezeteihez fűzünk néhány megjegyzést.

Az I. fejezethez

A nemzeti, kulturális és jóléti szükségletek kielégíthetését a többségi nemzet részére maga az államhatalom biztosítja. Szükséges tehát, hogy ezen szükségleteik kielégíthetésére a kisebbségi nemzeteknek is lehetőség adassék.

A kisebbségi nemzet, népkisebbség, fogalmát a békeszerződések alkották meg. A nemzeti kisebbségek létezését Románia maga is kifejezetten elismerte és a nemzetkisebbségi jogok tiszteletben tartására magát ünnepélyesen kötelezte. E kötelezettségeinek tenne legalább is részben eleget azzal, ha a jelen tervezetben foglalt igényeket teljesítené.

A nemzeti kisebbségek tényleges létezését és valamely állampolgár nemzeti hovatartozását legmegfelelőbben a nemzeti kataszterek bizonyítják. E kataszterek összeállítása lehet fakultatív vagy kötelező. Mindenesetre helyesebbnek tartanók, ha a kataszterek összeállítása kötelezővé tétetnék és minden állampolgár nyilatkozattételre szólíttatnék fel, melyik kataszterbe akarja magát felvételni.

A nemzetegységek felsorolásánál a zsidóságot szándékosan mellőzi a javaslat. Mellőzi pedig azért, mivel maga a zsidóság nincs egy véleményen a tekintetben, hogy külön nemzetté akar-e szerveződni, vagy pedig vallási egységének megtartása mellett nemzeti hovatartozását kultúrája és érzései alapján dönti el. Kétségtelen, hogy vannak, akik az önálló zsidó nemzeti kisebbség hívei, vannak viszont akik a román, magyar vagy német nemzethez tartozónak vallják magukat. Mivel a vallás és a nyelv még egymagában nem határozza meg a nemzethez tartozást, a kérdést nyitva kellett hagynunk és a zsidóság döntésére bízunk. A nemzeti kataszterek összeállítása alkalmával e kérdés is tisztázódni fog.

Az a körülmény, hogy a tervezet a nemzeti állam helyébe a nemzetszövetségeken alapuló állam eszméjét helyezte, talán éppen a többségi nemzet egyes tagjai részéről félreértésekre adhat alkalmat. A félremagyarázásoknak vagy aggodalmaskodásoknak azonban nincsen alapjuk.

Nemcsak Svájc példája, hanem az újonnan alakult többi államok nemzetkisebbségi törvényei is igazolják, hogy az állam boldogulása nem a kisebbségben lévő nemzetek elnyomásán, hanem éppen azok szabad fejlődhetésén alapszik. A népek békéje az ország békéjét és haladását is eredményezi.

A II. fejezethez

A kisebbségi egyezmény 4., 6. és 7. cikke a *lakás*, illetve a *születés* helyét vette alapul az állampolgárság meghatározásánál. Ezzel szemben a román állampolgárság

elnyerése és elvesztéséről szóló 1924. február 24-én kihirdetett törvény az 1918 december 1-én bírt *községi illetőség* igazolásához kötötte az állampolgárság elismerését.

Az állampolgárság elismerésének az 1918. december 1-én bírt községi illetőséghez kötése ellentétben áll a kisebbségi egyezmény világos rendelkezéseivel és az 1918 december 1-i kritikus dátum tömérdek egyént tett hontalanná.

A községi illetőség megszerzéséhez a magyar törvény szerint 4 évi helybenlakás és a közterhekhez való hozzájárulás volt szükséges. 1918. december 1-ét 4 évvel megelőzőleg már dúlt a háború. Az ország férfilakossága katonai szolgálatot teljesítvén fel volt mentve a községi terhek alól. Tehát éppen 1918. december 1-ét megelőzően 4 éven át az ország férfilakosságának zöme, mint katona, sem községi terhet nem fizetett, sem pedig a községben nem lakhatott.

A kisebbségi egyezmény 7-ik cikke szerint: Románia kötelezi magát román állampolgárokat jogérvényesen és mindennemű alakosság nélkül elismeri mindazokat a zsidókat, akik Románia területén laknak és akiket más állampolgárság nem illet meg. Ha tehát a zsidók állampolgársága a lakás pusztán tényéhez van kötve az egyezményben, nem lehet kétséges, hogy az ország egyéb polgárai sem részesülhetnek hátrányosabb elbánásban s ehhez képest a javaslat is a lakás helyéhez köti az állampolgárság elnyerését.

A III. fejezethez

Modern állam fogalmával és a jogegyenlőség elvével össze nem egyeztethető valamelyik vallásfelekezetnek a többiekkel szemben való favorizálása, épp ezért a javaslat a görögkeleti vallásnak államvallás jellegét is megszüntetni célozza és a felekezetek teljes egyenjogúságát mondja ki.

Teljes értékelésével azon nagy szolgálatoknak, melyeket a felekezetek az államéletben kifejtene a tervezet a vallásos intézmények fenntartására kötelező, de arányos államsegély folyósítását tartja szükségesnek. Mindaddig, amíg az oktatás ügye teljesen a nemzetkisebbségek, kultúraautonómiák hatáskörébe nem megy át, az államsegélyek megállapításánál figyelembe veendő az egyházak iskolafenntartással kapcsolatos szükséglete is.

A IV. fejezethez

A szabad egyesülési és gyülekezési jog, a sajtószabadság, egyike a legfontosabb szabadságjogoknak. Demokratikusan berendezett modern állam el sem képzelhető e szabadságjogoknak minél szélesebb körű gyakorolhatása nélkül. Az elmúlt tíz esztendő alatt ezen szabadságjogok béklyókba zárva sínylődtek, politikai közéletünknek, kulturális, gazdasági és népjóléti fejlődésünknek rendkívüli hátrányára. Természetes, hogy ez a visszaszorító politika elsősorban a nemzeti kisebbségeket érintette igen súlyosan. Állandó ostromállapot és cenzúra fenntartásával az egyesülésnek, gyülekezésnek és véleménynyilvánításnak szabadságát korlátozni nemcsak hogy nem

egészséges, de az ország belső konszolidációjára nevezve is kompromittáló, belföldön és külföldön egyaránt.

Az V. fejezethez

Összes közművelődési intézményeink a nemzeti kultúraautonómia körébe volnának vonandók. Ez intézmények fönntartására szolgálnának azon jövedelmek, melyeket a tervezet 4. §-a felsorol.

A VI. fejezethez

A nyelvhasználatnak minden tekintetben kielégítő megoldását csak akkor remélhetjük, ha a tartományi autonómiák engedélyezése után, ezeken belül a lehető széleskörű decentralizáció elve vitetik keresztül. A közigazgatási és igazságszolgáltatási köröknek a nemzeti elosztódást figyelembe vevő megállapítása, a nyelvhasználat bonyolult kérdését is igen nagy mértékben leegyszerűsítene.

Másik fontos vezérelv, ami nélkül a nyelvhasználat kérdése kielégítően meg nem oldható, hogy a hivatalnok van a közönségért és nem a közönség a hivatalnokért. A hivatalnoknak kell tehát megtanulnia a nép nyelvét és nem a népet kényszeríteni, hogy a hivatalnok kedvéért nyelveket tanuljon.

A 28. §. a 6. §-al szoros összefüggésben van. A nemzethez tartozás és az anyanyelv fogalmai körül ma még ellentétek vannak az irodalomban is. Ami a gyakorlati értelmezést illet, a mostani hivatalos felfogás az anyanyelvet szereti összezavarni a faji eredettel, nem számolva azzal, hogy a faji tisztaság kimutatása ma már szinte teljesen lehetetlen s kétes értékű faji vegyelemzés alapján bírálni el az anyanyelvet, majd ennek alapján a nemzetheztartozást is, sokszor a legképtelenebb és legigazságtalanabb eredményekre vezet. A régi monarchia szerint anyanyelv volt az, mely nyelvet az illető legszívesebben beszélt. Az anyanyelv itt sem határozta meg minden esetben a nemzetet is, melyhez tartozónak az illető érezte magát. A tervezet a kisebbségi jog szempontjából nem az anyanyelvet, hanem a nemzethez tartozást tekinti fontosnak. A nemzethez tartozás eldöntésénél pedig elsősorban *érzelmi momentumok* a fontosak és mindenki azon nemzethez tartozónak fogja vallani magát, mely nemzet az ő érzelemlámpájához a legközelebb esik, amelyhez tradíciók, nevelés, kultúra és összetartozandósági érzés hozzáfűzték. Magától értendő, hogy az esetek abszolút nagy többségében a régi értelemben vett anyanyelv azonos lesz a nemzeti nyelvvel is.

E fejezet utolsó pontja egyrészt a családi és más tulajdonnevek ortográfiájának megváltoztatását akarja lehetetlenné tenni, másrészt pedig biztosítani azt a jogot, hogy földrajzi megjelölések (Erdély, Kolozsvár, Maros, utcanévek, dűlőnevek, egyesületi és cégelnevezések) a kisebbségek nyelvén is akadálytalanul használhatók legyenek.

A VII. fejezethez

Az oktatásügy kérdése legsúlyosabb, legnehezebben megoldható problémánk annál is inkább, mivel e tekintetben a magyar kisebbség kebelében is a legteljesebb tájékozatlanság és bizonytalanság uralkodik. A magyarság politikai vezéreinek soha meg nem bocsájtható vétké, hogy erről a kérdéstről tíz hosszú éven át komolyan nem gondolkoztak és komoly megoldási tervet elő nem készítettek.

Nézzünk szemébe a valóságnak! Ki kell mondanunk, hogy *a magyar iskoláztatás kérdése felekezeti alapon meg nem oldható*. Csak egy pár érvet hozok fel ennek indoklására:

Felekezeti oktatásunk ma úgyszólván teljesen kimerül elemi és humánus középiskolák fenntartásában. Márpedig a nemzetnevelés kérdése nincs megoldva az elemi oktatással, sem pedig azzal, hogy a papokat és esetleg tanárokat vagy pedig állami hivatalnokokat nevelünk. Hol maradnak az inasiskolák, földművelési, ipari, kereskedelmi, alsó- és felsőfokú szakiskolák, gondolhatunk-e a felekezeti egyetemekre? Mindezen iskolák felemelésére, fenntartására és vezetésére az egyházak lényegüknél fogva sem alkalmasak. De képtelenek is az egyházak éppen a gyakorlati oktatás feladatainak elvégzésére már csak azért is, mivel anyagi erejük erre nagyon kevés. Akkor, midőn az elemi és középfokú humánus iskolákat is csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudják fenntartani kisebbségi egyházaink, hogyan gondolhatnánk a gyakorlati és szakiskolák fenntartására?

Hosszú évek során át politikai kötések és elkötelezések történtek alig *pár millió* évi államsegély folyósításának reményében. De hiszen a magyar oktatásügy feladatainak becsületes elvégzésére évi *százmilliók* kellenének! Lehet-e remény arra, hogy ezt az összeget valaha is megkaphassák magyar kisebbségi egyházaink? Hisz ugyanilyen címen milliárdokat igényelhetne például a görög keleti egyház.

A kisebbségi oktatásügynek teljesen az egyházak kezébe való utalását és a fenntartáshoz szükséges összegeknek az egyházi vezetőségek rendelkezésére bocsájtását az állam részéről, kevés sikerrel tudnók indokolni a külföld közvéleménye előtt is.

Tegyük fel azonban, hogy az egyházaknak elegendő anyagi eszköz áll rendelkezésükre az összes fajú és fokú népkisebbségi iskolák fenntartására. Kérdem: egy alig ezer magyar lelket számláló községben, ahol a lakosság négy felekezetre oszlik, vajon melyik felekezet, vagy mind a négy felekezet fog elemi iskolát tartani? Ha mind a négy, akkor megengedhető-e ez a bűnös energiapocsékolás? Ha pedig csak az egyik, akkor hogyan kötelez valaki engem, mint jó katolikus szülőt arra, hogy pl. az unitárius iskolába járassam gyermekemet és neveltessem egy más vallás szellemében? Hogyha pedig azt mondja valaki, hogy a felekezetek által fenntartott iskola *felekezeten kívüli* iskola, akkor, kérdem, miért nem *magyar* iskola?

Azok akik évek hosszú során át hangoztatták a tűzön-vízen keresztüli *magyaregységet*, vajon megengedhetőnek tartják-e, hogy öt magyar felekezet versenyezzen és marakodjék egy kisvárosi tanonciskola, vagy ipari szakiskola kézbeka-

parintásáért vagy széttöltéséért? Vájjon nem az-e a fontos nekünk, hogy magyar iskolánk legyen, *de akkor legyen* és vájjon nem az-e a kötelessége a papoknak, hogy a saját hitfelekezetükhöz tartozó tanulókat a vallásra és erkölcsre tanítsák? Menjünk végig vegyes vallású magyar vidékeken, hány és hány helyen fogjuk látni hogy a faluban lévő két magyar pap vagy két magyar tanító szinte halálos ellensége egymásnak éppen az iskolakérdés miatt, és hol az egyiknek, hol a másiknak iskolája áll a bezárás előtt, mert egymástól halászták el a tanulókat vagy mert a szülők megunva a két felekezeti iskola vezetőinek harcát, beadták gyermeküket a harmadik iskolába, az államiba!

Nehogy félreértsen valaki, nem a felekezeti iskolák vagy a vallás ellen beszélek. De az *egyházaknak feladata elsősorban a nevelés és csak azután a tanítás*. Az iskolákat bizzák a magyarságra, az egyházaktól inténátusokat és nevelőintézeteket kérünk! Fel-nőttek oktatását falun, intenzív szociális tevékenységet a városon.

Akkor, amidőn nemzetközi szerződések biztosítják a székely kulturaautonómiát, nem volt-e halálos bűn, hogy ép székelyföldi magyarpárti vezetők *ez autonómia ellen izgattak* és hivatalos vezetőkörök *átokkal fenyegették az autonómia híveit*? Azt mondták, a magyarság integritását védték. De vájjon, ha egymilliós követelésemből valaki elismer négysszáztezret és azt hajlandó is kifizetni azzal, hogy a többiért pereljek, ha kedvem tartja: nem fogom-e elfogadni a biztos 400.000-et és nem fogom-e csak a 600.000-et perre bocsátani? Hol van itt a joglemondás?

Annál bűnösebb a székely iskolaautonómiáról való teljes hallgatás, mert ennek kezdettől fogva való erélyes követelése esetén talán megmenthetők lettek volna ép ezen autonómia céljára a csíki magánjavak és más székelyföldi értékek is. Ki fogja most nekünk mindezeket visszaadni?

Megalakítandó kisebbségi képviselőtünknek sürgősen érintkezésbe kell lépnie a magyar egyházak vezetőségeivel és le kell tárgyalni azokat a módozatokat, melyek mellett az egyházi érdekek lehető teljes megvédésével a magyar nemzeti érdekek is a lehető legnagyobb mértékben megvédhetők. Ez a probléma nem megoldhatatlan, csak becsületes és komoly gondolkodást kérünk a kérdés felől.

Mindaddig, míg az autonóm nemzeti iskoláztatás kérdését egyházainkkal is kielégítő módon elvben legalább el nem intéztük, nehezen fogjuk elintézhetni magával az állammal.

A törvényjavaslat lehetőleg igyekezett olyan ideiglenes közbenső megoldást találni, mely ideig-óráig még a kisebbség által is elfogadható és amely nyitva hagyja az utat a végleges és egyedül célravezető megoldásnak.

A VIII. fejezethez

A rádió és a repülőgép korszakában a gondolatoknak és eszméknek terjedését országhatárok jelzőpóznái el nem zárhatják. Annál kevésbé indokolt azonos

kultúragyökérzetű és azonos nyelvet beszélő embercsoportoknak szellemi érintkezését megakadályozni.

A IX. fejezethez

A nemzeti kisebbségek ügye ma már nemcsak belügy, hanem nemzetközi ellenőrzés és nemzetközi védelem alatt álló világprobléma is. Mint más országok, úgy Románia sem tilthatja el vagy büntetheti saját polgárait, ha élnek azon jogokkal, melyeket számukra nemzetközi szerződések biztosítanak. Minél humánusabban oldatott meg valamely országban a kisebbségi probléma, annál kevesebb oka van az illető államnak tartania nemzeti kisebbségei részéről jövő panaszkodásokról.

A X. fejezethez

A népkisebbségek nemzeti érzékenysége és becsülete az államhatalom által ugyanolyan jogi védelemben részesítendő, mint a többségi nemzeté. Sőt éppen gyengébb voltuknál fogva a nemzeti kisebbségek talán még fokozottabban védelmezendők az őket nemzeti voltukkal kapcsolatban ért sérelmek és joghátrányok ellen, mint a náluk erősebb és tehetősebb többségi nemzet.

A XI. fejezethez

Az átmeneti intézkedések sora még nagyon hosszúra kinyújtható volna. A tervezet igyekezett röviden felemlíteni azokat a teendőket, melyek a múltban elkövetett jogtalanságokat és egyenlőtlenségeket legalább részben megszüntetni alkalmasak volnának.

Deutsek Géza dr.

Pártpolitika és népkisebbségi szervezet

Románia magyarságának népkisebbségi élete a politikai passzivitás jegyében indult meg. Politikai passzivitásnak szeretjük nevezni azt a korszakot, mely tényleg alig volt valamivel több a politikai semmittevésnél, márpedig a semmittevés nem egyenlő a passzivitással. Még ma is hallunk hangokat, melyek a passzivitást hirdetik, nem gondolva meg, hogy az tényleg lehet ugyan hatásos védekező fegyver elnyomó törekvésekkel szemben, azonban hogy az lehessen, oda a nemzeti áldozatkészségnek mindeneket átható olyan öntudata kell, melyről adott viszonyaink között még csak álmodnunk sem szabad.

A passzivitást felváltó politikai aktivitás sem az elvi harc, sem a gyakorlati munka tekintetében nem mutatta azt a magasabb koncepciót, azt az állhatatos és áldozatos munkakészséget, azt a félelmet nem ismerő bátorságot, melyek nélkül pedig egyetlen nemzeti kisebbség sem fog eredményeket elérhetni.

Évek hosszú sora telt el a politikai aktivitás jegyében azzal a kísérlettel, hogy egymásra féltékenykedő kisebbségi egyházaink között az ellentétek elsimíttassanak, hogy felekezeteink felekezeti szempontoktól mentesen intézhessék a magyar kultúra

és nevelés ügyét, megalkotva a fából vaskarikát, évek hosszú sora telt el abban a meddő kísérletben, hogy feltétlenül és átok terhe mellett összetévesszük a nemzeti kisebbséget a politikai párttal és viszont, s ez eléggé el nem Ítéltető szemfényvesztő játékban sikerült a magyar kisebbség kebeléből kizárni az egész magyar munkásosztályt és a magyar zsidóságnak tekintélyes tömegét, sikerült elriasztani az alkotó magyar munkától értelmiségünk legjobbjait.

Vezéreink voltak, tehetség, gerinc és munkálkodás nélkül, vezérek a passzivitásban és aktivitásban egy szűk körű és szűklátókörű gárda, mely kezdettől fogva és ősi jusson magának követelte a romániai magyar kisebbség útjának irányítását.

Ennek a gárdának politikája a sérelmi politika volt, de nem az aktív cselekvés politikája. Tíz hosszú éven át nem jutott eszébe vezéreinek, hogy bár egyetlenegy fontosabb problémánk megoldásának módjait kiterveljék vagy legalább másokkal kiterveltessék. Tíz hosszú esztendőn keresztül egyetlenegy általános érdekű kisebbségi feladatot meg nem oldottak. Nemzeti öntudatunkat, népi összetartozásunk érzését csak a választások alkalmára tüzelték, de aktív népi munkára be nem szervezték.

Miknek kellett volna a magyar nemzeti kisebbség önként vállalkozó vezéreinek első és legfontosabb feladatait képeznie?

1. Meg kellett volna állapítani annak a *népképviselői szervnek* összetételét és státútumát, mely politikai, vallási és világnézeti különbség nélkül magába foglalhatta volna a romániai magyarság minden egyes osztályát és társadalmi rétegét s amely szerv a napi politikai mellőzésével a magyarság *általános* népkisebbségi kérdéseivel és feladataival foglalkozott volna.

2. E szerv tényleges megalakulhatása vagy tényleges akcióba lépése előtt is széleskörű megvitatás után, össze kellett volna állítani népkisebbségi követeléseink jegyzékét, foglalataát mindazon elvi jelentőségű és általános érdekű gyakorlati vonatkozású igényeinknek, melyek az általános emberi jogok, a nemzetközi szerződések és a hazai alkotmány, valamint Erdély román népének gyulafehérvári határozatai alapján is minket megilletnek.

3. Alapos és komoly tanulmányok és tanácskozások alapján meg kellett volna vizsgálni minden fontos kulturális és gazdasági problémánkat és megállapítani azokat a módokat, amelyekkel helyzetünkön, *saját erőink igénybevételével*, segíthetünk. Részletes és mindenre kiterjedő *munkaprogramot* kidolgozni s e program keresztül vitelét a *nemzeti becsület* védelme alá helyezve, ha kell, *erkölcsi kényszer* igénybevételével is siettetni.

Mindezen természetzerű feladatok közül egyetlenegy sem oldatott meg.

Nincs egyetlen szervünk sem, mely kifejezetten népkisebbségi szerv volna. Egy politikai párt erre nem alkalmas, mert nem lehet kifejezője egy különböző világnézettű és osztály érdekű nemzet törekvéseinek. A Magyar Párt tetszeleg ugyan magának azzal, hogy ő népkisebbségi szerv is, de elfedi, hogy nemcsak a magyar polgárságnak igen tekintélyes része, de az egész magyar munkásság is kívül van ezen a politikai párton. Márpedig egy valódi népkisebbségi szervnek magába kell foglalnia mindenkit, a

klerikális főúrtól az istentagadó gyári munkásig, mindenkit, aki nyelve és kultúrája, érzései alapján magyarnak vallja magát, még akkor is, ha egyetlen politikai párthoz sem tartozik.

1927. év nyaráig még kezdeményezés sem történt oly irányban, hogy általános-érdekű népkisebbségi igényeinket precizirozzuk. Jellemző, hogy amikor Magyar Néppárt, újjáalakulása után alig pár héttel, 10.000 lejes pályadíjat tűzött ki egy népkisebbségi törvény tervezetének elkészítésére, a Magyar Párt hivatalos lapja a pályázati hirdetést *még pénzért* sem akarta leköszölni, az ügyvezető alelnök pedig - amikor ezt előtte szóvá tettük - odanyilatkozott, hogy neki most fontosabb dolga van, semhogy e kérdéssel foglalkozzék. Egyik, mondhatnám egyetlen kisebbségpolitikai folyóiratunk főszerkesztője pedig a pályamunkák megbírálására irányuló felkérést azzal utasította el magától, hogy a tisztség elvállalása őt kellemetlen helyzetbe hozná a Magyar Párt előtt.

Nem történt egyetlen komoly kísérlet arra nézve sem, hogy valamely általános érdekű kulturális vagy gazdasági problémánk gyakorlati megoldásának módozatai megfelelő alapossággal megvitattassanak. Nincs iskolaprogramunk, nincs kultúrtervünk, gazdasági életünk minden vonatkozásában a legteljesebb szervezetlenség uralkodik. Ha vannak is látszatszervezeteink, azok csak abban élnek ki magukat, hogy tiszti kart választanak, egyeseknek színekurát biztosítanak és hébe-korba tartott gyűléseken minden gyakorlati érték nélküli elmefuttatásokat vagy panaszos sirámokat röptetnek a levegőbe. Teendőinket nem látjuk, nem kutatjuk, célok és tervek nem izgatnak, munkaakarásunk a nullával határos.

Siránkozó vénasszonyokként töltöttünk el tíz hosszú esztendőt, hátunk mögött munka és cselekedet nincs úgyszólván semmi. Lehet-e akkor csodálkoznunk, hogy szemben egy elnemzetlenítő és elszegényítő kormányzati politikával is, magyar népünk minden osztály a legsiralmasabb helyzetben tengődik? Viszont nem valószínű-e, hogy amennyiben vezetőink több komolysággal, több hozzáértéssel, több áldozatkészséggel, nagyobb energiával és átfogóbb szeretettel tevékenykedtek volna, politikai, kulturális és gazdasági téren is tűrhetőbb sorsunk volna, mint amilyen tényleg van?

A teljes tétlenségben töltött tíz esztendő minden mulasztását felsorolni most célnak nem lehet. Bizonyos azonban, hogy az a gárda, az a szervezet, mely eddig magyar kisebbségünk ügyeink vezetését bitorolta, sürgős kicserélésre, sürgős átalakításra szorul. Meg kell teremteni a magyar kisebbség képviseleti szervét és ezt a szervet élesen és a leghatározottabban el kell választani egyházi és politikai szerveinktől és vezéreinktől, mert csak így lehet igazán munka-és akcióképes. A magyar kisebbség érdekeinek képviseletét és megvédelmezését sem az egyházak sem a politikai pártok egyike sem sajátíthatja ki magának, - az egyház és a párt csak segítségére lehet egy tőlük független és különálló népkisebbségi szervnek.

Ennek a sürgősen megalkotandó népkisebbségi szervnek magában kell egyesítenie az egész romániai magyarságot. Hirtelen összeállítással, e legfőbb népkisebbségi szerv összetételét a következően képzelem:

1. minden felekezetnek egy-egy képviselője, összesen	5
2. nagyipar.	2
3. kereskedelmi vállalatok és pénzintézetek	2
4. kisipar érdekeltségek	3
5. kis-és nagykereskedők.	2
6. birtokosok és volt nagybirtokosok	2
7. kisgazdák.	3
8. ipari, gyári-és földműves munkások.	3
9. magánalkalmazottak	1
10. tanárok és tanítók.	3
11. más szellemi munkások, írók, újságírók, ügyvédek, orvosok, mérnökök, stb.	10
Összesen	30

Egy körülbelül ilyen összetételű szervezet ténylegesen képviselné a magyar kisebbséget és annak érdekében eredményes munkát tudna kifejtetni.

Ennek a legfőbb népképviselői szervnek lenne hivatása az is, hogy végső formában megszövegezze és precizírozza a magyar népkisebbség mindazon igényét, mely őt az általános emberi szabadságjogok, a nemzetközi szerződések, Románia alkotmánya és a gyulafehérvári határozatok alapján is megillet. Feladata volna ezen követelmények megvalósításáért folyó küzdelmet minden alkotmányos és törvényes eszközzel irányítani és lefolytatni, de feladata volna ezen kívül a népkisebbség kebelén belül a konzerváló és előbbre vivő kulturális és gazdasági munka irányítása és vezetése is.

A kisebbségi kérdésnek a pártpolitikától való elválasztása jótékony hatással volna az egész magyar közéletre. Kisebbségi jogaink védelmére és a kisebbségi munka irányítására megteremtődne egy arra hivatott és arra alkalmas szerv, mely a napi politika kérdéseit a politikai pártok hatáskörébe utalva a magyar egységet is igazán és vitán felül dokumentálná. Viszont politikai pártjaink elvi alapokon, de gyűlölség nélkül munkálkodhatnának egymás mellett és az összmagyarság érdekében. Megszűnne az a lehetetlen állapot, hogy világnézeti vagy politikai állásfoglalása miatt egyeseket a magyar kisebbség kebelén kívül állónak kelljen tartani, vagy hogy egyesek ép ilyen okból a magyar kisebbség kebeléből kizárassanak. A hatáskörtök tisztázása által akcióképesebbé válna a magyarság és ezáltal egyrészt népkisebbségi helyzetét javíthatná, másrészt pedig több és eredményesebb belső munkát tudna kifejtetni.

Videant consules!

Deutsek Géza dr.

Tornya Gyula: A népkisebbségi törvény tervezete. Deutsek Géza magyarázatával. Erdélyi Magyar Néppárt, Kolozsvár, 1928. 31 p.

16.

Tusa Gábor: A székely vallási és tanügyi autonómia.

ELŐSZÓ

Ezelőtt egy évvel megjelent politikai tanulmányomban a Magyar Nemzeti Szövetséggel kapcsolatban érintettem a székelyek kulturális autonómiájának a kérdését is. Ott már megjegyeztem, hogy ebben a kérdésben a nézetek nem tisztázódtak. Azóta nagy magyar kulturális közületek foglalkoztak ezzel a kérdéssel anélkül azonban, hogy a gyakorlati megvalósításról részletesebben bárki is nyilatkozott volna. Székely véreim és egész magyar kisebbségünk érdekében állónak tartom azt, hogy ezt a kérdést a nyilvánosság előtt megvitassuk. Nehogy bárki is szavaimat félre magyarázza, hangsúlyozom, hogy mind az, amit e szerény tanulmányomban mondani fogok, csupán az én egyéni nézetemet tartalmazza és azért a morális felelősséget népemmel szemben egyedül én vállalom.

Ha reá tekintünk a mai kiegészült Románia térképére, a székely földet annak éppen a közepében találjuk meg. A múlt kódébe vesző történelmi Magyarországnak pedig a legkeletebbi csücskébe esett Székelyország. Az elhelyeződésnek eme megváltozódása nem változtatta meg a nézőpontot a magyarságban a székelyeknek bármely kérdésével szemben. A múltban nem létezett székely kérdés. Ezt legjobban bizonyítja a régi Magyarország népesedési mozgalma. A szoros értelemben vett magyar föld alig adott emberanyagot a székelyföldnek. A székelyföldre költözködés a legelenyészőbb volt. Az, hogy közben az országhatárok megváltoztak és mi valamennyien kisebbségi sorsba jutottunk, mit sem változtatott a magyarságnak a székely véreivel szemben elfoglalt nézőpontján. Bár az erdélyi magyarság közelebb jutott ma már a székely érdekközösséghez, még sem létezik számára külön székely kérdés, csupán magyar kérdés van. Sokan félnek a két kérdést külön felvetni. Mintha azokat csak szembe állítani lehetne és nem egymásmellé állítani.

Tagadhatatlan tény, hogy ma és a múltban is a székely nép teljesen külön élte mindennapi gazdasági életét otthon a kicsiny zsindeyes házikóiban és a legszorosabb kapcsolatban együtt élte a maga kulturális lelki életét a magyarság egyetemével. Sem nyelvben, sem vallásban, sem érzésszerű felfogásban nincsen székely és magyar között különbség. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a székely népnek ne volnának külön égető kulturális problémái és ezek megoldását nem volna észszerű napirendre tűzni csak azért, mert esetleg a többi erdélyi magyarság problémáitól elválasztva, időlegesen hasonló eredményt nem tudnánk biztosítani a nem székely magyarságnak is. Egy egész népet nem szabad kulturális téren elvéreztetni engedni csak azért, mert vannak akik azt a nézetet vallják, hogy ha az egységes erdélyi egész magyar kisebbségnek nem lehet kiverekedni valamelyes jogot, ezt ne követeljük külön a székelyeknek sem. Ez olyanféle okoskodás volna, hogy ha az én házam ég, akkor engedjem

leégni a testvérem házáat is, noha ott talán módomban van a biztosított segítséget igénybe venni.

Az én csekély szerény véleményem szerint tévednek mindazok, akik azt hiszik, hogy a székely vallási és iskolai autonómia teljes életbeléptetése gyengítené az erdélyi nem székely magyarság kulturális bázisát és jogait.

A székely vallási és iskolai autonómia kérdését, mint kisebbségi kérdést, főleg ténybeli és jogi alapon igyekszem tárgyalni és szeretném magamat a politikai gondolkortól elszigetelni.

Kelt Kolozsvárt, 1929. december 24.

A szerző.

I.

A Szövetséges és Társult Főhatalmak és *Románia* között Párisban 1939. évi december hó 9-én kötött szerződés 11. cikke így szól:

„Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és iskolai kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.”

Felmerül a kérdés, hogy mi ennek az autonomikus jognak a terjedelme és miért adták meg ezt az autonómiát a székelyeknek és szászoknak és miért éppen csak nekik?

Az autonómia szó görög eredetű és öntörvényhozást, mai nyelven önkormányzatot jelent.

Ilyen autonómiája van az egyénnek mindenkivel szemben, a világ minden látható és láthatatlan jogilag szervezett hatalmával szemben, a személyes szabadság, a lelkiismereti szabadság és az anyanyelv használatának joga tekintetében.

Vallási és nyelvi kérdésekben az állam nem rendelkezik polgárai felett. A vallás szabad gyakorlatának joga, a nyelv használatának joga, beleértve ebbe az iskola fentartásának a jogát is, egy modern jogállamban az ember minőségéből folyó olyan személyes jogok, olyan abszolút jogok, amelyek mindenki másra, így az államra is azt a kötelezettséget jelentik, hogy azok szabad gyakorlatában az egyén nem korlátozható.

Az ember jogai többfélék. Vannak jogok, melyek az ember személyes léteiből fakadnak. Ezek a természetes jogok. És vannak olyanok, melyeket az állam ad a maga polgárainak. Ezek a közjogok.

Természetes jogok:

Az élethez való jog összes nyilvánulásaival. Ide tartozik a fejlődéshez való jog. Értve ezalatt a kulturális fejlődés jogát is. A hithez való jog. A nyelv használatának joga. Valamint senki sem merné kétségbe vonni azt, hogy szabadon költözködhetem, hogy kereskedést, ipart űzzek, épp úgy nem lehet kétségbe vonni azt sem, hogy vallásomat szabadon gyakorolhassam. Nem lehet kétségbe vonni a nyelvhasználat, iskoláztatás

jogát sem. De nem lehet megvonni e tekintetben azt a támogatást sem, amelyet egy társadalmi szervezet az egyénnek nyújthat (állami támogatás).

Így van ez nemcsak az egyén, de az államok életében is. Senki sem vonhatja kétségbe egy állam létezését, szabad fejlődését, érintkezésének jogát, képviseleti jogát stb.

Az ember egy további joga az egyéni függetlenséghez való jog. Ez magában foglalja, hogy ne legyen alárendelt viszonyban más polgárral szemben.

Mindezek az ember minőségéből folyó jogok a kisebbségi jog prizmáján át nézve, az állam és polgárai között nem létesítenek egy közjogi viszonyt. Ezek oly *természetes* jogai az egyénnek, melyek felett az állam sem rendelkezik. Ezek nem az állam akaratából az egyesnek adott jogok, hanem az állam uralmi körén és akaratán, is felülálló *nemzetközi* viszonylatban is mindenütt érvényes jogok; a létező legszilárdabb jogok. Az állam ma már ezen jogok tekintetében nemzetközi jogilag is kötelezett fél, s a polgárával szembeni belső viszonyban nemcsak *közjogilag* kötelezett fél, mert ezeket a jogokat nem ő adta a polgárainak, hanem azokkal vele születtek, míg a közjogokat (mint a minő a szavazás joga, bírói álláshoz stb. való jog) maga az állam adta és azokat bármikor szűkítheti, bővítheti és el is veheti.

Mindezek a jogok, amelyekről fentebb szólottunk, az egyént illetik meg s csak azért lesznek az egyes államok keretén belül *kisebbségi* jogokká is, mert a többséghez tartozó személyek ilyen értelmű jogait nem kell az állammal szemben megvédelmezni. Ezek a jogok abszolút jogok. Mindenkiel szemben fennállanak, mint pld. a magánjogban a tulajdonjog, mely a dolog feletti teljes rendelkezés joga. Mindenki más harmadik személyre nézve és így az államra nézve is kötelezettséget foglal magában, elismerni és nem háborgatni ezt a jogot, ezt az uralmat a dolog felett. Ép így az egyén hitének ura, nyelvének ura. Nem zavarhatja senki ezek gyakorlásában. Az állam sem, hiszen az állam és polgárai közötti viszony is időleges, mert az állampolgár által tényleg és jogilag megszakítható. Bárki kivándorolhat és elhagyhatja állampolgárságát.

A valláshoz és nyelvhez való joga az egyénnek az állammal szembeni viszonylatban sem közjog. Az a kötelezettségvállalás nemzetközi szerződésben, hogy az állam ezt a jogot nem sértheti, csak *elismerése* egy természetes jognak. Éppen annyi, mintha kijelentené az állam, hogy a tulajdonjogot nem sérti. Ez nem jelent szuverénítás csorbulást. A szuverénítás az állam függetlenségét jelenti, de nem *korlátlan*ságot jogtalanságok elkövetésére. Ép így nem sérti a szuverénitást, ha az állam egy más államban ingatlant bír és ezen tulajdonjoga tekintetében alá van vetve az illető külföldi állam törvényeinek és bíróságai döntésének. A nemzetközi kisebbségi szerződés sem más, mint elismerése ezen egyéni és kollektív természetes jogoknak. De nem jelent új jog létesítést, csak létező jogok biztosítását.

A kisebbségi személyes jogokban csak annyi a közjogi elem, mint minden más egyéni alanyi jogban. Például a tulajdonjogban, a névhez való jogban. Az állam elismeri ezen jogokat, garantálja ezen jogoknak a gyakorlását. Elismerteti másokkal is és gondoskodik arról, hogy az egyén ezen jogait szabadon gyakorolhassa. Az állam szuverénitása befelé nem jelenti azt, hogy korlátlan ura polgárai testi és lelki életének,

hogy ezt olyan irányban is korlátozhatja, mely az állam közvetlen céljától és érdekeitől is teljesen távol áll és azt nem érinti. Az állam maga határozza meg belső szervezetét, de nem módosíthatja és nem korlátozhatja az egyén legbensőbb lelki életét, a nyelvét, vallását, kulturális szabad fejlődését. E tekintetben nem áll az egyén az állam, és mi ezzel egyenlő, a többségi akarat korlátlan uralma alatt. Hiszen az állam szuverénitása kifejezés is korlátozva van. Az befelje sem korlátlan. Az államnak bírói hatalma sem korlátlan. Ez a hatalom is mindenkivel szemben egyforma kell, hogy legyen és igazságosnak kell lennie. Épp ilyennek kell lennie a közigazgatási hatalomnak is. Ez sem korlátozhatja az egyént nyelvén, hitében, szabad kulturális fejlődésében.

Van a nemzetközi közjognak egy területe, a be nem avatkozás kötelezettsége egy másik állam ügyeibe. Ez folyik az állam függetlenségéből, *autonómiájából*. Ugyanez a kötelezettsége fennáll az államnak saját polgáraival szemben, ami az anyanyelvet, a vallást és a kulturális nevelést illeti. Ez folyik az egyén autonómiájából. Mihelyt csak egy polgár van az országban, aki más nyelvet beszél, más vallása és más kultúrája van, mint a többségnek, az államnak fennáll a kötelezettsége, ezekben be nem avatkozni. Ezek az emberi természetes jogok nem képeznek köztulajdont, ezek felett az állam nem rendelkezik. Annyival kevésbé, mert ezek a jogok nem érintik más ember jogait, természetes érc¹ ekeit és nem érintik az állam közérdekét sem.

Sőt mi több! Lehetne mondani, hogy a társadalmi együttélésnek érdeke a soknyelvűség, sokhitűség és sokféle kultúra, melyek mind kölcsönösen erő kifejtésre ösztönzik az együttlakókat. Ezen természetes jogok tekintetében minden ember egy kis *autonómia* tulajdonosa.¹ A tulajdonjoga tekintetében is ilyen autonómiája van mindenkinek. Ez az autonómia megilleti a kollektív társadalmi azonos nyelvű, vallású tömegeket is. Így érkezünk el a kisebbségi kulturális autonómiához. Van még egy szélesebb körű autonómia: a nemzeti autonómia. A kettő között van némi különbség. A kulturális autonómia egy tisztán személyes autonómia. A nemzeti autonómia pedig területi, és pedig állami feladatok átruházása bizonyos körben közjogi alakzatokra. A személyes autonómiát (kulturális autonómia) a nyelvi kisebbség hozza létre. Azt az állam csak *elismeri*. A területi autonómiát pedig tisztán és kizárólag az állami akarat létesíti. Ez nem más, mint az állam megbízása bizonyos állami feladatoknak elvégzésére, hogy azokat bizonyos területen, bizonyos társadalmi közösség végezze el. A területi közigazgatási autonómia bárki által gyakorolható. Ennek nem feltétele a kisebbséghez tartozás, pld. megye, város, község. Míg a kulturális autonómia egy kisebbség által formálva, csakis ezen faji, nyelvi, vallási kisebbség által gyakorolható. Azt az állam, vagy más anyanyelvű, más hitű polgár nem is tudná gyakorolni.

Ezen meglehetősen unalmas jogi fejtegetésre azért volt szükség, hogy leszögezzük azt, hogy a székely vallási és iskolai autonómia nem más, mint a minden egyes egyénre nézve létező jognak a székely népre, mint kollektív tömegről kifejezett elismerése és alkalmazása. A székely néphez tartozás egy társadalmi, egy morális kapcsolatot jelent, míg az államhoz tartozás egy politikai, egy jogi kapcsolatot. Már most önként

¹ Ez az autonómia azonban olyan hatalmas energiát rejt magában, mint a fizikában az atom energiája.

felvetődik az a további kérdés, hogy vajon ez a szerző (lésben elismert autonómia adott-e a székely népnek, mint kollektív tömegnek bizonyos jogképességet, bizonyos jogalanyiságot. Nyilvánvaló, hogy ezen autonomikus joga tekintetében jogalannyá vált. Jogképessége azonban csak ezen biztosított kisebbségi jogai körében mozog. Kérdés most már, hogy ezen jogképessége magánjogi-e, vagy közjogi, és nemzetközi jogi-e, vagy csak az állam beléletében jelentkező. Tekintve, hogy a népszövetség is egy nemzetközi jogalany, melyet az új szerződések létesítettek. Tekintve, hogy ezen autonomikus jogokat a székelyek, mint személyes jogokat kapták meg, a székely nép, mint ezen vallási és iskolai autonómiának birtokosa, nemzetközi jogalanynak tekintendő, amely jogalany jogképessége ezen kisebbségi jogok körében mozog és csak erre terjed ki. Nemcsak az államok nemzetközi jogalanyok. A pápaság is bírt ilyen nemzetközi jogalanyisággal akkor is, amikor az olasz állam nem állította vissza a pápai államot. Nincs messze az idő, amikor a faji, nyelvi és vallási kisebbségek nemzetközi közjogi személyiségek lesznek. Ma még azonban ez nincsen elismerve, de mégis a székely, szász kulturális autonómia ilyen nemzetközi védelem alá helyezett külön jogalany.

Az államok közötti viszonyban is a háború után az az elv érvényesül, legalább papiroson, hogy minden állam egyenlő elbánásban kell, hogy részesüljön. Tehát minden államra nézve ugyanaz az alkalmazása a nemzetközi jognak. Ez a modern elv kell, hogy érvényesüljön a polgárra nézve is. Mindenki egyenlő jogviszonyban van az állammal szemben és egyenlő elbánásban kell részesülnie. A törvény előtt mindenki egyenlő. Egyenlő a nyelvhasználatban, az ő és nem a polgártársa nyelvének használatában, egyenlő a vallás szabad gyakorlatában. Az ő és nem a szomszédja vallásának szabad gyakorlatában. Régen a vallási különbség elég ok volt arra, hogy valaki politikai jogokat ne gyakorolhasson. De elegendő volt arra is, hogy földet ne vásárolhasson (pld. a zsidók). Ez nemcsak a közjogi, de a magánjogi jogképességnek a megfosztása volt. Éppen ilyen jogfosztás az, hogy valaki saját anyanyelvén ne tanulhasson saját vére tanítóitól, hogy saját hitét ne vallhassa. Ha a kulturális javak magasabb rendűek, mint az anyagiak, akkor még fájóbb és maradibb korlátozása ez a jognak, mint az, hogy földet nem vehetek.

A székelyek, mint kollektív tömeg élvezik a nemzetközi jogi védelmet kulturális autonómiájuk tekintetében, és nem mint egyes személyek.

Hogy ez a vallási és iskolai autonómia személyes, bizonyítja az is, hogy a szerződés nem jelöli meg sehol sem a területet, amelyre kiterjed. Míg ezzel szemben az egy időben keletkezett Csehszlovák országgal kötött kisebbségi szerződés 10. cikke a ruthéneknek területi autonómiát is adván, pontosan meghatározta azt a területet, amelyre ez az autonómia kiterjed. A főhatalmak kijelölték a határokat is. Ez az autonómia nemcsak kulturális, hanem helyi közigazgatási autonómia is. Ezért a terület fogalmi eleme. E nélkül el sem képzelhető.

A ruthének a szerződés szerint tartományi gyűléssel fognak bírni mely törvényhozó hatalmat gyakorol nyelvi-, közoktatási- és vallási ügyekben, valamint közigazgatá-

si helyi ügyekben. Csehszlovákiában tehát egy önálló országrész a ruthének lakta föld, egy külön autonóm egység. Ez olyan szervezettel látandó el, amely az ország egységével összeegyeztethető legszélesebb körű autonómiával bír. A ruthének vallási és iskolai ügyekben törvényhozó hatalmat kaptak.

Nálunk a székelyek -és szászok a 11. cikkben önkormányzatot csak vallási és iskolai ügyekben kaptak. Ez tehát nem területi jog, aminthogy nincs is megjelölve a terület, amelyre kiterjed. Ennek az autonómiának semmi korlátja sincsen felállítva a 11. cikkben. Az állam ellenőrzési joga az egyedüli korlát.

Ez az autonómia semmi esetre sem kisebb, mint a minő jogokat a szerződés 9. és 10. cikke az összes faji, vallási és nyelvi kisebbségeknek biztosított. Ezen két cikkben biztosított jogokon felül azonban a székelyeknek van még több jog is biztosítva a 11. cikkben és ez az, hogy a székelyeket ezen nemzetközi szerződésben a román állam is olyan kompakt tömegben élő, jelentékeny nyelvi kisebbségnek ismerte el, a kiket megillet a személyes *autonómia* kisebbségi kulturális életük terén. Az autonómia pedig azzal a következménnyel jár, hogy az autonómia körébe tartozó feladatokat az állam nem végezheti a székely és szász néppel szemben. Az állami oktatás tehát vissza kell, hogy vonuljon erről a térről. Az állam tevékenysége csak a felügyeletre terjedhet ki. Míg, ezzel szemben például a nem székely magyar lakta területeken az állam végzi ezeket a feladatokat, de köteles a 10. tv. cikk értelmében magyar nyelvű elemi iskolákat ezeken a helyeken is felállítani. Továbbá az autonómia azt is jelenti, hogy iskolai kérdésben *a közép- és felsőfokú oktatás is átengedett* a székely és szász közületeknek.

II.

Most reá térek annak a kérdésnek a vizsgálatára, hogy vájjon annak, hogy ezt az autonómiát a romániai kisebbségek közül csak a székelyek és a szászok kapták meg, van-e valamelyes elfogadható indoka és alapjai Miért nem adták meg ezt az egész magyarságnak és egész németységnek! Ezt a kérdést nem az oknyomozó történelem szempontjából fogjuk megvizsgálni. Sajnos e tekintetben nem is állnak rendelkezésünkre megfelelő adatok. De nem is ez a fontos a mi nézőpontunkból, hanem az, hogy vájjon a magyar és német kisebbségek számát és belső erőviszonyait tekintve volt-e valamelyes alapja annak, hogy a nem székely magyarokat és nem szász németeket kirekesszék ebből az autonómiából?

A kisebbségi szerződések sehol sem használják a „nemzeti kisebbség” kifejezést. Mindenütt faji, vallási, vagy nyelvi kisebbségről beszélnek. Ebből a meghatározásból indulva ki, megállapítjuk mindenekelőtt, hogy a székelyek szembeállítva a magyarokkal se-nem faji, se nem nyelvi, se nem vallási kisebbség. Ugyanez áll a szászokról is szembeállítva a németekkel. Ha a székelyeknek és a szászoknak adnak területi autonómiát is, akkor egészen más népi és történelmi alapokat lehetne felhozni és megvizsgálni.

A csodálatos az a dologban, hogy sem a székely, sem a szász nem többség a maga faji és nyelvi Romániában élő kisebbségében. Ezért joggal kérdezhetjük, hogy hogyan lehetett éppen vallási és iskolai (nyelvi) kérdésekben nekik autonómiát adni.

Itt megjegyezzük azt, hogy még a román hivatalos statisztika sem vette a székelyeket külön faji, nyelvi kisebbségnek. A békekonferenciára készült román statisztika együtt mutatta ki a magyarokkal.

Mindenekelőtt állapítsuk meg a székelyek és szászok lélekszámát.

Székelyföld négy megyére oszlik: Csik, Háromszék, Udvarhely és Marostorda. Ebben a négy megyében 1900-ban 532.110 lélek lakott 523 községben.

Ezek közül	magyar község volt:	417
	román	99
	német	7
Lakosok:	magyar	415.441
	román	97.200
	német	9.504

1910-ben pedig a következő volt a megoszlás:

	magyar	román	német	zsidó	összesen
Marostorda	134.166	71.909	8.312	7.512	219.589
Csik vm.	125.888	18.032	1.080	1.080	145.720
Udvarhely vm.	118.458	2.840	2.202	1.016	124.173
Háromszék	123.518	22.963	617	745	148.080
Összesen	502.030	115.744	12.219	11.134	637.562

Vallás szerint: 1910-ben

	kath.	ref.	unit.	a. ev.	zsidó
Marostorda	30.828	85.692	7.894	6.442	7.550
Csik vm.	117.351	1.689	140	263	2.357
Udvarhely	45.116	41.632	27.567	2.991	1.313
Háromszék	49.654	60.030	5.228	765	1.222
összesen	242.949	189.043	40829	10461	12442
rómkath	242.449				
református	189.043				
unitárius	40.829				
a. ev.	10.461				
összesen	482.783				

Községek szerint a székely nyelvterületet véve alapul van:

Csik vm.-ben	66 község
Háromszék	113 „
Udvarhely	136 „
<i>összesen</i>	523 község és pedig a lakosság többségét véve tekintetbe

	magyar	román	szász
Csik vármegye	57	9	—
Háromszék	103	10	—
Udvarhely	130	3	3
Marostorda	127	77	4
<i>Összesen</i>	417	99	7

410 magyar község egy tömegben fekszik, 7 pedig el van szigetelve.

Az 1920-as román statisztika szerint a székely földön 449.339 magyar anyanyelvű lélek élt.

Viszonyítva már most a székelyeket a csatolt területek összmagyarágához a következő arányszámokat kapjuk:

(1910 év)

Erdély és kapcsolt részekben magyar	1.660.448
levonva ebből a zsidókat	182.294
mint faji és nyelvi kisebbség a magyar	1.478.154
ebből székelyek	482.783
<i>nem székely magyarok maradnak</i>	<i>995.371</i>

A román 1920-as statisztika szerint pedig

a Romániához csatolt részekben van magyar	1.305.753
székely	449.339
<i>nem székely magyarok száma tehát</i>	<i>856.414</i>

Félreértések kikerülése végett hangsúlyozom, hogy a székely kulturális autonómia és általában a székely kérdés szempontjából kikapcsoltam a zsidókat. Továbbá nem helyezek súlyt ugyancsak ennek a kérdésnek tárgyalásánál arra, hogy a román 1920-as statisztika eltér a magyar 1910-es hivatalos statisztikától, mert az általam tárgyalt kérdés szempontjából ez nem döntő jelentőségű. Nem akarom a két kérdés részletes tárgyalásával hosszabbítani ezt a tanulmányt.

Ha már most csak az Erdélyben élő magyarokat vesszük figyelembe, akkor Erdélyben élt 1910-ben magyar

ebből székely volt

nem székely-magyar volt tehát

Erdélyben tehát a székelyek abszolút többségben élnek. A csatolt területen pedig több a magyar, mint a székely.

Áttérünk ezek után a szászokra.

A szászok meglehetősen szétszórtnak laknak, öt medencében. És pedig

Olttól Kisküküllőig.	98	községben
Bánságban.	11	„
Szeben vidékén.	14	„
Beszterce vidékén.	19	„
Lekence vidéke.	9	„
összesen.	151	községben

A szászok összesen 1910-ben 222.085 lelket, az 1920-as román statisztika szerint pedig 214.566 lelket számláltak.

A nem szász németek a Romániához csatolt volt magyar területen 1910-ben kitétek 331.818 lelket. Az 1920-as román statisztikát nem vehetjük e kérdésnél figyelembe éppen a szatmári elmagyarosodott svábok miatt, akiket ez a statisztika 27.716 lélekszámmal a magyarok rovására megnövelt. Mint vallási és nyelvi kisebbséget nem lehet őket ma németeknek venni. A német kisebbség összlétszáma a csatolt volt magyar területen szász . . . 222.085

német . . . 331.818

összesen 553.903 lélek.

Egész Románia területén pedig a német kisebbség így alakul:

Regát	30.000
Besarábia.	75.700
Bukovina.	168.851
Erdély	553.903
Dobruzsza	700
Összesen.	829.054 lélek

Mindezekből kitűnik, hogy a magyar kisebbség kebelén belül a magyarok abszolút többségben vannak a székelyekkel szemben és pedig az arány 8 : 5-höz.

Ugyancsak a német kisebbség keretén belül is a németek abszolút többségben vannak a szászokkal szemben. Ha csak a csatolt volt magyar területeket vesszük figyelembe, ez az arány náluk 3 : 2 .

Fel vethetné valaki a kérdést, hogy a fenti statisztika nem lehet még megközelítően sem pontos, mert hiszen a székely- és szász lakta területekről sokan elköltöztek. Ezek száma tényleg ma meg nem állapítható. Mégis el kell fogadnunk a statisztikai tudománynak azt a megállapítását, hogy a népességnek legkisebb mozgékonyasága a szász vidéken volt, mert, itt 1000 lélek közül 820 maradt meg szülőföldjén. A székely népről sem lehet elmondani, hogy vándor elem volna.. E tekintetben álljon itt Balogh Pál: A népfajok Magyarországon 1902. című munkájából a következő idézet:

„Az álló és vándor népesség.” „A népességi állapotok megítélésénél első szempont az, ha helyben maradó-e, vagy költöző a nép. Amaz a tömeg rendezett viszonyaira s hozzájuk való ragaszkodásra vall, míg emez törekvést s le nem küzdhető vágyakat mutat jobb állapot felé.” „A Székelyföld vándor eleme a belső forgalomban (4 megye) mindössze 3000 lélek. Egyéb magyar vidékre a székelységből csak 5 ezer, nem magyar vidékre több, mint 19 ezer lélek költözködik. Budapest alig másfélezer lélekkel, a Túl-a Duna alig 200-al, a palócföld másfélszázzal, az Alföld 800-al van érdekelve; másfelől a román vidékek 11 ezer, a szász vidékek 7 ezer székelyt vonzanak. A messze forgalomban: tót vidékre 200, orosz vidékre 90, szerb földre 70, a mosoni svábságba 7 lélek jut el a székelységből. Ennek fejében a Székelyföld magyar vidékről alig 500, nem magyar vidékről mintegy 4000 lelket kap. Tehát a Székelyföld a magyar anyaterülettől elszigetelt magét, az anyaterület pedig elhanyagolja ezt a féltve gondozandó gyermekét”.

Ez a szinte harminc évvel ezelőtti megállapítás lényegileg nem változott. Igaz, hogy a Regátba elég sokan mennek ki, de inkább csak ideiglenesen munkára. Onnan nagy részük visszatér a szülőfalujába.

A fentebbi statisztikát el lehet fogadni megközelítőleg pontos kimutatásnak.

Már most, ismerve a népesség megoszlását, újból feltesszük a kérdést, volt-e alapos indoka annak, hogy csak a szászok és székelyek kaptak vallási és iskolai autonómiát? Hiszen a szászokról még azt sem lehet kimutatni, hogy egységes összefüggő területen kompakt tömegben élnek, amit legalább a székelyekről el lehet mondani. A szászok ugyanis szétszórt területen öt medencében laknak, mégis autonómiát kaptak. A Beszterce vidéki 19 szász község lakosainak van ilyen autonómiájuk biztosítva, míg ezzel szemben például a cca 60 községben élő sváboknak nincsen.

A cca 500.000 lelket számláló székelységnek biztosított ez az autonómia, míg ezzel szemben a 900.000 lelket számláló többi magyarságnak nem.

Alig tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a székelyek és szászok történelmi múltbeli külön szervezettsége, külön közjogi személyisége, mely a nyugati nagyhatalmak előtt is ismeretes volt, alkalmul szolgált a román diplomáciának arra, hogy a kisebbségi szerződések tárgyalásánál tőle követelt autonómiákkal szemben, mint minimumot ezt megígérje, úgy gondolván, hogy ezzel megkönnyíti a nehéz helyzetét. Ha feltételezzük azt, hogy a kisebbségi bizottság, mely 1919 május hó 1-én alakult az öt nagyhatalom képviselőiből, ezt a kérdést alaposan megvitatta, akkor nem lehetett más a döntő szempont, mint az, hogy a székely és szász nép oly tömör egységben él és olyan történelmi szervezett múltja van, hogy tőle. ezt az autonómiát nem lehet megtagadni, még akkor sem, ha a román kormány heves ellenállása miatt a többi magyar és német lakosságnak ez nem volna megadható.

Ma már tényekkel állunk szemben és most az lesz a feladatunk, hogy megvizsgáljuk, vajjon ezen biztosított jogok gyakorlati életbeléptetése lehetséges-e, szükséges-e és nem-e rejt magában veszedelmeket?

III.

A fenti kérdést határozottabban téve fel, vajjon a székelyek biztosított autonómiájának elismerése és elismertetése, annak gyakorlatba bevezetése, jelent-e *jogfeladást* a többségben levő nem székely magyarság terhére és jelenti-e a magyar kisebbség politikai, vallási, s egy szóval kulturális gyengítését?

Ha figyelembe vesszük a párisi szerződésben biztosított kisebbségi jogok egész komplexumát és azt, hogy hogyan van a 11-ik cikk elhelyezve, mint a többi kisebbségi jogok betetőzése a székelyek és szászok javára, akkor azt kell mondanunk, hogy ezen nemzetközi jogilag biztosított autonómiának az életbeléptetése nem jelent jogfeladást a többi magyarság terhére. Ennek életbeléptetése nem jelenti azt, hogy a többi magyarság lemondott kisebbségi jogairól. Ezeket a jogokat ki kell harcolni. Nem jelent politikai gyengítést, mert ez az autonómia nem szakítja el a magyarságot a kebelében élő székelységtől. Amint nem szakítja szét az ennél sokkal divergálóbb erő, a felekezeti különbség sem. Nem jelent egyházi téren sem gyengítést, mert ebben az autonómiában benne vannak az összes magyar egyházak éppen a U-ik cikk szavai szerint is. Ez az autonómia nem vesz ki egyetlen létező iskolát sem a felekezetek kezéből. A székelység iskolai nevelésének megerősítése az összmagyarság megerősödését is jelenti kulturális téren. Vallási téren pedig közelebb hozza egymáshoz a különböző felekezeteket.

Egy nemzetközi szerződés minden részében végre kell, hogy hajtassák. Ezen automatikus jog életbeléptetésének elhalasztása azt a veszélyt rejtí magában, hogy az amúgy is nagyon heves ellenállás és nagy diplomáciai küzdelem után aláírt szerződést egyéb részeiben sem hajtják végre, amint hogy az elmúlt 10 év alatt még sok egyéb részében sem lett életbeléptetve. Ez az autonómia nem jelenti azt, hogy az összmagyarság, mint kisebbség feladta volna a vallási és iskolai téren a 9. és 10. cikkekben biztosított jogait és egyéb kisebbségi jogait, melyek *egységesek* az összmagyarságra nézve.

Például a lengyel kisebbségi szerződés a zsidókra vonatkozólag az *egyes zsidó hitközségeknek* adott iskola tartási autonómiát. Ilyen, autonomikus jog megillette nálunk évszázados jogfejlődés alapján az egyházainkat. Ha mi magyarok csak egy felekezethez tartoznánk, akkor az egyház saját testében oldaná meg a székely vallási és iskolai autonómiát. Azonban, miután nincs így, az egyházi autonómia mellett iskolai kérdésekben az autonómia megadható más testületeknek is, így a *székely sédnek* is.

Ha egy ilyen székely kulturális autonómia elválasztaná a székelységet a magyarságtól, akkor mennyivel inkább állana ez a vallási széttagozódásra. Hiszen az egyházak mind megannyi külön személyes autonómiák. Van-e valaki, aki hinné azt, hogy a magyarság mai kulturális foka mellett, mai politikai érettsége mellett az egyházak elválasztó intézmények volnának?

Az egyházakra csak úgy állítható fel ez a kérdés, hogy az egyház iskolapolitikája mellett, az egyház iskolafenntartási joga mellett lehet-e, szabad-e, hogy legyen még a székelységnek más autonomikus szerve, amelyik iskolákat tarthasson fenn? És ha

igen, akkor ennek mi lesz a gyakorlati eredménye? Ez a felekezeti iskoláink megszűntet fogja-e idővel maga után vonni? Ez az aggodalom fel sem merülhetett volna, ha a magyarság egy felekezeti nép volna. Ha ez a szerencsés helyzet valóság volna, akkor a székely vallási és kulturális autonómia egy és ugyanazon szervezet, az egyház által volna megvalósítható.

Én a kulturális autonómia ilyen veszedelmeit nem látom. Ha visszanézek a múltba, 1848 előtt a székelység egy külön közjogi szervezetben élte le a maga életét és soha sem merült fel a kérdés úgy, hogy ez a magyarság gyöngítése lett volna. A székelyeknek külön joga volt évszázadokon keresztül. Nekik valóságos nemzeti autonómiájuk volt. Közigazgatási, bírói és katonai különállásuk volt. Az országgyűlés határozataira is reá tette a maga nemzeti külön pecsétjét, melyet Udvarhelyszék főkapitánybírája őrizett. A székelység egy teljes közjogi zártságú nép volt, amely vérségi törvényes lezármazás alapján szaporodott és nem felvétel alapján. Oda senkit nem lehetett felvenni, még fejedelmi adomány útján sem. Mindennek dacára, még sem tudta ez a közjogi zárttság elidegeníteni a magyarságtól. Mennyivel kevesebb zárttságot jelentene egy kulturális autonómia.

De hogy még jobban megvilágítsuk a kérdést, térjünk át ennek az autonómiának a közelebbi megvizsgálására. Csak akkor fogjuk látni, hogy voltaképpen minő hatása volna az életbeléptetésének.

IV.

A szerződés vallási és iskolai kérdésekben ad autonómiát. A kisebbségi jogok szempontjából nézve a kérdést, tény az, hogy a székelymagyarok egy és ugyanazon egyházi szervezetben élnek a nem székely magyarokkal. Nincsenek külön egyházakba tömörülve. A rom. kath. vagy református egyház egy és ugyanazon szervezettel bír az egész ország területén. Vallási téren tehát nem lehet külön székely autonomikus jogokról beszélni. Hogyan áll a helyzet azonban iskolai téren.

Nézzük először a statisztikát.

Felekezeti elemi iskola a székelyföldön van:

	r. kath	ref.	unit.	ev.	izr.	vállalatokn.
Marostorda	29	112	13	11	2	1
Csikmegye	48					
Udvarhely	33	24	8	—	—	1
Háromszék	19	20	5	—	—	2
összesen:	129	156	26	11	2	4

Végösszeg: 328

Viszont állami elemi iskola van:

	Magyar nyelvű	Csak egy sectió magyar
Marostorda	11	16
Csikmegye	—	—
Udvarhely.	82	4
Háromszék	88	8
összesen:	181	28
Végösszeg: 209		

A felekezeti elemi iskoláknál az 1923—1924 iskolai évvel szemben apadás mutatkozik 25, ami nagyon sajnálatos körülmény. Akkor ugyan is 349 volt a felekezeti iskolák száma.

A székelyföldön 1883 kath. vallású hívőre esik egy kath. iskola. Az unitáriusoknál 1570 lélekre és a reformátusoknál 1233 lélekre egy saját felekezeti iskola. Ez azt mutatja, hogy a, reformátusok a legáldozatkészebbek a felekezeti iskoláik fenntartása tekintetében.

Ebből a kimutatásból látjuk tehát, hogy 209 állami elemi iskola van, amelyben magyar nyelven adnak elő. Ezen kívül vannak még a román előadási nyelvű iskolák.

A székelységnek adott iskolai autonómia éppen azt jelenti, hogy az oktatás joga saját fiaira nézve át van adva ennek a népnek. Az állam ki kell, hogy vonuljon állami iskoláival és azokat át kell adnia a székely népnek, illetve az ezen célból felállítandó autonóm szervének.

Az egyházi és iskolai autonómia egy teljesen összefüggő kulturális autonómia lévén, mind a kettőt gyakorolhatja ugyanazon szervezetei által, tehát egyházai által is. A felekezeti iskolákat tehát ez az autonómia semmiben sem érinti. Ennek a székely iskolai autonómiának éppen úgy tagjai lesznek az egyes egyházközségek, mint ahogy tagjai az összes székelyek nemre tekintet nélkül. A székely nép meg fogja alkotni a maga autonomikus szervezetét és ez átveszi az összes állami iskolákat s egyben *meghagyja* a felekezeti iskolákat. Az állam pedig csak felügyeleti jogot gyakorol ezen iskolákkal szemben ép úgy, mint ahogy felügyeleti jogát érvényesíti az egyházakkal szemben is, amelyek szintén autonómiát élveznek. Az államnak pedig egy további kötelessége, hogy ennek az autonomikus szervezetnek rendelkezésére bocsássa az iskolák fenntartására szükséges összegeket és pedig nem segély formájában, hanem vállalt kötelezettsége alapján és a lakosság számának arányában.

Fentebb csak az elemi iskolákkal foglalkoztunk az autonómia szempontjából, de ugyanez áll a középiskolákra is.

S végül ez az autonómia magában foglalja a felsőfokú oktatás kisebbségi alapon való megvalósítását is.

Mig ezzel szemben a párisi szerződés 10. cikkében a nem székely magyarok részére csupán az elemi állami oktatás kell, hogy magyar nyelvű legyen, ott, ahol jelentékeny számban élnek magyarok.

V.

A székely kulturális autonómia az államérdek szempontjából úgy áll, hogy ezt az autonómiát nemzetközi szerződés biztosította. Nem volna ésszerű épen a románságra nézve ennek az elutasítása. A székely nép, mely miként fentebb érintettük, vérségi leszármazásában és földrajzi elhelyezkedésében legkompaktabb része a magyar kisebbségnek, nyugodt kulturális fejlődéshez jutna, amely a románságra nézve semmi tekintetben nem lehet hátrányos. A próbát is megéri egy ilyen autonómia megadása. Ne nézze a románság ellenséges szemmel ezt a kérdést. Be kell vallanunk, hogy mi ima gyár kisebbség sem néztük ezt a kérdést helyes szemszögből. Feltettük tőle egyfelől a magyarság egységét, másfelől felekezeti székelyföldi iskoláinkat. Ez a kölcsönös féltékenység mellőzte eddig a kérdés megoldását. Valamelyes formában azonban ma már meg kell oldani. Az állam szempontjából nézve ezt a kérdést, napjainkban egyetlen modern államhatalomnak sem jut eszébe az, hogy el ne ismerje az egyén jogát, hogy ahhoz a felekezethez tartozzék, ahová éppen akar. (Még felekezeten kívüli is lehet.) Ez tehát nem más, mint az egyén hitbeli autonómiája. Éppen ilyen természetes joga az egyénnek az is, hogy bármilyen nyelvet beszéljen és a saját népi kultúrájában nevelkedjék. Ez a neveltetés autonómiája. A két autonómia, vallási és iskolai szorosan összefügg. A 11. cikkben is együtt van említve. Mondhatnám így is: vallásszabadság, egyházi autonómia, tanszabadság, iskolai autonómia. A székelyekre nézve saját iskolákban nevelés, saját fiai által. Valamikor a középkorban az egyházaknak sem volt semmi autonómiájuk. Állami parancs tiltotta el a hívőt attól, hogy az egyik egyházból kilépjen és másikba belépjen.

VI.

Egy ilyen autonómia a magyarság szempontjából semmiféle hátrányt nem jelent. A minthogy az erdélyi magyarság református egyházának autonomikus különállása soha sem jelentett sérelmet az összreformátuság érdekeire. Igenis, annak a múltban nagy hasznára volt. Ugyancsak az erdélyi katolikus autonómia sem volt az egyház, sem a magyarság kárára, hanem annak nagy hasznára. Lehet mondani, hogy ez egyház fennmaradását egyedül ez tudta biztosítani. Ugyanezt el lehetne mondani a székely iskolai autonómiáról. A magyarság mai politikai érettsége, közös nagy érdekei mellett egy ilyen autonómia semmiféle veszedelmet sem jelent.

Sokkal nagyobbak a kulturális, faji veszteségek ma a székelyföldön, semhogy megengedhetnők magunknak azt a luxust, hogy csak az ő számukra biztosított jogról lemondjunk egy ilyen talán rokonszenvesen hangzó, de semmi pozitív alappal nem bíró jelszóért.

VII.

A székely vallási és iskolai autonómia és a román törvényhozás.

Egyetlen állami törvény sem említi ezt az autonomikus jogot, sőt az egész oktatásügyről vallott felfogása a törvényhozásnak diametrálisan ellentétes állásponton van. Hogy az állam iskolafenntartási jogát teljes egészében átadja bizonyos közületnek, valamely nyelvi és vallási kisebbségnek, ezt az elvet a törvényhozó eddigi közoktatási törvényeinkben nem ismeri sehol sem el. A felekezeti iskolák is csak magániskolák.

Az elemi oktatásról szóló törvény 171. és következő szakaszai ellenkeznek ezzel az autonómiával, amikor kötelezik a községeket arra, hogy megfelelő állami iskolai épületeket emeljenek. A székelyföldön csak az autonóm közületet illetheti meg ez a jog.

Sérelmes a 7. art., mely kimondja, hogy állami iskolában az oktatás román nyelven folyik. Felállít ugyan az állam olyan községben, ahol a lakosság más nyelvű, az illető lakosság nyelvén előadó iskolát is, de ezen iskolákban a regulament 7. artikulusa szerint a leckeóra szaporítható. Ez a kisebbségi székely gyermek igazságtalan megterhelését jelenti. Autonómia ellenes a 9. cikk is, mely kimondja, hogy az összes iskolákban csak a miniszter által aprobált tankönyvek használhatók. Ezt a jogot az autonóm szerv fogja gyakorolni, természetesen felelősség mellett. További sérelem, hogy a felnőttek iskolájában csak az állam nyelvén előadást ismeri a törvény (art. 81). A vallásoktatás tananyagát az egyházi felsőbb hatóság állapítja ugyan meg, de a miniszterrel egyetértőleg a tanterv jóváhagyásának szabályai szerint (61). Ez szintén ellentétben van az egyházi és iskolai autonómiával. Sérelmes az is, hogy a vallást a tanító adja elő, ha a tanító a gyermekekkel egy valláson van. Tanítónak csak az nevezhető ki, aki tud románul (113). Mindez autonómia mellett nem lehet kötelező szabály.

Ami a magánoktatási törvényt illeti, sérelmes, hogy nem engedi meg tanítóképzők felállítását, egyetem felállítását. Az autonómia mind a két jogot magában foglalja. Sérelmes az elemi oktatási törvény 8. és a magánoktatási 34. art.-a a sokat vitatott „origina română” intézményesítéséről. Sérelmes az 58. art., mely megtiltja, hogy magántanulók vizsgázhassanak felekezeti (és autonomikus) iskolákban. Magántanulók csak állami középiskolákba iratkozhatnak be. Sérelmes, hogy az elemi iskolában a tanterv csak az állami lehet. A középiskolákban is, ha államérvényes bizonyítványt akarnak kiadni. Hogy a nyilvánossági jog megadása és megvonása a miniszter joga. Csak olyan tankönyvek használhatók, amelyeket a miniszter aprobált. A tanulók ugyanazon fegyelmi szabályok alatt állanak, mint az állami iskolákban. A baccalaureátus csak állami bizottság előtt tehető le. Nem lehet a jövőben egyetlen professzornak sem autorizációt adni, ha nem ismeri az állam nyelvét. Mindezen jogszabályok érvényüket kell, hogy veszítsék az autonomikus iskolákkal szemben a székely nép kebelében. Mindezek a jogok átszállanak az autonómia legfelsőbb szervére, melyet fel kell állítani. Ugyancsak megszűnik a miniszter azon joga, hogy az összes felekezeti iskolákkal közvetlenül levelez. Az autonómia kebelében fenntartott iskolákkal csak közvetve fog

érintkezni, ép úgy, mint a múltban volt a felekezeti iskoláknál az egyházi főhatóság után, azon keresztül.

Udvarhely, Csik, Háromszék és Marostorda megyék a kulturális zónába esnek a törvény 159. artikulusa szerint. A regulament 314. §-a szerint, ha a miniszter elrendeli, ezen zónában kötelesek három évig szolgálni az összes tanítóképzőt végzetek s csak azután van joguk a regátban maguknak helyet választani. Ez természetesen a párisi szerződésben biztosított kulturális iskolai autonómiának nemcsak a megsértése, hanem, hogy úgy mondjam ezt a felfogást egy egész világ választja el a kisebbségi jogok védelmétől. Nem is lehet tehát ennek hatálya. Nem áll más alapokon a törvény XIII. fejezetének ama része sem, mely a községekkel állíttatja fel és tartatja fenn ama állami iskolákat, melyekben ezek a kultúrznás tanítók fognak tanítani. Ezen mit sem enyhít a 161. art. ama szabálya, hogy ahol az állam magyar községben román nyelvű iskolát tartat fenn, ottan az állam méltányos összeggel fog a nyilvános jogú felekezeti iskola fenntartásához hozzájárulni. Ez annyit jelent, hogy a magyar községgel tartatja fenn a román nyelvű iskolát és némi- leg segíjezi a magyar iskolát. Ellenkezik teljesen az autonómiával.

Teljesen figyelmen kívül hagyta a Kultusztörvény is a székelyek autonomikus jogait, pedig ezek az egyházak kebelében is élő jogok. Hogy csak néhány példát hozunk fel: a 14. art. elismeri ugyan az egyházaink iskolafenntartási és alapítási jogát, de anélkül, hogy e tekintetben több jogot adna nekik, mint amennyivel bárki is bír, aki magániskolákat akar alapítani és a magánoktatási törvényben megszabott feltételeket teljesíti. Csupán a klérus tagjainak előkészítése végett ad külön iskolafenntartói jogot az egyházaknak (15). Autonómiaellenes az is, hogy az egyház adóztatási joga csupán a törvény életbeléptekor létező egyházi intézmények részére van elismerve (30).

VIII.

Komolyan végiggondolva mindazt, amit fentebb elmondottunk, meg kell állapítanunk, hogy sem a kisebbségi magyarság részéről, sem a román állam részéről nemcsak, hogy nem történtek sem kölcsönös, sem egyoldalú lépések a székely nép javára nemzetközi szerződésben leszögezett iskolai autonómia megvalósítása, de sőt ellenkezőleg a törvények és jogszabályok egész sorozata hozott, melyek azt bizonyítják, hogy nemcsak nem ismeri el az állam ma még ezt az autonómiát, de tudatosan az ellenkező útra lépett egy kulturális zónát állítván fel a négy székely vármegyéből.

Ahogy csodálkozunk a román állam iskolatörvényeiben megnyilvánuló ezen koncepcióján, ép úgy csodálkozunk azon is, hogy a kisebbségi magyar nemzet részéről sem emelt senki kellő időben komoly szót ezen székely jogok megvalósítására. Az ellenkezőjére azonban tudnánk példákat felhozni.

Célom nem lévén más, mint a kérdés megvilágítása, szívesen veszek bármely oldalról jövő és bármilyen szigorú, de objektív kritikát az elmondottak felett.

Tusa Gábor: A székely vallási és tanügyi autonómia. Kolozsvár, Minerva, 1930, 24.

Jakabffy Elemér: Tervezet a „kisebbségi törvény” javaslatához

Tătărescu¹ miniszterelnök úr november 28-án rádió útján közölt programnyilatkozatának egyik része szerint a kormány célja: „az etnikai kisebbségek biztosítására elfogadott rendelkezések tökéletesítése egy nem variálható állampolitika keretén belül, egyenlő jogokkal, valamint vallásuk, nyelvük és kultúrájuk megőrzésével. Ez a szabályozás egy »kisebbségi törvény« útján történik.”²

Úgy tudom: e nyilatkozat elhangzása óta komoly eszmecserék is folytak már a „kisebbségi törvény” tervezetének előkészítésére, mégpedig olyan utasítás alapján, hogy a megalkotandó törvényjavaslatnál figyelembe veendők az 1868. évi magyar nemzetiségi, de sőt az észtszázági kultúraautonómiára vonatkozó törvény rendelkezései is.³

Ez az utasítás kétségtelenül arra jogosít, hogy feltegyem: a miniszterelnök úr valóban olyan kisebbségi törvény készítését határozta el, amely nemcsak a többségi nemzet elismerését, hanem a kisebbségek megalégedését is biztosítani tudja.

A fentebb említett rádiónyilatkozatban Tătărescu miniszterelnök úr azt is hangsúlyozta, hogy a tárgyalagos bírálát szabadságát biztosítani kívánja és meghallgat minden előterjesztést, mert meggyőződése, hogy a becsületes bírálát a kormány segítő-társa lehet.

1 Tătărescu, Gheorghe (1886–1957 ? 1961) a Nemzeti Liberális Párt „fiatal liberálisok” csoportjának tagja. Miniszterelnökként (1934–1937) II. Károly köréhez tartozik, a Vasgárdával szemben a királyi diktatúra előkészítője. 1938-ban külügyminiszter, majd Románia párizsi nagykövete. 1939–1940-ben újra miniszterelnök. 1945-ben a Petru Groza-kormány külügyminisztere. 1947 novemberében mint „nyugatos orientációjú” politikust felmentik tisztségéből.

1924 májusában belügyi alminiszterként Jakabffy Elemér közvetítésével tárgyalásokat kezdeményezett az OMP-vel. Később kiderült, hogy ez csak a pártvezetés megosztására irányult. Részletesen MOL K64-1924/27. Első miniszterelnökségének időszaka az erdélyi magyar kisebbség sorsának mélypontja. Értékelő összefoglalást ad Mikó Imre: *Huszonkét év* Bp., Studium, 1942. 141–177.

2 Tătărescu 1939. november 28-i programbeszédének 6. pontja: Az etnikai kisebbségek törvényes egyenjogúsításának biztosítása, hitük, nyelvük és kultúrájuk szabad fejlesztésének szem előtt tartásával, ami egy új kisebbségi törvény keretében fog megtörténni. Ellenzék 60:277 (1939.11.30.) 1.

A december 4-i minisztertanácsi ülésen a sürgősen kidolgozandó törvények között említik a kisebbségi törvényt. Keleti Újság 22:282 (1939.12. 07.) 10. Majd az ügy lekerül napirendről.

3 Jakabffy Elemér információinak forrása egyelőre ismeretlen. Tătărescu felhívására 1939. december 15-én Szász Pál részletes emlékeztetőt terjesztett a miniszterelnök elé. 1940. január 6-án Bánffy Miklós, a Magyar Népközség vezetője Tătărescuhoz intézett emlékiratában a magyarság előterjesztett kívánságainak azonnali orvoslását kérte. Közli Mikó Imre: *Huszonkét év*. 297–302. A kisebbségi minisztérium néhány ügyet kezelt is: az unitárius és a református lelkészek államszegélyének kérdése; a római katolikus egyház és a román állam római megegyezésének ratifikálása; a királyhágómelléki református püspökség elismerése; az aradi magyar evangélikus szuperintendencia elismerése. A nemzetközi erőviszonyok változtatásával a kisebbségi törvény megalkotása lekerült a napirendről. Mikó Imre: *Huszonkét év*, 251–254.

Bánffy Miklós levélben kérte fel Jakabffy Elemért, hogy vegyen részt a kisebbségi törvénnyel kapcsolatos, a Magyar Népközség keretében folytatandó tanácskozásokon. Ezt elutasította, de a Magyar Népközség másik vezetőjének, Gyárfás Elemérnek elküldte az 1930 elején készített kisebbségi törvénytervezetet azzal, hogy átdolgozza és saját neve alatt a Magyar Kisebbségben megjelenti. Jakabffy Elemér: *Lugostól Hátszegig*. Kézirat 245. Egy példánya megtalálható a JATE Kortörténeti Gyűjteményében 4253 sz. jelzet alatt.

Azt hiszem, ez a megértő szellem feljogosít arra, hogy nemcsak bírálattal, de javaslattal is álljunk elő. Ezért határoztam el, hogy törvényjavaslat tervezetet készíték én is a meghozandó „kisebbségi törvény” részére.⁴

A Magyar Népközségben⁵ semmiféle tisztséget be nem töltök, a Népközségnek csak egyszerű tagja vagyok. Ennek folyamánként, az általam előterjesztett javaslat egyáltalán nem igényli, hogy azt, csak némiképp is, a magyar kisebbség hivatalos megnyilatkozásaként tekintsék, hanem kizárólag olyan elméleti munkának, amelynek elvégzésére és a nyilvánosság elé terjesztésére az a körülmény jogosít, hogy két évtizeden át mindazon elgondolások nagy részét megismerhettem, amelyek bel- és külföldön egyaránt a kisebbségi kérdések megoldását célozták.

Elkészített munkámat kész törvényjavaslat formájában adom elő, tehát címekre, fejezetekre és szakaszokra osztva. Az egyes szakaszokhoz indoklást is adok a rendelkező rész után. Az általános indoklást mellőztem, mert az a tanulmányt túlságosan terjedelmessé tenné.

Az olvasót arra kérem: az egyes szakaszok után közvetlenül olvassa el az indoklást is, mert így a szakaszok rendelkezései világosabbá válnak.⁶

*

Sokan vannak, akik azt tartják: a kisebbségi törvényjavaslat előterjesztése kizárólag kormányfeladat és a kisebbségeknek tartózkodniuk kell a javaslatlételtől, mert javaslatuk – ha az a realitásokkal számol – a kisebbségek között szül elégedetlenséget, emellett azonban a kisebbségek jogainak valódi biztosítása olyan intézmények megkövetelésével, amelyek eddig hiányoztak, a többségi nép fiaiban kelt ellenérzéseket, a sovínisztáknál pedig gyűlöletet.

4 Jakabffy Elemér kijelentése és az igazság között rés van. E kisebbségi törvénytervezet egy jórészt csak megfogalmazásaiban eltérő változata már 1930 elején elkészült, lásd. a 3. Jegyzetét, ill. a korábbi változat egy Paál Árpád kritikai jegyzeteivel ellátott példánya megtalálható Paál Árpád Kézirathagyatékában: SZHRM MS 7651/754. A tervezet feltehetően a Nemzeti Parasztpárt – az akkori kormányzópárt – közigazgatási reformtörekvéseinek sokat hangoztatott kisebbségi törvényt akaró nyilatkozataik hatására született meg.

5 II. Károly román király 1938. február 20-án felfüggesztette az alkotmányt. A február 27-én megjelent új alkotmány lehetővé tette a törvényerejű királyi rendeletekkel történő kormányzást. Március 31-én feloszlatták a pártokat, és megkezdtek az egypártrendszer kiépítését. December 16-án létrejött a Nemzeti Újjászületés Frontja, a királyi rendelettel a pártokat felváltó egyetlen korporatív politikai szervezet. 1939 január elején a német népközség megállapodott a román kormánnyal a Nemzeti Újjászületési Fronthoz való csatlakozásról. Ezért, ill. a budapesti támogatás nyomán 1939. január 17-én a németekhez hasonló megállapodást írt alá a román kormánnyal Bánffy Miklós, Bethlen György, Gyárfás Elemér és Szász Pál a Romániai Magyar Népközség nevében. A nemzetiségi népközség a német népcsoportjogi követelésből kiindulva autonóm módon „intézhette” gazdasági, szociális, kulturális ügyeit, míg politikailag az egypártrendszert megvalósító NUF-hoz tartoztak. A Romániai Magyar Népközségről Mikó Imre már idézett munkáján kívül Bánffy Miklós 1940. december 18-i felsőházi beszéde tájékoztat. Felsőházi Napló 1939/II. köt. 129–131.

Jakabffy Elemér a korporatív, jobboldali rendszer kiépülésétől elhatárolta magát. A Bánffy Miklós kolozsvári palotájában tartott 1939. január 9-i értekezlet után visszavonul a közéletből. L. Jakabffy Elemér: *Lugostól Hátszegig*. 242.

6 Az eredeti 1940-es szövegben az indoklás a dokumentum második felét adta. Ezen közlésünkben célszerűnek láttuk a megfelelő szakaszok után szerkeszteni az indoklást.

Nem vitatom, hogy ez az álláspont érthető. Mégis azt hiszem: amint az 1868. évi magyar nemzetiségi törvény meghozatalakor a nemzetiségek ellenjavaslatot terjesztettek elő, hogy így felfogásukat minden időre leszögezzék – úgy ma sem árthat, ha a Magyar Népközség megteszi ezt, bízva abban, hogy a légkör, amelyet megteremtene sikerült, biztosítja azt, hogy a román közvélemény előtt őszinteséggel tárhatja fel felfogását és kéréseit.

Azt hiszem, még kevésbé veheti zokon a román és magyar közvélemény egy ilyen javaslat előterjesztését attól, aki 12 éven át az európai szervezett nemzetkisebbségek munkájában a legodaadóbban részt vett,⁷ aki 18 éven át folyóiratokat szerkeszt,⁸ amelyek kizárólag és egyedül az egyetemes kisebbségi problémákkal és elsősorban a romániai magyar kisebbség helyzetével foglalkoznak, és aki a világháború előtt és alatt nyolc éven át a magyar képviselőház igazságügyi bizottságának előadójaként a kodifikálás terén is némi gyakorlatot szerzett.⁹

7 A szervezett nemzetkisebbségek kongresszusairól (1925–1938) a Magyar Kisebbség minden évben részletesen beszámolt. Újabb összefoglalást ad Bellér Béla: *Az európai nemzetiségi kongresszusok és Magyarország a kisebbségvédelem rendszerében (1925–1929)*, Századok 1981. 1006. Galántai József: *Trianon és a kisebbségvédelem*, Maecenas, Bp., 1989. 153–161. 1925 októberében Ugron István, az OMP elnöke Balogh Artúrt és Jakabffy Elemért bízta meg azzal, Edwald Ammende észtországi német újságíró kérésének eleget téve, hogy titokban utazzanak Genfbe, az első konferenciára és képviseljük az erdélyi magyarságot. Jakabffy Elemér ettől kezdve 1936-ig minden évben részt vett a kongresszuson, és a dokumentumokat rendszeresen megjelentette a Magyar Kisebbségben.

Több előadást tartott: *Az állampolgársági jogokról*. MK 5:18 (1926. 09. 15.) 666–678.; *A kisebbségi jogok egyetemesítéséért*. MK 11:14 (1932. 07. 16.) 415–429., A nemzetkisebbségek kívánságai a Népszövetség reformja kapcsán MK 15:19 (1936.10. 01.) 509–521.

1928 augusztusában a IV. kongresszuson szorgalmazza a romániai német, magyar, bolgár, ukrán kisebbségek írásban is rögzített „együtthaladási szándékát” (kisebbségi választási blokk létrehozására).

Az 1929. évi V. találkozón a több országból megjelent magyar csoport, megunva az elméleti vitákat, a kisebbségek helyzetét a nagy nyilvánosság előtt kívánta feltárni. Jakabffy Elemér szervezésében a magyar kisebbségek elkészítik saját helyzetükről jelentéseiket. Ezeket 1930-ban az MK közli, majd ugyanabban az évben a többi nemzeti kisebbség helyzetjelentésével együtt Edwald Ammende szerkesztésében németül is megjelennek.

Az 1933-as kongresszuson a zsidó és német csoportok szembekerültek egymással. Jakabffy Elemér ekkor bejelenti, hogy a nemzetiszocializmussal nem ért egyet és amennyiben folytatódik a konferenciákon előtérbe kerülésük, lemond a részvételtől. 1936-ban már teljesen a szudéta-német csoport uralja a kongresszust, és a szervezők is a nemzetiszocializmus hatása alá kerülnek, ezért nem vesz részt a további munkában.

8 A Magyar Kisebbséget 1922–1942 között szerkesztette, előbb Sulyok Istvánnal és Willer Józseffel, majd a húszas évek második felétől egyedül. Kéthetente, átlagosan 30–40 oldalnyi terjedelemben jelent meg. A magyar kisebbségtörténet legszínvonalasabb és legnagyobb formátumú kiadványa. Nemzetközi viszonylatban is csak a Nation und Stat hasonlítható hozzá. A Magyar Kisebbség román nyelvű melléklapja volt a Glasul Minoritarilor a román kormányzat és a többségi társadalom tájékoztatására. A német nyelvű melléklet, Die Stimme der Minderheiten más európai nemzetkisebbségeknek szólt, míg a francia La Voix des Minorités-be elsősorban a Népszövetségnek szánt írások jelentek meg. A mellékletek a Magyar Kisebbség közleményeiből adtak idegen nyelveken válogatást. A román nyelvű változat 1923–37 között, a másik két periodika 1923–1926 között jelent meg. Kazai Magdolna: *A Magyar Kisebbség 1922–1942.*, Repertórium I–III. köt. Szeged, Scriptum Kft., 1933. Az idegennyelvű mellékletek annotált bibliográfiai feldolgozását Bartus Melinda készítette el és a TLA Könyvtárban számítógépen hozzáférhető. Balázs Sándor *Lugosi üzenet* c. kézirat a Magyar Kisebbség monografikus feldolgozása. A 282 oldalas kézirat a TLA Könyvtárban 768/88 jelzet alatt található.

9 1883-tól joghallgatóként az édesapja által biztosított belépővel rendszeresen látogatja a budapesti képviselőház üléseit. 1910-től a boksabányai kerület Nemzeti Munkáspárt-i képviselője és az országgyűlés igazságügyi bizottságának tagja. Részt vett a magyar polgári rendtartás parlamenti munkájában és a választójogi bizottság tevékenységében. 1918 októberében a közügyek tárgyalására kiküldött delegáció külügyi albizottságának legfőbb tagja Bécsben.

Kétségtelen, hogy nem csak egy egyén, de egy tudományos testület sem alkothat olyan kisebbségi törvényjavaslatot, amelyet mindenki minden vonatkozásban helyesnek és megfelelőnek ítélhet. Egy pillanatig sem gondolok arra, hogy az általam készített csak megközelítően is tökéletes. De az eszmék érleléséhez talán mégiscsak alkalmas lesz, különösen azért, mert a javaslat indoklásában olyan anyagot sorakoztattam fel, amely mindazoknak értékes lehet, akik a kisebbségi kérdésnek rendezését becsületes lélekkel előbbre vinni igyekeznek.

Kelt Zagujeni, 1940. január 1-én.

Törvény az etnikai kisebbségekről

I. CÍM

Általános rendelkezések

1. §

Románia területén az országos többségi nemzet mellett országos kisebbségi nemzetek s mint ilyenek jogalanyok a következő etnikai kisebbséget képező népek: magyar, német, ukrán, bolgár, orosz és szerb.

Az országos kisebbségi nemzetté alakulás és ezzel együtt a jogalanyiség kormányhatósági elismerése nem tagadható meg a jövőben azon más etnikai kisebbséget képező népektől sem, melyeknek önjogú, román állampolgár tagjai közül legalább tízezeren ezt kéri.

A Nemzetek Szövetségének vezető tényezői gyakran hangsúlyozzák – és ezt részben a szakirodalom is elismeri –, hogy a párizsi különszerződések nem kollektivitásoknak (jogi személyeknek), hanem mivel „faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó állampolgárokról” vagy „a többségtől eltérő nyelvű állampolgárokról szólnak” – csak ilyen egyeseknek adnak jogokat. Ennek ellenére úgy véljük, hogy teljesen helytálló egy kiváló jogtudósunk azon megállapítása¹⁰, hogy a szerződések a kisebbségeket mint egészeket is el akarják ismerni, ennek következményeit azonban megfelelő jogi rendelkezésekkel nem vonják le. Gondoljunk például a Romániával kötött szerződés 10. cikkének azon rendelkezésére, mely szerint „azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak oly román állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek az élvezetéből és felhasználásából, melyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célra fordíthatnak”.¹¹ Vajon ki veheti ezeket a juttatásokat jogszerűen át, ha a kisebbségeknek nincsen kollektivitásuk?

¹⁰ * Dr. Balogh Arthur: A kisebbségek nemzetközi védelme. Berlin, 1928. 44.

¹¹ A Szövetséges és Társult Főhatalmak (Amerikai Egyesült Államok, Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország és Japán), valamint Románia között 1919. december 9-én Párizsban létrejött kisebbségi szerződés szövegét közli Mikó Imre: *Huszonkét év*, 267–271.

A gyulafehérvári határozatoknak az a rendelkezése pedig, hogy „minden nép saját nyelvén, kebeléből való egyének által fogja magát művelni, igazgatni és törvénykezését ellátni, minden nép ama egyének számának arányában, akik alkotják, meg fogja kapni a jogot a törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való képviselőre”,¹² másképpen már egyáltalában nem értelmezhető, mint úgy, hogy ezek a népek kollektivitásokat alkotnak, jogalanyisággal bírnak.

Ez az értelmezés még természetszerűbbé válik azok előtt, akik az erdélyi, illetve magyarországi románok politikai múltját ismerik. A régi román nemzetiségi politikának egyik sarkalatos tétele volt, hogy a román nép az államalkotó magyar mellett országos nemzet, mint ahogy ezt 1868-ban a román képviselőknek a magyar képviselőház elé terjesztett törvényjavaslata kifejezi.¹³ A román képviselők szerint ennek és a többi öt országos nemzetnek kellett volna 1868-ban politikai jogokat biztosítani, és mivel ez nem így történt, indult meg az 1868. évi XLIV. tc. ellen az a harc, mely az impérium változásáig szakadatlanul folyt.

A románok által 1868-ban előterjesztett törvényjavaslat első szakasza szerint „Magyarországban a következő történeti országos népségek, úm. a magyar, román, szerb, szlovák, orosz és német egyenjogú nemzeteknek ismertetnek el”.

Mi – e javaslatban – nem állítjuk a románt egy sorba az államban élő többi nemzettel. Különbséget teszünk országos többségi és országos kisebbségi nemzetek között. Ámde mi sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Romániában élő „országos népségek”, vagyis etnikai kisebbségeket képező népek közül nem mindegyik minősíthető „történeti országos népségnek”. Nekünk is figyelembe kell vennünk, mint ahogy a románok 1868-ban figyelembe vették, hogy vannak olyan népek is, melyekben a nemzeti öntudat még nem alakult ki, vagy csak kialakulóban van, amelyek az egyetemes emberi eszme szempontjából értékkel bíró történelmi múlttal és sajátos kultúrával alig rendelkeznek. Ezeket a népeket nem állíthatjuk egy sorba azokkal, melyek évszázados kultúrmunkát képeztek és ma is nemzeti sajátosságaik kiélésével az egyetemes haladást szolgálják.

A Romániában élő 133 000 cigány¹⁴ vagy 100 000¹⁵ tatár mai kultúrfejltségével nem állítható mint országos kisebbségi nemzet a magyar vagy német mellé. Iorga Miklós tanárnak és más kiváló román tudósoknak ezt a megállapítását nekünk is el kell fogadnunk. Annak lehetőségét azonban, hogy idővel, kultúrhaladásukkal a törö-

12 A gyulafehérvári határozatok szövegét közli Mikó Imre: *Huszonkét év.* 265–267. Jakabffy saját fordítását idézi, amely megjelent a Magyar Kisebbségben 1:7 (1922.12. 01.) 218–220.

13 A törvényjavaslat az országos nemzetiségeknek és nyelveknek Magyarországon leendő szabályozására és biztosítására. A teljes szöveget közli az MK 8:8 (1929. 04. 16.) 287–291. az 1865. évi december 10-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai 2. köt. 241–264. alapján.

14 Az 1930. évi romániai népszámlálás 262 501 cigány nemzetiségűt tartott nyilván Romániában. Ez az összlakosság 1,45%-a. Legtöbben Munténiában (71 784, 1,78%), ill. Moldvában (32 194), Olténiában (22 238) Bánátban (17 919) élnek. (Recensământul general al populației din 1930. Neamul, vol. IX., Inst. Cent. de Statistică, Buc., 1940.)

15 Az 1930. évi romániai népszámlálás 22 142 tatár nemzetiségűt tartott nyilván Romániában. Legtöbben Dobrudzsában (22 092, 2,7%) élnek, elsősorban Konstanca megyében (15 174, 6,45%). Recensământul general al populației din 1930.

kök,¹⁶ tatárok vagy más népek is az országos kisebbségi nemzetek sorába juthassanak, elzárunk nem lehet. Emellett azonban biztosítanunk kell, hogy ezen népek tagjai is, mint etnikai kisebbségekhez tartozók, mindazon jogok birtokához jussanak, melyeket az alkotmány és a párizsi szerződés minden faji, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó román állampolgárnak biztosít.

Javaslatunk szerint tehát az országos kisebbségi nemzetek azok, melyek mint kollektivitások bizonyos jogokkal rendelkeznek, a többi etnikai kisebbséget alkotó népeknek ellenben csak egyedeit illetik ilyenek.

Az országos kisebbségi nemzetek sorából tudatosan hagytuk ki a zsidóságot. Romániában a zsidó állampolgároknak csak egy része – alighanem kisebbsik része – vallja magát zsidó nemzetűnek. Súlyos harcok folynak ezek és azok között, akik magukat a többségi vagy valamelyik országos kisebbségi nemzet tagjainak tekintik. Az 1. § szövegezése szerint nincsen akadálya, hogy tízezer önjogú zsidó mint zsidó etnikai kisebbséget képező nép tagjai ezen kisebbség számára a jogalanyiség elismerését kérjék és így ez a kisebbség is, az országos kisebbségi nemzetek sorába jusson, ellenben nem zárja ki azt sem, hogy a 3. § értelmében egy zsidó magát az országos többségi vagy valamelyik országos kisebbségi nemzet tagjának vallja.¹⁷

2. §

Az országos kisebbségi nemzetek egyenjogúak, és sajátos jellegük kifejezésére az állam zászlója és színei mellett saját nemzeti zászlót és színeket használnak.

Hogy az országos nemzetek egymással egyenjogúak, hogy itt figyelmen kívül kell hagynunk azt, hogy az egyiknek talán tízannyi tagja van, mint a másiknak, azt bővebben indokolni fölösleges. E szakasz megállapítja az egyes országos kisebbségi nemzetek számára a nemzeti zászló és nemzeti színek használatát is. Ezt tette a románok által 1868-ban előterjesztett törvényjavaslat is következő rendelkezésével: „Minden nemzetnek joga van nemzeti zászlóját mint nemzetisége külső kifejezését használni, nyilvános politikai ünnepélyek alkalmával és a nyilvános épületeken, mindazonáltal a magyar korona zászlója mellett.”¹⁸

3. §

Minden román állampolgár maga határozza meg, hogy melyik országos nemzet tagja. A kiskorú gyermekekre a szülők nemzeti hovatartozandósága irányadó.

Ha a szülők különböző országos nemzetek tagjai, közös egyetértéssel határoznak a gyermekek nemzeti hovatartozandóságáról. Megegyezés hiányában a gyermekek szüleit nemük szerint követik.

16 Az 1930. évi romániai népszámlálás 154 772 török nemzetiségűt tartott nyilván Romániában. Döntően Dobruzsában éltek (150 773, 18,49%). Ezen belül legtöbben Durostor (90 595, 42,8%) és Caliacra (38 430, 23,02%) megyékben laktak. Recensământul general al populației din 1930.

17 Bővebben lásd: *Jews and Non-Jews in Eastern Europe 1918–1945*, Ed. Vágó Béla, Mosse, George, Jerusalem 1974. 352.; ill. Kun Mariann: *Magyar-zsidók és zsidó-magyarok. Identitáskeresés Kolozsváron 1918–1923*. 80 p. (Kézirat)

18 L. a 12. jegyzetet.

Azok, akik egyik országos nemzetnek sem tagjai, szintén maguk határozzák meg, hogy melyik etnikai kisebbséget képező néphez tartoznak. Ezek kiskorú gyermekeinek hovatartozandóságát illetően is a fenti rendelkezések érvényesek.

Minden erőszakos elnemzetlenítő törekvés tilos; különösen senki sem jogosult, hogy bárkit is anyanyelv, fajiság, vallás, leszármazás vagy név vizsgálatával a fenti rendelkezésekben foglalt jogaiban zaklasson vagy ezen jogaitól megfosson.

Vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal és 10 000 lejig terjedhető pénz-büntetéssel büntetettik, aki valakit erőszakkal, fenyegetéssel vagy gazdasági függőségének kihasználásával arra kényszerít, hogy nemzeti hovatartozandóságát, valamint e szakaszban meghatározott esetekben gyermekeinek nemzeti hovatartozandóságát a maga akarata ellenére vallja be, vagy a bevallást elmulassza, ha az illető személy hovatartozandóságának megállapítása a maga akarata ellenére valóban megtörtént.

Az egyes országos kisebbségi nemzeteknek a valóságnak megfelelő kialakulása el sem képzelhető, ha nem biztosítjuk minden önjogú állampolgár részére azt a jogot, hogy maga határozza meg, melyik országos kisebbségi nemzet tagja. Kifejezte ezt már a varsói 1925. április 23-i lengyel–csehszlovák szerződés 13. §-a, amely kimondja, hogy „Pour établir quelle est la nationalité ou la langue maternelle d’une personne, il sera uniquement tenu compte de la déclaration de la personne intéressée ou de son représentant légal, conformément aux lois de l’Etat.”¹⁹

Még pontosabban fejezte ki ez elvet a nemzetkisebbségek 1926. évi második kongresszusa: „az egyeseknek azon szabad akaratnyilvánítását, mely szerint valamely nemzethez tartozónak vallják magukat, vita vagy vizsgálat tárgyává tenni nem lehet; mindenki elhatározásának szabadsága büntető védelemben részesül és elhatározásáért senkit joghátrány nem érhet.”²⁰

Észtországban, ahol a kisebbségi jogvédelem eddig a legelőrehaladottabb, és ahol az 1920. június 15-i alaptörvény 20. §-a szerint: „Észtország minden polgárának szabadságában áll nemzetiségét megállapítani”, 1927-ben²¹ az új büntető törvénykönyv javaslatának tárgyalására kiküldött parlamenti bizottság a személyes szabadság ellen elkövetett bűncselekményeket tárgyaló 25. fejezetébe egy szakaszt vététt fel, amely a következően hangzik: „Azt, aki azt a bűncselekményt követi el, hogy erőszakkal büntetendő fenyegetéssel, hatalmi visszaéléssel vagy gazdasági függőségének kihasználásával egy teljes korú polgárt oda befolyásol, hogy nemzetiségét, valamint a törvényben meghatározott esetekben gyermekeinek nemzetiségét a maga akarata ellenére vallja be, vagy a bevallást elmulassza, ha az illető személy nemzetiségi bevallása a

19 Egy személy nemzetiségének vagy anyanyelvének megállapításáról – az állami törvényeknek megfelelően – egyedül az érdekelt személy vagy törvényes képviselőjének nyilatkozata jöhet számításba.

20 A szervezett nemzetkisebbségek második genfi kongresszusának határozatait közli az MK 5:17 (1926. 09. 01.) 621–636.

21 Az észt alkotmányt közli a Riigi Teataja 1920. 113/114. sz., magyarul ebből idéz Csekey István: *A kisebbségi kultúra autonómia Észtországban*. MK 7:3 (1928. 02. 01.) 104–110.

maga akarata ellenére valóban megtörtént, hat hónapnál hosszabb időre nem terjedő fogházzal büntetik. A kísérlet büntetendő.”²²

Kétségtelen, hogy ilyenzerű büntetőjogi védelem mindenütt szükséges, ahol erőszakos elnemzetlenítő törekvések lábra kaptak. Fájdalom, két évtizedes kisebbségi sorsunk bennünket is arra utal, hogy a nemzeti önbevallás szabadságának büntetőjogi védelmét igényeljük.

Úgy véljük azonban, hogy az ilyenféle sui generis bűncselekmények elbírálására és a büntetés kiszabására speciális bíróság alkalmasabb, ezért a 3. szakasz rendelkezései ellen vétőket is végső fokon az V. címben megalkotott Kisebbségügyi Bíróság elé utaljuk.

A férfiak és nők közti jogegyenlőség folyományaképpen nem vehetjük irányadóul kultusztörvényünk 47. §-ban megállapított azon elvet, mely szerint a vegyes házasságból született gyermekek vallását nemükre való tekintet nélkül az apa határozza meg.²³ Ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy a gyermekek nemzetiségi hovatartozandóságáról elsősorban közös egyetértéssel a szülők határozzanak, megegyezés hiányában pedig a gyermekek szüleiket nemük szerint követik. A szülők azonban bármikor megegyezésre juthatnak, és így csak ritka esetekben fordul majd elő, hogy ugyanazon szülők gyermekei két különböző országos kisebbségi nemzet vagy az országos többségi és egy országos kisebbségi nemzet tagjává lesznek.

4. §

Az országos kisebbségi nemzetek oktatási, más közművelődési és jótékonyági ügyeiket, közigazgatásukat és jogszolgáltatásukat saját nyelvükön a jelen törvény rendelkezései szerint intézik, illetve ezekre befolyanak; a törvényhozásban számarányuknak megfelelően kapnak képviselést, és joguk van megfelelő képviselőre a központi kormányzatban is.

A 4.§ a gyulafehérvári határozatokban ígért kollektív jogokat iktatja törvénybe.

A gyulafehérvári rezolúciók megszövegezője, Goldis László,²⁴ evangéliumnak, csak olyan doktrínának minősítette, amely megmutatja „mint kell az emberek együttélését a nemzeti létben megszervezni”. Mi is érezzük, hogy a szövegezés határozatlan-sága azt, aki a határozatokat a gyakorlati életbe átültetni igyekszik, nagy nehézségek elé állítja.

22 Idézi Csekey István: *A nemzetiség szabad bevallásának büntetőjogi védelme*. MK 6:8 (1927. 04.15.) 290–292.

23 A törvény megjelent a Monitorul Oficial (MO) 89. számában (1928. 04. 22.).

24 Goldis, Vasile (1892–1934). Budapesti és bécsi egyetemi évek után 12 évig Brassóban tanít. 1900-tól Aradon él, a Tribuna Poporului c. lap szerkesztője, majd a Românul c. lap igazgatója 1916-ig. V. Goldis szövegezte meg az 1918. október 12-i nagyváradi gyűlés deklarációját, amely a nemzeti élet teljességét követeli a románság számára. Ugyancsak ő a szerzője az RNT 1918. november 10-i 26 vármegye felett román ellenőrzést követelő ultimátumának. 1919-ben a nagyszebeni Kormányzó Tanács közoktatásügyi vezetője. 1926-ban kivált az RNP-ből és az Averescu-kormányban kultuszminiszter lesz. Román részről ő írta alá a Románia és a Vatikán között létrejött konkordátumot.

Törvénytervezetünk tehát meg sem kísérli a gyulafehérvári ígéreteknek *betű szerinti* valóra váltását, hanem megelégszik ezek alapján olyan rendelkezések felvételével, amelyek alkotmányunkkal összhangba hozhatók.

5. §

Az országos kisebbségi nemzetek egyes tagjait, valamint a többi etnikai kisebbséget képező népek tagjait is, mindazon jogok megilletik, melyeket országos törvények és különösen a jelen törvény részükre biztosítanak.

Törvényjavaslatunk 1., 2. és 4. szakasza az országos kisebbségi nemzeteknek mint kollektivitásoknak biztosít olyan jogokat, melyek elsősorban a gyulafehérvári határozatok szerint igényelhetők.

Gondoskodnunk kellett azonban arról is, hogy ezen kollektivitások egyes tagjainak, valamint a jogi személyiséggel járó jogokkal nem rendelkező etnikai kisebbséget képező népek tagjainak jogai is biztosítottassanak. Ezt célozza az 5. szakasz szövege, amely utal mindazon jogokra, melyeket országos törvények és különösen a jelen törvény ezek számára megállapítanak.

6. §

Az 1940. év folyamán megtartandó népszámlálás felvételei olyan módon eszközölendők hogy minden vallomásra kötelezettnek – saját bevallása szerint – kitüntetőn, hogy az illető melyik országos nemzetnek, illetve etnikai kisebbséget képező népnek a tagja.

A népszámlálás foganatosításától számított fél év alatt a közigazgatási hatóságok mindazon részére, akik a népszámlálás alkalmával valamely országos kisebbségi nemzet tagjaiként íratlak össze, illetve akiket a Kisebbségügyi Bíróság (V. cím) ilyenekül elismert, igazoló jegyet adnak, melyből személyi adataikon kívül kitűnik, hogy mely országos kisebbségi nemzethez tartoznak, és hogy az illető Országos Kisebbségi Nemzeti Tanács (II. cím) megválasztásához szavazati joggal bírnak-e vagy sem.

Szavazati joggal nem bírnak:

- a) akik atyai hatalom alatt állanak,
- b) akik csőd vagy gondnokság alá vannak helyezve,
- c) akik nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétség miatt az összeírás idejében jogerős bírói ítélet hatálya alatt állnak.

Minden országos kisebbségi nemzet igazolt tagjainak és külön a választásra jogosultaknak névjegyzéke legkésőbb 1941. július 1-ig a községekben elkészítendő és közszemlére teendő.

A névjegyzékek kiigazítása a törvényhozási választói névjegyzékekre vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően történik.

A kiigazított községi névjegyzékek összesítése adja a Nemzeti Katasztert.

Az országos kisebbségi nemzetek tényleges kialakulásához nemcsak az egyéni önbevallás korlátlan szabadsága szükséges, hanem az is, hogy az ilyen vallomások

alapján megállapíttassék, hány lélek tartozik minden egyes országos kisebbségi nemzethez. Ezt az összeszámítást természetesen csak népszámlálás eszközölheti, és mivel előreláthatólag az 1940. év folyamán tartja Románia újabb népszámlálását, feltétlenül szükséges, hogy ennél ez az összeszámítás is érvényesüljön. Ez adja majd lehetőségét, hogy a közigazgatási hatóságok az egyeseknek tanúsítványt adhassanak nemzeti hovatartozásukról és az egyes országos kisebbségi nemzetek kebelén belül politikai jogosultságukról, de ez adja lehetőségét annak is, hogy a nélkülözhetetlen Nemzeti Kataszterek elkészüljenek.

A Nemzeti Kataszterek a községek által elkészített névjegyzékek összesítésével létesülnek. Ezekből tűnik majd ki, hogy az egyes országos nemzetek hány lélekből állanak és hány tagjuk gyakorolhat választói jogot az illető országos kisebbségi Nemzeti Tanácsának megválasztásánál. A népszámlálás felvételei ezenfelül kimutatják majd az országos kisebbségi nemzetet nem alkotó etnikai kisebbségekhez tartozók lélekszámát is, és így megadhatják az állam egész népi struktúráját.

Magától értetődően a férfiak és nők politikai jogosultsága között különbséget nem tehetünk. A Nemzeti Tanácsokra szavazók közül csak azokat zárhatjuk ki, akik általában magánjogi cselekvőképességgel nem bírnak vagy diffamáló bűncselekmény miatt jogerős bírói ítélet hatálya alatt állnak. Minden további korlátozás veszélyeztetné azt, hogy a Nemzeti Tanácsok első megalakulásakor az országos kisebbségi nemzetek egészének akaratmegnyilatkozása jusson érvényre. Márpedig erre kell a legnagyobb súlyt helyoznunk. Ha az országos kisebbségi nemzeteknek valódi, autonómikus életet akarunk biztosítani, úgy ebben a törvényben csakis az első Nemzeti Tanács megalakulásáról intézkedhetünk és erre kell bízunk, hogy a nemzeti sajátosságok, lélekszám, történeti kialakulás stb. figyelembevételével a következők szervezetének és választásának módozatait megállapítsa.

Döntő súlyú tehát, hogy ezen első Tanács megválasztásánál az egész nemzeti akarat korlátlanul érvényesüljön.

7. §

Mindaddig, amíg a népszámlálás alapján megállapítást nem nyert, hogy kik tagjai az országos kisebbségi nemzeteknek és ez alapon az országos kisebbségi nemzetek Tanácsai a következő cím rendelkezései szerint meg nem alakultak, az országos kisebbségi nemzeteket a jelenleg érvényes alkotmány alapján elismert szervezeteik képviselik.

Ezek a szervezetek, illetve megalakulásuk után a Nemzeti Tanácsok jogosultak a népszámlálásoknál a maguk megbízottai által ellenőrzést gyakorolni és az esetleges sérelmeket jogorvoslat tárgyává tenni.

Az 1927. év nyarán megtartott harmadik genfi nemzetkisebbségi kongresszus egyik határozatában (Dr. Pern lettországi statisztikus előterjesztésére) kimondotta, hogy a népszámlálások lefolytatásánál a nemzetkisebbségek ellenőrzési jogot igényelhetnek a tekintetben, hogy a számlálók az egyes állampolgárok nemzeti hovatartozandóságát

valódi akaratuk megnyilatkozása szerint írják össze.²⁵ Ezt az ellenőrzési jogot az országos kisebbségi nemzetek részére biztosítanunk kell különösen az első népszámlálás alkalmával, mert féltő, hogy az összeszámlálók közül nagyon sokan szándékosan, vagy tévedésből azon elvek szerint igyekeznek majd feladatuknak megfelelni, amelyek az 1927. évi belügyminiszteri számlálásnál érvényesültek, és melyek miatt ez a számlálás Európa-szerte megütközést keltett és eredménye nem is publikáltatott.²⁶

Mivel az elkövetkezendő népszámlálás alkalmával a Nemzeti Tanácsok még rendelkezésre nem állnak, az egyes nemzetkisebbségek jelenleg működő szervezetei számára kell biztosítanunk, hogy kiküldöttük által az ellenőrzést gyakorolhassák. Hogy e szervezetek közül elsősorban azok veendők figyelembe, melyek parlamenti képvisellel rendelkeznek, bővebb indoklásra nem szorul.

II. CÍM

Az Országos Kisebbségi Nemzeti Tanácsok

I. FEJEZET

A Nemzeti Tanácsok megalakítása

8. §

A kormány köteles az 1941. év második felében az Országos Kisebbségi Nemzeti Tanácsok megválasztását elrendelni.

Minden Nemzeti Tanács 60 tagból áll. Ezeket általános, egyenlő, közvetlen, titkos, országos lajstromos szavazással, az illető országos kisebbségi nemzetnek a választói névjegyzékekbe végérvényesen felvett tagjai választják azok közül, akiket a szavazatra jogosultak közül legalább 500-an a Kisebbségügyi Bíróságnál jelöltekül ajánlottak.

9. §

A jelölés hitelesítéssel ellátott aláírásos nyilatkozatban történik.

Az így jelöltek névsorát a Bíróság a benyújtás határidejének leteltétől számított 15 napon belül a Monitorul Oficialban közzéteszi.

Azok, akik a jelöltséget elfogadni nem hajlandók, erről a közzétételtől számított 15 napon belül a Kisebbségügyi Bíróságot értesíteni tartoznak, ellenesetben a jelöltség elfogadottnak vélelmeztetik.

A Bíróság a fent írtak figyelembevételével a választás alapját képező lajstromokat összeállítja, és azokat minden törvényszék elnökének megküldi, hogy azok a törvényhozási választási eljárásnak megfelelően a választást a kormány által kitűzött napon megejtessék.

25 A határozatot közli Jakabffy Elemér: *A szervezett nemzetkisebbségi csoportok harmadik kongresszusa*. MK 6:17 (1927. 09. 01.) 589–606.

26 Részletes összefoglaló kritikát ad Fritz László: *Az 1927. évi áprilisi „népszámlálás” eredményei*. MK 8:15–16 (1929. 08. 01.) 607–621. Jakabffy Elemér: *A népszámlálás ügyéhez*. MK 6:11 (1927. 07. 01.) 410–418.

Az országos kisebbségi nemzetek jogalanyiségének elismeréséből önként folyik, hogy képviselőtükről gondoskodni kell. Ezt teszi 8. §-unk amidőn megállapítja, hogy a kormány az 1941. év második felében az Országos Kisebbségi Nemzeti Tanácsok megválasztását elrendelni köteles.

Az 1941. év első felében a 6. § szerint a közigazgatási hatóságok mindazok részére, akik a népszámlálás alkalmával valamely országos kisebbségi nemzet tagjaiként íratlak össze, igazoló jegyet adnak, amelyből szavazati joguk is kitűnik. Így nem lehet akadálya annak, hogy az év második felében ezek szavazati joguk gyakorlására összehívassanak.

A választásnál természetesen a legdemokratikusabb elveket kell érvényre juttatnunk. A lajstromos szavazás rendszerénél a vármegyei lajstromok helyett országos lajstromot kívánunk, hogy a Nemzeti Tanács tagjaivá az ország területén bárhol élő olyanok is válhassanak, akiket nem helyi népszerűség, hanem más értékes tulajdonságok tesznek erre alkalmassá.

Ezért indítványozzuk, hogy az ország területén bárhol élő 500 ugyanazon országos kisebbségi nemzethez tartozó szavazó bármelyik választót jelölhesse.

A választásoknak a kisebbségi nemzetek tagjaira háruló költsége csak az, ami a hitelesítésekkel jár, ami túlságosan nem mondható, de a komolytalan jelöléseknek némi gátlója.

10. §

Az országos kisebbségi nemzetnek minden a választói lajstromokba felvett tagja köteles a választásban részt venni. Ha ezt igazolatlanul elmulasztja, 5 000 lejig terjedhető bírsággal sújtatik. Igazolásra az illető megválasztott Nemzeti Tanács jogosult, a bírság is ennek rendelkezésére hajtatik be. A Nemzeti Tanács határozata ellen a Kisebbségügyi Bíróság előtt panasz van helye.

Az országos kisebbségi nemzetek tagjait köteleznünk kell, hogy a Nemzeti Tanácsok választásában részt vegyenek, már csak azért is, hogy ezáltal hovatartozandóságuk tudatát emeljék. A mulasztás igazolását az illető megválasztott Nemzeti Tanácsra bízunk, mint olyanra, amely a méltányolandó körülményeket legmegfelelőbben vetheti latba.

11. §

A választásokat, melyeknek költségeit az államkincstár viseli, a törvényhozási választásoknak megfelelően bírák vezetik. A kiküldött bírák lehetőleg az illető országos nemzet tagjai legyenek.

A Nemzeti Tanácsok első megalakulásánál a polgárok tudatává kell érlelnünk, hogy a Nemzeti Tanácsok nem pártszervezeti alakulatok, hanem az államhatalom feladatkörébe utaltak egy részének autonóm végrehajtó szervei. Ezért, hogy ez meggyőződésé váljék, kell hogy az első Nemzeti Tanácsok választásai az állami bíróságok kiküldöttei által vezettessenek. Hogy a kiküldött bírók között lehetőleg az illető országos kisebbségi nemzet tagjait kívánjuk, magától értetődik.

12. §

A választások ellen emelt panaszok elbírálására a Kisebbségügyi Bíróság illetékes, melyhez az első választás alkalmával megbízottat a 7. §-ban említett szervek küldenek.

Nem szorul bővebb indoklásra, hogy a választások ellen emelt panaszok elbírálására a Kisebbségügyi Bíróság illetékességét állapítjuk meg. Aki ennek az V. címben írt szervezetét tekintetbe veszi, ez ellen kifogást aligha emelhet és természetesnek tarthatja azt is, hogy ehhez a bírósághoz az első választásnál a ma létező szervezetek küldjék megbízottaikat.

13. §

A választások törvényességének elbírálásánál és a panaszok beadását illetően a közigazgatási választásokra vonatkozó rendelkezések megfelelően irányadók.

14. §

A kiküldött bírák a szavazás eredményét a Kisebbségügyi Bíróságnak jelentik be. Ez összesíti a szavazati eredményeket, megállapítja, hogy kik kapták a legtöbb szavazatot, és ezeket a Nemzeti Tanács tagjaiul megválasztottaknak jelenti ki és kiállítja igazolványukat.

Ugyanez állapítja meg első ülésük idejét a választástól számított legkésőbb 30. napra.

Túlságosan terjedelmessé tenné ezt a kerettörvényt, ha ebben a Nemzeti Tanácsok megválasztásának egy egészen új rendszerét állapítanánk meg. Ettől eltekintve, ezt azért sem tesszük, mert nézetünk szerint a jövőre nézve az egyes országos kisebbségi nemzetek autonóm belügyül kell hagynunk, hogy milyen anyagi és alaki választói jog szerint kívánják képviselőik létrehozását. Ez a törvény csak az első Nemzeti Tanácsok életre hívásának módját adja, és éppen ezért leghelyesebb, ha a közigazgatási választások alaki jogát követi azon részeiben, amelyek a 8. szakaszban és az V. címben írtakkal ellentétben nincsenek.

15. §

Az első ülésen a Kisebbségügyi Bíróságnak az illető országos nemzet tagjai közül működő bírája elnököl. Ő állapítja meg a jelentkezett tanács tagok személyazonosságát és vizsgálja meg igazolványukat. Ha a megválasztott és szabályosan igazolt tagoknak legalább 2/3-a megjelent, elrendeli az elnökválasztást. Ellen esetben 15 napon belül új ülést tart, melyen a megjelentek számára való tekintet nélkül az elnököt megválasztatja.

16. §

Ha a választás ellen a Tanácsnak legalább 20 tagja kifogást emel, a panaszt legalább ennyi tag aláírásával 8 napon belül a Kisebbségügyi Bírósághoz kell benyújtani, mely haladéktalanul dönt és megsemmisítés esetén 15 napon belül megtartandó új választást rendel el.

17. §

A választást vezető bíró a választás eredményét a belügyminiszternek bejelenti. A tanácstagok, valamint az elnök nevét és lakhelyét a Monitorul Oficial közlése teszi.

A 15–17.§-ok bővebb indoklásra nem szorulnak.

18. §

A Nemzeti Tanács első tagjai és elnöke hat évre választatnak.

Az országos kisebbségi nemzetek első autonómikus berendezkedése súlyos feladat, melynek elvégzéséhez sok idő szükséges. Helytelen volna tehát, ha az első tanácsok élettartamát rövidre szabnánk, ezért állapítjuk meg azt hat évben, az egyes tanácsokra bízva, hogy a jövőt illetően miképpen intézkednek.

II. FEJEZET

A Nemzeti Tanácsok feladatai

19. §

A Nemzeti Tanács képviseli az illető országos kisebbségi nemzetet az államkormány előtt.

Szabályzatot alkot szervezetéről, tárgyalási rendjéről, ügykezeléséről és az első hat éven belül saját tagjai számának esetleg beálló csökkenése folytán szükségessé válhatók kiegészítéséről. Megállapítja a következő Nemzeti Tanács szervezésének és választásának módozatait.

Kijelöli azon öt egyént, akik közül a kormány az illető országos kisebbségi nemzet érdekeinek képviseletére kisebbségi alminisztert hív meg. Kijelöli megbízottait a Kisebbségügyi Bírósághoz és azon közgazdasági szervekhez, amelyeknél képviselet illeti.

Jóváhagyás végett kisebbségi alminisztere útján a kormány elé terjeszti az illető országos kisebbségi nemzet törvényhozási képviseletére, közoktatására, más kulturális és jóléti ügyeire, közigazgatására, közgazdaságára és igazságszolgáltatására vonatkozó azon határozatait, melyek meghozatalára a következő címek rendelkezéseinek alapján, vagy érdekeinek megvédése céljából jogosult.

Vádat emel a 3. és 21.§-ban megállapított vétségekkel gyanúsítottak ellen, és az ezen törvényben meghatározott esetekben panasszal él a Kisebbségügyi Bíróság előtt.

Előterjesztést tesz a közigazgatási területek kikerekítése iránt, hogy azok lehetőleg tisztán, de legalább nagy részben ugyanazon országos nemzet tagjaiból álljanak.

A kormány figyelmét felhívja mindazon törvénysértésekre, amelyek a kisebbségek jogegyenlőségét, kulturális vagy gazdasági érdekeit sértik, de nem vonhatók az e törvényben megállapított Kisebbségügyi Bíróság elé. Amennyiben a kormány ezeket 30 napon belül nem orvosolja, a Nemzeti Tanács felperesi jogosultságot nyer a közigazgatási bíróságok előtt.

Amióta a nemzeti gondolat döntő súllyal befolyásolja az államok életét, mindinkább világossá vált, hogy olyan államokban, melyekben több nemzeti öntudatra ébredt nép lakik, az államhatalom valamennyi nép megelégedésére csak az általános szükségletek kielégítését célzó tevékenységre hivatott, ellenben főleg kulturális téren legjobb

igyekezete mellett sem képes a nemzeti kisebbségek igényeinek eleget tenni. Amit az államhatalom e téren tesz, rendszeren a többség szelleméből folyik és akarva nem akarva főleg a többségi nemzet érdekének megfelelően általánosításokhoz vezet, miért is ez irányú tevékenysége a kisebbségek körében bizalmatlanságot és elégedetlenséget szül. Ezért már több mint egy évszázada a nemzetkisebbségek kulturális ügyeinek vitelét az elmélet emberei ezek autonomikus szerveihez utalták, aminek alkotmányjogi következményeit Közép-Európában először az 1848-i kremsieri alkotmány vonta le.²⁷ Az innen kiinduló fejlődés útján találkozunk többek között a magyarországi nemzetiségi képviselőknek 1868. évi²⁸ törvényjavaslatával, az 1899. évi brünni szocialista kong-

27 Felix Schwarzenberg herceg, osztrák miniszterelnök a Kremsierken ülésező osztrák birodalmi gyűlés előtt 1848. november 27-én elmondott beszédében kifejtette, hogy alkotmányos monarchiát és minden nemzetiség egyenjóságát szeretnék elérni a birodalmon belül. Ez utóbbi a szabad községek létrehozásával valósulhat meg. Ezért a birodalom közigazgatási kerületeit nemzetiségek szerint kellene megalkotni.

A következő beosztást javasolja: Csehország két német és három cseh kerület, Morvaország két kerület, Bukovina, Szilézia, Felső-Ausztria, Salzburg (Snwientel), Alsó-Ausztria, Dalmácia egy-egy kerület, Hírja három kerület (Karinthia, Krajna, tengerpart), Stiria két kerület, Tirolban három kerület (német, olasz, Voralberg), Dalmácia egy kerület. Pesti Hírlap (PH) 235 (1848. 12. 09.) 1158.

A birodalmi gyűlés hat tartományt tervezett:

1. Német-osztrák tartományok és Dalmácia
2. Somkard-Velence
3. Horvátország, Szerémség, Szlavónia
4. Erdély (Bánáttal és Bukovinával)
5. Galícia és Krakkó
6. Magyarország

A birodalmi ügyek nyelve a német, de a tartományoknak saját nyelvük használatát ígéri. PH 237 (1848. 12. 12.) 1166. Később a birodalmi gyűlés „baloldala” egy szövetségi állam tervével állt elő. Eszerint öt tartományt hoznának létre a nemzetiségi elv alapján: 1. Lengyel-Ausztria, 2. Magyar-Ausztria, 3. Szláv-Ausztria, 4. Román-Ausztria, 5. Német-Ausztria jönne létre külön kormányokkal és parlamentekkel. A közös kormány feje a császár... PH 238 (1848. 12. 18.) 1167. Mindebből semmi sem valósult meg. A kremsieri alkotmány 1848. március 4-én a 74. §-ban csak kilátásba helyez egy új országos szabályzást. Közli: MK 19:3–4. (1940. 02.16.) 71–72.

28 1868. október 28-án Medán Endre román képviselő kéri a nemzetiségi kérdést tárgyaló országgyűlési bizottságban, hogy fogadják el tárgyalási alapként a szerb és román képviselők 1867. február 11-én kelt törvényjavaslatát a bizottság javaslatával szemben. „Az utóbbi nem több, de nem is kevesebb a polgári, egyéni szabadságjogok egészét biztosító modern nyelvtörvénynél, míg a szerb–román (a továbbiakban kisebbségi) javaslat a nemzetiségek nemzeti egyéniségét és zárt politikai egységét megállapító történeti-közjogi, ill. politikai-közigazgatási deklarációinak számít. A politikai szabadság és egyéni jogegyenlőség javaslatával szemben nemzetiségi részről tehát a belső föderációt teszik a magyarországi nemzetek közti új „államegység” alapjául. Ez az elképzelt „magyar–nemzetiségi föderáció” a nemzeti egyenjogúsításba és a vármegyéknek nemzetiségi kerületenként való ún. közigazgatási kikerekítésében nyilvánul meg, e nélkül a nemzetiségi kérdés nem oldható meg – a nemzetiségi képviselők szerint.” Kemény G. Gábor: *A magyar nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében. Dunatáj*. I. köt. Szerk. Radisics Elemér. Bp., 1946. 233.

A javaslat teljes szövege: *Az 1868. évi nemzetiségi törvény képviselőházi tárgyalása alkalmából a nemzetiségi képviselők által előterjesztett ellenjavaslat*. Uo. Jakabffy Elemér: *Kérelmek, határozatok, tervek javaslatok és törvényes intézkedések az erdélyi nemzetiségi kérdések megoldására másfél évszázad alatt*. MK 19:7–8 (1940. 04.16) 173–174.

resszus,²⁹ az 1916. évi lausanne-i nemzetiségi kongresszus,³⁰ az 1917. évi nemzetiségi kongresszus,³¹ a Népliga Unió 1919. évi berni határozataival,³² melyeken át az észtországi kultúraautonómiához jutunk.³³

Az élő alkotmányok közül az észtországi az első, mely megengedte, hogy a kisebbségek bizonyos közfeladatok megoldására mint közjogi személyek szervezkedjenek és így olyan önkormányzati szervet létesítsenek, mellyel szemben az államot csak felügyeleti jog illeti meg.³⁴³³

Nem áll tehát a létező államalkotmányok között példa nélkül az az elgondolásunk, mely a romániai országos kisebbségi nemzetek számára olyan szervezetet kíván, mely e nemzetek kultúrfejlődésének biztosítását és ezzel az együtt élő nemzetek harmóniájának fenntartását magára vállalja.

Ámde a román múlt is arra utal, hogy egyetlen helyes megoldásnak tartsuk azt, amit tervezetünk ad. Hiszen a román képviselők által 1868-ban a magyar országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat 9. §-a a következőleg szól:

„A nemzeti oktatás, a közművelődés és közjólét céljából állami feladatnak ismeretetik el és ehhez képest előmozdítása, valamint mindenik nemzet saját ereje, úgy az állam vagyonából leendő egyarányú segélyezés által is elrendeltetik.

Ennélfogva minden országos nemzetnek joga van összességben vagy részben e célra egyesülni, iskolákat és intézeteket, társulatokat és egyleteket a szellemi és anyagi

29 A brünni szociáldemokrata kongresszus határozatai a nemzetiségi kérdésben (1899. szeptember 30.):

1. Ausztria egy demokratikus alapon nyugvó szövetséges nemzetiségi állammá alakittason át.

2. A koronaországok helyett a különböző nemzetiségi csoportok külön intézik el önkormányzattal ügyeiket, amelyeknek intézésére egy általános és titkos választás útján összeállított képviselőtestület választatik.

3. Egy és ugyanazon nemzetiség külön önkormányzattal bíró csoportjai egy nemzeti szövetséget képeznek, amely ügyeit teljesen önállóság intézi.

4. A nemzeti kisebbségek érdekei egy, a birodalmi gyűlés által külön alkotandó törvény által védessenek meg.

5. Nem ismerünk el semmiféle nemzeti előjogokat, nem fogadunk el tehát semmiféle kötelező államnyelvet, a német nyelvet, amely most az érintkezésben irányadó – csak mint szükségést – addig elfogadjuk, míg más nyelv nem tör előtérbe, de nem fogadjuk el azt, hogy a német nyelvűek ezt – egy más nyelvet kizáró – kiváltságos szabadságnak tekinték. Népszava 27: 92 (1899.10. 07.) 3.

30 A kongresszuson (1916. június 27–29.) 23 nemzetiség képviselői vettek részt. Alapelveket tárgyaltak, a nemzetiség fogalmát a származás, a nyelv és a tradíciók közösségére vezették vissza. A nemzetiségeknek éppúgy joguk van a szabad érvényesüléshez, mint az egyéneknek. A nemzetiségek személyiségei a nemzetközi joggal, a népek önrendelkezési joggal bírnak állami hovatartozásukat illetően. Ez azáltal valósulhat meg, ha autonómiát kap minden nemzetiség, amely összefüggő területen, nagyobb tömegben él. Ahol ez nem lehetséges, mert a népesség kevert, a kisebbség számára az egyéni jogok egyenlőségét és az anyanyelv szabad használatát kell biztosítani. Részletesebben Lukács Kornél: *A lausannei nemzetiségi kongresszus*. Huszadik Század (1918) 102–104.

31 1918. április 8-án Rómában az Osztrák–Magyar Monarchiából származó nemzetiségi hadifoglyok képviselői és az emigráns politikusok kongresszusára került sor. Kimondták, hogy a birodalom nemzetiségei nem kívánnak a birodalomban élni és független állami létet követelnek. Galántai József: *Magyarország az első világháborúban 1914–1918*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974. 399.

32 Téves utalás, hiszen a Népliga Unió (Népszövetségi Társaságok Uniója) csak a népszövetség létrejötte után kezdte meg működését. Bővebben Albrecht Ferenc: *A Nemzetek Szövetsége, a Nemzetek-Szövetségi Társaságok Uniója és az interparlamentáris unió*. MK 2:15 (1923. 08. 01.) 593–603.

33 Magyarul közli Bíró Gáspár előszavával, *Nemzetiségi kulturális önkormányzat Észtországban* címmel a Társadalmi Szemle 46:4 (1991. 04.) 42–54.

34 Részletesen ismerteti Csekey István: *Az Észt Köztársaság alkotmánya és a Baltikum világpolitikai helyzete*. MK 5: 4 (1916. 02. 15.) 120–132.

művelődés, úgymint a műveltség, tudomány, szépirodalom, művészet és népgazdaság fejlesztésére alapítani, pénzalapokat és alapítványokat létesíteni és végre felállított saját közegei útján önállóan kezelni.

Különösen pedig szabadságában áll minden országos nemzetnek a népoktatás, nemzeti művelődés és felvilágosodás céljából valamennyi fentebbi ágban szervesen egyesülni, nemzeti gyűlésben vagy nemzeti kongresszusban nemzeti egységének közegét megalakítani és szervezni, azon joggal, hogy a fentebbi célra a korona jóváhagyásával és legfelső felügyelete alatt a kongresszusban képviseltekre pénzkivetéseket tehessen, nemzetisége, nemzeti művelődése és fejlődése érdekeit a korona, országgyűlés és államkormány előtt előterjesztések, sérelmek és javaslatok útján mozdíthassa elő.

A nemzeti oktatásnak azon ágaiban, melyek a vallás terét érintik, a nemzeti és vallási közegek egyetértőleg fogják azon módot megállapítani, amelyen az ezen minőségű ügyek ugyanazon egy kongresszuson vagy elkülönített gyűlekezetekben tárgyalandók és elintézendők.”³⁵

Nem új gondolat tehát, hogy a kisebbségi nemzetek mindegyik részére „nemzeti egységük közegét megalakítani és szervezni” igyekszünk azon céllal, hogy ez „nemzetisége, nemzeti művelődése és fejlődése érdekeit a korona, országgyűlés és államkormány előtt előterjeszthesse”.

Hogy a „nemzeti egység közegének”, a Nemzeti Tanácsnak feladatait szabatosan határozzuk meg, mint az 1868. évi javaslat, az nem jelenti, hogy többet is akarunk, mint amennyit hat évtized előtt a magyarországi románok igényeltek.

A 19. § első, második és negyedik bekezdéseinek szelleme az 1868. évi javaslatával teljesen azonos.

Hogy a harmadik bekezdésben öt olyan egyén kijelölését utaljuk a Nemzeti Tanács feladatkörébe, akik közül a kormány az illető országos kisebbségi nemzet érdekének képviselőre alminisztert hív meg, tesszük, mert egyrészt a gyulafehérvári határozatok biztosítják minden nép számára a kormányban való részvételt,³⁶ másrészt mert az ilyen alminiszterek alkalmazását a jelenlegi alkotmány elveivel összeegyeztethetőnek tartjuk.

Hogy a Kisebbségügyi Bírósághoz megbízottakat miért kell a Nemzeti Tanácsoknak küldeni, bővebben az V. címnél indokoljuk.

20. §

A Nemzeti Tanácsok személyi és dologi kiadásainak fedezésére a kormány az illető országos kisebbségi nemzet tagjai számarányának és a szükségleteknek megfelelő összeget bocsát rendelkezésre.

Ezen összegnek felhasználásáról a Nemzeti Tanácsok az államkormány felügyeleti jogának fenntartásával rendelkeznek.

35 L. a 12. jegyzetet

36 L. a II. jegyzetet

Minthogy a Nemzeti Tanácsok az állami feladatokat egy részének végrehajtói, természetes, hogy létük anyagi feltételeit az államkormányának kell biztosítania.

Az első Nemzeti Tanácsok tagjainak számát egyformán hatvanban állapítottuk meg, annak figyelmen kívül hagyásával, vajon az illető országos kisebbségi nemzet tagjainak száma a milliót is meghaladja, vagy a százezret sem éri el. Az a tevékenység azonban, mely az egyes országos kisebbségek Nemzeti Tanácsaira hárul, az egyes kisebbségi nemzetek tagjainak számától és a kisebbségi nemzet kultúrfejltségétől függ, ezért az államkormányának ezen szempontok figyelembevételével kell az anyagi eszközöket az egyes Nemzeti Tanácsok rendelkezésére bocsátania.

III. CÍM

Országos Kisebbségi Nemzeti Iskolák (Kisebbségi iskolák) közművelődési és jótékonyági intézmények

I. fejezet

A kisebbségi iskolák jellege és szervezése

21. §

Országos kisebbségi nemzeti iskolák (kisebbségi iskolák) azok, melyeket az egyes Országos Kisebbségi Nemzeti Tanácsok ilyenekül elismernek.

Kisebbségi iskolák fenntartói lehetnek: az állam, vallásfelekezetek, más jogi vagy magánszemélyek.

A kisebbségi iskolák fokozataik szerint kisdedóvodák, általános vagy szakirányú elemi (alsó-), közép- és főiskolák.

Minden országos kisebbségi nemzet tankötelesei a tankötelezettség szempontjából a saját kisebbségi iskoláik látogatására vannak utalva, és csak Nemzeti Tanácsuk hozzájárulásával vehetők fel más iskolákba. A még össze nem írt gyermekek nemzeti hovatartozandósága a jelen törvény 3. §-ának rendelkezései szerint döntendő el.

A Nemzeti Tanács hozzájárulását indokolt esetekben meg nem tagadhatja. Megtagadó határozata ellen a Kisebbségügyi Bíróság előtt panasznak van helye.

Vétséget követ el és hat hónapig terjedhető fogházzal és ötezer lejig terjedhető pénzbüntetéssel büntetettik, aki valamely országos kisebbségi nemzet tanköteleését tudatosan, az illetékes Nemzeti Tanács hozzájárulása nélkül, saját kisebbségi iskolája látogatásától azáltal von el, hogy számára más iskola látogatását lehetővé teszi.

A kisebbségi iskolák jellegüket címükben és pecsétjükben kifejezik.

Nincsen közéletünknek komoly tényezője; aki ne tudná; hogy a kisebbségek helyzetét mindenütt döntően befolyásolják azok a rendelkezések, melyek oktatásügyét határozzák meg.³⁷

³⁷ A romániai magyar kisebbséget érintő oktatási rendelkezések közül az elemi oktatásról (1924) – és a magánoktatásról (1925) szóló törvényeket kell kiemelni. Részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel Nagy Lajos: *A kisebbsé-*

Ha végigtekintünk Európa mindazon államain, amelyek a világháború után nemzetkisebbségi problémákhoz jutottak, látnunk kell, hogy mindenikében a legkülönbözőbb rendelkezésekkel, törvényekkel, sőt nemzetközi szerződésekkel, több helyen pedig diktatórikus parancsszavakkal igyekeztek a nemzetkisebbségek oktatásügyében megoldáshoz jutni.

Sajnos ennek ellenére alig van Európában nemzetkisebbség, melynek oktatásügye mai állapotában nemzeti fejlődését és ezáltal az általános emberi haladást és békét akadálytalanul biztosítaná.

Egyik oka ennek, hogy Észtország kivételével sehol sem a kisebbségek kívánsága, hanem a többségi nemzet elgondolása szerint nyerte a kisebbségek oktatásügye elrendeződését.

Hogy e tekintetben nálunk milyen a helyzet, miképpen jöttek létre azok a törvények, melyek a kisebbségek oktatásügyét rendezik, erre kitérnünk felesleges. Törvényjavaslat indoklása nem panaszirat, csak magyarázat és nagyrészt útmutatás a jövő számára, ezért mellőzünk minden zokszót és a múltból csak azokra utalunk, amik javaslatunk rendelkezéseihez erkölcsi vagy jogi alapot adnak.

Az 1691-ben kiadott úgynevezett leopoldi diploma kommentárjaképp az erdélyi országgyűlés 1699-ben azt kívánja, hogy „miután az oláhoknak nincsen iskolájuk, a papjelöltek azon vallás iskoláiban tanuljanak, amellyel uniáltak”,³⁸ amivel szemben a románok arra kérték a császárt, létesítsen számukra külön iskolát, és I. Lipót 1701-ben el is rendelte, hogy a románok részére Gyulafehérváron, Hátszegen és Fogarason külön román iskolák állíttassanak fel.³⁹

Az erdélyi román vezetők tehát már a XVII. század végén felismerték, hogy igazi kultúrát csak sajátos nemzeti szellemtől vezetett iskolák adhatnak, ezért azóta is minden politikai harcuk gerincét a nemzeti iskolák fenntartása és fejlesztése képezte.

Az 1848. május 15-i balázsfalvi nemzetgyűlés 13. pontjában is követelték az összes községekben, mezővárosokban és városokban román nemzeti iskolák létesítését, valamint technikai intézeteknek, papi szemináriumoknak és egy román nemzeti egyetemnek létesítését és azoknak az államkincstárból a románok számának arányában való dotálását, kérték továbbá a tanszemélyzet számára a választói jogot és teljes tanszabadságot.⁴⁰

gek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1944. 117–141.

38 Jancsó Benedek: *Román nemzetiségi törekvések története.* I. köt. Bp., 1896. 633. – I. Lipót 1699. febr. 16-i dekretumát az erdélyi országgyűlés 1699. 09. 8-i ülésén hirdettek ki. A rendek a románok uniójával kapcsolatos aggodalmaikat 7 pontban foglalták össze. Miután a románoknak nincs jó iskolájuk, azok, akik papok akarnak lenni, a felekezetek iskolájában tanuljanak, különben ne szenteltessenek papoknak. – 1701: I. Lipót rendelete az iskolák felállításáról. – 1701 júniusában olvassák fel az I. Lipóttól kapott II. diplomát. Jancsó Benedek: i.m.) 646–647. 8. pont

39 Az Erdélyi Gubernium határozatát – 1699. szeptember 26. – idézi I. Tóth Zoltán: *Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697-1792*, Teleki Pál Tudományos Intézet, 1946. 30 Uo. I. Lipót rendeletéről (II. Diploma Leopoldium), amelynek 8. pontja foglalkozik a román iskolák felállításával.

40 Az 1848. május 15–16-i balázsfalvi román nemzetgyűlés 13. pontja: A román nemzet kéri, hogy falukon és városokon román nyelvű elemi iskolákat állítsanak fel, valamint gimnáziumokat, technikai iskolákat, papnöveldeket és egy román nyelvű egyetemet s mindezeknek költségeit az állam pénztárából fizessék az adózó nép

Ezt hangoztatta a 1868. évben a magyar képviselőházban benyújtott törvényjavaslatuknak már idézett 8. §-a, melyet a 9. és 10. § következőleg egészít ki:

„9. § A hat országos nemzet minden népiskolaiban, felsőbb művelési és tanintézetekben saját nemzeti nyelvök az oktatási nyelv, az egyes nemzetek nemzeti és illetőleg vallásbeli művelő és tanintézetei, a tanrend általában való összhangzásának föltétele alatt, hasonló állami intézetekkel egyenlőknek nyilváníthatnak és mindazokban, amelyekben az ország pragmatikai történelme előadatik, egyúttal saját nemzeti történelmük is kötelezőlegesen tárgyként előadandó.

Az egyházi és iskolai községek, hatóságok és intézetek, valamint minden a 8. §-ban kitett célokra szolgáló intézetek, társulatok és egyletek jogában áll, belső és külső közlekedésekben maguk közt, a kormánnyal és illetékes hatóságokkal szemben, saját nemzeti nyelvöket használni s a kormánytól és az illetékes hatóságoktól ugyanazon nyelven szerkesztett határozatokat és válaszokat kívánni.

10. § Az országos egyetemnél az országos nemzetiségek számára való nyelvi és szépirodalmi tanszékek mellett még a hazai törvényeknek nemzeti nyelvükön való előadására is tanszékek állíttassanak, ugyanazon nyelveken megengedtetvén egyszersmind más szakok számára is a magántanítások (docentúrák), valamint a vizsgák letétele is minden előadási nyelven. Ugyanez rendeltetik az országos jogakadémiákra nézve is, de csak az illető országrészekben erősen képviselt nemzetiségeket illetőleg. A fennálló állami közép- és felsőiskoláknál vagy tanintézeteknél az azokban tetemesen képviselt nemzeti elemek tekintetbevétele mellett tannyelvül szintűgy azon népesség nyelve lesz behozandó, amelynek körében azok találtnak, és olyan országos nemzetek közepett, ahol illetén intézetek hiányzanak, azok megfelelő számban országos erővel vagy a körülményekhez mérve államsegéllyel lesznek felállítandók.”⁴¹

Ezt a követelést az 1905. évi november 28-i Szebenben meghozott román nemzeti párti deklaráció is fenntartotta,⁴² és így természetes, hogy mindezek alapján és nem öletszerűen biztosítja a gyulafehérvári határozat minden együttlakó nép számára, hogy saját nyelvén, kebeléből választott egyének által fogja magát művelhetni.

Amíg a történelmi múlt és a gyulafehérvári határozatok a román nemzetet erkölcsileg kötelezik az országos kisebbségi nemzetek részére sajátos nemzeti nyelvű és szellemű oktatás engedélyezésére, addig a párizsi kisebbségi szerződés 11. §-a a székelyek és szászok részére ezt nemzetközi jogilag biztosítja. Miért csak e népek számára, a szerződés létrehozói nyilvánosságra nem hozták, miért is eljárásuk tárgyiagos bírálata igen nehéz. Hogy azonban e szakasz Erdély két kisebbségi népének

számarányának megfelelően, meghagyván a román népnek azt a jogát, hogy ő válassza az iskolák igazgatóit és tanárait, s hogy az oktatás rendszerét ő állapíthassa meg, és hogy az iskolákban legyen tanszabadság. Közli Jakabffy Elemér: *Kérelmek, határozatok, tervek, javaslatok és törvényes intézkedések az erdélyi nemzetiségi kérdések megoldására másfél évszázad alatt*. MK 19: 3-4 (1940. 02. 16.) 66-75.

41 Lásd a 12. és 34. jegyzeteket.

42 A Jakabffy Elemér által megadott időpont téves, az 1905. január 10-i nagyszebeni nemzeti gyűlés programját közli Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. IV. köt., 1903–1906, Bp., Tankönyvkiadó, 1966. 534–536.

nemzetközi jogilag tanügyi önkormányzatot juttatott, el nem vitatható. Kétségtelen az is, hogy ha a nemzetközi szerződés e rendelkezését kiterjesztőleg nem alkalmazzuk, ez a privilégiumadás látszatával bír, miért is helyesebb, ha a román nemzet – a gyulafehérvári határozatoknak és egész politikai múltjának megfelelően – valamenyny országos kisebbségi nemzetnek tanügyi téren olyan lehetőségeket biztosít, melyek a külön székely és szász iskola-önkormányzatot feleslegessé teszik.

Az országos kisebbségi nemzeti iskolák igényléséhez tehát erkölcsi és részben nemzetközi jogi alapunk van. Hogy az ilyen iskolák fenntartói az állam, vallásfelekezetek, más jogi vagy magánszemélyek lehetnek, a történelmi fejlődés és a tényleges helyzet követelményei. A gyulafehérvári határozatok okszerű követelménye az is, hogy minden fokozatú kisebbségi iskolával rendelkezessünk, mert enélkül el nem képzelhető az egyes népek olyan önművelése (instrui), mint amilyent a gyulafehérvári határozat célzott.

A magyarság elvi álláspontja a teljes és korlátlan tanszabadság. Ha a múlt keserű tapasztalatokkal nem szolgálna, törvényjavaslatunkban ennek a teljes és korlátlan tanszabadságnak érvényre jutását kívánnánk. Huszonegy éves tapasztalatunk azonban arra utal, hogy az elv tiszta érvényesítése helyett olyan gyakorlati megoldást keressünk, amely a súrlódást az egyes országos nemzetek között kiküszöbölhetővé teszi. Ezért állapítjuk meg, hogy minden országos kisebbségi nemzet tankötelesei, a tankötelezettség szempontjából a saját kisebbségi iskoláik látogatására vannak utalva és csak Nemzeti Tanácsuk hozzájárulásával vehetők fel más iskolákba.

22. §

Az egyes Nemzeti Tanácsok az iskolafenntartók hozzájárulásával állapítják meg, hogy a létező iskolák közül melyek tekintendők az illető országos kisebbségi nemzet iskoláinak. A Nemzeti Tanácsok ezek részére a közoktatási kormánytól a nyilvánossági jog megadását kérelmezik, amennyiben ilyenrel még nem rendelkeznek.

Állami iskolának kisebbségi iskolául nyilvánítását a közoktatási kormány nem tagadhatja meg, ha a kérelmezés időpontjában az iskolát látogató tanulók többsége az illető országos kisebbségi nemzethez tartozik.

Ha a közoktatási kormány a fenti bekezdések alapján előterjesztett kérelmek benyújtásától számított három hónap alatt nem nyilatkozik, a kérelmek teljesítettnek tekintendők.

Az egyes Nemzeti Tanácsok megalakulásuk után gondoskodni tartoznak arról, hogy nemzeti iskoláik kataszterét összeállítsák. Meg kell állapítaniok, vajon azon állami iskolák közül, melyek megalakulásuk idejében országos kisebbségi nemzetük tankötelesei számára tartatnak fenn, melyek szükségesek. Az olyan állami iskolák, melyekben a tanköteleseknek több mint fele valamely országos kisebbségi nemzethez tartozik, ezen országos kisebbségi nemzet Tanácsának kívánságára az illető kisebbségi nemzet rendelkezésére jutnak. A vallásfelekezetek, más jogi vagy magánszemélyek által fenntartott iskolákat az egyes Nemzeti Tanácsok csak az iskolafenntartó hozzá-

járulásával sorozhatják a nemzeti iskolák közé. Ha a besorozott nyilvánossági joggal még nem rendelkeznek, ennek megszerzése is az illető Nemzeti Tanács feladatává válik. A Nemzeti Tanács gondoskodik arról, hogy olyan községekben, ahol legalább húsz tankötelese van, kisebbségi iskolája legyen. Ha ennek fölállításáról valamely választásfelekezet, más jogi vagy magánszemély nem gondoskodhatik, úgy a Nemzeti Tanács az államtól kérheti kisebbségi jellegű iskola felállítását.

A 22–26. §-ok többi rendelkezései biztosítani igyekezzenek a Nemzeti Tanácsok ezen jogaink érvényesülését a kormányhatalom esetleges jogsértő tényeivel vagy mulasztásaival szemben.

Hogy a 24. § szerint a Nemzeti Tanácsok mindazon kisebbségi nyelvűn oktató állami iskoláknak – amelyeknek fenntartását szükségesnek nem tartják – megszüntetését kérhetik, bővebb indoklásra nem szorul azok előtt, akik ismerik azt a szomorú helyzetet, melyet a fölöslegesen felépített és a kisebbségek elkeserítésére szolgáló állami iskolák teremtetek.⁴³

23. §

A Nemzeti Tanácsok mindazon községekben, ahol az illető országos kisebbségi nemzethez tartozó legalább húsz tanköteles van és ezek részére az előbbi szakasz szerint kisebbségi iskola rendelkezésre nem áll, az államtól kisebbségi iskola felállítását kérhetik.

Ilyen kérelem felett a közoktatási kormány 3 hónap alatt dönteni köteles.

24. §

A Nemzeti Tanácsok mindazon állami kisebbségi tannyelvű iskoláknak, amelyeknek fenntartását nem tartják szükségesnek, megszüntetését kérhetik. A kérelem fölött a közoktatási kormány 3 hónap alatt dönteni köteles.

25. §

Amennyiben a Nemzeti Tanácsok a közoktatási kormánynak a 22., 23. és 24. §-okban említett döntéseit sérelmesnek találják, a döntések ellen a Kisebbségügyi Bírósághoz panasszal fordulhatnak.

26. §

Vallásfelekezetek, más jogi és magánszemélyek által felállított kisebbségi nyelvű iskolák az illetékes Nemzeti Tanács hozzájárulása nélkül kisebbségi iskoláknak nem tekinthetők.

A Nemzeti Tanács határozata ellen a Kisebbségügyi Bíróság előtt panasznak van helye.

27. §

43 Erről átfogó tájékoztatást ad Kiss Árpád: *Az állami magyar tannyelvű iskolák és magyar tagozatok*. MK 15:8, 9, 10, 11, 12, 17 (1936. 04. 16., 05. 16., 07. 01., 07. 16., 09. 16.) 205–209, 247–251, 281–287, 308–310, 457–467.

A kisebbségi iskolákban az iskolafenntartó csakis az illető országos kisebbségi nemzethez tartozó tanerőket és kiseddóvókat alkalmazhat.

A Nemzeti Tanács hozzájárulásával az iskolafenntartó indokolt esetekben más országos nemzet tagjait és a közoktatási kormány hozzájárulásával idegen állampolgárokat is alkalmazhat.

Ha a Nemzeti Tanács úgy találja, hogy a kinevezés e rendelkezések ellenére történt, panasszal fordulhat a Kisebbségügyi Bírósághoz, amely, ha a panaszt jogosultnak találja, a kinevezést megsemmisíti.

Nem szorul bővebb indoklásra, hogy a kisebbségi iskolákban az iskolafenntartó – tehát az állam is – csak az illető országos kisebbségi nemzethez tartozó tanerőket és kiseddóvókat alkalmazhat. Kisebbségi sorsunk legfájóbb sebeit azok a tanerők okozzák, akik gyermekeinktől nyelvben és érzületben idegenekként nem tanításukat, hanem elnemzetlenítésüket célozzák. Ha az ilyeneket iskoláinktól távol nem tarthatjuk, minden más rendelkezés feleslegessé válik, mert a lelkek nyugalma meg nem hozhatják.⁴⁴

A Nemzeti Tanácsoknak azonban lehetővé kell tennünk, hogy indokolt esetekben a többségi vagy más országos kisebbségi nemzet tagjainak alkalmazhatását is megengedhessék, sőt, hogy a kisebbségi iskolákban kormányhatósági jóváhagyással idegen állampolgárok is alkalmazást nyerhessenek.⁴⁵

28. §

A kisebbségi iskolák igazgatási és ügykezelési nyelve az illető kisebbségi nyelv: az iskolai anyakönyvek és bizonyítványok az államnyelven is elkészítendőek.

Magától értetődő, hogy a kisebbségi iskolák igazgatási és ügykezelési nyelve az illető kisebbségi nyelv, az állam legfőbb felügyeleti jogának gyakorolhatása azonban szükségessé teszi, hogy az iskolai anyakönyvek az állam nyelvén is vezettessenek.

29. §

Az egyetemeken az országos kisebbségi nemzetek nyelvének, irodalmának és történetének művelésére tanszékek állítandók, melyeken az illető nemzeti kisebbséghez tartozók saját nyelvükön adnak elő.

A 21. § lehetővé teszi, hogy kisebbségi főiskolák, tehát egyetemek is létesüljenek. Mivel azonban ennek megvalósítása egyelőre nagy nehézségekbe ütközik, kívánnunk kell legalábbis azt, hogy az ország létező egyetemein az országos kisebbségi nemzetek nyelvének, irodalmának és történetének művelésére tanszékek állíttassanak. Az országos nemzetek mindegyike olyan kultúrával és történelemmel bír, amelyek érdemesek, hogy tudományosan tovább műveltessenek, és hogy minden egyetemen a

44 A magyar tannyelvűként nyilvántartott óvodák és iskolák tanszemélyzetének elrománosítását mutatja be Domokos Pál Péter: *Tanügyi „önkormányzat” a gyakorlatban. Különös tekintettel a fajilag és vallásilag legegységesebb Csík megyére.* MK 10:9, 10, 11 (1931. 05. 01., 05.16., 06. 01.) 333–336, 370–372, 413–415.

45 Erre a jugoszláv–román kapcsolatokban volt példa a két ország között létrejött iskolaegyezmény alapján (1927). A megállapodás szövegét közli MK 7: 2 (1928. 01.15.) 57–60.

tanulóknak lehetővé tétessék, hogy valamennyi országos kisebbségi nemzet nyelvét, irodalmát és történetét megismerhessék. Hogy a tanszékeket az illető nemzet tagjaival kívánjuk betölteni és ezeken az előadás nyelve az illető kisebbségi nyelv, szinte magától értetődik.

II. FEJEZET

Tanterv és felügyelet

30. §

A kisebbségi iskolák feladata az egyetemes és szakbeli műveltség nyújtása mellett azzal egyenlő helyen az illető országos kisebbségi nemzet nyelvének és kultúrájának ápolása. A saját nemzeti történelem tanítására a megfelelő osztályokban külön óraszám fordítandó.

A kisebbségi iskolákban az oktatás minden fokozaton az illető országos nemzet nyelvén folyik. Az államnyelv tantárgyként tanítandó a kötelező óraszám olyan megállapításával, hogy tanítása a más tárgyakban való előhaladást ne akadályozza. Az államnyelv tanítása az elemi iskola 3. osztályában veszi kezdetét.

31. §

A Nemzeti Tanács az iskolafenntartók meghallgatásával határozza meg az illető országos kisebbségi nemzet oktatásügyi rendszerét a legalsóbb fokú iskoláktól a legfelsőbbekig: megállapítja, hogy azokban az oktatás hány évre terjed; kidolgozza az általános és részletes tantervet, és szabályzatot készít az iskolák helyi igazgatásáról és felügyeletéről.

A Nemzeti Tanácsnak ezekre vonatkozó határozatait a közoktatásügyi miniszter a kisebbségi szakbizottság (32. §) javaslata alapján jóváhagyja. Amennyiben három hónapon belül nem nyilatkozik, a határozat jóváhagyottnak tekintetik. Ha a miniszter úgy találja, hogy a határozat az ország általános közoktatási rendszerétől lényeges eltérést mutat, a jóváhagyást megtagadja. A megtagadást a miniszter köteles szakszerűen indokolni és azt a Nemzeti Tanáccsal írásban közölni.

A kisebbségi iskolák sajátos jellegét nemcsak a tannyelv határozza meg, hanem az is, hogy kisebbségi nemzetük egész eszmevilágát a jövő nemzedékre átruházni igyekeznek.

Románia kisebbségei fájdalmasan állapíthatják meg, hogy működő iskoláik ilyen értelmezéssel kisebbségieknek alig minősíthetők, hiszen tantervük mellett az állam által fenntartottak egyáltalán nem, a felekezeti pedig alig fordíthatnak gondot a nemzeti kultúra ápolására, a nemzeti történet megismertetésére. A szülők kétségbeesetten látják, hogy gyermekeik annak a kultúrának elemeit is nélkülözik, melyet ők öntudatos büszkeséggel a magukénak vallanak, ezért az iskolát olyasvalaminek tekintik, melyet a házinevelés nem kiegészíteni, hanem ellensúlyozni hivatott. Ebből

származik az a mélyreható konfliktus, mely sokszor gyűlöletet ébreszt, de a lelkek megnyugtatósához soha nem vezet.

A kisebbségi iskolák oktatásügyi rendszerét és tantervét tehát helyesen csak úgy állapíthatjuk meg, hogy ezek az iskolák az egyetemes, illetve szakbeli műveltség nyújtása mellett, azzal egyenlő helyen, az illető országos kisebbségi nemzet nyelvének, kultúrájának, történelmének megismerhetését is kellőképpen lehetővé tegyék.

Ezért a Nemzeti Tanácsokra kell bízunk, hogy az iskolafenntartók meghallgatásával állapítsák meg oktatásügyük egész rendszerét és dolgozzák ki az általános és részletes tantervet, mégis úgy, hogy ezek az ország általános közoktatási rendszerétől és tantervtől lényeges eltérést ne mutassanak.

Szaférfiaink gyakran kifejezésre juttatták, hogy az elemi iskolák kétnyelvűségét pedagógiai okokból helytelenítik.⁴⁶ Ezért a kisebbségi elemi iskolákban az államnyelv tanítását csak a harmadik osztálytól tartjuk bevezetendőnek.

32. §

A közoktatásügyi minisztérium kebelében az országos kisebbségi nemzetekhez tartozó és a miniszter részéről az iskolafelügyelet gyakorlásával is megbízandó egyénekből minden egyes országos kisebbségi nemzet oktatásügyét illetőleg külön szakbizottság szerveztetik, mely a minisztériumnak felügyeleti, ellenőrző, véleményező és tanácsadó szerve.

A bakkalaureátusi⁴⁷ és tanképesítő⁴⁸ vizsgákra kormányképviselőül a minisztériumbeli szakbizottság tagjain kívül mások is, de minden esetben csak az illető országos kisebbségi nemzethez tartozó egyének küldhetők ki.

A minisztériumbeli szakbizottság központi kiküldetést teljesítő tagjain kívül felügyeletet a kisebbségi iskolák felett kizárólag illetékes Nemzeti Tanácsuk és saját iskoláikat illetőleg az iskolafenntartók gyakorolnak.

A gyulafehérvári határozatoknak az a rendelkezése, hogy minden nép saját nyelvén, kebeléből való egyének által fogja magát művelni, el nem képzelhető másképpen,

46 Gál Kelemen: *Kétnyelvűség a népiskolában*. MK 4:3, 4 (1925. 02. 01., 02. 16.) 104–107, 128–133. Különösen érdekes, hogy szakmai bizonyítékként O. Ghiku a magyar kisebbségi intézmények „inkvizítorának” az első világháború előtt megjelent pedagógiai munkájára hivatkozik.

47 A középfokú oktatásról szóló törvény MO 105 (1928. 05. 15.). 21. §-a előírja a középiskolákból továbbtanulók számára a bakkalaureátusi vizsgát. A vizsga tárgyai: román nyelv és irodalom, Románia földrajza, történelme és alkotmánytana, francia nyelv és irodalom, természettudomány, valamint a minisztérium által évente kijelölt két tantárgy. A vizsgát városonként vagy kerületenként olyan tanárokból álló bizottság előtt kellett letenni, akik a vizsgázókat nem tanították. A kisebbségi vizsgázók esetében ezek a vizsgáztatók általában nem ismerték az adott kisebbség nyelvét. Így 1925–1927 között az erdélyi felekezeti iskolák végzőseinek 70%-a elbukott. Részletesen tárgyalja Gál Kelemen: *A bakkalaureatus*, MK Kisebbségi Iskolaügy c. melléklete 10 (1929) 1–26, 33–43.

48 Az állami elemi oktatásról szóló törvény (MO 161 (1924. 07. 26.)). 228. §-a értelmében a tanképesítő előfeltétele volt román nyelvtanfolyam elvégzése, majd vizsgát kellett tenni román nyelvből, Románia földrajzából, történelméből és alkotmánytanából, valamint pedagógiai gyakorlatból. Ugyanez vonatkozott a középiskolai tanárokra is. Az illetékes hatóságok a sikeres nyelvvizsga ellenére újabb nyelvvizsgára küldhették – és küldték – a tanárt. Lásd az állami középiskolai oktatást szabályozó törvényt: MO. 105 (1928. 05. 15.). Ezt módosították [MO 23. (1938. 01. 29.)], és eszerint román nyelvből, irodalomból, Románia történelméből csak fajlag román eredetű jelentkezhetett képezítő államvizsgára. Részletesebben Gál Kelemen: *Tanítók vizsgálati és előléptetése*. MK Kisebbségi Iskolaügy c. melléklete 10 (1929) 27–31, 48.

mint olyan értelmezéssel, hogy ne csak a tanszemélyzet álljon az illető országos kisebbségi nemzet tagjaiból, hanem a legfőbb kormányhatalom ellenőrzési jogát is csak az illető országos kisebbségi nemzet tagjai által gyakorolhassa és ezek szakértelmét is igénybe vegye.

Ennek az elvnek biztosítását kívánja a 32. §, melynek utolsó bekezdése a felekezeti és más jogi vagy magánszemélyek által fenntartott kisebbségi iskolákat kiveszi az állami tanfelügyelők hatásköréből úgy, hogy ezekben a felügyeletet csakis a minisztériumbeli szakbizottság központi kiküldöttjei, a Nemzeti Tanácsok hivatott szervei és a felekezeti iskolákat illetőleg ezek ellenőrző közegei gyakorolhatják.

III. FEJEZET

Közművelődési és jótékonyági intézmények

A Nemzeti Tanácsok megalakulása után a működő közművelődési és jótékonyági intézmények: tudományos, muzeális, irodalmi, színgyámolító, kórház, ifjúsági és szegénységélyezési, sport- stb. egyesületek a nyilvántartásukra illetékes bíróságnál bejelenthetik, hogy valamely országos kisebbségi nemzet közművelődési, illetve jótékonyági intézményévé válnak. A bejelentés akkor is megteendő, ha a nemzeti jelleg az alapszabályokban kifejezésre jut.

34. §

Alapszabályszerűen meghozott ilyen bejelentést a bíróság tudomásul venni, erről tanúsítványt kiadni és ennek szövegét a Monitorul Oficialban közzétenni tartozik.

35. §

A tanúsítványban megnevezett országos kisebbségi nemzet Tanácsának lajstromozásával az intézmény ezen Tanács ellenőrzése alá jut, és céljai támogatásához segítségét igényelheti.

36. §

Megalakult, de működési engedéllyel még nem rendelkező közművelődési vagy jótékonyági intézményt, ennek kérelmére, az illető Nemzeti Tanács – ha működését kívánatosnak tartja – előjegyzésbe vesz. Ez esetben a működési engedély megszerzését saját előterjesztésével is szorgalmazza.

Ha a szorgalmazástól számított három hónap alatt az illetékes bíróság a kérelem megtagadásáról nem értesíti, a Nemzeti Tanács az intézményt végleg lajstromozza.

A működési engedély megtagadása esetén a Nemzeti Tanács a Kisebbségügyi Bíróság előtt panasszal élhet.

A népi önművelésnek nemcsak az iskola, hanem más közművelődési intézmények is szükséges tényezői. Ezért gondoskodnunk kell, hogy úgy ezek, valamint a jótékonyági intézetek is, sajátos nemzeti jellegüket kidomboríthassák és ezzel a nemzeti önművelődés és nyomorenyhítés erősebb tényezőivé váljanak.

Erről kívánnak gondoskodni a 33–36. §-ok, midőn a működő közművelődési és jótékonyági intézményeknek, tehát: tudományos, muzeális, irodalmi, színgyámolító, kórházi, ifjúsági és szegénységélyezési, sport- stb. egyesületeknek lehetővé teszik, hogy magukat kizárólag valamely országos kisebbségi nemzet közművelődési, illetve jótékonyági intézményévé tegyék.

Ezek az intézmények igényelhetik azután, hogy a Nemzeti Tanácsok azon összegekből, amelyek kulturális és jótékonyági célokra a köz költségvetésekből rendelkezésükre jutnak, céljaik elérésében megfelelő anyagi támogatásban részesítsék.

37. §

Magán- vagy közadakozásból, illetve kereskedelmi társasági alapon létrejött olyan közművelődési, társadalmi vagy jótékonyági intézményt, melynél az alapszabályokból vagy a létrehozatal körülményeiből megállapítható, hogy különösen valamely országos kisebbségi nemzet közművelődését, illetve az ezen kisebbségi nemzethez tartozók támogatását célozta, a Nemzeti Tanácsok megalakulásakor azonban bíróilag megállapított jogalap nélkül más célt szolgál, az illető országos kisebbségi nemzet Tanácsa szintén előjegyzésbe vehet és ezen intézmény kisebbségi jellegének elismerését a Kisebbségügyi Bíróságtól kérheti.

A Tanács a Bíróság döntése alapján az előjegyzést igazolja vagy törli.

Az így igazolt intézménynek esetleg szükségessé vált újrászervezéséről (első új igazgatósága stb. megválasztatásáról), az alapszabályok figyelembe tartásával a Nemzeti Tanács gondoskodik.

Kisebbségi sorsunk egyik fájdalmas sebeit képezi az is, hogy az elmúlt két évtized alatt jogtalanul olyan kultúrintézményeinktől fosztattunk meg, melyeket nemzeti haladásunk szempontjából nehezen nélkülözhetünk. Olyan kaszinók, olvasóköri stb. – melyeknek alapszabályaiból vagy létrejöttük körülményeiből megállapítható, hogy különösen valamely országos kisebbségi nemzet közművelődését, illetve az ezen kisebbségi nemzethez tartozók támogatását célozták – egész vagyonunkkal együtt ma még olyanok birtoklásában vannak, akik ehhez törvényes jogcímet felmutatni nem tudnak. Az ilyen intézmények jogi helyzetének rendezése a nemzetek közötti megbékélés biztosításához éppen úgy szükséges, mint annak elérése, hogy minden kultúris és jótékonyági intézményünk – fel egészen az Erdélyi Közművelődési Egyesületig – működését a nyilvánossági jog megszerzésével zavartalanul folytathassa.⁴⁹

49 Néhány példa felsorolászerűen: a Csíki Magánjavak ügye, az marosszéki Havas Alap ügye, Szász Egyetem, Hét Bírak vagyonfelosztási ügye, a balázsfalvi magyar Kaszinó ellen indított per, a marosvásárhelyi Közművelődési Ház elajándékozásának kérdése, a marosvásárhelyi Csizmakészítők Társaságának megszüntetése, a marosvásárhelyi Bethlen Kata Egyesület megszüntetése, a szatmári Iparos Otthon elvétele, a Kolozsvári Egyetemi Diákasztal elvétele, a nagyszebeni Theresianum Árvaház ügye stb. – A Székely Nemzeti Múzeum, Erdélyi Múzeum Egyesület és a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár belső ügyeibe való beleszólást a kisebbségi státútummal akarták orvosolni. – Az EME és az EMKE két világháború közötti hányatott történetét foglalja össze Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben*. EPMSZ, Bern, 1989. 472–479.

Olyan színtársulat szervezésére, amely valamely országos kisebbségi nemzet nyelven kíván előadásokat tartani, engedélyt az egészségügyi és népjóléti kormány az illetékes Nemzeti Tanács előzetes meghallgatása után ad.

Az így engedélyezett színtársulat közművelődési szempontból az illető Nemzeti Tanács ellenőrzése alá jut, és céljai támogatásához segítségét igényelheti.

Minden országos kisebbségi nemzet nagy problémája színügyének biztosítása. A nemzeti kultúra ezen kiegészítő részét nem hagyhatjuk üzerek vagy kegyencek kezén, hanem biztosítanunk kell, hogy kisebbségi nyelven előadó színtársulat szervezésére a kormány engedélyt csak olyanoknak adjon, akik valóban az illető országos kisebbségi nemzet kultúrügyének és ezzel az egyetemes kultúrának is szolgálatára hivatottak. Ezért kell biztosítanunk, hogy a kormányzat olyan színtársulat szervezésére, mely valamely országos kisebbségi nyelven kíván előadást tartani, engedélyt csak az illetékes Nemzeti Tanács előzetes meghallgatása után adjon, az engedélyezett színtársulat működését pedig az illető Nemzeti Tanács közművelődési szempontból ellenőrzése alatt tarthassa.⁵⁰

IV. FEJEZET

Anyagi ellátás

Minden országos kisebbségi nemzet közoktatására, valamint más közművelődési és jótékonyági céljaira méltányos részt kell juttatni azokból az összegekből, melyeket a közvagyon terhére állami, megyei, községi vagy más költségvetésekben ilyen célokra felvettek.

Ezek az összegek az illető Nemzeti Tanács rendelkezésére állanak, és ennek határozatai szerint utalványozandók és fizetendők ki a közpénztárak által.

Az állami költségvetésben felvett összegek méltányos részének megállapításánál figyelembe veendők: az országos kisebbségi nemzetek tagjainak száma, kultúrintézményeiknek fejlettsége, valamint azon összegek, melyek a költségvetést az illető országos kisebbségi nemzet részére fenntartott állami jellegű kisebbségi iskolák személyi és dologi kiadásai fejében terhelik.

Megyei, községi vagy más költségvetésekből juttatott méltányos rész megállapításánál azon kisebbségi nemzettagok száma és adófizetésük összege irányadó, akik közterheikkel a költségvetések bevételeihez hozzájárulni tartoznak.

Az országos kisebbségi nemzeteket megillető méltányos részek az állami, vármegyei, községi vagy más közköltségvetésekben részletezés nélkül globális összegekben irányozandók elő. Mindazon költségvetések, amelyekre nézve a Nemzeti Tanács egy

⁵⁰ A két világháború közötti erdélyi magyar színházügyről átfogó ismertetést ad Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben* 483–488.

és mindenkorra szóló hatállyal bejelenti érdekeltségét, az illetékes hatóságok által a Nemzeti Tanácsnak hivatalból megküldendő.

A kisebbségi szerződés tizedik szakaszának második bekezdése szerint azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak oly román állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, melyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célra fordíthatnak.

Nemzetközi rendelkezés tehát jogcímet ad a kisebbségeknek ahhoz, hogy a köz-költségekből a maguk kulturális és jótékonyági céljaira méltányos részt igényelheszenek. Ezen kötelezettség, de a múltak példája is – mert hiszen a magyar kormányzat a román közoktatás és jótékonyág anyagi támogatásától el nem zárkózott – kormányunkat azon elhatározásra juttatja, hogy a kisebbségi iskolákat államsegélyben részesíti. Hogy a kiutalt összeg a szükségleteknek csak csekély hányadát fedezi, nem befolyásolhatja azt, hogy a kormányhatalom a kisebbségi oktatásügy anyagi támogatását immár tényekkel is kötelezettségének ismerte el.⁵¹ Vannak törvényhatósági, városi és községi köz-költségvetések is, melyek egy-egy kisebbségi kulturális vagy jótékonyági intézmény támogatásáról gondoskodtak.

Sajnos mindezek a juttatások – szinte azt mondhatjuk – ötletszerűen és nagy mostohasággal történtek, amelyeknél vita tárgyát képezte nemcsak a juttatás összegszerű nagysága, hanem az is, kinek kezéhez adassék, ki illetékes annak felhasználására.

Az ilyen ötletszerű támogatás a kisebbségeket ki nem elégítheti, ezek jogigényükben magukat az ilyenek ellenére is sértve érzik. Ezért kell a kisebbségi törvénynek pontosan meghatároznia, hogy az állami költségvetésben felvett összegek méltányos részének megállapításánál figyelembe veendők: az országos kisebbségi nemzetek tagjainak száma, kultúrintézményeiknek fejlettsége, valamint azon összegek, melyek a költségvetést az illető országos kisebbségi nemzet részére fenntartott kisebbségi iskolák személyi és dologi kiadásai fejében terhelik; törvényhatósági, városi vagy községi költségvetésekből juttatott méltányos rész megállapításánál pedig a bennük élő kisebbségi nemzettagok száma és adózása.

Mindazon összegek, melyek akár állami, akár törvényhatósági, városi vagy községi köz-költségvetések terhére az egyes kisebbségek javára jutnak, az illető országos

51 A kisebbségi főköormánybiztosság működésének irányelveit lásd MO 178 (1938. 08. 04.). 1. cikk: A román állampolgároknak nyelve, fajra vagy vallásra való tekintet nélkül joguk van az állam felügyelete alatt iskolák és felekezeti kulturális intézmények létesítésére, vezetésére és igazgatására, az illető kisebbségi nyelv használatával az 1925. évi, a magánoktatás szervezéséről szóló törvény feltételei mellett.

2. cikk: Az állam a költségvetés útján ezen iskolák fenntartóinak könnyítéseket fog adni.

Az irányelvek teljes szövegét (az ún. kisebbségi statútumot) közli Mikó Imre: *Huszonkét év* 293–296. Azonban mivel az irányelveket (a kisebbségi főköormánybiztosság felállításáról szóló rendelet törvény végrehajtási utasítását) királyi rendeletként tették közzé, a törvényeket ez nem módosíthatja, tehát azon rendelkezések, amelyek a meg-lévő törvényekkel ellentétesek, nem érvényesek. Erről részletesebben Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. 56–63.

kisebbségi nemzet Tanácsának rendelkezésére állanak és ennek határozatai szerint utalványozandók és fizetendők ki a közpénztárak által.

Törvényjavaslatunk elgondolása szerint tehát a Nemzeti Tanácsoknak nincsen külön olyan pénztárak, amelybe ezek az összegek befolyanak, hanem a megállapított összegek fölött csak rendelkeznek és az összegeket határozatuk szerint az illető állami, törvényhatósági, városi és községi hatóságok utalványozzák és ezek utalványára fizettetnek ki.

Ezt a megoldást azért kívánjuk, nehogy a méltányos részként megállapított összegek kezelése olyan személyi és dologi költségeket okozzon, amelyek az összegek jelentékeny részét emészténék fel.

Hogy pedig a Nemzeti Tanács az összegeket valóban azon célokra fordíthassa, amelyek saját nemzetkultúrája és jótekonysága szempontjából elsősorban kielégítendőek, meg kell állapítanunk, hogy az állami, vármegyei, községi vagy más költségvetésekben a juttatandó összeg részletezés nélkül, globálisan írandó elő és bocsátandó a Nemzeti Tanácsok rendelkezésére.

A Nemzeti Tanácsoknak ismerniük kell azon költségvetéseket, amelyeket olyan vármegyék, városok vagy községek állítanak össze, melyekben az illető országos kisebbségi nemzet tagjai élnek, mert csak e költségvetésekből állapíthatják meg, vajon a méltányos rész előirányoztatott-e vagy sem. Ezért mindazon költségvetések, melyekre nézve a Nemzeti Tanácsok érdekeltségüket bejelentik, az illetékes hatóságok által rendelkezésükre bocsátandók.

40. §

A Nemzeti Tanács iskolai, közművelődési és jótekonysági intézményeinek támogatására belföldi, a közoktatási kormány hozzájárulásával pedig külföldi segélyeket is elfogadhat.

Biztosítanunk kell a Nemzeti Tanácsok azon jogát, hogy kisebbségi iskoláik, közművelődési és jótekonysági intézményeik támogatására úgy belföldi, mint külföldi segélyeket elfogadhassanak. Jogalanyiságuk és hivatásuk természetes folyománya, hogy belföldi segélyösszegeket minden korlátozás nélkül átvehetnek és ezeket iskolai, közművelődési és jótekonysági céljaikra fordíthatják. Nem sértheti azonban az állam tekintélyét és érdekeit az sem, ha kormányhatósági jóváhagyással a külföld anyagi eszközeit is elfogadhatják és kulturális és jótekonysági céljaikra felhasználhatják.

A román kormányzat 1913-ban a Londonban ülésező nagykövetek tanácsa előtt a más államban élő románok támogathatásának jogát a maga részére biztosítani igyekezett. Egyik előterjesztése szerint:

„Albánia alkotmányával a nagyhatalmaknak biztosítaniok kell az ott élő románok közigazgatási, községi és – amennyire csak lehet – politikai autonómiáját; a román nyelv használatát a közigazgatásban, iskolákban és templomokban; el kell ismertet-

niük a román egyházfőiséget és annak lehetőségét, hogy a román kormány, miként a múltban is, minden korlátozás nélkül támogathassa a román kultúra intézményeit.”⁵²

Erre az álláspontra vonatkozólag igen érdekes adatokat tartalmaznak azok a jegyzékváltások, amelyek a bukaresti béketárgyalások alkalmával az egyes kormányok között folytak. Lásd a Román Külügyminisztérium által hivatalosan kiadott *Le traité de Paix du Bukarest, du 28 juillet (10 aout) 1913 précédé des Protocoles de la Conférence*. 83-85. lapokon.

Fel nem tételezhető, hogy Románia ezen kívánságával Albánia szuverenitását vagy tekintélyét sérteni akarta. Ám előterjesztette ezt a kívánságot, mert erkölcsi kötelezettségül érezte, hogy mindenütt, ahol a románság kisebbségi nemzetként él, kultúrájában támogassa. Ilyen támogatásban részesíti azóta nemcsak az albániai, hanem a görögországi és bulgáriai románokat is.⁵³

Természetes, hogy Románia nemzetkisebbségei is elvárják államalkotó nemzettestvéreiktől, hogy tehetségükhöz képest kultúrájuk anyagi támogatására sietnek, minnek jogszerű lehetőségét biztosítanunk kell.

41. §

A Nemzeti Tanács a rendelkezésére jutott összegek szétosztásáról évi jelentést készít, és ezt tudomásulvétel végett a kormány elé terjeszti.

Az évi jelentés külön fejezet alatt ki fog terjeszkedni azon jelentékenyebb szükségletekre is, melyeknek a Nemzeti Tanács fedezet hiányában nem tehetett eleget, jelezve, hogy a legközelebbi költségvetési évben minő újabb szükségletek fedezéséről kellene gondoskodni.

A tanácsi jelentés tudomásulvétele az összegek felhasználását illetőleg csak azon esetben tagadható meg, ha az összegek más, mint iskolai, közművelődési vagy jótékonyági célokra fordítottak.

Az ezen szakaszban foglalt intézkedések nem érintik a 20. § rendelkezéseit, és azokkal nem hozhatók kapcsolatba.

A kormány legfőbb felügyeleti jogának természetes követelménye, hogy a Nemzeti Tanácsok a rendelkezésükre jutott pénzüsszegek felhasználásáról készített jelentésüket a kormánynak is bemutassák. Azonban a Gyulafehérváron hirdetett elvnek teljes hatályon kívül helyezését jelentené, ha a kormány bármiképpen is befolyásolhatná az egyes Nemzeti Tanácsokat, hogy a rendelkezésükre jutott összeget a megengedettek közül milyen célokra fordítsák.

⁵² Cartea Verde, București, 1913.

⁵³ Románia 1928. évi közoktatásügyi költségvetésében a három országban élő románság részére 36 047 361 lejt irányoztak elő. Görögországban 67 román elemi iskolai tanító részére 6,3 millió lejt, 40 román gimnáziumi tanárnak 5,7 millió lejt. Továbbá 5 millió lejt a Romániában tanuló görögországi román ösztöndíjasok részére. Albániában 17 tanító számára 2,1 millió lejt, Bulgáriában 21 tanítónak 718 ezer lej támogatást ítéltek meg. Iskolai, kollégiumi építésvásárlásokra, fenntartásra Görögországban 4 millió lejt, Albániában 1 milliót és Bulgáriában 260 ezer lejt irányoztak elő. – *A román kisebbségek anyagi támogatása Görögországban, Albániában és Bulgáriában*. MK 7:7 (1928. 04. 01.) 263.

Románia országos kisebbségi nemzetei egészen különböző kultúrfokon állanak, különböző társadalmi rétegződésekkel bírnak, és ezek a többségi nemzetétől is sajátos eltéréseket mutatnak. Ha tehát a kormányhatalom bármiképpen is befolyásolhatná az egyes Nemzeti Tanácsok kultúrprogramját, úgy ez a befolyásolás aligha a kisebbségi nemzetek érdekét szolgálná, de mindenesetre bizalmatlanságot és elégedetlenséget ébresztene.

A 39. §-nak az a rendelkezése, mely szerint a köz költségvetésekből történő javadalmazások részletezés nélkül, globális összegben irandók elő és bocsátandók a Nemzeti Tanácsok rendelkezésére, hogy ennek határozatai szerint utalványoztassanak, lehetőséget biztosít a Nemzeti Tanácsoknak, hogy esetleg több község, törvényhatóság vagy más költségvetésekből járó részesedéseket a maguk egészében ne helyi kulturális vagy jótékonyági intézmények fenntartására fordítsák, hanem ezekkel vagy ezek egy részével magasabb rendű intézményeket is létesítsenek, amelyek az országos kisebbségi nemzet egyetemének kultúrhaladását biztosítják.

Ez a kultúrhaladás azonban országos érdek is, ezért abban a jelentésben, amelyet a Nemzeti Tanácsok a rendelkezésükre juttatott összeg felhasználásáról készítenek és a kormány elé is terjesztenek, ki kell terjeszkedniük azon szükségletek megemlítésére is, melyeknek eleget nem tehettek, de amelyek céljaira fedezetet igényelnének.

42. §

Ha a Nemzeti Tanács az ezen fejezet alapján hozott közhatósági határozatokat vagy a pénzüsszegek folyósítását sérelmesnek találja, a Kisebbségügyi Bíróság előtt panasszal élhet.

Magától értetődik, hogy az országos kisebbségi nemzeteknek egész kultúrfejlődése, sőt fennmaradása attól függ, hogy a köz költségvetésekből tényleg méltányos rész jut-e ezen célra. Ezért a Kisebbségügyi Bíróságnak legfontosabb feladatát képezi majd a méltányos részek megállapítása, legalábbis mindaddig, amíg e tekintetben helyes gyakorlat ki nem alakul és az ennek megfelelő szempontok a költségvetések összeállításánál nem érvényesülnek.

IV. CÍM

Közigazgatás, igazságszolgáltatás, közgazdaság

I. Fejezet

A hivatalos társnyelv

43. §

Olyan vármegyék és városközségek területén, melyekben valamely országos kisebbségi nemzet tagjai a lakosság többségét teszik, a közigazgatás minden ágában, ideértve az állami üzemekét is (vasút, posta stb.), és az igazságszolgáltatásban az államnyelv mellett az illető országos kisebbségi nemzet nyelve mint hivatalos társnyelv használandó.

44. §

E vármegyékben és városközségekben a közigazgatási (üzemi) tisztviselők, bírák és bírósági tisztviselők az illető országos kisebbségi nemzet tagjaival és intézményeivel hivatalos érintkezésükben szóban és írásban kizárólag a hivatalos társnyelvet, ellenben általános intézkedéseiknél ezt az államnyelvvvel párhuzamosan használják.

45. §

E vármegyék és városközségek területén csak olyan közigazgatási (üzemi) tisztviselők, bírók és bírósági tisztviselők alkalmazhatók, akik az államnyelv mellett az illető hivatalos társnyelvet írásban és szóban bírják.

II. FEJEZET

A hivatalos kisegítő nyelv

46. §

Olyan vármegyék és városközségek területén, melyekben a lakosságnak legalább egyötöde valamely országos kisebbségi nemzet tagja, ennek nyelve úgy a közigazgatásban (üzemigazgatásban), mint az igazságszolgáltatásban hivatalos kisegítő nyelvként használandó.

Hivatalos kisegítő nyelv ugyanazon vármegyében, illetve városközségben több országos kisebbség nyelve is lehet.

47. §

Hivatalos kisegítő nyelvvvel rendelkező vármegyékben és városközségekben az illető nyelvű országos kisebbségi nemzet tagjaival és intézményeivel az érintkezésnél, ha a közigazgatási (üzemigazgatási) tisztviselők, bírák vagy bírósági tisztviselők a hivatalos kisegítő nyelvet nem ismerik, az illető hivatal (üzem), bíróság terhére tolmács alkalmazandó.

Mindenemű írásos beadványt, melyet az illető országos kisebbségi nemzet tagja vagy intézménye hivatalos kisegítő nyelven juttat a hatóság, hatósági (üzemi) közegek vagy bíróságok elé, ezek elfogadni és a felet az elintézésről az államnyelv mellett a hivatalos kisegítő nyelven is értesíteni tartoznak.

Hivatalos kisegítő nyelvvvel rendelkező vármegyékben és városközségekben az önkormányzati szervek jegyzőkönyvei ezen nyelven is elkészítendőek.

48. §

Olyan vármegyékben, melyekben valamely országos kisebbségi nemzet tagjai a lakosság egyötödét nem teszik, de egy vagy több járás területén a lakosság többségét alkotják, ezen területeken az illető országos kisebbségi nemzet tagjai és intézményei a 47. §-ban írt elbánásban részesülnek.

49. §

Az előbbi szakaszokban említett területeken kívül fekvő községekben, ahol valamely országos kisebbségi nemzet tagjai a lakosság egyötödét teszik, az országos kisebbségi nemzet tagjai és intézményei az illetékes elsőfokú közigazgatási hatóságokhoz, állami üzemekhez és bíróságokhoz beadványokat hivatalos kisegítő nyelvükön is adhatnak be, ezek elintézéséről azonban ezen nyelven csak kifejezett kívánságukra saját költségükön készített fordításban értesíttetnek.

Ha az ilyen községekre illetékes elsőfokú közigazgatási hatóságok, állami üzemek és bíróságok előtt a hivatalos kisegítő nyelven szóval előadottak megértéséhez tolmács alkalmazása szükséges, ennek költségét az illető hatóság, üzem, bíróság viseli.

III. Fejezet

Egyéb nyelvi rendelkezések

50. §

Bármely község és törvényhatóság képviselőtestületének tárgyalásainál mindenki anyanyelvét is használhatja, úgyszintén minden hatóság előtt, azonban szükség esetén tolmácsot saját költségén kell alkalmaznia.

51. §

Minden közigazgatási (üzemi) tisztviselő, bíró és bírósági tisztviselő köteles az államnyelvet nem ismerő minden állampolgárnak tőle telhetőleg segítségére lenni, hogy az államnyelv nem tudása miatt joghátrány ne érje.

52. §

Az országos kisebbségi nemzetek tagjai az országgyűlésen, valamint az önkormányzati szervezetek tanácsaiban saját nyelvüket használhatják.

Minden román állampolgárnak csorbíthatatlan joga van arra, hogy az üzleti életben bármelyik országos társ- vagy kisegítő nyelvet korlátlanul használhassa.

Ehhez képest cégtáblákon, feliratokon, levélborítékokon stb. üzlete vagy vállalata bármely társ- vagy kisegítő nyelven feltüntethető, és ezért semmiféle pótdíj vagy felémelt taxa tőle nem igényelhető.

A kereskedelmi cégjegyzékekbe az egyéni vagy társas cégek a cégtulajdonos kívánásának megfelelően akár az állam nyelvén, akár bármely országos társ- vagy kisegítő nyelven, akár több ilyen nyelven való elnevezés szerint jegyezhetők be.

A bejegyzett cégek üzleti könyveiket szabad választásuk szerint vezethetik akár az állam nyelvén, akár bármely országos társ- vagy kisegítő nyelven, s e nyelven vezetett könyveikből készült kivonataik hitelességéhez külön fordítás nem szükséges.

Váltók, csekkek és kereskedelmi utalványok szabadon kiállíthatók és hiteles fordítás nélkül érvényesíthetők bármely országos társ- vagy kisegítő nyelven is.

A bejegyzett cégek hivatalos hirdetményei, mérlegei és közgyűlési meghívói bármely országos társ- vagy kisegítő nyelven közzétehetők bármely ilyen nyelvű időszakos lapban.

Ugyancsak az önkéntes és végrehajtási árverésekre vonatkozó bírósági hirdetményeket is jogosultak az érdekeltek bármely társ- vagy kisegítő nyelven megjelenő lapban közzétenni.

A posta- és távirdahivatalok bármely hivatalos társ- vagy kisegítő nyelven feladott küldeményt továbbítani és kézbesíteni tartoznak, ha a helység neve az állam nyelvén is reá íratott.

„Követeljük a közigazgatásban, a bíraskodásban és a közoktatásban az országban lakó népek nyelvének szabad használatát olyan mértékben és olyan módon, hogy minden az országban lakó nép a saját nyelvén legyen igazgatva, oktatva és ügyei a bíróság előtt tárgyalva, követeljük, hogy a tisztviselőket mindenütt az országban azok közül az egyének közül válasszák, vagy nevezzék ki, akik ahhoz a néphez tartoznak, amely nép azt a területet lakja, ha pedig ilyen egyének elegendő számmal nem állanak rendelkezésre, a köztisztviselők kötelezendők annak a nyelvnek szóbeli és írásbeli el-sajátítására, amely annak a népek a nyelve, amelynek körében ők alkalmazva vannak.”

A magyarországi román nemzeti pártnak 1905. november 28-án Szebenben megtartott ülése állapította meg programként a fent írtakat, amikor ez a párt ismét politikai aktivitásba lépett.

Román publicisták állítása szerint a gyulafehérvári határozatoknak Goldis László készítette első szövege a nemzetkisebbségek részére „autonóm szabadságról” szolt. Az „autonóm” szót a gyűlés törölte, indokolva azzal, hogy a nemzetkisebbségek részére annyit juttat, mint amennyit az 1905. nov. 28-i program igényelt.⁵⁴

Javaslatunk szerkesztésénél ezt az álláspontot fogadtuk el.

Ahol a lakosság 80–90 %-a valamely országos nemzetkisebbség tagja, még ott sem igénylünk olyan közigazgatást, amely akárcsak egy románra nézve is szükségessé tenné az illető országos kisebbségi nyelv használatát a közigazgatásban vagy a bíróság előtt.

Javaslatunk szerint az állam hivatalos nyelve mindenütt érvényesül, emellett azonban a kisebbségi nemzetek nyelve – helyben élő tagjainak számarányához képest – vagy mint hivatalos társnyelv, vagy mint hivatalos kisegítő nyelv alkalmaztatik.

Hivatalos társnyelv érvényesül olyan vármegyék és városközségek területén, ahol valamely országos kisebbségi nemzet tagjai a lakosság többségét teszik. Hivatalos kisegítő nyelv pedig olyan vármegyék és városközségek területén, melyekben a lakosságnak legalább egyötöde valamely országos kisebbségi nemzet tagja. Olyan vármegyékben, melyekben valamely országos kisebbségi nemzet tagjai a lakosság egyötödét sem teszik, de egy vagy több járás területén a lakosság többségét alkotják, ezen járások

54 A korabeli publicisztika inkább azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy Erdély számára milyen státust képzeltek el a gyulafehérvári vezetők. Leggyakrabban Leonte Moldovan erdélyi liberális párti képviselőt idézik, aki a parlamentben kijelentette, hogy „Gyulafehérvárt a nemzeti párt vezetői autonómiát akartak Erdély számára s csak a román hadsereg és nép nyomására adták fel a gondolatot.” *Desbat Deput. 1922–1923. 52. 1357.*

Többek között idézi Szász Zsombor: *A gyulafehérvári rezolúciók.* Magyar Szemle 2:16 (1928. 12.) 356–365.

területein az illető országos kisebbségi nemzet tagjai és intézményei olyan elbánásban részesülnek, mintha az egész vármegyében hivatalos kisegítő nyelv érvényesülne.

Azokon a területeken, melyeken hivatalos társnyelv érvényesül, a közigazgatási (üzemi) tisztviselők, bírók és bírósági tisztviselők az illető országos kisebbségi nemzet tagjaival és intézményeivel hivatalos érintkezésükben szóban és írásban kizárólag a hivatalos társnyelvet, ellenben általános intézkedéseiknél ezt az államnyelvvvel párhuzamosan használják. Eszerint azon területeken, ahol hivatalos társnyelvként a magyar érvényesül, a magyar kisebbségi nemzet tagjaival minden köztisztviselő hivatalos működésében a magyar nyelvet tartozik használni, ellenben ugyanaz a tisztviselő román vagy más kisebbségekkel az államnyelvet használja.

Ennek természetes folyománya, a 45. § azon rendelkezése, mely szerint azon vármegyék és városközségek területén, melyekben hivatalos társnyelv használtatik, csak olyan közigazgatási (üzemi) tisztviselők, bírók és bírósági tisztviselők alkalmazhatók, akik az államnyelv mellett az illető hivatalos társnyelvet írásban és szóban bírják.

Hivatalos kisegítő nyelvvel rendelkező területeken az illető nyelvű országos kisebbségi nemzet tagjaival és intézményeivel a hivatalos érintkezés a kisegítő nyelven történik, ilyen területeken alkalmazhatók azonban olyan tisztviselők is; akik a kisegítő nyelvet nem ismerik. Ebből azonban az illető országos kisebbség tagjait joghátrány nem érheti, miért is mindennemű írásos beadványuk elintézéséről – melyet a kisegítő nyelven terjesztettek elő – az államnyelv mellett ezen a nyelven is értesítendő. A szóbeli érintkezésnél, ha tolmács alkalmazása válik szükségessé, ennek költségeit az illető hivatal, (üzem) bíróság viseli.

Olyan községek, melyek nem fekszenek hivatalos társnyelvvvel vagy hivatalos kisegítő nyelvvel rendelkező megyék területén, de ahol valamely országos kisebbségi nemzet tagjai a lakosság egyötödét teszik, az országos kisebbségi nemzetek tagjai és intézményei az illetékes elsőfokú közigazgatási hatóságokhoz, állami üzemekhez és bíróságokhoz ugyan beadványokat anyanyelvükön is adhatnak, ezek elintézéséről azonban ezen nyelven csak kifejezett kívánságukra saját költségükön készített fordításban értesítendő. Ámde az ilyen községek elsőfokú közigazgatási hatóságaitól, állami üzemektől és bíróságaitól elvárható, hogy alkalmazzanak olyan tisztviselőket is, akik a lakosság egyötödének anyanyelvét legalábbis szóban ismerik. Ha tehát ilyenek hiányában tolmács alkalmazása válik szükségessé, indokolt, hogy ennek költségeit az illető hatóság, üzem vagy bíróság viselje.

Az 1868. évi XLIV. törvény Magyarország területén mindenki számára biztosította, hogy a hatóság előtt és bármely község- és törvényhatóság képviselőtestületének tárgyalásain anyanyelvét használhassa. Ezt a jogot, mellyel a magyarországi kisebbségek éltek is, fel nem adhatjuk és ezért ezt az 50. szakaszban biztosítjuk. Emellett kívánnunk kell, hogy minden közigazgatási (üzemi) tisztviselő, bíró és bírósági tisztviselő az államnyelvet nem ismerő minden állampolgárnak tőle telhetőleg segítségére legyen, hogy az államnyelv nemtudása miatt joghátrány ne érje.

Aki az elmúlt két évtized kisebbségi sérelmeit csak némikép is ismeri, nagyon is érthetőnek találhatja azokat a rendelkezéseket, amelyeket az 52. §-ban felvettünk.

A IV. címben a 43–45. §-okban meghatározott nyelvhasználati rendelkezések figyelembevételével megállapíthatjuk, hogy a Magyarországtól átkapcsolt részekben az új közigazgatási törvény szerint található vármegyék közül négyben: Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely nyer majd alkalmazást mint hivatalos társnyelv a magyar és – kifogástalan népszámlálást föltételezve – Biharban, Kisküküllőben, Szatmárban, Szilágyban, Szolnok-Dobokában és Torda-Aranyosban ez mint hivatalos kisegítő nyelv nyer alkalmazást.

A városok közül: Arad, Bánffyhunyad, Csíkszereda, Dés, Dicsőszentmárton, Erzsébetváros, Felsőbánya, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Marosvásárhely, Nagyenyed, Nagykároly, Nagyvárad, Sepsiszentgyörgy, Szalonta, Szamosújvár, Szatmár, Székelyudvarhely, Szilágysomló, Torda és Zilah, tehát huszonegy rendelkezik valószínűleg magyar hivatalos társnyelvvvel, míg Belényes, Brassó, Déva, Fogaras, Gyulafehérvár, Hátszeg, Kolozsvár, Lugos, Máramarossziget, Nagybánya, Petrozsény, Segesvár, Szászrégen, Szászváros, Temesvár, tehát tizenöt hivatalos kisegítő nyelvvel és csak tizenkettő, és pedig Abrudbánya, Balázsfalva, Beszterce, Karánsebes, Lippa, Medgyes, Nagyszeben, Naszód, Oravica, Orsova, Resica és Szászsebes lakossága maradnak az 50. §-ban juttatott nyelvhasználattal.

IV. FEJEZET

Területi kiigazítások, kisebbségek alkalmazása, közigazdaság

53. §

Új közigazgatási beosztás esetében figyelembe veendő, hogy az egyes országos kisebbségi nemzetek tagjai lehetőleg tömegesen jussanak az egyes közigazgatási egységekbe.

Új beosztással nem csökkenthető azon vármegyék és városközségek száma, melyekben valamely hivatalos társnyelv vagy hivatalos kisegítő nyelv érvényesül.

A mezőgazdasági, kereskedelmi és iparkamarák területe a Nemzeti Tanácsok meghallgatása után úgy állapíttatik meg, hogy az egy tömegben élő kisebbségek lehetőleg külön kamarákba tömöríttessenek.

54. §

Azon területeken, melyeken hivatalos társnyelv vagy hivatalos kisegítő nyelv érvényesül, a kinevezett közigazgatási (üzemi) tisztviselők, bírák és bírósági tisztviselők az illető országos kisebbségi nemzet tagjai közül az illető országos kisebbségi nemzet tagjainak helyi számarányában alkalmazandók.

Egyetlen vállalat sem kötelezhető arra, hogy igazgatósági és felügyelőbizottsági tagjai vagy tisztviselői, alkalmazottai és munkásai közé bizonyos nemzetiségű egyéneket felvegyen.

A 3. és 21. §-ban meghatározott vétségek elbírálása a helyi felügyelőbizottságok (comitetul local de revizuire) hatáskörébe tartoznak, de ítéleteik ellen a Kisebbségügyi Bíróság előtt panasznak van helye.

56. §

A bíróság a *Legfőbb Semmitőszék*⁵⁶ egyik tanácselnökének vezetése alatt áll. Bírának száma az országos kisebbségi nemzet tagjainak számát követi oly módon, hogy a kisebbségi nemzetek minden 100 000 tagja után egy bíró alkalmazandó, de a legkisebb kisebbségi nemzet tagjai közül is legalább kettő, hogy minden egyes kisebbségi nemzet számára legalább egy Tanács alakítható legyen.

A bíróságnak ugyanannyi a többségi nemzethez tartozó tagja van, mint amennyi a kisebbségi nemzetek tagjaiból kinevezett bíró.

A bíróság Tanácsai oly módon alakíttatnak, hogy bennük az elnökön kívül egy az országos többségi és egy az illető országos kisebbségi nemzet tagjai közé tartozó szavazóbíró, továbbá a kormány és az illető Nemzeti Tanács megbízottja működjön.

A Kisebbségügyi Bíróság minden év elején megalakítja külön Pénzügyi Tanácsát. Ez dönt a 42. § értelmében beadott panaszok felett.

57. §

A Kisebbségügyi Bíróságra a perrendtartásnak a választott bíróságokra vonatkozó rendelkezései megfelelően alkalmazandók, mégis figyelemmel arra, hogy ítéletei végérvényesek, alaki okokból nem támadhatók meg és 15 napon belül végrehajtandók.

58. §

A Kisebbségügyi Bíróság egyes Tanácsai előtt az illető országos kisebbség nyelve is használható.

59. §

Azon etnikai kisebbségekhez tartozók, akik nem tagjai valamely országos kisebbségi nemzetnek, maguk jelölik meg azt a tanácsot, amely elé panaszukat vinni kívánják.

Kisebbségi jogaink megfelelő bírói érvényesíthetése nélkül helyzetünk kedvező változását nem remélhetjük. A kisebbségi jog megsértése részben olyan sui generis cselekmények által történik, melyeket büntető törvénykönyvünk nem üldöz, és melyek elbírálására külön bíróságok hatáskörét indokoltnak látjuk.

De ezek a bíróságok nem hozhatnának megnyugtató ítéleteket, ha tanácsuk összeállításánál nem gondoskodnánk arról, hogy ezekben a jogászai szakértelem mellett, a gyakorlati élet ismerete, a különleges nemzetkisebbségi szempontok és a kormány általános kormányzati szempontjai is érvényesülhessenek. Ezért az a bíróság, mely a kisebbségi jog érvényesülését biztosítani hivatott, arbitrázs-szerű kell hogy legyen, amilyen bíróságok Románia területén is már többféle sui generis jogsértések esetén

⁵⁶ Alkotmánybíróság.

ítélkeztek, és amelyek különösen nemzetek közötti jogviták eldöntésénél erősen tért hódítanak.

Ilyen arbitrázszerű bíróságot létesít javaslatunk ötödik címe Kisebbségügyi Bíróság név alatt.

Ennek a bíróságnak négyféle hatásköre van. Közreműködik a Nemzeti Tanácsok első megalakulásánál. A Nemzeti Tanácsok választásainál választójogi bíróság. El dönti az országos kisebbségi nemzetek és a kormányhatalom között, valamint más érdekelték között a kisebbségi jogokból származó jogvitákat; végül büntetéseket szab azokra, akik e törvényben megállapított sui generis cselekményekkel kisebbségi jogokat sértenek.

Amíg második és harmadik hatáskörében egyfokúan jár el, addig a negyedikben a helyi felügyelőbizottságok (comitetul local de revizuire), illetőleg a Nemzeti Tanácsok büntető ítéletei ellen beadott panaszok felett másodfokúan, de minden esetben végérvényesen dönt.

Harmadik hatásköre két csoportra osztható, az egyik csoporthoz tartoznak a III. cím 4. fejezetében jelzett anyagi ellátások tekintetében felmerülő jogviták, a másodikkba a többi.

Az előadottak figyelembevételével a Kisebbségügyi Bíróság a Legfőbb Semmítőszék egyik tanácselnökének vezetése alatt olyan szervezetet nyer, hogy minden országos kisebbségi nemzet számára legalább egy Tanács legyen alakítható olyképpen, hogy a Tanácsba az elnök mellé egy az országos többségi és egy az illető országos kisebbségi nemzet tagjai közé tartozó szavazó bíró jusson. A Tanácsok minden egyes ügy tárgyalásánál kiegészülnek a kormány és az illető Országos Kisebbségi Nemzeti Tanács megbízottjával. Az ilyen ötös Tanács előtt azután még úgy a kormány, mint az illető Nemzeti Tanács védői (ügyvédei) működhetnek.

Minthogy azon etnikai kisebbségekhez tartozók, akik valamely országos kisebbségi nemzetnek nem tagjai, egyéni kisebbségi jogaikat illetőleg szintén kellő jogvédelemben részesítendő, ezek számára biztosítandó, hogy maguk jelöljék meg azt a Tanácsot, amely elé panaszaikat vinni kívánják.

Hogy a Kisebbségügyi Bíróság egyes Tanácsai előtt az illető országos kisebbségi nyelv is használható, a IV. címben előadottak után bővebben indokolnunk nem kell.

VI. CÍM

Záró intézkedés

60. §

Ezen törvény végrehajtásával és az ehhez szükséges utasítások kiadásával a miniszterelnök bízatik meg.

Indoklásra nem szorul.

Dr. Balogh Arthur: A székelly vallási és iskolai önkormányzat

I. A világháborút befejező békeszerződések megalkotói Európa új politikai térképének megrajzolásánál már a béketárgyalások megkezdése előtt a nemzetiségi elvet hangoztatták irányadónak. Wilson e részben tett különböző nyilatkozatai alapján jött létre a fegyverszünet. A békeszerződések megállapításánál azonban a népeknek Wilson által hangoztatott önrendelkezési jogát nem érvényesítették, illetve ezt csak a szövetségesek javára érvényesítették, és azt a körülményt, hogy a közép-európai nemzetiségi viszonyoknál fogva az új és megnagyobbodott államokba az uralkodóvá lett nemzetiségtől eltérő más nemzetiségeket is kebeleztek be, a kisebbségi szerződések és a békeszerződések megfelelő rendelkezései által igyekeztek ellensúlyozni.

A békeszerződések ama cikkeiben, amelyekben bizonyos államok a háborút vesztett államokkal szemben is elismerik azt a kötelezettségüket, hogy kisebbségi szerződéseket fognak kötni, általában a népesség többségétől faj, nyelv és vallás tekintetében eltérő lakosok „érdekei”-ről van szó (így a versailles-i békeszerződés 86, 93., a magyar békeszerződés 44, 47. cikkeiben stb.). A nemzetiség megtartása is kétségkívül érdek. A kisebbségi szerződések rendelkezései azonban a nemzetiség biztosítására teljesen elégtelenek. Nem nemzetiségi jogokat biztosítanak, illetve nem ily jogok megadására, hanem csak a jogegyenlőségből folyó, külön megnevezett jogok megadására kötelezik az államokat. Rendszerint nem a nemzetiségnek mint összességnek, hanem csak az ahhoz tartozó személyeknek biztosítanak jogokat. A nemzetiséget nem közvetlenül, hanem csak közvetve védik azáltal, hogy bizonyos egyéni jogok (nyelvhasználat, egyesületi jog, iskolai jogok) a nemzetiség érdekében felhasználhatók. A kisebbségi szerződések a nemzetiséget mint ilyent nem is említik. Még odáig sem mennek mint az 1849. évi frankfurti alkotmánynak, az 1848. évi kremsieri alkotmánynak és az 1867. évi osztrák alaptörvénynek a nemzetiség és nyelv megtartására és ápolására vonatkozó elvi kijelentései.

Nemzetiségi jogokról csak akkor beszélhetünk, ha a nemzetiség mint összszemélyiség nyer jogokat. A nemzetiség védelme, valódi nemzetiségi jogok megadása által, különböző módon eszközölhető. A törvényhozásban védelmét célozza a nemzeti választási kúriák rendszere, amelynél a választókerületek nem a különböző nemzetiségeket magában foglaló terület szerint, hanem az egy és ugyanazon nemzetiséghez tartozó választók szerint állapítatnak meg, amint ez az 1905. évi morvaországi és az 1910. évi bukovinai választótörvényekben meg volt valósítva. Ez a rendszer kizárta a parlamenti választásoknál a nemzetiségnek egy más nemzetiség által való majorizálását, és a parlament által alkotott szervezetekben a nemzetiség ügyeit saját képviselőinek hatáskörébe utalta.

A nemzetiség védelme eszközölhető továbbá azáltal, hogy a közfeladatok bizonyos köre az állami szervek hatásköréből kivételként és a nemzetiségnek mint közjogi személynek hatáskörébe utaltatik, vagyis a nemzetiségi önkormányzat által. Ez tárgyai szerint különböző terjedelmű lehet. A legkevesebb, amit e részben a nemzetiség követelhet, a kulturális önkormányzat, mivel a nemzetiség főleg a saját nyelvű kultúrában nyilatkozik meg.

A francia forradalomra visszamenő nemzetszuverenitási elv szerint a többség akarata az összesség akaratainak számít. Ez az elv azonban csak ott nem rejt magában igazságtalanságot, ahol állam és nemzet fedik egymást, ahol megvan a nemzetiségileg egységes nemzetnek kollektív akarata. A több nemzetiségből álló államban ellenben a többségi elvet nem lehet úgy értelmezni, hogy annál fogva a többségben levő nemzetiségnek joga van a kisebbségben levő nemzetiségek életének minden területe, tehát kultúrája felett is, rendelkezni. Míg a nemzetiségileg indifferens, általános érdekeknél (biztonság, jogrend fenntartása) a többségi és kisebbségi akaratok tárgya ugyanaz, a nemzetiségi kultúra kérdésében az akaratok tárgya nem ugyanaz, hanem különböző. A többségben levő nemzetiség a saját kultúráját akarja, a kisebbségben levő nemzetiségek pedig a maguk külön kultúráját kívánják. Az érdekek nem mennyiségileg, hanem minőségileg különbözők. Ennélfogva itt a többségi elv nem érvényesülhet, hanem a jogok teljesen egyenlők, minden nemzetiség csak maga határozhat saját kultúrájának kérdései felett.¹

A nemzetiségi kultúrának ezt a jogát, bár szerény mértékben, a kisebbségi szerződések is elismerik, amikor nem ugyan a nemzetiségnek mint összességnek, hanem a nemzetiséghez tartozó személyeknek nyelvi és iskolai jogokat biztosítanak, amelyeket ők a nemzetiségi kultúra érdekében felhasználhatnak. A nemzetiségi kultúrának a többségi nemzetiséggel egyenlő joga egyébiránt már a jogegyenlőségből következik, mert itt a jogegyenlőség nem azt jelentheti, hogy a kisebbségben levő nemzetiségeknek is joguk van a többségben levő nemzetiség kultúrájára, hanem csakis azt jelentheti, hogy joguk van saját kultúrájukra.

Szépen elismeri ezt az észtországi 1925. évi kultúraautonómiai törvény indokolása a következőkben: „Ha a jogegyenlőségnek érvényt akarunk szerezni, akkor a valamely kisebbséghez tartozó állampolgárok a nemzeti kultúrának ugyanazon fejlődési lehetőségeivel kell hogy bírjanak mint a többségi nép, amelynek nemzetileg sajátos fejlődését már saját állami szervei biztosítják. Kétségbevonhatatlan tény, hogy egyetlen nép sem képes egy más népnek kulturális szükségleteit úgy felismerni és kielégíteni mint az illető nép maga.”

Minden önkormányzat azon az eszmén alapszik, hogy a nagy állami közösségen belül vannak már létükből eredő külön érdekeik által egybetartott kisebb közösségek. Ámbár arra, hogy az a közösség önkormányzatot gyakorolhasson, szükséges az állam elismerése, mégis azt mondhatjuk, hogy a közösségnek már léténél és ezzel összekö-

¹ L. erre nézze Senior: *Das Minderheitsproblem und das sittliche Recht*, továbbá Raschhofer: *Hauptprobleme des Nationalitätenrechts* 28. s köv. lapok figyelemreméltó fejtegetéseit.

tött érdekeinél fogva saját ügyeinek intézésére természetes joga van, amelyet az állam pozitív jogilag elismerni tartozik. A kulturális önkormányzat is azt az eszmét fejezi ki, hogy a nagy állami közösség mellett megvan a kultúra nemzeti közössége, amelynek megvannak a többség által ki nem elégíthető saját érdekei. Raschhofer kiemeli, hogy egy nemzetiségnek jogi elismerése csak formailag konstitutív, tartalmilag azonban deklaratív hatású, mert a nemzetiség léte mint morális indíték a jogi elismerésre, az elsődleges. A nemzetiség jogi személyné tétele formailag mint jogok delegálása jelentkezik, anyagilag azonban eredeti jognak az elismerése (*i. m.* 80, 81.). Ez a kulturális önkormányzatra is áll.

II. A kisebbségi szerződések többrendbeli szűkebb körű önkormányzatokat biztosítanak. A román kisebbségi szerződés 11. cikke az erdélyi székelyek és szászok közületeinek vallási és iskolai ügyekben, a lengyel kisebbségi szerződés 10. cikke a lengyelországi zsidó közületeknek iskolai ügyekben, a görög kisebbségi szerződés 12. cikke pedig a görögországi pindusi valachok közületeinek vallási, jótékonyági és iskolai ügyekben adja meg az önkormányzatot.

A lengyel kisebbségi szerződésben a zsidók iskolai önkormányzatának felvételére a zsidó delegációk komitéjának a békekonferenciához intézett emlékirata és a lengyelországivá vált területeken a zsidó hitközségek régi iskolai jogai lehettek befolyással. A görög kisebbségi szerződésben a pindusi valachoknak biztosított önkormányzat előzménye az, hogy Románia Szerbiával és Görögországgal szemben azt kívánta, hogy a pindusi és macedóniai kutzo-valachoknak egyházi és iskolai önkormányzatot adjanak és Romániának joga legyen ezeknek iskoláit segíyezni, ami az 1913. július 28-i bukaresti békében elismertett.

A kisebbségi szerződések létrejövetelének körülményeire a legújabb időkig igen keveset tudtunk, így a román kisebbségi szerződésre vonatkozólag is. Azt már Temperley munkájából megállapíthatjuk, hogy a romániai magyar, székely, német és más kisebbségeknek helyi igazgatási ügyekben adandó önkormányzatról volt szó.² Bővebb felvilágosítást nyerünk a főtanács (Clémenceau, Wilson, Lloyd George) által szervezett Új államok bizottsága amerikai tagja, David Hunter Miller, nálunk persze hozzáférhetetlen *My Diary at the Conference of Paris* című munkájának újabban megjelent XIII. kötetéből, amelyet Baranyai Zoltán ismertet kimerítően a Magyar Szemle 1931. évi 2. és 3. számában (190–200, 285–296.).

E szerint az Új államok bizottsága 1919. május 24-i 12. üléséből levelet küld Brătianunak, amelyben a következőket közli: „A bizottság tudomásul vette az erdélyi kormány nyilatkozatát, amelyet értesülései szerint a román kormány is helyesel. E nyilatkozat szerint az erdélyi kormány a magyar, »cekler«, német és más kisebbségeknek teljes autonómiát biztosít a helyi közigazgatást, nevelésügyeket és az egyházi életet illetően, de a bizottság munkáját nagyon elősegítené, ha hamarosan hiteles információkat kaphatna a román kormány ebbeli álláspontjáról.” A Kormányzó Tanács nem képviselhette Romániát a békekonferencia előtt. Külön nyilatkozatot ahhoz

2 *A history of the Peace Conference*. V. 128.

nem intézhetett. Ennélfogva „az erdélyi kormány nyilatkozata” alatt csak az 1918. november 18-i gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozatait, illetve ezeknek 1. és 2. pontjait érthetjük. Ezeket sem Brătianu, sem „a román kormány” éppen nem helyeselte, tehát a bizottságnak ebbeli értesülései egyáltalában nem feleltek meg a valóságnak, hacsak hangulatkeltés céljából nem látták jónak román részről odakint az ellenkezőt elterjesztetni. Erre azonban alaposan rácsáfol Brătianunak a bizottsághoz intézett levele, amelyet a május 27-i 13. ülésben olvastak fel. A levél szerint: „Románia teljes egyenlőséget biztosított összes állampolgárainak minden faji vagy vallási különbség nélkül mind a vallási mind a politikai jogok és szabadságok terén. A romániai kormány Erdély, Besszarábia és Bukovina képviselőivel egyetértésben elhatározta, hogy biztosítani fogja a kisebbségek jogait és szabadságát a közigazgatás tág decentralizációja által, azonkívül az idegen („alien”) lakosságnak szabad fejlődést biztosít nyelvi, nevelési és egyházi ügyekben. Románia elfogad minden olyan kötelezettséget, amit a Nemzetek Szövetsége tagállamai saját területükre vonatkozólag elfogadnak. De Románia semmi körülmények között nem tűrheti idegen államok intervencióját saját törvényei végrehajtása körül.” Szóval a Brătianu-féle mentalitás kisebbségi jogok helyett közigazgatási decentralizációt ígért, de közigazgatási törvényében még ezt sem váltotta be. Tudjuk, hogy Brătianu makacskodásával semmit sem ért el. A kisebbségi szerződést az utódjának alá kellett írnia.

Az Új államok bizottságának június 7-i ülésében az angol delegátus betérjeszti a székely és szász vallási és iskolai önkormányzatra vonatkozó szakaszt, amelyet június 10-én elfogadnak vita nélkül. A július 16-i ülésben elfogadják a bizottságnak a főtanácsához intézett jelentését. A jelentés hangsúlyozza, hogy Románia nem tartotta meg a berlini szerződésben a zsidókra nézve vállalt kötelezettségét. Azután azt mondja a jelentés: „A román kormány által tervezett törvényhozási és közigazgatási reformok nem teljesen elegendők ahhoz, hogy megnyugtassák a győzelem folytán Romániához került összes faji és vallási kisebbségeket. A Szövetséges és Társult Főhatalmak *nem érezhetik magukat felelősségük alól feloldva, ha a romániai kisebbségeket átengedik a belső törvényhozás rendelkezéseinek.*” Az önkormányzatra nézve azt mondja a jelentés: „Szász és székely »enclave«-ok megléte Erdélyben kívánatossá teszi azt, hogy kulturális autonómia kis mértékben [„a small measure of cultural autonomy”] megadassék nekik, ha közös tradícióik és az erős helyi érzés összhangba hozható a tágabb nemzeti hazafiassággal, anélkül hogy konfliktusba kerülne vele. A tervezet 2. cikke [a szerződés végleges szövegében a 11. Cikk] biztosít e kompakt kisebbségeknek bizonyos mértékű autonómiát [“would assure to these compact minorities a certain measure of autonomy”] iskolai és vallási ügyekben, amely jogok természetesen a román állam ellenőrzése mellett lesznek gyakorlandók.”

Így jött létre a román kisebbségi szerződés 11. cikke, amely szerint: “Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székelyek és szászok közületeinek a román állam ellenőrzése mellett vallási és iskolai kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.”

Közelfekvő a feltevés, hogy a helyzetről ennél a kérdésnél is tájékozatlan bizottság elé román részről azt tárták, hogy a Romániához csatolandó területeken számottevő, zárt tömegben élő kisebbségeket csak az erdélyi székelyek és szászok alkotnak, legfeljebb ezek részére lehet szó tehát bizonyos önkormányzat megadásáról. Erre vall Temperleynek az a helye is, ahol az "izolált" erdélyi székely és szász közületekről beszél (*i.m.* 149.). A bizottság arról is hallhatott, hogy ezek a kisebbségek vallási és iskolai ügyekben régi időkbeli származó önkormányzattal bírnak. Duparc is utal arra, hogy a megadott önkormányzat a már elnyert helyzetet akarja megerősíteni.³ Ezek a körülmények és a román vonakodás, az önkormányzatnak szélesebb teret adni, idézheték elő, hogy a székely és szász közületeknek a vallási és iskolai önkormányzatot biztosították, amit a sváboknak nem adtak meg, dacára annak, hogy ezek nagyobb számúak a szászoknál (240 000 szász, 360 000 sváb) és úgy, mint a szászok, szintén csak két tömbben élnek (bánsági és Szatmár vidéki svábok).

Nem lévén közelebből tájékozva a szerződés illető cikkének létrejöttét illetőleg, annak magyarázatánál a hasonló szerződési rendelkezésekkel való összevetésre, a jogszabály-magyarázat általános elveire, továbbá az önkormányzat fogalmából és a rendelkezés szavaiból vonható következtetésekre vagyunk utalva. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az önkormányzat magyarázatánál azt sem, hogy annak felvételét az angol delegátus javasolta. Tehát az önkormányzat magyarázatát az angol felfogás szerint kell elfogadnunk.

III. A szerződés szerint Románia „hozzájárul” ahhoz, hogy az említett önkormányzatot „engedélyezze”. Ez nemzetközi kötelezettség vállalása a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal szemben, amelynek teljesítése a szerződés 12. cikke értelmében a Nemzetek Szövetségének garanciája alá van helyezve, és amelynek nem teljesítése esetében beáll az ugyanezen cikkben foglalt eljárás lehetősége. A szerződés szóban levő 11. cikke nem tartozik ama cikkek közé, amelyeket Románia alaptörvényeinek köteles elismerni (csak a 2-8. cikkek ilyenek). Ez azonban nem változtat azon, hogy Románia mint nemzetközi kötelezettséget a 11. Cikket is teljesíteni tartozik. A nemzetközi kötelezettség teljesítésére Romániának megfelelő törvényt vagy törvényeket kell hoznia. Ez esetben ez annyival szükségesebb, mert önkormányzat megadásáról, vagyis a közfeladatok egy részének bizonyos közületre való átruházásáról van szó. Ennek alkotmánytörvény jellegű törvényben kell történnie, amely csak az alkotmánytörvények megváltoztatására előírt módon változtatható, mert a nemzetiségnek biztosítékkal kell bírnia a megváltoztatással szemben.

Az önkormányzat által az annak tárgyát képező közfeladat kivétetik az állami szervek hatásköréből, és a nemzetiséget képező államatagok hatáskörébe utaltatik. A nemzetiség közjogi alannyá lesz, működésére, a közfeladat ellátására szubjektív joggal bír. Törvényes hatáskörét a kormánnyal szemben nyilvánjogi (közigazgatási) bíráskodással kell védenie. Ennek következtében:

3 *La protection des minorités.* 264.

a) A székely nemzetiséggel szemben nem áll fenn a román kormánynak a kisebbségi szerződés 10. cikke értelmében az a kötelezettsége, hogy magyar tannyelvű elemi iskolákat állítson és tartson fenn. Nemcsak nem áll fenn ez a kötelezettsége, de az önkormányzat következtében ily iskolák felállítására és fenntartására nincs is joga, és a fennálló ily iskolák a székely iskolai önkormányzat megvalósításakor átadandók az önkormányzatnak. Az állam a székely megyékben csak az ott lakó románok számára állíthat fenn és tarthat fenn iskolákat. Ezeknek költségeivel azonban a székelyek nem terhelhetők.

b). Az önkormányzat a közület joga és kötelessége lévén, ez a feltétlen jogot jelenti iskolák létesítésére és fenntartására. Vagyis az iskolák létesítése nem köthető a kormány engedélyéhez. A román magánoktatási törvénynek sem az iskolák engedélyezésére vonatkozó, sem az önkormányzattal ellenkező egyéb rendelkezései nem alkalmazhatók az önkormányzati iskolákra, mert ezek nem magániskolák, hanem a nyilvános iskolákkal egyforma jogi jelleggel bírnak. Egyébiránt az engedélyezés a kisebbségek által létesített, nem önkormányzati iskoláknál sem fogadható el, mert a kisebbségek iskolalétesítési joga – román kisebbségi szerződés 9. cikke – feltétlenül fennálló jognak tekintendő. Ehhez képest a kormány csak kifogást emelhet a törvényszerű követelményeknek meg nem felelő iskola megnyitása ellen, engedélyezési jog azonban meg nem illetheti.⁴ Nem illetheti meg a kormányt az önkormányzati iskolák bezárásának joga sem.

c) A székely iskolai önkormányzatnak közfeladat lévén átengedve, az közhatalmat, hatósági jogokat gyakorol. Szervei hatósági szervek, és az általa teljesített közfeladatmegoldásnak ugyanaz a jogi jellege van mintha azt az állam teljesítené. Tehát az önkormányzati iskolák látogatásával elég tétetik a tankötelezettségnek, ezek az iskolák az államiakkal mindenben egyenrangú nyilvános iskolák, az önkormányzat által tagjaira nézve megállapított adók köztartozások, amelyek az állami köztartozások módján hajthatók be.

IV. Az önkormányzat „az erdélyi székelyek és szászok közületeinek” („aux communautés des Szekler et des Saxons, en Transylvanie”) van biztosítva.

A „communautés” kifejezés (mindig többes számban) több szerződésben előfordul. A lengyel kisebbségi szerződés 10. cikke szerint a „communautés juives” által kijelölt iskolai bizottságok osztják el a közsegélyt, amely bizottságok az iskolák szervezését és igazgatását is eszközlik. A „communautés juives” kifejezés a zsidó hitközségeket jelenti, ezeket illetvén meg régtől fogva a lengyellé vált területeken a zsidó iskolák szervezése. A görög kisebbségi szerződés 11. cikkében a pindusi valach „communautés” számára van az egyházi, jótékonyági és iskolai helyi önkormányzat biztosítva. Itt a „communautés” alatt szintén a vallási közösséget, a hitközségeket kell érteni. A sevres-i török békeszerződés 148. cikke szerint az etnikai, nyelvi és vallási kisebbségeknek nevelési és jótékonyági célokra biztosított közsegély az érdekelt

4 L. erre nézve bővebben a szerzőnek *A kisebbségek nemzetközi védelme* c. munkáját. 155. s köv. lapok..

„communautés” jogosult képviselőinek lesz kifizetve. Itt tehát a „communautés” már nemcsak a vallási, hanem az etnikai és nyelvi közösségeket is jelenti.

A román kisebbségi szerződés 11. cikkében foglalt „communautés” kitéltet sem korlátozhatjuk csak a vallási közösségekre. Ezt még akkor sem fogadhatjuk el, ha abból indulunk ki, hogy a szerződés a létező állapotot akarta fenntartani, mert iskolákat Erdélyben nemcsak a felekezetek, hanem a községek is tartottak fenn. Ha olyan értelmezést akartak volna adni a rendelkezésnek, hogy a vallási és iskolai kérdésekben való önkormányzat alanyai csak a vallásos közösségek, akkor ezt világosan ki kellett volna fejezni. A rendelkezésben vallási és iskolai kérdésekben való önkormányzatról, vagyis vallási és nyelvi jogokról van szó. A vallási jogoknak alanyai a vallási közösségek. A nyelvi jogoknak (iskolai kérdések) alanyai azonban nem a vallási közösségek lehetnek, hanem annak alanya az önkormányzat mellett csakis az egész nemzetiség lehet. A „communautés” kitéltet tehát csak úgy értelmezhetjük, hogy a vallási kérdésekben való önkormányzat a vallási közösségeknek, vagyis az egyházaknak, míg az iskolai kérdésekben való önkormányzat a székely nemzetiségi közületnek van megadva. Hogy utóbbi a községnek lenne megadva,⁵ már csak azért sem fogadható el, mert a község kifejezés elő sem fordul a rendelkezésben. „Communautés” és nem „communes.” A kulturális autonómia nem területi, terület a szerződésben sem említetik. Mindez kizárja azt, hogy annak alanya a politikai község legyen.

Az iskolai kérdésekben való önkormányzat alanya tehát a székelyek összessége. Itt tehát valódi nemzetiségi joggal állunk szemben, amennyiben a nemzetiség védelme nem az egyeseket megillető egyéni jogok által, hanem a nemzetiséget mint összszemélyt megillető önkormányzati jog által biztosítatik. Ez a jog nem az egyeseket megillető jogok összeadásából áll elő (mint abban az esetben, ha a kisebbséghez tartozó állampolgárok iskola létesítésére és fenntartására egyesülnek vagy művelődési egyesületet alakítanak), hanem a nemzetiséget mint összességet megillető osztatlan jog, amelynek az egyesek csak hordozói, de nem alanyai. Nem a nemzetiséghez tartozó egyes személyek érdekei, hanem a nemzetiségnek mint összességnek érdeke ismertetik el jog által védett érdekként. A nemzetiségnek mint egésznek elismerése kivételt állapít meg a kisebbségi szerződések általános jogi rendszere alól, mert azok a kisebbségeket mint egészeket rendszerint el nem ismerik.

A szerződés vonatkozó rendelkezése az erdélyi székelyekről beszél. A székely nép azonban a magyartól különálló nemzetiséget nem alkot. Ilyet 1848 előtt sem alkotott, amikor a három erdélyi nemzet: a magyarok, székelyek és szászok területi önkormányzattal bírtak és a székelyeknek külön közjogi szervezete volt. Az önkormányzatra jogosultaknak tehát nemcsak a székely eredetű magyarokat kell tekintenünk, hanem a velük együtt lakó nem székely eredetű magyarokat is minthogy köztük nemzetiségi, nyelvi különbség nincsen. Az önkormányzatban való részvételt nem lehet

5 Amint ezt Fauchille állítja: *Traité de droit international*. I. 810. Továbbá Auerhahn: *Die sprachlichen Minderheiten in Europa*. 123. Míg Buza L. szerint az önkormányzattal az egyházi és politikai községek vannak felruházva: *A kisebbségek jogi helyzete*. 97.

családi leszármazás kutatásához kötni. A székely közület alatt tehát mindazokat a magyarokat kell érteni, akik a történelmi Székelyföldön (vagyis a volt Maros-Torda, Csík, Udvarhely, Háromszék és Torda-Aranyos megyékben volt székely székek területén) laknak.

A székely iskolai önkormányzat nem területi, hanem csakis személyes alapon valószínűsíthető meg. A szerződés e tekintetben sem mond semmi közelebbit. Ahol területi alapon akartak önkormányzatot adni, ez ki van fejezve a szerződésben. Így a csehszlovák kisebbségi szerződésben az önkormányzat a Ruténföldnek, tehát egy meghatározott területnek, amelyen nemcsak rutének, hanem más kisebbségek is laknak, van biztosítva. A politikai önkormányzat csak területi alapon lehetséges. A kulturális önkormányzat azonban területi alapon nem valószínűsíthető meg, mert akkor kiterjedne a területen lakó egyéb nemzetiségekre is, ami a jogintézmény természetével és céljával, a nemzetiségi kultúrák egyenlő jogával ellenkeznék. (A székelyek száma kb. 500 000. Az általuk lakott megyékben azonban több-kevesebb román lakosság is van. Így a mai Csík megyében 79,8% magyar és 20,2% román, Udvarhely megyében 93,2% magyar és 3,9% román, Háromszék megyében 76% magyar és 19,9% román lakosság van.) Az önkormányzat a nemzetiségnek van biztosítva, tehát mindazoknak, akik hozzá tartoznak. A „helyi önkormányzat”-ból („autonomie locale”) nem lehet azt a következtetést vonni mintha az önkormányzat nem személyes, hanem területi lenne.⁶ Minden kulturális önkormányzat természeténél fogva a személyes rendszeren kell hogy alapuljon.

Az önkormányzat szükségessé teszi annak megállapítását, hogy kik tartoznak a közülethez. Ennek a nemzetiségi összeírással és nyilvántartással (nemzetiségi regiszter) kell megfelelni. A nemzetiséghez tartozásnak a szabad bevalláson kell alapulnia. Ez semminemű hatósági felülvizsgálatnak vagy kétségbevonásnak tárgyát nem képezheti. A felvételt kérelemhez kell kötni, mert az önkormányzat nemcsak jogokat, hanem köteleességeket is foglal magában. A nemzetiségi regisztereket az önkormányzat vezeti.

V. Kérdés, mit kell értenünk a „helyi önkormányzat” („autonomie locale”) alatt. Ugyanez a kitétel fordul elő a görög kisebbségi szerződés 12. cikkében. A helyi önkormányzat kitételből nem lehet arra következtetnünk mintha a szerződést megalkotók előtt az önkormányzatnak csak helyi szervezete lebegett volna és az önkormányzatnak egyetemes szervezetét ki akarták volna zárni. A „helyi” csak a központi kormányzattal való ellentétet jelenti, vagyis az angol felfogás szerinti központi és helyi kormányzatot (Central Government és Local Government), mivel ott minden helyi kormányzatot az önkormányzat lát el. A „helyi önkormányzat”-ot tehát nem lehet úgy értelmezni, hogy az csak a legkisebb közigazgatási egységre, a községre, terjed ki.

Hogy a „helyi önkormányzat” alatt nem a községit kell érteni, az a következőkből is kitűnik. A csehszlovák kisebbségi szerződés 11. cikke szerint a rutén terület

6 Amint ezt Mandelstam teszi: *La protection internationale des minorités*. 129, 130. Hasonlóképpen Strupp: *La situation juridique des Macédoniens en Yougoslavie*. 13.

tartományi gyűlésének hatáskörébe tartozik többek közt a „helyi közigazgatási kérdésekben” („en matirre - d'administration locale”) való törvényhozás. Hunter-Miller könyvéből tudjuk, hogy Benes kijelentette a bizottság előtt, mivel a bizottság előbb már úgyis elhatározta az autonómiát, hogy dacára a rutén nép elmaradottságának, a csehszlovák kormány hajlandó „egy lehető legtágabb helyi autonómiát” adni. Ez tehát semmi esetre sem lehet csak a községe kiterjedő. Ezt a bizottság későbbi határozata is kifejezi. Ugyanis Benes, megfélemlítve korábbi kijelentéséről, később azt kérte, hogy a „helyi közigazgatás” helyett „községi közigazgatás” tétessék, ezt azonban a bizottság visszautasította. Nem is lehetne összeegyeztetni a tartománygyűlésnek az egész területre kiterjedő törvényhozói hatáskörével, hogy közigazgatási ügyekben ez csak a községi igazgatásra terjedjen ki. A „helyi közigazgatás” tehát itt is csak a központinak az ellentéte.

VI. Az önkormányzat vallási és iskolai kérdésekre („en ce qui concerne les questions religieuses et scolaires”) van biztosítva. A vallási kérdésekben az önkormányzatot a történeti fejlődés úgy a székegyházakra mint a szászokra már régen megoldotta. A székegyházakra nézve az Erdélyben szintén önkormányzati alapon szervezett római katolikus státus, továbbá az erdélyi református és unitárius egyház önkormányzata által, a szászokra nézve pedig az evangélikus országos egyház önkormányzata által.

Felmerül az a kérdés, hogy minő fokú iskolákra terjed ki az önkormányzat, és hogy az az iskolákon kívül más művelődési intézetekre is kiterjed-e. A szerződések közt csak a lausanne-i török békeszerződés 40. cikkében van határozottan kimondva, hogy a kisebbségekhez tartozók mindennemű iskolákat („toutes écoles”) létesíthetnek és tarthatnak fenn (a sèvres-i békeszerződés 147. cikke a felső iskolákat külön is megemlíttette). A többi szerződés vonatkozó rendelkezése (román kisebbségi szerződés 9. cikke) általában csak iskolákról beszél. Még abban az esetben is, ha ezt a felső iskolákra nem vennők kiterjedőnek, azt kell mondanunk, hogy az önkormányzat joga mindennemű iskolákra, tehát felső iskolákra is kiterjed, mert az önkormányzat a saját nyelven való művelődés lehetőségét a rendesnél nagyobb mértékben kívánja biztosítani. Kiterjedőnek kell azt továbbá vennünk nemcsak az iskolákra, hanem mindennemű művelődési intézetekre is mint amelyek a kultúrának szintén eszközei.

Iskolai kérdések alatt az iskolák és egyéb művelődési intézetek összes ügyeit kell érteni. Ide tartozik tehát elsősorban az, hogy az önkormányzat minő iskolákat létesít és tart fenn, továbbá a tantervnek és a tanszemélyzet minősítésének az általános jogszabályokat kiegészítő megállapítása. Minthogy az önkormányzatnak célja a nemzetiség kultúrájának biztosítása, a saját nyelven való tanulást a legszorosabban kell értelmezni. Ennélfogva ki kell zárva lenni annak, hogy a tantárgyak egy részének az államnyelven való tanításával kettős tannyelv legyen. Az államnyelv mint tantárgy oly mértékben tanítandó, hogy abban az iskola fokának megfelelő jártasság legyen szerzhető. Ide tartozik továbbá az államérvényes vizsgálatok tartása és ugyanilyen bizonyítványok kiadása, a tanszemélyzet alkalmazása és fegyelmezése.

VII. A kisebbségekhez tartozók bírnak azzal a joggal, hogy az általuk saját költségükön létesített iskolákat igazgathatják és ellenőrizhetik („diriger et controler”, a román kisebbségi szerződés 9. cikke). Az önkormányzati jog ennél több. Abban mindaz benne foglaltatik, ami az önkormányzat fogalmából következik. Ezek részben általános vezetési (kormányzati), részben ügyintézési (igazgatási) funkciók. Ennek megfelelőleg:

a) Az önkormányzat tagjaira nézve kötelező szabályokat létesíthet. A szabályalkotásnak tárgya mindaz lehet, amire az önkormányzat kiterjed. Az az általános szabály, hogy az önkormányzat működése az általános törvényekkel nem ellenkezhetsen, a kulturális önkormányzatra nézve is áll ugyan. Az önkormányzat az államnak az oktatásügyhöz fűződő érdekeit nem veszélyeztetheti (így a minimális tanterv, az oktató személyzet minimális képesítése, a közegészségügyi követelmények tekintetében). De viszont az állam sem tehet olyan törvényes intézkedéseket, amelyek az önkormányzat fogalmával ellenkeznek, mert különben az önkormányzat biztosításának nem lenne semmi értelme.

b) Az önkormányzat a törvényes korlátok közt szervezetét, a szervek működését és hatáskörét maga állapíthatja meg, és e szerveket maga alkothatja meg. A szervezetnek az egész önkormányzati közületre kiterjedő össz-szervezetnek kell lennie. A „helyi önkormányzat” nem azt jelenti, hogy az önkormányzat össz-szervezettel nem bírhatna. Annak a felvételére, hogy az önkormányzattal a már meglevő organizációk ruháztatnak fel,⁷ semmi alap nincsen. Duparc a helyi önkormányzathoz szintén azt fűzi hozzá, hogy nincsen semmiféle szerv megállapítva a szerződésben, amely össze-sítené, központosítaná („centralise”) a kisebbséget és képviselné az állammal szemben (*i.m.* 260.). Hasonlóképpen Bruns is kiemeli, hogy a szerződés nem állapít meg kötelezettséget egy nyilvánjogi kulturális központi szervezet létesítésére.⁸ Mindebből azonban egyáltalában nem következik, hogy a kisebbség össz-szervezetét ki akarták volna zárni. A szervezetre nézve a szerződés semmi közelebbi rendelkezést nem foglalt magában. Viszont az össz-szervezet a kulturális önkormányzattal, és azzal, hogy az az egész nemzetiségnek, a közületnek van biztosítva, vele jár. Ha az össz-szervezet ki volna zárva, akkor az önkormányzatnak kevesebb joga lenne mint amennyi a székhely-magyar kisebbséghez tartozókat az általános iskolai jogok alapján megilletik, mert ezek alapján ők alkotnának egy, az egész székhelysége kiterjedő iskolai egyesületet.

Megállapítandó lenne tehát egy, az egész közületre kiterjedő hatáskörrel bíró határozó szerv (tanács) és egy ugyanily hatáskörrel bíró intéző szerv, míg a helyi ügyinté-zést (igazgatás) a helyi (városi, községi) szerv végezné. A szervek a nemzetiégi regisz-terbe felvett nemzetiégi tagok választása útján alkotnának meg. Az önkormányzat megalakításánál a közigazgatási szervek közreműködését a választásoknál nem lehetne mellőzni. A későbbi választásokat az önkormányzat helyi szervei vezetnék.

⁷ Amint ezt Buza L. állítja: *A kisebbségek jogi helyzete*. 97.

⁸ *Minderheitenrecht als Völkerrecht*. 35.

c) Az önkormányzat költségeiről, tehát úgy az iskolák mint az önkormányzati szervezet költségeiről, az államnak kell gondoskodnia. Ez a költségekről való gondoskodás nem azonos az államnak azzal a kötelezettségével, hogy a kisebbségek által fenntartott iskolákat segítse (a román kisebbségi szerződés 10. cikke). Egészen téves volna azt mondani, hogy mivel a kisebbségek saját költségükön létesíthetnek iskolákat (a román kisebbségi szerződés 9. cikke), tehát az önkormányzat költségei is kizárólag a kisebbséget kell hogy terheljék. Amikor a kisebbségek a 9. cikk alapján létesítenek iskolákat, csak az állammal konkuráló tevékenységet, közfeladat-megoldást végeznek. Vagyis az állam megengedi, hogy ők is kifejtthessenek olyan tevékenységet, amely állami feladat, amint ez a nyugati államokban általában megvan, sőt Angliában az iskolaügy egyáltalában nincs is államosítva, az állam szerepe csak a községek, egyházak által létesített és fenntartott iskolák ellenőrzésére terjed ki. A kisebbségeknek ez a tevékenysége nem mentesíti az államot attól, hogy ugyanazon tevékenységet kifejtse, mivel éppen csak az államával konkuráló tevékenység. Az önkormányzatnál ellenben nem az állami tevékenységgel konkuráló tevékenységről, hanem az állami tevékenységet helyettesítő, az önkormányzat fogalmánál fogva azt kizáró közfeladat-megoldásról van szó. Ezért kell a költségeket az államnak viselnie. Ha nem így volna, akkor az önkormányzat itt ismét kedvezőtlenebb helyzetben lenne mint a kisebbségnek ily tárgyú, nem önkormányzati tevékenysége, amelyet az állam segíteni tartozik (a román kisebbségi szerződés 10. cikke). Ha az állam az önkormányzatnak is csak ezt a segítyt adná, az nem állna arányban azzal a teherrel, amelyet az iskolaügynek kötelező ellátása az önkormányzatra nézve jelent.

A költségeket illetőleg legigazságosabbnak látszik, ha megállapítatik, hány százalékat fordítják az állami bevételeknek iskolai célokra és a székhely község által fizetett adóknak ugyanezen százalékat adja az állam az önkormányzat költségeire. E mellett az önkormányzatnak bírnia kell a joggal, hogy szükség esetén tagjainak anyagi segítségét adók útján igénybe vegye. A költségvetésre és az önkormányzati adókra nézve a kormány jóváhagyási joga elvileg nem tagadható meg. Alig szükséges mondani, hogy az önkormányzatnak magánjogi személyiséggel is kell bírnia, képesnek kell lennie magánjogok szerzésére és kötelezettségek elvállalására.

d) Az önkormányzatnak szükségképpen bírnia kell a konkrét ügyintézésnek, igazgatásnak jogával, ami az önkormányzat fogalmában benne foglaltatik.

VIII. A szerződés illető rendelkezése az önkormányzatot a román állam ellenőrzése mellett biztosítja. Az önkormányzat azt jelenti, hogy bizonyos kollektivitás maga kormányozza és igazgatja magát egy magasabb kollektivitásnak, az államnak felhatalmazásából, amely maga is kormányozhatná és igazgathatná ama kollektivitást (Laband). A magasabb kollektivitásra nem lehet közömbös, hogy az alsóbb hogyan látja el a reáruházott feladatot. Innen az állam ellenőrzési joga az önkormányzattal szemben. Ez az ellenőrzési jog arra terjed ki: 1. hogy az önkormányzat a reábízott közfeladatot valóban teljesítse, mert az önkormányzat nemcsak jog, hanem köteles-

ség is; 2. kiterjed továbbá ez az ellenőrzési jog arra, hogy az önkormányzat a törvényes határokon belül maradjon.

Az a felügyeleti jog azonban, amely a kormányt az egyéb tárgyú önkormányzati működésekkel szemben megilleti, a kulturális önkormányzattal szemben ennek természeténél fogva nem illetheti meg. Ennélfogva sem az önkormányzat által alkotott szabályok (rendeletek), sem az ügyintézési határozatok, sem a szervek választása nem köthető a kormány jóváhagyásához. Mindezek ellen csak közigazgatási bírósági panasznak lehet helye az érdekelt felek vagy az illetékes minisztérium részéről. A kormányt a megsemmisítés joga sem illetheti meg, annál kevésbé az új intézkedés, reformálás joga. Ellenőrzési jogából folyólag a kormány a választott szervezeteket ismételt hatásköri túllépés esetében feloszthatja, de bizonyos rövidebb határidőn belül új választás tartandó, közben a szervek folytathatván működésüket. Ezen szervezeteknek a kormány által kinevezett ideiglenes szervekkel való helyettesítése nem engedhető meg.

Románia a kisebbségi szerződés 11. cikkében biztosított önkormányzatot mindaddig nem valósította meg. A székely megyék el vannak árasztva állami elemi iskolákkal, amelyek a kisebbségi szerződés 10. cikkéből folyó ama követelménynek, hogy ezekben a gyermekek anyanyelvükön taníttassanak, egyáltalában nem felelnek meg. A román iskolai törvények tele vannak olyan rendelkezésekkel, amelyek az iskolai önkormányzattal elvi ellentétben állanak. Az önkormányzat megvalósítása esetében ezek a rendelkezések az önkormányzattal szemben érvényben nem maradhatnak.

Az iskolai önkormányzat megvalósítását eddig sem a magyarok, sem a szászok, akiknek ugyanez az önkormányzat van biztosítva, nem követelték. A pindusi valachoknak biztosított vallási, jótékonyági és iskolai önkormányzaton kívül a kilenc szerződésbe foglalt kisebbségvédelemnek ez az egyetlen rendelkezése, amelynek megvalósítását az érdekeltek nem kívánták. Ez mindenesetre feltűnő jelenség. Hogy a szászok az iskolai önkormányzat megvalósítását eddig nem kívánták, azt talán abból lehet megmagyarázni, hogy ők a kisebbségellenes román iskolapolitikának hátrányait nem érzik annyira mint a többi kisebbségek. Ami azonban a székelyeket illeti, semmi esetre sem lehet helyeselni azt, hogy az iskolai önkormányzat alaptalan aggályok miatt ne követeltessék, amikor annak követelésére nagyon is nyomós okok vannak.

Az önkormányzat megvalósítását illetőleg főleg az látszott nehézséget képezni, hogy a fennálló felekezeti iskolák hogyan lesznek az önkormányzatba beleilleszthetők. Ez azonban nem okoz semmi nehézséget. A felekezeti iskolák az önkormányzat mellett is megmaradhatnak, mert a székely közület kimondhatja, hogy az önkormányzatot az általa létesített iskolák mellett a felekezeti iskolákkal is akarja megvalósítani. A felekezeti iskolák mai helyzetével szemben a változás csak abban állna, hogy nekik is el kellene fogadniuk az önkormányzat szabályozó és ellenőrző tevékenységét. Vagyis azt a tevékenységet, amelyet velük szemben ma az állam gyakorol, jövőben az önkormányzat gyakorolná, amit végül is nyugodtan elfogadhatnak.

Angelescu ma is változatlanul fennálló iskolapolitikájának súlyos hátrányai a székely iskolákra nézve mindjobban mutatkoznak. Az elemi iskolai törvény értelmé-

ben az állami elemi iskolák létesítési és összes fenntartási dologi kiadásait a községek viselik. A kisebbségeknek ilyformán kettős terhet kell viselniök, mert adóikkal hozzá kell járulniok az állami iskolák költségeihez, ezenkívül pedig még felekezeti iskoláikat is segíteniök kell. Ezt a kettős terhet a székelység fokozottabb mértékben viseli mint más kisebbségek, mert az Angelescu-féle iskolapolitika különösen a székelyek között erőltette az állami iskolák létesítését. Minthogy pedig ezek az iskolák csak a hivatalos kimutatásokban magyar tannyelvűek, a valóságban nem (Csík megyében egyetlen magyar tannyelvű állami elemi iskola sincs), és csak a székelyek „visszarománosításának” célját szolgálják, ennél fogva a székelység nemcsak neki a kisebbségi szerződésben biztosított azzal a joggal nem bír, hogy az állami elemi iskolákban anyanyelvén tanulhasson, hanem még köteles a többség kultúráját és elnemzetietlenítő törekvését támogatni. Nincs az a kimagyarázás, amely ezt a helyzetet a kisebbségi szerződéssel össze tudná egyeztetni.

A székelység eme helyzetének az eredménye, hogy a gyermekek nagyobb része nem a felekezeti iskolákat, hanem a „magyar tannyelvű” állami iskolákat látogatja, amelyekben ugyan ingyenes oktatásban részesül, de ez az oktatás – minthogy a székely gyermek románul nem tud, a regáti tanító viszont magyarul nem tud – olyan, hogy az elemi iskola elvégzésekor a gyermeknek semmiféle tanultsága nincsen, aminthogy nem is lehet. E mellett ez az állapot az elnemzetietlenítésnek legbiztosabb útja, ami mégiscsak gondolkodásba ejtő kellene hogy legyen. Ilyen körülmények közt a meddő tanakodásnak igazán nem lehet továbbra helye, és az önkormányzat megvalósítását sürgető elhatározásnak itt a legfőbb ideje. Már az eddigi halogatás is súlyos kisebbségi kárt jelent, mert az önkormányzat mellett a magyar kisebbségellenes iskolapolitikának legalább a magyarság egy tekintélyes részére való érvényesülését meg lehetett volna akadályozni.

Erdélyi Múzeum, 1931. 10–12. sz. 340–354. p.

Paál Árpád: Törvény a székely községek közművelődési önkormányzatáról, a Párisban 1919. december 19-én kötött nemzetközi szerződés 11. cikke alapján

BEVEZETŐ MEGHATÁROZÁSOK

1. §. Székely község (communaute des Szeklers) azoknak a román állampolgároknak a szervezett összessége, akik Erdélyben a történelmi Székelyföldön és ennek közvetlenül összefüggő szomszédsága területén állandó lakosok, magukat magyar anyanyelvűeknek vallják és szervezetük alapjaként magukat közös összeírásba foglaltatják.

A székely község rendeltetése, hogy a részére kijelölt területen tagjainak egyházi és iskolai ügyeit, az állam felügyelete alatt, helyi önkormányzattal maga intézze.

2. §. A székely községnek a benne összeíratkozókra vonatkozó személyi kiterjedésén kívül területi kiterjedése is van. A területi kiterjedés magában foglalja a Csík, Háromszék, Maros-Torda, Udvarhely megyékben és az egykori Aranyosszék területén megvolt történelmi Székelyföldnek és a vele közvetlen községhatári összefüggésben levő helyeknek azon községeit, melyekben 50 (ötven) százaléknál nagyobb arányszámú a magyar anyanyelvű őslakosság.

Jelen törvény a község fogalmába a falvakat és városokat egyaránt beleérti.

3. §. Őslakosságba tartozónak számít mindenki, akinek az ősei is az illető területen laktak s erre nézve 1919. december 9-étől visszamenőleg legalább egy nemzedéknyi idő (harminc év) tartamára semmi kétség nincsen. Az őslakosságba beleszámít az is, aki ha el is költözött az ősei vagy a maga itteni származási helyéről, ezen a helyen a maga illetőségét fenntartotta, vagy új telepedési helyén magának más illetőséget nem szerzett.

AZ ÖSSZEIRATKOZÁS

4. §. A székely község első összeíratkozása annak a területnek a községeiben indul meg, amelyre a község a törvény 2. paragrafusa szerint kiterjed.

Az első összeírás minden évben kiegészül vagy módosul az új jelentkezések és kihagyások alapján, s e kiegészítéseket és módosításokat is az illető területen alakuló székely községi szervezetek foglalják névjegyzékbe.

5. §. Az első összeíratkozás munkálatai jelen törvény életbe lépte után tíz nap múlva megindulnak. Evégett minden érdekelt községben összeíró bizottság alakul. Az összeíró bizottság tagjai az illető politikai községnek, továbbá a községben levő minden egyházközségnek a magyar anyanyelvű elöljárói. Ezek a törvény életbeléptetése utáni tíz nap múlva, további tíz nap alatt, kötelesek összeülni s köztük a legidősebb

elnöklése és az írástudó legifjabb egyén jegyzősége mellett megalakulnak, elnököt és jegyzőt választanak, s az összeírás munkálatait maguk között felosztják.

6. §. Az összeíró bizottsági elnök hivatali kötelességgel felelős, hogy az összeírás munkálatait vezesse, a munkálatok felosztásában támadó zavarokat eloszlassa, elévett szükség esetén kiegészítő munkaerőket is alkalmazzon. Az összeíró bizottsági jegyző gondoskodik az összeíró lapok kellő mennyiségű kiállításáról, összegyűjtéséről és az egész községre nézve két hiteles példányban való összefoglalásáról.

7. §. Az összeíró lap minden önálló háztartásra külön-külön készül, s az ugyanazon háztartásba tartozó minden egyént fel kell sorolnia. Nagy népességű háztartásoknál, ha egy vagy több összeírási lap nem elegendő, folytatólagos összeírási lapokat alkalmaznak, melyek élén jelezni kell, hogy a bizonyos néven kezdődő összeírási lapnak hányadik folytatása.

Önálló háztartással nem rendelkezőket annál az önálló háztartásánál kell összeírni, amelyben állandó szállást és ellátást kapnak.

8. §. Az összeírási lapon két vízszintes rovat van minden összeírt egyénre nézve. A felsőbe írják az első összeírási adatokat, az alsóba a későbbi változásokat.

Függőleges rovatok vannak: 1. A családi és keresztnév s a hasonló nevűektől megkülönböztető melléknév feltüntetésére, 2. a lakóhelyre, 3. a foglalkozásra, 4. a születési helyre és születési időre, 5. a vallásra, 6. az összeírt egyén belső, külső és egyéb vagyoni jogainak (bányajog, víz- v. más erőjog), erdőbeli ingatlanainak a kiterjedésére nézve. Ezek után még egy további rovatnak kell lennie „Öslakosság bizonyítása” címmel. Ez csak az esetben kerül kitöltésre, ha az összeírt egyén nem az összeírás helyén született. Akkor az illetőnél oda kell jegyezni annak az ősnak a nevét és születési évét, aki abban a községben született.

Ezenkívül az összes függőleges rovatok bezárásaként megjegyzésekre és egyéb esetleges felvilágosító adatokra bő rovat hagyandó.

9. §. Az összeírásba való felvétel a 2. paragrafus szerinti terület községeiben, házról házra járó kérdéstevés után, csak azokra fogyanatosítható, kik magukat magyar anyanyelvűeknek vallják. Viszont akik ilyen bevallással jelentkeznek, azoktól az összeírás meg nem tagadható.

Kiskorúakra és gondnokoltakra nézve törvényes képviselőjük bevallása az irányadó.

A vallomást tevő nagykorúak az összeíró lapot aláírják vagy kézjegyükkel ellátják. Minden későbbi bejegyzést is a jelentést tevő aláírásával vagy kézjegyével el kell látni.

10. §. Akik nem a 2. paragrafus szerinti terület községeiben laknak, azonban ilyen községhez tartozásukat (községi illetőségüket) fenntartották, illetve új illetőséget sehol sem szereztek, azok illetőségi községükben a székely közületi összeírásba való felvételre bármikor és bárholnak jelentkezhetnek.

Jelentkezésük írásban is történhetik mely esetben aláírásukat a lakóhely szerinti közjegyző, vagy bíróság, vagy községi elöljáróság kell hogy hitelesítse. Az így hitele-

sített írásbeli jelentkezés az arról készülő összeírási lappal összefűzendő, s az összefűzést a községi hivatalos pecséttel is le kell zárni.

11. §. Akik az illető háztartásban csak ideiglenes minőségben vannak (alkalmazottak, napszámosok, kosztosok), azokat is meg kell kérdezni, vajon a székely közület területén van-e az illetőségük és magyar anyanyelvűeknek vallják-e magukat. Ha igen, úgy gondoskodni kell róla, hogy a megfelelő háztartásnál összeírásba vétesse-nek. Évégett más községbe is az adatok közlésével egy megfelelően aláíratott, külön összeíró lapon a szükséges értesítést el kell küldeni.

Ha viszont valamely háztartásban az odatartozók nincsenek otthon, hanem szolgálat, katonáskodás, iskoláztatás, munkakereset, utazás stb. miatt ideiglenesen távol vannak, azokról az otthon maradtak tudomása szerint az adatokat összeírásba kell venni. Az ilyeneknél azonban az összeíró lap megjegyzés rovatába oda kell írni, hogy hol és miért van távol, s hogy az adatokat helyette ki szolgáltatta. Ugyanennek a megjegyzést is alá kell írnia, illetve kézjeggyével ellátnia.

A SZÉKELY KÖZÜLETI HELYSÉG

12. §. Az összeírást az illető községekben olyan csoportosítással kell végrehajtani, hogy több szomszédos háztartás szomszédságokba, ezek utcarészi vagy utcai szervezetekbe álljanak, az utcaszervezetek is szükség esetén községrészi (városrészi) szervezeteket alakítsanak s ilyen alsóbb felosztások magába foglalásával létesüljön az egész községre kiterjedő szervezet.

Az egész községre kiterjedő szervezetnek e törvény szerint „székely közületi helység” a neve. A székely közületi helység legfőbb kifejező szerve a „helységgyűlés”, mely áll a szomszédságok, illetve az utcarészi, utcai és községrészi (városrészi) szervezetek megbízottainak az összegyűlekezéséből.

Az első összeíráskozás megtörténte után az összeíró bizottság a székely közületi helységgyűlést azonnal összehívja, s ez az összeírt nagykorú egyének közül megválasztja a székely közületi helység képviselőtestületét és vezetőségét. A megválasztás közfelkiáltással vagy meg nem egyezés esetén titkos szavazással történik.

Az első helységgyűlésen az összeíró bizottság elnöke és jegyzője viszik az elnöki, illetve jegyzői teendőket. A további helységgyűléseknek a megválasztott vezetőség lesz a tisztikara.

13. §. Az összeíró bizottság működése a székely közületi helység képviselőtestületének és vezetőségének a megválasztásával véget ér. Az általa teljesített összeírásokat az első vezetőség a megválasztás napján átveszi s további kezeléséről jelen törvény szerint gondoskodik.

14. §. A székely közületi helységgyűlés tíztagú képviselőtestületet választ, ha az illető községben az összeírtak száma 1000-nél kevesebb. Ha az összeírtak száma az 1000-5000 között van, akkor 20 tagú s 5-10 000 számú összeírás estén 30 tagú a

képviselőtestület. Az összeírtaknak minden további tízezres nagyobbodása esetén a helységi képviselőtestület további tíz taggal nagyobb.

Az összeírtak tízezres nagyobbodása úgy értendő, hogy az első tízezen túl nem elég a tízezer és további tízezer közötti bármely szám, hanem ennek a további tízezernek is a felén túlmenő többsége kell hogy meglegyen.

A képviselőtestület megbízatása öt évre szól, tagjai öt év múlva is újra megválaszthatók

15. §. A székely közületi helység választja a helység vezetőségét is. A helységi vezetőség tagjai: az elnök, egy vagy több alelnök, egy nyilvántartó, egy vagy több titkár, egy gazda, egy ellenőr és három vagy több tagból álló ellenőrző választmány. Megbízatásuk öt évre szól, s a megbízatás lejártakor újraválaszthatók.

16. §. A székely helység elnöke ennek a helységnek az első tisztviselője, a helységre tartozó ügyekben a szükséges elintézkések kezdeményezője és irányítója. A helység költségvetésének a keretén belül utalványozási joga van, melyet az ellenőr ellenjegyzése mellett gyakorol. A helység alsóbb szervezeteinek szabályozásáról és összhangzó működéséről is ő gondoskodik. A szükséges kezelő és kisegítő alkalmazottakat a vezetőséggel egyetértően ő fogadja fel és bocsátja el.

A székely közületi helységet a hatóságok előtt ő képviseli. Feladatkörében az alelnökök osztoznak, s akadályoztatása esetén teljes joggal helyettesítik.

Az elnök és alelnökök működésükért a helység képviselőtestületének és a helységgyűlésnek felelősek.

17. §. A székely közületi helység nyilvántartója a helységbeli összeírások őrzője, a további összeírások és bejegyzések intézője s az összeírásokból való hivatalos másolatok kiadója. A sz. k. helység hivatalos pecsétjét is ő őrzi, melyet a hivatalos másolatok kiadásánál, továbbá az elnök utasítására mindig alkalmaznia kell. Működéséért az elnöknek felelős.

A titkárok a nyilvántartó segédei, egyúttal a helységi, képviselőtestületi és vezetőségi gyűlések jegyzőkönyvének az elkészítői s a határozatok végrehajtásának az intézői. Működésükért az elnöknek és a vezetőségnek felelősek.

18. §. A székely közületi helység gazdája a helység ingatlan és ingó vagyonának az őrzője, valamint vagyont jelentő jogainak gondozója és közvetlen kezelője. A tartozásokat elnöki aláírású és ellenőr által ellenjegyzett utalványokra fizeti ki, a követeléseket pedig vezetőségi, képviselőtestületi vagy a helységgyűlési határozatok alapján neki kell fölhajtania. Veszélyeztetés elkerülése végett ilyen határozat nélkül is saját felelősségére a követelések felhajtásáról vagy legalább biztosításáról gondoskodhatik.

Működéséért a helységi képviselőtestületnek és a helységgyűlésnek felelős.

19. §. A székely közületi helység ellenőre nem csak a vagyoni és pénztári kezelésnek, de a vezetőség egész működésének az ellenőrzője, ki a képviselőtestületnek havonként jelentést tesz az ügymenet fölötti észleleteiről. Ellenjegyzzi az elnök utalványait. Pénztári és vagyonleltári vizsgálatokat teljesít, melynél az ellenőrző választmánynak is részt kell vennie.

A helységi ellenőrző választmány az ellenőr elnöklése alatt a székely közsület elsőfokú fegyelmi hatósága, mely esetenként háromtagú tanácsot alakít s azzal határoz az ügyek fölött. Úgy az ellenőr, mint az ellenőrző választmányi tagok a helységi képviselőtestületnek és a helységgyűlésnek felelősek. Fegyelmi ügyekben való eljárásukért pedig a székely közsület felsőbb fokú fegyelmi hatóságainak.

20. §. A székely közsületi helység rendeltetése az, hogy saját helyi területén a benne összeírottak egyházi és iskolai szükségleteit szolgálja és evégett megfelelő személyi és vagyoni együttműködésről gondoskodik. Az iskolai szükségletekbe minden népművelődési érdekű feladat beletartozik.

Ez a rendeltetés a székely közsületi érdekeltségbe tartozó egyházak (96-ik paragrafus) helyi egyházközsegeinek s ezek iskolaszékeinek eddigi működési körét nem érinti, hanem ezeket kiegészíti, pótolja és támogatja. Ha azonban a jelzett egyházközsegek egyike sem tart fenn helyben iskolát, vagy hiányzanak a helyben szükségesnek mutakozó iskolafokozatok és iskolafajták, ezek létesítéséről és fenntartásáról a székely közsületi központ előzetes beleegyezése mellett a székely közsületi helység gondoskodik. Amennyiben ezeknek a helységi iskoláknak a létesítése és fenntartása a helység anyagi erőit túlhaladja, s az iskola fontossága és rendeltetése nem csak helyi érdekű, hanem szakképzettségre nevelő vagy közép fokú, illetve felsőbb fokú iskoláztatást nyújt, úgy a helység a székely közsület magasabb fokozatainál biztosítja a létesítéshez és fenntartáshoz szükséges támogatást.

21. §. A székely közsületi helység az iskolai évekről való elszámolás és a jövő iskolai évre való munkaterv készítése végett június vagy július hónapokban s az iskolai év menetének ellenőrzése és évközi alapvető megállapodások végett decemberben vagy januárban helységgyűléseket tart. Legfontosabb vagyoni, közművelődési, népjóléti és szervezési kérdésekben, melyekben szükséges a székely közsületi helység legrészletesebb megnyilatkozása, a helység vezetősége vagy képviselőtestülete megszavaztathatja a szomszédságokat.

Egyébként a legnagyobb fontosságú ügyekben a helységgyűlés az említett félévi határidőkön kívüli időpontokban is összehívható, illetve a képviselőtestület kétharmadnyi többségének vagy a szomszédságok egyszerű többségének kérésére össze is kell hívni.

22. §. A megállapított munkatervek és egyéb helységgyűlési alapvető határozatok alapján a költségvetéseket és zárszámadásokat a helységi képviselőtestület állapítja meg és fogadja el, s ezen az alapon minden fontosabb kérdésben ő határoz. A helység vezetősége a képviselőtestületet havonként egyszer, lehetőleg munkaszüneti napra összehívni köteles.

A napi folyó ügyeket a helységi képviselőtestülettől kapott utasítások szellemében, illetve a képviselőtestületnek tartozó jelentés felelősségével a helységi vezetőség intézi, melynek evégett való tanácskozásairól és munkamegosztásáról az elnök gondoskodik.

AZ OTTHONTERÜLETEK

23. §. A székely közületi helység az egyházi és iskolai ügyekben szükséges személyi és vagyoni együttműködést (20. paragrafus) az ő otthonterületén teljesíti. Minden székely közületi helységnek kell hogy legyen ilyen „otthonterülete”. Az otthonterületre vonatkozóan a helység tagjainak közös vagyoni érdekeltsége van. Ez a közös vagyoni érdekeltség az egyéni tulajdonokat nem érinti, hanem éppen arra szolgál, hogy az egy helységben összeírottak gazdasági képességei fennmaradhassanak s így közművelődési szükségleteiket saját gazdasági erejükből fedezhessék.

24. §. A székely közületi helység otthonterületét alkotják:

a) A székely közület érdekeltségébe tartozó egyházaknak és iskoláknak (96-ik és 99-ik paragrafusok) s a velük kapcsolatos intézményeknek, továbbá azok alkalmazottainak a tulajdonában, illetve fizetés jellegű használatában álló ingatlanok, ha ezek a helységre illetékes politikai község területén (belső és külső határában) fekszenek. Az ingatlanok minden felépítésükkel és felszerelésükkel s minden velük összefüggő joggal együtt értendők.

b) A székely közület érdekeltségébe tartozó egyházak és iskolák, továbbá a székely közületi saját iskolák (104. paragrafus) részére a földreform rendelkezései értelmében kijáró ingatlanok, ha ezek a helységre illetékes politikai község területén fekszenek.

c) A helységre nézve illetékes község közbirtokosságának az ingatlan javai és jogai, ha ez a közbirtokosság a maga jövedelmeit vagy azok bizonyos részét az elmúlt harminc éven belül akként használta, hogy akár rendszeresen, akár esetenként a magyar anyanyelvű lakosság egyházi és iskolai (közművelődési) céljait támogatta, ugyanazon lakosság szegény vagy ínségbe jutott egyéneit segítette.

d) A helységben összeírottaknak a helységre illetékes község területén fekvő ingatlan javai az azokon levő jogokkal, épületekkel és felszerelésekkel. Ide értendők a község területén levő azon ingatlanok is, minden növedékükkel és tartozékaikkal, melyek a székely közület összességének, vagy a székely közület helységének, vidékének, vagy központjának mint megannyi jogi személyiségnek a saját külön tulajdonai.

e) A helységre illetékes politikai község belső és külső határainak kiterjedés szerinti annyi hányadrésze, amennyi arányú a székely közületi helységbe tartozók száma a község összes állandó lakosságához képest.

25. §. Az előbbi szakasz e) pontjában jelzett hányadrésznek megfelelő területet egybefüggően a politikai községnek úgy a belső, mint a külső határrészein ki kell jelölni, s e területnek a politikai község többi területétől való elkülönítésére eszmei határvonalat kell vonni, és a határvonal feltüntetésével a politikai község belső és külső területéről a meglevő telekkönyvi térkép alapján térképmásolatot kell készíteni. A térképmásolaton az eszmei határvonal szomszédságában levő telekkönyvi helyrajzszámokat világosan fel kell tüntetni. A térképmásolat a székely közületi helység költségén készül.

26. §. Az előbbi szakasz szerinti térképmásolat elkészítésének az eljárása az, hogy a székely közületi helység a magára nézve illetékes politikai községgel az otthonterületi határvonal megjelölése végett tárgyalásokat indít. Ha megegyezésre nem juthatnak, a telekkönyvi hatóság végleges határozattal dönt közöttük. A döntésre nézve irányadó:

a székely közületi helység tagjainak a száma és az összes községlakók száma közötti arány;

a székely közületi helységtagok arányához képest megállapítása annak, hogy a községi belső és külső határ kiterjedéséből mennyi az otthonterületi hányadrész;

végül ennek a hányadrésznek területi egybefüggéssel oda elhelyező kijelölése, ahol a székely közületi helység tagjai a döntés idején is tényleges tulajdonjoggal területi többségben vannak.

27. §. A megegyezés vagy döntés szerinti térképmásolat három példányban készül. A megegyezők képviselői, illetve a döntő telekkönyvi hatóság mindegyik példányt aláírják, hivatali pecséttel ellátják, s egyik példányt a székely közületi helység nyilvántartója, a másikat az illetékes politikai község, a harmadikat az illetékes telekkönyvi hatóság veszi át megőrzésre.

28. §. Az otthonterületi határjelölés térképmásolata minden népszámlálási eredmény hivatalos közlése után egy hónap alatt kiigazítás alá vehető. Ha e hónap alatt a kiigazítást se a székely közületi helység, se a politikai község nem kezdeményezte, a meglevő térképmásolat a további új népszámlálás eredményének a hivatalos közléséig továbbra is érvényben marad.

VAGYONVÉDELEM AZ OTTHONTERÜLETEN.

29. §. A 24. paragrafus szerinti otthonterület a székely közületi helység vagyoni közös védelme alatt áll. E védelem érdekében az otthonterületen bármely ingatlan vagyonrész elidegenítése esetén, erre a vagyonrészre a székely közületi helységnek elővételi és visszavásárlási joga van, melyet az általános magánjogi szabályok szerinti elévülési időn belül kell gyakorolnia. Az elővétel és visszavásárlási jog kimerül azáltal is, ha a helységben összeírottak valamelyike veszi meg az otthonterület jelzett kiterjedéséhez tartozó ingatlant.

30. §. A székely közületi helység a vagyoni közös védelmet azáltal is köteles gyakorolni, hogy az otthonterülethez tartozó vagyonrésznek a helységben összeírt tulajdonosnál való megmaradását közös segítségnyújtással tegye lehetővé. A közös segítségnyújtásért a megsegített egyén megegyezés szerint természetbeli, munkabeli vagy pénzbeli viszontszolgáltatással tartozik, melynek értékéből a megegyezés szerinti részt helységi közcélokra kell fordítani.

Mihelyt a 24. paragrafus e) pontja szerinti otthonterületről a határvonás térképmásolata elkészül, s a térképmásolat szerinti területen az elővételi és visszavásárlási jog alkalmazásával elegendő ingatlan szerezhető, akkor az említett szakasz d) pontja szerinti területen a székely közületi helység elővételi és visszavásárlási joga megszű-

nik. Ugyanakkor a d) pont alá tartozó ingatlantulajdonosok iránti megsegítési kötelesség is úgy módosul, hogy a megsegítés az e) pont szerinti területre való kicseréléssel történik.

31. §. A 24. paragrafus e) pontja szerinti otthonterületen a székely közületi helységhez tartozó családok vagyonából a létfenntartáshoz szükséges legkisebb birtokmennyiség végrehajtás alá nem vonható. Ez a legkisebb birtokmennyiség minden egyes családnál negyedholdnyi (400 €-öl) házhely a rajta levő épületekkel, negyedholdnyi kert, egyholdnyi külső birtok és kétholdnyi erdő. Csak a család összes egyenesági lezármazóinak a kihaltával lehet erre a védett birtokmennyiségre végrehajtást vezetni.

32. §. A helységben összeírtak ingó vagyoni és kereső foglalkozásai szintén a helység vagyoni közös védelme alá tartoznak. Ebben a vonatkozásban az ingó vagyon tulajdonosa, illetve a kereső foglalkozás művelője kellő megsegítést igényelhet, hogy ingó vagyonát megtarthassa, vagy igazságos áron értékesíthesse, illetve, hogy őt foglalkozása művelésében a helységtagok felkarolják és kereset nélkül ne hagyják. Ilyen védelembe helyezés az egyes érdekeltek kérésére és a helység képviselőtestületével kötött szerződés útján történik, mely megállapítja a védelemnek az esetek szerinti módjait és méreteit s az abból folyó kölcsönös kötelezettségeket.

33. §. Az otthonterületbe tartozó közbirtokosságok gazdasági önkormányzatokat megtartják, de a székely közületi helységet az ő egyházi és iskolai célú kiadásaiiban s a közművelődési ügyekkel kapcsolatos népjóléti tevékenységében állandóan segíteni tartoznak.

Az otthonterületbe tartozó közbirtokosságok ügymenetének ellenőrzése és vagyonfelügyeletének gyakorlása az eddigi állami kezelésből átmegy a székely közület vidéki és központi szervezeteinek a hatáskörébe. Ugyanezen közbirtokosságoknak megszűnik az a kötelezettsége is, hogy pénzjövedelmeiket az állami erdőpénztárba szolgáltatassák, s ehelyett a közbirtokosságok és a székely közület központja közötti megegyezés szerint kell a pénzjövedelmeket elhelyezni.

A közbirtokossági gyűléseken való hatósági elnöklés vagy ellenőrzés joga átmegy a székely közület vidéki szervezeteinek a hatáskörébe, mely szervezetek ezt a jogot szakértő megbízott útján gyakorolják. A közbirtokosságokon belüli vitás kérdések eldöntésére elsőfokú hatóság maga a közbirtokosság gyűlése, másodfokú a székely közület illetékes vidéki szervezete s harmadfokú hatóság a székely közület központi szervezete.

Az általános állami erdővédelmi szabályokból az otthonterületi közbirtokosságok erdőire nézve is érvényben maradnak azok a rendelkezések, melyek a magánerdőségekre vonatkoznak.

34. §. A székely közületi helység otthonterületén a föld alatti rétegre vonatkozó államtulajdon, valamint az otthonterület határán belül vagy a területi fölötti légkörben, vagy a terület alatti földméltségben levő bármely természeti erő (vízi és levegőbeli energia, földgáz stb.) az ingatlan fölszín tulajdonosai összességének mint népközösségnek az örök használati joga alá tartozik. Ezért a használati jogért a tényleges hasz-

nálatbavételkor az illető székely helység vagy a helységeknek a használatban érdekelt csoportja az államnak haszonbért fizet. A haszonbér összege a helyben vagy közeli határban levő hasonló használatoknak a tíz év átlagára, levonva abból kockázat címen tíz százalék. Az átlagárat a különböző helyekre nézve és tízéves visszamenéssel külön-külön kiszámítják, s az így kapott külön átlagoknak az egymással való közép-arányosa lesz az örök haszonbér alapszáma.

A SZÉKELY KÖZÜLETI HELYSÉG ADÓZÁSA

35. §. A székely közületi helység tagjai és az érdekeltségébe tartozó jogi személyek állami és községi adóztatás szempontjából az általános adóztatási szabályok alá tartoznak, vagyis az adók kivetése és behajtása rájuk nézve is az általános adóztatási szabályok szerint történik.

Azonban a helység otthonterületéhez tartozó és egyúttal a fent jelzett adózók tényleges tulajdonában álló ingatlanok után az állami adóból a vallási és közoktatásügyi minisztérium költségeire és a közművelődési ügyekkel kapcsolatos társadalompolitikai kiadásokra eső hányadrész a székely közületi helység pénztárához viszszerül. Ugyanúgy ez ingatlanok községi adóiból is az egyházi és iskolai kiadásokra s a közművelődéssel kapcsolatos társadalompolitikai költségekre szolgáló hányadrészt szintén a székely közületi helység pénztárához kell átszámolni.

Úgy az állami, mint a községi adók jelzett hányadrészét a behajtó állami és községi közegek kell hogy a székely közületi helységnek átszolgáltassák, levonván az átszolgáltatott összeg után az arra aránylagosan eső behajtási és kezelési költséget is. Az átszolgáltatásról és a költségek arányos részének a levonásáról elszámoló ellennyugtát adnak a székely közületi helység pénztárának, viszont ez a pénztár a kapott hányadrészről és költségelszámolásról elismervényt ad az átszolgáltatóknak.

36. §. A székely közületi helységnek azok a tagjai, akik ingó vagyon vagy kereső foglalkozás után fizetnek állami és községi adót, szintén az említett adóügyi kezelés alá tartoznak, s az ő adójukból is a jelzett hányadrészt a székely közületi helység pénztárához át kell számolni.

37. §. Az állami adók közművelődési vonatkozású hányadrésznek a megállapítására irányadó az, hogy az állami költségvetés kiadásaiból először az általános állampolitikai (miniszterelnökségi, belügyi, külügyi és igazságügyi), másodszor a hadügyi, harmadszor a gazdaságpolitikai (pénzügyi, földművelésügyi, ipari, kereskedelmi és közlekedésügyi) kiadásokon kívül a közművelődési és ezzel kapcsolatos társadalompolitikai (vallásügyi, iskolaügyi, népjóléti) kiadások az összes állami költségek egynegyedét kell hogy alkossák. Ehhez képest a székely közületi önkormányzatnak is a hatásköre alá tartozó területek és egyének adójából egynegyed hányadrészt kell kapnia.

38. §. A községi adókból az adóztatási cél szerint különböző a részesedés. Amennyiben a községi adó az általános igazgatási és községfenntartási kiadásokra szükséges, úgy abban a székely közületi helység tagjainak is teljes mértékben részt kell

venniök. Amennyiben azonban a községi adó a székely közületi helység hatáskörén kívül álló egyének egyházi, iskolai és ezzel kapcsolatos társadalompolitikai költségeire szükséges, úgy erre a székely közületi helység tagjai ne kötelezhetők. Az összes községi adókból tehát e megkülönböztetés szerint a székely közületi helység tagjainál le kell vonni az egyházi, iskolai és társadalompolitikai jellegű adókat, s az ezeknek megfelelő hányadot kell átadni a székely közületi helység pénztára részére.

39. §. Az állami és községi adóknak az előbbi szakaszok szerint visszajáró hányadrésze fejében a székely közületi helység a maga otthonterületének s a hozzá tartozó egyéneknek minden egyházi, iskolai és népjóléti szükségletét tartozik ellátni, s az államhoz vagy községhez segélyezésért nem fordulhat. Ha a maga anyagi erejéből az összes említett szükségletek ellátását nem bírná, úgy segélyezésért a székely közület vidéki vagy központi szervezetéhez kell fordulnia.

Az adóhányadrészek átszámolásának az előírása és biztosítása végett a székely közületi helység gazdája a helységre illetékes adókirovó hatóságoknál a helységbe tartozó egyének és jogi személyek hiteles névsorával az adókirovés idejében jelentkezik, s a névsorban levők mindenikének az adókirovési lajstromába följegyezteti, hogy azok adójának a jelen törvény szerinti hányadrésze a székely közületi helység pénztárát illeti. Az ilyen feljegyzéssel ellátott adókirovési tétellel szemben az illetők adóbefizetési lajstromában is minden egyes befizetési tételből a hányadrész levonását fel kell jegyezni, ha a befizetések részletekben történtek is. Az így levonásba jegyzett összeget pedig minden alkalommal át kell utalni a székely közületi helység pénztárába.

Ha az adók behajtása minden kirovés nélkül az előbbi évi alapon történik, az előbbi évi följegyzést a visszajáró hányadrészre nézve ennél a behajtásnál is kell érvényesíteni. Ha a székely közületi helység gazdája az adóhányadrész feljegyeztetését elmulasztotta volna, az egyes adófizetők is igazolhatják a helységhez való tartozásukat, s ez esetben is az adókirovó és adóbehajtó hatóságok a szükséges feljegyzést, illetve levonást és átszámolást kötelesek megtenni.

41. §. A székely közületi helységhez tartozók tényleges adófizetéséről a székely közületi helység gazdája negyedévenként az illetékes adóbehajtó hatóságoktól értesítést kérhet, és a hatóság az értesítést megadni köteles.

A SZÉKELY KÖZÜLETI VIDÉK

42. §. A székely közületi helység első gyűlése a helységi vezetőség, a képviselőtestület megválasztása után kisebb helységekben két, nagyobb helységekben négy megbízottat választ azzal a küldetéssel, hogy a helységet a közület közép fokú szervezetében képviselje. Nagyobb helységek e szakasz értelmében azok, melyekben 2000-nél több az összeírottak száma. A megbízatás időtartama öt esztendő, s a megbízottak újraválaszthatók. A megbízottak a helység tagjai kell hogy legyenek, ha esetleg nem is laknak állandóan a helység területén.

A székely közület középfokú szervezete: a „székely közületi vidék”. Ennek határozó és végrehajtó alakulatai: a székely közületi vidék képviselőtestülete s a székely közületi vidék vezetősége.

43. §. A székely közületi vidék rendeltetése, hogy az egész vidékre vagy a vidék több helységére közösen vonatkozó egyházi és iskolai kérdéseket s az ezekkel összefüggő népművelési és népjóléti ügyeket az önkormányzat középfokú hatóságaként intézze. Különösen hatáskörébe tartozik a vidék területén levő középiskolák fenntartása, a székely közület részéről való rendszeres tanfelügyeletnek az alsófokú iskolákban való gyakorlása, a gazdasági pályákra való célszerű elosztódás intézése, inasotthonok és nevelőintézetek létesítése, illetve a helységek és a székely közületben érdekeit egyházak ily irányú tevékenységének a támogatása.

Különös hatásköre még az otthonterületbe tartozó közbirtokosságok közvetlen felügyelete s vagyonkezelésük ellenőrzése. A közbirtokosságok közművelődési és népjóléti célú hozzájárulásaira nézve is a vidékeknek kell megegyezéseket létrehoznia, mihez azonban a székely közületi központ vezetőségének a kívánalmát is előzetesen megkérdezik.

Az egyházak meglévő önkormányzatát s hitéleti ügykörét a székely közületi vidékek nem érinthetik, hanem csak annak támogatására lehetnek. Viszont amely vidékek területén a székely közületi érdekeltségű egyházak valamely középfokú oktató és nevelő intézményt fenntartani nem akarnak, de a vidék annak fenntartását szükségesnek látja az intézmény létesítését vagy átvételét kezdeményezheti.

44. §. A székely közületi vidékgyűlés az egy vidékbe tartozó helységgyűlések megbízottainak az összegyűlekezése.

A székely közületi vidékgyűlés a hozzá tartozó helységekbe összeírtak száma szerint választhatja meg a maga kebeléből a vidék képviselőtestületét. Ha az összeírtak száma tízezer tagon alul van, akkor a választott képviselőtestület tíz tagból áll, ha az összeírtak száma 10-20 000 közötti, akkor tizenhat tagú, s ha 20 000-en felüli az összeírtak száma, akkor húsztagú a vidékgyűlésből választott képviselőtestület. A megválasztottak megbízása öt évre szóló, s az öt év lejártával újra megválaszthatók.

Ugyancsak a székely közületi vidékgyűlés választja meg a vidéki vezetőséget, megegyezés híján titkos szavazással. Vezetőségi tisztviselőül a vidékgyűlés kebelén kívül álló egyén is megválasztható. Ezek megbízatása is öt évig tartó, s újra megválaszthatók.

45. §. A székely közületi vidékgyűlés a területén levő székely közületi érdekeltségű egyházak és iskolák vezetői közül feleannyi tagból álló ellenőrző bizottságot választ, mint amennyi a vidékgyűlés összes tagjaiból választott képviselőtestület. Az ellenőrző bizottság megbízatása is ötéves, és öt év után tagjai újraválaszthatók. A bizottság tagjai is a vidéki képviselőtestület rendes tagjai lesznek, tanácskozó és szavazójoguk van e testületben, amellett ellenőrző bizottságként mint külön testület is szerepelnek.

46. §. A székely közületi vidék vezetőségének a tagjai az elnök, egy vagy több alelnök, egyházi előadó, ennek egy vagy több helyettese, iskolaügyi előadó s ennek

egy vagy több helyettese, gazdasági intéző, nyilvántartó, egy vagy több titkár és egy ellenőr. Ezek a vidékgyűlésnek és a vidék képviselőtestületének is hivatalból tagjai.

47. §. A székely közületi vidék elnöke a vidéki szervezet első tisztviselője. Vezeti a vidékgyűlést, a vidéki képviselőtestület és a vidéki vezetőség üléseit. A vidékre tartozó ügyekben a szükséges elintézkések kezdeményezője, s az ügyek elintézésére szükséges tevékenységek és munkák elosztója és irányítója. A vidék költségvetésének a keretén belül utalványozási joga van, melyet az ellenőr ellenjegyzése mellett gyakorol. A vidékre tartozó helységek ügymenetének a szabályszerűségére felügyel, azoknak együttes és összhangzó működéséről gondoskodik, közös ügyekben tevékenységüket irányítja és vezeti. A vidéki szervezet igazgatásában szükséges kezelő és kisegítő alkalmazottakat a vezetőséggel együtt ő fogadja fel és bocsátja el.

A székely közületi vidéket a hatóságok előtt ő képviseli.

Feladatkörében az alelnökök osztoznak, s akadályoztatása esetén teljes joggal helyettesítik. Az elnök és alelnökök működésükért a székely közületi vidék képviselőtestületének és a vidékgyűlésnek felelősek.

48. §. Az egyházi és iskolaügyi előadók s ezek helyettesei a székely közülethez tartozó egyházak és iskolák azon vidéken való érdekeinek a számontartói, képviselői s ez ügykörökben elhatározások javasloi. Egyházi és iskolai ügyekben szakembereknek kell lenniök, s az iskolai előadónak vagy helyetteseinek a gazdasági szakképzéshez, ebben való továbbneveléshez, a műhelyalapítás és gazdaságkezdés tekintetében való célszerű kisegítő módok javasolásához és tapasztalt ellenőrzéséhez is kell értenie.

Az egyházi és iskolai előadók különben azok is, akik a székely közület szorosan közművelődési jellegű központi és vidéki határozatait végrehajtják, illetve a végrehajtás célszerűségére útbaigazításokat adnak és állandóan felügyelnek.

Az előadók és helyetteseik a székely közületi vidék vezetőségének és képviselőtestületének felelősek.

49. §. A vidéki gazdaságintéző a székely közületi vidékre tartozó összes helységek otthonterületeinek a gazdasági tanácsadója s egyúttal a vidék pénztárának és külön gazdaságának a felelős kezelője. Gazdasági szakembernek kell lennie.

Gondoskodnia kell a vidéki vezetőséggel egyetértően a vidéki gazdasági szakhivatal megszervezéséről, mely különösen a közbirtokossági ügyekben, továbbá a vagyoni közös védelmek célravezető irányítása tekintetében kell hogy felelős tanácsadója legyen a vidék minden testületének. Az otthonterületek mezőgazdasági, erdészeti, bányaművelési, ipari, kereskedelmi, pénzügyi és jogvédelmi különleges érdekeihez képest ez a vidéki gazdasági szakhivatal a vezetőség jóváhagyásával esetenként vagy állandóan megfelelő szakértőket alkalmaz.

A vidéki gazdasági intéző ennek a szakhivatalnak is a főnöke. Mint ilyen, a közület gazdasági vonatkozású kérdéseinek a vidék mindenik testületében ő az előadója.

A vidéki gazdaságintéző a székely közületi vidék vezetőségének és képviselőtestületének felelős, a vidéki pénztár és külön vagyon közvetlen kezelése felől pedig a vidékgyűlésnek is.

50. §. A székely közületi vidék nyilvántartója a helységi összeírások másodpéldányának az őrzője, az összeírások évenkénti kiigazításának és helyes vitelének a felelője. A vidékre nézve összesítő adatokat kell szolgáltatnia, s egyéb statisztikai munkálatok tervezését, végrehajtását, illetve irányítását kell végeznie. Nyilvántartja a helységek szervezetét és helységek vezetőségének és képviselőtestületének a névsorát, és előterjesztést tesz az általános tisztújítások megindítására.

Ezenkívül a vidék helységeiben szükséges népjóléti feladatoknak ő az áttekintője, az iskolán kívüli népmívelésnek, a mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi s egyéb szakérdekű tanulmányutaknak ő az intézője. Ez utóbbi ügykörben a vidék képviselőtestületének is felelős, egyéb ügyekben a vidéki elnöknek és a vidéki vezetőségnek.

51. §. A székely közületi vidék ellenőre nemcsak a vagyoni és pénztári kezelést ellenőrzi, de a vezetőség egész működését. Az ügymenet fölötti észleleteiről jelentést tesz a vidékgyűlés által választott ellenőrző bizottságnak, mely a szükséghez képest további jelentést tesz, vagy javaslatokat terjeszt elő a vidék vezetőségének, vagy képviselőtestületének, vagy éppen magának a vidékgyűlésnek. Az ellenőrző bizottságnak, mint külön testületnek, az ellenőr a vezetője.

A székely közületi vidék ellenőre ellenjegyzí az elnök utalványait, pénztári és vagyonszármazási vizsgálatokat teljesít, melynél az ellenőrző bizottság két-két tagjának is részt kell vennie.

A vidéki ellenőrző bizottság, mint külön testület, az ellenőr elnöklése alatt a székely közület másodfokú fegyelmi hatósága, mely esetenként öttagú tanácsokat alakít s azokkal határoz az ügyek felett. A vidéki ellenőr és a vidéki ellenőrző bizottsági tagok a vidék képviselőtestületének és a vidékgyűlésnek felelősek. Fegyelmi ügyekben való eljárásukért pedig a székely közület központi fegyelmi hatóságának.

A SZÉKELY KÖZÜLETI VIDÉK ELSŐ MEGALAKULÁSA ÉS TOVÁBBI ÜGYMENETE

52. §. Első alkalommal a következő községek lesznek székely közületi vidékek székhelyei. Csík megyében: Csíkszentmárton, Csíkszereda és Gyergyószentmiklós. Háromszék megyében: Barót, Kézdivásárhely, Kovászna és Sepsiszentgyörgy. Maros-Tordamegyében: Marosvásárhely, Nyáradszereda és Szászrégen. Torda megyében a volt Aranyosszéken: Felvinc. Udvarhely megyében: Oklánd, Parajd, Székelykeresztúr és Székelyudvarhely.

53. §. Az előbbi szakaszban megjelölt vidéki székhelyekhez az egyes helységek a meglevő megyei, illetve járási beosztás szerint csoportosulnak. Szomszédos, de fel nem sorolt megyéknek a felsorolt megyékkel közvetlen határösszefüggésű községeiből vagy községcsoportjaiból a helységek a hozzájuk forgalmilag közelebb álló vidéki székhelyre küldik megbízottaikat. A felsorolt megyékben is a meglevő megyei, illetve járási határok mentén levő községeknek a székely közületi helységei szintén maguk elhatározása szerint dönthetik el, hogy a maguk megyéje, illetve járása szerint vidéki

székhelyet választják-e, vagy a felsoroltak közül a hozzájuk forgalmilag közelebb álló szomszédos megyebelit, illetve járásbelit.

54. §. A helységek elhatárolásának a teljes figyelembevételével a kijelölt vidéki székhelyek közötti elosztást véglegesen a székely közület szervezési szabálya (75. paragrafus) fogja megállapítani. Jelen törvény a szervezési szabályzat hatáskörébe utalja azt a jogot is, hogy a helységek kívánalma szerinti új vidéki székhelyeket állapítson meg, vagy a jelen törvényben ideiglenesen kijelölt vidéki székhelyek helyett más községeket minősítsen vidéki székhelyekül.

A székely közület szervezési szabályzatának a vidéki székhelyekre vonatkozó megállapításai véglegesen lesznek. Azon csak a székely közület összes helységeiben végbevitt szomszédsági népszavazással lehet változtatni.

55. §. Az első alkalommal a vidékgyűléseket az 52. paragrafusban megjelölt székhelyek összeíró bizottságai hívják össze. Az összehívásban az első vidékgyűlés időpontját úgy kell kitűzni, hogy a helységbeli összeírásokra és megalakulásokra kellő idő legyen hagyva, de legkésőbb az összeírások megkezdése utáni hatvanadik napra az első vidékgyűlés mégis összegyűlhessen. A vidékgyűlések határnapjait lehetőleg munkaszüneti vagy olyan napokra kell megállapítani, amikor az illető vidék közönsége a székhelyet amúgy is tömegesebben szokta felkeresni.

A vidékgyűlésre szóló első összehívást a kijelölt székhely összeíró bizottsága elküldi mindazon községeknek és egyházközségeknek, melyek az ő meglevő járása körében székely közületi helységalakítás szempontjából számba jöhetnek. A meglevő járási körön kívül is az ilyen helységalakításra képes községek és egyházközségek közül azoknak el kell küldeni a meghívót, melyek az illető székhely megszokott forgalmi körébe tartoznak és csatlakozás szempontjából szóba jöhető szomszédságban vannak.

A községek és egyházközségek ezt a meghívót a maguk területén működő összeíró bizottságokkal közölni tartoznak, míg az összeíró bizottságok az alakuló székely közületi helység első gyűlésén kell hogy az érkezett meghívásokat tudtul adják. Ha több meghívó érkezett, a helységgyűlés azok közül az 53. paragrafus értelmében választ, mégpedig ugyanakkor, mikor megbízottait a vidékgyűlésre kiküldi.

56. §. A helység vezetősége a vidékgyűlési meghívók mindegyikére még az első helységgyűlés elhatárolása napján közli a megfelelő választ, s egyúttal a helység vidékgyűlési megbízottainak a nevét, foglalkozását és lakhelye pontos címét is tudtul adja. Tudtul adja továbbá a helységhez tartozó egyházak és iskolák vezetőinek a nevét és pontos címét is.

Ha egy helységnek több meghívóra kell válaszolnia, a megbízottakat, illetve egyházi és iskolai vezetőket csak a vidéki székhelyül választott helyre kell bejelentenie. E bejelentések alapján történik a vidékgyűlési megbízottak igazolása s egyúttal a helységek vidéki csoportosulásának végleges megállapítása.

57. §. A vidéki székhelyek összeíró bizottsága a meghívókra válaszoló bejelentéseket mindenünnen ki kell hogy sűrgetse, s ha az összeírás napja előtti ötödik napon

valahonnan még ezek a bejelentések meg nem érkeztek, onnan személyes utánjárás-sal kell a szükséges adatokat összehoznia. A személyes utánjárás költsége a mulasztó helységet terheli.

Az első vidékgyűlés elhelyezését, megnyitását, vezetését és ezzel kapcsolatos ügykezelését mindaddig a kijelölt székhelyen megalakuló székely közületi helység vezetősége intézi, míg a vidékgyűlés a maga képviseleti szerveit meg nem választotta.

58. §. További vidékgyűléseket évenként az iskolai évekről való elszámolás és a jövő iskolai évre való tervkészítés végett június vagy július hónapban, s az iskolai év menetének ellenőrzése és évközi alapvető megállapítások végett decemberben vagy januárban kell tartani. Ezeket a vidékgyűléseket a vidéki vezetőség hívja össze, mégpedig arra való figyelemmel, hogy a hasonló jellegű féléves helységgyűlések után következzenek s így a helységgyűlések tárgyalásai anyagával is foglalkozni tudjanak.

Egyébként a vidék helységeit közösen érdeklő legnagyobb fontosságú ügyekben a vidékgyűlés máskor is összehívható, illetve a helységek többségének a kívánatára össze is kell hívni.

59. §. A megállapított munkatervek és egyéb vidékgyűlési alapvető határozatok alapján a költségvetéseket és zárszámadásokat a vidéki képviselőtestület fogadja el, s ezen az alapon a vidékre kiterjedő minden fontosabb kérdésben ő határoz. A vezetőség a képviselőtestületet legalább havonként egyszer összehívni köteles.

A napi folyó ügyeket a vidéki képviselőtestülettől kapott utasítások szellemében, illetve a képviselőtestületnek tartozó jelentés felelősségével a vidéki vezetőség intézi, melynek évégett való tanácskozásairól és munkamegosztásairól a vidék elnöke gondoskodik.

A SZÉKELY KÖZÜLETI KÖZPONT MEGALAKULÁSA ÉS SZERVEZETE

60. §. Minden vidékgyűlés, mikor az első összegyülekezésén megválasztja a maga képviselőtestületét, ellenőrző bizottságát és vezetőségét, ugyanakkor a székely közület központi szervezetében való képviseletéről is gondoskodik. A tízezernél kevesebb összeírt tagot számláló vidékek két központi képviselőt választanak, a tíz-húszezer tagszámúak négyet, a húszezernél nagyobb tagszámúak hatot. Központi képviselőül megválaszthatók olyanok is, akik a vidékgyűlésnek nem tagjai; mindazonáltal a vidékhez tartozó valamely községben legyen az illetőségük, ha mindjárt nem is laknak ott állandóan.

A vidékgyűlések által választott képviselőkön kívül még a vidékgyűlés alkalmával vagy attól számított tíznapi határidőn belül az illető vidék ellenőrző bizottsága is külön feleannyi központi képviselőt választ a központi szervezetbe, mint amennyit a vidékgyűlés küldhet. Ezek az ellenőrző bizottság választottjai a bizottságon kívül állók is lehetnek, viszont azonban a vidékhez tartozó egyházak és iskolák szakemberei közül kell őket kiválasztani.

Úgy a vidékgyűlés részéről, mint a vidéki ellenőrző bizottság által választott központi képviselők egyébként egyenjogú tagjai a székely község központi szervezetének. Megbízásuk öt évre szól s újraválaszthatók.

61. §. A székely község összefoglaló központi szervezete a székely község nagytanácsa (marele consiliu al comunității săcusești). Ez a nagytanács áll a vidékgyűlések és a vidéki ellenőrző bizottságok által választott központi képviselők összegyűlekezéséből.

A nagytanács székhelye ötévenként egy másik vidéki székhely, melyet a nagytanács határoz meg, mégpedig úgy, hogy amennyiben e sorrendre nézve egyhangúan megegyezni nem tudnának, akkor a községi székhelyként még nem szerepelt helyek között sorshúzással kell dönten.

62. §. A községnek első alkalommal Székelyudvarhely lesz a székhelye. E törvénybeli intézkedés folytán a székely községi nagytanács első alakuló gyűlését a Székelyudvarhelyen megalakuló székely vidéki vezetőség hívja össze.

A nagytanács első alakuló gyűlésének az elhelyezés, megnyitását, vezetését és ezzel kapcsolatos ügykezelését mindaddig ez a vidéki vezetőség intézi, míg a tanács a község központi testületeit és szerveit meg nem választotta.

63. §. A székely községi nagytanács első összehívását a székelyudvarhelyi vidéki vezetőség akként teljesíti, hogy a jelen törvényben megjelölt mindegyik vidéki székhelyre, az illető vidéki vezetőség címére megkeresést intéz, melyben az első alakuló gyűlés idejét és helyét közli. Az időpontot akként kell kitűznie, hogy a vidéki szervezetek megalakulásától számítva, legkésőbb harminc nap alatt a központi szervezet is megalakulhasson.

A székelyudvarhelyi vidéki vezetőség összehívására mindenik vidéki vezetőségnek közölnie kell, hogy az illető vidékgyűlés és vidéki ellenőrző bizottság kiket választott meg központi képviselőül. Közli e képviselők foglalkozását, lakhelyét és pontos címét is. E névsor közlését az összehívó vidéki vezetőségnek személyes utánjárással is ki kell sürgetnie, s a személyes utánjárás költsége a késedelmes vidéki vezetőséget fogja terhelni.

Az így beszerzett névsorok alapján történik a székely községi nagytanács választott tagjainak az igazolása.

64. §. A székely községi nagytanács összehívásának a teljességéhez tartozik, hogy az összehívó vidéki vezetőség a székely községben érdekelt mindenik egyház Erdélyben levő legmagasabb képviselői szervéhez értesítést küld, melyben közli az összehívás helyét és idejét. Egyúttal megkeresi az illető egyházi hatóságot, hogy a község központi képviselőtestületébe úgy az egyházi, mint az iskolai ügyek különleges képviselőjére egy-egy tagot küldjön ki. A megkeresett egyházi hatóság további elhatározásától függ, hogy ezt a megkeresést teljesíti-e. Azonban az összehívási határidő lejártá előtt neki is válaszolnia kell, s amennyiben különleges képviselőket küld ki, úgy azoknak a nevét, foglalkozását, lakóhelyét és pontos címét is közli.

65. §. A székely közület központi szervezetének a nagytanácson kívül még a következő határozó és végrehajtó alakulatai vannak: a központi képviselőtestület és a központi vezetőség.

A központi képviselőtestület harminc tagból áll, kiket a közületi nagytanács saját kebeléből választ. Rendes tagjai még a képviselőtestületnek a vezetőségbe választottak. Ezenkívül helyet foglal benne a székely közületben érdekelt egyházak egy-egy egyházi és iskolaügyi képviselője, akit az előbbi 64-ik paragrafus értelmében az illető egyház erdélyi legmagasabb hatósága bíz meg ezzel a képviselettel. A képviselőtestületi tagság öt évre szól, annak lejártával a tagok újra megválaszthatók, illetve megbízhatók.

A központi vezetőséget alkotják: a közületi elnök, egy vagy két közületi alelnök, az egyházi, iskolai és gazdasági ügyek központi előadói, a központi gazdaságintéző, a központi nyilvántartó, a központi ellenőr, a központi ellenőrző választmány két tagból s a központi egyeztető bizottság öt tagból. Vezetőségi tisztviselőivé a közületi nagytanács kebelén kívül álló székely közületi tag is megválasztható, csak a központi ellenőrző választmányt s a központi egyeztető bizottságot kell okvetlenül a nagytanács tagjaiból választani. Egyébként a vezetőség tagjai a nagytanácsnak s a központi képviselőtestületnek is hivatalból tagjai. A vezetőségi tagok megbízatása is öt évre szól és újraválaszthatók.

A SZÉKELY KÖZÜLET KÖZPONTI VEZETŐSÉGE

66. §. A közületi elnök a központi alakulatok közül a nagytanács, a képviselőtestületi s a vezetőségi gyűléseknek az elnöke. Úgy az egész közületnek, mint a közület központi szervezetének első tisztviselője, a közületi ügyek kezdeményezője, az elintézésükre szükséges tevékenységek és munkák elosztója és irányítója. A közületi központ költségvetésének keretén belül utalványozási joga van, melyet a szakelőadó és az ellenőr ellenőrzése mellett gyakorol.

A közületbe tartozó vidékek ügymenetének a szabályszerűségére felügyel, azoknak együttes és összhangzó működéséről gondoskodik, közös ügyeikben tevékenységeket irányítja és vezeti.

A közület központi igazgatásában szükséges kezelő és kisegítő alkalmazottakat a vezetőséggel egyetértően ő fogadja fel és ő bocsátja el. A székely közületi iskolák oktatói karának a tagjai szintén az ő kinevezése alá tartoznak.

A székely közületet a hatóság előtt ő képviseli.

Feladatkörében a közületi alelnökök osztoznak, s akadályoztatás esetén teljes joggal helyettesítik. A közületi elnök és a közületi alelnökök működésükért a székely közületi nagytanácsnak és a központi képviselőtestületnek felelősek.

67. §. Az egyházi, iskolai és gazdasági ügyek központi szakelőadói az egész közületet érdeklő egyházi, iskolai és gazdasági kérdések számontartói, kik e kérdések elintézésére nézve a közület minden központi szerve előtt javaslattevélre hivatottak,

s egyúttal az elhatározások megfelelő végrehajtásának az intézői, illetve állandó felügyelői. Szakembereknek kell lenniük.

Az iskolai és gazdasági ügyek központi szakelőadói között a gazdasági magasabb szakképzés irányítására képes szakértőknek is kell lenniük.

A központi szakelőadók mellett megfelelő szakképzettségű titkárok segédkeznek, kik a székely közület tisztviselői közé tartoznak, de a vezetőségnek nem tagjai. A központi képviselőtestület választja őket. Szolgálati viszonyaik egyéb részleteit a szervezési szabályrendelet szabályozza.

A központi szakelőadók a székely közület központi vezetőségének és központi képviselőtestületének felelősek.

68. §. A központi gazdaságintéző a közület érdekeltségéhez tartozó összes otthonterületeknek, valamint a helységi és vidéki különvagyonok kezelésének a másodfokú gazdasági tanácsadója s egyúttal a közületi központ pénztárának és külön gazdaságának a felelős vezetője. Gazdasági szakembernek kell lennie.

A közület gazdasági tanácsadásainak az ellátására, valamint az összes közület gazdasági ügyeinek szakszerű intézésére a közület központi vezetőségével egyetértően megszervezi a központi gazdasági szakhivalt, melynek összeállítása és rendeltetése magasabb fokban ugyanaz, mint a vidéki gazdasági szakhivataloké. A központi gazdaságintéző ennek a szakhivatalnak is a főnöke.

A 67. paragrafusban említett gazdaságügyi központi szakelőadók ennek a szakhivatalnak osztályfőnökként tagjai, működésük és szakvéleményük tekintetében önállóak, de előzetesen a központi gazdaságintézővel úgy előadói javaslataikat, mint intézkedési tervezeteiket meg kell beszélniük. Ha a központi gazdaságintézőnek különvéleménye van, a szakelőadóknak a központ illető testülete előtt ezt a különvéleményt is kell ismertetniük. A közületi központ pénztára és különgazdaságai tekintetében a gazdasági szakelőadói ügykört maga a központi gazdasági intéző teljesíti.

A központi gazdasági intéző a székely közület központi vezetőségének és képviselőtestületének felelős. A központi pénztár és különvagyon tekintetében pedig a közületi nagytanácsnak is.

69. §. A központi nyilvántartó az összeírások vidéki összesítő adatainak az összegyűjtője és őrzője, s egyúttal annak is a felügyelője, hogy a vidékek az összeírások évenkénti kiigazítását a helységekből kellően elvégeztessék. A központi nyilvántartó az egész közületre vonatkozó statisztikai munkálatok tervezője, vezetője és irányítója. A vidéki és helységi szervezetek névsorát nyilvántartja, s az általános tisztújítás munkálatait az egész közületre vonatkozóan előadóként ő terjeszti elő.

Ezenkívül az egész közületet érdeklő népjóléti és népművelési ügyekben is ő az előadó és ügyintéző. A vidékek segélyakcióinak a közület részéről való pótlása, illetve általánossá tétele, a szakérdeklő tanulmányutaknak egész közület részéről való támogatása tekintetében is ő tesz javaslatokat. Népjóléti és népművelődési feladatkörében a központi vezetőségnek és a központi képviselőtestületnek felelős, egyebekben az elnöknek.

A központi nyilvántartót működésében titkárok segítik, kik egyúttal a központi testületnek jegyzői teendőit is teljesítik. Tisztviselők, de a központi vezetőségnek nem tagjai. Alkalmaztatásuk és szolgálati helyzetük tekintetében a 67. paragrafusban említett titkárokkal egyenlők.

70. §. A központi ellenőr úgy a vagyoni és pénztári kezelést, mint a központi vezetőség egész működését ellenőrzi. Az ügymenet fölötti észleteiről jelentést tesz a központi ellenőrző választmánynak, mely a szükséghez képest további jelentést tesz, vagy javaslatokat terjeszt elő a közület központi vezetőségének, vagy képviselőtestületének, vagy éppen a közület nagytanácsának.

A központi ellenőr a szakelőadók mellett ellenjegyzí a közületi elnök utalványait. Pénztári és vagyoneleltári vizsgálatokat teljesít, melynél az ellenőrző bizottság három tagjának is részt kell vennie.

A központi ellenőrző választmány mint külön testület a központi ellenőr elnöklése alatt a székely közület harmadfokú fegyelmi hatósága.

A központi ellenőr és az ellenőrző választmány tagjai a központi képviselőtestületnek és a központi nagytanácsnak felelősek.

71. §. A központi egyeztető bizottság öttagú testület, melyet a közületi nagytanács a maga kebeléből választ. A vidékek és a más-más vidékhez tartozó helységek hatásköri összeütközéseit kell kiegyenlítenie. Hasonló kiegyenlítő szerepet kell teljesítenie, ha a székely közületben érdekelt egyházak lelkeszjavadalmazási vagy iskolafenntartási kérdéseiben támadnak ellentétes álláspontok. Ez utóbbi esetben az illető egyházak egy-egy szakértője is szavazási joggal részt vesz az egyeztető bizottság elhatározásában.

A központi egyeztető bizottság tagjai a feladatkörükhöz szükséges előképzettséggel és életbeli gyakorlattal kell hogy rendelkezzenek.

72. §. A helységek és a vidékek saját körükben az egyeztetést az elnökből és két alelnökből álló helyi, illetve vidéki egyeztető bizottsággal intézik. Ha nincs két alelnök, úgy az elnök és az alelnök a maga képviselőtestületéből hív meg egy tagot az egyeztető bizottságban való részvételre. Ezek a helyi és vidéki egyeztető bizottságok a közületben összeírt egyes tagok közötti vitákat egyenlítik ki, ha ezek a viták az egyházi és iskolai ügyekben szükséges személyi és vagyoni együttműködést veszélyeztetik.

A helyi egyeztető bizottságok minden határozata az illető vidéki egyeztető bizottsághoz vihető, melynek határozata végleges lesz, ha a helyi bizottságával egyezik. Nem egyezés esetén az ügy továbbvihető a központi egyeztető bizottsághoz. A vidéki egyeztető bizottság elsőfokú határozata is hasonlóan a központi egyeztető bizottsághoz vihető.

A központi egyeztető bizottság határozata minden esetben végleges hatályú. Ha azonban a székely közületben érdekelt egyházakkal való ellentétes álláspont került egyeztetésre, s az illető egyház szakértője az elhatározásba nem nyugszik bele, azt kívánata szerint vagy a központi képviselőtestülethez, vagy a közületi nagytanácshoz kell előterjeszteni. Ez esetben a központi képviselőtestület, illetve a közületi nagytanács elhatározása lesz végleges hatályú.

A SZÉKELY KÖZÜLETI SZERVEZET SZABÁLYZATA ÉS KÖZPONTI ÜGYMENETE

73. §. A székely közület központjának rendeltetése, hogy az egész közületre vonatkozó egyházi és iskolai kérdéseket s az ezekkel összefüggő népjóléti és népművelési ügyeket az önkormányzat legmagasabb fokú hatóságaként intézze. Különösen hatáskörébe tartozik a főiskolák dolga, a gazdasági foglalkozásokat képző szakiskolák létesítése és fenntartása, az iskolaügyi, népjóléti és népművelési irányelveknek a megállapítása, a tanítási rendszerek és módszerek elhatározása, a bármely fokozatba tartozó összes iskolák számának és elhelyezésének az eldöntése s az oktatói kar alkalmazása.

Az egyházak meglevő önkormányzatát ez a működési kör nem érintheti, hanem csak annak támogatására és kiegészítésére szolgálhat. Viszont az egyházak által a törvény életbeléptetésekor nem mívelt népoktatási és népjóléti feladatokban a székely közületi önkormányzatnak teljes hatásköre van, valamint azokban is, melyeket az egyházak a székely közületnek az ő meglevő intézményeikből és munkakörükből kifejezetten átengednek.

74. §. Legfontosabb ügyeire nézve a székely közület a közületi nagytanácsban alapítja meg az irányadó alapelveket. Ez a nagytanács alkotja a közület ügyeire vonatkozó és az egész közületre kötelező szabályrendeleteket, melyek azonban jelen törvénnyel nem ellenkezhetnek. A közületi nagytanács kérdőre vonást alkalmazhat a közület központjának, vidékeinek és helységeinek minden testületével és tisztviselőjével szemben; azonban az alsóbb fokozatok önkormányzati hatáskörét el nem vonhatja.

75. §. A közületi nagytanács első összejövele alkalmával, a központi testületek megalakítása és a vezetőségi tisztviselők megválasztása után azonnal hozzákezd a közület szervezeti szabályrendeletének a megalkotásához. E szabályrendelet jelen törvény előírásaihoz kell hogy alkalmazkodjék, s különösen a vidékek beosztásának a végleges elrendezését, továbbá az egyes szervezeti alkatrészek ügyrendjét s a tisztviselők és alkalmazottak szolgálati és fegyelmi szabályzatát kell magában foglalnia.

Ugyancsak a szervezési szabályrendelet írja elő a helységek, vidékek és a központ testületeinek újraalakítása s tisztújítása módjait is, mikor azok megbízatási ideje lejárt. A testületek újraalakításánál alkalmazni kell azt az elvet, hogy az új választásig a régi testületek és tisztikarok viszik az ügymenetet.

76. §. A szervezeti szabályrendelet első szövege megállapítás után ideiglenesen azonnal életbe lép, de egyúttal részletes megvitatás végett ki kell adni a vidékeknek és a helységeknek. A helységek szomszédsági összejöveleteken megtárgyalatják ezt a szöveget, s a módosítás iránt felhozott kívánalmakat összegyűjtik és helységgyűléseken elhatározás alá bocsátják. Ami módosításokat a helységgyűlés elfogad, azt fölterjeszti a vidékgyűléshez, s egyúttal fölterjeszti az el nem fogadott módosítások érdekében szóló különvéleményeket is. A vidékgyűlés a helységgyűlések részéről elfogadott határozatokat s az onnan érkezett különvéleményeket újabb megvitatás alá

veszi. Amit e megvitatás során elfogadnak, azt fölterjesztik a közületi nagytanácshoz, s egyúttal a helységgyűlésekkel is közlik a megállapodásaikat. A helységgyűléseknek joguk van a vidékgyűlések megállapodásai ellen a helységből eredő s a vidéknél el nem fogadott módosításokért a közületi nagytanácsnál előterjesztést tenni.

A közületi nagytanács aztán a vidéktől beérkezett módosító elhatározások és a helységekől érkező külön előterjesztések egyenkénti letárgyalásával véglegesen határoz, hogy mit fogad el az ajánlott módosításokból. Ezzel a szervezeti szabályzat szövege véglegessé válik.

77. §. A végleges szövegű szervezeti szabályzatot a közület központi vezetősége a vallási és közoktatásügyi miniszternek bemutatja. A miniszter államfelügyeleti szempontból átvizsgálja a szabályzatot, s ha kifogásolnivalót nem talál benne, úgy azt látta-mozza. Ha észrevételei vannak ellene, úgy az állami felügyelet gyakorlására nézve előírtak szerint (92, 93. paragrafusok) van a további eljárás. Ha a bemutatás (vagyis a vallási és közoktatásügyi minisztérium hivatalában való beiktatás) napjától számítva egy hónap alatt a miniszter semmi érdemleges kijelentést nem tesz a szabályzatra nézve, ez a körülmény jelen törvény értelmében egyértelmű a szabályzat láttamozásával.

78. §. A láttamozott szervezeti szabályzatot a székhely közület központi vezetősége az országos hivatalos lapban közzététeti, s egyúttal a kifejezett vagy hallgatólagos láttamozás adatait is közli. E közzétételtől számítva a szabályzat további módosítása csak a 76-ik szakaszban előírt összes eljárások újrakezdésével történhetik, s azok eredményét miniszteri láttamozásra be kell mutatni, illetve az országos hivatalos lapban közzé kell tenni. Ez újabb közzétételig a korábbi közzététel szövege kötelező.

79. §. A közületi nagytanácsnak évenként kétszer van rendes ülésszaka, mely az ügyek számához és fontosságához képest több napra terjedhet. Az egyik ülésszak az iskolai év lejártakor, június vagy július hónapban, a másik az iskolaév menete alatt, decemberben vagy január hónapban folyik le. Az előbbi különösen arra szolgál, hogy számba vegye a lejárt iskolai év eredményeit és megállapítsa a jövő iskolai év tervét. A téli ülésszak pedig különösen arra szolgál, hogy az iskolai év helyes menetét ellenőrizze, az évközből szükséges változásokat végbevigye, s az egyházi és népművelődési ügyekkel kapcsolatos gazdasági vonatkozásokat az elmúlt gazdasági évre áttekintse s a jövő gazdasági évre előirányítsa.

Rendkívüli nagytanácsi ülést a közületi központi képviselőtestület hívhat össze, az egész közületet érdeklő olyan legfontosabb kérdésekben, melyek eldöntését nagyobb kár nélkül a rendes ülésszak idejéig nem lehet halasztani. A vidékek többségének kívánatára a nagytanács rendkívüli gyűlését össze kell hívni.

80. §. A közületi nagytanács irányításai szellemében a költségvetést és zárszámadást a központi képviselőtestület állapítja meg, s ő határoz a közület minden olyan fontos közérdekű ügyében, mely a nagytanács által megállapított működési tervet túl nem haladja. A vidékektől és helységekől a központhoz fellebbezett közérdekű ügyekben is ő határoz. A közület intézményeinek a felügyeletéről szóló vezetőségi

jelentéseket ő tárgyalja le, s e körben vizsgálatokat és pótló eljárásokat rendelhet. Üléseit kéthavonként tartja. A központi vezetőség a képviselőtestületet rendkívüli gyűlésre is összehívhatja, a központi ellenőrző választmány kérésére pedig köteles is összehívni.

A központi vezetőség intézi az egész közületre tartozó napi folyó ügyeket, mégpedig a központi képviselőtestülettől kapott utasítások szellemében, illetve a képviselőtestületnek tartozó jelentés felelősségével. A vidékek magánérdekű határozatai ellen beadott fellebbezéseket a vezetőség gyűlése intézi el, s a közületi elnök más ügyeket is odautalhat. Egyébként a központi vezetőség tanácskozásairól és munkamegosztásáról a közületi elnök gondoskodik.

A SZÉKELY KÖZÜLET TISZTVISELŐI ÉS ALKALMAZOTTAI

81. §. A székely közület minden tisztviselője és alkalmazottja, továbbá a helységi, vidéki és központi képviselőtestületek minden tagja működésbe lépéskor esküt tesz a következő szöveggel: „Esküszöm, hogy az államhoz hű leszek s a székely közület ügyeiben kötelességemet lelkiismeretesen teljesítem. Isten engem úgy segítjen!” Az eskütételről jegyzőkönyv készül, melyet a helység, vidék, illetve központ nyilvántartója vesz őrizetbe.

82. §. A székely közület tisztviselői és alkalmazottai közületi működésükért rendszeres javadalmazást kapnak, mely részben vagy egészben természetbeli ellátás is lehet, s melynek mértékét a képviselőtestületek állapítják meg. A tisztviselők és alkalmazottak részére az egész közületre kiterjedően a közületi nagytanács gondoskodik nyugdíjintézmény létesítéséről s erre vonatkozó szabályrendelet megalkotásáról.

Mikor a közületi nagytanács a közület minden tagjára kiterjedő népjóléti biztosítóintézetet létesít, a nyugdíjintézmény ennek lesz egy szakosztálya.

83. §. A székely közület tisztviselői és alkalmazottjai kötelességmulasztás, hanyagság és a kötelesség szándékos megszegése esetén fegyelmi eljárás alá vonhatók. A fegyelmi eljárást az elnökök, a vezetőségi gyűlések, a képviselőtestületek s a helység és vidék, illetve a közületi nagytanács gyűlései rendelhetik el, és a jelen törvényben megjelölt fegyelmi hatóságok határoznak az eset minősítése, megrendszabályozása vagy az eljárás alá vont egyén fölmentése felől. A tisztviselők és alkalmazottak ügyében való fegyelmi eljárás részleteit az általános szervezeti szabályrendelet szabályozza.

84. §. A székely közületi tagok a közület érdekei ellen elkövetett szándékos sértéseikért az egyeztető bizottságok elé idézhetők. Ha az egyeztető bizottságok kiegyenlítő eredményt nem tudnak elérni, s erről illetékes képviselőtestületükhöz jelentést tesznek, a képviselőtestület az illető közületi tag ellen fegyelmi eljárást rendelhet. Ez eljárás eredménye felől szintén a jelen törvényben megjelölt fegyelmi hatóságok határoznak. A közületi tagok elleni fegyelmi eljárás részleteit szintén az általános szervezeti szabályrendelet szabályozza.

85. §. A vidéki és központi képviselőtestületek, tovább a vidékgyűlések és a közületi nagytanács azon tagjai részére, akik nem a vidék, illetve a központ székhelyén laknak – a vidéki, illetve a központi pénztár az utazás és az elszámolás költségeit legegyszerűbb mértékig megtéríti. Ha az elszállásolásról a vidéki, illetve központi vezetőség természetben gondoskodik, úgy elszállásolási díj nem igényelhető.

Úgy a tisztviselő és alkalmazott, mint a közület bármely tagja, ha lakóhelyén kívüli községben kell valamelyik közületi megbízást teljesítenie, az utazási és elszállásolási költségek megtérítését az előbbi bekezdésben előírtak szerint igényelheti a megbízó helység, vidék vagy központ pénztárától.

86. §. A közület minden alakulata gyűléseit a hozzá tartozó iskolák azon helységeiben tarthatja, melyek a gyűléstartáskor a tanítás sérelme nélkül igénybe vehetők.

A SZÉKELY KÖZÜLET VISZONYA AZ ÁLLAMHOZ ÉS A KÖZSÉGHEZ

87. §. A székely közület a népkisebbségi nemzetközi szerződés rendelkezése folytán s az állam engedélye alapján a részére kijelölt területen és a hozzá tartozó egy-egyekre s intézményekre nézve az egyházi és iskolai ügyek s az ezekkel szervesen összefüggő gazdasági és népjóléti feladatok önálló jogú intézője. Az állam hatáskörének e különleges feladatokra vonatkozó része a mondott helyi területen és annak a jelen törvény szerint összeírt népessége fölött átmegy a székely közületre. A székely közület az így átruházott hatáskört mindig az önkormányzat módjával, vagyis a közületben összeírt népesség közakaratóval intézi: e hatáskörben kötelező szabályzatokat alkot, azok végrehajtásáról gondoskodik.

A jelen törvény tárgykörén kívül álló egyéb közéleti és magánéleti viszonyok tekintetében az állam általános törvényei a székely közület tagjaira is kötelezők.

88. §. A székely közület tagjai kötelesek a közület érdekeltségébe tartozó egyházak és iskolák személyi és dologi fenntartásának a költségeit viselni, s ehhez nem igényelhetik az állam és község hozzájárulását. Viszont a székely közülethez tartozó egy-egyekre nézve s a közületi helységek otthonterületeire se az állam, se a község egyházi és iskolai más terhelést rá nem utalhat; az otthonterületet a székely közület érdekeltségén kívül álló egyházak és iskolák építési céljaira igénybe nem veheti.

89. §. A székely közülethez tartozó társadalom egyházi és közművelődési teherbíróképessége érdekében az állam és község előmozdítja, hogy a székely közület megfelelő előképzettségű egyénei életpályájukat a székely közület területén folytathassák. Ennélfogva az állam a székely közület területén működő kormányzati, igazgatszolgáltatási, közigazgatási és egyéb intézményeinél és vállalatainál hivatali állásokra és munkára elsősorban azokat alkalmazza, akik az általában megkívánt előképzettség és egyéb előfeltétel mellett azt is tudják igazolni, hogy a székely közület tagjai.

A székely közület területén működő községek is a hivatali állások betöltésénél és egyéb foglalkozásoknál az előbbi bekezdésben mondott irányelvet követik.

90. §. Az államnak a székely közületre felügyeleti joga van, melyet a vallási és közoktatásügyi minisztérium által gyakorol. A felügyeleti jog annak a figyelemmel tartását foglalja magában, hogy a székely közület hatáskörén belül maradjon, s egyúttal a hozzá tartozó lakosság közakarata is az önkormányzatban mindig érvényesüljön. A felügyeleti jog gyakorlása zaklató jellegű és az ügyintézesekbe közvetlenül beavatkozó nem lehet.

91. §. A vallási és közoktatásügyi minisztérium kiküldöttje a székely közület középfokú és központi szervezeteinél évenként egyszer – a jelzett szervezeteket egyfolytába véve – megvizsgálja az ügymenetet és a vagyongezelést; a költségvetések és zárszámadások adatai közötti eltérésekről felvilágosításokat kíván, s a gyűlési határozatok végrehajtását ellenőrzi. Észrevételeiről még a helyszínén a minisztériumhoz jelentést tesz, melynek másolatát egyúttal a székely közület vezetőségével is közli.

92. §. Ha a miniszteri kiküldötnök az előbbi szakasz alapján tett észleletei kifogásokat tartalmaznak, a közületi vezetőség azokra nézve tájékoztató jelentést terjeszt elő a minisztériumnál. Az előterjesztés határideje tíz nap, a miniszteri kiküldött jelentés-másolatának a közülettel való közlésétől számítva.

A minisztérium a maga kiküldöttje jelentésének és a közületi tájékoztató jelentésnek egybevetésével ez utóbbi beérkezésétől számított harminc nap alatt határoz, hogy mit tart fenn a kifogásokból és azok folytán milyen helyreigazító intézkedéseket kíván.

E miniszteri határozatot a kívánatok fontossága szerint a központi vezetőség, a központi képviselőtestület vagy a közületi nagytanács húsz napon belül tárgyalja. Vagy teljesíti a kívánalmakat, vagy amennyiben azokat jelen törvénnyel és az érdekelt közönség önkormányzati jogaival összeegyeztethetőknek nem tartja, úgy erre utalva a minisztériumhoz felfolyamodást terjeszt elő. A felfolyamodásnak a miniszteri határozat leérkezése napjától számított harminc nap alatt a vallási és közoktatásügyi minisztériumnál iktatva kell lennie.

Ha a miniszter tovább is fenntartja a követelményt, erről a felfolyamodás minisztériumi beiktatása napjától számított húsz nap alatt értesíti a közületet, amire a közületnek tovább húsz nap alatt a minisztériumhoz be kell adnia nyilatkozatát, ha előbbi álláspontján kíván megmaradni. Ha igen, úgy a miniszter a maga kívánalmait a közület nyilatkozatának beérkezésétől számított további 15 nap alatt a közigazgatási bíróság döntése alá bocsáthatja.

A jelen szakaszban előírt határidők hatálya az, hogy azoknak teljesítés nélküli eltelése esetén a másik fél kellő időben teljesített irata jut érvényre.

93. §. A 92. szakasz szerint közigazgatási bíróság elé vitt ügy tárgyalásához a bíróság a székely közület vezetőségét szakértő kiküldésére szólítja föl, s ettől a szakértőtől az ügy minden részletére nézve véleményt kíván. Amennyiben a bíróság a vélemény-től eltérően íté, azt külön megindokolja.

A bíróság jogerős eldöntéséig a székely közület megtámadott intézkedése érvényben marad. A minisztérium azonban a megtámadott intézkedés függőben hagyásának az előzetes kimondását igényelheti, s a bíróság efelől a minisztérium megkeresé-

sétől számított 20 nap alatt köteles határozni. Ez előzetes határozat meghozatalánál is a székely közület szakértőjét az előbbi bekezdés értelmében meghallgatja.

94. §. A székely közület helységeiben a területre illetékes állami tanfelügyelő végzi az államfelügyelet gyakorlását. Ez is évenként egyszer, az egy vidékbe tartozó helységeknél egyfolytában történik, s a 91. szakaszban előírt keretek között. Az állami tanfelügyelő a maga észleleteit a székely közületi központ vezetőségével közli, s egyúttal felhívja azt, hogy a hibák kiigazítása iránt intézkedjék. Amennyiben a felhívásra a közület központi vezetősége nem ad teljesítő választ, az állami tanfelügyelő az ügyet a vallási és közoktatásügyi miniszterhez terjeszti, s erről egyidejűleg a közület központi vezetőségét is értesíti.

A közület központi vezetősége az értesítés érkezésétől számított tíz nap alatt a minisztériumnál tájékoztató jelentést terjeszt elő, s egyebekben az az eljárás következik, amit a 92. és 93. paragrafusok rendelkezései megszabnak.

95. §. A székely közület az állam hatóságaihoz s a területén kívül levő községekhez az állam nyelvén teszi meg előterjesztéseit. A területén lévő községek hatóságainál a magyar nyelvet mint saját ügykezelési nyelvét használja. Az állam a maga felügyeleti jogát olyan kiküldöttekkel gyakoroltatja, akik ezt az ügykezelési nyelvet értik.

A SZÉKELY KÖZÜLET VISZONYA AZ EGYHÁZAKHOZ ÉS ISKOLÁKHOZ

96. §. A székely közületben érdekeltnek veszi ez a törvény a római katolikus, a református, az unitárius és az ágostai evangélikus egyházakat, de csak azon egyház-községekre nézve, melyek a 2. paragrafus szerinti területen alakultak, s melyeknek tagjai ötven százaléknál nagyobb arányban magyar anyanyelvűek. A székely közületben való érdekelttség azt jelenti, hogy ez egyházak ingatlan javai növedékeikkel és tartozékaikkal együtt, az ő tulajdonjoguk sérelme nélkül, a székely közület helységeinek az otthonterületébe beleszámítanak, s hogy az egyházak fenntartását a székely közület köteles támogatni.

A székely közület olyan tagjai, akik a felsorolt egyházak kötelékébe nem tartoznak vagy felekezetenküliek, egyházfenntartási kötelességeiket közvetlenül azon egyház-községnél teljesítik, mely őket nyilvántartja. E teljesítés végett adóhányszadaiknak az egyház fenntartására szolgáló részét a székely közület nekik visszautalja.

97. §. Az államnak az egyházakkal szemben való államfelügyeleti jogát az egyházak székely közületbeli érdekelttsége nem érinti, s éppen úgy érintetlenül marad az egyházak önkormányzata és szervezete a székely közületben érdekelt egyházközségekben is. A székely közületnek se felügyeleti, se rendelkezési joga az egyházközségek belső hitéletére nincsen.

Azonban a székely közületben érdekelt egyházközségek alkalmazottainak eddigi állami fizetésekiegészítését a székely közület viseli. Annak emelése felől is ő határoz, valamint a fizetésekiegészítések eddigi mértékének a módosító szabályozását is ő intézi, ha a pénzértékben oly változás állott elő, mely ezt indokoltá teszi. Úgy a fizetés

emelése, mint a fizetés egyéb módosítása tekintetében a székely közület helységei a helyi egyházközségekkel egyetértően kell hogy határozzanak. Ha egyetértés el nem érhető, a székely közület központi egyeztető bizottsága határoz, mégpedig az egyházi főhatóságok kiküldött szakértőinek a bevonásával, amint ezt a 72. paragrafus előírja.

Ilyen egyházzavadalmazási ügyekben, s csupán a székely közületben érdekelt egyházközségekre vonatkozóan az állam a maga felügyeleti jogát a székely közület felügyeleti joga útján gyakorolja, s e részben az egyházak még további külön államfelügyelet alá nem tartoznak. Elszámolásait is e javadalmazási ügyekben a székely közületben érdekelt egyházközségekből a székely közülethez küldik.

98. §. Az egyházi alkalmazottak fizetéskiegészítésén kívül a székely közületben érdekelt egyházközségek egyházi céljaikra egyéb anyagi és erkölcsi támogatást is igényelhetnek a székely közülettől, s a közület azt a rendelkezésére álló lehetőségek mérvéhez képest, valamint az összes székely közületi érdekeltségű egyházközségek arányos támogatásának a feltételével megadni köteles. Az ilyen támogatások ügyében a helységhez kell fordulni, s az ügy továbbvihető a vidékhez és a központhoz. A helység erejét meghaladó támogatás igénylése esetén maga a helység terjeszti fel az ügyet a vidékhez, s ha a vidéknek nincs kellő ereje, szintén őmaga viszi a kérdést a központhoz. Nagyobbmértvű támogatások igénylése esetén a székely közület központja az illető egyház erdélyi főhatóságától kér véleményt, s ha egyéb körülmények is lehetővé teszik és az arányos támogatás alapelvét nem sértik a székely közület központjának az egyházi főhatóságok véleményéhez kell magát tartania.

Az igényelt anyagi támogatások fejében a székely közület a benne érdekelt egyházaktól e gazdasági igényeik részletes indokolását kívánhatja, s a kapott összegek pontos elszámolását. Viszont az illető egyházak is ezzel az elszámolással és gazdasági igényeik részletes megokolásával tartoznak.

99. §. A székely közületben érdekelt egyházak iskolafenntartási joga a székely közület területén is sértetlenül fennmarad, s amennyiben ezen a területen az általuk fenntartott iskolák tanítási nyelve a magyar, úgy ezek az iskolák szintén a székely közület érdekeltségébe tartoznak. Az iskolák székely közületi érdekeltségbe tartozása azt jelenti, hogy az egyházak tulajdonának és fenntartási jogának a sérelme nélkül az iskolák ingatlanai, ingatlanjogai és épületei a székely közületi helység otthonterületébe beleszámítanak, s a székely közület az iskolák fenntartását köteles támogatni és azok tanulmányi rendjéről is a székely közületben érdekelt egyházakkal egyetértően köteles gondoskodni.

Ez iskolákra vonatkozóan az állam a maga felügyeleti jogát a székely közület fölötti felügyeleti joga útján gyakorolja, s e részben és csakis ezekre az iskolákra kiterjedően az egyházak mint iskolafenntartók még további külön államfelügyelet alá nem tartoznak. Ugyanez iskoláikra vonatkozóan közléseiket és elszámolásait is a székely közülethez küldik.

100. §. A székely közületi érdekeltségbe tartozó iskolák (şcolile apartinetoare la intresarea comunităţii secueşti) igazgatását, oktatói karának a kinevezését s az oktatói

kar fölötti összes személyi hatóságokat az illető iskolafenntartó egyházak intézik. A tanulmányi rendről és annak a felügyelete felől is elsősorban a fenntartó egyházak intézkednek, de ebben a tekintetben egyúttal a székely közület felügyelete alá is tartoznak.

A székely közület felügyelete a közvetlen állami felügyeletet helyettesíti, melyet az egyházak iskolafenntartó önkormányzatának a sérelme nélkül kell gyakorolni. A székely közület felügyelete egyébként arra irányul, hogy a tankönyvek, az iskolai módszerek és az iskolai elhelyezkedések tekintetében a székely közület szabályrendelésének és népművelési évi munkaterveinek az alapelveire kellő figyelem fordíttassék. E tekintetben a székely közület az érdekelt egyházakhoz tanácsadás jellegével teszi meg észrevételeit.

101. §. Viszont a székely közület is a kizárólag saját maga által fenntartott (székely közületi) iskolákban az érdekeltségébe tartozó egyházközségek egyházainak felügyeleti jogot enged arra vonatkozólag, hogy a tanulók hitvallásos nevelése és tanítása kellő módon s az illető egyházak által kijelölt szakerők útján történik. A székely közületi érdekeltségű egyházak is e tekintetben tanácsadás jellegével teszik meg a székely közülethez észrevételeiket.

102. §. A székely közület és a benne érdekelt egyházak iskolai felügyelete körében a 100. és 101. paragrafusok értelmében keletkezett észrevételeket az illető iskola helyi hatósága kell hogy elintézzé. Ha a teljesítés az iskolai helyi hatóság intézkedési körét meghaladja, vagy fontos elvi kérdésekkel van összefüggésben, az ügyet a székely közület vezetősége elé kell terjeszteni, mely az illető egyház erdélyi főhatóságát keresi meg, hogy közös egyetértésre jussanak. Ha a közös egyetértés el nem érhető, az illető egyház kiküldöttjének mint szavazó tagnak a bevonásával a 72. paragrafus szerinti egyeztető bizottsági eljárásnak van helye.

103. §. A székely közületi érdekeltségbe tartozó iskolák részére az iskolafenntartó egyházak rendszeres anyagi és erkölcsi támogatást igényelhetnek a székely közulettől, s a közület ezt a rendelkezésére álló lehetőségek mérvéhez képest, valamint a hasonló jellegű többi iskolák arányos támogatásának a föltételével megadni köteles. Ez iskolai támogatások igénylésének a megokolására és azok elszámolására is a 98. paragrafus rendelkezéseit kell alkalmazni.

104. §. A székely közület a mutakozó szükséglethez és a székely közület teherbíróképességéhez képest bármilyen fajta és bármely fokozatú oktató és nevelő intézményt létesíthet, illetve átengedés esetén az államtól, az egyházaktól vagy más fenntartótól átvehet. Az így létesített, illetve átvett oktató és nevelő intézmények a székely közületi iskolák (*școlile de comunitate săcuesească*). Ezek fenntartása, igazgatása, oktató és nevelő személyzetének alkalmazása, tanulmányi rendjének, módszereinek, tankönyveinek a megállapítása s mindezek felügyelete teljesen a székely közület önkormányzati hatáskörébe tartozik.

105. §. Székely közületi iskolák létesítését a székely közület helységei és vidékei is kezdeményezhetik, de kezdeményezésük a központ beleegyezése alá tartozik. Az

egyres helységekek kezdeményezésére nézve a központnak a vidéki képviselőtestület véleményét is meg kell kérdeznie, s ettől csak akkor térhet el, ha a vélemény a közületi nagytanács által megszabott iskolaügyi általános előírásokkal ellenkezik.

Egyszerűbb iskolák és iskolai intézmények létesítéséhez a központ nevében a központi vezetőségi gyűlés is megadhatja a bejegyzést, egyéb esetekben a központi képviselőtestület határoz.

106. §. A székely közületi iskolák tanulmányi rendjét – s ebben a beíratási és vizsgáztatási feltételeket is – a székely közületi nagytanács szabályrendelete állapítja meg, s azonkívül a nagytanács évenkénti munkatervei is irányelveket írhatnak elő az iskolák működésére vonatkozólag.

A tanulmányi rend megszabása és kivitele során a székely közületnek gondoskodnia kell, hogy a középfokú iskolákban a román nyelvet és irodalmat tökéletesen taníttassa. E tekintetben olyan feltétlenül hatályos módszert kell alkalmaztatnia, hogy a középfokú iskolák végzettjei román nyelven irodalmi szabadsággal tudjanak beszélni és írni.

Székely közületi iskolák főiskolai fokozataiba a középiskolák végzettjei csak akkor vehetők fel, ha érettségi bizonyítványuk a román nyelvből és irodalomból való sikeres vizsgájukat is bizonyítja. A székely közületi középiskolák érettségi vizsgáján a vallási és közoktatásügyi miniszter kiküldöttje elnököl, a román nyelvből és irodalomból való feleleteket is ő minősíti, de egyébként az érettségi vizsgabizottság az illető középiskola érettségiző osztályának a tanáraiból s a székely közület kiküldöttjéből alakul.

A székely közületi iskolák tanulmányi rendje a székely közületi érdekeltségű iskolákra is általában kötelező a 100. és 102. paragrafusban írtak föltételével. A jelen szakasz második és harmadik bekezdésében írtak pedig a székely közületi érdekeltségű iskolákra is feltétlenül kötelezők.

A székely közületi iskolák tanulmányi rendjének összes egyéb kérdéseiben a közület önkormányzati joga teljesen szabad, ami fölött az állami felügyelet gyakorlása a 91–92. paragrafusok szerint történik.

107. §. A székely közületi iskolák és a székely közület érdekeltségébe tartozó iskolák egyúttvéve jelen törvény értelmében a székely közülethez tartozó iskoláknak neveztetnek. (*Școlile aparținetoare la comunitate secuească.*)

A székely közülethez tartozó iskolák nyilvános jogúak. Ez iskolák bizonyítványával igazolt előképzettség igényt ad arra, hogy a székely közület területén elsősorban az ilyen előképzettségűek nyerjenek hivatali és egyéb alkalmaztatást a hasonló végzettségűek közül.

108. §. A székely közületi iskolák és nevelő intézmények igazgatóit és oktatószemélyzetét a székely közületi központ elnöke a központi vezetőséggel egyetértésben alkalmazza. Az iskolák és nevelő intézmények szolgálatára szükséges egyéb személyzet tagjainak az alkalmazása a helység, vidék vagy központ elnökének a hatáskörébe tartozik, aszerint, hogy melyik alakulat az illető iskola és nevelő intézmény közvetlen fenntartója.

109. §. A székely közületi iskolák és nevelő intézmények összes alkalmazottai a székely közület egyéb alkalmazottaival együtt ugyanazon szolgálati, fegyelmi, fizetési és nyugdíjazási szabályzat hatálya alatt állanak.

E törvény értelmében a székely közület területén iskolaügybe tartozónak tekintendő minden olyan oktató és nevelő intézet vagy tevékenység, melynek célja a nép anyagi és szellemi művelése. A szorosabb értelemben vett elemi, középfokú és felsőbbfokú iskolákon kívül, s a mindenirányú elméleti és gyakorlati szakiskolák, múzeumok és kísérleti telepek mellett az óvodák, gyermekmenhelyek, nevelőintézetek, továbbképző és felnőttek részére szolgáló tanfolyamok, kezdő műhelyek és kezdő gazdaságok irányítása, mintaműhelyek és mintagazdaságok létesítése, egyes gazdasági ágakban vándortanítói működések, továbbá műkedvelő, dalos, zenés és testedző képzések s a színielőadások és képzőművészetek mind az iskolaügyek körébe tartoznak. E felsorolás nem kimerítő, hanem csak példaemlítő, s a felsoroltakkal rokon intézmények is ideértendők.

Az iskolaügynek ebben a körében a székely közület minden fokozata kezdeményező és fenntartó tevékenységet vállalhat, miknek tervszerűsége és jól elosztottsága érdekében azonban a központ irányításához tartozik alkalmazkodni.

110. §. A székely közület otthonterületén iskolaügyi tevékenységet magánosok és társulatok is folytathatnak, iskolaügyi intézményeket alapíthatnak, és azokat maguk igazgathatják. Működésükre nézve a székely közület helységének a felügyelete alatt állanak. Működésüket a helységek indokolt előterjesztésére a vidékek képviselőtestületei eltilthatják, s e tilalom ellen a központi képviselőtestülethez lehet folyamodni, mely végérvényesen határoz.

Magánosok és társulatok a maguk iskolaügyi tevékenységéhez, illetve iskolaügyi intézményeik fenntartásához a székely közület támogatását kérhetik. A kérést a székely közület központi vezetőségének kell előterjeszteni, mely az érdekelt helységek és vidékek meghallgatása után az ügyet további elhatározásra a központi képviselőtestület elé viszi.

A SZÉKELY KÖZÜLET VISZONYA TAGJAIHOZ S A TAGOK JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI

111. §. A székely közület a benne összeírott tagok egyházi és népművelési érdekeit szolgálja, évégett a tagok között személyi és vagyoni együttműködést létesít, s gondoskodik arról, hogy a tagok kellő erkölcsi és anyagi képességben legyenek közös feladataik teljesítésére.

112. §. A székely közülethez tartozó iskolai intézményekben az óvodai, elemi iskolai, inasképző és alsófokú szakiskolai oktatás, valamint a népies tanfolyamok hallgatása a közület tagjai részére ingyenes.

Középfokú és felsőbbfokú oktatásért a székely közülethez tartozó iskolákban tandíjat lehet szedni. Ez azonban az állam hasonló fokú intézeteinek a tandíjánál

magasabb csak azok részére lehet, akik a székely közületnek nem tagjai. A székely közületnek a hozzá tartozó szegénysorsú és jó előmenetelű tanulók részére tandíjmentességet, könyvsegélyt s létfenntartási támogatást kell nyújtania.

113. §. A székely közület a vidékek székhelyein s esetleg a népesebb helységeken is pályaválasztási szaktanácsadó intézményeket tart fenn, melyek útján különösen arra törekszik, hogy a székely közület ifjúsága a székely közület területén mutatkozó szükségek szerint keressen elhelyezkedést, a testi és szellemi foglalkozások között kelően eloszoljon s élődsi foglalkozásoktól tartózkodjék.

114. §. A székely közület tagsági kötelékébe tartozó ifjak bármely foglalkozási ágra való kiképzésükben a székely közület rendszeres segélyezését igényelhetik, s azt a székely közület megadni köteles, ha az ifjak a választott pályára jó tehetségűek, annak elsajátításában szorgalmat tanúsítanak, s ha szegénységük miatt a pályára való előkészületben akadályozva lennének.

A kitűnő tehetségű ifjaknak a székely közület arra is esetenként segélyt nyújt, hogy utazásokkal, külföldön való alkalmaztatásokkal és tanulmányokkal gyarapítsák szakképzettségüket. Ennek a segélyezésnek is előfeltétele, hogy az illető ifjak eddigi előhaladásukban kiváló szorgalmat és fejlődést tanúsítsanak s szegénysorsúak legyenek.

Szegénysorsú kiváló iparos- és kereskedősegédek, mezőgazdasági alkalmazottak és főiskolai végzettek pályájukon való önállósítás végett szintén segélyezést kérhetnek. A segélyezést műhely, üzlet, gazdaság, műterem és iroda első berendezése formájában kell nyújtani, s annak értékét a segélyezett kamatmentes kölcsönként kapja. Az ilyen önállósító segélyezés elhatározásánál a helységek a székely közület azon szakmabeli tagjainak a véleményét meghallgatni kötelesek.

115. §. A székely közület az előbbi szakaszban jelzett segélyezéseket csak azoknak nyújthatja, akik a székely közület tagjai. A segélyezést a pályákra való előkészülés és tanulás folyamata alatt is rendszerint természetben való ellátással kell adni, s evégett a tanulókat nevelő intézetekben, inasotthonokban vagy jobb családoknál kell elhelyezni s ruházatukról és élelmezésükről kell gondoskodni.

A segélyezés nyújtására elsősorban az a helység illetékes, mely az illető igénylőt összeírta. Ha a helységnek a segélyezésre nincs kellő lehetősége és anyagi ereje, megfelelő pótlásért a vidékhez folyamodik. A vidék is nagyobb mérvű vagy nagyobb jelentőségű segélyezésért és tanulmányi kiküldetésekért a központhoz fordulhat. A segélyezettnek a nekik adott segélyezésekről írásbeli elismervényt adnak, és ebben ígéretet tesznek, hogy mikor kellő keresetképeséghez jutnak, a segélyezések értékét kamatmentesen visszatérítik vagy hasonló értékű természetbeni szolgáltatásokkal viszonozzák.

116. §. A székely közület a maga tagjait szövetkezeti együttműködéssel szervezheti meg, hogy ezúton azoknak járadékot vagy segélyt biztosítson betegség, munkaképzetlenség, munkanélküliség esetére, kiházasítások és önállósítások támogatására. Ilyen biztosító szövetkezetnek minden tagra kötelező megszervezése és azokról való sza-

bályrendelet alkotása a székely közületi nagytanács elhatározása alá tartozik, melyet a szomszédságok négyötödresznyi többségű népszavazásának is jóvá kell hagynia.

Nem kötelező jelleggel s csak egy-egy helysége vagy vidékre kiterjedően az illető helység vagy vidék is létesíthet biztosító szövetkezeteket. Az ilyen szövetkezetek működése a székely közületi központ felügyelete alá tartozik, mely a szövetkezeti tagok részjegyzés szerinti négyötöd részének a panaszára a szövetkezet felszámolását elrendelheti.

117. §. A székely közületben összeírt tagok, s különösen a székely közület előjárói, tisztviselői és alkalmazottai a maguk háztartási, ruházati és élelmezési szükségleteit egyszerűséggel, minden kihívó fényűzéstől tartózkodóan kell hogy ellássák. E szükségleti cikkek a székely közület azon tagjainál kell hogy beszerezzék, akik azoknak termelésével, előállításával és kereskedésével foglalkoznak. A ruházati cikkek szöveteinek, illetve bőryanagának a székely közület területén működő háziipari és ipari foglalkozások termékének kell lennie.

Az építkezések s egyéb vállalkozások és munkák keretében is a székely közület tagjainak arra kell törekedniök, hogy amennyiben a helységben megfelelő foglalkozású tagtársaik vannak, azoknak munkát adjanak. Különösen kötelesek erre a székely közület előjárói, tisztviselői és alkalmazottai.

A jelen szakaszban foglalt rendelkezések szándékos és konokul megismétlődő megszegése, e megszegéssel való tüntetés s másoknak erre biztatása esetén fegyelmi eljárásnak van helye.

118. §. A székely közület feladatainak megvalósítására rendelkezésre állanak:

a) A székely közület érdekeltségébe tartozó egyházak és iskolák saját vagyonai, melyek kizárólag csak az egyházak és iskolák szükségleteire fordíthatók. A székely közület azonban e vagyonok célszerűbb és jövedelmezőbb kezeltetését kívánhatja, s e kívárat teljesítése érdekében az egyházakat mint iskolafenntartókat is egyeztető eljárásba vonhatja.

b) Az otthonterületekbe tartozó azon ingatlan javak és használati jogok, melyek a székely közület saját tulajdonai vagy szolgálmai.

c) Az állami és községi adóknak a 35–41. paragrafusok szerint visszajáró hányadrésze.

d) A közbirtokosságoktól a 33. paragrafus szerint járó állandó segélyezések. A segélyezés mérvére nézve a székely közületi vidék vezetősége köt megegyezést a 43. paragrafus szerint a közbirtokosságokkal. Megegyezés hiánya esetén az ügy egyeztető bizottsági eljárás alá tartozik.

e) Önkéntes adományok.

f) A székely közület önadóztatásának a bevételei. Az önadóztatás kötelezettségét, mértékét és alkalmazásának módjait a székely közület nagytanácsa határozza el, ha előbb az önadóztatás szükségét a helységek és vidékek többsége megállapította. A vidékeknek egyúttal a nagytanács elhatározáshoz az önadóztatás legkisebb és legnagyobb összegére nézve is javaslatot kell tenniök, s a közületi nagytanács e javaslatok átlagolásával szabja meg az önadóztatás mértékét.

119. §. Az előbbi szakasz szerint rendelkezésre álló vagyonok, jogok és bevételek jövedelmeiből a helység szükségleteire megkívántató összegek annál a helységnél maradnak, a többit a vidék pénztárához kell átszámolnia. A vidék is a saját szükségletein túli összeget a központ pénztárához tartozik átszámolni. Az átszámolás a havi szükségletek számbavételével havonként történik.

A vidék és a központ saját külön kezelésében álló vagyonok, használatok és egyéb bevételek jövedelmei nem a vidéki, illetve a központi székhely helységi pénztárába, hanem közvetlenül a vidék és központ pénztárába folynak be. Az ilyen közvetlen jövedelmekből is a vidék a saját havi szükségletein felüli összeget havonként a központ pénztárához átszámolja.

120. §. A székely közület összeírt tagjai az egyházi és iskolai ügyekben szükséges személyi és vagyoni együttműködés érdekében egymás iránt kölcsönös méltányossággal tartoznak. Ebből folyólag kötelesek, hogy az egymással támadt magánjogi vitáikat előbb a saját illetékes helységük egyeztető bizottsága elé vigyék, mielőtt bíróság előtti per tárgyává tennék. Ha a székely közület tagja ilyen előzetes egyeztetés megkísérlése nélkül indított polgári pert a közület más tagja ellen, ez utóbbi a jelen törvényszakasz alapján perhasasztó hatályú kifogást emelhet.

Ha a vita jelen törvényből származott jogokra és köteleességekre vonatkozik, s szintén csak a közület körén belül, tisztán a közület tagjai között támadt, akkor e vita elintézése teljesen a közület egyeztető eljárása alá tartozik. Ezt az egyeztető eljárást jelen törvény 71–72. paragrafusai szabályozzák.

121. § Ha a székely közület tagja és a közületen kívül álló egyén között támadt olyan magánjogi vita, mely jelen törvényből származott jogokra és köteleességekre vonatkozik, ennek eldöntése azon állami bírósághoz tartozik, melynek hatásköre van a személyjogok védelmére. A bíróság azonban ilyen esetben szakértőt köteles meghallgatni, s szakértő megnevezésére azon székely vidék vezetőségét kell felhívnia, amely a perben álló székely közületi tagra nézve illetékes. Ha a bíróság a szakértői véleményt el nem fogadja, ezt az ítéletnek külön meg kell indokolnia. Fellebbvitel esetén a szakértő vélemény adására a székely közület központi vezetőségét kell felszólítani, s e szakvéleménytől való eltérést a felső bíróságnak is külön meg kell indokolnia.

122. §. Sem az előbbi szakaszban jelzett bírói eljárás, sem más hatósági intézkedés a székely közület tagjainak vagy magának a székely közületnek azt a jogát nem érinti, hogy a Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1923. szeptember 5-én kelt határozata 1. c) pontja alapján a Nemzetek Szövetségénél kérvényt terjeszthessen elő.

ÉLETBE LÉPTETŐ ÉS BEFEJEZŐ RENDELKEZÉSEK

123. §. Jelen törvény a kihirdetés napján lép életbe. Az életbe léptető munkálatok felügyelete a vallási és közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe tartozik.

124. §. A székely közület első összeírásának a költségeit az illető politikai község s a székely közületben érdekelt egyházközségek és közbirtokosságok előlegezik. Az

előleget a megalakulandó székely közületi helység a politikai község részére egy év alatt tartozik visszatéríteni, a többi alakulatok részére pedig a velük való megegyezés szerint.

125. §. A jelen törvény a benne szabályozott viszonyokra nézve különleges törvény. Az ugyanezen viszonyokat szabályozó minden korábbi és minden általános törvénnyel és intézkedéssel szemben a székely közülethez tartozó egyénekre, intézményekre, vagyonokra és ügyekre nézve jelen törvény rendelkezései az irányadók.

Minden későbbi törvény a jelen törvény egyes rendelkezéseit csak akkor módosítja és csak akkor helyezi hatályon kívül, ha ezt a jelen törvényre való kifejezett utalással külön felemlíti. Egyébként a székely közület egyházi és iskolai ügyeinek helyi önkormányzati joga a Románia által 1919. december 9-én Párizsban kötött nemzetközi szerződés 12. cikke értelmében a Nemzetek Szövetségének védelme alatt áll, s az önkormányzati jog megadásának a kötelezettsége csak akkor változtatható meg, ha ehhez a Nemzetek Szövetsége Tanácsának többsége hozzájárul.

INDOKOLÁS

A Románia által 1919. december 9-én Párizsban kötött népkisebbségi szerződés 11. cikke világosan megírja: „Románia hozzájárulóan kijelenti, hogy megadja a román állam felügyelete alatt a székelyek és szászok közületeinek Erdélyben a helyi önkormányzatot, ami a vallási és iskolai kérdéseket illeti.” (La Roumaine agréée d'accorder, sous le controle de l'État roumain, aux communautés des Szeklers et des Saxons, en Transylvanie, l'autonomie locale, en ce qui concerne les questions religieuses et scolaires.)

Föl kell tételeznünk, hogy a szerződő hatalmak komoly önkormányzatot akartak létesíteni, olyat, amelyik egy-egy nép vallásos és művelődési ügyeit annak a népnek az önrendelkezése alatt hagyja.

Hogy ilyen komoly és a kijelölt kérdéseket teljesen felölelő önkormányzatot akartak, az egyrészt kitűnik abból is, hogy külön kihangsúlyozták afölött az állami felügyelet szükségét. Ha csak jelentéktelen önkormányzatot kívántak volna adni, ami egy-egy falu vagy város igazgatási körének a kereteit túl nem haladja, akkor a falukra és városokra amúgy is kiterjedő állami hatáskör folytán fölösleges lett volna az állami felügyelet külön kihangsúlyozása.

Másrészt a komoly önkormányzatra való törekvést jelzi az is, hogy a békeszerződések előmunkálataiban lényeges hivatkozás volt a népek önrendelkezési jogára. A népkisebbségek jogainak a megállapítása is ebből a gondolatkörből származott. Hogy ezt a Romániával kötött kisebbségi szerződésnél nyomatékosan érvényesíteni is kívánták, ezt bizonyítja a szerződés aláírása körül támadt konfliktus, mely az aláírástól vonakodó román kormányelnök bukásával végződött.

Arra is bizonyára volt valamely gondolása a szerződést kötő hatalmaknak, hogy éppen Erdélyben a székelyeknek és szászoknak a történelmi múltban is jelentős ön-

kormányzatuk volt. De a komoly önkormányzatra törekvést jelzi az is, hogy fontos ügykört utaltak a közületek rendelkezésére. A vallási és iskolai kérdések a népek szellemének állandó mozgatói. Azokkal tréfát űzni nem lehet.

Ha tehát a nemzetközi szerződés a székelyek és szászok közületének egyházi és iskolai helyi önkormányzatát komoly és népeket kielégítő intézménynek szánta (a szerződő hatalmak komolyságát sértenők az ellenkező feltételezéssel), akkor megalkotása is megfelelő kell hogy legyen. Sem elodázni, sem tessék-lássék látszatokkal helyettesíteni nem lehet, mert ez végtére a román állam békeszerető akaratával is ellenkeznék. A nemzetközi szerződésben ugyanis a román állam békeszerető akarata is lényegesen és döntő súllyal benne van, s ennek a jelentőségét csak sokszorozza az, hogy ezzel a román állami akarattal a szerződő többi államok is teljes egyetértésre jutottak.

Ennélfogva a nemzetközi szerződés 11. paragrafusában elrendelt helyi önkormányzatnak olyannak kell lennie, mely a ráutalt fontos ügykört csakugyan el is tudja majd látni. Tehát olyannak kell lennie, mely önmagában meg tud állani és önmagából minden képességet ki tud fejleszteni. Az állami felügyelet is nem lehet olyan fölötte, mely ezt az önálló megállást és a képességek kifejlesztését akadályozza, sem olyan, amely az önkormányzati ügykört az illető közülettől elvegye és közvetlen beavatkozással maga intézze.

A nemzetközi szerződés helyi önkormányzatot rendel, s egyúttal azt az Erdélyben („en Transylvanie” – ahogyan a szerződés szövege kifejezetten mondja) lakó székelyek és szászok részére rendeli. Ez egyrészt a központosító kormányzati rendszerből való kivételezést, a bizonyos helyeken való népi önrendelkezési jogot jelenti, másrészt kifejezetten Erdély azon területeire is utal, ahol jellegzetesebb tömörségben lakik a székelynek nevezett magyar és a szásznak nevezett német anyanyelvű lakosság. Ennélfogva a központi kormányzatból kivett helyi önkormányzat nemcsak a közületben összeírt személyekre vonatkozik, hanem bizonyos területi elhatárolódása s erre a területre való kiterjedése is kell hogy legyen. Ezt a területi körvonalat maga a történelmi fejlődés és néprajzi adottság úgy a székelyekre, mint a szászokra nézve kialakította, s így a helyi önkormányzat kiterjedésénél a kialakulás figyelembevétele nem mellőzhető.

Jelen törvény csak a székely közületek egyházi és iskolaügyi helyi önkormányzatáról rendelkezik. Ez a különválasztás összefügg az önkormányzatokban levő önrendelkezési jog tiszteletével. Külön-külön megnevezett népek közművelődési önkormányzata az illető népek társadalmi fejlődése, hagyományai, területi viszonyai és gazdasági képességei szerint különböző részletezéseket s eltérő felépítéseket kíván meg, ha az alapok esetleg ugyanazok is. Tehát ebből az okból úgy a székelyek, mint a szászok közművelődési önkormányzatáról külön-külön törvény szükséges.

*

A székely közület területi kiterjedésének a megállapításánál a történelmi és néprajzi adottság alapján számba kell venni, hogy a székely nép a magyarságnak egy része, s így a székelységgel teljes területi összefüggésben levő többi magyar jellegű terüle-

tek a közülethez kell hogy tartozzanak. Az illető önkormányzati ügyek igazgatásának célszerűsége is megkívánja, hogy amikor ugyanazon nyelven való népművelésről van szó, a történelmi Székelyföldre beleékeltek vagy azzal közvetlenül szomszédos magyar nyelvű területek eltérő igazgatás alatt ne álljanak. Ilyen szempontból a Háromszék megye volt Kézdiszékébe ékelődött egyes területek, továbbá a Brassó megyei s amúgy is székely eredetű csángók vidékei, majd Nagykovácsos megyének Háromszékkel és Udvarhelyszékkel határos magyar nyelvű községei (melyek közül némelyik a történelmi Székelyföldre amúgy is beletartozott), aztán Kiskovácsos megyének Udvarhelyszékkel és Maros-Tordával közvetlen szomszédságú magyar nyelvű községei jönnek számításba. Végül e szempontból számításba jönnek még azok a magyar nyelvű községek is, melyek a volt Aranyosszék székely eredetű és magyar anyanyelvűségben megmaradt községeivel, illetve a volt szék területével vannak közvetlen szomszédságban.

A székely közületbe való összeiratkozás a történelmileg és néprajzilag adott területen a magyar anyanyelvhez tartozás alapján történik, s ez anyanyelvhez való tartozás megállapítására az egyesek saját nyilatkozata az eldöntő. Az egyesek nyilatkozatának ez a döntő ereje a statisztikai tudományban világszerte elfogadott elv, s különben is valamely anyanyelvnek egyéni átérzése az egyén természetes emberi joga, amit egy nyelvi összetartozandóság megállapításánál el kell mellőzni nem lehet.

A székely közület otthonterületeinek s ez otthonterületeken való személyi és vagyoni együttműködésnek az előírása azért volt szükséges, mert ezek nélkül lehetetlen a székely közület gazdasági megalapozása. Enélkül pedig lehetetlen a nemzetközileg önkormányzati hatáskörbe utalt vallási és népművelési feladatok teljesítése. Ez okból szükséges, hogy a közület megalapozó alakulatainak közös vagyoni érdekű területük legyen, melyet a magánjog által megengedett elővásárlási joggal megtarthassanak, s azon egymást segítő összetartással élhessenek.

E szükségéből folyik, hogy a helységi tagok vagyoni képességének a megőrzésére olyan intézkedések történjenek, amelyek mások jogát nem sértik, viszont a közös közérdekűség érzését s az egymáshoz tartozás tudatát a tagokban kifejlesztik. Ez az indoka annak is, hogy a közületre saját tagjai népjóléti érdekeinek a munkálása is feladatul van róva.

A közületi tagok képességének a megőrzése s egyúttal a vagyoni jövedelmek adórészenek a kellő célra fordítása az indok abban is, hogy a közületi tagok állami és községi adójának egyházi, iskolai és népjóléti jellegű hányadrésze a közületnek visszatérítetik. Az egyházi, iskolai és népjóléti feladatok anyagi költségeit a közület az állam helyett maga viseli, s így az osztó igazság követelménye, hogy az adóknak éppen e költségekre járó hányada a közület rendelkezésére álljon. Viszont az osztó igazság további követelménye, hogy az adóknak éppen e költségekre járó hányada a közület rendelkezésére álljon. Viszont az osztó igazság további követelménye, hogy ennek fejében a közület az egyházi, iskolai és népjóléti feladatokat saját tagjai javára maga teljesítse s az államtól és községektől külön segélyezést ne várjon.

A közbirtokosságoknak az otthonterületre való szerves beletartozása s egyházi, iskolai és népjóléti hozzájárulásokra való kötelezése eddigi sokszázados gyakorlat szel­lemében történt. Különben is kifejezetten csak azok a közbirtokosságok vannak így bevonva, amelyek ezt a kötelezettségüket eddig is magukénak ismerték el és önként teljesítették. Ennek a számbavételét a közület gazdasági képességeinek fenntartása érdekében is lehetetlen mellőzni. Máris sok olyan káros jelenség mutatkozott a köz­birtokosságok összetartásának a meglazítására, mely az illető nép gazdasági képes­seit veszélyezteti. Szükséges tehát, hogy a szellemi közérdek iránti hivatás tudata ismét megerősödjék s evégett a székely közület egyházi és iskolai önkormányzatával a közbirtokosságok szerves összefüggést kapjanak.

A földszín alatti talaj kitermelési jogának és erőt szolgáló erőforrások állami tulaj­donának a székely közület örök használatába való engedése a földszín tulajdonának természetes következménye. Azonkívül az állam jövedelmeit sem érinti, s a népet saját gazdálkodóképességének a kifejtésében idegen kihasználásoktól megvédi. Ez to­vábbiakban az állam nemzetgazdasági és társadalompolitikai érdekeinek is a hathatós védelme. Mert nem lehet boldog az állam sem, ha népei alól a talajt más kihúzza.

A törvénynek a közületi szervekre, azok rendeltetésére, működési módjára vo­natkozó részletei az önkormányzat teljesítőképességének alapul vett elgondolásából folynak.

Különös figyelem volt e részben arra is, hogy a történelmi Székelyföldön a népnek saját ügyeire való szerves befolyása erős társadalmi hagyomány, mely a népakaratot úgy alkotó, mint ellenőrző szerepre képessé tette. E részben tehát a közületnek a hely­ségek­ből való felépülése s azoknak az ügyek elhatározásában szomszédságonkint való közvetlen részvétele nem új dolog, hanem meglévő népképességeknek a munkába állítása.

A vidéki székhelyek megállapítása s a vidékek végleges kikerítése tekintetében is e népakarat lehetősége fenn van tartva. De ideiglenesen is efelől a törvény úgy in­tézkedett, hogy számba vette a történelmi székely székek, illetve járások szerint már kialakult csoportosulásokat. A központi székhelyet öt­évenként változó­nak kívánja a törvényterv, mégpedig azért, hogy minden vidéken a központ közvetlen hatása meg­lehes­sen s az illető vidékek haladását élénkíthesse. Másrészt így lesz elkerülhető az is, hogy a közületi központhoz való állandó közelség bizonyos vidékek és ahhoz kapcsolt érdekeltségek részére klikkrendszerek formálódását tegye lehetővé.

A központ időbeli első székhelyéül a törvény Székelyudvarhelyet jelöli meg. Ez azért történik, mert Udvarhely megye történelmileg is anyaszéke volt a székelység­nek. Régi nemzetgyűléseit is itt tartotta. Másrészt helyrajzilag is a székely közület területének a központján fekszik. Végül pedig arra is érdemes tekintettel lenni, hogy a székely közületben érdekelt római katolikus, református és unitárius egyházak Ud­varhely megyében egymást egészségesen egyensúlyozó egyforma arányszámmal van­nak meg, ami ott jó hagyományokat fejlesztett. Ezeknek a jó hagyományoknak éppen

a község kezdő idejében célszerű megalapozást lehet teljesíteniök, hogy az egyházak szükséges együttműködése a későbbi időkre is biztosítva legyen.

A községnek az állammal szemben való helyzete szabályozására alapelv az, hogy a község az állam által átruházott hatáskörben dolgozik. Viszont az átruházott hatáskörben az érdekelt nép közakarátának mint önkormányzatnak érvényesülnie kell. Az államfelügyeletnek mindkét szempontra figyelemmel kell lennie, mert az önkormányzat csak így végezhet tökéletes munkát úgy az állam, mint a sajátos viszonyai szerint különleges helyzetben levő nép érdekei összeegyeztetésére.

Az egyházak fölötti államfelügyeleti jog érintetlenül hagyása, az egyházak hitéletének és önkormányzatának tiszteletben tartása s csupán az arra szorítkozás, hogy a székely község az egyházak gazdasági szükségleteit kisegítse és iskoláit rendszeresen támogassa: mind olyan intézkedés, ami külön indoklásra nem szorul.

A székely község iskolaügyi hatáskörében a teljes önkormányzat megvalósítását a nemzetközi szerződésben adott népi jog írja elő. Ennek az önkormányzati jognak az államérdekkel való összeegyeztetése az, hogy a törvény az állam néptöbbségének a nyelvét és irodalmát a középiskolákban hatályos módszerrel kívánja taníttatni, s a középiskolai végzettekől e nyelvnek irodalmilag is szabatos tudását megköveteli és a főiskolába való föl vétel előfeltételévé teszi. Az elemi iskolákban az anyanyelven való művelődésszerzést más nyelv tanulása nem zavarja, s így e tekintetben a tanulói ifjúság a saját népéhez való lelki kapcsolatot megtartja. Viszont a középiskolákban állama legjelentősebb néptényezőjének a szellemével is tökéletesen ismerőssé válik, s így az ekként képzett középosztály a saját népe és a többségi nép között természetes közvetítő lesz. Olyan, amelyik nem kényszerítések hatása alatt, hanem önként, saját önkormányzati akaratából tanulta meg a néptöbbség nyelvét és irodalmát. Így tehát a saját nyelve iránti ragaszkodás és a néptöbbség nyelve iránti megbecsülés lelki egyensúlyozottsággal van meg benne, ami csak megnyugtató kiegyenlítéseket hozhat.

Ezzel függ össze az is, hogy a székely községhez tartozó iskolák végzettjei számára a törvény a székely község területén az életpályabeli elhelyezkedést biztosítani kívánja. Hiába van egy népnek saját iskolája és saját iskolajoga, ha ezzel nevelt ifjúsága a saját lakóterületén sem tud kenyérhez jutni. A nemzetközileg rendelt közművelődési önkormányzat illuzórius lenne, ha ezt az önkormányzatot csak elvont öncélként kívánná nyújtani, s nem eszközként és elősegítő módként, hogy annak felhasználásával az illető nép a saját életterületén boldoguljon.

Ugyanez az indoka a törvény egyéb olyan intézkedéseinek is, melyek a székely község területén a hivatali és egyéb munkabeli alkalmaztatásokra a székely községi tagok elsősorban való igénybevételét írják elő. Ezzel függnek össze azok az intézkedések is, melyek a székely községet egyenként megjelölt népjóléti feladatok teljesítésével is megbízzák. Csak a szellemi és anyagi művelődés irányításával szerves kapcsolatban lehet úgy irányítani és rendezni a népjóléti feladatokat is, hogy azok a művelődést elősegítsék s a művelődés is elősegítse azokat. A társadalmi bajokra való nem vigyázás a művelődés érdekeit is veszélyezteti, s így a művelődésre vonatkozó

önkormányzat megint illuzórius lenne, ha a társadalmi bajok elhárítására nem volna hatásköre.

Ennek a követelménye különben abba a lényegbe is belevág, hogy a székely közület egyházi és iskolai önkormányzatának szorosan az egyházakra és iskolákra vonatkozó feladatai csak úgy teljesíthetők, ha évégett a tagok között megvan a személyi és vagyoni együttműködés. Az ilyen összetartást a társadalmi elégedetlenségek felburjánzása lehetetlenné tenné – tehát megelőző és elhárító rendszeres tevékenység kell a székely közület önkormányzatában, hogy társadalmi elégedetlenségek az önkormányzati képességet ne kockáztassák.

*

Még csak annak a megemlítését látom szükségesnek, hogy jelen törvényterv megszerkesztésében azt is éreztetni kívántam, vajon a székely közület minden különösebb gyámkodó beavatkozás nélkül, tisztán a meglevő népi összetartozandóság természetes belső dinamikájával, hogyan juthat el az első összeírástól a teljes kifejlődésig. Tehát bizonyos hatásköri megszabásoknak és részletezéseknek az előre való felállítását többnyire mellőztem, s ezeket az egyes alakulási teendők után hoztam föl, vagy az egyes helyi, vidéki és központi szervekkel állítottam kapcsolatba. Mintegy az alakulási fázisoknak a sorrendben való leírása ez, mely ismétléseket is foglalhat magában. Egyes törvényszakaszokban indokló mellékmondatok is vannak. Ez a törvényszerkesztési módszer esetleg szokatlan, vagy éppen a törvényszerkezetek technikája szempontjából nem szabatos.

Azonban alkalmas arra, hogy a törvényes szabályozás alá tartozó önkormányzat teljes anyagát és annak minden fontos vonatkozását feltárja. Hogy rámutasson, mennyi életkérdés függ össze ezzel az önkormányzattal, amit mind közös öntudatú megoldáshoz kell juttatni, ha helyes és életképes önkormányzatot akarunk.

Amellett azt is figyelembe kellett venni, hogy amennyire beidegzett s társadalmi és történelmi hagyományokban élő a mi népünknel az életkérdéseknek az összetartozása s a saját akaratumkkal intézése: éppen annyira új és szokatlan ez Románia törvényhozásában. Hiszen az önkormányzatok eszméjével szemben a román közszellem nagyrészt ismeretlenül, sőt bizalmatlanul áll. Szükségesnek látszik tehát, hogy a törvényterv a kialakulások természetes előfeltételeit és egymásutánját mintegy szemléltesse. Részletekig hatolóan megmutassa, hogy a székely közület szervezete alulról a tetőig egész természetességgel fölépíthető.

Nem kell évégett nagy állami apparátusokat mozgatni – elég az érdekelt nép házias jellegű összeiratkozása. Nem kell torlódó jellegű választási eljárás sem, mégis az összes nép otthonából gyökerezik és nő fel az önkormányzat szervezete.

Sem külön bíróságok, sem külön hatóságok nem kellenek hozzá, sem a meglevő alkotmánynak akármilyen érintése. Sőt éppen az alkotmányba tartozó és alaptörvényi jellegűnek is deklarált nemzetközi szerződést teljesítenek általa. És még költségébe sem kerül az államnak. Csak éppen az kell hozzá, hogy az érdekelt nép a maga kultúrája

érdekében azt a vagyont megtarthassa, ami az övé, s hogy adóra menő jövedelmének is azt a részét, ami amúgy is a kultúrát illet, a maga kultúrájára fordíthassa.

Ezt az egyszerű és természetes követelményt úgy kell kihozni, mintegy lépésről lépésre haladva, s az egyszerű kezdésekből mintegy logikai kérielélésként fejlesztve. A szokatlant így lehet megszoktatni, s az önkormányzati eszme iránti bizalmatlanságot is így lehet megértéssé változtatni. Az előre kiélezett körvonalak és hatásköri megszá-
bások a fejlődési kapcsolatból kiemelve nem tudnak oly meggyőzően hatni, mint ha az egyszerű kezdések természetes kifejléseként mutatják be azokat.

Tehát amennyiben a magunk magyar népkisebbségi életének a körében jelen tör-
vényterv szerkesztési technikájának a szabatosabbá tétele kívánattá válik (aminek a
jogosultságát nem tagadom), akkor kérem azt is figyelembe venni, amit e törvényterv
körüli különös körülményekre most felhoztam.

Kolozsvár, 1931. november 8.

Dr. Paál Árpád

*Paál Árpád: Törvény a székely közületek közművelődési önkormányzatáról a Párizsban
1919. december 19-én kötött nemzetközi szerződés 11. cikke alapján. (Korrektúrapéldány.)*

Kolozsvár, 1931. 32. p.

A nemzetiségi kérdés Romániában és a KRP feladatai

1. A mai Románia nem az „összes románok” egyesülése, hanem tipikusan sok-nemzetiségű állam, amelyet az imperialista viszonyok rabló versailles-rendszerének, idegen területek megszállásának és idegen népek rabságba ejtésének alapján teremtettek meg. A román burzsoázia és a földesurak saját imperialista szándékainak megvalósítása során és egyúttal Európa imperialista államai azon megbízása céljából, hogy a Dnyeszter mentén a Szovjetunió ellen irányuló előőrsi állás létrejöhön, erőszakkal birtokba kerítették Besszarábiát, Erdélyt, Bukovinát, Dobrudzsát, a Bánátot, s 6 millió moldvait, magyart, orosz, ukránt, bolgárt, németet, törököt stb. példátlan nemzeti elnyomásnak vetnek alá.

2. A kapitalista és földesúri Románia sorsa a legszorosabban össze van kötve az imperialista viszonyok versailles-i rendszerével. A gazdasági világválság a végletekig kiélestitte az összes imperialista ellentéteket, fokozta új imperialista háború közelségének veszélyét, és a versailles-i rendszer válságra vezetett. Romániában a gazdasági válság különösen éles formákat öltött, és a rabságban tartott népek kizsákmányolásának és elnyomásának rendkívül erős fokozásával járt, ami még jobban fokozza a „Nagy-Románia” megteremtése óta nem szűnő hatalmas nemzeti szabadságmozgalom növekedését.

3. A román uralkodó osztályok politikája a megszállott területeken kifejezetten imperialista gyarmati jelleget viselt és visel, ami a következőkben nyilvánult meg: ipari üzemek tervszerű áthelyezése a román vidékekre, külön hitel-, díjszabás- és adópolitika, amelynek célja a román fináncióka állásának megerősítése; románok felvétele a bankok és iparvállalatok igazgatóságaiba, a hitelnek egyenlőtlen elosztása Órománia javára, magasabb adóterhek kivetése a megszállott területekre; olyan vasúti díjszabás, amely megkönnyíti árai behatolását Óromániából a megszállott területekre; a helyi lakosság vagy nemzeti, kultúr- és gazdasági szervezetek birtokában lévő földek és erdőségek elrablása stb.

A gazdasági válság és a Szovjetunió elleni háború előkészítésének fokozódásával kapcsolatban, valamint abból a célból, hogy a román proletariátus elmaradt rétegeit megvesztegesse és a román proletariátus és az elnyomott nemzetek proletariátusa között viszályt keltsen, a román burzsoázia tömegesen bocsátja el a magyar és egyéb nemzetiségi munkásokat és alkalmazottakat a vasúti szolgálatból, a vasipari üzemekből és általában az egész hadiipar üzeimeiből, románokkal váltva fel őket. Az elbocsájtottak, még azok is, akiknek nyugdíjra van igényük, nem kapnak semmiféle segílyt. A román burzsoázia és a földesurak imperialista politikája megnyilvánul a városi kispolgárság helyzetét illetőleg is. Iparosok és kereskedők tízezrei – zsidók, magyarok, ukránok, moldvaiak stb. – mentek tönkre, az elnyomott nemzetek városi

és falusi intelligenciájára pedig kíméletlen szenvedéseket hártottak a Iorga-kormány által megvalósított „takarékosági” rendszabályok.

4. A megszállott területek gyarmati jellegű kizsákmányolásának és a Szovjetunió elleni háború előkészítésének politikáját mindjobban erősödő vad üldözések kísérik, amelyek a munkás- és parasztmozgalom, valamint a nemzeti forradalmi mozgalom és elsősorban ezen mozgalmak vezére, a Kommunisták Romániai Pártja ellen irányulnak.

[...]

Besszarábia moldovai, orosz, ukrán és zsidó lakosságának a nemzeti szabadságharc során mindjobban erősödő egységfrontjában áll.

Bukovinában a román imperialisták az ukrán lakosság nemzetiségének erőszakos megsemmisítésére irányuló politikát folytatnak, és az ukránokat, „románoknak” jelentik ki, akik a volt Ausztria–Magyarország által való elnyomásuk következtében elfelejtették anyanyelvüket.

6. A román imperializmus nemzetiségi politikája a román burzsoázia és a földesurak közös érdekeinek érvényre juttatására törekszik. Ezt a politikát következetesen folytatja a liberális kormány, a nacionalista-caranista kormány és a Iorga-kormány. Az, hogy a nacionálcaranisták az adott pillanatban demagóg módon Erdély autonómiája mellett nyilatkoznak, amelyet nem adtak meg, amikor kormányon voltak, csak azt jelenti, hogy biztosítani akarják a nacionálcaranista párt megingatott befolyását, be akarják csapni Erdély dolgozó lakosságának széles tömegeit és meg akarják akadályozni a nemzeti forradalmi mozgalom növekedését.

7. A román burzsoázia imperialista politikájának megvalósítása során az összes polgári pártokra támaszkodik. A román uralkodó osztályok imperialista politikájának egyik legfontosabb támasza a szociáldemokrácia. A román szociálfasiszták el akarják hitetni a tömegekkel, hogy a mostani Románia megvalósította az összes románok egyesítését, és mindenképpen leplezik a román imperializmusnak a román területeken űzött rabló politikáját. Annak idején a szociáldemokraták elsőnek szavaztak Erdélynek Romániával való „egyesítése” mellett. A szociáldemokraták állítólag a „tisztá osztályharc érdekében” a megszállott területeken határozottan a nemzeti forradalmi mozgalom ellen fordulnak. A román szociáldemokrácia, amely hű és buzgó szolgálja a demokráciának, minden erejével arra törekszik, hogy a munkásmozgalmat, valamint a nemzeti szabadságmozgalmat a megszállt területeken, különösen Erdélyben és Bukovinában, gyengítsék. Doncsevnék, a kommunista párt és a Dobrudzsai Nemzeti Forradalmi szervezet egyik vezetőjének aljas meggyilkolásával kapcsolatban a szociálfasiszták a „komitacsak” elleni harc ürügye alatt követelték a nemzeti forradalmi mozgalom ellen irányuló represszáliák fokozását.

A román imperializmus ilyen politikája mellett a Szovjetunió példája a szocialista ipar viharos növekedésével és a mezőgazdaság kollektivizálásával, amit a munkások és parasztok legszélesebb tömegei jólétének szüntelen fejlődése kísér, a szovjethatalom nemzetiségi politikájával, amely a cárizmus által azelőtt elnyomott népek tucat-

jainak megadta a politikai és kulturális fejlődés szabadságát, és amelynek alapján a proletariátus Szovjet-Ukrajnában és az Autonóm Szocialista Moldova Köztársaságban új ukrán és moldvai, formáját tekintve nemzeti, tartalmát illetően pedig szocialista kultúrát épít, hajthatatlan béke- és leszereléspolitikájával – a Szovjetunió példája nemcsak Besszarábiában és Bukovinában, hanem az összes többi megszállott területen is talpra állítja és mozgósítja a munkások és parasztok legszélesebb tömegeit, és egyúttal fokozza a kommunista párt befolyását és vezető szerepét a megszállás és a nemzeti elnyomás elleni harcban.

Az elnyomott nemzetek burzsoáziájának összenövése a román imperializmussal és a dolgozó tömegek nemzeti forradalmi harcának kiélesedése

9. Jelenleg Romániában az elnyomott nemzeteknek nincs egy polgári pártjuk sem, amely a nemzeti felszabadítást követné vagy a román imperializmus által való megszállás ellen harcolna. A romániai mindjobban fokozódó forradalmi mozgalmtól való félelem, a Szovjetunió elleni háború előkészítését illetőleg meglevő közös érdek, a román imperializmustól kapott (bár minimális) odavetett koncok mindjobban Románia összes népei burzsoáziájának egységes frontjának létrejövéséhez vezetnek.

10. Az erdélyi magyar pártnak, amely a katolikus és protestáns egyház erős befolyása alatt áll, a magyar finánc-, ipar- és kereskedelmi tőke, valamint a földesurak érdekeit juttatja kifejezésre, és főképpen a zsírosparasztságra és a városi kispolgárságra támaszkodik, még nagy befolyása van a magyar lakosság összes rétegeire. Még szavakban sem megy tovább egy kultúraautómia és egy olyan nemzeti kisebbségi törvény elfogadásának követelésénél, amely biztosítaná a nemzetközi szerződésekben megígért jogokat.

Az erdélyi és bánáti *szász* párt a német ipari burzsoázia, a zsírosparasztok és a földesurak érdekeit fejezi ki, és lényegében teljes szövetségben van a román imperializmussal, bár igyekszik látszólagos ellenzéki ség útján megőrizni Erdély és Bánát német dolgozó tömegeire való befolyását.

A bukovinai *ukrán* nemzeti párt, amely ádáz hajsztát folytat Szovjet-Ukrajna ellen és aktív részt vesz a „Vyzvolenie” nevű nemzeti forradalmi szervezet elleni harcban, szavakban nemzeti, kulturális jogokat követel. Azonban még az olyan követelésekért is, mint ukrán iskolák, az ukrán nyelv használatának joga, az ukrán nemzeti párt sohasem folytatott semmiféle tömegharcot, hanem igyekezett az egyezkedés és a román imperializmussal szemben való lakájkodás politikájának segítségével jelentéktelen engedményeket kialakítani. A legutóbbi parlamenti választásokon blokkot kötött a Iorga–Argetoianu-kormányval, amiért jutalmul az ukrán dolgozó lakosság hóhéraitak kezéből egy-egy mandátumot kapott a szenátusban és a parlamentben.

A dél-dobrudzsai *bolgár* kisebbségi párt nemcsak hogy nem folytat harcot Dobrudzsza nemzeti felszabadításáért, hanem támogatja a nacionálcaranista kormányt, amely Dobrudzsza fokozott ütemben való kolonizálására irányuló politikát folytat. A legutóbbi választásokon nem kötött formális blokkot a Iorga-kormányval, de valójában politikájával a Iorga-kormányt támogatta. A román imperializmussal szemben

való lakájkódásával ez a kisebbségi párt szolgálja a bolgár fasizmust és élvezi annak támogatását.

A dobрудzsai török kultúregyesület oly szervezet, amely a török nagyburzsoáziának módot ad arra, hogy az elmaradt török tömegeket befolyása alatt tartsa és a román burzsoáziától egyes jelentéktelen koncokat kapjon.

A Bukovinában, Besszarábiában és Erdély egyes részeiben meglévő *cionista* pártoknak, amelyek ezen tartományok zsidó burzsoáziájának érdekeit juttatja kifejezésre, de befolyásukat kiterjesztik a zsidók dolgozó tömegei jelentékeny rétegeire is, legfőbb feladata az, hogy igyekezzenek ezeket a tömegeket elámítani s őket nemzeti érzésük és elmaradottságuk kihasználása útján a forradalomtól elszakítani.

11. Azonban különösen nagy veszedelem a nemzeti forradalmi mozgalmat azoknak a burzsoá csoportosulásoknak a részéről fenyegeti, amelyek radikális és ellenzéki frázisokkal leplezik magukat, hogy az elnyomott nemzeti tömegeknek növekvő elégedetlenségét levezessék és harci kedvüket fékezzék. Ilyen szerepet játszik Besszarábiában a Stere-párt, amely nemrégiben még együtt haladt a nacional-caranistákkal, most pedig állítólag a „Besszarábia a besszarábiaiaké” jelszó megvalósításáért, Besszarábia autonómiájáért harcol és elsősorban a moldvai lakosságot igyekszik maga köré csoportosítani. Ezzel egyidejűleg Stere az adókat, adósságokat stb. illetően egy egész sor demagóg követelést állított fel, hogy így a tömegeket elvonja az osztályharctól és a nemzeti harctól.

Ugyanilyen szerepet játszik Máramarosban és Óromániában a Lupu-párt, Dobrudzsában pedig a bolgár kisebbségi párt ellenzéki szárnya, amelyhez a Dobrudzsai Forradalmi Szervezet sok renegátja csatlakozott, és amely azáltal, hogy Dobrudzsza autonómiájának jelszavát adja ki, igyekszik a bolgár kisebbségi párt politikájában csalódott bolgár dolgozó parasztság tömegeit a maga számára megkaparintani.

Ugyanakkor Erdélyben és Dobrudzsában (Dobrudzsai Forradalmi Szervezet) az irredenta mozgalom bizonyos újjászületése tapasztalható, amely Magyarország és Bulgária burzsoáziájának támogatását élvezi és a román imperializmus ellen irányuló „aktív” politika leple alatt igyekszik a mindjobban balra tolódó dolgozó tömegeket a harc forradalmi útjáról elvonni.

Nagy veszedelmet jelent a nemzeti forradalmi mozgalom számára a cionisták erősen fasiszta és antiszemita pártja, amely olyan demagóg követelések alapján, mint a parasztadósságok eltörlése, olcsó hitel, a zsidó vagyon felosztása stb., nagy tevékenységet fejt ki Besszarábiában, Bukovinában és Erdélyben.

[...]

16. A KRP-nek semmi esetre sem szabad pusztán az egészen az elszakadásig elmenő önrendelkezési jogért való propagandára szorítkozni, mint ahogy ezideig jelentékeny mértékben csak ezt tette. Kötelessége az, hogy határozott és azonnali fordulatot [érjen] el a nemzeti elnyomás összes és mindennemű konkrét megnyilvánulásai ellen irányuló mindennapi harc szervezése és vezetése irányába:

a) A nemzetiségi iskolák likvidálása, valamint a kétnyelvű rendszer bevezetése ellen; az anyanyelven tanító tandíjmentes iskolákért (a moldovaiak, ukránok, oroszok, magyarok, szászok, zsidók, bolgárok, törökök számára).

b) A nyelvek egyenjogúságáért az állami, bírósági és községi intézményekben.

c) A községtanácsok erőszakos felosztása ellen, az ország új közigazgatási felosztásáról szóló, előkészületben lévő törvény ellen, az önkormányzat szabadságáért.

d) Az elnyomott népek kultúrintézményeinek széjjelrombolása ellen; az elnyomott nemzetek dolgozó tömegei kultúrközművelődési stb. szervezeteinek teljes szabadságáért.

e) A nem román egyházak híveinek üldözése ellen, valamint a régi naptár szerint ünneplők üldözése ellen; az összes egyházak politikája osztálylényegének megmagyarázásáért és azért, hogy a nem román egyházak üldözése ellen irányuló tiltakozó mozgalom az általános osztálymederbe terelődjék.

f) A katonai okkupációs rezsim, a büntető expedíciók és a megszállott területeken elrendelt ostromállapot ellen.

g) A nemzeti forradalmi szervezeteknek az illegalitásba való kergetése ellen és az összes nemzeti forradalmi szervezeteknek nyílt létéért.

h) Az elnyomott nemzetekhez tartozó munkásoknak és hivatalnokoknak a vasúti szolgálatból, a hadiipari üzemekből stb. való elbocsátása ellen.

Az ellen, hogy az újoncoknak az adott nemzetiségű területek határain kívül kell katonai szolgálatot teljesíteniük.

A kommunisták romániai pártjának ötödik kongresszusa. A KRP központi bizottságának kiadása, (Moszkva), 1932., 96–106. p. magyar nyelvű kiadás.

21.

A romániai Országos Magyar Párt marosvásárhelyi nagygyűlésének 1933. évi határozata a kulturális autonómia tárgyában.

A Párizsban 1919. év december 9-én kelt kisebbségi szerződés, melyet Románia a trianoni békeszerződés 47. cikkében megerősített, és amelyet 1920. év augusztus 30-án külön törvény is ratifikált, a székelyek részére vallási és iskolai önkormányzat létesítését ígérte meg. Az állam kormányai azonban ezen nemzetközi kötelezettség teljesítését állandóan megtagadták, és teljes ellentétben ama szerződés rendelkezéseivel, szellemével és céljával, a csatolt területeken az egyházak ősi iskolai autonómiáját is elsorvasztották. Ennélfogva a Magyar Párt marosvásárhelyi országos nagygyűlése a Romániára vonatkozó kisebbségi egyezmény végrehajtása érdekében a következőket kívánja:

1. Sürgősen és törvényhozási úton megvalósítandó a kisebbségi egyezménynek a székely közületre vonatkozó 11. cikkelye, hogy ti. a székely közületnek a maga vallási és iskolai ügyei intézésére az állam főfelügyelete alatt helyi önkormányzatot kell adni.

2. Az első pontban jelzett önkormányzat az életképesség minden kellékével felruházandó s a kisebbségi egyezmény 10. §-ára tekintettel közművelődési és népjóléti hatáskörrel is felruházandó.

3. Minthogy a kisebbségi egyezményből következtetni lehet, hogy a romániai összes többi magyar lakosság közművelődési önrendelkezését biztosítani és megvédeni akarja: ennélfogva követeljük, hogy az önkormányzat az összes romániai magyar lakosokra kiterjesztessék.

E kiterjesztés folytán az iskolai önkormányzat alapelvét ama követelmény teljesítése képezi, hogy az állam az egyházak régi iskolai autonómiáját visszaállítja és ezenkívül a magyar kisebbség oktatás- és nevelésügyének, valamint a nemzeti közművelődés egyéb feladatainak megszervezését, igazgatását, vezetését és felügyeletét a magyar kisebbség mint közjogi személyiség választott képviselőjének közvetlen rendelkezése alá helyezi és elismeri, hogy az önkormányzati iskoláknak az egyetemes műveltség nyújtása mellett és azzal egyenlő helyen a magyar nemzeti irányú oktatás és nevelés is feladata. Az állam főfelügyeleti joga az önkormányzattal szemben az állambiztonsági és közérdeklőségi követelmények megtartásának, az állami minimális tanterv alkalmazásának, a tantervek képesítésének és az államnyelv meghatározott mértékű tanításának ellenőrzésére terjedhet ki.

4. A nagygyűlés felhatalmazza az országos intézőbizottságot, hogy megfelelő utasításokat adjon a Magyar Párt képviselői és szenátorai részére az önkormányzat ki-
szorgalmazása céljából teendő lépésekre.

Magyar Kisebbség, 1933. 14. sz. 435. p.

Ma a román–agyar problémáról, az erdélyi kérdéstről akarok szólni, amelynek természetű a tót, a rutén, a horvát problémáktól teljesen eltér és ezért csak megint más úton rendezhető, mint azok.

Az erdélyi kérdés Közép-Európa problémái közt talán a legnehezebb és a legkomplikáltabb, de egyúttal a legérdekesebb is. Az utolsó fél évszázadban Magyarország politikájában már nagy szerepet játszott, és igazi természetét még sok magyar politikus is hibásan ítélte meg. Ma európai kérdéssé lett, és a Duna-medencének az Alpeseiktől keletre fekvő és a Fekete-tengerig terjedő területén hovatovább döntő befolyása lesz az ott lakó népek politikai magatartására nézve. Ezért kezelése és megoldása egész Európa érdeklődésére tarthat igényt.

Erdély területén a román nép bír számbeli többséggel, és ez volt az indoka annak, hogy a békeszerződésben Erdély Romániához csatoltatott.

Itt a helyzet azonban két irányban is különbözik a tótok, a rutének, a horvátok által lakott területek helyzetétől. Mert míg ezek a népek, ti. a tótok és rutének, nem önként csatlakoztak 1918-ban a csehekhez, vagy nem önként élnek ma, mint a horvátok, együtt a szerbekkel – az erdélyi románok kétségtelenül önként egyesültek 1918 őszén a Romániában élő testvéreikkel. A további különbség pedig abban áll, hogy míg a tótok, a rutének és a horvátok önálló nemzetek és nem azonosak a csehvel vagy szerbvel – és mint ilyeneket kényszerítette a békeszerződés őket a cseh–tót, illetve a mondvacsinált jugoszláv egységbe –, addig az erdélyi és a régi királyságbeli román nép teljesen azonosak, egy nyelvet beszélnek, sőt az erdélyi románok többségükben a história által kimutatott módon Románia területéről az utolsó évszázadokban vándoroltak be Erdélybe, ahol aztán fokozatosan többségre emelkedtek, tehát egyenesen a romániai román népből rajzott ki az erdélyi románság, amellyel éppezért fajilag teljesen homogén népet alkot.

Ebben a két körülményben rejlik Románia Erdélyre vonatkozó igényének ereje, de egyúttal gyengéje is. Jogcímének ereje csekély számbeli fölényén kívül kétségtelenül a két nép azonosságán és azon nyugszik, hogy az erdélyi románok a maguk csatlakozását önként mondták ki. Gyenge oldala azonban az általuk felhozott jogcímnek abban rejlik, hogy a román nép, mint bevándorolt elem, kétségtelenül nem volt soha államalkotó nép Erdélyben, hanem többségében a XVI. század óta azért vándorolt be Erdély területére, hogy a török uralom alá került két román fejedelemségben uralkodó elnyomás, zsarolás és a bizonytalan politikai viszonyok alól magát kivonja, és hogy jobb hazát keressen.

Ez volt az oka annak is, és legkevésbé valamely állítólagos elnyomás, amelyet ma propagandisztikus okokból szeretnek hangoztatni, hogy a román nép Erdély politikai

életében egészen az utolsó századik szerepet alig játszott. Ily szerepet nem játszhatott, mert az erdélyi román népnek, mely jórészt a Déli- és Keleti-Kárpátokon átszivárgott állattenyésztő parasztokból és pásztorokból állott, nem volt még olyan társadalmi tagoltsága, amely az önálló nemzetek életkialakulásához szükséges. Nem volt se iparos, se kereskedő, még nagyobb földbirtokos osztálya sem, nem voltak városaik, nem bírtak művelt vagy tanult társadalmi rétegekkel, mert mindez csak az utolsó száz évben fejlődött ki közöttük, hisz papjaik is, különösen főpapjaik, addig, míg az erdélyi fejedelmek ily irányban gondoskodtak róluk és a Rómával való vallási uniót Mária Terézia királyné idejében, a XVIII. században a nép egy része el nem fogadta, jórészt szláv eredetűek voltak. Annak, aki Erdélyben valaha utazott, feltűnhetett, hogy mindenütt, ahol románok és magyarok vagy románok és szászok vegyesen laknak, a falu vagy a város települési helyének a közepén, a legrégibb részén, a főtér körül laknak a magyarok vagy a szászok; ott áll a magyarok vagy szászok temploma, míg a román lakosság a falu külső szélén, a külvárosban települt meg, és temploma is ott épült fel. Ez topográfiai vetített képe az említett történelmi képnek, amely oly tipikus és le nem tagadható bizonyítéka ezen későbbi bevándorlásnak, hogy ez maguknak a Romániából 1918 óta bejött románoknak is feltűnt, akik ezt a kellemetlen dokumentumot azzal igyekeznek most eltüntetni, hogy a falvak és városok közepén a magyarok házeit, középületeit és sok helyütt még a templomait igyekeznek kisajátítani, hogy helyüket a község régi területén a későbbi jövevények számára foglalják le.

A történelmi jog, a történelmi tradíció, az államalkotó erő, a kormányzati gyakorlat és tudás, a kulturális és gazdasági fölény Erdélyben ma is a magyar és az erdélyi szász nép kezében van. Ez a körülmény bélyegét Erdély földjére, sőt még magára az erdélyi román népre is kitörülhetetlenül annyira reányomta, hogy talán sohasem lesz róla letörölhető, még akkor sem, ha a mostani román uralom a legégbekiáltóbb eszközökkel is mindent elkövet, hogy azt onnan lemossa. Itt a numerikus fölény jogcímével szemben áll tehát, és megjegyzem, hogy csak csekély numerikus fölényről van szó, minden egyéb jogcím. Megengedem, hogy az olyan korban, amelyben a szám többet jelent, mint a kvalitás, ezek nem elegendő jogcímek, de elegendők arra, hogy a magyar nemzet lelkivilágára döntő súllyal bírjanak, elegendők ahhoz, hogy a magyar nemzet éppoly elkeseredetten ragaszkodjék Erdély ősi birtokához, melyre emberszeretete és elnézése folytán telepedtek be a románok, mint amily határozottan igényt formál birtokához a bevándorolt román azon a jogcímen, hogy most már többségben van ezen a földön.

Mi magyarok, akik a népvándorlás korának a végén először alkottunk Erdélyben szilárd államot, melyet ezer éven keresztül vérünk hullásával védtünk meg tatárral és törökkel szemben, amelyet ezer év viszontagságai között tartottunk fenn, amelyen virágzó életet, kultúrát és szabadelvű intézményeket teremttünk talán korábban, mint sok más nyugati államban; ahová az erdélyi fejedelmek a humanitás érzésére hivatkozva fogadták be ezrével a román menekülteket, nekik az üldözéssel szemben oltalmat és menedéket adva, úgy érezzük, hogy ehhez a földhöz elvitathatatlan jogcímünk

van, és hogy ahhoz ezeréves tradíciók, és pedig a magyar történelemnek legszebb és legnemesebb tradíciói fűződnek, amelyeket történelmünkben sohasem fogunk kitörülhetni, és hogy erről a földről nem mondhatunk le. Így érez minden magyar ember, ki fáját szereti. Ezzel a kitörülhetetlen érzéssel szemben áll azonban a román fajnak ugyanezen területre az utolsó évszázad óta támasztott igénye. És ezen két igény, ezen két különböző jogcím kiegyenlíthetetlennek látszó konfliktusa és ellentéte képezi az erdélyi kérdésnek tulajdonképpeni lényegét.

Két szomszédos népnek a konfliktusa ez, amelyek közül az egyik egy ezeréves múltra tekint vissza, a másik egészen fiatal és tulajdonképpen csak az utolsó évszázadban alakult ki. Ezen két kép különféle jogcímen igényel egy olyan külön geográfiai egységet képező területet, amely közöttük fekszik, és amelyen a két nép annyira keverten lakik, hogy nyelvhatárokat vonni ezen a területen alig lehet. Közülök ma már egyik sem fog soha belenyugodni abba, hogy e terület végleg a másíknak az uralma alá kerüljön, mert mindegyik kész a legközelebbi alkalmat felhasználni arra, hogy ha ma a szerencse a másíknak kedvezett, holnap a szerencse kerekét a maga számára fordítsa vissza.

Ez az a kiegyenlíthetetlennek látszó dilemma, amelynek a megoldását tehát nekünk is, de Európának is keresnie kell, ha nem akarja, hogy Európa keletén a nyugalom, a rend és a kultúrának eddig elért színvonala a népek civódásában végleg elmerüljön.

Mielőtt a feleletet a felvetett kérdésre a magam felfogásának megfelelően megadnám, szükségesnek tartom, hogy a kérdést részletesebben exponáljam, mert nem elég megállapítani azt, hogy a konfliktus tényleg fennáll, és hogy miből ered. Ahhoz, hogy ez egyik vagy másik fél javára döntsék el, vagy hogy a két fél között egy méltányos kompromisszum kíséreltessék meg, amelyet mindkettő elfogadhat, szükséges az összes körülményeknek az alapos ismerete, szükséges az összes viszonyoknak a feltárása. Elkerülhetetlen ebből kifolyólag – hogy ezt megkísérleljem –, hogy a jogcímek alapját vizsgáljam, hogy a mögöttük álló erők viszonyát feltárjam, hogy ismertessem az erdélyi társadalom belső struktúráját, az ott élő három népnek abban elfoglalt kulturális és gazdasági pozícióit; szóval kifejtsem, hogy mi Erdély ma és hogyan lett az évszázadok folyamán azzá, ami ma. Szükséges ezt tennem azért is, mert a román és kisantant-propaganda mindent elkövetett az utóbbi évtizedekben abban az irányban, hogy Európa közvéleményét a való tények elferdítésével vagy elhallgatásával igényei számára preparálja, úgy, hogy ma még olyan emberek is, akik Kelet-Európa történelmével foglalkoztak, sincsenek egészen tisztában ezekkel a tényekkel.

A kérdés lényege úgy formulázható, és így érzi ezt és fogja érezni a jövőben is minden magyar ember, hogy vajon megfelel-e az emberi igazságszolgáltatásnak az, hogy annak a háziúrnak a háza odaítélte az általa befogadott jövevény családnak, aki ennek a családnak a tagjait egyharmadrészben könyörületből engedte be, egyharmadrészben tudta és akaratán kívül költözködtek be és csak egyharmadrészben

látott maga is szívesen vendégül? Hogy ez a ház elvételessék a háziúrtól és odaítéltelessék az általa befogadott vendégeknek, mert számuk megnövekedett és már elég erősnek érzik magukat arra, hogy az elbirtoklás jogcímének az ürügye alatt kezét emeljenek jogos tulajdonosa ellen?

Jusson eszükbe azoknak, akik ezen állásponton vannak és ezt az ítéletet védik, hogy az Isten nem ver bottal és az ilyen ítélet precedenst adhat. Jusson eszébe például a győztes Franciaországnak is, hogy Elsas-Lotharingia tartományában ma már a német a többség, és hogy Dél-Franciaország sok területén az olasz bevándorlók többségre emelkedtek. Eljőhet valamikor az idő még, amikor a trianoni ítéletre és Erdélyre mint precedensre lehet majd hivatkozni vele szemben is.

És úgy érezzük, hogy az erdélyi kérdés azt a további sorsdöntő problémát veti fel, vajon helyes-e, célszerű-e, a civilizáció érdekeivel összeegyeztethető-e, hogy valamely állam különféle nemzetek által vegyesen lakott terület részének a kormányzata és irányítása abban a percben kivételessék a kultúrában, a gazdasági téren előrehaladottabb kormányzati tudással és tradíciókkal bíró azon nép kezéből, amely politikai hatalmat ott évszázadokon keresztül jogosan gyakorolt, és a másiknak adassék át, még ha nyilvánvaló, hogy ezen területeken olyan nívójú kormányzatot fenntartani teljesen képtelen, amelyben ennek a másik népnek az arányszáma az illető részterület összlakossága körében nagymértékű bevándorlása folytán átmenetileg megnövekedett? Én azt hiszem, hogy ha valóban ez volna a haladás és civilizáció érdeke, akkor az első kötelessége minden civilizált állam kormányának saját népével szemben az, hogy határait ne csak a szomszéd állam produktumaival szemben zárja le, amint ezt ma már a világgazdaság kárára úgyszólván elegendő teszik, hanem hogy minden bevándorlást vagy beköltözést is a szomszéd államokból lehetetlenné tegyen; ha pedig vannak területei, amelyeken a szomszéd államból beköltözöttek nagyobb számban élnek, hogy ezeket azonnal kiutasítsa, mert hiszen reszkírozza különben, hogy egy szép napon az erdélyi precedenst reá is alkalmazni fogják.

A mi őseink – sajnos – nem voltak ilyen előrelátók, és nem gondoltak arra, hogy azok a romániai menekültek, akiket ők emberségből fogadtak be, egy szép napon utódaikat kiverik házukból; igazságszeretetük még nem volt annyira kifinomodva, hogy megértették volna, hogy eljön majd egy kor, amikor ez lesz az igazság, mert akkor Erdélyben bizonyára más volna ma a helyzet.

De hát megtörtént ez a tény, és ezzel nekünk is számolnunk kell; jutalma őseink nagylelkűségének Trianon lett. Számolunk is vele, de nem oly értelemben, hogy Trianon ezen döntését végérvényesnek elfogadjuk. Az a kor, amely lehetővé teszi, hogy a szám elnyomhassa a kvalitást, az a kor, amely a nemzeteknek a haladás érdekében kifejtett munkásságát nemcsak hogy nem ismeri el, hanem az ilyen nemzeteket könnyelműen pusztulásra ítéli, nem áll az emberi haladás szolgálatában, és ezért csak átmeneti lehet, mert a pusztulás és a rothadás csíráit önmagában hordja.

Türelemmel és elszántan várjuk tehát a végét ennek a kornak és egy új kornak a kezdetét, mely igazságot kell hogy tegyen és meg kell hogy oldja a mainál igazságsabb alapon az erdélyi kérdést és amely nyílt seb marad addig a napig Európa testén.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Önök azt várják most tőlem, hogy kifejtsem, vajon miképp oldható meg ez a nehéz probléma. A kérdés valóban nem könnyű, de én reá ugyanazt a feleletet adom ma is, amelyet a magyar béke delegáció már Trianonban 1919-ben az eléje terjesztett békefeltételekre és Erdélyre vonatkozólag adott, és amelyet ma már elfelejtettek vagy talán akkor se olvastak el.

Hogy ezt kifejtthessem, vegyük azonban először szemügyre e kérdést tisztán teoretikus szempontból.

Erdély két nemzet országa között fekvő olyan terület, amelyen a két nép keverten lakik. Ha ezen két nép közül egyik sem mond le lelke mélyén birtokáról, egy kompromisszum a két álláspont között tisztán teoretikus szempontból csak a következő alapokon gondolható el:

1. vagy a terület megosztása révén, a nyelvhatárok szerint, ha ez egyáltalán lehetséges;
2. a terület megosztása és a lakosság kicserélése révén;
3. egy további javaslat tételét újabban a megoldásra: a határok eltüntetése címén. Azáltal, hogy a kisebbségi jogok kellő garanciák mellett építtetnének ki, állítólag mindegyé válna, hogy mely nemzetnek a szuverenitása alá tartozik az illető terület;
4. végre azon az úton, hogy egyiké sem lenne a két nemzet közül az illető terület, hanem függetlenné válna és területén a nemzetek teljes egyenjogúsításával minden ott lakó nép nemzeti területi autonómiát és önkormányzatot kapna.

Vegyük a lehetőknek látszó megoldásokat rendre. Erdély területének a megosztása eredményesen csak nagyon nehezen vihető keresztül. Nem képez technikai problémát a trianoni keleti magyar határ mentén lakó 708 799 számú magyar visszacsatolása Magyarországhoz – és itt a megoldás csak a jóakaratnak a kezdése és ezért végrehajtása a jóvátétel első lépése kell hogy legyen –, de ezzel az erdélyi magyar probléma még nincsen megoldva, mert a tulajdonképpeni Erdélyben 1918-ban közel egymillió magyart, pontosan 918 217 magyart szakítottak el tőlünk 1 472 000 románval együtt, és ennek a területnek a megosztása Erdély geográfiai konfigurációja folytán nem lehetetlen ugyan, de olyan természetellenes határokat létesítene a két állam között, mint amilyeneket a trianoniban eszeltek ki. Emellett a nehézségeket az okozza, hogy eltekintve a Székelyföldtől, ahol kompakt egységben körülbelül 600 000 magyar él, Erdély többi területén a magyar és a román lakosság, különösen az ország közepén keverten helyezkedett el, majdnem minden községnek van magyar és román lakossága, viszont a városok többsége magyar, a falvaké román. Ez a megoldás tehát ezen okoknál fogva mindenesetre nagy nehézségekbe ütköznék, és csak akkor volna járható, ha más és jobb nem kínálkoznék, már azon okból is, mert a gazdasági nehézségek ezúton részben orvosoltatnának ugyan, de helyettük mások, újak jelentkeznének.

Még rosszabbnak kell minősítenem a második lehetőnek látszó megoldást, amely szintén a terület megosztását tartja szem előtt, de egyúttal a lakosság kicserélésével köti azt egybe. Az ilyen rendszabály, mint a lakosság kicserélése, csak egészen primitív országokban vihető keresztül, ott, ahol nincs városi fejlődés, nincs fejlett gazdasági élet, nincsenek ipari és bányacentrumok és nincs egy differenciált társadalom, hanem ahol egyszerűen parasztok kitelepítéséről van szó, akiknek a földön kívül legfeljebb egy kis viskójuk és néhány ingóságuk képezi egész vagyonukat. Ez a megoldás egy olyan előrehaladott országban, mint Erdély, teljesen elképzelhetetlen.

Újabban sokat beszélnek egyes kisantant-politikusok a határok eltüntetéséről a kisebbségi jogok kiépítése révén. Ennek a tervnek, ha egyáltalán tervnek nevezhető, Angliában is akadtak szószólói, különösen olyan körből, amely a kisantant-országok érdekeit viseli szíven és rendesen szócsöve az ottani felfogásoknak. Nézetem szerint ennek a tervnek semmi megfogható magva nincs. Legfeljebb annyit jelentene keresztülvitele, hogy Románia újabb ígéretet tenne kisebbségi kötelezettségeinek a respektálására, amely kötelezettségeket eddig sem respektált és egy újabb ígéret után sem respektálna jobban. De ha jó ez a terv, akkor miért ma is még csak terv, és miért nincs már rég végrehajtva, semmi útjába nem állott végrehajtásának eddig sem, úgy, hogy már rég boldog lehetne mindenki, a határok pedig rég eltűnhettek volna. Hiszen Románia már régóta van kötelezve a végrehajtására. Vagy talán csak a második ígérete lesz majd kötelező?

A mi hiszékenységünk ilyen tervekkel szemben sajnos már kissé edzve van szerzett tapasztalataink folytán, és úgy látjuk, hogy inkább azért eszeltetett ki e terv, hogy a területi revízió kérdésétől eltereltessek a figyelmet.

Mi különben az egész kisebbségi jogvédelmet a következőképp látjuk. Mi azt a fájdalmas tapasztalatot tettük, hogy ennek a védelemnek ma semmiféle szankciója nincs, mert a Népszövetség garanciája még papirosszankciónál is kevesebb. A Népszövetség saját presztízsének érdekében sokkal jobban tenné, ha őszintén kijelentené, hogy mai összetételében és szervezete mellett nincs abban a helyzetben, hogy feladatot e téren betöltse, és jobb, ha nem vállal felelősséget azért, ami a világon ezen a téren ma történik, semminthogy a kisebbségeket tovább is hitegesse és Pilátus-módra a kezét mossa, amikor ezek keresztre feszítettek. Ily magatartás nem méltó azokhoz a magasztos ideálokhoz, amelyeket a Népszövetség képviselni van hivatva.

Egy komoly szankcióval lehetett volna annak idején a kisebbségi jogokat körülbástyázni, mert ez a szankció ma önmagában adva volna, ha minden állam, amely idegen nemzetiségeket kebelezett be a béke megkötésekor, kénytelen lett volna a saját fajához tartozók hasonló számát meghagyni szomszédja fennhatósága alatt. Ha például ugyanannyi román volna ma magyar fennhatóság alatt, mint amennyi magyar Romániáé alatt, akkor mindkét államnak egyformán érdekében állana, hogy a kisebbség jogait tiszteletben tartsa, mert félni kellene különben a másiknak a retorziójától. De éppen ezt gondosan kerülte a trianoni szerződés, és annyira előretolta a román határt, valamint a többit is a magyar nyelvterületre, hogy lehetőleg egyetlen

román se kerüljön magyar fennhatóság alá, amíg három és fél millió magyar került a szomszéd államok fennhatósága alá és vált ezúton kisebbséggé.

Ennek a tervnek is egyetlen szankciója tehát a határrevízió lenne, amely egyenlő mértékkel mérne a két félnek. Ez pedig annyit jelent, hogy a felvetett terv a revíziót korántsem teszi feleslegessé, sőt a határok kiadós revíziója nélkül komolyan meg sem valósítható. Marad tehát megfontolandónak a negyedik gondolat, amely szerint Erdély újból valamely formában önállóvá válna, nem lenne se Romániáé, sem Magyarországé, vagy ha úgy akarjuk, mind a kettőnek közös gyermeke lenne.

Erdély területén pedig az ott lakó három nemzet, ti. a román, a magyar és a szász testvériesen osztozkodna az állami hatalomban, a saját népe által lakott területen pedig helyi nemzeti önkormányzattal bírna.

Erdély volt már független állam a múltban, geográfiailag egységes területe, természeti kincsei, lakóinak szorgalma és kultúrnívója lehetővé teszik ma is, hogy önálló állami életet éljen.

A világhistóriában két példa van arra, hogy olyan területek, amelyek két vagy több nemzet határvonalán fekszenek, és amelyeken az illető népek keverten élnek, sem-hogy az illető nemzetek állandó civódásnak legyenek áldozatai, független államokká váltak. A sikernek az előfeltétele mindkét esetben az volt, hogy az illető területen az érdekelt nemzetek teljes egyenjogúsága biztosítva legyen, és továbbá az, hogy az illető területen élők között a geográfiai adottságok, a közös múlt és annak küzdelmei az érdekeknek, az érzelmeknek és a gondolkodási módnak olyan rokon vonásait hozta legyen létre, amelyek őket az ezen területen kívüli fajrokonaitól megkülönbözteti.

Ezen két terület közül, amelyekre hivatkozni akarok, az egyik a Svajz, a másik pedig magának Erdélynek a területe.

Svajz klasszikus példa a felhozott esetre. A francia, német és olasz nyelvhatár ütközőpontján fekszik. Mindhárom nemzet fiai lakják, az államhatalomban testvériesen osztoznak, és teljes egyenjogúságot élveznek az állam területén. Emellett az ország egységes geográfiai konfigurációja és a közös múlt oly egysége lokális mentalitást hozott létre mindhárom nemzet fiaiban, amely őket a Svajz területén kívül élő fajrokonaitól elválasztja és megkülönbözteti. Svajz lakói ezért boldogok, jóllehet három nagy nemzet nyelvét beszélik, amelyek Svajz területén kívül egymás ellen gyakran ádáz harcokat vívtak. És Európa nyugalmának egyik legnagyobb garanciája egyúttal ezen a területen Svajz virágzó élete, mert a három nemzet ezen nyelvhatára mentén, amióta Svajz megalakult, ki vannak kapcsolva a küzdelmek a határok érdekében, amint ezek különben a többi határ mentén állandóan folyamatban vannak.

A másik példa a felhozott esetre Erdély, ha nem is olyan klasszikus tisztaságban, mint Svajz. A XVI. században az akkori Európa két legnagyobb katonai hatalma került egymással szembe, a török birodalom a Habsburg-hatalommal. A vita Magyarország birtokáért folyt. Ezen harc közben, mely 250 évig folyt, Erdélynek sikerült magát függetlenítenie. Következménye az lett, hogy míg a harc a magyar Alföldön két

évszázadik szakadatlanul folyt, Erdély jórészt mentesült tőle, és az erdélyi fejedelmek uralma alatt Erdélyben virágzó élet vehette kezdetét.

De az analógia tovább is vihető: Erdély az akkori közjogi élet formái között mint legeslegelső állam szintén megvalósította a maga területén a nemzetek teljes egyenjogúságát. Alkotmányának alaptörvényét a területét lakó három nemzet és négy vallásfelekezet teljes egyenjogúsága képezte, amelyek a központi hatalomban egyenlő joggal osztozkodtak, és amelyek közül a három nemzet a maga nemzeti területén teljes nemzeti önkormányzat alatt élt. A három nemzetnek: a magyarnak, székelynek és szászoknak az uniója 1437-ben jött volt létre. Történelmi előzménye az volt, hogy a magyarok honfoglalásukkor egyfelől a székelyek, mint kilencedik törzse a magyar népnek, a keleti határok védelmére külön katonai szervezetben települt meg és ezt a szervezetét, amely a jobbságot nem ismerte, híven megőrizte volt, másfelől az, hogy a XII. században letelepült szászok letelepülésükkor oly lokális kiváltságokban részesültek, amelyekből később szintén automatikusan nőtt ki nemzeti autonómiájuk. A többi területen, melyet eredetileg a magyarság többi nemzetisége szállott volt meg, a szászok és székelyek önkormányzatának kialakulása folytán hasonló processzust látunk kifejlődni, amely azután a fejedelmi korban a három nemzet uniójára és a központi hatalomban való egyenjogú részesedésre vezetett. Így lett virágzó állam Erdély, mely mint első valósította meg a vallásszabadságot, korábban, mint Hollandia és Anglia is, és amelynek fejedelmei kezdték meg a román nép kulturális színvonalának a fellendítését is. Hogy ebből az unióból hiányzott a román nép, mint negyedik tag, azt a románok szeretik ma úgy beállítani, mint bizonyítékát annak, mintha a magyarok elnyomták volna őket; de ez a beállítás a mai szemüvegen nézve az akkori kort, teljesen alaptalan, mert hogy a román nép miért nem volt egyenjogú negyedik nemzet, világos lehet mindenki előtt, aki történelmi fejtegetéseimet figyelemmel kísérte. Először is a románok betelepülése a román fejedelemségek területéről Erdélybe már folyamatban volt ugyan, de csak abban az időben kezdett nagyobb méreteket ölteni, ami már önmagában magyarázatul szolgál. Ez a betelepülés azonban nem gazdátlan területre történt, hanem olyan területre, amely a három közjogilag már kialakult nemzet egyikének birtokához és nemzeti területéhez tartozott; ez sem az illető nemzeti terület valamely külön részére ment végbe, hanem a már létező magyar, szász vagy székely közösségek valamelyikébe, ahol a román pásztor vagy paraszt mint jövevény, a már létező községi és nemzeti kötelékek keretében elhelyezkedve, egyelőre bevándorolt idegen elemet alkotott. Mint ilyen később bevándorolt elem, amelynek társadalma jórészt még úgyszólván félnomád pásztorokból állván, a már kialakult és differenciált székely, magyar és szász társadalommal szemben, amelynek mindegyike iparos, kereskedő és intelligens városi polgársággal bír, egy újabb, mégpedig a legelső társadalmi réteget alkotta ugyan, de éppen ezért nem is léphetett még fel azzal az igényrel, hogy mint külön közjogi és nemzeti egység ismertessék el. Csak a XVIII. század legvégén, amikor az így bevándorolt román nép az erdélyi fejlettebb kultúra emlőin gazdasági és szellemi téren gyarapodva és művelődve kezdett nem-

zeti öntudatra is ébredni, indul meg körében a mozgalom, hogy mint új, negyedik nemzet külön is elismertessék. De ez a kor a francia forradalom és felvilágosultság liberális eszméjének a terjedése folytán már a polgári egyenjogúságot, a régi intézmények és keretek lerombolását a szabad verseny nemzetiségi és vallási akadályainak az elhárítását tűzi ki célul minden államban; így Erdélyben is a nemzetek és vallások szerinti megosztottság megszüntetését és nem azt, hogy az állam centrális hatalma még továbbmenőleg parcelláztassék fel, felekezetek és nemzetiségek közt, ami a kor eszméivel radikális ellentétben állott volna. A következő évtizedekben kialakult román nemzeti párt programjában már nincs szó ilyen értelmű követelésről, hanem arról, hogy Erdély kormányzata többé-kevésbé a románok kezébe adassék.

Ennek a pártnak a programja azután a mindenkori nemzetközi konstellációnak és az erőknél az osztrák–magyar monarchia keretében jelentkező változásának megfelelőleg szinte kaleidoszkopikusan változott. Elkezdve attól a programtól, amely a magyar állam keretében megelégedett volna egy lehetőleg sok magyart is magában foglaló román közigazgatási kerülettel, folytatva azon, amely már az egész Habsburg-monarchia keretén belül követelt egy román föderális tagállamot, és végezve azon, amely az összes románok egyesülését tűzte zászlajára és ezt is két változatban: vagy Habsburg-uralom alatt, ha ezek látszottak erőseknek, vagy külön román birodalom keretében, ha a román fejedelemségek, illetve a később, ti. 1861 óta kialakult román királyság akciói emelkedtek a nemzetközi piacon. Erdélyről mint keleti Svajzról azonban a magyar parlamentben, amelynek 1901 óta voltam tagja, Maniutól és Vajdától hallottam a legszebb előadásokat, azoktól, akik ma Romániában Erdélyt képviselik. Ők fejtették ki abban az időben legmeggyőzőbben, hogy Erdély teljes autonómiája, abban az időben természetesen magyar fennhatóság alatt, és az autonóm Erdély keretében a három nemzetnek: a románnak, a magyarnak, a szásznak testvéri osztozkodása a központi hatalomban és területileg szétválasztott helyi nemzeti önkormányzata az egyedüli megoldás, amely Erdély nemzeti békéjét biztosítani tudja.

Erdély mint keleti Svajz volt a román nemzeti párt programja és belső berendezésében a régi erdélyi tradíciókra való visszatérés, kiegészítve a három nemzetet a most már legszámosabb tagot számláló románnal. Ehhez a konstrukcióhoz meggyőződésem szerint ma is megvolna az erdélyi román köznép széles rétegeiben az akarat. Mert a lokálpatriotizmus az ún. Transylvanizmus elevenen él ma is az erdélyi román nép lelkében, bizonyosága az az el nem titkolható mély ellenszenv és ellentét, amely az erdélyi románt ún. regátbeli romántól, a régi román királyságbelitől elválasztja, akiben ma talán inkább, mint 15 év előtt olyant lát, aki őt csak kihasználni és önértékből tönkretenni törekszik. Mikor 1919-ben az antant legfelsőbb tanácsa, mielőtt a békeszerződéseket megállapította, egy pártatlan amerikai szakértőt, Coolidge urat küldötte Erdélybe, hogy a helyszínen tanulmányozza a helyzetet s ez Budapestre visszatérve tett tapasztalatairól azt közölte, hogy ő úgy az erdélyi románnál, de a magyarnál és szásznál is bizony azt a határozott benyomást nyerte, hogy ezek elsősorban erdélyiek és sokkal nagyobb mértékben erdélyiek, mint románok, magyarok meg

németek. És Coollidge úrnak nézetem szerint ebben sok igaza volt. Van és él mind a három nemzet tagjaiban egy speciális erdélyi patriotizmus, amelyet az ország geográfiai egysége és a román, valamint a magyar Alföldtől való teljesen eltérő természete, a hosszas együttélés egymással, az erdélyi független államiság szép és nemes tradícióinak, speciális berendezéseinek és boldog korának az emléke, egy speciális milieu és kultúrnívó, valamint a sokban egyforma életmód ébren tart és táplál.

Európa kormányai még nem vették ezt észre, de mi, akik Erdély szülöttei vagyunk, ezt rég tudjuk és érezzük, és vérző szívvel látjuk, hogy felismerésének a hiányában Európa egyik legszebb kis országa hogyan pusztul és hogyan rombolódnak azok az erkölcsi és anyagi értékek, amelyeket egy szebb múlt pazarul halmozott ott össze.

Márpedig a magyar és román faj kibékülésének és igazi hivatásuk teljesítésének Európa ezen exponált pontján, valamint közös érdekeik tettekészt közös védelmének is ez a felismerés az egyetlen komoly előfeltétele.

Európának tisztában kell lenni azzal, hogy sikerül a nagyhatalmaknak a kis népeket a Duna-medencében egymással méltányos alapon kibékíteni, amely új és méltányos békének nem zsandárai lehetnek csak, mint máma, hanem örömapái és násznagyjai – márpedig a román és a magyar faj közt a béke helyreállítása az erdélyi kérdés helyes megoldásától függ, vagy egy sötét és viharteljes idő következik, amelynek rendjén Közép-Európa kis népeire vagy a keleti szláv óriás fog kezdet emelni, vagy a germán Drang nach Osten, vagy egymással megegyezve mindkettő.

Egyik sem lehet ezen kis népek érdeke, de Európa érdeke sem.

London, 1933. november 30

Bethlen István angliai előadásai. Budapest, é.n.

BEVEZETÉS

A világháború utáni békekonferencia vezető elve a népek önrendelkezési joga volt, amit Woodrow Wilson, az amerikai Egyesült Államok elnöke proklamált világgá. Ez az elv azonban a békeszerződések megkötésekor csak részben valósult meg. A tekintélyesen megnövekedett győztes államok és az újonnan alakult államok tömör népkisebbségi tömegeket kebeleztek be, aminek következtében az európai kisebbségek száma a világháború után közel negyvenmillióra emelkedett.² A nemzetiségi kérdés tehát, ami nagyban hozzájárult a világháború létrejöttéhez, nem oldódott meg az önrendelkezés ilyen részleges kiterjesztésével, s ezért szükségesnek mutatkozott egy merőben új jogrendszer kiépítése azoknak a kisebbségi néptörzseknek a védelmére, melyek ma Európa összes lakosságának 12,4%-át teszik ki. A nemzetiségi elv szükséges meghosszabbításaként – írja Gh. Sofronie³ – jönnek létre a kisebbségi szerződések a Szövetséges és Társult Főhatalmak (Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország, Japán) és azok közt az államok közt, amelyek tekintélyes kisebbségi lakosságot foglalnak magukban.

A kisebbségi szerződésekkel új fejezet nyílik a nemzetközi közjogban és magánjogban. A kisebbségi szerződések előtt a kisebbségi kérdés belső államszervezeti probléma volt, ezekkel a szerződésekkel a népkisebbségek jogai nemzetközi jogerőre emelkedtek.

A kisebbségi szerződések 1. emberi és 2. állampolgári jogokat biztosítanak, továbbá 3. különleges záradékokat is foglalnak magukban. Az emberi és állampolgári jogok alanya a „faji, nyelvi vagy vallási kisebbséghez” tartozó *egyén*. A szerződésekhez csatolt különleges záradékok azonban *egyes kisebbségi csoportok* szélesebb körű védelmének is megnyitják az útját. Így a Szövetséges és Társult Főhatalmak, valamint Románia között 1919. december 9-én kötött párisi szerződés 11. szakasza a következőket írja elő:

„La Roumanie agréé d'accorder, sous le controle de l'État roumain aux communautés des Szeckler et Saxons, en Transylvanie, l'autonomie locale, en ce qui concerne les questions religieuses et scolaires.”

Ez a szakasz, a többiektől eltérőleg, kiindulópontul szolgálhat a kisebbségi kérdés megoldásához a tételes jog alapján, az alkotmányos állam keretében. Előrebocsátva azt, hogy a kisebbségi kérdés elsősorban tudományos probléma, elsőrangú fontossá-

1 Lucrarea este lăculă cu apărât științific, iar problema pusă elucidată sub toate aspectele ei, merită toată laudă, - aprobată. Dr. R. Boila. C. Maniu (a kolozsvári egyetem jogi karának jóváhagyó végzése. 1934. január 8.)

2 Lásd Nagy Iván statisztikáját a Magyar Kisebbség 1929. évfolyamában.

3 Gh. Sofronie: *Principiul naționalităților în dreptul internațional public*. București. 58.

gú, hogy tüzetes tanulmány tárgyává tegyük egy nemzetközi kötelezettség megvalósulási lehetőségeit a belső törvényhozás útján, az alkotmány és közigazgatási jog területén. Ezekből már elő is tűnik kettős nézőpontunk: a 11. szakasz a nemzetközi jog és a 11. szakasz az államjog szempontjából.

Ennek a doktori értekezésnek a kidolgozásánál elsősorban a román és magyar irodalmat használtuk fel, s csak néha hivatkoztunk idegen szerzőkre, mivel egyrészt az idegen szerzők nem is igen foglalkoznak a kérdés részleteivel, másrészt pedig a székely autonómia megvalósítása a többségi és kisebbségi álláspont összhangjától függ s így ezek között a gyakran ellentétes vélemények között kell „modus vivendi”-t találnunk.

I. A székely autonómia a nemzetközi jog szempontjából

A párisi szerződés 11. szakaszát csak úgy tudjuk helyesen értelmezni, hogyha felkutatjuk eredetét és beillesztjük a kisebbségi szerződések jogrendszerébe. A történelmi és rendszeres interpretálás módszerét felhasználva, igyekezni fogunk, hogy végül a 11. szakasz igazi értelmét, ennek a nemzetközi jellegű kötelezettségnek a tartalmát és a kereteit kimutassuk.

1. A 11. szakasz eredete

Egész az utóbbi évekig a békeszerződések eredetére vonatkozóan csak Temperley és House emlékiratai állottak rendelkezésünkre, s ezeket használták fel a többségi és kisebbségi jogászok egyaránt. Egészen új szempontok szerint tárgyalja a békekonferenciát David Hunter Miller,⁴ az „Új Államok bizottságának” amerikai kiküldöttje. Hatalmas munkájának XIII. kötetében, melyből alig néhány példány jutott el Európába, értékes adatokat találunk annak a bizottságnak a munkásságára, amelynek ő is tagja volt. Ezeket az adatokat egy magyar szerző, Baranyai Zoltán kommentálása alapján fogjuk felsorolni.⁵ Mint román forrást, V. Tilea *Románia diplomáciai működése* c. munkáját használjuk még fel.⁶

Az új államok bizottsága, melyet a „Főtanács” (Clémenceau, Wilson, Lloyd George) hívott létre, s amelyik a nagyhatalmak⁷ képviselőiből állott, miután felvette az összeköttetést Paderewski lengyel miniszterelnökkel és Benes csehszlovák kül-

4 David Hunter Miller: *My Diary at the Conference of Paris*.

5 Baranyai Zoltán: *A kisebbségi szerződések létrejötte*. Magyar Szemle, Budapest, 1931. október és novemberi szám. 9–14.

6 Románia diplomáciai működése 1919. novembertől 1920. márciusig. Magyarra fordította Botos János. Magyar Kisebbség 1926.

7 A bizottság tagjai gyakran változtak. Így tagokként szerepeltek: Egyesült Államok: Hunter Miller, Manley, O. Hudson, prof. Coolidge, Norris, Dulles; Franciaország: Berthelot, Kammerer, Céligny, Leroche; Japán: Adatci, Kato; Olaszország: de Martino, Castoldi, Stranieri; Anglia: Headlam-Morley, Nicolson, Capp, Leeper. A bizottság első gyűlését 1919. május 3-án tartotta, az utolsót pedig 1929. december 9-én. A japán delegátus a május 27-iki gyűléstől kezdve vett részt a tanácskozásokon, az olasz pedig június 21-től kezdődőleg. Az amerikai megbízottak közül Hunter Miller a 12. gyűlésig vett részt (amikor Brătianu lonelnek a bizottság jegyzékét küldött), ettől kezdve O. Hudson jelenleg columbiai egyetemi tanár helyettesítette. Baranyai idézett műve, 2–3.

ügyminiszterrel, jegyzéket küldött Brătianu Ionel román miniszterelnöknek is 1919. május 24-iki keltezéssel, mely többek között a következőket tartalmazza: „A Bizottság tudomásul vette az erdélyi kormány⁸ nyilatkozatát,⁹ amelyet értesülései szerint a román kormány is helyesel. E nyilatkozat szerint az erdélyi kormány teljes autonómiát biztosít a magyar, „czekler” és német kisebbségnek és más kisebbségnek a helyi közigazgatást, a nevelésügyeket és egyházi életet illetőleg, de a Bizottság munkáját nagyban elősegítené, ha hamarosan hiteles információkat kaphatna a román kormány ebbeli álláspontjáról.

I. Brătianu válaszát a május 27-iki gyűlésen olvasták fel: „Románia teljes egyenlőséget biztosított összes állampolgárainak faji vagy vallási különbség nélkül mind a vallási, mind a politikai jogok és szabadságok terén. A román kormány Erdély, Besszarábia és Bukovina képviselőivel egyetértésben elhatározta, hogy biztosítani fogja a kisebbségek jogait és szabadságát a közigazgatás tág decentralizációja által, azonkívül az idegen (alien) lakosságnak szabad fejlődést biztosít nyelvi, nevelési és egyházi ügyekben. Románia elfogad minden olyan kötelezettséget, amit a Nemzetek Szövetségének tagállamai saját területükre vonatkozólag elfogadnak. De Románia semmi körülmények között nem tűrheti idegen államok intervencióját saját törvényei végrehajtása körül.”

I. Brătianu különvéleményének ellenére a Bizottság tovább folytatta a kisebbségi szerződések előkészítési munkálatait az 1919. június 28-iki lengyel szerződés alapján. Hunter Miller tervezete a kisebbségeknek mint önálló közjogi testületeknek (district public corporations) kulturális autonómiát s emellett az állam testületeiben aránylagos képviselést kívánt biztosítani, kollektív szavazójog útján (cumulative voting). A Bizottság többsége nem volt ilyen bőkezű a kisebbségekkel szemben, s így Hunter Miller már a lengyel szerződés előkészületeinél visszavonul. a június 7-iki gyűlésen az angol *delegátus* javasolja, hogy az erdélyi székely és szász közsületeknek biztosítsanak egy szűkebb körű önkormányzatot iskolai és vallási kérdésekben. A június 10-iki gyűlésen a Bizottság minden vita nélkül elfogadta ennek a szakasznak a betoldását. A július 16-iki gyűlésről a Bizottság jelentést küld a Főtanácsnak, amelyben kihangsúlyozzák, hogy „a román kormány által tervezett törvényhozási reformok nem teljesen elegendők ahhoz, hogy megnyugtassák a győzelem folytán Romániához került összes faji és vallási kisebbségeket. A Szövetséges és Társult Főhatalmak nem érezhetik magukat felelősségük alól feloldva, ha a romániai kisebbségeket átengedik a belső törvényhozás rendelkezéseink”. Az autonómiára vonatkozóan a jelentés megjegyzi; „A szász és székely »eclave«-ok megléte Erdélyben kívánatosá teszi azt, hogy a kulturális autonómia kis mértékben megadassék nekik, ha közös tradícióik és az erős helyi érzés összhangba hozható a tágabb nemzeti hazafiassággal, anélkül hogy konfliktusba kerülne vele. A tervezet 12. szakasza¹⁰ biztosít bizonyos önkormányzatot ezeknek a kisebbségeknek (would assure to these compact minorities a certain measure of

8 Consiliul Dirigent.

9 A gyulafehérvári határozatok.

10 A végleges szövegben 11. szakasz.

autonomy) iskolai és vallási kérdésekben, amit természetesen a román állam ellenőrzése mellett fognak gyakorolni.” Így született meg a román kisebbségi szerződés 11. szakasza a következő szöveggel:

„Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közsületeknek a Román Állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.”¹¹

A szerződést 1919. december 9-én Párisban írták alá. A június 7-iki gyűléstől kezdve, ahol megszakítottuk az események kronologikus sorrendjét, a szerződés aláírásáig fontos nemzeti és nemzetközi események zajlottak le. Csúpan a Romániában történetekre terjeszkedve ki, néhány hónapi huzavona után a Szövetséges Hatalmak november 13-án ultimátumot küldtek a román kormánynak, kérve, hogy nyilatkozzék a szerződéstervezetről, s egyben kilátásba is helyezték, hogy ha a válasz nem lesz kielégítő, a Főtanács tagjai egyhangúlag nem fogják elismerni Románia területi igényeit.¹² Ennek következtében Brătianu Ionel, következetesen előbb elfoglalt álláspontjához, távozik, s helyét új kormány foglalja el, Vaida-Voevod Sándor elnökségével. Az új miniszterelnök 1919. december 5-én (az ultimátumban jelzett határidő lejártának napján) közli a Szövetséges Hatalmakkal, hogy elfogadja a szerződést, amit Coanda Konstantin tábornok alá is írt.

2. A kisebbségi szerződések és az önkormányzati jog

Amint fentebb is említettük, a kisebbségi szerződések általában a kisebbséghez tartozó egyének számára, ut singuli, biztosítanak jogokat, s a szerződések egyes intézkedései csak kivételképpen ismerik el (implicite) jogalanynak az illető kisebbséget. A faji, nyelvi vagy vallási kisebbség, mint kollektív fogalom, a szerződésekben csúpan az *aránylagos képviselői jog* (görög kisebbségi szerződés 7. szakasza, csehszlovák kisebbségi szerződés 13. szakasza) és a *politikai vagy kulturális önkormányzat* jogalanynaként szerepel. A 11. szakasz rendszeres interpretálása szempontjából itt csak a kisebbségi szerződésekben biztosított önkormányzati jogról fogunk szólni.

A legszélesebb körű önkormányzatról a Szövetséges Hatalmak és Csehszlovákia között 1919. szeptember 10-én létrejött Saint-Germain en Laye-i szerződés intézkedik, amelyik *politikai önkormányzatot biztosít a Kárpátoktól délre fekvő rutén tartománynak* (10. szakasz). A 11. szakasz értelmében ennek az országrésznek, amelynek a határait a Szövetséges Hatalmak fogják megállapítani, külön tartománygyűlése lesz. A tartománygyűlés fogja a törvényhozói hatalmat gyakorolni a nyelvi, közoktatási és vallásügyekben, valamint a helyi közigazgatási és minden egyéb oly kérdésekben, amiket a csehszlovák állam törvényei hatáskörébe fognak utalni. A rutén tartomány kormányzóját a Csehszlovák Köztársaság elnöke fogja kinevezni, s a kormányzó a rutén

11 Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jogok védelme*. Budapest 1922. 68. A szerződést francia, angol és olasz nyelven szövegezték meg, melyek közül eltérés esetén a francia az irányadó. Az angol szöveg „szász és székely közsületekről” beszél, míg a francia „székely és szász közsületekről”.

12 V. Tilea: i. m. 211.

tartománygyűlésnek lesz felelős. A 12. szakasz szerint Csehszlovákia hozzájárul ahhoz, hogy amennyiben lehetséges, a Ruténföld hivatalnokait e tartomány lakói közül válaszsák. A 13. szakasz méltányos képviseletet biztosít a rutén tartománynak Csehszlovákia törvényhozó testületében, ahová e tartomány a csehszlovák alkotmánynak megfelelő módon választott képviselőket fog küldeni. Mindazonáltal e képviselőknek a csehszlovák országgyűlésen nem lesz szavazati joguk oly törvényhozási kérdésekben, amelyekkel egyező kérdések a rutén tartománygyűlés hatáskörébe vannak utalva.¹³

Szűkebb körű s csupán az iskolai kérdésekre vonatkozik a *lengyelországi zsidó közületek számára biztosított önkormányzat* a Szövetséges Hatalmak és Lengyelország között 1919. június 28-án Versailles-ban kötött kisebbségi szerződésben. E szerződés 9. szakasza jogot ad a lengyelországi zsidó közületeknek, hogy bizonyos iskolai bizottságokat válasszanak. Ezek az iskolai bizottságok fogják megszervezni és irányítani a zsidó iskolákat Lengyelországban, s ugyancsak ezek fogják biztosítani a kisebbségeknek az állami, községi vagy más költségvetésben a közvagyon terhére nevelési, vallási vagy jótékony célra fordított összegekből juttatott méltányos rész elosztását.

Ugyanez a szakasz a Németország és Lengyelország között 1922. május 15-én Genovában kötött szerződésben is szerepel, *Felső-Sziléziára* vonatkozóan (70. szakasz).¹⁴

Vallási, iskolai és jótékonyági ügyekben biztosít önkormányzatot a *pindusi walach közületeknek* (kutzo-walachok) a Szövetséges Hatalmak és Görögország között 1920-ban Sèvres-ben kötött kisebbségi szerződés 12. szakasza.¹⁵

Végül a Szövetséges Hatalmak és Románia közötti, 1919. december 9-iki szerződés 11. szakasza hasonló önkormányzatot biztosít az *erdélyi székely és szász közületeknek*, azzal a különbséggel, hogy a jótékonyági intézmények létesítését nem ebben a szakaszban említi, hanem a 9. szakaszban az összes romániai kisebbségeket megillető jogok között tárgyalja.

3. A 11. szakasz interpretálása

Miután bemutattuk a 11. szakasz eredetét és beillesztettük a kisebbségi szerződések jogrendszerébe, megkíséreljük a 11. szakasz valódi értelmének a kielemezését úgy a többségi, mint a kisebbségi kommentálók álláspontjának szem előtt tartásával.

A 11. szakasz szövege szerint „*Románia hozzájárul ahhoz, hogy önkormányzatot engedélyezzen.*” („La Roumanie agréé d'accorder.”) Ez a kisebbségi szerződésekben gyakran használt kifejezés azt akarja jelenteni, hogy Románia nemzetközi jellegű kötelezettséget vállal magára a Szövetséges Hatalmakkal szemben, amit a szerződés 12. szakasza lát el a következő szankcióval: „amennyiben az előző cikkek rendelkezései oly személyeket érintenek, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme alatt fognak állani”.

13 Baranyai idézett munkájában közölt francia szöveg után. 24–26.

14 Balogh Artúr: *A kisebbségek nemzetközi védelme*. Berlin 1928. 213.

15 Balogh: i. m. 213.

A kisebbségek ilyen védelméről nem tesz említést a Nemzetek Szövetségének alapokmánya, mert egyrészt a Népszövetség csak 1920. január 10-én kezdte meg működését, amikor a kisebbségi szerződések nagy részét már megkötötték, másrészt pedig a Népszövetség nem is szerepel a szerződő felek között. Így a Nemzetek Szövetsége utólag és egyenként látta el védelemmel a kisebbségi szerződéseket. A párisi szerződés védelmi záradéka 1921. augusztus 30-án kelt.¹⁶

A Népszövetség védelmének értelmében 1. a szerződés intézkedései csak a Nemzetek Szövetsége Tanácsának beleegyezésével változtathatók meg, 2. a szerződés betartása a Nemzetek Szövetsége Tanácsának ellenőrzése alatt áll.¹⁷ A védelem azonban csak a kisebbséghez tartozó személyekre vonatkozik, amennyiben csak ezeknek van joguk az alapokmányban előírt módon a Népszövetségnél panaszt emelni. Amennyiben a népszövetségi tanács valamelyik tagállama és a román kormány között valamely, a szerződéssel kapcsolatos jogi vagy ténykedésre vonatkozóan véleménykülönbség keletkeznék, a vita nemzetközi jellegűnek tekintendő s annak eldöntésére a Nemzetközi Állandó Bíróság illetékes, melynek határozata ellen fellebbezésnek nincs helye. (A párisi szerződés 12. szakasza)

A szerződés 1. szakasza előírja, hogy Románia köteles a 2–8. cikkeken foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül elismerni.

Ezek szerint a 11. szakasz nem volna alaptörvény jellegű rendelkezés. Balogh¹⁸ és Buza¹⁹ önkényesnek minősítik ezt a megkülönböztetést, ugyanígy Duparc²⁰ és Bruns²¹, Gh. Sofronie megjegyzi, hogy a nemzetközi védelem kiterjed az összes szakaszokra, míg az alkotmányjogi védelem nem egységes jellegű.²² Mi még hozzátesszük, hogy Románia a párisi szerződésben vállalt kötelezettségeket a Szövetséges Hatalmak és Magyarország között 1920. június 4-én létrejött trianoni békeszerződés 47. szakaszában is megerősíti, de sem ez, sem az 1920. augusztus 30-iki román törvény (Monitorul Oficial 1920. szeptember 26., 140. szám), mely a párisi szerződést ratifikálja, nem tesz semmi különbséget alaptörvény jelleggel bíró és más intézkedés között. A párisi szerződést a nemzetközi jogszabályoknak megfelelő módon kötötték meg és ratifikálták, tehát teljes érvényességgel bír, s így a 11. szakaszban foglalt önkormányzat megadása is nemzetközi jellegű kötelezettség.

Ennek az elévülhetetlen kötelezettségnek külön törvény útján lehetne eleget tenni, amelyik tekintettel arra, hogy állami attribúcióknak az önkormányzatra való ruházásáról van szó, alaptörvény jelleggel bírna. E törvény által az illető kisebbség (székely vagy szász) közjogi jogi személyiséggé emelkedik. Az önkormányzat és a központi kormány közötti véleményeltérések a Közigazgatási Bíróság hatáskörébe tartoznak.

16 Baranyai: i. m. 72–73.

17 Buza László: *A kisebbségek jogi helyzete*. Budapest 1930. 142. Balogh: i. m. 247–51.

18 Balogh: i. m. 241.

19 Buza: i. m. 134.

20 Duparc: *La protection des minorités*. Paris 1922. 305.

21 C. G. Bruns: *Minderheitenrecht als Völkerrecht*. Breslau 1928. 37–38.

22 Gh. Sofronie: *Protecțiunea minorităților*. Oradea 1930. 95.

A magyar szerzők egyhangúan osztják ezt a felfogást, a románoknál azonban a vélemények eltérők. R. Budişteanu a 11. szakasszal kapcsolatban megjegyzi, hogy „a személyi autonómia, úgy, ahogy azt a nemzetközi törvényhozó törvénybe iktatta, a kisebbségeket közjogi jogi személyeknek kívánja minősíteni. Ez a legnagyobb nehézség azok közül, amiket a népkisebbségek problémája idéz elő.”²³ Gh. Sofronie szerint abból a tényből, hogy a szerződések egyes népkisebbségeknek akár helyi, akár személyi önkormányzatot ismertek el, „nem lehet arra következtetni, hogy a szerződések új jogi személyiséget létesítettek volna, a kisebbségi csoportot mint nemzetközi jogalanyt”. „Ezekben a szerződésekben lehet szó kollektív jogokról, de nem kollektív egységekről.”²⁴ Nem szükséges hosszasan időznünk annál a kérdésnél, hogy kollektív jogokat annak megfelelő kollektív jogalany nélkül elképzelni nem lehet. I. Maniu hangsúlyozza, hogy a párisi szerződés „sehol sem biztosít a kisebbségeknek nemzeti önkormányzatot, csupán helyi önkormányzatról rendelkezik a román állam ellenőrzése alatt, s ez is csak kulturális és vallási ügyekre vonatkozik s csak az erdélyi székelyeket és szászokat illeti meg.”²⁵ Legbőkezűbb ebben a tekintetben N. Daşcovici, aki oda konkludál, hogy a szerződésekben biztosított jogok általában „az állampolgárok azon csoportjainak biztosított kollektív jogok, melyek az állam többi polgáraitól nemzetiség, fajiség vagy vallás tekintetében különböznek.”²⁶

A 11. szakaszban biztosított önkormányzat jogalanyaként az „*erdélyi székely és szász közületek*” szerepelnek („*communautés des Szeckler et des Saxons, en Transylvanie*”). E kitételnél az a kérdés merül fel, hogy mi a „*communautés*” kifejezés valódi jelentése és mért csak a székely és szász közületekről intézkedik a 11. szakasz?

A „*communaute*” (közület, comunitate, Gemeinschaft) kifejezés nem meghatározott értelmű jogi fogalom. A magyar szerzők egyetértenek abban, hogy a kisebbségi szerződésekben a „közület” kifejezést bizonyos kollektív jogok alanyaként használják, ami által az illető közület jogalannyá emelkedik. Kérdéses azonban, hogy az adott esetben mi a közület fogalmának tartalma és terjedelme. Ez a kifejezés a kisebbségi szerződésekben hol vallási („*communités juives*”, a lengyel kisebbségi szerződés 10. szakasza), hol etnikai egységekre vonatkozik (a pindusi walach közület; görög kisebbségi szerződés 12. szakasza). A 11. szakasz esetében Buza László szerint székely közületek alatt a székelyek már meglevő politikai és egyházközségei értendők.²⁷ Ez a magyarázat nem lehet helytálló, mert a szerződések a községnek megfelelő „*communes*” szót sehol sem használják, másrészt pedig Romániában „székely politikai községekről” beszélni nem lehet. Mi a Balogh Artúr magyarázatához csatlakozunk, aki szerint „a székely és szász közületek alatt az ezen kisebbséghez tartozóknak összességét kell

23 Radu Budişteanu: *Un nou capitol in dreptul internațional public și privat: minoritățile etnice*. Doktori értekezés. București 1928. 39.

24 Gh. Sofronie: *Principiul naționalităților*. 132.

25 I. Maniu: *Problema minorităților*. A *Politica externă a României* c. kötetből. Institutul Social Român kiadása. București 1926. 233.

26 N. Daşcovici: *Principiul Naționalităților și Societatea Națiunilor*. București 1922. 136.

27 Buza László: *i. m.* 97–98.

érténünk”.²⁸ Itt tehát a párisi szerződés többi intézkedéseitől eltérően, amelyek csak a kisebbséghez tartozó egyéneknek „ut singuli” biztosítanak jogokat, ténylegesen kollektív jogról van szó. Ez a jog nem az egyeseket megillető jogok összeadásából áll elő, hanem a székely kisebbséget megillető osztatlan jog, „amelynek az egyesek csak hordozói, de nem alanyai”.²⁹

Érdekes megjegyezni, hogy az önkormányzatot nem az egész romániai magyar vagy német kisebbség kapta, hanem annak csak egy része. A romániai magyarok és székelyek közötti arány Tusa szerint 8:5, a németek és szászok között pedig 3:2.³⁰ Mivel nem láthatjuk tisztán a szerződő felek szándékát, az egyik feltevés szerint azért biztosították csak a székelyeknek az önkormányzatot, hogy így leszakítsák a székelységet az egész magyarság testéről.³¹ Egy másik feltevés szerint a székelyeknek a szerződő felek előtt is ismeretes történelmi múltja és önálló szervezete készítette őket arra, hogy az összes kisebbségi állampolgároknak biztosított egyenjogúság mellett a székelyeket külön helyi önkormányzattal is felruházzák.³²

Ugyancsak sok vitára adott alkalmat a „helyi önkormányzat” („l'autonomie locale”) kifejezés is. Előfordul még a görög kisebbségi szerződés 12. szakaszában, amelyik a pindusi walach községeknek biztosít helyi önkormányzatot. A „helyi önkormányzat” és „községek” fogalma első pillantásra ismét azt a látszatot kelti, hogy itt területi vagy községi önkormányzatról van szó.

A területi önkormányzat jellegzetes formája a csehszlovák kisebbségi szerződés 10. szakaszában „a ruténeknek a Kárpátoktól délre fekvő területe” számára biztosított autonómia. Amint fentebb is említettük,³³ a rutén önkormányzat politikai jellegű. Sofronie megjegyzi, hogy a székely autonómia ennél szűkebb körre terjed ki.³⁴ Mi még hozzátesszük, hogy a román kisebbségi szerződés 11. szakasza nem tesz említést a Székelyföldről mint területről, hanem csak székely községről beszél. Másrészt pedig a rutén önkormányzat politikai autonómia, a székely pedig kulturális. Politikai önkormányzattal fel lehet ruházni egy területet, de a kulturális önkormányzat fogalma összeférhetetlen a szorosan vett területiség fogalmával. Udvarhely megye lakosságának 93,2%-a magyar és 3,9%-a román, Csík megyének 79,8%-a magyar, 20,2%-a román, Háromszék megyének 76%-a magyar, 19,9%-a román. Hogyha a székely autonómiát pusztán területi önkormányzatnak fogadjuk fel, az a bizarr helyzet állana elő,

28 Balogh Artúr: *i. m.* 211. Ugyanígy dr. Tusa Gábor: *A székely vallási és tanügyi autonómia*. Kolozsvár 1930. 8. és dr. Pap József: *Az erdélyi székelyek tanügyi és vallási önkormányzata*. Magyar Kisebbség 1931. 327.

29 Balogh Artúr: *A székely vallási és iskolai önkormányzat*. Erdélyi Múzeum 1931. 347–48. Ugyanezt a disztinkciót teszi meg C. G. Bruns a lengyel kisebbségi szerződés 8. és 9. szakaszaira „vonatkozóan” *Grundlagen und Entwicklung des internationalen Minderheitenrechts* c. munkájában. Berlin 1929. 21.

30 Tusa: *i. m.* 14.

31 Balogh: *A kisebbségek nemzetközi védelme*. 207. l.

32 Tusa *id. m.* 16. l. Ugyanígy dr. Paál Árpád a székely közművelődési önkormányzatról szóló törvényjavaslatának indokolásában. Kolozsvár 1931. 28. l.

33 Lásd a kisebbségi szerződések és az önkormányzati jog c. fejezetet.

34 Gh. Sofronie: *Protecțiunea minorităților*. 89. l.

hogy e három megye román lakossága kisebbséggé degradálódna, mivel kulturális kérdésekben közvetlenül a székely autonómia szerveinek lenne alárendelve.³⁵

Fentebb az ellen a nézet ellen sorakoztattunk fel érveket, amelyek az autonómia alanyának a székely politikai és egyházközségeket tekintik. Ezeknek kiegészítésképpen még felemlítjük, hogy a csehszlovák kisebbségi szerződés 11. szakasza szintén „helyi közigazgatási kérdésekről” beszél, amelyeket a ruténföldi tartománygyűlés fog szabályozni. Hunter Miller munkájából munkájából tudjuk, hogy Benes csehszlovák külügyminiszter az új államok bizottsága előtt 1919. május 20-án kijelentette, hogy a csehszlovák kormány a ruténeknek „egy lehető legtágabb helyi autonómiát” kíván biztosítani. Az augusztus 12-iki gyűlésen azonban a csehszlovák delegáció azt indítványozta, hogy a „helyi közigazgatás” kifejezést helyettesítsék „községi közigazgatással”. A bizottság azonban elvetette az indítványt, ezáltal is bizonyosságot téve arról, hogy helyi közigazgatás vagy önkormányzat alatt egészen mást ért, mint községi közigazgatást vagy autonómiát.³⁶

A fenti érveket tekintetbe véve, nem fogadhatjuk el sem azt az álláspontot, amelyik az önkormányzatnak tisztán területi jelleget tulajdonít (R. Budişteanu³⁷), sem azt, amelyik az önkormányzatot a székelyek által lakott községekre korlátozza (Buza³⁸).

A „helyi önkormányzat” fogalmának tisztázásához kiindulópontnak szolgálhat az a tény, hogy az angol delegátus javasolta az „Új Államok Bizottságának” 1919. június 7-iki gyűlésén a székely és szász önkormányzat felvételét. Tudjuk, hogy a bizottság a június 10-iki gyűlésen minden vita nélkül és egyhangúan magáévá tette az indítványt,³⁹ vagyis abban a formában, ahogy azt az angol delegátus javasolta. Az angol alkotmánytörténet igazolja, hogy a legrégebbi időktől kezdve egy különleges közigazgatási rendszer alakult ki Angliában, amelyben a közigazgatást nem központi szervek, hanem az ország bizonyos területén lakó állampolgárok korporációi végzik. Ezek a szervek nemcsak végrehajtják a törvényt, hanem a helyhatósági szabályalkotás által (quasilegislative power) valóságos önkormányzati testületek.⁴⁰ Az angol alkotmány- és közigazgatási jogban ezt az önkormányzatot (self government) helyi kormányzatnak (local government) nevezik, szemben a központi kormányzattal (government). Helyi önkormányzat mindaz, ami nem központi. És mivel Angliában a központi kormányzaton kívül csak az önkormányzat létezik, ezért nevezik az önkormányzatot helyi kormányzatnak. Temperley is elismeri, hogy a román kisebbségi szerződés 11. szakaszával azt a rendszert akarták bevezetni, amelyik Angliában is bevált, hogy „közpénzeket utaljanak ki olyan iskoláknak, amelyeknek az ellenőrzését és

35 Ugyanígy Egyed István: *A kisebbségi kérdés*. Budapest 1930. 41., továbbá Papp József: *i. m.* 328–331., Temperleyre és I. L. Brunsra hivatkozva; ugyanígy Balogh Artúr: *A székely vallási és iskolai önkormányzat* c. munkájában. 348–49., Mandelstammal és Struppal vitatkozva.

36 Baranyai: *A kisebbségi szerződések létrejötte*. 8–9.

37 R. Budişteanu: *i. m.* 39.

38 Buza László: *i. m.* 97–98.

39 Lásd a 11. szakasz eredete c. fejezetet.

40 Balogh: *A kisebbségek nemzetközi védelme*. 210.

igazgatását – az állam ellenőrzése alatt – többnyire a vallásfelekezetek vagy részben magántestületek végzik”.⁴¹

A „helyi önkormányzat” kifejezés tehát nem jelenti a Székelyföld területi autonómiáját vagy a székely községek önkormányzatát, hanem egyszerűen jelenti a székely közület kivételezését a központi kormányhatalom alól iskolai és vallási kérdésekben.

N. Daşcovici szerint „a területi elv helyett a kisebbségvédelmi szerződések a személyi elvet alkalmazzák, mint amelyet régóta egyedül kivihetőnek ismertek el mindazok, akik a problémát tanulmányozták. De ez az elv valamely kisebbségi közületre alkalmazva területi kiterjedést is nyer, azonban annak a rendszernek a hátrányai és merevsége nélkül, amelyik a területi elvből indul ki”.⁴²

Összefoglalva mindazokat, amiket a „helyi önkormányzat” fogalmáról mondtunk, leszögezhetjük, hogy mivel a székely önkormányzat kulturális jellegű, nem lehet más, mint személyi autonómia, amely mindazokra kiterjed, akik a székely közületnek tagjai. Tekintettel azonban arra, hogy a székelyek egy sűrű tömegben laknak Erdély délkeleti részén, az önkormányzatnak területi kiterjedése is lesz, annál is inkább, mert a székely közülethez tartozás legfontosabb ismérve éppen a székely székek területén való állandó lakhely lesz. Ezeknek az elveknek a gyakorlatba való átvitelét a következő fejezetben fogjuk megtenni.

Az önkormányzat „vallási és iskolai kérdésekre” vonatkozik („en ce qui concerne les questions religieuses et scolaires”). A székely és szász közület vallási önkormányzata megvalósult már a történelmi egyházak útján. Így a székelyek a római katolikus, református, unitárius és evangélikus autonóm egyházakhoz tartoznak, a szászok autonóm egyháza pedig a lutheránus vagy evangélikus egyház.

Ami az iskolai ügyeket illeti, lege non distinguente, az iskolák és azzal kapcsolatos intézmények létesítését és fenntartását kell alatta értenünk. Mert ha a nemzetközi törvényhozó ezt a jogot csak bizonyos fajú és fokú iskolákra akarta volna korlátozni, erről bizonyára expressis verbis tett volna említést. Másrészt pedig az önkormányzat az összes kisebbségnek előírt jogegyenlőségnél sokkal többet akart biztosítani a székely közületnek, mégpedig nemzeti kultúrájának kifejlesztését, aminek a szempontjából a felsőfokú oktatás elsőrangú szerepet játszik.⁴³ Ugyancsak ide tartoznak a jólékonysági intézmények is, amelyeket az összes romániai kisebbségnek, így tehát a privilegiáltaknak is biztosít a párisi szerződés 9. szakasza. Ezek az iskolák és intézmények a székely közület előljáróságának vezetése alatt és tanterve szerint fognak működni, s jogilag egyenrangúak lesznek az állam hasonló iskoláival és intézményeivel.

A 11. szakasz az önkormányzatot „a román állam ellenőrzése mellett” („sous le controle de l'État Roumain”) engedélyezi. Az autonómia létesítésével az állam mentesül az alól a kötelezettség alól, hogy a székelyeknek iskolákat és azzal kapcsolatos

41 Papp József: i. m. 330–31.

42 N. Daşcovici: i. m. 139.

43 Balogh Artúr: A székely vallási és iskolai önkormányzat. 350.

intézményeket tartson fenn, és a székelő közületet államhatalommal ruházná fel vállalási és iskolai ügyekben. Természetes, hogy ez az önkormányzat nem lehet „állam az államban”, hanem csak az állam ellenőrzése mellett működhet. Éppen ezért Balogh Artúr úgy találja, hogy ennek az ellenőrzésnek a kihangsúlyozása felesleges elővigyázatossági intézkedés volt.⁴⁴ Paál Árpád pedig ebből arra következtet, hogy a nemzeti közti törvényhozó komoly autonómiát kívánt biztosítani, nem pedig csupán községi önkormányzatot, amelyre vonatkozóan amúgy is megilleti az államot az ellenőrzés joga.⁴⁵ Ez az ellenőrzési jog elsősorban arra terjed ki, hogy az autonómia eleget tesz-e a magára vállalt kötelezettségeknek, másodsorban pedig arra, hogy nem lépi-e túl a törvényes kereteket. A kormány azonban nem helyettesítheti az önkormányzat munkakörét, sem nem módosíthatja az autonómia szervei által hozott határozatokat, hanem az önkormányzat és a kormány között felmerülő véleményeltérésekben a közigazgatási bíróság illetékes.

Ítéletek

«Nem lehet elítélni a kisebbségi újságírókat, akik éppen úgy áll a béke oldalán, mint a hivatalos politika...»

Június 14-ikén foglalkozott a nagyváradi Tábla Tabéry Gézának azzal az izgatási ügyével, amelyben a törvényszék a tél folyamán már felmentő ítéletet hozott, de amit az egyik szavazóbíró és az ügyész megfellebbezett.

A vád Tabéry Géza ellen az alarm-törvény alapján az volt, hogy a „Nagyvárad”-ban 1932 december 8-án megjelent „Hangos a világ” vezércikkében valótlan híreket terjesztett és ezzel pánikot keltett.

Tabéry Gézát a Tábla előtt dr. Soós István, a Magyar Párt bihari elnöke védte. Védőbeszédében megemlíti Soós István dr., hogy a törvényszéki ügyész vádiratában olyan állítások vannak, amelyek igen felületesek. Nem igaz például az, hogy a „Nagyvárad” a Magyar Párt hivatalos lapja és ezért írt volna Tabéry ily irányú cikket. De nem áll az sem, hogy Tabéry olyan kifejezéseket használt volna a cikkben, amilyen az ügyész fordításában van. Már maga a cikk címe sem fedti az ügyész által visszaadott „lumea este alarmata” fogalmát, amely románul azt jelenti, hogy a „világ riadt állapotban van.” Tabéry csak „Hangos világ”-ról írt. Itt az ügyész a címadásnál úgylátszik túlságosan az alarmtörvény hatása alá került. Kéri a törvényszéki felmentő ítélet jóváhagyását.

Ionescu ügyész szerint nem arról van szó, hogy a cikkben milyen tendenciák mutatkoztak, hanem azokról a mondatokról és kifejezésekről, amelyek kifogás alá esnek és amelyek szerinte, mint hamis és pánikot keltő kitételek igenis kimerítik az alarm-törvénybe ütköző cselekményeket

44 Balogh: i. m. 352.

45 Paál: i. m. 28.

Tabéry Géza védekezésében arra kéri a bíróságot, hogy tegyen különbséget a riporter és a publicista munkája között. A riporter megállapítja, leszögezi az eseményeket. A publicista a riporter által szolgáltatott anyagnak vegyelemzését készíti el és ebből az olvasó számára bizonyos irányelveket állapít meg. A publicista tehát csakis azért felelős, hogy ezek az irányelvek, a cikkeiből kiáradó szellem törvényellenes-e, vagy sem?

– Én nem vagyok riporter, hanem publicista, – mondja Tabéry – és 1932-ben nem én konstatáltam azokat a tényeket, amelyeket az ügyész pánikkeltő híreknek nyilvánított.

A székely közületi kulturális önkormányzat

Írta: Mikó Imre dr.
(Befejező közlemény.)

II. A székely autonómia az államjog szempontjából

Fentebb a párisi szerződés 11. szakaszát a nemzetközi jog szempontjából tettük vizsgálat tárgyává, felmérve a székely kulturális önkormányzat tartalmát és terjedelmét. Ezt a nemzetközi jogi kötelezettséget azonban csak a belső törvényhozás útján lehet megvalósítani, vagyis államjoggá változtatni. A nemzeti törvényhozónak tekintettel kell lennie a nemzetközi törvényhozó szempontjaira, s így meg kell találnia a fent vázolt önkormányzat megvalósulási lehetőségeit az alkotmány- és közigazgatási jog keretei között. Előbb tehát a székely önkormányzatot de lege ferenda fogjuk tárgyalni, azután pedig az autonómia helyzetét de lege lata kívánjuk megvilágítani.

1. A székely önkormányzat szervezete

A létesítendő székely önkormányzat kétségtelenül közjogi jellegű lesz éppen úgy, mint a többi közjogi testületek, vagyis az 1929. augusztus 3-iki közigazgatási törvény szerint a falusi községek, városi községek, municípiumok, megyék és megyeszövetségek. Különbözni fog azonban ezektől, mert először is területi kiterjedése mindezeknél nagyobb, másodsor csak egyetlen feladata lesz: az iskolai és ezzel kapcsolatos ügyek vitele, harmadsor pedig nem fogja felölelni a területén élő összes lakosságot, hanem csak a 11. szakaszban feljogosítottakra fog kiterjedni. Az 1924. február 5-iki jogi személyiségekről szóló törvény első szakaszában előírja, hogy közjogi jogi személyiség csak törvény útján létesülhet. Mivel a szóban forgó önkormányzat közjogi tevékenységet fog kifejezni, szükségképpen csak külön törvény útján lesz megszervezhető. A 11. szakasz a székely és száz közületnek egyaránt biztosítja az önkormányzatot, mivel azonban e két népcsoport társadalmi és kulturális körülményei merőben különbözők, kívánatos volna, hogy mindkét önkormányzat külön-külön törvény útján létesüljön. Dolgozatunk tárgyához híven csupán a székely autonómia szervezetére vonatkozóan kívánunk néhány alapvető elvet leszögezni.

Ahhoz, hogy az önkormányzat valóban betöltse azt a szerepet, amit a szerződő hatalmak a párisi szerződésben neki szántak, szükséges, hogy két különböző elvnek megfeleljen: az egyik a *székely község százados szervezete*, a másik a *kulturális önkormányzat legmodernebb formája*, amit az európai kisebbségi jog eddig kialakított.

Kifejezésre juttattuk fentebb azt az álláspontot, hogy az erdélyi székelyek évszázados különálló szervezete és önkormányzata indokolja a 11. szakaszban foglalt kultúraautómia biztosítását, az összes kisebbségeknek biztosított egyenlő elbánás felett. A továbbiakban tehát ezt a szervezetet kell szem előtt tartanunk. Ami pedig az önkormányzat megvalósítását illeti a nemzeti állam keretei között, az észtországi kisebbségi kulturális önkormányzatra fogunk hivatkozni, ahol eddig a kisebbségek kulturális védelme legtökéletesebben valósult meg a belső törvényhozás útján.⁴⁶

*

A székelyek eredete még ma is sok vitára ad alkalmat. Minket ebből a vitából itt csak az a tény érdekel, hogy a székelyek a magyarokkal már azelőtt egyesültek, mielőtt ezek bevonultak a Kárpátok övébe, a X. és XI. század folyamán pedig Erdély délkeleti részében telepedtek le. Külön nemzetet alkottak a magyar királyok, az erdélyi fejedelmek idejében a XVI–XVIII. században és a gubernium alatt a XVIII–XIX. században egészen Erdélynek Magyarországgal való egyesüléséig. Megőrizték ősi intézményeiket még a magyarok bejövetelének korából, s így szervezetük a magyar alkotmánynál is régibb keletű.⁴⁷ Már Mátyás és II. Ulászló király előjogokkal ruházzák fel a székelyeket az ország védelmében szerzett érdemeikért. Werbőczy Hármaskönyve, amelyik Erdélyben a leopoldi Diploma 3. pontjának értelmében törvényerővel bírt, a székelyekről a III. rész 4. fejezetében tesz említést: *De Scythulis Transylvanis, quos Siculos vocitamus.*

„Sunt praeterea Transylvanis in partibus Scythuli, nobiles privilegiati, a Scythico populo, in primo eorum ingressu in Pannoniam propagati, quos nos, corrupto quodam vocabulo, Siculos appellamus: dissimili penitus lege, et consuetudine gaudentes: rerum bellicarum expertissimi: qui per tribus et generationes, atque lineas generationum (antiquorum more) haereditates, ac officia inter sese partiuntur, et dividunt.”⁴⁸

A székelyek jogait később az erdélyi törvényhozás biztosítja II. Rákóczi György „Approbatæ Constitutiones” (1540–1953) c. gyűjteményében, Apafi Mihály „Compilatae Constitutiones”-ében (1654–1669) és az azutáni novelláris artikulusokban egészen Erdélynek Magyarországgal történt egyesüléséig 1848-ban. Ezeken kívül a székelyeknek saját helyhatósági törvényeik is voltak, 1451, 1466, 1505. és 1555. évekből.⁴⁹

46 Dr. Csekey István: *A kisebbségi kultúraautómia Észtországbán*. Budapesti Szemle CCVIII. 1928. és Magyar Kisebbség 1928. 3–6. sz.

47 Dr. Szádeczky K. Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest 1927. 24.

48 Magyar Törvénytar. II. kötet. Werbőczy István Hármaskönyve. Fordították és kommentálták Dr. Kolosvári Sándor, Dr. Óvári Kelemen és Dr. Márkus Dezső. Budapest 1897. 383–84.

49 Dósa Elek: *Erdélyhoni jogtan*. I. köt. 19.

A székelyek tehát külön nemzetet alkottak, amely 1437. szeptember 17-én Kápolnánál egyesül a magyar és szász nemzetekkel a közös belső (a fellázadt jobbágyok) és külső ellenség (a törökök) ellen. Dósa Elek, a neves erdélyi jogász a székely nemzetet 1. testületekre és 2. egyénekre osztja fel.⁵⁰

A székelyföldi egyének vagy székely nemesek, vagy székely városi polgárok voltak.

A *székely nemesek* három rendre voltak osztva: primores, primipili és prixidarii. Primoreseknek (főnemesek, főnépek) azokat a székelyeket nevezték, akik polgári vagy katonai tisztséget viseltek; primipili (lófőrend) azok, akik a katonai szolgálatot egy felszerelt lóval teljesítették, pixidariinak (darabontok, plebeusok) pedig a gyalogos katonákat hívták. Az összes székelyek nemesek voltak, amint az a Hármaskönyv idézett szakaszából is kitűnik, s amit később számos törvény erősített meg. Az összes nemeseknek kijáró előjogok mellett a székelyeknek még külön privilégiumaik is voltak, amelyeknek számát Dósa Elek 12-ben állapítja meg. Ezek közül fontosabbak: szabadon választhatnak bírót és hivatalnokokat, a kincstárnak semmiféle adóval nem tartoznak, még abban az esetben is, ha egy székelyt hűtlenségért halálra ítélnék, vagy onát nem kobozzák el, hanem rokonai örökölnék stb. A nemességet székely atyától való törvényszerű származással lehetett bizonyítani, az úgynevezett lustrális könyvek alapján.

A *székely városi polgárok* kétfélék voltak, úgymint 1. szabad királyi városiak, azaz marosvásárhelyiek és 2. mezővárosiak s kiváltságolt községbeliek. Marosvásárhelyen egyrészt olyanok laktak, akik városi hatóság alá tartozó örökséget bírtak, s így ugyanazok a jogaik és kötelességeik voltak, mint a magyarföldi szabad városok polgárainak, másrészt pedig azok a székelyek, akik továbbra is megőrizték nemesi előjogaikat és Marosszék közvetlen többsége alatt maradtak. A mezővárosok és kiváltságolt községek polgárai megtarthatták székely nemesi előjogaikat, de csak azon esetben, ha valóságos székelyek és székely örökséget is bírtak.

Ami a székelyföldi testületeket illeti:

Öt székely szék volt, úgymint 1. Udvarhelyszék, Keresztúr és Bardócz-fiúszékekkel; 2. Háromszék, mely hajdan Sepsi-, Kézdi- és Orbaiszékekből egyesült ugyanazon főkirálybíró alá, s ezekhez járult később Miklósvár szék is; 3. Csíkszék, Gyergyó és Kászon fiúszékekkel; 4. Marosszék és 5. Aranyosszék, melyet a székelyeknek tatárok és kunok ellen tanúsított vitézségük jutalmául a magyar földből ajándékozott 1289-ben IV. László király. Mindamellett, hogy királyi adomány címe alatt szerzett föld, mégis úgy bírták a székelyek, mint valóságos székelyföldi birtokot, amit a *Compilatae Constitutiones* 3. részének 4. cikke is bizonyít: „Aranyosszéken a memoria hominum arendafizetéssel nem tartoztak.” Mivel az arendát magyarföldön fizették a kincstárnak, ezen törvényes intézkedés által Aranyosszék székely jellegét ismerték el. A székek közül első helyen Udvarhelyszék áll, melyet ezért „anyaszék”-nek is neveztek, s a nemzeti gyűléseket is többnyire itt tartották.

50 Dósa: i. m. 93–102.

A székelyföldön kétféle város volt, úgymint: 1. egy szabad királyi város, Marosvásárhely, 2. több mezőváros, amilyenek Oláhfalva mint kiváltságolt község és több kiváltságolt mezőváros, mint Udvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Csíkszereda és Bereck.

*

Ebből a történelmi visszapillantásból világosan kitűnik, hogy a székely közületnek önálló szervezete volt, valóságos önkormányzata egészen a székelyeknek a „Terra Siculorum”-on való letelepedésétől Erdélynek Magyarországgal való egyesüléséig, sőt még azután is, ahogy a székely székek autonóm megyékké alakultak át. A székely autonómia tehát *szerzett jog*, ami a legrégebbi időktől egészen a legújabb időkig fentáll. Így a párisi szerződés 11. szakasza nem constitutív, hanem inkább *deklaratív* jellegű, s az önkormányzatot csak a vallási és iskolai kérdésekre korlátozza, illetve csak ezekre vonatkozóan intézkedik, anélkül hogy a székely önkormányzat más vonatkozásait érintené.

Ezt a jogfolytonosságot tartva szem előtt, az egykori székely székek szervezete kiindulópontunknak szolgálhat a kulturális autonómiának a 11. szakasz alapján való felépítéséhez.

Mivel a kulturális önkormányzat kimondottan személyi önkormányzat, elsősorban tehát *azoknak a személyeknek a szempontjából* kell megvizsgálnunk, *akikre hatásköre kiterjed*. Az autonómia jogalanya, a székely közület jól meghatározott szociológiai és történeti fogalom volt, melynek tagjai a különböző rangú és osztályú székely nemesek és városi polgárok. Miután ma már nincsenek meg azok a gazdasági és társadalmi feltételek, amelyek a székely nemzetet a magyartól elválasztották, ma ez a különbség csupán azon a személyes és atavisztikus tudaton alapul, hogy valaki székely családból származik. Egy régi székely törvény szerint azok is tagjai a székely nemzetnek, akiket felvesznek ebbe a közösségbe. Annak a megállapításánál tehát, hogy valaki a székely közülethez tartozik-e, nem szorítkozhatunk csak egyetlen kritériumra, hanem szem előtt kell tartanunk mindazokat a tényezőket, amelyeknek alapján valakiről joggal vélelmezhető, hogy a székely közülethez tartozik.

Etnikai szempontból a székelység a magyarságnak egy változata, nyelvük a magyar nyelv dialektusa, történetük pedig azt bizonyítja, hogy a magyarsággal az idők folyamán sűrűn összeházasodtak és összekeveredtek. Amikor tehát azt akarjuk megállapítani, hogy valaki a székely közülethez tartozik-e, elsősorban azt kell megvizsgálnunk, hogy magyar nemzetiségű-e, s azután azt, hogy a romániai magyar kisebbség keretei között a székely közületbe sorozható-e vagy sem.

Sok vitára adott alkalmat az a kérdés, hogy milyen ismérvet kell alkalmazni a nemzetiség megállapításánál. A kisebbségi szerződések erre nem adnak választ, az állami népszámlálások alkalmával pedig elvben a személyes bevallás rendszerét alkalmazzák, kombinálva néha a faji eredet (origină etnică) kutatásával. A két alapvető rendszer: a

tárgyi ismérvek (származás, faj) és alanyi ismérvek (személyes bevallás) rendszere közül ez utóbbi elfogadhatóbb, tekintettel arra, hogy a nemzeti érzés az illető nemzethez való tartozás tudatán épül fel, aminek alapja lehet, de nem szükségszerűen, az etnikai közösség.⁵¹ A nemzetiség szabad bevallása Észtországban büntetőjogi védelemben is részesül, amennyiben az 1929. márc. 26-iki és 1932-ben életbe lépett észt büntető törvénykönyv 470. szakasza a következőket írja elő: „Azt, aki azt a bűncselekményt követi el, hogy erőszakkal, büntetendő fenyegetésekkel, hatalmi visszaéléssel vagy gazdasági függőségének kihasználásával egy teljes korú polgárt oda befolyásol, hogy nemzetiségét, valamint a törvényben meghatározott esetekben gyermekeinek nemzetiségét a maga akarata ellenére vallja be, vagy a bevallást elmulassza, hat hónapnál hosszabb időre nem terjedő fogházzal büntetik. A kísérlet büntetendő.”⁵² Helyénvaló volna, ha ugyanezt alkalmaznák az önkormányzat tagjainak összeírásánál is,⁵³ mert így mindenki szabad véleményt nyilváníthatna arra vonatkozóan, hogy részt kíván-e az önkormányzatból, vagy távol tartja magát tőle. A kiskorúakra vonatkozólag analógiaképpen alkalmazhatjuk az 1928. április 22-iki kultusztörvényt, amelyik 47. szakaszában a következőket írja: „Ha a szülők különböző vallásúak, az apának áll jogában külön-külön mindenik gyermekre vonatkozóan annak a megállapítása, hogy a szülők két vallása közül a gyermek melyiket kövesse.” Ugyanez a rendszer van életben a kiskorúak nemzetiségének bevallására vonatkozóan Észtországban.

Miután tisztáztuk a magyar nemzetiséghez való tartozás kérdését, azt kell megvizsgálnunk, hogy az erdélyi magyarok közül kik tartoznak a székely közülethez. Egyetlen teljesen megbízható kritérium sem állván rendelkezésünkre, a következő védelemhez kell folyamodnunk. Arról a magyarról, akinek állandó lakhelye az egykori székely székek területén van, joggal vélelmezhető, hogy a székely közülethez tartozik.⁵⁴ Ezen az úton tehát a személyi autonómia területi kiterjedést is nyer, kiküszöbölve azonban a tisztán területi rendszer hátrányait. Ami az *autonómia területi kiterjedését* illeti, a Párisban szerződő felek nem tarthatták szem előtt a székelyek által lakott megyék közigazgatási beosztását, s annyiival kevésbé ragaszkodhatunk mi a székely megyék mai területéhez, mivel az impériumváltás után ezek lényeges változásokon mentek keresztül. Így tehát a székely közületnek mint szociológiai⁵⁵ és történeti fogalomnak leginkább az öt székely szék területe felel meg, mégpedig Udvarhelyszék, Háromszék, Csíkszék, Marosszék és Aranyosszék. Az önkormányzat természetesen úgy az e területen levő városokra, mint falvakra is kiterjed.⁵⁶ Az elmondottakból még azt is leszögezhetjük, hogy az autonómia nem vonatkozik a Kárpátokon túli székelyekre, a moldovai és bukovinai csángókra, sem azokra, akik a régi Regát városaiban végleg

51 Mikó Imre: *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Cluj 1934. 7–10.

52 Dr. Csekey István: *A nemzetiség bevallásának büntetőjogi védelme*. Magyar Kisebbség 1927. 8. sz. és *A nemzetiség bevallási szabadságának büntetőjogi védelme*. Magyar Kisebbség 1932. 9–10. sz.

53 Ugyanígy Papp 367. és Balogh 349.

54 Ugyanígy Balogh 348 és Paál I. §.

55 C. G. Bruns: *i. m.* 21.

56 Paál 2. §.

letelepedtek, mert a 11. szakasz kimondottan csak az erdélyi székelyeknek biztosítja ezt a jogot.

A személyi autonómia elvét tartva szem előtt, az a terület, amelyre az önkormányzat kiterjed, csupán határt jelent. Ezen, vagyis a történelmi székely székek határain kívül az önkormányzatnak nincs hatálya, ellenben e határok keretei között sem vonatkozik az összes községekre. Paál Árpád törvénytervezetében (2. §) azt javasolja, hogy az önkormányzat azokra a székelyföldi községekre terjedjen ki, amelyeknek lakossága legalább 50%-ban magyar. Mi úgy találjuk, hogy analógiának szolgálhat az 1868: XLVI. törvénycikk a nemzetiségek egyenjogúságáról, amelyet mutatis mutandis a Consiliul Dirigent I. dekrétuma életben tartott (Nagyszeben, 1919. január 29.), később az 1923. március 29-iki alkotmány 137. szakasza is megerősített, s így e törvény R. Bolla véleménye szerint alaptörvény jelleggel bír.⁵⁷ A nemzetiségi törvény legalább 20%-os kisebbségi lakosságnak biztosítja a nyelvhasználati és egyéb jogokat, méltányos tehát, hogy a kulturális önkormányzat is a székely székek mindazon községeire kiterjedjen, melyeknek legalább 20%-os magyar lakosságuk van.

Ami a székely székek területén lakó magyarokat illeti, Paál Árpád az „öslakosság” kategóriájába sorolja mindazokat, akik 1919. december 9-ike előtt legalább egy emberöltő idején ezen a területen laktak, valamint azokat, akik, ha időközben el is költöztek, megőrizték illetőségüket vagy nem szereztek más illetőséget (3. §). Balogh Artúr csupán a székely székek területén való állandó lakhelyet írja elő. Elméleti szempontból a székely autonómiához való tartozás vélelméhez több alapot nyújt a párisi szerződés megkötése előtt a székely székek területén eltöltött emberöltőnyi, vagyis 33 éves tartózkodás. Gyakorlati szempontból azonban ennek a feltételnek a bizonyítása nagyban megnehezítené az összeíratkozási eljárást, s ezért ésszerűbbnek bizonyul Balogh Artúr rendszere.

Miután megállapítottuk az önkormányzat személyi és területi kiterjedését, röviden vázolni fogjuk a *székely autonómia megalakulásának eljárását*. A fentebb kifejtett irányelvek alapján először szükségesnek látszik a nemzeti kataszter felállítása, ahová mindazok feliratkoznának, akikre a 11. szakasz intézkedései vonatkoznak, s akik az önkormányzat tagjai kívánnak lenni.⁵⁸ Paál Árpád törvénytervezete szerint az összeíratkozás községenként kezdődne meg, s az eljárást egy külön bizottság vezetné, amelynek az illető politikai s egyházközség magyar vezetői volnának tagjai (5. §). Ezzel a rendszerrel ellentétben Észtországban hivatalos összeírásokat végeztek a kisebbségi önkormányzatok megalakulásakor oly módon, hogy a választási névjegyzékekből kiírták mindazoknak az állampolgároknak a neveit, akik az illető kisebbséghez tartoztak, ezt a jegyzéket nyilvánosan közzétették, azzal a felhívással, hogy bármelyik jogosult állampolgár két hónapon belül kérhette a felvételét vagy a jegyzékből való törlését (a kulturális autonómiáról szóló törvény 18. §). Az első rendszer előnye, hogy még közvetve sem befolyásolja az állampolgárok szabad akaratnyilvánítását, s mivel

57 R. Boila: *Organizația de Stat*. Cluj 1927. 129.

58 Ugyanígy Papp 367. és Balogh 349.

a katasztert kisebbségek vezetik, nagyobb bizalmat kelt fel az önkormányzat iránt. A második rendszer kevésbé nehézkes, s így megkönnyíti az összeiratkozási eljárást. Mindenesetre szükséges, hogy a listákat utólag kiegészítsék és rendesen vezessék.

Ami az *önkormányzat szerveit* illeti, Paál Árpád háromféle szervet ír elő. Ilyenek a közületi helység (12–23. §), közületi vidék (42–52. §) és a közületi központ (60–66. §). Mindezek demokratikusan alulról felfelé épülnének fel. Legelőször községenként végeznének összeírásokat, kisebb utcánkénti egységeket alkotva, úgynevezett szomszédságokat (ez a rendszer ma feltalálható a szászoknál Nachbarschaft néven, de csökevényei Csíkban és Gyergyóban is megvannak, ahol a házak tizenkénti csoportokban épültek, úgy, hogy a frontjuk együtt egy szűk kört alkot). Az első összeiratkozás megtörténte után az összeíró bizottság a székely közületi helységgyűlést azonnal összehívja, s ez az összeírt nagykorú egyének közül megválasztja a közületi helység képviselőtestületét és vezetőséget, továbbá az ellenőrző bizottságot. Miután így a közületi helység és annak vezetősége megalakult, minden község két vagy négy delegátust választ, akik együtt alkotják a székely autonómia második szervét, a közületi vidéket, amelynek szervei a képviselőtestület és a vezetőség az ellenőrző bizottsággal. Első alkalommal a következő községek lesznek a székely közületi vidékek székhelyei: Csík megyében: Csíkszentmárton, Csíkszereda és Gyergyószentmiklós. Háromszék megyében: Barót, Kézdivásárhely, Kovászna és Sepsiszentgyörgy. Maros megyében: Marosvásárhely, Nyárádszereda és Szászrégen. Aranyosszéken: Felvinc. Udvarhely megyében: Oklánd, Parajd, Székelykeresztúr és Székelyudvarhely. A vidékgyűlések és a vidéki ellenőrző bizottságok által választott központi képviselők összegyűlekezéséből alakul meg a székely közület nagytanácsa. Ezenkívül a székely közületnek határozó és végrehajtó központi szervei a központi képviselőtestület és a központi vezetőség. Nagyon helyénvalónak tartjuk Paál Árpád törvénytervezetének azt az intézkedését is, hogy a székely közületi központot öt évenként változtassák, illetve más közületi vidék központjához tegyék át, továbbá azt is, hogy az első székhely Székelyudvarhely legyen mint történelmi és földrajzi központ. Ezzel az alulról felfelé épülő elgondolással szemben Észtországban az autonómia szervei éppen ellenkező úton jöttek létre. A kultúraautonómiának itt két szerve van: A kultúratanács mint törvényhozó testület és a kultúrigazgatás (kultuurvalitsus, Kulturverwaltung) mint közigazgatási szerv. Mindkét testület székhelye a fővárosban van, a vidéki kérdések megoldására pedig az önkormányzat kultúrkatartóriumokat állít fel, amelyeknek hatásköre a helyi önkormányzathoz, illetve municípiumokhoz hasonló (5. §).

Mindenesetre kívánatos volna, hogy a székely önkormányzatnak minél demokratikusabb szervezete legyen, azonban az első megalakulásnál szükségesnek látszik, hogy előbb egy központi szerv jöjjön létre, bizonyos kezdeményező bizottság, amelyik felfektesse és kihirdesse a nemzeti katasztert, fogadja a felvételi és utólagos törlési kéréseket, ellenőrizze a községi és vidéki választásokat az állami közigazgatási hatóságok megbízottaival egyetemben,⁵⁹ s végül amikor már az egész önkormány-

59 Balogh 351.

zat felépült, hatáskörükbe iktassa az egyes alkotmányosan megválasztott szerveket. Ameddig ez megtörténik, a kezdeményező bizottság képviseli az autonómiát minden vonatkozásában.

Ami az *önkormányzat feladatait* illeti, a következőket kívánjuk megjegyezni. Az önkormányzat felállításával az állam bizonyos feladatokról mentesül, s átadja azokat az önkormányzatnak, csak az ellenőrzési jogot tartva magának. Ezek a feladatok a székely közület vallási és iskolai ügyei. Ebben a tekintetben az önkormányzat államhatalmat fog gyakorolni, és szervei az állam hasonló szerveivel egyenrangúak lesznek. Az állam tehát a székely közülettel szemben mentesül attól a kötelezettségtől, amit a párisi szerződés 10. szakasza állapít meg, vagyis hogy azokban a községekben, ahol jelentékeny kisebbségi lakosság él, az illető kisebbségnek saját nyelvű elemi iskolát tartson fenn. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy az állam a székelyföldi román lakosságnak román nyelvű állami elemi iskolákat tartson fenn. Ezeknek az iskoláknak a fenntartásához azonban a székely önkormányzat tagjai már nem kell hogy hozzájáruljanak, mert ők ennek a kötelezettségnek az autonóm iskolák fenntartásához való hozzájárulásukkal tesznek eleget.⁶⁰

Az önkormányzatnak tehát nemcsak joga, de kötelessége is, hogy önkormányzati iskolákat tartson fenn, s így természetes, hogy a mai székelyföldi állami iskolák az önkormányzat vezetése alá fognak átmenni. Az önkormányzati iskolák felállítását a törvényes keretek között nem lehet a kormány engedélyezésétől függővé tenni, mivel emezek nem magániskolák, hanem az állami iskolákkal mindenben egyenlő jogúak.⁶¹ Ebből még az is logikusan következik, hogy azok, akik az önkormányzati iskolákat látogatják, ezáltal eleget tesznek az alkotmány 24. szakaszában előírt általános tankötelezettség elvének, az önkormányzati iskolák által kiállított bizonyítványok pedig az állami iskolák bizonyítványaival egyenrangúak.

A 11. szakasz nem intézkedik arra vonatkozóan, hogy az önkormányzat milyen iskolákat állíthat fel. Lege non distinguente az önkormányzat minden típusú és fokú iskolát felöllelhet: elemi, közép- és főiskolákat; gimnáziumot, tanítóképzőt, gazdasági, ipar és kereskedelmi iskolákat stb.

Az önkormányzatot nem lehet az iskolák felállítására és igazgatására korlátozni, hanem iskolai ügyek alatt az iskolákon kívül, az ezzel kapcsolatos intézményeket is kell értenünk. Ilyenek a múzeumok, könyvtárak, szemináriumok, internátusok stb. Ugyancsak ide sorolhatjuk a szociális és jótékonyági intézmények felállítását, amit az összes romániai kisebbségeknek egyaránt biztosít a párisi szerződés 9. szakasza.

Az önkormányzat fogalmából következik, hogy a vezetőségnek jogában áll szabályzatokat és rendeleteket kiadni, amelyek azonban nem ellenkezhetnek az állam törvényeivel és rendeleteivel. Így az iskolák és intézetek programját is az önkormányzat fogja kidolgozni, tekintetbe véve azonban a román nemzeti tárgyakat, vagyis a román nyelvet, irodalmat, történelmet, földrajzot és alkotmányt. Az önkormány-

60 Balogh 346., Paál 88. §.

61 Balogh 346., Papp 368. és Paál 96–111. §.

zatnak jogában áll belső szervezeti szabályzatát kidolgozni, összes ügyeiben rendelkezni, tisztviselőket és tanerőket alkalmazni és nyugdíjazni. Az önkormányzati jogból következik Paál Árpádnak az az indítványa is, hogy a székelyföldi közigazgatási és bírói állásokba való kinevezésnél a szükséges képesítés és képességek mellett azt is számításba vegyék, hogy az illető az önkormányzatnak tagja-e vagy sem (89. §). I. Maniu 1924-ben a következőket írta: „ami a kisebbségeknek az igazságszolgáltatásban és közigazgatásban való részvételét illeti, azt hiszem, hogy nemcsak hogy nem képezhet akadályt a faji, nyelvi vagy vallási különbség az állami állások és kinevezések elnyerésénél, sőt ellenkezőleg, arra kell törekedni, hogy főként a kisebbségi területeken az illető kisebbség kebeléből alkalmazzanak mindenféle tisztviselőt, hogyha az illetők arra alkalmasnak találtnak.”⁶²

Az iskolai önkormányzat mellett a 11. szakasz a vallási ügyekben is önkormányzatot biztosít a székely közületnek. Ez a kitétel csupán egy már meglevő önkormányzatot erősít meg, a történelmi római katolikus, református, unitárius és lutheránus egyház önkormányzatát. Itt az a kérdés merül fel, hogy mi lesz azokkal a magyarokkal, akik a keleti egyházakhoz tartoznak, s akik 1927-ben a következőképpen oszoltak meg: görögkeletiek 15 445 és görög katolikusok 84 951.⁶³ Mivel ezeknek nagy része székely, méltányos volna, hogy ők is részesüljenek az önkormányzat előnyeiben. A székely közület vallási önkormányzata azoknak a történelmi egyházaknak a kereteiben volna megvalósítható, amelyeknek a székelyföldön híveik vannak s így az államnak is tiszteletben kell tartania ezeket az ősi önkormányzati testületeket, amelyeknek autonómiáját a 11. szakasz megerősítette.

A székely önkormányzat és az egyházak viszonyának a székelyföldön ma is nagy számban működő magyar nyelvű felekezeti iskolák szempontjából van jelentősége. Általános az a vélemény, hogy az önkormányzat nem érintheti ezeknek az iskoláknak az autonómiáját, azonban az önkormányzat lesz hivatva arra, hogy a felekezeti iskolák felett azt az ellenőrzési jogot gyakorolja, amit ma az állam gyakorol.⁶⁴ A felekezeti magyar iskoláknak az önkormányzat tanterve szerint kell berendezkedniük, ennek ellenében pedig az egyházak ellenőrizhetik a székely önkormányzati iskolákba beiratkozott híveik valláserkölcsi oktatását. Így tehát a székelyföldön két iskolatípus alakulna ki: felekezeti és felekezetközi,⁶⁵ vagyis önkormányzati iskolák.

Miután a székely önkormányzat ennyi súlyos és költséges feladatot vállal magára, *anyagi forrásokra* is feltétlen szüksége van.

Elsősorban, mivel az önkormányzat állami funkciót tölt be, joga van azokhoz az összegekhez, amelyekből az állam ma a megfelelő költségeket fedezi. Nem elégséges, de nem zárja ki, hogy az állam előre meg nem állapított összegekkel segélyezze az önkormányzati intézményeket a párisi szerződés 10. szakaszának második bekezdé-

62 I. Maniu: *i. m.* 241.

63 Dr. Sulyok I. és Dr. Fritz L.: *Erdélyi Magyar Évkönyv*. Kolozsvár 1930. 6.

64 Balogh 355., Paál 99–102. §.

65 Dr. Molnár Dénes: *A székely autonóm iskolák kérdéséhez*. Magyar Kisebbség 1931. 13. sz.

se értelmében. Az önkormányzat több, mint ez az összes kisebbségnek biztosított közsegélyhez való jog. Így a legigazságosabb az a rendszer volna, hogyha megállapítanák az állam összes jövedelmének és az iskolai célokra való kiadások arányát (lásd a közoktatásügyi minisztérium költségvetését) és ebben az arányban biztosítanának az önkormányzatnak egy évi járadékot a székely önkormányzat tagjai által fizetett összes adóból.⁶⁶

Ezen a rendszeres bevételen kívül, ami az önkormányzat költségvetésének folytonosságát biztosítaná, az önkormányzat tagjaitól és jogi személyektől (egyházak) adót is jogosulva volna szedni. Ez az adózás Észtországban a kormány jóváhagyásának van alávetve. Balogh Artúr szerint az állam elvben nem tagadhatja meg hozzájárulását (352).

Végül ugyancsak az önkormányzat anyagi erőforrásai közé tartozik az önkormányzati intézmények tiszta jövedelme, amely ezeknek vagy hasonló intézmények fenntartására és kifejlesztésére fordítandó. Az önkormányzat még rendezhet gyűjtéseket, gyűjthet alapokat és elfogadhat örökségeket.

Az önkormányzatot a 11. szakasz *az állam ellenőrzése* alatt biztosította, mit jelent tehát ez az ellenőrzés? Elsősorban annak felülvizsgálatára vonatkozik, hogy az önkormányzat valóban teljesíti-e a reábizott feladatokat, másodsorban arra, hogy az önkormányzat nem lépi-e túl a törvényes kereteket.⁶⁷ Ezenkívül kívánatos volna, ha az állam azt is ellenőrizné, hogy az önkormányzat végre tudta-e hajtani határozatait, vagy ebben nem akadályozta-e meg az állam valamely szerve. Ennek az ellenőrzésnek a gyakorlására a közoktatásügyi és kultuszminisztérium illetékes. Nem illeti azonban meg az államot a megsemmisítési vagy reformálási jog, sem pedig a belső szabályzatok és választások megerősítése nem tehető függővé a kormány jóváhagyásától, hanem az esetleges véleményeltérésekben a közigazgatási bíróság illetékes.⁶⁸

Ezeknek az elveknek a szem előtt tartásával a székely közületi kulturális önkormányzatnak olyan szilárd és életképes szervezetet lehetne biztosítani, amelyik megfelelné a párisi szerződő hatalmak szándékának és semmiben sem sértené az állam szuverenitását.

2. A székely önkormányzat és az állami törvényhozás

Miután felvázoltuk az önkormányzat szervezetét és kívánalmainkat de lege ferenda, végül a belső törvényhozás, de lege lata, szempontjából kell az önkormányzatot tanulmányunk tárgyává tennünk.

Itt elsősorban a *párisi szerződés* helyét kell meghatároznunk a román állami törvényhozás keretei között. Fentebb kifejtettük, hogy a párisi szerződést a Szövetséges Főhatalmak és Románia szabályszerűen kötötték meg, a Népszövetség ellátta védelmi záradékával, s így teljes nemzetközi jogérvényességgel van felruházva. A szerződés 1. szakasza előírja, hogy Románia alaptörvénynek ismeri el a jelen szerződés 2–8.

66 Balogh 352., Paál 35. §.

67 Balogh 352.

68 Balogh 352., Paál 92. §.

szakaszaiban foglalt rendelkezéseket. Ami azt a kérdést illeti, hogy a 11. szakasz kívül esik az alaptörvény jellegű intézkedéseken, a 11. szakasz interpretálásáról szóló fejezetünkre hivatkozunk, ahol már leszögeztük ebbeli állásfoglalásunkat.

Ha a nemzetközi jog szempontjából a szerződés érvényességéhez nem is férhet szó, kérdéses azonban, hogy az államjog szempontjából alaptörvény jelleggel bír-e a párisi szerződés, amikor az 1923. évi alkotmányba egyáltalán nem is cikkelyezték be. Az alkotmány meghozásánál azzal az ürüggyel halasztották el a szerződés becikkelyezését, hogy ezeket a kérdéseket külön törvény útján fogják szabályozni, és egyelőre megelégedtek azzal, hogy az összes románoknak egyenlőséget biztosítottak „tekintet nélkül a faji eredetre, nyelvre vagy vallásra” (5. §). Általános közjogi elv, hogy az állam törvényei nem mondhatnak ellen az alkotmánynak. Ha tehát a párisi szerződés nincs becikkelyezve az alkotmányba, vagy ha csak egyszerű törvényként ratifikálták, a „lex posterior derogat priori” elve érvényesül, és későbbi törvények megbéníthatják a szerződés rendelkezéseit.⁶⁹ Így amint látni fogjuk, későbbi törvények egész sorozatát léptették életbe, amelyek nyílt ellentmondásban állnak a párisi szerződés 11. szakaszával.

A jogi irodalomban vitatott kérdés, hogy a párisi szerződés alaptörvény jellegű-e. M. Hacman szerint „a Romániával kötött szerződésnek a kisebbségekre vonatkozó intézkedései nem alaptörvény jellegűek, mint a Saint Germain-i, Trianoni és Neuilly sur Seine-i szerződések hasonló rendelkezései”.⁷⁰ Ez az állítás a fenti formában nem helytálló, mert a 2–8. szakaszok, amelyek az élet és szabadság jogát (2. §), az állampolgársági jogot (2–7. §) és a jogegyenlőséget (8. §) biztosítják, s amelyek az 1. szakasz értelmében alaptörvény jellegűek, szintén a kisebbségekre vonatkoznak; vitának legfeljebb az iskolák és szociális intézmények (9. §), a kisebbségi nyelvű állami iskolák és közsegély (10. §), továbbá a székely és szász községek kulturális önkormányzata (11. §) körül lehet helye, hogy tudniillik ezek a szakaszok alaptörvény jellegűek-e. Gh. Sofronie szerint a nemzetközi szerződések valóságos „nemzetközi alkotmányok”.⁷¹ Annak ellenére, hogy a párisi szerződést nem cikkelyezték be az 1923-as alkotmányba R. Boila⁷² egyedül elfogadható véleménye szerint is alaptörvénynek számítanak a békeszerződések és az egyes tartományok egyesülési határozatai, mivel mindezek a szerződések és határozatok jogalapját képezik és előfeltételei voltak Nagy-Románia létrejövetelének. Az 1923-as alkotmány nem zárja ki sehol sem, hogy kívülről anyagi szempontból alaptörvény jellegű törvények léteznének, annak ellenére, hogy alaki szempontból nem cikkelyezték be az alkotmányba.

A székely és szász községek elévülhetetlen joga a kulturális önkormányzathoz még egy másik alaptörvény jellegű intézkedésen is alapul, mégpedig az 1918. december 1-i *gyulafehérvári egyesülési határozatokon*, amelyeket a 3631. sz., 1918. december

69 Balogh: *A kisebbségek nemzetközi védelme*. 233.

70 M. Hacman: *Dreptul internațional public și privat*. Cernăuți 1924. 102.

71 Gh. Sofronie: *Principiul naționalităților*. 134.

72 R. Boila: *Organizația de Stat*. 135–136.

11-i dekret-törvény szentesített, a Monitorul Oficial 1918. december 13. számában közzététetett és az 1920. január 1-i törvénnyel ratifikáltatott. E határozatok a kisebb-ségekre vonatkozóan a következőket tartalmazzák:

„III. 1. Teljes nemzeti szabadság az e területen élő nemzeteknek. Minden nemzet saját nyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből vett egyének által kormányozza önmagát. Minden nemzet jogosult arra, hogy magát a törvényhozó testületben képviselje és népessége arányában vegyen részt az ország kormányzásában.

2. Az állam minden felekezete egyenjogú és az önkormányzat teljes szabadságát élvezzi.”

A gyulafehérvári határozatokból csak az első szakaszt cikkelyezték be az 1920. január 1-i egyesülési törvénybe, amelyik az akkor magyarországi románoknak a régi királysággal való egyesülését mondja ki. Egyes szerzők szerint, mint M. Djuvara (*Democrația* 1921. februári szám) és I. Iacob (*Hotărîrile adunării naționale din Alba Iulia*. 50.), a gyulafehérvári határozatoknak egyáltalán nincs törvényerejük.⁷³ R. Budișteanu úgy nyilatkozik, hogy a gyulafehérvári határozatok „Erdély alaptörvényét képezték egész a román alkotmány meghozataláig 1923. március 29-én.”⁷⁴ R. Boila minden fenntartás nélkül elismeri, hogy a régi királysággal egyesült tartományok egyesülési határozatai szintén nemzetközi szerződés jellegével bírnak, mivel olyan tartományok akaratát fejezik ki, amelyek e határozatok meghozatalakor a szuverén állam összes feltételeit magukban egyesítették.⁷⁵ Ha a gyulafehérvári határozatokat is nemzetközi szerződésnek tekintjük, úgy teljes egészében jogérvennyel bírnak és regionális, de alaptörvény jellegükhöz kétség nem férhet.

Így tehát a székely önkormányzat két alaptörvény jellegű törvényes intézkedésen alapul (időrendben): 1. a gyulafehérvári határozatok, amelyek minden erdélyi nemzetnek megadják a jogot, hogy saját nyelvén, saját közigazgatása útján saját kebeléből választott egyénekké kormányozza magát, továbbá hogy számaránya szerint képviseltesse magát a törvényhozó testületben és az ország kormányzásában; 2. a párisi szerződés, amelyik 11. szakaszában az erdélyi székely és szász községeknek biztosít helyi önkormányzatot vallási és iskolai kérdésekben. Vizsgáljuk meg tehát, hogy viszonylanak a román vallási és közoktatásügyi rendes törvények e két alaptörvény jellegű intézkedéshez.

A vallási kérdések a román államban az 1928. április 22-i *kultusztörvény* útján (*lege pentru regimul general al cultelor*) nyertek egységes szabályozást. Mivel a székely község vallási ügyei a történelmi magyar egyházak kereteiben intéződnek, ezáltal azt kell felvetnünk, hogy mennyiben volt tekintettel e törvény ezen egyházak ősi önkormányzatára, amit a 11. szakasz csak megerősített. A kultusztörvény első szakaszában „az állam az összes egyházaknak egyenlő szabadságot és támogatást biztosít...” E szakasz nem állapítja meg kimondottan a történelmi egyházak önkormányzatát,

⁷³ Balogh: *i. m.* 237.

⁷⁴ R. Budișteanu: *i. m.* 49.

⁷⁵ R. Boila: *i. m.* 135–136.

amelyeket a 21. szakasz sorol fel, s így kívánatos volna, hogy a végrehajtási utasításban, amelyik még nem készült el, expressis verbis biztosítsák az önkormányzati és belső törvényhozói jogot. A 12. szakasz 4. bekezdése a következőképpen intézkedik: „az egyházak visszteher nélkül ingó és ingatlan vagyon szerzeményei a román polgári törvénykönyv 811. és 817. szakaszaiban foglalt intézkedéseknek vettetnek alá”, vagyis csak akkor lesznek érvényesek, hogyha az államtanács előterjesztésére királyi dekrétum hagyja az ajándékozást jóvá. Ez a megszorítás, ami különben a jogi személyekről szóló törvény 10. szakaszában is szerepel a magánjogi jogi személyekre vonatkozóan, egy, az egyesülésig az erdélyi törvényhozásban ismeretlen feltétellel korlátozza az egyházak jogképességét. A 15. szakasz feljogosítja az egyházakat arra, hogy kulturális és jótékonyági intézményeket tartsanak fenn, ami alatt elsősorban iskolákat kell értenünk, azonban „az ezen intézményekre vonatkozó törvényes intézkedések szerint és azoknak keretei között” kitétel megerősíti a magánoktatási törvénynek az önkormányzatot sértő intézkedéseit, amelyekről alább fogunk szólni. A 25. szakasz nem részletezi, hogy mit kell értenünk az állam ellenőrzési és felügyeleti joga alatt, amit a kultuszminisztérium útján fog gyakorolni. Ez a felügyelet csak arra vonatkozhat, hogy az egyház hivatásának gyakorlásában ne sértse a köztörvényeket, a jó erkölcsöket és a tételes törvényeket, de semmi esetre sem lehet ennél szélesebb körű reformálási jog. Ugyanezt a gondolatot fejezi ki a 26. szakasz, amely szerint az állam megtilthatja az egyházi hatóságok által alantasaiknak vagy híveiknek kiadott utasítások vagy rendeletek végrehajtását, amennyiben azok ellentétben állanak „a közrenddel, jó erkölcsökkel, az érvényben levő törvényekkel és az állam biztonságával”. Abból a tényből, hogy az állam az egyházaknak anyagi támogatást nyújt (31. szakasz), az is következik, hogy a kultuszminisztérium „ellenőrizni fogja, hogy a kiutalt összegeket rendeltetésüknek megfelelő célra használták-e fel az autonóm jellegű intézményekre vonatkozó számvevősségi törvény figyelembevételével” (34. szakasz).

Az iskolai kérdések az oktatásügyi törvényekkel nyertek egységes rendezést.

Az 1924. július 26-iki *elemi oktatásról szóló törvényről* R. Budişteanu azt állítja, hogy 7. és 16. szakaszaiban az önkormányzat gondolata feltalálható.⁷⁶ Meg fogjuk alább látni, hogy értelmezi ez a törvény az iskolai önkormányzatot. A 3. szakasz szerint nyilvános iskolák az állam által létesített iskolákon kívül.[...]

Befejezés

Érdemes megjegyezni, hogy közel 15 év leforgása alatt, mióta a párisi szerződést megkötötték, nagyon kevés szó esett az önkormányzatról, megvalósítását pedig még egyáltalán nem követelték. A politika területére vezetne, ha ennek a mulasztásnak az okait akarnók felfedni. Ezért csak az alkotmány és közigazgatási jogelmélet területén maradva, aminek a szempontjából vizsgáltuk át a 11. szakasz egész komplexumát, az újabb jogi irodalomban több munkát találunk, amelyek az önkormányzat

76 R. Budişteanu: *i. m.* 46.

megvalósítására irányulnak. A magyar kisebbség részéről Tusa Gábor (1930), Papp József, Balogh Artúr és Paál Árpád (1931) idézett munkái tiszta és helyes megvilágításba helyezték a 11. szakasz értelmét és következményeit. A többség részéről önálló munkával nem találkozunk. A jogi írók egy része, amint az idézett irodalomból láthattuk, mereven visszautasítja az önkormányzat gondolatát, más részének pedig az a véleménye, hogy az önkormányzat már megvalósult az oktatásügyi törvények útján. A decentralizáció újabb iránya talán azon az úton halad, hogy kedvezőbb légkört teremtsen a kisebbségi kérdés megoldása számára. Így felemlítjük R. Boila alkotmánytervezetét,⁷⁷ aki a román államot a törvényhozó, közigazgatási és bírói hatalom széles decentralizálásával kívánja átszervezni. A tartománygyűlés (98–127. szakasz) és a tartományi kormány (128–131. szakasz) bizonyára kedvezőbb feltételeket fog teremteni az önkormányzat megvalósításához, mint a közigazgatás mai központosító irányzata.

Az önkormányzat kérdésével nemzetközi szempontból kimerítően foglalkozott legutóbb a nemzetkisebbségek Bernben, 1933. szeptember 16–19-én tartott IX. nemzetközi kongresszusa. A kisebbségi kongresszusok ha az utóbbi években tartózkodtak is az önkormányzat egyenes felvetésétől, most azonban a tekintetben külön határozat hozatott a következő értelemben:

„Azon állam területén, ahova valamely kisebbségi nép zárt egységben letelepült, úgy az illető nép fejlődése, mint az állampolgári élet szempontjából az önkormányzat a normális megoldás.

A kongresszus megállapítja, hogy azokkal a látszólagos hátrányokkal szemben, amik a területi önkormányzatból az államra hárulhatnak, nem kívánnak jelentős áldozatot azok az összehasonlíthatatlanul nagyobb előnyök, amelyekre a területi önkormányzat vezet, a különböző nemzetiségekkel bíró vidékek konszolidálása és kulturális, gazdasági, valamint társadalmi kifejlesztésének útján.”⁷⁸

A kisebbségi kérdés területi önkormányzat útján való megoldása a kisebbségi konferencia határozatának értelmében több, mint egyszerű óhaj ott, ahol ezt a jogot a kisebbségi szerződések kifejezetten biztosítják. Ebben a tekintetben hasonló az erdélyi székelyek helyzete a pindusi valachokéhoz, akiknek az önkormányzatát ugyanazon szavakkal biztosítja a görög kisebbségi szerződés, mint a székelyekét a párisi szerződés. A román államnak tehát tekintettel kell lennie a székely kultúraautonómiáról szóló törvény hozatalánál arra, hogy olyan széles körű önkormányzatot adjon kisebbségi polgárainak, amilyen önkormányzatot görögországi fajtestvéreinek biztosítana.

Forrásmunkák

George Alexianu: *Dreptul constituțional*. București. 1926. 525.

Mihai Antonescu: *Elemente de drept internațional public*. București 1930. 163.

Dr. Balogh Artúr: *A kisebbségek nemzetközi védelme*. Berlin. 1928. 329.

⁷⁷ Dr. R. Boila: *Studiu asupra reorganizării Statului Român întregit*. Cluj 1931. 62.

⁷⁸ Magyar Kisebbség 1933. 613.

- Dr. Balogh Artúr:** *A székely vallási és iskolai önkormányzat.* Erdélyi Múzeum 1931. 341–354.
- Dr. Balogh Artúr:** *A kisebbségek védelme.* A Magyar Nép Könyvtára, Cluj 1930. 96.
- Baranyai Zoltán:** *A kisebbségi jogok védelme.* Budapest 1922. 158.
- Baranyai Zoltán:** *A kisebbségi szerződések létrejötte.* Megjelent a Magyar Szemle (Budapest) 1931. október és novemberi számában.
- Romul Boila:** *Organizația de Stat.* Cluj, 1927. 677.
- Dr. Romul Boila:** *Studiu asupra reorganizării Statului Român întregit.* Cluj, 1931. 62.
- Traian Bratu:** *Politică națională față de minorități.* Cultura națională, București.
- Dr. Carl Georg Bruns:** *Grundlagen und Entwicklung des internationalen Minderheitenrechts.* Berlin–Steglitz 1929.
- Dr. Carl Georg Bruns:** *Minderheitenrecht als Völkerrecht.* Breslau 1928.
- Radu Budișteanu:** *Un capitol nou în dreptul internațional public și privat: minoritățile etnice.* București 1928. 60.
- Buza László:** *A kisebbségek jogi helyzete.* Budapest 1930. 432.
- Dr. Csekey István:** *A kisebbségi kultúraautómia Észtországbán.* Budapesti Szemle 1928 és Magyar Kisebbség 1928. 3–6. sz.
- Dr. Csekey István:** *A nemzetiség bevallásának büntetőjogi védelme.* Magyar Kisebbség 1927. 8. sz. és *A nemzetiség bevallási szabadságának büntetőjogi védelme.* Magyar Kisebbség 1932. 9–10. szám.
- N. Dașcovici:** *Principiul naționalităților și societatea Națiunilor.* București 1922. 177.
- Dósa Elek:** *Erdélyhoni jogtan.* Kolozsvár 1861. I. kötet.
- Dr. Egyed István:** *A kisebbségi kérdés.* Budapest 1930. 57.
- Dr. M. Hacman:** *Dreptul internațional public și privat.* Cernăuți 1924. 320.
- Kiss Árpád:** *A kisebbségi kérdés román irodalmának bibliográfiája.* Magyar Kisebbség 1931.
- Kozmosz:** *A székelység tanügyi önkormányzatához.* Magyar Kisebbség 1927. 7. és 8. szám.
- Magyar Törvénytár.* II. kötet. Werbőczy István Hármaskönyve. Fordította és magyarázta Dr. Kolosvári Sándor, Dr. Óvári Kelemen és Dr. Márkus Dezső. Budapest 1897.
- Iuliu Maniu:** *Problema minorităților. Politica externă a României.* 223–243. 1924. május 11.
- Dr. I. Mateiu:** *Minoritățile etnice din România și legea învățământului particular.* A képviselőház 1925. december 15-iki gyűlésén elmondott beszéd. București 1926.
- Mikó Imre:** *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés.* Az Erdélyi Fiatalok falufüzetei 4. szám. Cluj 1932. 136.
- Dr. Molnár Dénes:** *A székely autonóm iskolák kérdéséhez.* Magyar Kisebbség 1931. 13. szám.
- Paul Negulescu:** *Curs de drept constituțional român.* București. 1927. 576.

Dr. Paál Árpád: *Törvény a székely községek közművelődési önkormányzatáról, a Párisban 1919. december 19-én kötött nemzetközi szerződés 11. cikke alapján.* Cluj 1931. 32.

Dr. Papp József: *Az erdélyi székelyek vallási és tanügyi önkormányzata.* Magyar Kisebbség 1931. 8, 9, 10. szám.

Politica externă a României. Institutul Social Român, București 1926. 706.

Plastara: Dreptul internațional public și privat. Biblioteca Universitară III. București.

George Sofronie: *Principiul naționalităților în dreptul internațional public.* București 1929. 158.

George Sofronie: *Protecțiunea minorităților de rasă, de limbă și de religie sub regimul Societății Națiunilor.* Oradea, 1930. 146.

Dr. Sulyok István és dr. Fritz László: *Erdélyi Magyar Évkönyv.* Kolozsvár 1930.

Dr. Szádeczky K. Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya.* Budapest 1927. 400.

Anibal Teodorescu: *Tratat de drept administrativ.* București 1929. 483.

V. Tilea: *România diplomăciai működése 1919. novembertől 1920. márciusig.* Magyarra fordította Botos János. Magyar Kisebbség 1926.

Dr. Tusa Gábor: *A székely vallási és tanügyi autonómia.* Kolozsvár 1930. 24.

Magyar Kisebbség, 1934. 13. sz. 365–378. p.; 15–16. sz. 441–464. p.

**Kuncz Ödön: A trianoni békeszerződés revíziójának szükségessége.
Emlékirat Sir Robert Gower képviselőhöz.**

Sir Robert,

December havi megtisztelő látogatása alkalmával – amelyre a vezetésem alatt álló Jog- és Államtudományi Kar őszinte örömmel és hálával emlékszik vissza – az iránt méltóztatott érdeklődni, hogy a trianoni békeszerződésnek milyen mértékű revízióját tartanók helyesnek, és hogy milyen érvekkel tudnók a területi revízió követelését alátámasztani?

Engedje meg, hogy erre a kérdésre visszatérjek és bátor legyek felhívni szíves figyelmét az alábbiakban vázolandó *tényekre* és az azokból folyó *konklúziókra*. Mint-hogy egy egészen rövid feleletet méltóztatott kívánni, törekedni fogok *egészen röviden*, csupán a *legfontosabb* momentumokra szorítkozni.

I. Tények

1. Tagadhatatlan tény, hogy a régi Magyarország az akkori geográfiai határok közt egy szinte példátlanul tökéletes *geográfiai egységet* képezett. Elég egy pillantást vetni hegyrajzi és vízrajzi rendszerére.

Ezen a természeti egységén alapult *gazdasági egysége*. A perifériális hegyvidékek lakossága éppúgy reászorult a centrális fekvésű nagy alföldi síkság termékeire, mint ez az utóbbi a hegyvidékek fájára, sójára, érceire, szenére, vízierejére és iparára.

Tagadhatatlan a régi Magyarország *történeti egysége* is. A magyar birodalom 1913-ban körülbelül ugyanazt a területet foglalta politikai egységbe, amelyen azelőtt több mint ezer esztendővel megalakult. Kétségtelen az is, hogy az ezen területen élő különböző fajú népeket az évszázadokon való együttélés a közös történelmi sors szoros kötelékeivel fűzte egybe. S a különböző fajú népeknek magyar uralom alatti együttélése egészen a XIX. század közepétől fogva jelentkező nemzetiségi súrlódások is igen nagy részben a germanizálni törekvő Habsburg-dinasztia politikájára vagy a kívülről szított izgatásra vezethetők vissza. A XIX. század előtt a nemzetiségek panaszai nem a magyar állam nemzetiségi politikájára, hanem az akkor fennállott jobbágyrendszerre vezethetők vissza; azonban a magyar jobbágnak sem volt semmiképpen sem jobb dolga, mint a nemzetiségekhez tartozóknak, sőt az utóbbiak betelepítésükkor számos olyan kiváltságot nyerte, amelyekkel a magyar lakosság nem bírt. A magyar alkotmány szabadságszerető voltára nézve elegendő arra a sok hasonlatosságra utalni, amelyet az ezeréves magyar jogfejlődés az angol alkotmányos fejlődéssel mutat.

2. Tagadhatatlan tény azonban az is, hogy a régi magyar állam *nemzetiségi szempontból nem volt egységes*, hanem kezdetben igen kis mértékben, később pedig – különösen a török háborúk következtében – a nemzetiségeknek nagyfokú beszivárgása

és betelepítése folytán mind fokozódó mértékben kevert nemzetiségű állammá vált. A nemzetiségeknek ez az évszázadok folyamán fokozódó számaránya már maga is cáfolata a magyar elnyomás meséjének.

A szűkebb értelemben vett Magyarországon – az autonóm Horvátország leszámításával – a népesség nemzetiségi megoszlása 1910-ben a következő volt:

magyar.....	9 944 627	54,5%
német.....	1 903 357	10,4%
tót.....	1 946 357	10,7%
román.....	2 948 186	16,1%
rutén.....	464 270	2,5%
horvát.....	194 808	1,1%
szerb.....	461 516	2,5%
egyéb.....	401 412	2,2%

Láthatjuk ebből, hogy a magyarság aránya többszörösen felülmúlta bármely másik nemzetiség számát ezen a területen, s hogy százalékszámra a centrifugális törekvésekkel nem bírható német és „egyéb” csoporttal együtt 67,1% volt, a fennmaradó 32,9% pedig öt nemzetiség között oszlott meg.

3. A trianoni békeszerződés állítólag ezen a nemzetiségi kevertségen akart segíteni, érvényt szerezve a nemzetiségi elvnek, s ezért a régi magyar *anyaországból*:

Csehszázához csatolt 1 694 475 (47,8%) tót, 441 798 (12,5%) rutént, 1 066 577 (30,2%) magyart, 264 681 (7,5%) németet és 70 282 (2,0%) egyéb nemzetiségűt;

Jugoszláviához csatolt 378 274 (24,9%) szerbet, 91 706 (6,0%) horvátot, 459 294 (30,2%) magyart, 307 344 (20,2%) németet és 282 549 (18,7%) egyéb nemzetiségűt;

végül *Romániához* csatolt 2 819 405 (53,8%) román, 1663 576 (31,9%) magyart, 556 944 (10,5%) németet és 196 380 (3,7%) egyéb nemzetiségűt.

Az elcsatolásnál tehát általában sokkal kedvezőtlenebb volt a nemzetiségi arányszám, mint amilyen az a régi magyar államban volt.

Hogy a békeszerződések a nemzetiségi elvet milyen kevésbé szerencsésen szolgálták, mutatja az, hogy létesítettek olyan államokat, mint Csehszlovákia és Jugoszlávia, amelyekben az uralkodó cseh, illetőleg szerb nemzetiség az összlakosságnak csak 46,87%-át, illetve 46,55%-át tette. Ugyanakkor pedig a régi magyar birodalomban (tehát az anyaországban és Horvátországban együttesen) található, az 1910-es népszámlálás szerinti 10 050 575 magyarból csak 6 861 128-at hagytak magyar uralom alatt s 3 189 447-et idegen uralom alá helyeztek. Az azóta véghezvitt utódállambeli népszámlálások igyekeztek ugyan meg nem engedett módszerek alkalmazásával a területükön élő magyarság arányszámát, sőt abszolút számát is lecsökkenteni, ez azonban – még ha tekintetbe vesszük is a magyaroknak sorozatos kiűzőzését – a természetes szaporodás alapján ma már mindenesetre 3,5 milliónál többre becsülendő.

A trianoni békeszerződés tehát, amely nem törődött sem geográfiai, sem gazdasági, sem történeti szempontokkal, hanem a nemzetiségi elvnek akart érvényt szerezni, nemzetiségi szempontból is sokkal rosszabb, kevertebb és igazságtalanabb állapotokat létesített, mint az előző állapot volt. Nem simította el az azelőtt fennállott nemzetiségi ellentéteket, hanem azokat csak kiélezte, és sikerült is a Duna-medencében élő kis népek közt a nemzetiségi gyűlöletnek és elnyomásnak olyan atmoszféráját megteremtene, amely azelőtt ismeretlen volt. S minthogy az addig fennállott gazdasági és történeti kereteket is összetörte, a zavart csak még nagyobbá tette.

4. A békeszerződések alkalmával elkövetett hibák – amint azt az azóta lefolyt esztendőök története bizonyítja – különösen két irányban éreztették hatásukat. *Egyrészt* életképtelen állami alakulásokat teremtettek, s *másrészt* ezek közt is az együttműködést lehetetlenné tették.

Csonka-Magyarországot a trianoni rendezés életlehetőségeitől fosztotta meg. De az utódállamok sem bizonyultak életerős alakulatoknak. Ezekben az utódállamokban a favorizált uralkodó cseh, szerb és román nemzetiségek oly nagy mértékben döntáltak a nem favorizált tót, rutén, horvát, német és az egyenesen elnyomásra ítélt magyar nemzetiségekkel, hogy ez a körülmény lehetetlenné tette azt, hogy ezek az államok mind a mai napig konszolidálódjanak. A Jugoszláviában uralkodó nyílt diktatúra, a Romániában szinte felfordulással fenyegető állapotok s Csehszlovákia belső politikai nehézségei világosan bizonyítják ezt.

A trianoni szerződés igazságtalanságai azonkívül áthidalhatatlan politikai ellentétet idéztek elő Magyarország és az utódállamok között. Ezt az ellentétet csak fokozza az a politikai, gazdasági és kulturális elnyomás, amelyben a magyar kisebbségnek az utódállamok mindenikében durvább vagy finomabb formában része van. Az utódállamok földbirtokreformjának célja a magyarságnak földbirtokából való kiforgatása volt; kultúrpolitikájuk pedig a magyar iskoláknak évről évre való csökkentését idézi elő. Ezen elnyomás oka csak kisebb részben keresendő az utódállamokban uralkodó fajok alacsonyabb műveltségében: nagyobb részben abban a törekvésükben található meg, hogy a békeszerződés hatalmi parancsán és nem természetes túlsúlyukon vagy felsőbbrendűségükön alapuló uralkodó pozíciójukat a természetes tényezőkkel szemben is a hatalom minden eszközével biztosítsák. Ha tehát egy igazságosabb rendezés megszabadítaná őket mértéken felül beléjük kebelezett nemzetiségeiknek egy részétől, ettől a nemzetiségi elnyomás enyhülése is várható volna.

Az elmondottakból kifolyólag a gyűlöletnek olyan nem enyhülő atmoszférája fejlődött ki Magyarország és az utódállamok közt, amely ezen különben gazdaságilag és talán politikailag is egymásra utalt népek közt minden józan együttműködést lehetetlenné tesz. A gazdasági elzárkózottságon és valójában gazdasági háborút jelentő vámpolitikán kívül az utódállamoknak olyan mértékű *fegyverkezését* idézte elő, amely a Duna völgyének légkörét az állandó háborús veszély feszültségével tölti meg. A trianoni szerződés tehát ahelyett, hogy a Duna medencéjének összefüggő nagy gazdasági

területét a békés termelőmunka és jólét virágoskertjévé tette volna, Európa legveszélyesebb viharfészékét teremtette meg itt.

II. Konklúziók

1. Az előadott tényekből két konklúziót vonhatunk le. Az egyik az, hogy nagy hiba volt a trianoni békeszerződéstől a régi Magyarország geográfiai, gazdasági és történeti egységét összetörni anélkül, hogy cserébe az itt élő kis népek nemzetiségi viszonyainak igazságosabb rendezését teremtette volna meg; hiba volt az itt élő kis népeket egy igazságosabb rendezéssel ki nem békíteni egymással, hanem ellenkezőleg, a köztük fennálló nemzetiségi ellentéteket még élesebbé tenni. A másik konklúzió pedig az, hogy a helyes európai politikának ezen hiba pótlására, a Duna-medencében élő kis népek méltányos kibékítésére, ezen keverten élő és egymásra utalt nemzetiségek közt az egészséges együttműködés feltételeinek a megteremtésére kell törekednie. Érdeke ez egész Európának, amelynek számára nem lehet közömbös, hogy testének egyik érzékeny része, a Duna-medence, egészséges vagy beteg. És érdeke ez az itt élő kis népek mindenkének is, mert az egymással való kiegyensúlyozott, a kölcsönös elnyomást kiküszöbölő együttműködés rendszerében nemzetiségük kevesebb veszélynek van kitéve, mint ha a szomszédos szláv vagy germán nagyhatalmak egyikének vagy másikának befolyása alá kerülnek.

Az itt élő kis népek őszinte és igazságos megbékítése és kiengesztelődése, a *lelkek békéje*, maga után fogja vonni az egészséges gazdasági kooperációt: *egy fogyasztóképes nagy gazdasági terület kialakulását is, márpedig csak a nagy gazdasági területek biztosíthatnak jólétet.* Mindez pedig maga után vonhatja nemcsak a most itt fennálló politikai ellentétek megszűnését, hanem egy olyan *politikai kooperáció* megszületését is, amely a maga stabilitásával a környező nagyhatalmak rivalizálását kizárja s így azok közt is a súrlódási felületeket csökkenti s ezáltal az általános európai béke ügyét is hathatósan szolgálja.

2. A Duna-medencében élő egymásra utalt kis népek őszinte megbékítésének az elvéből két követelmény fakad. Az egyik a *revízió* követelménye, amely a trianoni igazságtalanságokat jóváteszi, s a másik az a követelmény, hogy ennek a *revíziónak mindenben az igazságosság elvén kell felépülnie*; nem szabad pusztán hatalmi szón alapulnia, hanem olyan princípiumokat kell érvényesítenie, amelyeket azok az utódállamok, amelyek ellen irányul, nem érezhetnek magukra nézve igazságtalanoknak és elviselhetetleneknek. Mert ha ez megtörténne, akkor a politikai feszültség más alakban bár, de továbbra is fennmaradna.

A revízió számára tehát olyan általános elveket kell keresni, amelyek egyik érdekelt fél számára sem tűnhetnek fel igazságtalanoknak. Ilyen elv az, hogy a *nemzetiségi elv*, amelynek egyoldalú alkalmazásával az utódállamok új területeiket kapták, Magyarország javára is érvényesülhessen. S ilyen elv a *népek önrendelkezésének az elve*,

amelyet egy szabadságszerető és demokratikus állam, amely a népek jólétére és nem elnyomására törekszik, nem tarthat magára nézve igazságtalannak.

A revízió ezen *általános elveinek* a leszögezését tartjuk a *legfontosabbnak*. Ezek az elvek megfelelnek a Wilson-féle elveknek is, s abban a tekintetben, hogy ezen *általános elvek* alapján kell az igazságos revízió *konkrét* megoldását keresni, a *revíziót kívánó egész magyar közvélemény is egységes*.

3. Az előbb kifejtett *általános elveknek*, a *nemzetiségi elvnek* és a *népek önrendelkezési elvének* igazságos megvalósítását tulajdonképpen a revíziónak többféle *konkrét* megoldása szolgálhatná. Ezért ezekre kisebb súlyt helyezünk. Alább egyben több *alternatív* megoldási lehetőséget is említeni fogunk, minthogy nézetünk szerint *minden igazságosnak látszó megoldási lehetőséget egyformán gondos mérlegelésnek kell alávetni*.

a) A mondott elvekből folyó legminimálisabb *konkrét* revíziós követelés az volna, hogy a határ mellett zárt tömegekben lakó magyarságot minden népszavazás nélkül vissza kell csatolni Magyarországhoz. A nemzetiségi elvnek illetén érvényesítése mellett körülbelül 1 500 000 magyart lehetne ezen az úton visszacsatolni olyan határ menti területek visszaadása által, amelyeken a magyarság többnyire több *mint 80%-os* arányban lakik; mindössze 61 296 tót, 61 784 román és 121 118 szerb-horvát (összesen 244 198 lélek, vagyis az e területeken élő magyarságnak csupán mintegy 16%-a) kerülne e megoldással magyar uralom alá, míg körülbelül 2 000 000 magyar még mindig idegen uralom alatt maradna. (Ezt a megoldási tervet a *mellékelt térképen A. I., B. I. és C. I.-gyel* jelölt területek visszacsatolása jelentené.)

Természetes, hogy az ekként még mindig idegen uralom alatt maradó kb. 2 000 000 magyar sorsáról is igazságosan gondoskodni kellene. Erre nézve külön-külön kell vizsgálnunk a megoldási *lehetőségeket* Csehszlovákiára, Jugoszláviára és Romániára nézve.

b) A legegyszerűbb megoldás *Csehszlovákiával* szemben volna keresztülvihető. Itt a *B. I.-gyel* jelölt terület visszacsatolásával 813 501 magyar, amely e terület lakosságának 85,6%-át teszi, kerülne vissza, s cseh uralom alatt csak 253 076 maradna, amellé, hogy csak 61 296 tót kerülne magyar uralom alá.

S ha a *B. I.-gyel* jelölten kívül még a *B. II.-vel* jelölt területet is visszacsatolnánk, ezen az egész visszacsatolt területen is a magyarság aránya még mindig 73,3% volna.

A *B. IV.-gyel* jelölt *rutén* terület számára autonómiát kellene biztosítani, a népek önrendelkezési elvéből folyó azzal a joggal, hogy önmaguk döntsenek Csehszlovákiához vagy Magyarországhoz autonóm területként való hozzácsatlakozásukról. Még abban az esetben is, ha ez a terület is autonóm területként Magyarországhoz csatlakoznék, az egész *B. I., B. II. és B. IV.* területen a magyarság számaránya 56,6% volna.

A még fennmaradó *Tótföld* számára ugyancsak autonómiát kellene biztosítani azzal a joggal, hogy ez döntsön hovátartozása felett. Különösen áll ez a *B. III.-mal* jelölt területre, amelyen tótok, magyarok, németek (zipserék) és rutének keverten laknak.

c) Nehezebb volna a kérdés megoldása *Jugoszláviával* szemben. Itt a *C. I.-gyel* jelölt terület visszacsatolásával 271 970 magyar (55,8%), 82 228 német (16,9%) – tehát

magyar és német összesen 72,7% – s egyúttal 121 118 szerb és horvát (24,9%) s 11 829 egyéb nemzetiségű (2,4% csatoltatnék vissza, amellet, hogy körülbelül 200 000 magyar és körülbelül 250 000 német még mindig szerb uralom alatt maradna.

Ha pedig még a C. II.-vel jelölt területet is visszacsatolnák, a C. I. és C. II. területeken a magyarok és németek számaránya még mindig 68,9%, a szerbeké és horvátoké pedig csak 25,1% volna.

Ha pedig még a C. III.-mal jelölt területet is visszacsatolnák, a C. I. és C. II. és C. III.-mal jelölt területeken a magyarok és németek aránya még mindig 63,7%, s a szerbek és horvátoké pedig 29,3% volna.

Minthogy a Horvátország leszámításával Jugoszláviához csatolt egész területen ennyire kevert a lakosság nemzetiség szerint, és minthogy a németiséget – amely a magyarsággal együtt e területen az abszolút többséget bírja – akarata ellen nem volna helyes Magyarországhoz csatolni, indokolt volna az a megoldás is, hogy Horvátország leszámításával a Jugoszláviához csatolt egész egykori magyar területen népszavazás döntsön, semleges ellenőrzés mellett, a hovatartozandóság felett.

Horvátország tekintetében az volna a helyes megoldás, hogy ez a terület, amely a magyar állam kebelében évszázadokon keresztül a legtágabb autonómiát élvezte, vagy önálló állam gyanánt ismertessék el, vagy olyan autonómiával ruháztassék fel, amelynek azután joga volna dönteni hovatartozása felől.

d) A legnehezebb volna a megoldás *Romániával* szemben. Itt az A. I.-gyel jelölt terület visszacsatolásával 413 104 magyar, mely e terület lakosságának 81,2%-át teszi, kerülne vissza 61 784 román (12,2%) együtt, azonban román uralom alatt körülbelül 1 400 000 magyar maradna.

Súlyosbítja a helyzetet az a körülmény is, hogy Erdély keleti részén egy körülbelül akkora területen, mint Elzász-Lotharingia (a mellékelt térképen A. III.-mal jelölt területen), zárt egységben körülbelül 500 000 magyar (székely) lakik, akik az ottani lakosság 91%-át teszik, amivel szemben az ott élő románok száma csak 7%. Ezt a területet tehát vagy mint *exklave*-ot kellene a magyar államhoz csatolni, vagy az A. II.-vel jelölt területnek mint korridornak a közvetítésével. Ezen utóbbi megoldással további mintegy 300 000 magyar (299 155, 43,8%) térne vissza a magyar államba, de egyúttal 366 404 román (53,6%) is. Az A. I., A. II. és A. III.-mal jelölt területek visszacsatolásával összesen 1 240 387 magyar, e terület lakosságának 67,9%-a s velük együtt 31 494 német (1,7%) és 506 607 román (27,8%) csatoltatnék Magyarországhoz.

Az A. IV., A. V. és A. VI.-tal jelölt területeken 104 429 magyar, 317 329 német és 259 930 román él; a románok tehát az összesen 421 758 magyarral és némettel szemben erős kisebbségben vannak. A nemzetiségi elv és a népek önrendelkezési jogának az elve azt kívánná, hogy e területeken népszavazás döntsön e területek hovatartozása felett. De még ha a népszavazás eredményeképpen ezek a területek is Magyarországhoz csatoltatnának vissza, akkor is az A. I., A. II., A. III., A. IV., A. V. és A. VI.-tal jelölt területek visszacsatolásával összesen 1 344 816 magyar (52,6%), 348 825 német

(13,6%) és 766 536 román (29,9%) kerülne magyar uralom alá, és román uralom alatt még körülbelül félmillió magyar maradna.

Az előbb tárgyalt megoldás nehézségei azonban komoly megfontolásra ajánlják azt a tervet is, amelyet *Bethlen István* vetett fel angliai felolvasásaiban, és amely arra irányul, hogy *Erdély* Svájc mintájára önálló ütközőállam gyanánt ismertessék el, az ott élő – és egymástól területileg nehezen elkülöníthető – nemzetiségek teljes egyenjogúsítása mellett.

4. Az elmondottakban több konkrét megoldási lehetőséget ismertettünk, amelyeknek mindenike a Wilson-féle elveknek alkalmazásából adódnék. Hátravolna, hogy egyik vagy másik lehetőség mellett határozott állást foglaljunk. Ezt azonban kerülni akarjuk a reánk nehezedő felelősség tudatában azért, nehogy határozott állásfoglalásunk a magyar álláspont végleges leszögezéseként magyaráztathassék, amire pedig csak a magyar kormány és a magyar törvényhozás jogosult. Meg kell jegyeznünk, hogy a konkrét megoldás tekintetében a magyar közvélemény sem egységes, és nézetünk szerint talán jó is az, hogy nem alakult ki egy ilyen végleges, határozott, de éppen ezért merev álláspont, mert ez a magyar álláspont rugalmasságát teszi lehetővé. Erre a rugalmasságra pedig szükség van azért, mert a Magyarországtól elszakított területeken élő magyarság, de az ott élő más, német, tót, rutén, horvát, vend nemzetiségek számára sem volt eddig lehetséges és egyelőre nem is látszik lehetségesnek a *szabad* állásfoglalás. A magyar álláspontnak tehát, amely a nemzetiségi elven és a népek önrendelkezésének az elvén nyugszik, eléggé rugalmasnak kell lennie, hogy ezeknek a legközelebről érdekelt népeknek jogosult kívánságait is magába fogadja. Mi nem akarjuk kizárni még annak a lehetőségét sem, hogy az általunk fentebb ismertetett wilsoni alapokon nyugvó konkrét megoldási lehetőségeken kívül is felmerülhetnek olyan tervek, amelyek a magyar érdekeket az elszakított területek sok különböző fajú kis népeinek az érdekével még fokozottabb mértékben hozzák összhangba, s amelyek a földrajzi és gazdasági szempontokat is fokozottabb mértékben elégítik ki. Ismételjük, hogy minden igazságos vagy igazságosnak látszó megoldási tervet egyforma gondossággal kell, nézetünk szerint, megfontolni. S éppen ezért szíves elnézését kérjük, hogy egy határozott terv melletti állásfoglalás helyett több alternatív megoldási lehetőséget terjesztettünk informálás céljából nagybecsű mérlegelése elé.

Meg kell jegyeznünk még, hogy az előbbi 3. pontban foglalt statisztikai adatok, ott, ahol egyes területek lakosságának egészen pontos nemzetiségi megoszlását mutatják be, az 1910. évi népszámlálás eredményein alapulnak, nemcsak azért, mert ezek az adatok egyedül megbízhatók, hanem azért is, mert az utódállamok azóta lefolytatott és sok tekintetben megbízhatatlan népszámlálásaik eredményeit *községenként* eddig még nem publikálták. Az 1910-es adatok azonban *általános tájékoztatásra* ma is teljesen megfelelők és elegendők. Egy bizonyos diszharmonia azonban természetsszerűleg nem volt elkerülhető ezen 1910-es adatok és az azóta változott jelenlegi állapotra vonatkozó adatok közt, amelyek, ha az utódállamok népszámlálásainak a hitelességét nem fogadjuk el, csak becslésszerűen állapíthatók meg. Márpedig az

utódállamok népszámlálási módszereire nézve jellemző, hogy míg a magyar uralom alatt a népszámlálást túlnyomó részben tanítók bonyolították le és a nemzetiség megállapítása tisztán önkéntes bevalláson alapult, addig az utódállamokban ezt a feladatot csendőrség és rendőrség végzi, és a nemzetiségi bevallást végső fokon a közigazgatási hatóság belátása szerint megváltoztathatja.

5. Az igazságos revízió konkrét megoldásának azok a lehetőségei, amelyekről fentebb szó volt, kétségtelenül igen súlyosan belevágnának az utódállamok, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia területi épségébe, minthogy elvonnék tőlük mindazokat a területeket, amelyeket csak a nemzetiségi elvnek és a népek önrendelkezése elvének a legsúlyosabb megsértésével kaphattak meg. Mi nagyon sajnáljuk, hogy az általunk kifejtett elvek ennyire mélyen sértik az utódállamok imperialista érdekeit, mert jól tudjuk, hogy ez igen nagy akadálya a revízió keresztülvitelésének. De semmi sem mutatja világosabban azt, hogy milyen óriási igazságtalanságot követett el a trianoni szerződés Magyarországgal szemben, mint éppen az a körülmény, hogy az igazságtalanság reparálására ilyen súlyos operációra volna szükség.

Foglalkoztunk a fentebbiekben nemcsak a magyar, hanem a cseh, szerb vagy román uralom alá jutott *tót, rutén, horvát és német* nemzetiségek kérdésével is; egyrészt midőn a rutének, tótok és horvátok számára *autonómiát* kívántunk, s másrészt amidőn az erősen kevert nemzetiségű területek felett, amelyeken általában sok a német elem, a *népszavazás* által való döntést óhajtottuk. Bár a tótokkal, ruténekkal, horvátokkal és németekkel való évszázados együttélés már magában véve indokolná azt, hogy az ő sorsukkal is törődjünk, még ettől eltekintve is: *magyar*, de *általános európai* érdekből is szükségesnek tartjuk, hogy Európa a revízió kérdésénél az ő sorsukkal is foglalkozzék, mert csak ha a velünk szomszédos államokban nincsenek elégedetlen nemzetiségek, akkor lehet a velük való együttműködés áldásos és alakulhat ki egy olyan légkör, amelyben mindezen kis népek gazdasági és politikai együttműködésének a rendszere létrejöhet és virágozhat.

Tudjuk azt is, hogy a revízió békés megvalósítását nem várhatjuk *az érdekelt utódállamoktól*, hanem csak az *érdektelen nagyhatalmak* jóakarától. Sokat várunk a *Nemzetek Szövetségének* olyan reformjától, amely ezt a világbékét szolgáló, ma még erőtlen intézményt megerősíti s Európa nagy nemzetei akaratának békés végrehajtó eszközévé teszi. De a legtöbbet várunk az Ön nagy nemzetének az igazságosság szavát mindig megértő állásfoglalásától s e nagy nemzetnek Önhöz hasonló kiváló fiai támogatásától.

Az Isten áldását kívánva Önre és az Öntől megkezdett munka további folytatására, maradok stb.

Kuncz Ödön, s. k.
e. i. dékán

Egyetemi Nyomda, Budapest, 1934. 17. p.

25.

Pál Gábor: Törvényjavaslat

a „Szövetséges és Társult Főhatalmak”, valamint Románia között 1919. évi december 9-én Párizsban kötött kisebbségi szerződés 11. cikkében biztosított kulturális önkormányzat életbeléptetéséről

I. RÉSZ

Az önkormányzat létesítése, megszervezése és hatásköre

I. Cím

Általános rendelkezések

1. cikk. Azok a román állampolgárok, kik Erdélyben a régi székely Szék-ek mint közigazgatási szervek joghatósága alá tartozott városokban és községekben (történelmi Székelyföld) laknak, és akik a magyar nemzetiséghez tartozóknak vallják magukat, a nemzeti művelődés megtartása és fejlesztése céljából önkormányzati joggal közjogi személyiséget alkotnak, amely Magyar Kultúrszövetség név alatt Târgu Mureș (Marosvásárhely) székhellyel a jelen törvény 10–31. cikkeiben foglalt rendelkezések szerint nyer megszervezést és kormányhatósági elismerést.

2. cikk. Az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó városok és községek részletes felsorolását a jelen törvény kihirdetésétől számított 30 nap alatt kibocsátandó közoktatásügyi miniszteri rendelet állapítja meg. A rendelet ellen a jelen törvény I. Rész VIII. Cím rendelkezései szerint jogorvoslatnak van helye.

3. cikk. Az állam a jelen törvény 42–53. cikkeiben foglalt korlátozásokkal az 1. cikkben meghatározott területhez tartozó községekben és városokban lakó és magukat magyaroknak valló román állampolgárok összes oktatás-nevelésügyi és közművelődési feladatait – az egyházak részére külön törvényekben biztosított jogok épségben hagyása mellett – a Magyar Kultúrszövetség-re ruházza át, amely ezen feladatokat önkormányzattal és saját szervei által valósítja meg.

4. cikk. A Magyar Kultúrszövetség általános hatáskörébe tartozik a jelen törvény értelmében létesítendő magyar iskolai, nevelési és közművelődési önkormányzat megszervezése, igazgatása, vezetése, felügyelete és ellenőrzése, valamint az erre vonatkozó jogok védelme és mindezen célból az önkormányzat képviselője az állam kormánya, hatóságai, bíróságai előtt és harmadik személyekkel szemben.

5. cikk. A jelen törvény kihirdetésétől számított 3 éven belül az ezen törvényben szabályozott önkormányzatnak a magyar nemzetiséghez tartozó összes román állampolgárokra való kiterjesztése iránt a közoktatásügyi miniszter törvényjavaslatot terjeszt a parlament elé. A teljes magyar kulturális önkormányzat székhelye Cluj (Kolozsvár) lesz.

II. Cím

A nemzetiség meghatározása, illetve bevallása

6. cikk. A Magyar Kultúrszövetség-et az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó városokban és községekben lakó azon mindkét nembeli román állampolgárok alkotják, kik a magyar nemzetiséghez tartozóknak vallják magukat (7–8. cikkek) és a magyar nemzeti kataszterbe felvételtek (18–33. cikkek).

7. cikk. Románia minden állampolgárának szabadságában áll nemzetiségét meghatározni.

A 21. életévüket még be nem töltött állampolgárok a szülők nemzetiségét követik. Ha a szülők különböző nemzetiségűek, közös egyetértéssel határoznak arról, hogy a gyermekek melyik nemzetiséghez tartoznak. Megegyezés hiányában a fiúgyermekek az apa, a leánygyermekek az anya nemzetiségét követik. A szülő jogait – elhalálozás vagy gondnokság alá helyezés esetén – a törvényes gyám gyakorolja. A 21. életévet betöltött polgárok ugyanazon nemzetiséghez tartoznak, mint szülőik, ha ezen életévük elérése illetve betöltése után írásbeli nyilatkozattal más nemzetiséghez tartozónak nem vallják magukat.

8. cikk. A nemzetiség bevallása, illetve meghatározása (6–7. cikkek) (származás (origine etnică), anyanyelv, fajiság, név, vallás vagy bármi egyéb címen semmiféle hatóság által felül nem vizsgálható vagy meg nem támadható).

9. cikk. Hivatalból üldözendő vétséget követ el és hat hónapig terjedhető fogházzal, valamint 10000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, aki valamely állampolgárt a nemzetiségi bevallásra vonatkozó szabad akaratnyilvánításban bármely okból erőszakkal, fenyegetéssel, megfélemlítéssel, megtévesztéssel vagy valamely függő viszony felhasználásával befolyásol. Ha ezen cselekményt valamely közhivatalnok követi el, úgy egy évig terjedhető fogházzal és 20000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. A kísérlet is büntetendő.

III. Cím

Az önkormányzat ideiglenes szervei

10. cikk. Jelen törvény kihirdetésétől számított 30 napon belül a romániai Országos Magyar Párt elnöke által javaslatba hozandó 26 olyan nagykorú és büntetlen előéletű román állampolgár közül, kik magukat az 1930. évi országos népszámlálás során magyaroknak vallották és az 1. cikkben megjelölt területen laknak, a közoktatásügyi miniszter az önkormányzat megalakulásának előkészítésére 11 rendes és 5 póttaggal Magyar Kultúrszövetséget Szervező Bizottságot nevez ki, melynek tagjait e törvény kihirdetésétől számított legfennebb hatvan napon belül kitűzendő határrapra a 11. cikkben megjelölt feladatok teljesítése végett Târgu-Mureș (Marosvásárhely) városba sorozatos ülésekre hív össze. A bizottság saját kebeléből választ elnököt és jegyzőt a működésének időtartama az önkormányzat legfőbb szervének, a Magyar Kultúr tanácsnak megalakulásáig (23. cikk) terjed.

11. cikk. A 10. cikk rendelkezése szerint kinevezett Magyar Kultúrszövetséget Szervező Bizottság előkészíti, irányítja és vezeti az önkormányzatnak választás útján való megszervezését. Megállapítja a magyar nemzeti kataszter (6, 7, 13. cikkek) előkészítéséhez szükséges összeírások szabályait, azok határidejét, és hirdetményeket bocsát ki az összeírások céljából való jelentkezésekre. Kinevezi az önkormányzat hatálya alá tartozó megyékben (1. cikk) az összeírási munkálatok vezetésére és ellenőrzésére megyénként szükséges bizottságokat, azok elnökeit, helyetteseit és megfelelő számú póttagokat, mely bizottságoknak működése a 23. cikkben meghatározott időtartamig terjed.

12. cikk. A megyei bizottságokat azoknak elnökei 30 napon belül a megyei székhelyekre ülésre hívják össze azon célból, hogy városonként és községenként a magyar nemzeti kataszter (6, 7, 13. cikkek) elkészítéséhez szükséges összeírások foganatosítására megfelelő számú összeíró küldöttségeket szervezenek és azok részére a munkálatok elvégzéséhez a 11. cikkben említett szabályzatok alapján közvetlen útmutatásokat nyújtsanak.

13. cikk. Az előző cikkben megjelölt összeíró küldöttségek az 1. cikkben meghatározott területen a Magyar Kultúrszövetséget Szervező Bizottság által (10. cikk) megállapítandó és hirdetményben közhírré teendő határidő alatt összeírják külön-külön regiszterben 1. az előző évben a 21. életévüket betöltött mindkét nembeli azon állampolgárokat, akik magyaroknak vallják magukat és a magyar nemzeti kataszterbe való felvételüket kérik és 2. az eziránt jelentkező szülőknek, illetve gyámoknak az előző évben a 21. életévet még be nem töltött gyermekeit, illetve gyámoltjait.

14. cikk. Az összeírások befejezése után azok községenként és városonként a Magyar Kultúrszövetséget Szervező Bizottság rendelkezései szerint közszemlére tételnek ki, melynek hirdetményekben meghatározandó időpontjától kezdve ugyanazon községbeli bármely olyan lakos, akik 21. életévét betöltötte és a legutolsó országos népszámlálás során magyarnak vallotta magát, az összeírás kiegészítése vagy kiigazítása iránt 30 nap alatt előterjesztéssel élhet, mely az összeíró küldöttség elnökéhez írásban nyújtandó be. Az előterjesztéseket a helyi összeíró küldöttség átvizsgálja, észrevételeit jegyzőkönyvbe foglalja, és azokat elsőfokú elbírálás végett a megyei bizottságnak (11. cikk) küldi meg, melynek határozata ellen annak elnökéhez 15 nap alatt folyamodás nyújtható be. Másodfokon a Magyar Kultúrszövetséget Szervező Bizottság határoz, mely ellen további folyamodásnak nincs helye.

15. cikk. Az önkormányzat ideiglenes szerveinek (10–14. cikkek) megkeresésére azok feladatainak teljesítését az állami, megyei vagy községi hatóságok és ezek felügyelete alá tartozó bármely közintézmények hirdetmények közzétételével, országos népszámlálási és anyakönyvi adatok, lakásbejelentések, egyéb nyilvántartások országos képviselő- és a közigazgatási és választási névjegyzékek rendelkezésre bocsátásával, valamint összeírások céljára hivatali helyiségek átengedésével és más módon elősegíteni kötelesek.

IV. Cím

Az önkormányzat állandó szerveinek megválasztása

16. cikk. a Magyar Kultúrszövetséget Szervező Bizottság (10. cikk) a nemzeti kataszter céljára szolgáló összeírások bevégezése és az azok ellen esetleg benyújtott előterjesztések és folyamodások (14. cikk) elintézése után legfeljebb 60 napon belül megýénként az önkormányzat hatálya alá tartozó városokban és községekben a magyar nemzeti kataszterbe felvett és az előző évben 21. életévüket betöltött minden 2000 lakos után 1–1 taggal bíró megyei Magyar Kultúrbizottságoknak 6 évi időtartamra való megválasztását rendeli el, megállapítja a jelölések benyújtására szolgáló határidőt, kitűzi községenként a választás napját, és az erre vonatkozó hirdetményeket közzéteszi.

A jelölések benyújtására és módjára, a választások előkészítésére, a szavazások módjára és összesámlálására, az eredmény kihirdetésére, a rend fenntartására és a választások ellen benyújtható panaszokra a 17–23. cikkekben foglalt eltérésekkel azon szabályok alkalmazandók, melyeket a közigazgatási törvény a megyei tanácsok jelölésére és választására előír.

17. cikk. Választójoggal bírnak az előző évben 21. életévüket betöltött azon férfiak és nők, kik a megyének az 1. cikk alá tartozó valamelyik városában vagy községében eszközölt összeírások során (13. cikk) a magyar nemzeti kataszterbe felvették. Választójoggal nem bír: 1. aki csőd vagy gondnokság alatt áll, 2. akit jogerős büntető ítélet hivatalvesztésre vagy politikai jogainak felfüggesztésére ítélt, az abban megállapított időtartamra.

18. cikk. Megválasztható és jelölhet az, aki a 17. cikk értelmében választói joggal bír.

19. cikk. A jelölés lajstromos rendszer alapján történik, a megválasztandó tagok felét kitevő póttagokkal. Bármely választó csak egy lajstromon lehet jelölő és jelölt. Jelöléshez 100 választó aláírása szükséges.

20. cikk. A szavazás kötelező, és községenként ejtetik meg. Igazolatlan elmaradás esetén a megyei bizottságok (11, 12. cikkek) megkeresésére a lakhely szerint illetékes járásbíróság 100–500 lejig terjedhető pénzbírságot vet ki, mely az önkormányzat céljaira közzadók módjára hajtandó fel.

21. cikk. A választásokat, melyeknek költségeit az államkincstár viseli, ítélobírák vezetik, kiket a târgu-mureş-i Curtea de Apel elnöke elsősorban a magyar nemzeti-séghez tartozó és másodsorban a magyar nyelvet írásban és szóban bíró ítélobírák közül jelöl ki. A kiküldött bírák a szavazásról, illetve választásról az állam nyelvén és magyar nyelven hasábosan jegyzőkönyvet vesznek fel, melyek alapján a szavazás eredményét a megye területén levő törvényszék elnöke összesíti, kihirdeti, a megválasztottaknak igazolványt állít ki és azokat részükre kézbesítteti. A törvényszék elnöke a választások eredményét a közoktatásügyi miniszternek bejelenti.

22. cikk. A választások során előfordulható törvénytelenések miatt 100 választó előterjesztéssel élhet a târgu-mureşi Curte de Apelhez, amely soron kívül dönt.

23. cikk. A törvényszék elnöke a választások befejezésétől vagy az azok ellen benyújtott előterjesztések esetén a Curtea de Apel döntésétől számított 30 napon belül kitzúzendő határnapra és a megye székhelyére a megyei Magyar Kultúrbizottság megválasztott tagjait megalakulás végett összehívni köteles, kik a legidősebb tag elnöklete alatt elnököt, alelnököt és jegyzőt választanak. Ha az ülésen a megválasztott tagok fele nem jelent meg, úgy a 8. napon ugyanazon a helyen a megjelentek számára való tekintet nélkül választják meg a tisztkart. A megválasztott elnök a jegyzőkönyvet a közoktatásügyi miniszterhez terjeszti fel, ki a megalakulás hivatalos elismeréséről a Monitorul Oficialban hirdetményt tesz közzé.

24. cikk. A közoktatásügyi miniszter a megyei választások eredményeinek elismerése és a Monitorul Oficialban való közzététele után ettől számított 30 napon túl nem terjedhető határnapra a megyei Magyar Kultúrbizottságok tagjait Târgu-Mureş-re (Marosvásárhely) alakuló ülésre hívja össze, melyen a közoktatásügyi miniszter képviselőjének elnöklete alatt saját kebelükből titkos szavazással és szavazattöbbséggel hatévi időtartamra 21 tagú Magyar Kultúrtaácsot és az utóbbi ugyanott a közoktatásügyi miniszter képviselőjének jelenlétében elnököt, 2 alelnököt és 2 jegyzőt választ. Ezen választás megejtése után a közoktatásügyi miniszter képviselője a Magyar Kultúrszövetséget és annak legfőbb képviseleti szervét a Magyar Kultúrtaácsot törvényesen megalakultnak jelenti ki, és az erről szóló jegyzőkönyvet a közoktatásügyi miniszterhez terjeszti fel a megalakulásnak a Monitorul Oficialban azonnal való közzététele végett.

25. cikk. A Magyar Kultúrtaácsba az Alba Iulia-i (Gyulafehérvár) Rom. Kat. Egyházmegye az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület az Unitárius Egyház püspökei 1–1 tagot tanácskozó és szavazójoggal delegálnak. A Magyar Kultúrtaács székhelye Târgu-Mureş (Marosvásárhely). A megalakulás után az önkormányzatnak legfőbb határozó szervét képezi.

26. cikk. A Magyar Kultúrtaács a határozatok végrehajtása és az önkormányzat adminisztratív vezetése céljából Târgu-Mureş székhellyel Magyar Kultúrigazgatóságot szervez, mely megfelelő számú ügyosztályokat létesít, és azoknak vezetői hivatalból és tanácskozási joggal a Magyar Kultúrtaácsnak tagjai.

27. cikk. A Magyar Kultúrigazgatóság az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó megyékben Magyar Tanfelügyelőségeket létesít, s azoknak hatáskörét és ügyrendjét megállapítja.

28. cikk. A Magyar Kultúrigazgatóság rendelkezései szerint az általa megjelölendő városokban és községekben Magyar iskolaszékek alakíttatnak, melyeknek tagjait 6 évi időtartamra az azon községbeli és választójoggal bíró (17. cikk) lakosok választják. Az iskolaszékek hatáskörét a Magyar Kultúrtaács állapítja meg.

29. cikk. Az önkormányzat ideiglenes szervei (10–14. cikkek), valamint az állandó szervek (23, 24, 26, 27, 28. cikkek) közhatalósági jelleggel bírnak, és személyi, valamint dologi kiadásait – az iskolaszékek kivételével – az államkincstár viseli és előlegezi

addig, míg az önkormányzat fenntartására szolgáló bevételek a jelen törvény 138–140. cikkeiben foglalt rendelkezések szerint megállapítást és kiutalást nem nyernek.

30. cikk. A Magyar Kultúrszövetség a közjogi személyiségen kívül (1. cikk) magánjogok szerzésére és kötelezettségek vállalására magánjogi jogi személyiséggel is bír.

31. cikk. A Magyar Kultúrszövetség szervei címüket és pecsétjüket az állam nyelven és magyar nyelven együttesen használják, saját nemzeti jellegüket pedig az állam címerének alkalmazása mellett saját nemzeti zászló használatával fejezik ki.

V. Cím

A nemzeti kataszter és választási névjegyzék kiigazítása

32. cikk. Az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó városok és községek prímárai évenként január 1–15. és július 1–15. között kötelesek az előző félév alatt a születési, halálozási és házassági anyakönyvekben eszközölt bejegyzéseket, úgyszintén a lakhely-változásokat a nemzeti kataszter és önkormányzati választói névjegyzék kiigazítása céljából megyei Magyar Kultúrbizottsággal közölni.

33. cikk. A Magyar Kultúrtaács rendelkezése szerint minden Magyar Iskolaszék évenként egyszer 30 napra hirdetmény útján közszemlére teszi ki ama községre vonatkozóan a nemzeti katasztert és a választói jogosultsággal bírók névjegyzékét, mely határidő alatt a kiigazítás iránt bármely 21. életévet betöltött ugyanazon községbeli lakos, ki magát magyarnak vallja, írásban előterjesztéssel élhet. Az iskolaszék az előterjesztéseket észrevételeivel együtt a megyei Magyar Kultúrbizottsághoz terjeszti fel, mely az előterjesztés felett dönt. Ennek határozata 15 nap alatt a Magyar Kultúrigazgatósághoz megfellebbezhető.

Az 1. cikkben meghatározott területhez tartozó városokban és községekben lakó bármely állampolgár, ki magát magyarnak vallja, bármikor kérheti a magyar nemzeti kataszterbe való felvételét, de a Magyar Kultúrszövetség megtagadhatja olyanoknak felvételét, kik a 13. cikk rendelkezése szerint fogatosítandó első összeírás alkalmával nem jelentkeztek, úgyszintén azok újrafelvételét is, akik a magyar nemzeti kataszterből magukat töröltették. A törlés csak községi előjáróság által hitelesített írásbeli nyilatkozat alapján és csak akkor rendelhető el, ha a kilépni szándékozó ugyanezen nyilatkozatban más nemzetiséghez tartozónak vallja magát.

VI. Cím

A magyar nyelv használata az önkormányzat szerveinél

34. cikk. Az önkormányzat összes szervei (10–14, 23, 24, 26, 27–28. cikkek) az önkormányzat területén lévő állami, megyei és községi hatóságokkal írásban és szóban magyar nyelven érintkeznek, a közoktatásügyi miniszterhez pedig hasábosan az állam nyelven és magyar nyelven tesznek felterjesztéseket.

35. cikk. Az önkormányzat igazgatási, felügyeleti, ügykezelési, levelezési, könyvviteli, tanácskozási és jegyzőkönyvi nyelve magyar.

36. cikk. Az állam főfelügyeleti joga alapján az önkormányzati szervek és intézmények ellenőrzésével megbízott állami közegek (51. cikk) magyar nyelven teszik meg észrevételeiket, és hasábosan magyar és román nyelven vesznek fel jegyzőkönyveket.

VII. Cím

A Magyar Kultúrtaács hatásköre és feladatai

37. cikk. A Magyar Kultúrtaács a 4. cikkben megjelölt általános hatáskör alapján a jelen törvény rendelkezései értelmében:

A) szabályzatokat alkot szervezetéről, ügykezeléséről és tanácskozási rendjéről, valamint 6 évenként újraválasztásának módozatairól;

B) kinevezi a Magyar Kultúrigazgatóság vezetőjét és hivatalnokait, megállapítja szervezetének és működésének szabályzatait;

C) szabályzatokat készít a megyei Magyar Kultúrbizottságok 6 évenként való újraválasztásáról, hatásköréről és működéséről;

D) kinevezi a megyei Magyar Tanfelügyelőségek vezetőit és hivatalnokait, megállapítja azok szervezetét, hatáskörét és ügyrendjét;

E) megszervezi a városi és községi Magyar Iskolaszékeket, szabályozza azok újraválasztásának módozatait, megállapítja azok feladatait;

F) általában határoz az önkormányzat összes ügyeiben;

G) a közoktatásügyi miniszternek vagy bármely állami, megyei vagy községi hatóságnak a jelen törvény valamely rendelkezésébe ütköző rendelete vagy intézkedése ellen panasszal él a 38. cikkben megjelölt bírósághoz;

H) ülnököt jelöl ki a 40. cikkben megjelölt bírósághoz;

I) országos népszámlálás alkalmával ellenőrzi a nemzeti bevallás szabadságának, illetve meghatározásának (6–9. cikkek) érvényesülését, esetleges visszaélések miatt azok megvizsgálása céljából előterjesztéseket tesz a belügyminiszternek és bünvádi feljelentéseket nyújt be azok ellen, kik a 9. cikkben meghatározott vétség elkövetésével gyanúsíthatók. A Magyar Kultúrtaács megbízottja a népszámlálás összes adatait bármikor betekinthei;

J) határoz és intézkedik azon összes feladatokra nézve, melyeket a jelen törvény hatáskörébe utal;

K) előterjesztéseket tesz a közoktatásügyi miniszterhez az önkormányzat alá tartozó oktatási, nevelési és közművelődési ügyekben a jelen törvény rendelkezéseinek értelmezése körül felmerülhető viták esetén;

L) a közoktatásügyi minisztérium, valamint egyéb közületek évi költségvetéséből az önkormányzat részére járó hányad (133–140. cikkek) kiutalása, valamint a 141. cikk szerint egyéb jövedelmek bevételezéseiről előterjesztést tesz, intézkedik azok átvétele és az önkormányzat igazgatási, oktatás-nevelési és közművelődési céljaira való felhasználása iránt;

M) a hatáskörébe tartozó ügyeknek az önkormányzat más szerveire való átruházása iránt;

N) az önkormányzat tagjaira kötelező szabályokat alkothat, és terhükre közadók módjára behajtandó járulékokat vethet ki;

O) intézkedik mindazon ügyekben, melyeket a jelen törvény II. Rész XI. fejezete az ott megjelölt felekezeti iskolákra vonatkozóan hatáskörébe utal;

P) ellenőrzi a közegészségügyi követelmények megtartását azon törvényes jogszabályok alapulvételével, melyek az állami tan- és nevelőintézetekre vonatkozólag hatályban vannak;

R) a közoktatásügyi miniszternek évenként jelentést tesz az önkormányzat alá tartozó tan- és nevelőintézetek és intézmények működéséről.

VIII. Cím

Jogorvoslatok

38. Cikk. A Magyar Kultúrtaács rendeletei, határozatai vagy intézkedései ellen vagy az önkormányzat bármely szervének vagy közegének olyan intézkedése ellen, mely a jelen törvény valamely rendelkezésébe ütközik, a közoktatásügyi miniszter vagy bármely érdekelt fél a tárgyu-mureşi Curtea de Apelnél benyújtható panasszal élhet, mely a közigazgatási bíraskodásról szóló törvény (Monitorul Oficial 1926. évi száma) rendelkezései értelmében jár el.

39. cikk. A közoktatásügyi miniszter, vagy bármely állami, megyei, községi hatóságnak, vagy törvény által létesített autonóm állami intézménynek, vagy ezek bármely közegének olyan rendelete vagy intézkedése ellen, mely a jelen törvény valamely rendelkezésébe ütközik, a Magyar Kultúrtaács vagy annak felhatalmazása alapján az önkormányzat más szerve a 38. cikkben megjelölt bíróságnál panasszal élhet.

40. cikk. A Curtea de Apel a 38. vagy 39. cikk alapján benyújtott panaszok esetén az ítélőtanácsba tanácskozási joggal meghívja a Magyar Kultúrtaács képviselőjét. Ítélete ellen a Curtea de Casaţiéhez 15 nap alatt az érdekelt fél jogorvoslattal élhet. Mindkét bíróság soron kívül ítél.

41. cikk. Minden olyan panasz, mely az önkormányzati szervek vagy az azok alá rendelt oktatási, nevelési és közművelődési intézmények valamely intézkedésének nem jogszerűsége, hanem annak csupán célszerűsége ellen irányul, a Magyar Kultúrigazgatósághoz és annak elutasító határozata ellen a Magyar Kultúrtaácsához nyújtandó be.

Utóbbinak határozatai célszerűség szempontjából felülvizsgálat alá nem esnek, és így azok ellen jogorvoslatnak helye nincs.

IX. Cím

Az állam főfelügyeleti joga az önkormányzat szervei, oktatási, nevelési és köz- művelődési intézményei felett

42. cikk. Az állam a Magyar Kultúrszövetség szerveinek és annak önkormányzata alá tartozó tan- és nevelőintézeteknek és közművelődési intézményeknek működése felett főfelügyeleti jogot gyakorol, amely azonban csupán a jelen törvényben megállapított hatáskör megtartására és a magasabb értelemben vett állami érdekek megóvására terjedhet ki: 1. az állambiztonság megóvása, 2. a közérkölciség megvédése, 3. az állami minimális tanterv követelményeinek a nyilvánossági joggal bíró tanintézeteknél való betartása, 4. ugyanilyen tanintézeteknél a tanár- és tanítószemélyzet képesítése, valamint 5. az államnyelv tanítása tekintetében e törvényben foglalt rendelkezések teljesítése szempontjából.

43. cikk. Azon célból, hogy az állami főfelügyelet gyakorlása kizárólag a 42. cikkben körülírt határokig terjedjen ki és minden zaklatás lehetetlenné tétessék, a közoktatásügyi miniszter jelen törvény életbeléptetésétől számított 1 éven belül a Magyar Kultúrtaács meghallgatásával részletes utasításokat bocsát ki. Ez utasítás, illetve szabályzat az iskolákra vonatkozóan az állami ellenőrző közegek látogatásának számát úgy állapítja meg, hogy azok az iskola tanmenetét és nevelő feladatát ne zavarják.

44. cikk. Az állami főfelügyeleti jog gyakorlására a közoktatásügyi minisztérium kebelében külön ügyosztály szerveztetik megfelelő alosztályokkal, melyeknek tisztviselőit a közoktatásügyi miniszter a magyar nemzetiséghez tartozó román állampolgárok közül, éspedig az ügyosztály és alosztályok vezetőit a Magyar Kultúrtaács meghallgatásával nevezi ki.

45. cikk. Ha az önkormányzat alá tartozó valamely tan- és nevelőintézet vagy közművelődési intézmény vezetője, tanára, tanítója vagy bármely alkalmazottja a büntetőtörvénybe ütköző államellenes cselekményt követ el, a közoktatásügyi miniszter rendeli el és folytatja le a fegyelmi eljárást azon fegyelmi szabályzatok szerint, melyek az állami közalkalmazottakra, illetve a tanszemélyzetre vonatkozóan az állami tanszemélyzetre nézve érvényben vannak.

46. cikk. A közoktatásügyi miniszter az önkormányzat ideiglenes vagy választott állandó szerveit semmiféle okból fel nem oszlathatja. Ezen szerveknek bármely tagja, tisztviselője vagy más alkalmazottja azonban elveszti megbízatását vagy állását, ha jögerős büntető ítélettel hivatalvesztésre ítéltetik.

47. cikk. Az önkormányzat hatálya alá tartozó tan- és nevelőintézet vagy közművelődési intézmény be nem zárható, illetve fel nem oszlatható. Ha a tanár- vagy tanítószemélyzet vagy valamely közművelődési intézmény alkalmazottai bármely büncselekményt vagy fegyelmi vétséget követnek el, úgy ezek miatt csupán a tettesek vagy részesek ellen bünvádi vagy fegyelmi eljárásnak van helye de ilyen okból önkormányzati tan- és nevelőintézet vagy más intézmény működése meg nem tiltható, nyilvánossági jog meg nem vonható.

48. cikk. A Magyar Kultúratanács szabályzatai, határozatai és intézkedései közoktatásügyi miniszteri jóváhagyást nem igényelnek, és azokra vonatkozóan megsemmisítő vagy változtató intézkedéseket sem tehet, hanem csak a 39. cikk rendelkezése értelmében az ott megjelölt bírósághoz panasszal fordulhat.

49. cikk. Az önkormányzat szerveinek, valamint a tan- és nevelőintézeteknek és közművelődési intézményeknek működése felett az állam főfelügyeleti jogát gyakorló közoktatásügyi miniszteren és az általa megbízott kiküldötteken kívül (51. cikk) semmiféle más hatóság ellenőrzést nem gyakorolhat, vagy vizsgálatot nem teljesíthet. E rendelkezés nem vonatkozik azon nyomozati cselekményekre (kihallgatás, házkutatás stb.), melyek a bűnvádi perrendtartás értelmében valamely bűncselekmény gyanúja esetén az illetékes nyomozó hatóságok által eszközölhetők.

50. cikk. A Magyar Kultúratanács az önkormányzat igazgatási szervezetét (16, 26–28. cikkek) bármikor megváltoztathatja és annak működését újrászabályozhatja, köteles azonban a közoktatásügyi miniszternek bejelenteni az önkormányzat igazgatási szervezetét vagy annak esetleges megváltoztatását.

51. cikk. A közoktatásügyi miniszter a Magyar Kultúravezetőséggel minden év augusztus hó 1-ig közli azon közegeinek és helyetteseiknek névsorát, kiket a következő iskolai évre az önkormányzati szervek vagy a tan- és nevelőintézetek és közművelődési intézmények ellenőrzésével megbíz. Az ellenőrző közeg az önkormányzati szervek működése, illetve a tan- és nevelőintézetek vezetése, igazgatása, pedagógiai vagy didaktikai irányítása vagy a közművelődési intézmények működése tekintetében rendelkező joggal nem bír, hanem észleleteit az önkormányzati szerv, illetve tanár- vagy tanítótestület arra vonatkozó nyilatkozataival együtt jegyzőkönyvbe foglalja és azt elbírálás céljából a közoktatásügyi miniszterhez terjeszti fel, aki csak az ilyen módon felvett jegyzőkönyvben foglalt ténymegállapítás alapján gyakorolhatja az állami főfelügyelet címén jelen törvény értelmében megillető jogokat.

Az állami ellenőrző közeg köteles felmutatni a közokt. minisztérium azon rendeletét, mely az ellenőrzés teljesítésére megbízatását igazolja.

52. cikk. A közoktatásügyi miniszter az önkormányzati iskolák állami ellenőrzését nem gyakorolhatja olyan tanügyi közegek útján, kik a hasonló fokú állami iskolák felett hivatali hatáskörrel bíró felügyeleti szervekhez tartoznak.

53. cikk. A közoktatásügyi miniszter középiskolák és főiskolák állami ellenőrzését csak főiskolai végzettségű állami közegek útján gyakorolhatja.

54. cikk. Hivatalból üldözendő hivatali hatalommal való visszaélés vétségét követi el és hat hónapig terjedhető fogházzal, valamint 20 000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő azon állami közeg, aki a jelen törvény 49, 51, 52. cikkeiben foglalt rendelkezések ellenére a kultúraautónia szervei vagy az ezek alá rendelt tan- és nevelőintézetek vagy közművelődési intézmények felett ellenőrzést gyakorol. A kísérlet is büntetendő.

55. cikk. A közoktatásügyi miniszter az állami főfelügyeleti jog alapján az önkormányzat szerveinek, valamint az ezek közvetlen vezetése alatt álló tan- és nevelőinté-

zeteknek (59. cikk a, b, c, d, pontok) és közművelődési intézményeknek működésére vonatkozólag kizárólag a Magyar Kultúrigazgatósággal (26. cikk) levelez. Statisztikai adatokat azonban bármely iskolától vagy intézménytől közvetlenül is bekérhet.

56. cikk. Az állami főfelügyeleti jog alapján az államnyelv tanítására, az állami minimális tantervre és a tanerők képzésére vonatkozó követelményeket a jelen törvény II. Része szabályozza.

II. RÉSZ

Önkormányzat a tan- és nevelőintézetekre vonatkozóan

I. Cím

Általános határozatok

57. cikk. Az állam az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó községekben és városokban csak a román és más nem magyar nemzetiségű tanulók részére létesíthet és tarthat fenn bármily fokú állami iskolákat.

58. cikk. A Magyar Kultúrszövetség önkormányzata alá eső és az 59. cikkben megjelölt iskolák a kötelező állami tanterv mellett a magyar kultúra megtartása és fejlesztése céljából a magyar nemzeti irányú oktatásnak és nevelésnek is eszközei, és azokban a magyar nyelv a tanítási nyelv. Ezen iskolák magyar jellege azok címében, feliratain és pecsétein a „magyar autonóm” jelzővel nyer kifejezést. A jelen törvény hatálya alá tartozó felekezeti iskolák megjelölésére a 143. cikkben foglalt rendelkezés nyer alkalmazást.

59. cikk. A Magyar Kultúrszövetség önkormányzata alá esnek az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó községekben vagy városokban azon bármely fokú és rangú iskolák (60. cikk), melyeket:

a) társulatok, egyesületek, vagyonközösségek, magánosok vagy más iskolafenntartók magyar tanítási nyelvvel fenntartanak vagy létesítenek, és amelyeket az iskolafenntartó beleegyezésével a Magyar Kultúrtaács magyar jellegű önkormányzati iskolának elismer, illetve a jelen törvényben szabályozott önkormányzat alá átvész;

b) a Magyar Kultúrtaács létesít;

c) a 67. cikk rendelkezései szerint az állam, illetve a közoktatásügyi minisztérium az állami iskolák közül [ott megnevezetteket] a Magyar Kultúrszövetség önkormányzata alá átadni köteles;

d) a 143. cikkben megjelölt egyházi hatóságok az általuk vagy az alárendelt egyházi intézmények által fenntartott, vagy hatósági bezárás, vagy anyagi erő hiánya miatt bármikor beszüntetett, vagy a 70. cikk értelmében az államtól visszavett felekezeti iskolák közül a felekezeti jelleg megtartása nélkül önként a Magyar Kultúrszövetség közvetlen önkormányzata alá ennek beleegyezésével véglegesen vagy ideiglenesen szerződésileg átadnak, mely esetben azoknak összes személyi és dologi kiadásait a Magyar Kultúrszövetség fedezi.

A magyar tannyelvű azon felekezeti iskolákra nézve, melyek a felekezeti jelleg és az egyházi főhatóságok ősi iskolai autonómiáinak fenntartása mellett a jelen törvény hatálya alá tartoznak, a XIII. Cím külön rendelkezéseket tartalmaz.

II. Cím

Iskolák létesítése

60. cikk. A Magyar Kultúrtanács az oktatás és nevelés célját szolgáló kisdédóvókat, napközi gyermekotthonokat, árva- és szeretetházakat, gyógypedagógiai intézeteket, tanonciskolákat, elemi iskolákat, felnőttek iskoláit és tanfolyamait, általános vagy szakirányú közép- és főiskolákat, alsó és felső kereskedelmi iskolákat, ipariskolákat, földművesiskolákat, bármely szaktanfolyamokat, óvónő-, tanító-, tanítónő- és tanárképző-intézeteket, egyetemet és ezekkel kapcsolatos nevelőintézeteket, valamint bármely tan- és nevelőintézetet korlátlanul létesíthet és mindazoknak szervezése, adminisztratív, pedagógiai és fegyelmi igazgatása, vezetése és felügyelete tekintetében a jelen törvényben foglalt rendelkezések alkalmazandók.

61. cikk. A Magyar Kultúrtanács a 60. cikkben megjelölt iskoláknak fejlesztését, más típusú iskolává való átváltoztatását vagy megszüntetését határozhatja el.

62. cikk. A Magyar Kultúrtanács mindazon határozatokat, melyek új iskola létesítésére vagy meglévő iskola fejlesztésére, más típusú iskolává való átváltoztatására vagy megszüntetésére vonatkoznak, a közoktatásügyi miniszternek 15 nap alatt bejelenteni köteles.

63. cikk. Az állami az 58, 59. cikkekben megjelölt önkormányzati iskoláknak a megfelelő fokozatú és fajú állami iskolákkal való teljes egyenjogúságát és államérvényes bizonyítványok és oklevelek kiállítására vonatkozó jogosultságát a 74. cikkben és a 75. cikk d) pontjában meghatározott feltételek teljesítése esetén biztosítja.

64. cikk. Az önkormányzati iskolák és intézmények személyi és dologi kiadásainak fedezéséről a 138–142. cikkek tartalmaznak rendelkezéseket.

65. cikk. Mindazon önkormányzati iskolák részére, melyekhez hasonló állami iskoláknál valamely törvény értelmében mintakert vagy mintagazdaság céljára szolgáló föld szükséges, a közoktatásügyi minisztérium gondoskodik azoknak megszerzéséről és az állam tulajdonának fenntartása mellett az iskola használatába ellenérték nélkül való átengedéséről.

66. cikk. Az önkormányzati iskolák nyilvánossági jogának elismerése iránt a 74–81. cikkek tartalmaznak rendelkezéseket.

III. Cím

A Magyar Kultúrszövetség önkormányzata alá átadandó állami iskolák

67. cikk. A közoktatásügyi miniszter a Magyar Kultúrtanács által bármely év június hó 1-ig előterjeszhető kérésre 60 nap alatt köteles a jelen törvény hatálya alá eső iskoláknak nyilvánítani és ezen önkormányzat alá átadni: mindazon bármely fokoza-

tú és rangú iskolákat és azokkal kapcsolatos nevelőintézeteket, tekintet nélkül a beírt tanulók nemzetiségi számarányára, melyek magyar többségű községekben, városokban, illetve városkerületekben léteznek, vagy amelyekben a beírt tanulók többsége magyar nemzetiséghez tartozik.

68. cikk. A 67. cikkben megjelölt iskolák az azokhoz tartozó minden felszereléssel, valamint földilleménnyel együtt képezik átadás tárgyát. Ezen iskolákra és földilleményekre a telekkönyvben jelen törvény alapján az illetékes telekkönyvi hatóság a Magyar Kultúrszövetség javára ingyenes használati jogot kebelezet be.

69. cikk. Az 57. cikk értelmében az állam által fenntartható iskolák és tanítóik földilleménye az ugyanazon községben levő önkormányzati iskolával megosztandó olyan arányban, mint amely arányt a magyar és román nemzetiségű lakosok azon községben képeznek. A megosztás folytán szükségessé váló telekkönyvi bejegyzésre a 68. cikkben foglalt rendelkezések alkalmazandók.

70. cikk. A közoktatásügyi miniszter az illetékes egyházi főhatóságok kérésére bármikor egy éven belül visszaadni köteles az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó községekben és városokban a volt felekezeti iskolafenntartóknak azon iskolákat, melyeket

a) a magyar impérium alatt magyar tanításműveléssel létesítettek, és amelyeket ezen tannyelv kötelezettsége mellett szerződésekkel magyar állami iskola céljára átadtak, s amelyeket a román állam jogutódlásra való hivatkozással átvett;

b) az impérium változása után a felekezeti iskolafenntartó, illetve az egyházi főhatóság beleegyezése nélkül az állami tanügyi vagy más hatóságok állami iskola vagy egyéb intézmény céljára lefoglaltak.

Ezen iskolákhoz tartozó és az állam által átvett iskolai felszerelés és földillemény is visszaadás tárgyát képezi.

A magyar impérium alatt a politikai községek által az egyházközségek részére telekkönyvi átírás nélkül használatra vagy tulajdonul felekezeti, de magyar tannyelvű iskolák céljára átadott iskolaépületekre vonatkozó igényeket, ha ezen iskolák állami iskolák céljára elvették az egyházi főhatóságok, illetve a volt iskolafenntartók bírói úton érvényesíthetik.

71. cikk. Mindaddig, míg a Magyar Kultúrtaács a 67. cikkben biztosított jogok gyakorlásával élhet, a közoktatásügyi miniszter az 57. cikk rendelkezése alá eső állami iskolákban a magyar tanítási nyelv bevezetése és magyar nemzetiségű vagy legalább magyarul tudó tanerők alkalmazása iránt a jelen törvény kihirdetése után átmenetileg a cikkeken foglalt rendelkezéseket lépteti életbe.

IV. Cím

A Magyar Kultúrszövetség önkormányzata alá eső iskolák és nevelőintézetek működése és nyilvánossági joga

72. cikk. A 60. cikk értelmében létesíthető bármely önkormányzati iskola vagy nevelőintézet szükségessége a közoktatásügyi miniszter által felül nem vizsgálható.

73. cikk. Nevelőintézetek és nyilvánossági jog elismerésére igényt nem tartó iskolák és tanfolyamok létesítése azok működésének megkezdése előtt a közoktatásügyi miniszterhez bejelentendő, és ezekre vonatkozóan az állami főfelügyelet joga alapján az állami ellenőrzés csak az állambiztonság megóvására és a közérkölciség követelményeinek megtartására szorítkozhatik.

74. cikk. A 60. cikk értelmében létesíthető bármely fokú és típusú önkormányzati iskola ezen törvény alapján nyilvánossági joggal bír, ha:

a) a tanerők képzése megfelel azon szabályoknak, melyeket a hasonló fokú és típusú állami iskolákra nézve az érvényben levő törvények előírnak;

b) a tanterv a minimális állami tantervet a jelen törvény rendelkezései szerint magában foglalja.

75. cikk. Valamely iskola nyilvánossági jogának igazolása iránt a Magyar Kultúrtaács az iskolai év kezdete előtt legalább 4 hónappal a közoktatásügyi miniszterhez előterjesztést nyújt be, melynek tartalmaznia kell:

a) [a] létesítendő iskola fokozatának, illetve típusának szabatos megjelölését;

b) az iskola létesítésének helyét;

c) a 74. cikk b) pontja értelmében a minimális állami tantervet és

d) azon nyilatkozatot, hogy a nyilvánossági jog igazolása után és az iskolai év megkezdése előtt az iskolafenntartó gondoskodik a hasonló fokú állami iskolákra törvény által előírt iskolai felszerelésről, valamint olyan tanerők alkalmazásáról, kik az iskola fokozatának megfelelő törvényes képzéssel bírnak.

76. cikk. Ha a közoktatásügyi miniszter a 75. cikk rendelkezése szerint benyújtott előterjesztés felett 2 hónap alatt nem dönt, a nyilvánossági jog igazoltnak tekintendő.

77. cikk. Ha valamely nyilvánossági joggal bíró iskola bármikor nem felel meg azon követelményeknek, melyeket a jelen törvény 74. cikke és a 75. cikk d) pontja meghatároz, és az erre vonatkozó tények szabályszerű vizsgálat rendjén az iskolafenntartó (59. cikk) és a Magyar Kultúrtaács meghallgatása után beigazolást nyernek, a közoktatásügyi miniszter legalább három ízben félévi időközökben megtekinteti és azok eredménytelensége esetén a nyilvánossági jogot megvonhatja, azonban ezen jognak újabb elismerését az iskolafenntartó, illetve a Magyar Kultúrtaács bármikor kérheti, ha teljesíti azon feltételeket, melyek a nyilvánossági jog megvonására okul szolgáltak.

78. cikk. Párhuzamos osztályok létesítése új iskolának nem tekinthető és azok felállítására a Magyar Kultúrtaázgatóság ad engedélyt, amit a közoktatásügyi miniszternek bejelenteni köteles. Az elemi iskolák IV–VII. osztályainak létesítésére ugyanezen rendelkezések alkalmaztatnak.

79. cikk. A Magyar Kultúrtaövetség önkormányzata alá az állam által a 67. cikk értelmében átadandó állami iskolák nyilvánossági jogát a 74. cikkben és a 75. cikk d) pontjában foglalt feltételek megtartása mellett a jelen törvény biztosítja. Az 59. cikk utolsó bekezdésében megjelölt felekezeti iskolák akár 1918 év előtt, akár azután létesítettek, az előbb említett feltételek mellett szintén nyilvánossági joggal bírnak.

80. cikk. Az önkormányzat hatálya alá eső iskolák nyilvánossági jogát a közoktatásügyi miniszter a tanulók létszámának csekélyisége címén nem vonhatja meg.

81. cikk. Az iskolafenntartó az iskola működéséhez vagy a nyilvánossági jog elismeréséhez nem tartozik más feltételt igazolni, mint amelyeket a 73, 74, 75. cikkek rendelkezései tartalmaznak.

V. Cím

Tanulók felvétele az önkormányzati iskolákba

82. cikk. Az önkormányzati iskolákba való felvételre tanulók valláskülönbségre való tekintet nélkül a következő sorrend szerint tarthatnak igényt:

a) az iskola székhelyén lakó azon tanulók, kiknek szülei ugyanott a magyar nemzeti kataszterbe felvételtek;

b) az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó más községekben vagy városokban, de ugyanazon megyében lakó azon tanulók, kiknek szülői a magyar nemzeti kataszterbe felvételtek;

c) ugyanilyen tanulók, ha más megyében, de az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó valamelyik községben vagy városban laknak;

d) mindazon szülők gyermekei, kik magyaroknak vallják magukat, az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó községeken és városokon kívül bárhol laknak az országban;

e) más nem magyar nemzetiségű tanulók a 84. cikkben foglalt rendelkezés szerint.

83. cikk. Olyan szülők, kik az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó községekben vagy városokban laknak és magukat az állami népszámlálás során magyaroknak vallották, azonban a magyar nemzeti kataszter összeírásánál felvételüket nem kérték vagy abból a 33. cikk rendelkezésének megfelelően magukat töröltették, gyermekeiket önkormányzati iskolákba csak a Magyar Kultúrigazgatóság engedélyével írathatják be és ezen engedélyt minden iskolai évre kérni kötelesek.

Az első bekezdésben, valamint a 82. cikk d) és e) pontjában megjelölt tanulók után a szülők a Magyar Kultúrtaács által megállapítandó iskolafenntartási díjat kötelesek fizetni, mely kötelezettség alól a Magyar Kultúrigazgatóság adhat felmentést.

84. cikk. Az önkormányzati iskolákba a Magyar Kultúrigazgatóság engedélyével más nemzetiségű tanulók is valláskülönbségre való tekintet nélkül felvehetők.

85. cikk. Az állam, megye, község vagy állami autonóm intézmények szolgálatában álló alkalmazottak, kik az állami népszámlálás során magyaroknak vallották magukat, illetve a nemzeti kataszterbe való felvételüket kérték, gyermekeiket állami elemi iskolába vagy óvodába csak az esetben írathatják, ha lakhelyükön ugyanolyan fokozatú magyar önkormányzati iskola nincsen, vagy ha a Magyar Kultúrigazgatóság engedélyt ad. Az állami iskola igazgatója, aki ezen rendelkezés ellenére beíratást eszközöl, vétséget követ el és hat hónapig terjedhető fogházzal és 10 000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel büntetettik.

86. cikk. Bármely tanuló az önkormányzati iskola látogatásával a törvényes tankötelezettségnek eleget tesz. Óvodák látogatása nem kötelező.

87. cikk. Felvételre jogosító életkor el nem érése vagy túllépése esetén – az állami törvényekben megszabott határokon belül –, valamint a szabályszerű beíratási határidő elmulasztása esetén felvételi engedélyt a Magyar Kultúrigazgatóság ad.

88. cikk. Állami iskolákból a magyar önkormányzati iskolákba való felvétel teljesen szabad. A szülők lakhelyváltoztatása esetén valamely tanuló iskolai év közben is átléphet. Ugyanezen rendelkezések érvényesek az önkormányzati iskolából állami hasonló fokú iskolába való felvételre, illetve átlépésre is.

89. cikk. Az iskolák magántanulókat is felvehetnek, valamint nem román állampolgár szülők gyermekeit is, ha utóbbiak magyar anyanyelvűek, amit kizárólag a szülők nyilatkozata igazol.

90. cikk. Az önkormányzati elemi iskolák igazgatói a beírt tanulók nevét, születési helyét és idejét, valamint a szülők nevét és lakhelyét a beíratási határidő leteltétől számított 30 nap alatt a tankötelezettség állami ellenőrzése céljából az illetékes állami tanfelügyelőséggel közlik. Iskolai mulasztásokért a szülőkre kivetendő bírság az állami pénzügyi hatóságok által a Magyar Kultúrtaács javára hajtatnak be.

91. cikk. Hivatalból üldözendő vétséget követ el és hat hónapig terjedhető fogaázsal valamint 10 000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az állam, megye, község vagy bármely állami autonóm intézmény alkalmazottja, ha bármely szülőt vagy törvényes képviselőt bárminő fenyegetéssel, vagy reábeszéléssel, vagy bármely hátrány kilátásba helyezésével arra befolyásol, hogy gyermekét, illetve gyámoltját ne írassa önkormányzati iskolába. A kísérlet is büntetendő.

VI. Cím

Az önkormányzati iskolák vezetése, igazgatása és felügyelete

92. cikk. Az 59. cikk a), b), c) és d) pontjai alá eső iskolák a Magyar Kultúrtaács közvetlen vezetése, igazgatása, felügyelete és ellenőrzése alá tartoznak, mely mindezt saját szervei által a 42–56. cikkekben meghatározott korlátok között teljes autonóm jogkörrel gyakorolja.

93. cikk. A 92. cikkben foglalt jogkörre vonatkozó szabályzatokat, az iskolai rendtartást, a tanítás időrendjét, a tanerőkre és tanulókra vonatkozó fegyelmi szabályzatokat, tanárok, tanítók szolgálati előléptetési és véglegesítési szabályzatát és más szabályzatokat a jelen törvény I. Rész IX. Címében foglalt rendelkezések betartása mellett a Magyar Kultúrtaács állapítja meg. Iskolai szünidőket az állami törvények határozzák meg. Összesen 8 napot meg nem haladó külön tanítási szüneteket azonban Magyar Kultúrigazgatóság is elrendelhet.

94. cikk. Igazgatók, tanárok, tanítók, óvónők, óraadók, mesterek kinevezése, véglegesítése – a tanerők képzésére vonatkozó állami törvények rendelkezéseinek betartása mellett – a Magyar Kultúrtaács jogköréhez tartozik. Tanerők kinevezését

azonban a képesítés igazolása mellett köteles a közoktatásügyi miniszternek bejelenteni.

Tanerők fizetését és iskolai fenntartó díjakat a Magyar Kultúrtanács állapítja meg.

95. cikk. Bármely önkormányzati iskola ünnepélyeket minden engedély nélkül tarthat. Ezen ünnepélyeken a magyar nemzet mindazon történelmi vagy kulturális emlékeinek megünneplése szabad, melyek a román államisággal ellentétben nincsenek vagy a román nemzeti érzületet nem sértik, és ugyanazokról az iskolákban szemléltető képek is használhatók.

96. cikk. Semmiféle hatóság az iskolák tanítóit, tanárait vagy tanulóit felvonulásokra, díszmenetekre ki nem rendelheti.

97. cikk. Az iskolák tanerői és tanítói bármiféle ünnepen csak a saját felekezetük templomában tartandó istentiszteleten tartoznak megjelenni.

98. cikk. Ifjúsági egyesületek létesítését és alapszabályait a Magyar Kultúrtanács hagyja jóvá.

99. cikk. Az iskolák abszolváló, felvételi, pótló, javító és magánvizsgákat engedélyezhetnek és tarthatnak úgy a saját, mint bármely más önkormányzati vagy állami iskolából jelentkező tanulók részére. Ezen és más vizsgáknak az idejét a Magyar Kultúrigozgatóság a közoktatásügyi miniszternek legalább 15 nappal előbb bejelenteni köteles. Vizsgálat tárgyát csak a tanterv szerinti tananyag képezheti.

100. cikk. Mindennemű vizsgákon az elnöklés joga a Magyar Kultúrtaács képviselőjét illeti. A közoktatásügyi miniszter bármely vizsgára ellenőrző közeget (51. cikk) küldhet, aki a tanulókhöz kérdéseket intézhet. A kiküldött költségeit az állam viseli.

101. cikk. Államérvényes bizonyítványok kiállításához semmiféle láttamozás nem szükséges.

102. cikk. Minden lízeumnak saját tanártestülete tartja a baccalaureatusi (érettségi) vizsgálatokat. A Magyar Kultúrtaács ezen vizsgák napjait 30 nappal előbb a közokt. miniszternek bejelenti. A közoktatásügyi miniszter a vizsgákra kormányképviselőt rendel ki, aki:

a) megtekinti az írásbeli dolgozatokat;

b) jelen van a szóbeli vizsgákon s joga van minden tárgyból minden tanulóhoz kérdéseket intézni;

c) részt vesz a vizsgabizottságnak mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgálatok eredménye felett tartandó tanácskozásain;

d) tapasztalatairól a közoktatásügyi miniszternek az 52. cikk rendelkezései szerint felveendő jegyzőkönyvben jelentést tesz.

Ha a kormány képviselője a vizsgák folyamán azon meggyőződésre jutna, hogy szabálytalanságok fordultak elő, erre vonatkozó észleleteit a zárótanácskozás jegyzőkönyvébe véteti, mely esetben a bizonyítványok kiadása a jegyzőkönyv felett döntő miniszteri határozatig függőben tartandó. A miniszter a Magyar Kultúrtaács képviselőjének jelenlétében vizsgálatot foganatosíttathat, és ha azt állapítja meg, hogy

szabálytalanság fordult elő, a bizonyítványok kiadását megtilthatja és új vizsgákat rendelhet el, melyek mindenkor július hó végéig befejezendők.

103. cikk. Minden tanuló rendszerint csak azon líceumban tehet baccalaureatusi vizsgát, hol az utolsó évet végezte. Rendkívüli esetben a Magyar Kultúrigazgatóság ad engedélyt.

104. cikk. A vizsgát ingyenes. A kormánybiztos költségeit az állam viseli.

105. cikk. Elemi iskolákban a koedukáció megengedtetik.

106. cikk. Tanárok részére a Magyar Kultúrtaács „capacitate” vizsgákat engedélyez, és azok alapján végleges működési engedélyt ad ki.

VII. Cím

Az önkormányzati iskolák tan- és igazgatási nyelve

107. cikk. A Magyar Kultúrszövetség önkormányzata alá tartozó összes bármely fokú és rangú iskolák tannyelve magyar. Magyar tannyelvű iskolákká válnak e törvény alapján azon iskolák is, melyekre az iskolafenntartó e tannyelvvél kérte a nyilvánossági jog elismerését, de a közokt. minisztérium az megtagadta vagy a tannyelvet később megváltoztatta.

108. cikk. Középiskolákban a román nyelv és irodalom magyar nyelven tanítatik, a líceum legfelső osztályát kivéve, hol románul folyik a tanítás azon cél érdekében, hogy a líceumot végzett ifjú az állam nyelvén írásban és szóban ki tudja magát fejezni.

109. cikk. Felső kereskedelmi iskolákban a román kereskedelmi levelezés tannyelve román.

110. cikk. A Magyar Kultúrtaács bármely középiskolában egy vagy több tantárgynak román nyelven való tanítását a tanulók román nyelvi tudásának fokozása végett bármikor elrendelheti. A vizsga azonban ezen tárgyból is magyar nyelven teendő le.

111. cikk. Elemi és tanonciskolákban a román nyelvből a tanulók csak szorgalmi osztályzatot kapnak, és az a magasabb osztályba való előlépést vagy középiskolába való felvételt nem akadályozhatja.

112. cikk. Az összes iskolákban mindennemű vizsgák magyar nyelven és saját tanárok előtt tartatnak. Kivételt képez a líceum utolsó osztályában a román nyelv és irodalom, valamint a 109. cikk értelmében a felső kereskedelmi iskolákban a román kereskedelmi levelezés, mely tárgyakból a vizsga román nyelven teendő le.

113. cikk. Az összes önkormányzati iskolák igazgatási, vezetési, felügyeleti, ügykezelési, jegyzőkönyvi, tanácskozási és levelezési nyelve magyar.

114. cikk. A 34–36. cikkekben foglalt rendelkezések az önkormányzati iskolákra is alkalmazandók.

115. cikk. Iskolai anyakönyvek, bizonyítványok és oklevelek hasábosan az állam nyelvén és magyar nyelven állíttatnak ki.

VIII. Cím

Az iskolák tanterve

116. cikk. A jelen törvény hatálya alá tartozó iskoláknak az egyetemes és szakbeli műveltség nyújtása mellett és azokkal egyenlő helyen az is feladata, hogy a magyar kultúrát is az ifjúság lelkében ápolja. Ezért a magyar nyelv és irodalom minden fokú és fajú iskola minden osztályában rendes tantárgy és minden vizsgának – beleértve a baccalaureatust is – elengedhetetlen tárgya. A magyar történelem szintén mint rendes tantárgy ugyanazon osztályokban és ugyanolyan óraszámban tanítandó, mint ezt az állami tanterv a román történelem tanítására előírja. Elemi iskolák IV. osztályában a megye mint szűkebb szülőföld története is tanítandó. A tanulók ezen utóbbi tárgyból csak szorgalmi osztályzatot kapnak.

117. cikk. Középiskolákban a román nyelv és irodalom óraszámja és tananyaga nem lehet több, mint az állami iskolák megfelelő osztályában az első élő idegen nyelvre nézve kötelező. A görög nyelv tanítása nem kötelező. Az idegen élő nyelvek közül pedig egyet a Magyar Kultúratanács fakultatíve választhat, illetve mellőzhet az állami tantervből. Elemi iskolákban a román nyelv mint tantárgy csak a IV. osztálytól kezdve tanítandó heti 4–6 órában az értelmi fejlettségnek megfelelő mérvben. Alsófokú szakiskolákban (ipari, kereskedelmi és földművelési) a román nemzeti tárgyak (magánokt. törvény 39. cikk) közül csak a román nyelv tanítása kötelező heti legfennebb 4 órában, és a tanulók ebből csak szorgalmi osztályzatot nyernek.

118. cikk. Az önkormányzati oktatásügy rendszerét, az általános és részletes tantervet, a tantárgyakban elérendő végcél, a tanítandó ismeretek mértékét, a taneszközöket, a tanmenetet és tanrendet azon szabályok megtartásával, melyeket az állam törvényei a minimális tantervre vonatkozóan kötelezőeknek nyilvánítanak, továbbá azon rendelkezésekre tekintettel, melyeket a jelen törvény 107–112, 116, 117, 125. cikkei tartalmaznak, a Magyar Kultúratanács állapítja meg, és azt a közokt. miniszternek a 42. cikk értelmében való ellenőrzés végett bemutatni köteles.

Nyilvánossági jog elismerésére igényt nem tartó tanintézetek tantervének megállapításánál az állami tantervre vonatkozó rendelkezések megtartása nem kötelező, azonban a 73. cikk rendelkezése szerint való ellenőrzés végett a közokt. miniszternek bemutatandó.

119. cikk. Nyilvánossági joggal bíró iskola tanterve a 117. cikkben foglalt kivételekkel a hasonló fokú és fajú állami iskolai tanterv minimumát magában kell foglalja. Az erre vonatkozó tanterv és tankönyvek jóváhagyását, illetve engedélyezését a közoktatásügyi miniszter csak indokolással és csak az esetben tagadhatja meg, ha a hasonló fokú állami iskolák tantervében, illetve a 117. cikkben minimumul megszabott tananyagot a bemutatott tanterv és tankönyvek nem foglalják magukban.

120. cikk. A közoktatásügyi miniszter a jóváhagyást megtagadhatja akkor is, ha a tankönyvek az állam, az állami és a társadalmi rend, az alkotmány, a törvények, a közérkölciség vagy a román nemzeti érzület ellen irányuló tanokat tartalmaznak.

121. cikk. A közoktatásügyi miniszter a tankönyvek engedélyezésénél nem támaszthat olyan követelést, melynek teljesítése a való igazsággal ellenkező megállapításokat tartalmazza, a magyar nemzeti öntudatot sértené és alkalmas volna arra, hogy a magyar ifúság lelkében fájdalmat keltsen. Ennek elkerülése céljából a közoktatásügyi miniszter a Magyar Kultúrthanáccsal egyetértésben tájékoztató utasításokat dolgoztat ki a tankönyveket approbáló miniszteri bizottságok részére.

122. cikk. A 116. cikkben megjelölt tananyagra vonatkozó többlettantervet és tankönyveket a Magyar Kultúrthanács a közoktatásügyi miniszternek bemutatja a 120. cikk rendelkezése szerint az ott felsorolt címeken való ellenőrzés végett.

123. cikk. A közoktatásügyi miniszter a tantervek és tankönyvek engedélyezése tárgyában (119. cikk) 60 nap alatt határozni köteles. Ha ezen határidő alatt a felterjesztésre észrevételt nem tesz, úgy az engedély, illetve jóváhagyás teljesítettnek tekintendő és a bemutatott tanterv, illetve tankönyv többé nem kifogásolható.

124. cikk. A közokt. miniszter az ország összes iskoláiból kitiltani köteles mindazon már engedélyezett tankönyveket, melyek a magyar nemzeti öntudatot sértik és a román ifúságnál a magyar nemzetiség ellen gyűlöletet keltenek.

125. cikk. A 116. cikkben megjelölt tananyagra vonatkozó tankönyveket a Magyar Kultúrthanács engedélyezi, úgyszintén ezen tantárgyak tanítására is a tanerőknek ideiglenes engedélyt ad addig, míg azokra szabályszerű képesítés megszerzése lehetővé válik.

126. cikk. Matematikai, algebrai, természettudományi és hittani tankönyvek külföldről is behozhatók és használhatók. Régi taneszközök, térképek, szemléltető képek, melyek az állam tekintélyét nem sértik, szintén használhatók.

127. cikk. Ifjúsági és tanári könyvtárak részére beszerzendő könyvek tekintetében az állami ellenőrző közegek semmiféle utasítást nem adhatnak. Nem magyar nyelvű könyvek beszerzéséhez a Magyar Kultúrthanács hozzájárulása szükséges.

IX. Cím

Tanerők képesítése, kinevezése, nyugdíj- és egyéb jogosultságai

128. cikk. A nyilvánossági joggal bíró iskolák (74. és 76. cikkek) tanerőinek tudományos és pedagógiai képzettsége az állami hasonló tanerők képzettségével egyenlő kell legyen és – az alábbi kivételtől eltekintve – csak román állampolgárok alkalmazhatók. Azon tanerők, kik valamely tantárgyat eddig szabályszerű képesítés hiányában közokt. miniszteri engedéllyel tanítottak, a képesítés megszerzésére e törvény által 5 évi határidőt s addig ugyanazon vagy más hasonló iskolánál a tanításra engedélyt nyernek. Gimnáziumokban és népiskolákban 10 évi átmeneti idő alatt rajz, ének, torna, kézimunka tanítására külön képesített tanerők lehetőség szerint alkalmaztatnak. Mindazon tanerők, kik e tárgyakat eddig min. engedéllyel tanították, a további tanításra e törvény által engedélyt nyernek. A magyar nyelv és irodalom, a latin és a modern nyelvek, matematika, algebra, természettudományok, rajz, ének, torna, kézi-

munka tanítására magyar állampolgárságú tanerők is 10 évi átmeneti időre meghívhatók és a képesítés igazolása mellett alkalmazhatók.

129. cikk. Képesített tanerők működése semmiféle külön engedélyhez nem köthető, sem pedig semmiféle külön vizsgára nem kötelezhetők. Mindazon tanerők, kik a tanítástól ezen címen eltiltattak, a tanításra újból jogosultsággal bírnak.

130. cikk. Azon tanerők, akik külföldön szerzett diploma alapján eddig miniszteri ideiglenes engedéllyel és szak- és erkölcsi szempontból kifogástalanul tanítottak, a tanításra továbbra is jogot nyernek. Külföldi diplomák – a román nemzeti tárgyakat kivéve – a közokt. miniszter által viszonyosság mellett nosztrifikálattnak.

131. cikk. Ha valamely középiskolában a tanerők összlétszáma a törvényben előírt létszámot eléri, a többi helyettesek és óraadók helyett rendes vagy állandó tanerők alkalmazása nem követelhető.

132. cikk. Korhatárt elért vagy már nyugdíjazott tanárok vagy tanítók szükség esetén legfeljebb 3 évi időtartamra mint óraadók alkalmazhatók, ha munkaképességüket orvosilag igazolják. Elemi iskoláknál okleveles óvónők mint helyettesek alkalmazhatók.

133. cikk. Az iskolafenntartó (59. cikk) a tan- és nevelőintézetek igazgatóit, tanárait, tanítóit, óvónőket és egyéb személyzetet írásbeli megállapodással nevezi ki és alkotja ugyanazokra nézve – a 45. cikkben foglalt kivétellel – a fegyelmi hatóságot. Igazgatók, tanárok, tanítók, tanítónők és óvónők csak azok lehetnek, akik a magyar nemzetiséghez tartozónak vallják magukat. Más tanerő csak a Magyar Kultúratanács engedélyével nevezhető ki. Mindezek a Magyar Kultúratanács által megállapítandó eszköz kötelesek működésük megkezdése előtt letenni.

134. cikk. A közoktatásügyi miniszter az ország bármely részében állami alkalmazásban lévő magyar nemzetiségű tanerőknek a jelen törvény hatálya alá eső iskolákhoz való kinevezését lehető teszi. Ezen tanerőknek állami szolgálatban töltött ideje a nyugdíjjogosultságba beszámít.

135. cikk. Tanerők kinevezése vagy új állások rendszeresítése min. engedélyt nem igényel.

136. cikk. Tanerők és más iskolai vagy nevelőintézeti személyzet törvényes korhatár vagy munkaképtelenség esetén az állami költségvetés terhére a törvényes nyugdíjárulék befizetése mellett olyan nyugdíjban részesül, mely a törvények szerint a hasonló állami tanerők és egyéb személyzet részére jár. A felekezeti tanároknak és tanítóknak az Orsz. Tanári és Tanítói Nyugdíjalappal szemben szerzett jogait az állam elismeri és beszámítja.

137. cikk. A tanerők köztisztviselői jelleggel bírnak, és e törvénynél fogva mindazon kedvezmények illetik meg, melyek az állami tanerők részére törvény, rendelet vagy intézkedések alapján biztosíthatnak (vasúti félárú jegykedvezmény, mozgósítás esetére felmentés katonai szolgálat alól stb.). A tanulók részére is az állami iskolák tanulóit megillető kedvezmények biztosíthatnak.

X. Cím

Az önkormányzat személyi kiadásainak anyagi fedezete

138. cikk. Azon arány alapján, melyet az állam összlakosságához viszonyítva a magyar nemzeti kataszterbe felvett román állampolgárok összlélekszáma kitesz, a közoktatásügyi minisztérium az évi rendes és rendkívüli összköltségvetéséből ama aráynak megfelelő összeget mint állami hozzájárulást évenként a Magyar Kultúrszövetség rendelkezésére bocsátja a magyar önkormányzati oktatás, nevelés és a jelen törvény III. Részében felsorolt közművelődési feladatok teljesítésére. Ezen arány illeti meg a Magyar Kultúrszövetséget bármelyik minisztérium rendes vagy rendkívüli költségvetésében vagy rendkívüli hitel címen külön törvényekben oktatási, nevelési vagy közművelődési célra felvett összegekből is. Az állami költségvetések vagy a külön törvények a Magyar Kultúrszövetséget megillető összegeket külön tételek alatt, illetve számszerűleg meghatározva foglalják magukban, a magyar nemzeti kataszter előző évi adatai alapján kiszámított arány szerint.

139. cikk. Az előző cikk szerint kiszámítandó állami hozzájárulás a Magyar Kultúrszövetség megalakulását követő (24. cikk) állami költségvetési év kezdetével válik esedékessé, és a közokt. minisztérium köteles gondoskodni arról, hogy a kiutalás és a kifizetés oly időkből és oly részletekben eszközöltessék, amely a magyar kulturális önkormányzat feladatainak jelen törvény szerint való teljesítését minden fennakadás nélkül lehetővé teszi.

140. cikk. Mindazon szolgáltatásokból, illetve járulékokból vagy hányadokból, melyeket valamely törvény iskolai, nevelési vagy közművelődési célokra a megye, község vagy más, törvény által létesített valamely intézmény terhére kötelezően előír, vagy amelyeket ugyanazok ama célokra segély címen fordítanak, a Magyar Kultúrszövetséget aránylagos részesedés illeti, melynek felosztási kulcsát a megye, község vagy törvény által létesített valamely intézmény kötelékébe tartozó polgároknak összlétszáma és ugyanazon kötelékbe tartozó és a magyar nemzeti kataszterbe felvett polgárok aránya képezi. Ez az arány számszerű összegben állapítandó meg a magyar nemzeti kataszter adatai alapján.

141. cikk. Az 138-140. cikkekben felsoroltakon kívül a Magyar Kultúrszövetség feladatainak teljesítésére szolgálnak még a következő címeken való bevételek:

a) a magyar nemzeti kataszterbe felvett tagokra az állami globális adó után a Magyar Kultúrtaács által kivethető pótagó, mint kultúragó, melyet az áll. pénzügyi hatóságok közadók módjára behajtani kötelesek;

b) román állampolgárok részéről nyújtott önkéntes adományok, alapítványok vagy végrendelet útján juttatott örökségek, melyek értékre való tekintet nélkül mentesek állami engedélyezéstől;

d) a Magyar Kultúrtaács által engedélyezett nyilvános gyűjtések, melyek csupán az illetékes rendőrhatalósághoz bejelentés kötelezettsége alá esnek;

e) a Magyar Kultúrtaács által engedélyezett és rendezett tudományos, művészeti, irodalmi, műkedvelő vagy ismeretterjesztő előadások, hangversenyek vagy bárminő más társas összejövételek bevételei, melyek minden látványossági vagy egyéb adó alul mentesek;

f) az önkormányzati iskolák látogatásának mulasztásai folytán a tanulók szülőire kivetett, továbbá a 20. cikkben megjelölt bírságok, melyeket a pénzügyi hatóságok a Magyar Kultúrszövetség javára közadók módjára hajtának be;

g) mindazon ingatlanok jövedelmei, melyek az erdélyi agrártörvényre hivatkozással az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó községekhez és városokhoz „nemzeti kultúrházak” és „sportterületek” címén magyar nemzetiségű polgároktól kisajátítottak, és amelyek jelen törvény alapján a Magyar Kultúrszövetség tulajdonába és birtoklásába átadatnak;

h) a magyar nemzeti kataszterbe felvett iparostanoncok után az iparosok terhére fizetendő heti járulékok;

i) az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó községekben és városokban magyar előadású színházak koncessziójából eredő jövedelmek;

j) ugyanazon helységekből a mozgósínházak koncessziójából eredő jövedelmek;

k) a saját vagyonból szerzett jövedelmek.

142. cikk. A Magyar Kultúrtaács a 138–141. cikkek szerint az önkormányzat feladatainak teljesítésére szolgáló bevételeknek felhasználása, illetve felosztása felöl belátása szerint intézkedik. A közokt. miniszter azonban az állam főfelügyeleti joga alapján ellenőrizheti, hogy a Magyar Kultúrszövetség a bevételeket kizárólag a jelen törvényben meghatározott feladatok teljesítésére fordítsa, mely célra az előző év bevételeinek esetleges maradványai is bármikor felhasználhatók.

A Magyar Kultúrtaács a közvetlen vezetése és igazgatása alatt álló tanintézetek (59. cikk a, b, c, d pontjai) tanerőinek az államiakéval egyenlő javadalmazást biztosít.

XI. Cím

Külön rendelkezések az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó községekben vagy városokban levő és a jelen törvény hatálya alá eső felekezeti iskolákra vonatkozólag

148. cikk. Az Alba-Iuliai (Gyulafehérvári) Rom. Kat. Egyházmegye, az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület és az Unitárius Egyház püspökségei mint egyházi főhatóságok, illetve az ezek alá tartozó egyházi intézmények által fenntartott vagy létesítendő magyar tannyelvű iskolák közül azok, melyeket az illetékes egyházi főhatóság hozzájárulásával a Magyar Kultúrtaács magyar jellegűeknek elismer, illetve jelen törvényben szabályozott önkormányzat hatálya alá átvesz, ezen egyházak ősi iskolai autonómiáinak és ezen iskolák felekezeti jellegének fenntartása mellett a jelen törvény hatálya alá tartoznak az alábbi 144–165. cikkekben foglalt kiegészítő, illetve eltérő rendelkezések szerint. Ezen iskolák a felekezeti jellegén kívül magyar jelleggel is bírnak, és ezt

címükben, felirataikban és pecsétjükön az állam nyelvén kívül magyar nyelven is a „magyar autonóm” jelzővel feltüntetik.

144. cikk. A közokt. minisztérium az állami főfelügyeleti jog körébe eső iskolai ügyekben (I. Rész IX. Cím) az egyházi főhatóságokkal levelez. Az ezek alá tartozó iskoláktól közvetlenül csak statisztikai adatokat kérhet. A közoktatásügyi miniszter az állami főfelügyeleti jog alapján (42. cikk) az ellenőrző látogatásokról (51. cikk) észrevételeit az egyházi főhatóság útján teszi meg, de ezt a Magyar Kultúrtaácssal is egyidejűleg közli.

145. cikk. Az állam a jelen törvény összes rendelkezéseinek megtartására vonatkozó ellenőrzési jogot – a közoktatásügyi minisztérium által közvetlenül gyakorlandó állami főfelügyeleti jogok kivételével (I. Rész IX. Cím) – a jelen törvény által az ennek hatálya alá tartozó felekezeti iskolákra nézve a Magyar Kultúrtaácsra ruházza át, mely képviselője útján ezen iskolákat bármikor meglátogathatja és a jelen törvény rendelkezéseinek, valamint az érvényben levő szabályzatoknak megtartásáról, az iskolák működéséről és az oktatás eredményéről meggyőződést szerezhet. A felveendő jegyzőkönyvre a tanár- vagy tanítótestület észrevételeit megteheti, és azok együttesen terjesztetnek a Magyar Kultúrtaács elbírálása elé. A 155. cikkben megjelölt intézetek csupán közegészségügyi szempontból tartoznak a Magyar Kultúrtaács felügyelete és ellenőrzése alá.

146. cikk. A Magyar Kultúrtaács és az egyházi főhatóságoknak képviselőiből alakítandó bizottság a jelen törvényben foglalt rendelkezések alapján részletes Hatásköri Szabályzatba foglalja össze a törvény hatálya alá tartozó felekezeti iskolákra nézve a Magyar Kultúrtaács felügyeleti és ellenőrző jogkörét, s azt a közoktatásügyi miniszter hitelesítő záradékkal ellátva a Magyar Kultúrtaácsnak és az egyházi főhatóságoknak kiadja. A Magyar Kultúrtaács ezen jogkör alapján az iskolák ügyeiben az egyházi főhatósággal levelez, statisztikai adatokat azonban közvetlenül az iskoláktól is kérhet.

147. cikk. Tanintézetek fejlesztését, más típusú iskolává átváltoztatását az egyházi főhatóság a Magyar Kultúrtaács beleegyezésével határozhatja el.

Az egyházi főhatóság azonban bármely tan- vagy nevelőintézeteket megszüntethet, de azt a Magyar Kultúrtaácsnak azonnal bejelenteni köteles.

148. cikk. Iskolákba való felvételre azon tanulók, kik az iskolafenntartó egyház hívei közé tartoznak, a 82. cikkben megjelölt sorrendet megelőző elsőbbséggel bírnak.

149. cikk. Az egyházi főhatóságok a beírt tanulóktól külön iskolafenntartó díjakat szedhetnek.

150. cikk. A 87. cikkben körülírt jog az egyházi főhatóságot illeti meg.

151. cikk. Az iskolai mulasztásokért behajtandó bírságok (90. cikk) az egyházi főhatóságok rendelkezésére bocsáttatnak.

152. cikk. A 92, 93, 94, 98. cikkekben körülírt jogkör az egyházi főhatóságokat illeti meg. A 93. cikkben felsorolt szabályzatokat az egyházi főhatóság a Magyar Kultúrtaácsnak bemutatni köteles.

153. cikk. Tanerők kinevezését a képesítés igazolása mellett az egyházi főhatóság közökt. miniszternek a Magyar Kultúrtaács útján jelenti be. Tanerők javadalmazása a Magyar Kultúrtaács közvetlen önkormányzata alá tartozó hasonló iskolák tanerőinek javadalmazásával egyenlő kell legyen.

154. cikk. Az egyházi főhatóságok az iskolákba beírt tanulók anyakönyvi lapjainak másolatait a Magyar Kultúrtaácshoz a beíratások lezárása után 30 nap alatt megküldeni kötelesek.

155. cikk. Az egyházi főhatóságok tanintézetekkel kapcsolatos nevelőintézeteket, internátusokat minden engedély nélkül létesíthetnek, s csupán ezen intézmények szabályzatát kötelesek a közoktatásügyi miniszternek beterjeszteni, ki az állam főfelügyeleti jogát csak az állambiztonság és a közérkölcsök megvédeése szempontjából gyakorolhatja.

156. cikk. Az egyházi főhatóság az iskolai vizsgák idejét a Magyar Kultúrtaács útján jelenti be a közökt. miniszternek (99, 102. cikkek).

157. cikk. Mindennemű vizsgákon az elnöklés joga az egyházi főhatóság képviselőjét illeti meg. A Magyar Kultúrigazgatóság bármely vizsgára ellenőrző közeget küldhet ki. Az érettségi (baccalaureatusi) vizsgákon ugyanazon jogok illetik meg, mint a 102. cikk a, b, c. pontjai értelmében a kormányképviselőt. Tapasztalatairól a Magyar Kultúrtaácsnak tesz jelentést.

158. cikk. A 103. cikkben megjelölt jog az egyházi főhatóság hatáskörébe tartozik.

159. cikk. A magyar nyelv és irodalom és a magyar történelem, valamint a szülőföld története mint kötelező tantárgyak (116. cikk) tantervét és tankönyveit a Magyar Kultúrtaács engedélyezi.

160. cikk. A 118. cikk első bekezdésében meghatározott jogkör az egyházi főhatóságot illeti meg, az erre vonatkozó felterjesztést azonban a Magyar Kultúrtaács útján nyújtják be a közökt. miniszterhez.

161. cikk. Az egyházi főhatóságok a tanrendszer, tanmenet és tanügyi igazgatás lehetőleg egységes elvek szerint való szabályozása és a tankönyv-, valamint tanszer-szükséglet előnyösebb beszerzése céljából felekezeti közötti megállapodásokat létesíthetnek, és együttesen felírhatnak a közökt. miniszterhez a közvetlen állami főfelügyeleti jog körébe tartozó (I. Rész IX. Cím) ügyekben.

162. cikk. A hittan tantervét kizárólag az egyházi főhatóság állapítja meg és engedélyezi a tankönyveket. Az egyházi főhatóságok azonban különös gondot kötelesek fordítani arra, hogy a hitoktatás a más vallású tanulókkal szemben a nemzeti együttérzés hátrányára ne keltsen fel elválasztó hatásokat.

163. cikk. Az egyházi főhatóságok, illetve iskolák bárminő, akár külföldi hittestvérektől származó adományt is minden engedély nélkül elfogadhatnak. Az egyházi főhatóságok iskolai célokra egyházi adót is vethetnek ki híveikre, melyet megkeresésükre az állami közegek közadók módjára hajtanak be.

164. cikk. A Magyar Kultúrtaács a 138, 140, és 141. cikkek szerint megillető bevételekből a jelen cím alá tartozó tanintézeteket és esetleg az azokkal kapcsolatos nevelőintézeteket is segélyben részesíti, melynek mérvét saját maga állapítja meg.

165. cikk. Azon felekezeti iskolák, melyeket a Magyar Kultúrtaács magyar jellegűeknek el nem ismer, illetve a jelen törvényben szabályozott önkormányzat hatálya alá át nem vesz, vagy azt az elismerést bármikor visszavonja, a magánoktatási törvény rendelkezései alá esnek, úgyszintén azon iskolák is, melyeket az egyházi főhatóság egyoldalú elhatározással a jelen törvény hatálya alól kivesz, amit a Magyar Kultúrtaácsnak valamely iskolai év kezdete előtt legalább 3 hónappal bejelenteni köteles.

III. Rész

A Magyar Kultúrtaövetség általános közművelődési és jóléti feladatai

166. cikk. A Magyar Kultúrtaövetségnek a szoros értelemben vett oktatási és nevelési feladatokon kívül a magyar nemzeti közművelődés és közjólét feladatainak teljesítése is hatáskörébe tartozik, és e célból magyar jellegű

a) közművelődési egyesületek, olvasó- és gazdakörök, ifjúsági egyesületek, dalárdák és ezek szövetségeinek létesítése, támogatása;

b) tudományos és irodalmi egyesületek létesítése, a tudomány és nemzeti jellegű szépirodalom támogatása, vándor előadási ciklusok, felolvasások, népszerűsítő tanfolyamok, szabad líceumok rendezése és erre irányuló más tevékenységeknek támogatása;

c) tudományos és népkönyvtárak létesítése, fejlesztése, magyar könyvkiadó vállalatok és magyar népművelő folyóiratok támogatása a román állam által lefoglalt vagy a trianoni békeszerződés értelmében az állam birtokába jutott magyar könyvtárak és magyar történelmi jellegű levéltári anyag átvétele és azoknak magyar közművelődési célokra való felhasználása;

d) magyar jellegű történelmi és kulturális emlékeknek megőrzése, etnográfiai gyűjtések, történelmi és ismeretterjesztő előadások rendezése, muzeális intézmények létesítése és a meglevő intézmények fejlesztése;

e) képző- és szépművészetek és ezek célját szolgáló művészeti társulatok, műpártoló egyesületek támogatása, művészeti iskolák létesítése, fejlesztése, kiállítások, tárlatok rendezése, művészeti kiadványok segítése;

f) a magyar zene kultuszának és azt pártoló intézményeknek támogatása;

g) tudományos, szépirodalmi, történelmi, művészi és egyéb közművelődési, valamint szakirányú kiképzésre ösztöndíjak és segélyek nyújtása;

h) a magyar színészet nemzeti és művészi színvonalának biztosítása, magyar előadású színházak koncessziójának engedélyezése;

i) közjóléti és humanitárius intézmények létesítése vagy támogatása, szociális segítő irodák fenntartása;

- j) gyógypedagógiai intézmények létesítése, fejlesztése;
 - k) a magyar egyházak karitatív tevékenységének támogatása;
 - l) munkaképtelen vagy elaggott szegények részére segélyezési akciók és jóléti intézmények szervezése és támogatása, magyar jellegű munkásszervezetek létesítése, támogatása;
 - m) sportegyesületek, cserkészcsapatok szervezése, támogatása.
167. cikk. A 166. cikkben felsorolt magyar közművelődési és jóléti feladatok teljesítésére szolgáló összes intézmények szervezése, engedélyezése, vezetése, igazgatása és felügyelete a Magyar Kultúrszövetség jogkörébe tartozik. A jogi személyekről szóló törvény (Monitorul Oficial évi száma) értelmében az egyesületek jogi személyiségének bejegyzését a Magyar Kultúrtaács megkeresése alapján az illetékes törvényszék eszközli, mely azt csupán az alakszerűség követelményei szempontjából vizsgálhatja felül.
168. cikk. A Magyar Kultúrtaács megalakulásától (24. cikk) számított 3 hónapon belül a kormány 5 tagú vegyes bizottságot nevez ki, melyből kettőt a Magyar Kultúrtaács jelöl, és ezen bizottság felülvizsgálja az állam által lefoglalt magyar jellegű közművelődési intézmények vagyonának keletkezését. A kormány azon vagyontokat, melyeket a magyar társadalom áldozatkészsége magyar közművelődési vagy magyar jóléti célokra létesített, eredeti céljaikra visszaadja.
169. cikk. A 166, 167. cikkeken foglalt rendelkezések külön törvény által részletes szabályozást nyernek.

IV. RÉSZ

Vegyes és átmeneti rendelkezések

ÁLTALÁNOS INDOKLÁS

Az 1918. december 1-i gyulafehérvári határozatok

A Romániához csatolt volt magyarországi területeken lakó kisebbségek részére „teljes nemzeti szabadság”-ot ígérő gyulafehérvári határozatokat az 1918. december 11-én 3631 szám alatt kelt Decret lege hirdette ki, melynek azonban csak a csatolt területek egyesülését proklamáló részét iktatta törvénybe a román parlament által elfogadott és a Monitorul Oficial 1920. évi január 1-én Legea de Unire cím alatt közzétett törvény. A gyulafehérvári határozatoknak a kisebbségekre vonatkozó III. szakasza törvénybe sem lett iktatva, bár Románia kormánya a gyulafehérvári határozatokat az 1919. év folyamán a világ közvéleménye s főleg Párisban a békeszerződések előkészítése során az „Új államok Bizottsága” előtt felhasználta a csatolt területek megszerzésének biztosítására.

Maniu, az erdélyi román nemzeti párt vezére 1921. év június 1-én a képviselőházban a gyulafehérvári határozatokat csupán „erkölcsi kötelezettség”-nek nevezte

(Desbaterile deputaţilor 1695. lap), 1924. május 24-én Bucureşti-ben a kisebbségi problémáról tartott előadásában (*Politica externa a Romaniei* c. kiadvány Bucureşti 1924) pedig arra hivatkozott, hogy a gyulafehérvári határozatok csupán kívánalmat fejeznek ki az új alkotmány felépítésére, azonban ezen „kívánalmakat” sem hangoztatta az alkotmány 1923. évi parlamenti tárgyalása során. Brătianu Jonel miniszterelnök 1925. évben a szenátusban így nyilatkozott: „Folyton azt emlegetik, hogy a gyulafehérvári határozatok az alkotmány felett állanak. Ezt tévedések elkerülése végett egyszer s mindenkorra tisztázni kell: a román állam, a román nemzet integritása nem Gyulafehérvár eredménye. Gyulafehérvár kétségkívül fontos manifesztáció az egyesülés történetében, de az alap, a valóság, mely megteremtette ezt az integritást: a szövetségi szerződés (az 1916. évi londoni egyezmény), amelyet nyolcszázezer katona vére pecsételt meg.”

Az 1919. évi dec. 9-iki párisi kisebbségi szerződés

A Szövetséges és Társult Főhatalmak és Románia között Párisban 1919. év december 9-én a romániai kisebbségek védelmére szerződés jött létre, s annak 11. cikke szerint „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász községeknek a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen”. Ezen szerződést Vaida-Voievod miniszterelnök csak a Főhatalmak 1919. év nov. 15-iki jegyzéke után írta alá, mely közölte, hogy a szerződés aláírásának megtagadása esetén nem támogatják Románia területi igényeit a békekonferencián. A trianoni békeszerződés 47. cikkeiben pedig Románia, arra való tekintettel, hogy az 1919. dec. 9-iki szerződést még akkor nem ratifikálta, – elismerte, hogy a kisebbségek védelmére a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal külön szerződést kötött.

A képviselőházban 1919. dec. 17-én Vintilla Brătianu a liberális párt nevében ugyan, de az egész képviselőház általános helyeslése mellett a Vaida-kormány által nyolc nappal előbb már aláírt kisebbségi szerződésre hivatkozással a következő kijelentést tette: „a kisebbségek ne higgyék, hogy privilegizált elbánásra lehet igényük” (Desbaterile Deputaţilor 1923. 1282. lap), mely álláspont már akkor a nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségek megtagadását jelentette. A román parlament mégis hosszas vonakodás után a kisebbségi szerződést 1920. év augusztus 30-án ratifikálni volt kénytelen, és a törvénybe iktatott szerződést a Monitorul Oficial 1920. évi 140. száma kihirdette.

Az új alkotmány

Az Institutul Social Român az új alkotmány irányelve tekintetében véleménynyilvánításra 23 tudóst és államférfiút kért fel, akik mindnyájan a „nemzeti állam” kizárólagosa eszményét és uralmát hangoztatták, amely nem tűr meg más nemzetségek részére „külön” jogokat. Néhányan közülük igyekeztek a kisebbségi probléma jelentőségére is a román közvélemény figyelmét felhívni, de ezeknek a megoldásra vonatkozó javaslatai sem voltak tekintettel a kisebbségi szerződésben vállalt kötele-

zettségekre. Bratu Traian jassy-i egyet. tanár, a szenátus volt elnöke csupán azt hirdette, hogy „számolni kell a kisebbségek létevel”. Boila Romulus egyet. tanár, a szenátus volt alelnöke azt kívánta, hogy az új alkotmány egyik alapelve legyen a kisebbségek anyanyelvnek érvényesülése vallási és nevelési, társadalmi és gazdasági téren, mely elv elismerésével „többet adnánk, mint amit a kisebbségi szerződés Románia kötelességévé tesz, ... nem akarjuk azonban a kisebbségeket jogi személyiséggel felruházni”. Stere Constantin az ő alkotmánytervezetében csak annak biztosítását követelte, hogy a kisebbségekhez tartozó román állampolgárok „közösségeket” (comunități) szervezhessenek művelődési, emberbaráti és más intézmények létesítése céljából, ami csupán kisebbségi jellegű egyesületi jogot jelent. Maniu, ki akkor az erdélyi román nemzeti párt vezére volt, és akit az Institutul Social Român az alkotmányjavaslat közzététele előtt csaknem már egy évvel előbb felkért véleménynyilvánításra, nem tett eleget a felhívásnak, hanem csak az alkotmány megszavazása után, 1924. év május 11-én Bukarestben tartott előadásában ismertette álláspontját, melyet egész terjedelmében az említett Társaság Politica externă a României című kötetben *A kisebbségek problémája* cím alatt közzétett.

Maniu azt hangoztatta, hogy bár Románia lakosságának 26%-a a kisebbségekhez tartozik, az mégsem poliglott jellegű, hanem egységes nemzeti állam, de a kisebbségi probléma mégis az emberi jogok, közérdek és belátás kérdése, melynek megoldását a kisebbségi szerződés is az állam kötelességévé tette. Ez alapon biztosítandó a kisebbségek részére az egyházak autonómiája s joguk arra, hogy iskolákat tarthassanak fenn saját anyanyelvükön való tanítással, úgyszintén választhassa mindenki az állami oktatásban szabadon az iskolát, melyet látogatni, és a nyelvet, amelyen tanulni akar. Ezenkívül jogosnak hirdette a kisebbségi nyelvek használatát a közigazgatásban és bíróságok előtt, a geográfiai elterjedettségnek megfelelően. A székelységre vonatkozóan azon felfogását juttatta kifejezésre, hogy nemzetpolitikai, közigazgatási és bíraskodási autonómia lehetetlenség területi autonómia nélkül, ez pedig csak legyengülést jelentene a székelység részére, melynek aránylagos lélekszáma csekély és a többi magyarságtól annyira el van különülve, hogy autonómiát maga sem kíván.

Az erdélyi román nemzeti párt a javaslat parlamenti tárgyalása során semmiféle előterjesztést nem tett az alkotmány tervezetére, amely teljesen mellőzte az 1919. évi dec. 9-iki párisi szerződés rendelkezéseinek felvételét. A liberális párt nevében Brătianu Vintilla örömét fejezte ki a felett, hogy az 1919. évi dec. 9-iki párisi kisebbségi szerződés rendelkezései semmibe vették, mert azok az egységes román nemzeti jelleggel összeférhetetlenek. A Magyar Párt nevében Sándor József képviselő követelte a nemzetközi szerződés rendelkezéseinek az alkotmányba iktatását, melyet azonban a „fegyveres győzelem gondolatára támaszkodó parlament” teljesen mellőzött. A javaslat vitájában azután csak a szászok vettek részt, de hiába tiltakoztak a nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségek megsértése ellen. Mărzescu igazság-ügyminiszter kijelentette, hogy „a kisebbségek nem képeznek a román nemzettől különböző egységeket. Az egységes nemzeti államban egy nemzet van s ez: a román”.

(Desbaterile Deputaţilor 1923. ápr. 27.) Az alkotmány indokolása „idegenek”-nek (străini) nevezi azon román állampolgárokat, kik az etnikai eredet szempontjából nem román származásúak.

Már az alkotmány megszavazása előtt különböző törvények, miniszteri rendeletek és hatósági intézkedések – teljes ellentétben az 1919. évi dec. 9-iki párizsi szerződés rendelkezéseivel, céljával és szellemével – nemcsak semmibe vették ama szerződés szerint „a szabadság és igazságosság” érdekében a kisebbségek javára vállalt kötelezettségeket, hanem különösen a magyar kisebbséggel szemben a gazdasági és kulturális visszaszorítás célját soha el sem képzelt eszközökkel valósították meg.

Kulturális téren az oktatásügy politikai céltudatosságának körvonalait az Anghelescu közokt. miniszter által képviselt irányelv szabta meg, amely a magyar egyházak ősi iskolai autonómiáinak és iskoláinak elsorvasztásával, zaklatásával és a román tannyelvű állami iskolák románosító működésével igyekezett a magyar kisebbség kulturális fejlődését gátolni.

A „kultúrizona” életbeléptetése

A közoktatásügyi miniszter a Monitorul Oficial 1924. évi 94. számában 40.771 szám alatt kiadott rendeletben „a román oktatásnak a vegyes lakosságú zónákban való intenzívebbé tételére” kultúrzonát létesített, amely Erdélyben a székelyek által kompakt tömegekben lakott Csík, Háromszék, Maros és Udvarhely megyéket is magában foglalja. A rendelet a zóna területén működő és elsősorban a Regátból származó állami tanszemélyzet részére „iskolai és iskolán kívüli működéséért” 50%-os fizetési többletet állapított meg. A kultúrzonát a Monitorul Oficial 1924. évi június 25-iki 101. számában „az állami elemi oktatásról” kihirdetett törvény is fenntartotta. A törvényjavaslat indokolása szerint a kultúrizona „előnyöket nyújt a kiváló tanítónak az ország határszélein és azon három megyében, Csík, Udvarhely és Háromszék, ahol nagyobb szükség van a nemzeti és kulturális munkára”. (Desbaterile Senatului 1924. június 6-i ülés 69. szám 1331. lap). A középiskolai törvény indokolása pedig az állami tanárok 50%-os fizetési többlete és egyéb kedvezmények költségvetési biztosítása céljából azt hangoztatja, hogy azon tanárok részére, „akik az ország határszélein, valamint Csík, Udvarhely, Háromszék és Maros megyékben szolgálnak és nem ezen területekről származnak, – ahol nemzeti munkára nagy szükség van”, a kultúrizona anyagi előnyeit kell nyújtani. Még Policarp Betianu besszarábiai román képviselő is a javaslat tárgyalása során azon kijelentést tette, hogy „a cárok idejében volt ilyen intézkedés, amikor azok a tanítók, akiket Szibériába küldtek, előnyöket élveztek. De Besszarábia nincs Szibériában”. (Desbaterile Deputaţilor 1924)

A kultúrzonába esik a volt magyarországi elcsatolt terület magyar lakosságának 66,4%-a, és ahhoz tartoznak a székely megyék is, bár az 1919. év dec. 9-iki párizsi szerződés a székelyek részére iskolai önkormányzatot ígért. A kultúrzonába kinevezett vagy áthelyezett tanítók nagy tömege a magyar nyelvet nem érti és így eredményes tanításra képtelen.

Az állami elemi iskolai törvény

Az 1924. [évi] törvény XIII. fejezetének rendelkezései szerint az állami elemi iskolák és óvodák építésének és fenntartásának összes kiadásait a tanszemélyzet fizetésének kivételével a politikai községek kötelesek viselni, ami a kisebbségekre azt a súlyos kötelezettséget jelenti, hogy a saját felekezeti iskoláin kívül az állami elemi iskolák terheit is viselni tartoznak. Ez a törvény azt a rendelkezést sem tartalmazza, melyet az 1919. évi dec. 9-iki párisi szerződés X. cikke az állami iskolák tannyelvére vonatkozóan kikötött azon területekre nézve, hogy a kisebbségek jelentékeny arányban laknak. A törvény 7. cikke szerint „a nem román lakosságú községekben a közoktatásügyi minisztérium az illető lakosság anyanyelvének megfelelő tannyelvű iskolákat fog létesíteni azon arányban, mint a román községekben is. Ezen iskolákban azonban kötelező lesz a román nyelv tanítása a szabályzat által megállapított óraszámokban”. Ezen, az 1919. dec. 9-iki párisi kisebbségi szerződés 10. cikkében is kikötött % – rendelkezést azonban sehol végre nem hajtották. Számtalan olyan községben is, hol a magyar lakosság 70–100%-ot tesz ki, teljesen román nyelvű a tanítás, s ezért hosszú évek óta magyar gyermekek tömegei nőnek fel a legelemibb ismeretek megszerzése nélkül, ami visszaveti népünket a fejlődésben és gátolja az ifjú nemzedék szellemi érvényesülését. Ez a tudatos rendszer az analfabetizmus felé viszi a magyar kisebbséghez tartozó gyermekeket, s lehetetlenné teszi a saját fajuk történelmének és kulturális hagyományainak megismerését is, hogy jancsárokká nevelhesse őket. Még a saját anyanyelvükön írni és olvasni sem tanulnak meg számos állami iskolában. Az erdélyi magyar egyházak által 1925. évben a Nemzetek Szövetségéhez benyújtott petícióra azonban a kormány a következő kijelentéseket tette (*Observations du gouvernement roumain ' la pétition supplémentaire des églises reformée, unitaire et catolique de Transylvanie...*, Société des nations Genève, le 3 decembrie 1925 Nr. 41/48.067/1481/: „a román államot az az elv vezérli, hogy minden polgára részére biztosítsák az anyanyelven való tanítás” (15. lap), minden kategóriájú iskolákat tart fenn, melyekben a tanítás az illető kisebbség nyelvén folyik” (152. lap); „a román kormány minden magyar községben megtartotta a magyar tanítási nyelvet” (11. lap).

A magánoktatási törvény

Anghelescu közokt. miniszter 1923. év szept. 23-án 100 088 sz. és szept. 25-én 100 090 szám alatt kiadott rendeletei az összes kisebbségi iskolákban a román nemzeti tantárgyaknak román nyelven való tanítását, ugyanezen tárgyakból a tanároknak és tanítóknak vizsgáztatását írták elő, megtiltották más felekezetű tanulók felvételét, mely rendelkezések ellen az erdélyi magyar egyházi főhatóságoknak 1923. dec. 27-én Kolozsvárt tartott értekezlete összefoglalta és a kormány elé tárta észrevételeit anélkül, hogy eredményt ért volna el.

„A Magánoktatásról” szóló 1925. évi törvény a magyar egyházakat megfosztotta a magyar imperium alatt évszázadokon át biztosított iskolai autonómiától, a felekezeti iskolákat magániskolákká fokozta le, törvényesítette a rendeleti úton előbb beveze-

tett kettős tanítási nyelvet, az iskolák létesítését és nyilvánossági jogát diszcrecionális engedélyektől tette függővé, és teret nyitott ezen iskolák elsorvasztására irányuló zaklatásoknak. A Magyar Párt parlamenti képviselői hiába hivatkoztak azon kötelezettségekre, melyeket az állam az 1919. évi dec. 9-iki kisebbségi szerződés 9–11. cikkeiben vállalt. A törvény, melynek rendelkezéseit N. Costăchescu szenátor, később közoktatásügyi miniszter 1925. május 15-én a szenátusban „drasztikus rendszabályok”-nak nevezte (Desbaterile Senatului 1925 No. 85.), azon iskolapolitikai irányt valósította meg, melyet Popa–Lisseanu volt közoktatásügyi államtitkár 1925. évben a *Felekezeti iskolák államosítása* c. cikkében (Revista Generală al învățământului c. folyóirat) hirdetett: „Azt halljuk, hogy a román nemzeti iskolák nagy szolgálatot tettek nemzetünknek Erdélyben. Senki sem tagadja ezt, de éppen azért, mert ezeket a szolgálatokat tették, kell őket megsemmisíteni.” A felekezeti iskolák a mellett, hogy oktatásban részesítették az ifúságot, lelkükbe oltották a gyűlöletet az iránt az állam iránt, amelyben éltek... A felekezeti iskolák létjogosultsága már megszűnt. Nincs szükségünk idegen nemzetiségek citadelláira nemzeti államunk közepette.” Ez a kitűzött cél eredményezte a felekezeti iskolák lealázó helyzetét és szakadatlan zaklatásait és ezen iskolák fenntartására az 1919. évi dec. 9-iki párisi kisebbségi szerződés 10. cikke értelmében az állami költségvetésből a kikötött „mértányos rész” következetes megtagadását.

Erdélyi románok követelése a múltban

Az iskolapolitikának az az iránya, melyet az imperiumváltozás után a csatolt volt magyarországi területeken törvények, rendeletek és intézkedések megvalósítottak, teljes ellentétben áll azon követelésekkel, melyeket az erdélyi románok a magyar imperium alatt a nemzetiségek békés együttélésének feltételeképpen kitartó állhatatossággal hangoztattak.

Már a XVIII. század közepén Micu-Klein Innocentius balázsfalvi gör. kat. püspök a román nép részére nemzeti egyenjogúságot követelt Mária Theresia királynőtől, úgyszintén 1791-ben Darabont nagyváradi gör. kat. püspök által benyújtott, Adamovici szebeni gör. kel. és Bob balázsfalvi gör. kat. püspökök által támogatott *Supplex Libellus Valachorum* című emlékirat is II. Lipóttól.

Az 1841. évi erdélyi országgyűlés elé Leményi balázsfalvi gör. kat. püspök és Moga nagyszebeni gör. kel. püspök által benyújtott kérvény a századokon át hatályban volt erdélyi törvények megváltoztatását sürgette a román nép javára.

1848-ban Bărnuțiu proklamatiója a román népnek mint politikai nemzetnek elismerését követelte. Az 1848. év május 15-én Balázsfalván tartott román nemzetgyűlés határozata az erdélyi alkotmány gyökeres megváltoztatását igénylő politikai programot fogadott le, és Bărnuțiu irányítása szerint Magyarország és Erdély uniója ellen is ünnepélyesen tiltakozott. Șaguna nagyszebeni gör. kel. püspök 1848. aug. 3-án az erdélyi országgyűlés unióbizottsága előtt a már megszavazott uniótörvényt sem ismerte el, és később nyílt programmal hirdette az egyenjogú nemzetiségek föderációjának

megvalósítását. Az 1849. év márc. 5-iki román memorandum is az erdélyi románság részére a nemzeti egyenjogúság elve alapján támasztott igényeket. Az erdélyi románok tehát a nemzetegység mint jogi személy elismerését tartották azon megoldásnak, mely az együttlakó népek között békességet teremtet.

Az 1863. évi szebeni LANDTAG gyűlésein az erdélyi románok nevében Alexandru Aldulean az összes erdélyi népeknek egymás irányába teljes egyenjogúságot és ennek megvalósítása érdekében független Erdélyt követelt, „minthogy csak ebben és ennek alapján lehet szó politikai nemzetekről”. Az 1863. év szept. 3-iki gyűlésen Barițiu hivatkozott arra, hogy „a nemzeti nyelv kimívelése és ennek számára a legtágabb hatáskör kijelölése és elismerése az ifjúságnak nemzedékről nemzedékre a legtisztább erkölcsiségben és fegyelemben felnevelése ... azok a tényezők, melyek nagyobb és kisebb nemzeteket elkorcsosulástól, elaljasodástól, elenyészéstől megmenthetnek... Ha legkisebb ürügyet adunk arra, hogy elmondhassák rólunk, hogy másokat törvényes jogaikból ki akarunk zárni, akkor bizonyosan az európai közvélemény méltó átkának tennők ki magunkat”. Az ezen irányítás hatása alatt megszavazott javaslatok gyökeres változtatást céloztak a román közjog helyzetében és a román iskolák érdekében.

A Landtagot feloszlató és az erdélyi országgyűlést 1865. nov. 14-re összehívó császári elhatározás ellen is a Balázsfalvára Soluțiu gör. kat. érsek által összehívott értekezlet tiltakozott, mert csorbító tendenciákat látott az 1863. évi szebeni Landtag határozataival szemben. Șaguna gör. kel. püspök ezen erdélyi országgyűlés határozata ellen a románok nevében az uralkodóházhoz külön felirat felterjesztését jelentette be.

Az 1867. évi pesti országgyűlésre megválasztott magyarországi román képviselők közül 14 erdélyi román képviselő külön programot alkotott Erdélynek olyan autonómiaja érdekében, amely törvényhozó joggal felruházandó tartománygyűlést követelt a nemzeti egyenjogúság biztosítása céljából, melynek eléréseért folytatandó küzdelem állandóságát hirdette a Tordán az erdélyi románság részére dr. Ioan Rațiu a koronázás után az unió végrehajtására kinevezett királyi biztos előtt is.

Az 1868. évi 44. törvénycikk előkészítésére kiküldött bizottság tárgyalásai során az összes nemzetiségi és ezek között a román képviselők külön törvényjavaslatot is terjesztettek be a nemzetiségek politikai, nyelvi és nemzeti egyenjogúsága elismertetése céljából. A javaslat az iskolaügyre vonatkozóan követelte annak a jognak törvénybe iktatását, hogy „mindenik nemzet összességében” a nemzeti művelődés céljából szervesen egyesülhessen, megalakíthassa és szervezhessen képviseletét, létesíthessen szabadon iskolákat a szellemi és anyagi művelődés, úgymint a műveltség, tudomány, szépirodalom, művészet és népgazdaság fejlesztésére, s mindezekben a nemzeti nyelv legyen az oktatási nyelv, a saját nemzeti történelem kötelező tanítása mellett. Azon jognak biztosítását is kívánták, hogy az egyházi és iskolai hatóságok és intézetek úgy egymás között, mint a kormány és az illetékes hatóságok előtt, saját nemzeti nyelvüket használhassák. Az állami népközép- és főiskolákban pedig „a tetemesen képviselt nemzetiség” nyelve tannyelvül állapíttassék meg.

Az 1869. évi márc. 8-iki szerdahelyi értekezleten az erdélyi románok passzivitást proklamáltak az előző évi törvényjavaslatuk elutasítása miatt.

1872. júl. 3-án Balázsfalván részletes memorandumba foglalták követeléseiket az Erdély unójára vonatkozó törvény revíziója és a nemzetiségek teljes egyenjogúsága alapján a magyar állam igazgatási, bíraskodási és iskolai rendszerének teljes megváltoztatása érdekében.

Az 1881. év május 12-re Szebenbe összehívott román nemzeti értekezlet a román nemzeti követeléseket részletes programba foglalta, és számos európai nyelvre lefordítva annak külföldi terjesztését határozta el.

Az 1892. év január havában Szebenben elfogadott memorandum „az oszthatatlan egységes magyar nemzet” fogalma ellen is tiltakozott, a nemzetiségek békés együttélésnek feltételül Erdély autonómiáját s ezen belül a teljes nemzeti egyenjogúságot jelölte meg.

A magyarországi nemzetiségeknek Budapestre 1895. aug. 10-re összehívott kongresszusa a magyar állam alkotmányát olyannak bírálta meg, mely „a más nyelvű népek létfeltételeit vonja el”.

Az 1905. jan. 10-én Szebenben tartott nemzeti konferencia a román népnek mint államalkotó nemzettestnek elismerését követelte az alkotmány gyökeres megváltoztatásával, és egyúttal az aktivitást határozta el. Az új országgyűlésen a nemzetiségi képviselők a trónbeszédre külön válaszfelirati javaslatot is nyújtottak be az 1881. évi program alapján

A volt magyarországi románok törekvéseinek ez a rövid felsorakoztatása azt bizonyítja, hogy a román nemzeti egység elérése után csak a múlt emléke maradt mindaz a program, melynek megvalósítását az erdélyi román nép a többféle faj által lakott Erdélyben a nemzeti viszályok megszüntetésére elengedhetetlennek hirdetett.

A szászok „kisebbségi joga” a régi Erdélyben

Erdély földjén különben a kisebbségi jog nemcsak eszmény, hanem valóságos nemzeti szabadság volt a szászok javára már 700 esztendővel a nemzeti önrendelkezési jogörve alatt folyt világháború előtt. Az 1224. évi királyi kiváltságlevél, az erdélyi Compillatae Constitutiones 3. és 4. része és a Leopold-féle diploma széles körű nemzeti autonómiát biztosítottak részükre. Az egymástól messze távol fekvő, de összefoglaló néven a Királyföld (Königsboden) joghatósága alá tartozó területeken a törvényhozó hatalommal bíró szász nemzetgyűlés mint országos nemzetet reprezentálta, mely a nemzeti akarat kinyilvánítását tartalmazó utasításokkal küldött képviselőket az erdélyi országgyűlésre és így vett részt Erdély közös törvényhozásában. Nemzetegységük külső kifejezésére külön címerük is volt. Autonóm szerveik saját anyanyelvükön gyakorolták a közigazgatást a saját soraikból választott tisztviselők által, melyek között a legfelsőbb méltóság, a szebeni gróf is csak választás útján juthatott betöltésre. Mindez lehetővé tette a régebbi hazájukból hozott ősi intézmények megtartását. Számarányukon messze felül részesültek a főkormányzéki hivatalok

betöltésénél is. Iskoláikat már az önálló erdélyi fejedelemség idejében a legszélesebb kultúraautonómiával maguk igazgatták és tanítottak azokban kizárólag saját nyelvükön. Kulturális célokra hatalmas értékű szász nemzeti vagyont létesítettek és kezeltek autonóm joggal, melyet gyarapított a szász öröklési jognak az a rendszere, hogy az utódok nélkül elhalt család hagyatéka a szász nemzet közös tulajdonává vált. A szászföldön (Királyföld) a királyi birtokadományzási jog nem érvényesült, és így más nemzethez tartozók ezúton birtokot nem szerezhettek. A szász városokban és falvakban az évszázadokon át fennállott céhrendszer a magyar iparosokat sem bocsátotta be a céh kötelékébe, és azokból azok letelepedési engedélyt sem nyerhettek. Saját nemzeti bíróságai gyakorolták az igazságszolgáltatást a saját nemzetgyűlésük által alkotott törvények, valamint statútumok és törvényerejű szokások alapján, amelyek 1582. évben egységes törvénykönyvbe foglalva és az erdélyi magyar fejedelem által szentesítve 1853. évig hatályban voltak.

Erdélyben nem új fogalom tehát a nemzeti autonómia. Erdély évszázadokkal ezelőtt elfogadott és megoltalmazott olyan kisebbségi jogrendszert, amely össze sem hasonlítható a Nemzetek Szövetségének „garanciája” alá helyezett 1919. évi dec. 9-iki párizsi kisebbségi szerződés „kisebbségvédelmi” rendelkezéseivel.

Kisebbségi jogok nemzetközi kötelezettségek nélkül

A világháború után több állam minden nemzetközi kötelezettségre, sőt kölcsönösségre való tekintet nélkül is csupán méltányosságból a kisebbségi nemzet kulturális érdekeinek biztosítását államérdeknek ismerte fel és saját elhatározásából szabályozta azt.

A Dániához csatolt észak-schleswigi német lakosságra vonatkozóan a versailles-i békeszerződés nem tartalmazott semmiféle rendelkezést a kisebbségi védelemre nézve. Mégis az 1923. évi május 1-én kelt törvény biztosította az állami népiskolákban a német gyermekeknek kizárólag anyanyelvükön való oktatását és tekintélyes anyagi segítséget is mindazon községeknek, melyek német nyelvű iskolát létesítenek. A törvény rendelkezéseinek tiszteletben tartása oly gondos ellenőrzésben részesül, hogy az észak-schleswigi német lakosság, mely az 1921. évi febr. 1-én megejtett népszámlálás szerint 163 622 lélekszámot tett ki, alig vette igénybe a magániskolák létesítésének jogát. Az 1920. jún. 30-án kelt törvény alapján pedig az állami középiskolákban is német tannyelvű osztályok rendszeresítették.

A porosz államminisztérium 1926. febr. 9-én és 1928. nov. 20-án kelt rendeleteivel a dán kisebbség oktatásügyére nézve szintén önként lényeges intézkedéseket tett.

Németország és Lengyelország között Felső-Sziléziára vonatkozóan Genfben 1922. május 15-én létrejött egyezmény III. része a kisebbségek kölcsönös védelmére számos rendelkezést foglal magában, melynek 97–133. cikkei a kisebbségi oktatásügyet szabályozzák.

A porosz államminisztériumnak 1928. nov. 20-án 13 696 sz. alatt kiadott rendelete az előbb említett egyezmény hatálya alá nem tartozó lengyel kisebbségi polgárok ré-

szére az anyanyelven való tanulást, továbbá az állami iskolákban a lengyel magániskolák részére helyiségek átadását és ez utóbbiak részére államsegély rendszeresítését biztosította. A rendelet indokolása csupán e három szóból áll: „ez az igazságosság”.

Észtország pedig minden nemzetközi kötelezettség nélkül 1925. évben életbe léptette a német kisebbség részére a legtökéletesebb kultúraautonómiát, mely a német kisebbség oktatás- és nevelésügyét annak mint nemzetegységnek választott képviselőjére ruházta át.

Nemzetszuverenitás és a kisebbségek

Románia azonban nem váltotta valóra azon kötelezettségeket sem, melyeket az 1919. évi dec. 9-iki párisi kisebbségi szerződés bevezető szavai szerint arra való tekintettel vállalt, hogy „nagy mérvű területi gyarapodáshoz jutott”.

Ezek a kötelezettségek pedig a világháborút követő atmoszférában keletkeztek, mely nem volt alkalmas arra, hogy a nemzeti létfeltételeket megnyugtató mértékben biztosítsa, hanem csupán elengedhetetlen minimumot kötött ki az elcsatolt kisebbségek részére. Azóta a nemzeti viszályok kiegyenlítésére törekvő küzdelmek világszerte a korlátozás lehetőségét keresik a többségi eszme túlzásaival szemben. A burkolt háborút, mely a békeszerződések óta főleg a más imperium alá jutott magyar kisebbséggel szemben szakadatlanul tart, a nemzetállam ideológiájának gyökeres megváltozása kell felváltsa. A nemzetszuverenitás olyan értelmezése, mely csak uralkodó fajt ismer s az államhatalom gyakorlását a legkisebb közületig csak annak részére tartja fenn, a más nyelvű népek felett való folytonos hatalmaskodást törvényesít. Márpedig a nemzetek összességének közös érdeke, hogy a kisebbségi nép ne legyen teljesen kiszolgáltatva az állami mindenhatóság oly irányának, amely a gazdasági és kulturális legyöngítés célját minden eszközzel megvalósítani igyekszik. Nem lehet állami érdek az együtt élő népeknek a többségi néphez való viszonyát a hatalom eszközeivel örökös feszültségben tartani. A kisebbségek nemzeti létfeltételeit biztosító követelmények kiküzdése felé feltartóztatlanul halad a világ, s azt a nemzetszuverenitás ferde értelmezése nem késleltetheti sokáig, melynek korlátlanságáról az állam különben is lemondott a kisebbségi szerződés törvénybe iktatásával. Az az állam kerüli el a megrázkódtatásokat, amely önként és nem kényszerítő okok hatása alatt teremti meg az együttélő népek békéjének feltételeit és megelőzi azt, hogy a más nyelvű népekkel való bánásmód mint probléma nyерjen megoldást.

Kultúraautonómia

Az a közoktatásügyi politika, mely Romániában 1919 óta érvényesül, nemcsak a kisebbségek nemzeti létét, hanem az ahhoz tartozó polgárok anyagi egzisztenciáját is súlyosan érinti. Az elcsatolt magyarság mint az ország legnagyobb lélekszámú kisebbsége kulturális téren csak olyan megoldásban nyugodhat meg, mely a fejlődés feltételeinek megoltalmazására garanciát nyújt és nincs kiszolgáltatva a válta-

kozó kormányzó pártok szakadatlan önkényének. Az ezt biztosító jogrendszert a kultúrautonómia létesítése biztosítja, ha az az alkotmány jellegével bír.

Székely-magyar kultúregység

Az 1919. évi dec. 9-iki párizsi szerződés 11. cikke a „szász és székely közületek” részére iskolai autonómiát biztosított. A szerződés kelte idején a román imperium alá jutó területek határai még véglegesen meg sem állapítottak, s így e szerződés még nem számolt akkor a kisebbségek létszámával sem. Az a feltevés tehát, hogy csak az erdélyi szászok és székelyek képeznek jelentős kisebbségeket, a trianoni határok végleges megállapításával megváltozott. De egyébként a székelység nemcsak Erdély keleti szélén tömör egységben, hanem ez országrész egyéb területein szétszórta is él. A „székely közületek” fogalma nem foglalhatja magában csupán a székely megyék székely lakosságát, mert ez az értelmezés kizárná a székely megyékből származó, de más vidékeken élő székelyeket is a területi hatáskör nélkül megvalósítható személyjogú iskolai autonómiából. De nem korlátozható az autonómia csupán a székelységekre sem, mert az a többi magyarsággal elválaszthatatlanul ugyanazonos nyelvi és faji egységet alkot. A „székely” elnevezés azon különbségek folytán keletkezett, mely a székelységet határőrszolgálat fejében 1848-ig fennállott külön székely közjogi intézményekkel és kiváltságokkal Erdély többi magyarságától elválasztotta, de amely különbség is már csaknem egy évszázad óta megszűnt. A romániai magyar kisebbség tehát a kisebbségi szerződés 11. cikkében foglalt rendelkezést soha nem értelmezheti másként, mint egységes és elválaszthatatlan nemzeti jognak. Az autonómiának a székely megyékben való életbeléptetése ezért csak átmenetet és előkészítést képezhet az egységes magyar kultúrautonómiához, mely az állam legfőbb felügyeleti jogának biztosítása mellett a magyar oktatásügy és kultúra szervezését, vezetését és felügyeletét az államhatalom feladatai közül a magyar kisebbség választott nemzeti képviselőjének rendelkezése alá helyezi.

A kultúrautonómia – bárminő értelmezés adható a kisebbségi szerződés 11. cikkében kikötött jognak – a legkevesebb nemzeti jog, melyet az államalkotó magyar nemzettől elszakított és román imperium alá csatolt magyarság követelhet. A nemzeti kisebbség védelmének különben is csak egyik ágát jelenti a kultúrautonómia, amelyet az 1926. évi európai nemzetkisebbségi kongresszus is a nemzetiségi béke előfeltételül ismert el.

Romániának mint az orosz szovjet közvetlen szomszédságában fekvő államnak legfőbb érdeke, hogy a csatolt volt magyarországi rendkívül vegyes lakosságú területek lakosságának jelentékeny részét tevő magyar kisebbség kulturális követelményeit teljesítse és az igazságos kormányzásnak az államélet minden más ágában megvalósításával lehetővé tegye azt a békességet, melyre az államnak is szüksége van, s megszüntesse azt a vizályt, melyet eddig előidézett. Az országot az együttlakó népek alkotják, s azoknak kulturális szabadsága és fejlődése az államnak nem ártalmat, hanem haladást jelent. A legnagyobb számú kisebbség gyöngítésére való folytonos

törekvés a bolsevizmustól visszatartóztató nemzeti kultúra erejét csökkenti. Sándor József magyar képviselő 1924. év június 27-én ezért figyelmeztette „a román népet és vezető államférfiakat azon ünnepélyes ígéretre és szerződéses kötelezettségekre, melyeket a nemzeti kisebbség jogainak elismerése iránt korszakos történeti fordulatot követő első pillanatokban tett, illetve magára vállalt”. Románia a Nemzetek Szövetsége előtt is ígéretet tett arra, hogy „a magyar kisebbséggel szemben megértő szellemben fog eljárni” (erdélyi magyar egyházak 1925. évi petíciója ügyében a Népszövetség hármass bizottságának 1926. március 18-iki jegyzőkönyve) és bejelentette, hogy rövidesen kisebbségi statútumot terjeszt a parlament elé a kisebbségi jogok szabályozásáról (bukovinai ukránok petíciója ügyében 1929. évi jegyzék). Mindez azonban eddig még nem vált valóra, mert az állampolitika iránya a „kellő atmosfera” hiányának hangoztatásával állandó ürügyet talál a halogatásra. Pedig még Scotus Viator is, ki a világháború előtt a magyarországi nemzetiségek felszabadítása érdekében oly sok tevékenységet fejtett ki, már azt hirdeti, hogy „olyan országban, mint Erdély, hol a székelyek és szászok ősi kiváltságai még mindig élő tradíciót jelentenek, ezekre tekintettel kell lenni”, amit nem csupán a külföld megtévesztésére, hanem reálisan érvényesülő törvény alkotmányos garanciákkal kell biztosítson, különös figyelemmel „az erdélyi magyarság több évszázados kulturális hagyományaira”.

Kultúraautonómiára való törekvések más államban.

Az S. H. S. államban Groll közoktatásügyi miniszter kisebbségellenes iskolaügyi javaslatával szemben a német kisebbség nevében dr. Krafft képviselő által 1928. évben benyújtott javaslat indokolása a kisebbségek részére a kultúraautonómiára vonatkozó igényt tárta elő arra hivatkozva, hogy „wir haben uns bemüht, eine solche Lösung zu finden, durch die den Minderheiten die Freiheit der kulturellen Entwicklung im Rahmen der staatlichen Minderheitsschule gesichert würde, obwohl wir tief überzeugt sind, das sowohl den Interessen des Staates als auch den Bedürfnissen der Minderheiten am besten eine Kultur- und Schulautonomie der nationalen Minderheiten entsprechen würde, da dies am sichersten und erfolgreichsten alle Störungen und Zwistigkeiten zwischen den Minderheiten und der Mehrheitsvolke beseitigen und den Minderheiten ermöglichen würde, dass sie sich auch gefühlsmäßig am vollkommensten der Mehrheitsvolke und dem Staatsganzen annähern und sich mit ihnen solidarisieren” (Deutsches Volks-Blatt, Novisad, 1928. év 2723. szám). A javaslat szerint Angliában Wales-ban hasonlóképpen oldották meg a kisebbségi oktatás ügyét, úgyszintén Lettországból is. A javaslat hivatkozik azon életbe nem lépett konvencióra is, melyet Jugoszlavia és Románia 1927-ben kötött és amely a román, illetve szerb kisebbség részére kölcsönösen biztosított iskolai kedvezményeket. (Az egyezmény szerint a romániai szerb iskolák nyilvánossági joggal bírnak, tantervük szerb, tanítóik csak szerb anyanyelvűek lehetnek, tantervük és tantervi anyagait a román állam fedezi, gondoskodik szerb nyelven való kiképzésükről, ösztöndíjakról és iskolaépületekről is. Az egyezmény közölve a „Graiul Romanesc” 1927. évi 11. számában).

Kultúraautonómia és közművelődés

A kultúraautonómia fogalma alá nemcsak a szoros értelemben vett oktatás- és nevelésügy tartozik, hanem a nemzeti közművelődés más feladatainak megvalósítása is. A magyarországi román képviselők által 1868. évben benyújtott nemzetiségi törvényjavaslat 8. cikke is „a szellemi és anyagi művelődés, úgymint a műveltség, tudomány, szépirodalom, művészet és népgazdaság fejlesztésére” minden országos nemzet részére tökéletes autonóm jogot kívánt. Az észti alkotmányozó gyűlés által 1920. június 15-én elfogadott alkotmány 21. cikke szerint a kisebbségi oktatásügyön kívül az általános közművelődési és jóléti feladatok a kultúraautonómia hatáskörébe sorolhatók (Riigi Teataja című államközlöny 113/114–1920. szám), s az erre vonatkozó részletes szabályokat a nemzeti kisebbségek önkormányzatáról szóló 1925. február 12-én hozott törvény tartalmazza (RT 31/32–1925. szám).

A kultúraautonómia jogvédelme

A romániai magyar kisebbség részére a kultúraautonómia csak akkor jelenthet védett jogot, ha az az alkotmány jellegével bír és mint ilyen az abba ütköző törvényekkel, rendeletekkel vagy intézkedésekkel szemben a legfelsőbb bíróság védelmére is számíthat. A magyar kisebbség 1919 óta eléggé meggyőződött arról, hogy a köztörvényi úton elismert kisebbségi jogok keveset érnek, nemcsak azért, mert bármikor megváltoztathatók, hanem azért is, mert a megalkotott törvényekből a kormányhatalom birtokosai csak azt hajtják végre, ami hatalmi céljaiknak megfelel, s ezért a törvényellenes intézkedésekkel szemben a kisebbség oltalmát nem talál.

Az Észti Köztársaság a kultúraautonómia védelméről az 1920. évi június 15-iki alkotmány 86. cikkében gondoskodott, amely szerint az alkotmány rendelkezései köztörvényekkel nem csorbíthatók, mert az eltérhetetlen zsinórmértékül szolgál a törvényhozás, bíraskodás és közigazgatás intézményei számára. A bíróságok kötelesek a törvények alkotmányosságát, vagyis az alaptörvénnyel való egyezőségét ellenőrizni. (Az Állambíróság közigazgatási osztályának 1926. május 11-én 857. II. számú elvi jelentőségű döntvénye.)

I. RÉSZ.

Az önkormányzat létesítése, szervezése és hatásköre

I. Cím

Általános határozatok

A kultúraautonómia az állam akaratából és megbízásából állami feladatokat teljesít, s ezért egyetemes szervezettel és közjogi személyiséggel kell bírnia. Ezt az elvet fogadta el a parasztpárt nevében Teodor Jacobescu besszarábiai képviselő által az 1925. évi magánoktatási törvény képviselőházi tárgyalása során előterjesztett deklaráció is, amely szerint „a parasztpárt elismeri a faji kisebbségek jogát arra, hogy közösségbe

szervezkedjenek azzal a céllal, hogy biztosítsák kulturális érdekeiket és az anyanyelven való oktatást”, az állam joga, hogy felügyeletet gyakoroljon felettük, s tekintettel arra, hogy a csatolt tartományok rezolúciói a kisebbségek ezen jogát biztosították, nem fogadta el a javaslatot, mely ezen jogot megtagadta. (Desbaterile Deputaţilor 1925–1926, 794. lap). A romániai szocialista pártnak Bukarestben 1930. május 21-én tartott országos kongresszusa által elfogadott pártprogram – bár az állami iskolai típus kizárólagossága mellett nyilatkozott – szintén elismerte a kisebbségek azon jogát, hogy azon iskolák „az általuk választott autonóm testületek által vezettessenek”.

A georgiai alkotmány XIV. fejezete szerint a kisebbség jogi személyiséggel bíró és kultúrfeladatokat szolgáló Nemzeti Szövetség-et alkothat. Lettország törvénye szerint „a német nemzetiségű lettországi polgárok egy közjogi jellegű népközösséget létesíthetnek, amely kulturális ügyeiket a törvény alapján autonóm módon intézi”, Észtországban már az 1918. febr. 24-iki manifestum, amely az észt szabad államot kikiáltotta, a nemzeti kisebbségeknek a nemzeti kultúraautonómiához való jogot biztosította a kisebbség lélekszámára való tekintet nélkül, és ezen célra a közjogi személyiséget az 1925. évi febr. 12-én hozott törvény elismerte. Ezen államok a nemzeti kisebbség választott képviselőit mint közjogi testületre a szuverenitás önkorlátozásával a kulturális ügyekre vonatkozó szabályalkotás és intézkedés jogát átruházták azon alapelvek elfogadásával, hogy kulturális téren a kisebbségi védelem jogeszméjének ez az egyedül megnyugtató megoldása és nem „az állam politikai leigázása”, mint ezt Brătianu Ionel miniszterelnök 1919. évben a békekonferencián hangzottatta (Viitorul 1919. szept. 28. száma).

II. Cím

A nemzetiség meghatározása, illetve bevallása

A kisebbségi kultúraautonómia alapját a nemzetiségi bevallás szabadsága és annak büntetőjogi védelme képezi. A legelemibb emberi szabadság megsértését jelenti az, hogy az állami tanügyi hatóságok önkénye döntse el valamely állampolgár nemzetiségét, ami az alkotmány által biztosított közszabadság elveit is sérti. Ez a rendszer a hatalmi erőszak szolgálatában áll, lehetővé teszi a gyermekeknek az anyanyelven való oktatásból való kizárását és a szülő természetes jogát kiszolgáltatja az állami tanügyi hatóságok zaklató jogtalanságainak. Mindez összeférhetetlen az alkotmány azon rendelkezésével is, hogy a román állampolgárok nyelvre, fajra való tekintet nélkül egyenlő jogokat élveznek.

A közokt. miniszternek 100 088/1923. sz. rendelet megtiltotta a magyar kisebbségi felekezeti iskolákba más nemzetiségi tanulók felvételét, amely rendelkezés nem is az anyanyelv, hanem a nemzetiség hatósági elbírálására adott jogot. Az 1924. évi állami elemi iskolai törvény 8. cikkének az a rendelkezése, hogy „az anyanyelvüket elveszített román származású polgárok kötelesek gyermekeiket az állami elemi iskolákban vagy román tannyelvű magániskolákban taníttatni”, és az 1925. évi dec. 22-iki

magánoktatási törvény 35. cikkének az a rendelkezése, hogy magániskolákba „nem vehetők fel csak oly tanulók, kiknek anyanyelve azonos az iskola előadási nyelvével”, nemcsak az alkotmány 24. cikkében biztosított tanszabadságot tette illuzóriussá, hanem az 1919. évi párizsi kisebbségi szerződés céljával és szellemével is ellentétben áll. A 98 405/1926. sz. közokt. miniszteri rendelet, arra való hivatkozással, hogy „a szülők nyilatkozata nem vehető biztos irányadónak s a család lehetséges” – a beiratkozási kérések egyenként való elbírálását tette kötelezővé a francia, német és olasz magániskolák kivételével. Az 1923. évi 127 973. sz. közokt. min. rendelet pedig nyíltan kimondotta, hogy az iskolafenntartónak „nincs joga határozni oly esetekben, melyek a tanuló nyilvánvaló nemzetiségéből állanak elő, mivel ez az állami szervek hatáskörébe tartozik”. 33 866-1927. szám alatt is a közokt. miniszter a magánoktatási törvény 35. cikkében az anyanyelvre nézve előbb említett rendelkezést akként magyarázta, hogy „más nemzetiségű” tanuló nem vehető fel kisebbségi iskolába. E rendelkezések folytán nemcsak az összes magyar anyanyelvű zsidók zárattak ki a magyar felekezeti iskolákból, hanem számos ugyanazon vallású és magyar anyanyelvű tanuló is kitiltatott saját egyházának és anyanyelvének iskolájából, és ezek között olyanok is, kiknek anyanyelvét közhatósági bizonyítványok igazolták. Az 1927. évi 121 913. sz. közokt. miniszteri rendelet a magyar anyanyelvű, de örmény szertartású róm. kat. vallású tanulókat a magyar felekezeti iskolákból külön is kitiltotta.

A származásnak (*origine etnică*) ez az önkényes elbírálása nemcsak bántó zaklatásokat okozott, hanem az iskolalétesítési jog gyakorlását is akadályozta. (Temesváron a városi felső keresk. iskola magyar tagozatát a miniszter az 1923/924. évtől 65 440/1923. számú rendelettel azért nem engedélyezte, mert az előző évben az I. osztály 24 tanulója közül csak 6-nak volt magyar hangzású neve.) A „származás” fogalma sem törvényben, sem végrehajtási utasításban meghatározva nincsen, és így a legtágabb tere nyílik a hatalmaskodásnak, melyet „névelemzés”-nek nevezünk, és amelynek alkalmazása a kisebbségi iskolák osztályaiban törvény által megkívánt minimális tanulólétszám csökkenését is maga után vonja és ezzel az iskola bezárására szolgáltatót okot.

Magyarországban már az 1848. évi XX. törvénycikk biztosította bármely vallású tanulónak nyilvános iskolába való felvételét, az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 6. cikke szerint pedig a szülőnek szabadságában állott, hogy gyermekét bármely iskolában taníttathassa, mely rendelkezések minden névelemzést lehetetlenné tettek.

A békeszerződések után számos állam megfelelő intézkedésekkel biztosította a nemzetiség meghatározásának szabadságát. Így az 1922. év május 15-én kelt felső-sziléziai német–lengyel egyezmény is a névelemzésből keletkező nemzeti ellentétek megszüntetésére rendelkezéseket tartalmaz. Ezen egyezmény szerint „a faji, nyelvi vagy vallási kisebbséghez tartozás kérdését sem felülvizsgálat, sem vita tárgyává tenni nem szabad” (74. cikk). A tanköteles gyermekek szülőinek kívánságára kisebbségi iskolát kell felállítani (106. cikk). A tanuló nyelvét kizárólag szülőjének vagy gyámjának írásbeli nyilatkozta állapítja meg (131. cikk). Ezen a Nemzetek Szövetségének

garanciája alá helyezett egyezmény rendelkezései is vitássá váltak és a döntés végett felkért Állandó Nemzetközi Bíróság 1928. ápr. 26-án kelt 15. sz. ítélete megállapította, hogy a hatóságok részéről a kisebbségi iskolákkal szemben tanúsított ellenséges magatartás nem fér össze az egyenlő elbánás elvével, és a szülők zaklatástól mentes szabadakarat-nyilvánítását fogadja el a nemzetiség meghatározásánál, bár az indoklás nem egészen mentes ellentmondásoktól.

A porosz államminisztérium 1928. nov. 20-án St. M. 13 696 sz. alatt a lengyel kisebbség oktatásügyét szabályozó rendelete (I. Art.) a nemzetiség megállapításához csupán a szabad elhatározáson alapuló bevallást kívánja, mely semmiféle címen után nem vizsgálható, sőt a nemzetiségi meghatározásra a lengyel kisebbségi iskola létesítése iránti kéréshez való hozzájárulás vagy az ilyen iskolába való beíratás egyszerű ténye is elegendő. Teljesen hasonló rendelkezéseket tartalmaz a porosz államminisztérium 1926. febr. 9-én a schleswigi dán kisebbségi iskolákra vonatkozóan kiadott rendeletének kiegészítéséül szolgáló és 1928. nov. 20-án St. M. I. 13 696/II. számú rendelete is. (8, 9. Art.)

A georgiai alkotmány 145. cikke szerint „a hovatartozás az egyik vagy másik nemzeti kisebbséghez a polgárok óhajta és erre vonatkozó önkéntes nyilatkozata alapján nyer megállapítást”.

Észtország alkotmányának 20. cikke szerint „az ország minden polgárának szabadságában áll nemzetiségét meghatározni”. Az észt állambíróság közigazgatási szakosztályának 1926. febr. 26-án 550. II. sz. alatt hozott ítélete szerint a nemzeti kataszterbe való felvételnél vagy törlésnél semmiféle állami felülvizsgálat nem érvényesülhet. Észtország a nemzetiségi bevallás védelmére büntető szankcióról is gondoskodott. Az észt államgyűlés ugyanis 1929. év tavaszán elfogadta Werner Hasselblatt német nemzetiségű államgyűlési képviselőnek az 1929. évi 56. számú büntető törvénykönyv (Riigi Teataja – Államközlöny 1929. évi 56. száma) 459. cikkéhez tett javaslatát, mely vétségnek minősíti és 6 hónapig terjedhető fogházzal bünteti a szabad bevallás bármilyen befolyásolását és a kíséreltet is (Kriminal Seadustik, A. Jóeaar. Tallin-Reval 1929).

Az 1926. évi genfi nemzetkisebbségi kongresszus is egyhangúan a nemzetiségi bevallás szabadságának büntetőjogi oltalma mellett foglalt állást.

III. Cím

Az önkormányzat ideiglenes szervei.

Az önkormányzat megszervezése nem nélkülözheti az állam kormányának és hatóságainak segítő közreműködését. A szervezés kezdeményezése és a szervező bizottság mint ideiglenes szerv megalakítása azonban nem függhet egyedül állami kinevezéstől. A kezdeményezésre, úgyszintén a szervező bizottság ajánlására (kandidáció) az Országos Magyar Párt elnöke hivatott, s az ő javaslata alapján a kinevezést a közoktatásügyi miniszter teljesíti.

Ugyanezen elv nyer kifejezést a jugoszláviai német kisebbség iskolaügyi javaslatának 19. cikkében is. Észtországban az alkotmány 21. cikke és az 1925. évi febr. 12-iki törvény 16. cikke alapján a kultúraautonómia megvalósítása iránt a német kisebbség parlamenti frakciója és a német nemzeti kultúrszervezetek fordultak kérés-sel a kormányhoz 1925. ápr. 11-én, mely már ápr. 17-én kiadta a rendeletet a választói listák összeállítására és június 8-án kelt rendelettel szabályozta a kisebbségi kultúrönkormányzat szervezését (Riigi Teataja című államközlöny 101/102–1925.) 1925. nov. 1-én a megválasztott német kultúrthanács már megtartotta megnyitó ülését, és ugyanezen év nov. 4-én a kormány a megalakulást tudomásul vette. Észtország lakossága az 1922. évi népszámlálás szerint 1 107 059 lélekszámot tett ki, melyből 87,7% észt, 8,2% orosz, 1,7% német, 0,7% svéd, 0,3% zsidó és a többi egyéb nemzetiség. 67% vett részt a választásban a szavazati joggal bíró 11 562 regisztrált német polgár közül.

Az 1925. évi febr. 12-én kelt és a nemzeti kisebbségi kultúrönkormányzatokról szóló törvény szerint a kultúraautonómiát a legalább 3000 lélekkel bíró kisebbség igényelheti. Ez alapon az észtországi zsidók 1925. okt. 19-én szintén igényelték azt 3045 zsidó állampolgár részére. Azon év nov. 25-én a kormány már a választói listák összeállítása iránt intézkedett, és 1926. március 30-án a zsidó kultúrthanácsba való választásokról a kormányhatósági jóváhagyás közzétételét. 1926. június 6-án tartott alakuló ülés a kultúr-önkormányzat megalakítását kimondotta, s a kormány június 16-án a megalakulást elismerte, bár a zsidó kultúrthanács még ama nyelvre nézve sem tudott megállapodni, amelyet használ s az egyes kuratóriumokra bízta a héber és a zsidó zsargon nyelvek közül való választást. A kicsiny Észtország példát adott az egész világnak az igazi állampolgári egyenlőségnek megvalósítására azzal, hogy az önkormányzati jogokat még oly kisebbségekre is kiterjesztette, melynek lélekszáma az egész országban együtt alig teszi ki egyetlen község lakosságát.

Az észtországi svédek és oroszok a kultúrönkormányzatra való jogot igénybe sem vették, mert az észt törvények tág autonóm jogkört adnak a vidéki igazgatás számára s ezen kisebbségek ez alapon is biztosítani tudták kultúr-szükségeik kielégítő megoldását.

IV. Cím

Az önkormányzat állandó szerveinek megválasztása

A választói jogosultság meghatározására legmegfelelőbb és legcélszerűbb azon rendelkezések alkalmazása, melyet az államban hatályban lévő közigazgatási törvény a közigazgatási választásokra vonatkozóan megállapít (1925. évi 12-iki észt törvény 11. cikk) azon különbséggel, hogy választói jogosultsággal mindkét nembeli magyar kisebbségi polgárok bírnak, a javaslatban foglalt feltételek mellett.

A kultúrönkormányzatot képviselő legfőbb szerv megalakítására a közvetett választási rendszer a legcélszerűbb. ezen szervhez a magyar egyházi főhatóságok egy-

egy tagot delegálnak a kultúraautonómia felügyelete alá eső felekezeti iskolák „..... cikk” tanrendszerének és vezetésének egységes irányításában való közreműködése végett. A kultúraautonómia szabályalkotási joggal is bíró, határozó és adminisztratív szerveket létesítő, ezek belső szervezetének autonóm szabadsággal való megállapítása a jövőendő feladata. Az észti autonómia szervezte is hasonló rendszerű. Szervei a kultúratanács és kultúrigazgatás mint központi szervek és a kultúrkuratóriumok mint kerületi szervek, melyeknek hatásköre a közigazgatási kerület határaival esik egybe. A kultúrigazgatás hivatala négy ügyosztályt létesített: iskolai, közművelődési, nemzeti kataszteri és pénzügyi osztályokat. A közművelődési ügyosztály általános művelődés, felsőbb iskolák, tudományos társulatok és múzeumok osztályára tagozódik. A közművelődési osztály a német tudomány és művészet irányításának központja, hová a testfejlesztés feladatai is tartoznak.

A kultúrönkormányzat magánjogok szerzésére is képes kell legyen, hogy feladatainak megvalósítása végett bármely vagyoni jogi ügylet megkötésére s bárminő más jogcselekményekre a magánjog szabályai szerint feljogosíttassék.

V. Cím

A nemzeti kataszter és választási névjegyzék kiigazítása

A kultúrönkormányzatban való részvétel jogai és kötelezettségei azon állandó nyilvántartáson alapulnak, melyet a nemzeti kataszter foglal magában. Ennek és a választói névjegyzéknek évenként való kiigazítása tehát elkerülhetetlenül szükséges. E munkálatok keresztülviteléhez az állami hatóságok segítséget kell nyújtsanak a lakhelyváltozások, anyakönyvi bejegyzések és más adatok közlésével.

A nemzetiség meghatározásának szabadsága lehetővé teszi, hogy bárki a nemzeti kataszterből való törlését kérhesse, de a kultúraautonómia szervének is szabadságában áll, hogy újrafelvételét megtagadhasa (1925. febr. 12-iki észti törvény 10. cikke), különben tág tere volna a büntető úton nem üldözhető befolyásolásoknak. A nemzeti kataszterből való törlésnek természetesen csak az esetben van helye, ha a törlést kérő polgár más nemzetiséghez tartozónak vallja magát írásbeli nyilatkozatban.

VI. Cím

A magyar nyelv használata az önkormányzatban

A kultúraautonómia mint kisebbségi szervezet jellegénél fogva az igazgatási, ügykezelési, levelezési, könyvviteli, tanácskozási, jegyzőkönyvi nyelv nem lehet más, mint magyar. Az állami hatóságokkal is ezen nyelven érintkezik a javaslat rendelkezései szerint.

Az észti alkotmány 23. cikke alapján az állam lakosságának csupán 1,7%-át tevő német kisebbség kulturális önkormányzata ugyanezt a szabadságot és jogot élvezi.

A magyar egyházi főhatóságok a kormányhatóságokkal az imperiumváltozás után magyar nyelven érintkeztek írásban is iskolai ügyekben. Ezt csak az 1920. dec. havi

47 525–1920. számú közokt. miniszteri rendelet változtatta meg úgy, hogy a tanügyi hatóságok 1921. január 1-ig még elfogadhatnak csak magyar nyelvű beadványokat, azontúl azonban az 1868. évi magyar törvény 44. art. alapján a beadványokat párhuzamosan magyarul is lehet szerkeszteni. A közokt. minisztérium kolozsvári vezérigazgatósága 29 000-1921. sz. közokt. min. rendeletre való hivatkozással 1921. nov. 16-án elrendelte, hogy a kisebbségi iskolai hatóságok 1922. jan. 1-től kezdve kizárólag a román nyelvet tartoznak használni, s azóta a minisztériumok a párhuzamos magyar szöveg kizárásával csak román nyelvű beadványokat fogadnak el.

VII. Cím

A kultúraautonómia hatásköre és feladatai

A javaslatban foglalt rendelkezések nem igényelnek bővebb részletezéseket. Az általános hatáskör a magyar kisebbség oktatás- és nevelésügyének szervezése, vezetése és felügyelete, továbbá a közművelődés más feladatairól való gondoskodás, az e célból létesítendő intézmények irányítása és igazgatása, valamint az ezekre vonatkozó összes jogoknak védelme.

E feladatok teljesítése megköveteli, hogy a közjogi jellegű önkormányzat tagjaira nézve kötelező szabályrendeleteket alkothasson. Ezen önkormányzat kibővül a jóléti ügyekre vonatkozó hatáskörrel, amelyet külön törvény fog szabályozni (1920. évi észt alkotmány 21. cikk).

VIII. Cím

Jogorvoslatok

A kultúrönkormányzat képviselőszervének rendeletei, határozatai vagy intézkedései ellen csak az esetben lehet helye panasznak, ha azok valamelyike törvénybe ütközik. A bíróság tehát csak a jogszerűség szempontjából bírálhatja felül az önkormányzat működését, míg a célszerűség megítélése felett csak az önkormányzat szervei határozhatnak. (1925. febr. 12-iki észt törvény a kultúrönkormányzatok szervezéséről 3–7. cikkei és 1925. június 8-iki kormányrendelet 63–54. cikkei.)

IX. Cím

Az állam főfelügyeleti joga

A kultúraautonómiának az anyanyelven való oktatás és a nemzeti közművelődés fenntartása és fejlesztése célján kívül az a legfőbb feladata, hogy minden kormányhatalommal szemben védetté tegye azt a hatáskört, amelyet betölt. Enélkül teljesen ki van szolgáltatva a rendszeres zaklatásoknak és az önkény szabad érvényesülésének, mint azt a magyar felekezeti iskolák sorsa 14 év óta mutatja. Ennek igazolására felsorolhatatlanok a tervszerű elsorvasztásra irányuló zaklatások. Jellemző például azonban meg kell említenünk a következőket: Tanári oklevelek autorizációját a közokt. minisztérium megtagadta a nemzeti tárgyakra (román nyelv, román történelem stb.)

a nem román származású tanárok részére, bár képezéseiket román egyetemeken szerezték. Az ország fővárosában azonban líceumban francia és román nyelvet egy student, a logsani-i középiskolában pedig román nyelvet egy joghallgató tanított (Anuarul Învăţământul Secundar în România 1924–25. hivatalos kiadvány 227, 265. lapok). A 66 962/923. számú közokt. miniszteri rendelet megtiltotta fiúk és lányok együttes oktatását a középiskolákban, arra hivatkozással, hogy a román törvények ezt nem engedik meg, a három évvel később a közokt. minisztérium által közzétett fenti hivatalos kiadvány felsorolta, hogy 50 állami vegyes középiskola van az országban, sőt a bacăui nyolcosztályú áll. leánylíceum a gyalogsági kaszánya egyik pavilonjában volt elhelyezve.

A tanügyi hatóságok a melléktantárgyak tanítására jogosító képesítések hiánya címén súlyos következményekkel járó kifogásokat emeltek, s eltiltották a leányiskolákban a férfi tanárokat, de az Anuarul Inv. Sec. 1924/25 közzétette, hogy 31 áll. leány-középiskolának férfi az igazgatója és számos áll. középiskolában a melléktantárgyakat 4 középiskolát, sőt csak elemi iskolát végzett egyének tanították. Az imperiumváltozás után a közoktatásügyi minisztérium számos felekezeti iskolát bezárt azon címen, hogy nincs saját épület, holott az 1924–25-iki Anuarul Inv. etc. szerint ugyanazon iskolai évben 164 áll. iskolának nem volt saját helyisége. Inspektorkok, revizorkok az iskoláktól tudatosan teljesíthetetlen feltételeket követelnek. Kifogásoltak egészségügyi szempontból iskolaépületeket, s mikor azok helyébe az egyházközségek óriási áldozatokkal újakat építettek, a szabályszerű okmányokkal együtt beterjesztett kérvények a működési engedélyre és nyilvánossági jogra vonatkozóan éveken át elintézetlenül heverték az illetékes fórumok előtt és az épületek addig üresen állottak (Sepsiszentgyörgy, Kökös, Málnás, Harasztos, Héjjasfalva, Zernest stb. ev. ref. iskolák). A 90 127/923. számú közokt. min. rendelet minden indokolás nélkül bezáratta Eresztevény, Maksa, Dálnok, Kézdimarkosfalva, Albis, Alsócsernáton, Felsőcsernáton, Zabola, Kovászna, Páké, Barátos, Cőfalva, Bitá, Réty és Sepsiszentgyörgy székely községek ev. ref. elemi iskoláit és megvonta az egyházközségektől az engedélyt, hogy felekezeti iskolát tarthassanak fenn. A 42 364/924. sz. rendelet a rátoni elemi iskolát azon indokolással záratta be, hogy „a községben van román áll. iskola, két iskola felesleges”. A szamosfalvi ref. elemi iskolát minden indokolás nélkül zárták be a hatóságok. Számos iskolát bezártak a tanulók számának csekélysége címén, s némely községben több magyar felekezeti iskolát is egyszerre (56 873/923. sz. rendelet). Más helyen csupán azon indokolással is, hogy „nem felelnek meg a kívánalmaknak”. Líceumoknak is egész sora esett áldozatul az állam tanügyi politikájának. Az 1542 óta fennállott máramaroszigeti ref. magyar líceumot a közokt. minisztérium 1139/921. számú rendelete bezáratta, mert igazgatóját „összeesküvés” gyanúja miatt letartóztatták, s bár a hadbíróság felmentette, az iskola mégis zárva maradt. Az 1808 óta fennállott nagyváradi róm. kat. líceumot „irredenta propaganda” címén záratta be 1923-ban, de bűnvádi eljárás mégsem tétetett folyamatba. Az 1720. év óta működő nagykarolyi róm. kat. líceumból kitiltotta a más vallású tanulókat, tanárait

államellenes magatartással vádolta, s bár büntető eljárás szintén nem tétetett folyamatba, az iskolát bezárta. A szászvárosi ev. ref. líceumot, mely kereskedelmi iskolával és internátussal volt kapcsolatos, és amely 1663. év óta működött, az internátusnak 1922. évben való elrekvirálásával a hatóságok megbénították. A 84 020/1923. sz. közokt. miniszteri rendelet a líceumtól elvette a nyilvánossági jogot, az 53 881/923. sz. közokt. miniszteri rendelet pedig bezárta a kereskedelmi iskolát. Az 1923–24. tanév végén a közokt. minisztérium elrendelte, hogy a tanulók kötelesek román bizottság előtt vizsgázni, mely az érettségiző tanulók 96%-át elbuktatta. A líceumnak 1919-ben 558 tanulója volt, s ez a létszám az 1924/25. tanévben már 73-ra apadt le. Az egyházi főhatóság elhatározta a líceumnak egyelőre való beszüntetését, és árvaházat, valamint leányiskolát akart létesíteni helyébe. 1925. június 21-én azonban a lakáshivatal az egész épületet elrekvirálta a román Vlaicu-líceum részére. Az egyházi főhatóság kénytelen volt az épületet az államnak eladni. A szilágysomlyói róm. kat. liceumban a városi lakáshivatal helyiségeket rekvirált el és lakosokat költöztetett az épületbe. 1923-ban közokt. minisztérium megvonta a nyilvánossági jogot azon címen, hogy az épületben „az iskolához nem tartozó személyek” laknak. Az 56 629/922. sz. közokt. miniszteri rendelet megvonta minden indokolás nélkül a dévai róm. kat., a dézsi ev. ref. és a tordai unit. gimnáziumoktól a működési engedélyt. Különböző zaklatások s az 1919. dec. 9-iki párizsi kisebbségi szerződés 10. cikkében ígért államsegély és községi hozzájárulás következetes megtagadása miatt a magyar egyházi főhatóságok a tanító- és tanítónőképzők, felsőkereskedelmi iskolák, polgári és elemi iskolák tömegét voltak kénytelenek beszüntetni. Az 1923. évi 7707. és 61 770. számú közokt. min. rendeletek az ország nyugati határszélén fekvő városokban betiltották az összes magyar nyelvű óvodákat. A kormány azonban a magyar egyházi főhatóságok 1925. évi petíciójára a Népszövetséghez benyújtott észrevételeiben azt hangoztatta, hogy „Románia tele van türelmességgel és előzékenységgel, különösen a legújabb magyar nyelvű polgáraival szemben”, és hogy „soha Erdély nem ismert nagylelkűbb iskolai kormányzatot, mint a románok alatt” (*Observations du gouvernement roumain à la pétition supplémentaire des églises reformée, unitaire et catholique de Transylvanie...*, Société des Nations Genève, le 3 decembre 1925. Nr. 41/48.067/1481/3.13.lapok).

Az 1925. évi magánoktatási törvény 5. cikkének rendelkezése szerint a magániskolák miniszteri felügyelet és ellenőrzés alá esnek. Minthogy a törvény nem állapította meg ezen felügyeleti és ellenőrzési jog határait, sőt a 8, 14, 18, 19, 34. stb. cikkek a sokféle értelmezésnek teljesen tág teret adtak, az állami tanügyi hatóságok a központi kormányzat intencióinak megfelelően a zaklatás célzatával magyarították a rendelkezéseket, s a gyakorlatban ők vezetik az adminisztrációt s intézkednek az egyházi főhatóságokat megillető jogkörben is.

Az állam főfelügyeleti joga a kultúrönkormányzat felett vitathatatlanul szabatos meghatározásokat kíván. Ez a szabályozás abból az alapelvből indul ki, hogy a kormány a kultúrönkormányzat felett csak állambiztonsági szempontból, továbbá az állami minimális tanterv betartása, a tanerők képesítése és az államnyelv tanítása te-

kintetében meghatározott rendelkezések betartása felett gyakorol főfelügyeletet, de az önkormányzatnak nem felettes (hierarchiai) hatósága és az önkormányzat által alkotott szabályok, határozatok, intézkedések vagy a szervek megválasztása független a kormány jóváhagyásától és azok ellen csak közigazgatási bírósági panasznak lehet helye, ha törvénybe ütköznek. Ugyanez az elv foglaltatik az észti kultúrönkormányzatok szervezéséről szóló 1925. febr. 12-iki törvényben, valamint ezen önkormányzatok szervezéséről szóló 1925. jún. 8-iki kormányrendelet 63. és 64. cikkeiben is. Az állami felügyeleti jog a kultúrönkormányzat szabadsága folytán nem terjedhet odáig, mint más közjogi önkormányzatokkal szemben, mert az az önkormányzat megsemmisítésével volna egyértelmű. Az állam a felügyeleti jog címén az önkormányzat hatásköre alá tartozó ügyekben nem fejthet ki közvetlen igazgatási tevékenységet. Az 1919. dec. 9-iki párizsi szerződés 11. cikkében foglalt autonómiának hasonló értelmezését hangoztatta a magánoktatási törvény tárgyalása során 1925. dec. 11-én a romániai német kisebbség nevében Roth Otto Hans képviselő is. (Desbaterile Deputaţilor 1925/1926. Nr. 28.)

A román kormány a Nemzetek Szövetségéhez 1925. dec. 1-i kelettel benyújtott beadványában azt hangoztatta, hogy a kisebbségi egyezmény „nem akart örök falat állítani a többségi román nép és a kisebbség közé” (Á. IV. fej.). Ezen beadvány szerint az állami ellenőrzés joga a következőket foglalja magában: 1. közegészségügyi feltételek, iskolai helyiségek megfelelő voltának ellenőrzése, 2. az iskolai intézmények erkölcsi feltételeinek ellenőrzése; 3. tanítószemélyzet képzése az alkalmazás ellenőrzése szempontjából; 4. az iskolák felügyelete a rend és állambiztonság szempontjából, hogy azok az államra veszélyt ne jelentsenek; 5. az a jog, hogy az állam nyelvén kívánja a tanulmányok bizonyos minimumát és ezenkívül elvi követelményül a nevelés és tanítás ama minimuma, melyet az állam előír.

„A közegészségügyi feltételek” ellenőrzése és felügyelete az állam területén lévő minden intézmény felett az állam joga ugyan, de kultúrönkormányzat felett a múlt tendenciái szerint kivédhetetlen önkényekre és hatalmaskodásokra szolgálhat ürügyül. A közegészség követelményeinek betartása annak a nemzeti kisebbségnek is legfőbb érdeke, mely a kultúrönkormányzat jogait gyakorolja, s ezért az erre vonatkozó felügyeletet az önkormányzati szerveknek kell átengedni. Az állambiztonsági szempontból való felügyelet az állami jogkörhöz tartozik, de semmiféle intézmény vagy iskola bezárással vagy egyéb módon ilyen cselekmények esetén sem büntethető, hanem csak azon személyek, akik azt elkövették és azok is bűnvádi úton vonandók felelősségre. Az iskolák és intézmények igazgatására vonatkozólag ellenőrzésre pedig csak a közoktatásügyi miniszter közegeinek lehet joga, s prefektusok, primpretorok, csendőrök semmiféle intézkedést nem tehetnek, mint az a múltban számtalanszor előfordult. Ezen jogtalanságoknak meggátolására a javaslat büntető rendelkezést is tartalmaz. A kultúrönkormányzat szabadságával teljesen összeférhetetlen a feloszlatásnak az a joga is, melyet a községi, városi és megyei tanácsokra és más közintézmények választott szerveire vonatkozólag a román törvények tartalmaznak, és amely jog

számos esetben képtelen ürügyek alkalmazására nyújt lehetőséget. Ennek a jognak a közoktatásügyi miniszter tetszésétől függő igénybevétele a kulturális önkormányzat szerveivel szemben azok bármikor való kivégezhetését jelentené, úgyszintén kivédhetetlen önkényeknek nyitna teret az önkormányzati iskolák bezárhatásának joga is, melyet a hitfelekezetek ősi iskolai autonómiájának védelme céljából már az 1868. évi XXXVIII. magyar törvénycikk sem tartott fenn a közoktatásügyi minisztérium részére, hanem csak arra hatalmazta fel, hogy községi iskola létesítését rendelje el ott, hol a hitfelekezeti iskola nem tesz eleget a törvényszerű követelményeknek háromszori megintés után sem (15. szakasz).

II. RÉSZ

Önkormányzat a tan- és nevelőintézetekre vonatkozólag

I. Cím

Általános határozatok

A javaslat I. cikkében megjelölt területen a székely-magyarország tömör egységben él, s annak részére az oktatás és nevelés összes feladatait a kulturális önkormányzat látja el. Ebből következik, hogy a volt Maros-Torda, Csík, Udvarhely, Háromszék és Torda-Aranyos megyékben, a volt székely „szék”-ek területén az állam állami iskolákat csak az ott lakó románok részére állíthat és tarthat fenn.

Az 58. cikk rendelkezéseinek indokolását a VIII. Cím tartalmazza.

II. Cím

Új iskolák létesítése

A kultúrautonomia fogalma a bármely fokú, fajú és rangú tan- és nevelőintézetek létesítésére, fejlesztésére vagy más típusú iskolává való átváltoztatására feltétlen jogot jelent, mely feladatok teljesítése nem függhet diszkrecionális engedélyektől. Magától értetődő azonban, hogy a közoktatásügyi minisztériumnak az állami főfelügyeleti jog gyakorlása végett tudomással kell bírnia bármely iskola vagy intézet létesítéséről vagy átszervezéséről, és ellenőrizheti, hogy azok az ezen javaslatban megállapított feltételeknek megfelelnek-e, s ezért a bejelentés kötelezettsége terheli az önkormányzatot.

Az önkormányzati iskolák is egyetemes kultúrcélokat szolgálnak, s ezért azok részére a megfelelő fokozatú és fajú állami iskolákkal való teljes egyenjogúság biztosítandó.

Mindazon önkormányzati iskolák részére, melyeknél a hasonló állami iskolákra vonatkozó törvény szerint mintagazdaság céljára szolgáló föld szükséges, annak megszerzéséről és iskolai célokra való felszereléséről a közokt. minisztérium gondoskodik. Az állam az agrárreform során magyar intézményektől óriási birtokállományt sajátított ki, s így módjában áll ezen igényt teljesíteni.

A kultúrönkormányzat elvitathatatlan joga, hogy a tanerők kiképzésére megfelelő számú tanító- és tanítónőképző intézeteket létesíthessen. Az 1925. évi magánoktatási törvény 113. cikke új tanítóképzők létesítését megtiltotta, és azt kizárólagos állami feladatnak jelentette ki. Ezen rendelkezés fenntartása a kultúrönkormányzat megvalósítását lehetetlenné tenné.

Magyar egyetem felállítása az autonóm hatáskörhöz hozzátartozik azon joggal együtt, hogy bármely szaktudománynak művelésére is főiskolákat létesíthet. A kormány a Nemzetek Szövetségéhez 1925. dec. 1-én benyújtott jegyzékében azt hangoztatta, hogy az egyetemi oktatás kizárólagos állami feladat, és hivatkozott arra, hogy a volt erdélyi román. kat. Státus 1925. nov. 6-iki jegyzőkönyvben ezt el is ismerte. E jegyzőkönyv az Anghelescu közölte. miniszterrel a magánoktatási törvény javaslatára vonatkozóan folytatott megbeszélésekről vétetett fel, ezt azonban a Státus igazgatótanácsa 1925. nov. 20-án tartott ülésén nem tette magáévá, s egyébként is, annak a jegyzőkönyvnek nem lehet hatálya a magyar kultúraautonómia szabadságának és feladatainak megállapítására. Az 1925. évi magánoktatási törvény 8. cikke az egyetem felállítására vonatkozó jogot állami feladatnak jelentette ki.

Az egyetem létesítésére vonatkozó jog azt is magában foglalja, hogy az egyetemen vagy bármely más főiskolán művelhető tudományág vagy szaktudomány bármelyik csoportja számára a kultúraautonómia különálló fakultásokat, akadémiákat, tanárképző intézeteket stb. létesíthet és tarthat fenn.

III. Cím

A Magyar Szövetség önkormányzata alá átadandó állami iskolák

Az iskolai önkormányzat megvalósításának az képezi egyik fő feladatát, hogy saját szerveinek igazgatása és vezetése alá helyezze azon állami iskolákat, melyek eddig a nemzetiségből való kiforgatás céljaira szolgáltak, és azokban nemcsak az anyanyelvet tegye az oktatás nyelvén, hanem a nemzeti jellegű művelődés megtartásának és fejlesztésének is teret nyújtson. E célra a magyar többségű városokban és községekben az összes állami iskoláknak az önkormányzat részére való átadása annak fogalmával együtt járó követelményt képez. Vannak azonban olyan helységek is, hol a magyar lakosság az összlakossághoz viszonyítva kisebbséget képez ugyan, de valamely iskola tanulóinak többsége mégis magyar, mert az ahhoz legközelebb eső község- vagy városrészben magyarok többségben laknak. Természetes követelmény tehát, hogy ezen iskolák is a magyar iskolai önkormányzat alá helyezzessenek, úgyszintén az állami iskolák magyar tagozatai is mindaddig, míg azok önálló magyar önkormányzati iskolákká alakíttatnak át.

Az észtszaksági nemzeti kultúraautonómiaák szervezéséről szóló 1925. évi febr. 12-iki törvény 4. cikke is hasonló rendelkezéseket tartalmaz. 1925. aug. 25-én adta ki az észtsztszaksz kormány rendeletét a német tanításnyelvű iskoláknak a német kultúraautonómia részére való átadásáról. (Revaler Bote Ig. VIII. 1926. Nr. 194. száma) Lettorszaksz isko-

lai törvénye szerint az állam, községek vagy magánosok által létesített német tannyelvű állami iskolák szintén „a német népközösség” autonóm szervének rendeltettek alá.

Az iskolai felszerelés, valamint az iskolák és tanítóik földilletménye a magyar kultúrönkormányzat részére szintén átadás tárgyát képezi, és az iskolákra, valamint a földilletményekre a Magyar Szövetség ingyenes használati joga telekkönyvileg is biztosítandó. Mindazon helységekben azonban, hol az állam az 57. cikk értelmében állami iskolát is tarthat fenn, ezen iskolának és tanítóinak földilletménye megosztatik azon községben a magyar és román lakosság számaránya szerint.

Az imperium változását követő években az állami hatóságok minden törvényes jogalap nélkül számos felekezeti iskolát lefoglaltak állami iskola céljára. Ezenkívül a felekezeti főhatóságok által a magyar állam részére átadott felekezeti iskolákat megtartották állami iskoláknak a szerződésekben kikötött feltételek teljesítése nélkül. Ezen iskolák visszaigénylése a felekezeti főhatóságok jogköréhez tartozik.

A 67. cikkben kikötött rendelkezések végrehajtása hosszabb időt vesz igénybe, és ezért annak megvalósításáig a jelen törvény életbelépését követő iskolai évtől kezdve a magyar tanítási nyelv bevezetése és magyar nemzetiségű vagy legalább magyarul beszélő tanerők alkalmazására iránt gondoskodni kell.

IV. Cím

Az iskolák működése és nyilvánossági joga

A felekezeti iskolák az 1868. évi 38. magyar törvénycikk 11. szakasza értelmében az előírt minimális követelmények megtartása esetén a törvény alapján nyilvánossági joggal bírtak, s a közokt. minisztérium ez iskolák szükségességét nem vizsgálhatta. E törvény alapján, mely az impériumváltozás után is hatályban volt, a magyar egyházi főhatóságok még 1919. évben új iskoláik elismertetését kérték. A közokt. minisztérium 1919. szept. 29-én 15 673. sz. alatt kelt körrendeletben közölte a magyar egyházi főhatóságokkal, hogy ezen iskolák megnyitását engedélyezi, ha megfelelnek a 6 pontban összefoglalt feltételeknek. A minisztérium azonban számos ilyen iskolának nyilvánossági jogot nem engedélyezett, sőt e jog nélkül való működését is betiltotta. A kormány az 1918 után az egyházi főhatóságok által létesített új iskolákat a Népszövetséghez 1925. dec. 1-én intézett jegyzékében az állami iskolákkal „versenyző” ellenséges iskoláknak minősítette és kijelentette, hogy nem tűri azok létezését. A közokt. minisztérium azonban nemcsak az 1918 után létesített új iskolákra nézve tagadta meg a nyilvánossági jog elismerését, hanem számos olyan felekezeti iskolánál is, amelyek évtizedek, sőt évszázadok óta állottak fenn, bár a nyilvánossági jogot az imperium változása előtt az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 11. cikke biztosította.

Az 1925. évi magánoktatási törvény a felekezeti iskolákat magániskolákká fokozta le, s annak 110. cikke elrendelte, hogy minden magániskola fenntartója 1926. év március 22-ig az előírt okmányokat a nyilvánossági jog engedélyezése tárgyában a közokt. minisztériumhoz beterjesztheti, mely a 107. cikk értelmében egy éven belül

a kérés felett dönteni volt köteles. A magyar egyházi főhatóságok a törvény ezen rendelkezésének eleget tettek, bár ez jelentékeny anyagi áldozatot is követelt (csupán az erdélyi róm. kat. püspökség alá tartozó 7 főgimnázium nyilvánossági joga érdekében 416 okmány beszerzése és fordítása vált szükségessé, melyeknek jó része az állami hatóságoknál elkallódott s azokat kétszer, sőt háromszor is pótolni kellett). Még 1927. év első negyedében lejárt az a határidő, mely alatt a közokt. minisztérium a magániskolák nyilvánossági joga felett dönteni volt köteles, s ennek dacára az 1932–33. iskolai év kezdetén csupán az erdélyi róm. kat. püspökség alá tartozó 84 róm. kat. iskolára vonatkozó kérés még elintézetlenül feküdt a közokt. minisztériumban.

A közokt. minisztérium több magyar felekezeti iskolának nyilvánossági jog helyett csak „működési engedély”-t adott, ami magánvizsga-kötelezettséggel s a szülőknek külön anyagi megterhelésével jár. Némely iskolánál minden indokolás nélkül kevesebb tanerőre adott nyilvánossági jogot, amelyre a fenntartó kérte, s amelyre az iskola helyiségei és felszerelései nagy költséggel létesítettek (baróti róm. kat. el. iskola, Háromszék megye), vagy román tannyelvre engedélyezte, bár az iskolafenntartó magyar tanítási nyelvre kérte (óradnai róm. kat. iskola) és a magyar tanítási nyelv helyett német tanítási nyelv bevezetését rendelte el az iskolafenntartó intézmények akarata ellenére Szatmár és Szilágy megyékben számos róm. kat. elemi iskolánál. Több iskolának még működési engedélyt sem adott indokolás nélkül.

A magánoktatási törvény 64. cikke szerint a közokt. miniszter a magániskola nyilvánossági jogának engedélyezése előtt kiküldött által vizsgálat tárgyává teszi „a helyi kulturális szükségleteket, az igazgató személyiségét és az iskola tantestületének komolyságát”. Ez a rendelkezés a kisebbségi iskola nyilvánossági jogának tetszés szerinti megtagadására ad felhatalmazást, ami [az] 1919. évi párisi kisebbségi szerződés 10. cikkében vállalt kötelezettséggel is teljes ellentétben áll. Az 1927. évi román–szerb iskolai egyezménytervezet a romániai szerb iskolák nyilvánossági jogát diszkrecionális elbírálás nélkül biztosította. Marinkovics volt jugoszláv külügyminiszter ezen egyezmény rendelkezéseit éppen ezért „a demokrácia büszkesége”-nek nevezte. Ezt a jogot biztosítja a törvényé emelt 1933. március 10-én Belgrádban kelt román–szerb iskolai egyezmény is.

Az önkormányzati iskolák „az állam főfelügyeleti joga” cím alatt felsorolt feltételek teljesítése esetén az államiakkal egyenrangú iskoláknak tekintendők, s ennek biztosítását a nyilvánossági jog miniszteri elismerése jelenti, amely nem tagadható meg diszkrecionális jogkör alapján, hanem csak a javaslatban megállapított feltételek hiánya esetén. Az erre vonatkozó kérések meghatározott idő alatt elintéztetést igényelnek, különben bármely időtartamig függőben volna az önkormányzati iskola sorsa. Erre való tekintettel a javaslat a miniszteri döntésre határozott időtartamot köt ki, mely időtartam leteltével a nyilvánossági jog elismertnek tekintendő, ha a közokt. miniszter arra nézve döntését nem közli. Az iskolafenntartó működési engedély megszerzésére, valamint az iskolák anyagi fedezetének kimutatására, tanerők törvény-

szerű képesítésén felül egyéni autorizációk kieszközlésére, minimális tanulói létszám igazolására stb. nem köteles.

A porosz államminisztérium az 1928. nov. 20-án kelt rendeletével kölcsönösségre való tekintet nélkül megengedte, hogy lengyel tanításhelyű lengyel kisebbségi iskolák létesítenek ott is, hol elegendő állami iskola működik, s azok részére biztosította a nyilvánossági jogot, sőt azt is, hogy az állami iskolák a szükséges helyiségeket a lengyel iskolák rendelkezésére bocsássák. Ezenkívül azon célból, hogy a tanító személyzet a kisebbségi iskola különös feladatainak teljesítésére képessé tétessék, a nemzeti különös sajátosság (besondere Eignung) oktatásához szükséges ismeretek megszerzése céljából állandó kurzusok létesítését is engedélyezte.

A lettországi német autonóm iskolák, valamint az észtországi hasonló iskolák törvény alapján és engedélyezéstől függetlenül nyilvánossági joggal bírnak.

V. Cím

Tanulók felvétele az önkormányzati iskolába

A szabad iskolaválasztás joga az alkotmány cikkében biztosított tanszabadságnak alkatrészét képezi. Ezért a nyilvánossági joggal bíró önkormányzati iskolákba való felvétel szabadsága bármely vallású és nemzetiségű tanulóra nézve minden korlátozástól mentes jogot jelent, s ezen iskolák látogatásával bármely tanuló a törvényes tankötelezettségnek eleget tesz. Ez a tanszabadság azt a jogot is magában foglalja, hogy a magyar kisebbséghez tartozó azon szülők, kik a magyar nemzeti kataszterbe való felvételüket kérték, gyermekeiket állami iskolákban is taníttathatják. Minthogy azonban az állam, megye, község vagy törvények által létesített állami autonóm intézmények szolgálatában álló kisebbségi alkalmazottakkal szemben a függő viszony kihasználásával az iskolaválasztás szabadságát számtalan esetben befolyásolták, sőt lehetetlenné tették, a jelen javaslat rendelkezést tartalmaz arra nézve, hogy mindazon szülők, kik a nemzeti kataszterbe való felvételüket kérték, gyermekeiket állami iskolákba csak a kultúrautónia igazgatási szervének beleegyezésével írathatják be, ha lakhelyükön önkormányzati iskola van. E rendelkezés megtartása büntető szankciót is tesz szükségessé. Természetes azonban, hogy azon szülők, kik a népszámlálás során magyaroknak vallják magukat, de a nemzeti kataszterbe való felvételüket mégsem kérték, vagy más nemzetiségűek, fentartási díj fizetésére kötelesek.

Magántanulók felvételét már az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a felekezeti népiskolák és az 1883. XXX. törvénycikk 15. szakasza a felekezeti középiskolák részére megengedte, mely jogtól a román közoktatásügyi minisztérium 100 088 és 100 090-1923. számú rendeletei megfosztották, ezt az intézkedést az 1925. évi magánoktatási törvény cikke is fenntartotta.

Az önkormányzati iskolák látogatásának joga azon szülők gyermekei részére is kell biztosíttassék, kik magyar anyanyelvűek, Románia területén laknak, de nem román állampolgárok. Hasonló rendelkezést tartalmaz a porosz államminisztériumnak

1928. nov. 10-én 13 696. I. sz. alatt a lengyel kisebbségi iskolákat szabályozó rendelete (Art. II. 1. cikk), úgyszintén az 1922. május 15-én Genfben Németország és Lengyelország között kötött kölcsönös egyezmény is Felső-Sziléziára vonatkozólag.

Az 1924. évi áll. elemi iskolai törvény 19. cikkének rendelkezése szerint minden szülő, ki gyermekét valamely magániskolába akarja beíratni, minden év szeptember 1–10. között a helybeli állami elemi iskola igazgatójánál jelentkezni köteles. Ez a rendelkezés nemcsak sürgősségűen terhet jelent a szülőkre nézve, hanem az önkénynek is teret adott azért, hogy a jelentkezés igazolásáról szóló Dovada megtagadása esetén az állami iskola igazgatóját semmiféle megtorlás nem érte, valamint akkor sem, ha a jelentkezési határidő alatt elrejtőzött, mint az számtalanszor megtörtént, s a határidő letelte után a szülők gyermekeit hivatalból írta be az állami iskolába. A közokt. minisztérium a magyar képviselőknek azon panaszára, mely a törvénynek ezen alacsonyrendű kijátszását előtárta, azon választ adta, hogy „Ministerul nu face nici o constrângere la înscrierea copiilor în școli, părinții sunt liberi să-și înscrie copii în școli, conform legii.” (B. 45 096-1932. sz.)

A tanszabadság az iskola változtatásának jogát is magában foglalja. E jogot semmiféle feltétel nem korlátozhatja. A magánoktatási törvény 68. cikke szerint más tanintézetbe való átlépésre vagy középiskolákba való felvételre a revizor, illetve inspector láttamozását írja alá. Ezek megtagadása azonban eddig semmiféle következménnyel nem járt, bár a közokt. miniszter kijelentette, hogy a láttamozás csak visszaélések esetén tagadható meg. Az 1924. évi állami elemi iskolai törvény és az erre vonatkozó végrehajtási utasítás 28. cikkének rendelkezése az iskolaváltoztatás jogának még súlyosabb korlátot állított. E rendelkezések szerint ugyanis azon gyermekek, kik előzőleg már állami iskolába jártak, hivatalból beíratnak a következő évre is, amit a tanügyi hatóságok akként magyaráztak, hogy az állami iskolába beírt tanuló az iskola következő osztályaiból sem léphet át felekezeti iskolába, bár a fenti rendelkezés csak akként érthető, hogy az állami iskolákban a szülő nem köteles minden évben újra bejelenteni, hogy gyermekét továbbra is oda akarja beíratni, hanem hivatalból beíratik, ha más iskolát nem választ. A tanügyi hatóságok eljárása, mely ellen minden panasz hiábavalónak bizonyult, a szülők ezreit zárta el attól, hogy az iskolát szabadon választhassák. Minden visszaélésnek és kijátszásnak véget vet a javaslatnak az a rendelkezése, hogy az a szülő, ki gyermekét önkormányzati iskolába akarja járatni, semmiféle jelentkezésre nem köteles, hanem az önkormányzati iskola igazgatósága a beírt tanulók névsorát a tankötelezettség ellenőrzése végett az állami hatóságokkal közli.

VI. Cím

Az iskolák vezetése, igazgatása és felügyelete

Az önkormányzati iskolák vezetésének, igazgatásának és felügyeletének joga természetesen az autonóm szervezetekről szóló törvény, s az állam a főfelügyelet jogcímén azon jogkört gyakorolja, melyet „az állam főfelügyeleti joga” cím alatt felsoroltunk.

Mindazon törekvésekkel szemben, melyek 1919 óta a közoktatásügyi politikát a magyar felekezeti iskolákkal szemben vezették, szabatos és részletes rendelkezések váltak szükségessé a kultúrönkormányzat szabadságának védelmére. A magánoktatási törvény 64. cikkének rendelkezése tág értelmezésnek adott teret a nyilvánossági joggal bíró magániskolák vezetése és igazgatása tekintetében; ennek folytán a közoktatási minisztérium az egyházi főhatóságoknak századokon át gyakorolt és törvényekben biztosított autonóm jogait csaknem teljesen megszüntette s azoknak legapróbb részletekig való közvetlen intézését vette át. Még az év végi értesítők előzetes kéziratos cenzúráját, a vizsgai jutalomkönyvek jegyzékének bemutatását, az iskolai ünnepélyek programjának előzetes aprobálását, tanári és ifjúsági könyvtárak kiegészítését is szabályozta, s ezzel a magánoktatási törvény 64. cikkében az iskolafenntartó részére elismert jogokat is értéktelenné tette. Ilyen tendenciákkal szemben az állami főfelügyeleti jogkör szabatos körülírásokat kíván, mert különben a kultúrönkormányzat a gyakorlatban semmit érővé válhatik.

Az érettségi (baccalaureatus) vizsgálatok vezetésére az 1883. évi 30. magyar törvénycikk 21–27. és 46. szakaszai és az ezek alapján kibocsátott 105 100-1905. számú közokt. miniszteri rendelet az összes felekezeti középiskoláknál teljes autonóm jogkört biztosított úgyszintén a középiskolák igazgatására, vezetésére és kormányzására nézve is. A javaslat ezekkel teljesen azonos rendelkezéseket tartalmaz. A kultúrautonómia legalábbis megkövetel annyi jogot, mint amennyit a magyar törvények minden nemzetközi kötelezettség nélkül a német, román és más tanításhelyi kisebbségi felekezeti középiskoláknál az egyházi főhatóságok részére engedélyeztek.

VII. Cím

Iskolák tan- és igazgatási nyelve

Magyarországon az 1868. évi 44. törvénycikk 14. szakasza azon rendelkezést tartalmazta, hogy a hitfelekezetek által fenntartott iskolák maguk határozzák meg az oktatási nyelvet, és ha az nem magyar, akkor „fennmarad a magyar nyelv tanítására vonatkozó törvényes intézkedések feltétlen érvénye”. Az 1868. évi 38. magyar törvénycikk 58. szakasza szerint a népiskolákban a tanítás anyanyelven történik. Az 1879. évi XVIII. törvénycikk a rendelkezést úgy módosította, hogy az állam nyelvének tanítása minden nyilvános népiskolában kötelező, de fokozatosan vezetendő be. A magyar nyelv tanításának részletes szabályozását csak az 1907. évi 27. törvénycikk szabályozta, melynek 19. szakasza értelmében a felekezeti iskolákban akár államsegélyesek voltak, akár nem, a magyar nyelv valamennyi osztályban tanítandó volt oly mérvben, hogy a IV. évfolyam befejezése után a gyermek gondolatait e nyelven írásban és szóban ki tudja fejezni. A 20. cikk a hazai történelem és földrajz tanítását csak az államsegélyes iskolákban és ezekben is a felekezeti iskola tannyelvén rendelte el. A törvény végrehajtási utasításának 40. szakasza már az I. osztálytól kezdve előírta ugyan az államnyelv tanítását, de ez a rendelkezés nem hajtatott végre a nem

magyar tannyelvű felekezeti iskolákban. Az 1905. évi 72 000. számú magyar közokt. ügyi miniszteri rendelet kellő óvatosságot tett kötelezővé a követelmények ellenőrzésénél, aminek elegendő bizonyága az, hogy egyetlen nemzetiségi iskola sem zárhatott be a magyar nyelv kellő tanításának hiánya miatt. Középiskolákban az 1883. évi 30. törvénycikk 7. szakasza értelmében az iskolafenntartó felekezetek maguk határozták meg az iskola tannyelvét. Az állam nyelve és e nyelv irodalma kötelező tantárgy volt ugyan, de csak a VII. és VIII. osztályokban tanított az állam nyelvén. A magyar állam ezen törvényei az állam és a nemzetiségek folytonos harcára vezettek.

A román állam az 1919. évi dec. 9-iki párizsi kisebbségi szerződés 9. cikkében kötelezettséget vállalt arra, hogy a kisebbségek az általuk fenntartott iskolákban nyelvüket szabadon használhatják, illetve hogy azt mint tannyelvet alkalmazhatják. A 10. szakasz szerint pedig kötelezettséget vállalt aziránt, hogy ahol a kisebbségek jelentékeny arányban laknak, az ahhoz tartozó gyermekek az állami elemi iskolákban is saját nyelvükön taníttassanak. Ezen szerződés tehát különbséget tett a két iskolatípus között, s az utóbbira nézve kikötötte a román kormány jogát arra, hogy a román nyelv tanítását elrendelhesse. E szerződés szerint tehát az államnyelv tanításának kötelezettsége csak az állami elemi iskolákra nézve áll fenn. A szerződés 11. cikke pedig az iskolai önkormányzatot kötötte ki „az erdélyi székely és szász községek részére”, mely jog fogalmánál fogva az anyanyelven való oktatás szabadságát és az önkormányzati iskoláknak a kisebbség nyelvén való igazgatási jogát jelenti. A Consiliul Dirigent által 1919. évi január 24-én kiadott 1. számú decretum a román imperium oktatásügyi irányelveinek megállapítására nézve azt a rendelkezést tartalmazta, hogy a községi, felekezeti és alapítványi iskolákban a tanítás nyelvét az iskolafenntartó határozza meg. Az állami elemi iskolákra vonatkozóan úgy rendelkezett, hogy a község lakosságának többségi nyelve képezi a tanításhoz szükséges nyelvét, s párhuzamos kisebbségi osztályok létesítését is elhatározta, középiskolákra vonatkozóan pedig a tanítás nyelvét azon nyelvet jelölte meg, melyet a megye lakosságának többsége anyanyelvül vall. A közokt. minisztérium kolozsvári vezérigazgatósága azonban 1923. május 29-én 10 596. sz. alatt az akkor még érvényben lévő magyar iskolai törvényekre való tekintet nélkül elrendelte, hogy az összes polgári iskolai, kereskedelmi, tanító- és tanítónőképző, valamint bármely községi és szerzetes által vezetett középiskolákban az 1923/924. iskolai évtől kezdve az I. osztályban a kizárólagos román tanítási nyelv vezetessék be. Az 58 886. számú 1924. évi rendelet szerint a felekezeti középiskolák VIII. osztályának abszolváló vizsgáin a magyar nyelv és irodalom sem szóbeli, sem írásbeli vizsga tárgya nem lehet. Az 1923. szeptember 23-án 100 088 és szept. 25-én 100 090 sz. alatt kelt közoktatásügyi miniszteri rendeletek azonnali hatállyal – vagyis tanév közben – előírták, hogy a „nemzeti tantárgyak” (román nyelv és irodalom, románok történelme, Románia földrajza és a román alkotmánytan) az oktatás főtárgyaivá teendők és azok csak román nyelven taníthatók. Az 1925. évi magánoktatási törvény a fenti miniszteri rendeletekben foglalt rendelkezéseket változtatlanul fenntartotta. A törvény életbeléptetése után a szerzetesrendek által vezetett némely iskolákra vonatkozóan

az összes tantárgyra a kizárólagos román tanítási nyelv azonnali bevezetését írták elő az 1928. évi 2547, 2557, 14436. számú közokt. miniszteri rendeletek, s azután a román állam és a Vatikán között a konkordátumra vonatkozóan létrejött „függelék” kimondotta, hogy mindazon szerzetesi iskolákban, melyekben már a kizárólagos román tanítási nyelv bevezetett, a tanítási nyelv ezután is a román marad. Az 1925. évi magánoktatási törvény továbbá arról is rendelkezett, hogy az összes iskolai anyakönyvek, regiszterek csak román nyelven vezethetők (..... cikk).

A magyar egyházi főhatóságok a Nemzetek Szövetségéhez fordultak 1925. évben a magánoktatási törvénynek az egyházak ősi autonómiáját és az 1919. évi párizsi kisebbségi szerződés rendelkezéseit sértő intézkedései ellen, melyek a kisebbségi szerződés legszűkebb értelmezése szerint is iskolai autonómiára jogosult tömör székely-magyar lakosságú megyékre is kiterjesztettek. A román kormány 1925. dec. 1-én kelt és az említett petícióra vonatkozó előterjesztésében azt tárta a Népszövetség elé, hogy az 1925. évi román magánoktatási törvény 39. és 41. cikke az államnyelven tanítandó tantárgyak számára nézve enyhébb rendelkezéseket tartalmaz, mint az 1907. évi 27. magyar törvénycikk 20. szakasza, amely szerint a magyar uralom alatt a román felekezeti iskolákban 5 tantárgyat az állam nyelvén kellett tanítani, s így arra hivatkozott, hogy a román magánoktatási törvény kevesebb tantárgyra állapítja meg az államnyelven való tanítás kötelezettségét. Az 1907. évi 27. magyar törvénycikk 20. szakaszában azonban az a rendelkezés foglaltatott, hogy a magyar állam által segélyezett felekezeti iskolákban 5 tantárgy tanítástervét az állam állapítja meg. Az erdélyi román gör. kel. érsekség 1910. szept. 30-án 11 410 számú és 1910. okt. 28-án 11 433 sz. alatt körrendeleteiben elismerte, hogy „valamennyi felekezeti iskolánkban – akár államsegélyesek, akár nem –, az összes tantárgyak kizárólag románul taníttatnak, kivéve a magyar nyelvet, melynek keretében felvétetnek bizonyos dolgok a számtanból, történelemből, alkotmánytanból és földrajzból is. Mindaz azonban, ami ezen tárgyakból magyarul taníttatik, csak azután tanítható, miután előbb megtanulták románul az illető tanítási órákon, és nem taníthatók a számtani, történelmi, alkotmánytani és földrajzi órákon, melyeknek kizárólag román nyelvűeknek kell lenniök” (közli O. Ghibu: Anuarul pedagogic 1913. Sibiu 166. lap). Minthogy azonban az említett magyar törvénynek csak a román kormány által bemutatott szövege szerepelt a Népszövetség Háromas Bizottsága előtt, az egyik indokálul szolgált annak, hogy a bizottság az 1925. évi magánoktatási törvény rendelkezéseit „nagyon is nagylelkűeknek” ismerte el.

Az 1924. évi állami elemi iskolai törvény 7. cikke azon rendelkezést tartalmazza, hogy az állami iskolák tanítási nyelve a román, a közokt. minisztérium azonban kisebbségi vidékeken a lakosság anyanyelvének megfelelő tannyelvű iskolákat fog létesíteni, amelyekben a román nyelv csupán kötelező tantárgyat képez. Ez utóbbi rendelkezés azonban sehol végre nem hajtatott, sőt a legtömörebb székely-magyar lakosságú megyékben is számos teljesen magyar községben is kizárólag román nyelvű oktatás folyik és az állami tanítók jó része nem beszéli azon lakosság nyelvét, melynek iskoláiban tanít.

A magyarországi román képviselők által 1868-ban a nemzetiségi törvény tárgyalása során a parlament elé benyújtott külön törvényjavaslat azt követelte, hogy „minden népiskolában, felsőbb művelődési és tanintézetekben a saját nemzeti nyelv legyen az oktatás nyelve és a vizsgák is e nyelven tétessenek le”. A romániai magyar kisebbség hasonló követelményeket támaszt összes iskolái és kultúrintézményei számára. 1913. évben Titu Maiorescu román külügyminiszter Mișu londoni követhoz küldött felhívásában azt kívánta, hogy az albán kérdéssel foglalkozó nemzetközi bizottság is biztosítsa az albániai néhány román többségű községben a román kisebbség nyelvi jogait, holott ez a lélekszám elenyésző csekély volt a Romániához csatolt magyar kisebbség létszámával szemben, melynek javára nemzetközi szerződésekben is kötelezettségeket vállalt.

A nemzeti kisebbség nyelvén való oktatás szabadságát számos állam nemzetközi kötelezettség nélkül is elismerte és biztosította. A georgiai alkotmány a kisebbség nyelvét tanítási nyelvül állapítja meg. Az 1922. május 15-én kelt és Felső-Sziléziára vonatkozó genfi német–lengyel egyezmény hasonló jogot kötött ki kölcsönösen a kisebbségi oktatásra nézve. Az 1928. évi nov. 20-iki porosz rendelet a Felső-Szilézián kívül máshol lakó lengyel kisebbség részére ugyanezen jogot adta, valamint az 1926. febr. 9-iki és 1928. nov. 20-iki porosz rendelet a dán kisebbség részére. A dániai német kisebbség részére pedig az 1923. május 1-i törvény a Dániához csatolt Észak-Schleswig-ben a kizárólagos német nyelvű oktatás jogát ismerte el, és azt is kimondotta, hogy a német gyermekek a dán államnyelvtanulás kötelezettsége alól is felmenthetők. Az eszt autonómiát szabályozó 1925. febr. 12-iki törvény a legteljesebb szabadságot engedte a német, orosz és svéd kisebbség részére a kultúrönkormányzat keretén belül nyelvük használatára. Az 1920. május 7-iki eszt törvény szerint még a kisebbségi kultúraautonómiák létesítése előtt a nyilvános népiskolák is a tanulók anyanyelve szerint észt, német, orosz, svéd iskolákra osztottak.

Az anyanyelven való tanítást követelték a jugoszláviai németek is az 1928. évi dr. Krafft-féle javaslat 1. cikkében. Az 1933. évi márc. 10-iki román–szerb iskolai egyezmény a romániai szerb iskolák tannyelvévé az anyanyelvet teszi (2. cikk.).

VIII. Cím

Az iskolák tanterve

A javaslat 58. és 116. cikkeiben foglalt irányelvre való tekintettel a magyar nyelv és irodalom és a magyar történelem mint rendes tantárgyak tanítása a magyar jellegű önkormányzati iskolákban elengedhetetlen követelményt képez. Az elemi iskolák IV. osztályában a szűkebb szülőföld (megye) történetének tanítása azt a célt szolgálja, hogy az ifjúság lelkületében a szülőföld szeretetét ápolja.

A görög nyelv tanulása a jövőben nem lehet az a szükségesség, amely a középiskolák tananyagának nagymérvű növekedése folytán mellőzhető ne volna. A mai középiskolai rendszer amúgy is túlságos nyelvtanulással veszi igénybe a középiskolai tanulókat, s ezért az idegen élő

nyelvek közül is egy a Magyar Kultúratanács választása szerint a minimális állami tantervből mellőzhető, amit a 116. cikkben megjelölt többletanyag tanításának lehetősége is megkövetel. E szempontra való figyelem érvényesül az 1928. évi nov. 20-án 13 696. sz. alatt a porosz államminisztérium által kiadott rendeletben is (II. cikk 7. szakasz és III. cikk 1. szakasz), amely a német nyilvános iskolák tantervétől eltéréseket enged meg a lengyel vonatkozású tantárgyak tanítása érdekében.

Az elemi iskolákban a román nyelv tanítása csak a IV. osztálytól kezdve foglal helyet. Ez a rendelkezés megfelel annak az álláspontnak, melyet Iuliu Maniu, a román nemzeti parasztpárt elnöke és volt miniszterelnök București-ben 1924. május 11-én a kisebbségi problémáról tartott előadásában (*Politica externă a României: Problema Minorităților*. 16. lap.) a következőkben foglalt össze: „A nem román kisebbségek anyanyelvükön kell tanuljanak. A román nyelv tanítása nem szabad, hogy előbb mint a IV. osztályban kezdődjék, azaz nem előbb, mint ahogy a tanuló teljesen jól tud írni, olvasni és számolni saját anyanyelvén s elsajátította anyanyelvén azokat az elemi ismereteket, melyek az életre szükségesek.” Az államnyelv tanulásának ez a kötelezettsége is a heti óraszám megállapításával szabályozást kell nyerni, mint azt az 1923. május 1-i dán törvény és az előbb említett porosz államminisztériumi rendelet VI. art. 2–3. szakaszai is meghatározták. Erre nézve rendelkezést tartalmaz az 1933. évi márc. 10-iki román-szerb iskolai egyezmény is.

Tanonciskolák és alsófokú szakiskolák tananyaga a szakismeretek megszerzésére kell irányuljon. Éppen ezért az államnyelv tanításának kötelezettségén kívül csak a szaktantárgyak tanítása lehet feladatuk.

A 118. cikkben felsorolt teendők elvégzése az önkormányzat feladatai közé tartozik. Az erre vonatkozó szabályzatok kötelező bemutatása a közoktatásügyi miniszternek lehetőséget nyújt az állam főfelügyeleti jogának gyakorlására, melynek érvényesítése határidőhöz kell legyen kötve, hogy az oktatásügy fennakadást ne szenvedjen.

Azon iskolákra, melyek nyilvánossági jogra és így államérvényes bizonyítványok kiadására igényt nem tartanak (73. és 118. cikk 2. bekezdés), az állami tanterv betartása nem lehet kötelező.

IX. Cím

Tanerők képzése, kinevezése, nyugdíj- és egyéb jogosultságai

A kultúrönkormányzat gyakorlati életbeléptetése a képzített tanerők alkalmazása tekintetében eleinte nagy nehézségekkel jár. Ezek megkönnyítése érdekében kivételes intézkedések is szükségesek. Az 1883. évi XXX. magyar törvénycikk 70. szakasza is 10 évi átmeneti időt engedélyezett a nem államnyelvű felekezeti iskolák tanerőinek a szabályszerű képzés megszerzésére. A kultúrautonómia első megszervezésénél a kivételes intézkedés annál inkább jogosult, mert a román állami iskoláknál is a szabályszerű képzéstől a közoktatásügyi miniszter 1919 óta számos esetben eltekin-

tett, mint ezt a minisztérium Anuarul Învăţăm. Secundar în România c. hivatalos kiadványa évenként tanúsítja.

Az 1925. évi román magánoktatási törvény 15. cikke szerint „senki sem működhet valamely magániskolában mint igazgató, tanár, institutor és tanító, csak a közoktatásügyi minisztérium engedélye alapján”. Ez a rendelkezés, mely jogot adott arra, hogy a miniszter egyénileg bírálja el azt, hogy valamely tanár vagy tanító, aki törvényszerű képesítéssel bír, kisebbségi iskolában taníthat-e vagy nem, az önkénynek a törvénybe foglalását jelentette. A közokt. miniszter a román nemzeti tárgyak tanítására megtagadta több ízben az engedélyt olyan magyar nemzetiségű tanárokkal szemben is, kik román egyetemeken szereztek meg képesítésüket.

A magánoktatási törvény 16. cikke a tantestületek tagjait külön vizsgára kötelezte a román nyelvből, a románok történelméből, Románia földrajzából és az ország alkotmányából. A 109. cikk értelmében „a tantestületek azon tagjai, kik jöllehet sikerrel tették le ezen vizsgát, de akikről az iskolalátogatások során azt állapítják meg, hogy nem bírják kellőképpen a nyelvet, kötelesek külön tanfolyamokat hallgatni, különben megvonják tőlük a működési engedélyt”. E rendelkezések – melyeknek teljesítését a százsz tantestületek tagjaitól csupán a román nyelvből követelték meg – már eddig is súlyos kisebbségi sérelmet jelentettek, amely a vizsgáztató bizottságok és az iskolafelügyeleti hatóságok önkényének szolgáltatva ki a kisebbségi tanerőket, amit a Bucureşti-ben 1930. május 21-én tartott szocialista kongresszus is elítélt.

X. Cím

Az önkormányzat személyi és dologi kiadásainak anyagi fedezete

Magyarországon a román felekezeti iskolák részére az állam nemzetközi kötelezettség nélkül államsegélyt adott, melyet az iskolák késedelem nélkül vehettek igénybe. Ez az államsegély 1913. évben 2 millió aranykoronát tett ki. Ezenkívül úgy a román, mint más nemzetiségű polgárok, kik felekezeti iskolát tartottak fenn, mentesek voltak az állami és községi iskolák fenntartásának terheitől. Az állami iskolák teljesen államköltségen épültek és tartattak fenn (1868. évi XXXVIII. tcikk. 80. szakasz). A községi iskolák fenntartása céljára a községi lakosok egyenes állami adójának legfennebb 5%-áig terjedhető pótdadó szolgált, de ez alól mentesítve voltak azok, akik felekezeti iskolai terheket viseltek (1868. évi XXXVIII. törvénycikk 36. szakasz), sőt ahol állami vagy községi iskola nem volt, ott a községi iskolai alap jövedelme is felekezeti iskola fenntartására szolgált (1884. évi nov. 16-iki 42 913. sz. közokt. min. rendelet 17. cikke).

A versailles-i békeszerződés a Dániához csatolt észak-schleswigi területekre vonatkozóan semmiféle kisebbségvédelmi rendelkezést ki nem kötött, s mégis az állam az 1920. jún. 30-iki törvényben mindazon községeknek, melyek kisebbségi tannyelvű iskolákat létesítenek, tekintélyes építkezési segélyeket biztosított és a kisebbségi tannyelvű iskola létesítésével megnövekedett személyi kiadások 75%-át átvállalta.

Lettországból törvény alapján az állami vagy községi költségvetés arányos része a német nemzetiséget képviselő „népközösség rendelkezésére áll, s ezt a német iskolák támogatására az állami és községi hatóságok pontosan ki is utalják.

Az 1922. május 15-iki német–lengyel konvenció „kölcsonös méltányosság alapján” megengedi, hogy a kisebbségi iskolák külföldi hitsorsosok adományát is elfogadjassák, amit a brünni egyezmény is tartalmaz.

A német–lengyel konvenció alá nem tartozó poroszországi lengyel kisebbségi polgárok részére az 1928. nov. 20-iki államminisztériumi rendelet a lengyel kisebbségi tanerők javadalmazásának 60%-át állami hozzájárulás gyanánt az állam terhére utalja, ha a tanítók száma a meghatározott számot eléri (V. cikk 1. 2. szakaszai). Feljogosítja az állami iskolai hatóságokat, hogy ezen iskolák használatát a lengyel kisebbségi iskolák részére átengedhessék (V. cikk 3. szakasz). Ugyanezen rendelkezések érvényesek a dán kisebbségi iskolákra is (1926. évi febr. 9-iki rendeletet módosító 1929. jan. 13-iki porosz államminiszteri rendelet 13. szakasz).

Hollandia iskolatörvénye 72. cikke jogot ad arra, hogy az egyházi vagy más testületek, ha iskolát akarnak létesíteni vagy bővíteni, a községtől annak felépítését vagy megfelelő pénzbeli támogatást igényeljenek. A község ezenkívül az ún. szabad iskolák részére tanulónként annyit fizet, amennyi kiadásba a nyilvános iskola egy tanulója évenként átlag kerül.

Észtországban a kultúrönkormányzat megszervezéséről szóló 1925. évi február 12-iki törvény 4–6. cikkei szabatos rendelkezésekkel állapítják meg az államnak és a helyi önkormányzati testeknek a kisebbségi iskolákkal szemben az anyagi szolgáltatásokra vonatkozó kötelezettségeit, melyek ama iskolák összes szükségleteinek fedezéséről gondoskodnak.

A román állam azonban mindazon kötelezettségeket, melyeket az 1919. évi dec. 9-iki párizsi kisebbségi szerződés 10. cikkében a kisebbségi iskolák támogatására vállalt, és amely kötelezettségeket a trianoni békeszerződés 47. cikke is megerősített, nem teljesítette. Ezen rendelkezés szerint az állam azon városokban és községekben, hol a kisebbségek jelentékeny arányban laknak, az állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési vagy jótékony célokra felvett összegekből „méltányos részt köteles biztosítani, a 11. cikk szerint pedig a székhelyek részére iskolai ügyekben önkormányzatot engedélyez, mely rendelkezés az anyagi támogatás tekintetében is a 10. cikkben túlmenő kötelezettségeket jelent.

A kormány 1921. évben 3 500 000 lej segélyt utalt ki az összes erdélyi kisebbségi felekezeti középiskolák részére. 1921–1928. évek alatt pedig semmiféle anyagi támogatást nem nyújtott. A magyar egyházi főhatóságok által 1925. évben a Nemzetek Szövetsége elé a magyar kisebbségi oktatásügy sérelmei tárgyában benyújtott petícióra a román kormány 1925. dec. 3-án kelt beadványában (*Observations du gouvernement roumain a la petition supplementaire des églises reformée, unitaire et catholique de Transylvanie au sujet du projet de loi roumain sur l'enseignement privé*, Nr. 41/48067/1481) azt tárta elő, hogy az állam anyagi támogatást adni a ki-

sebbségi iskoláknak nem is köteles, mert 762 magyar tannyelvű állami elemi iskolát, 22 állami magyar tannyelvű polgári iskolát, 9 ugyanilyen líceumot tart fenn és 1586 magyar nemzetiségű tanerőt fizet. Eltekintve attól, hogy ezen adatok mennyiben felelnek meg a valóságnak, a kormány ezen nyilatkozata teljes ellentétben áll a kisebbségi szerződés szövegével, amely a kisebbségi tanulóknak az állami elemi iskolákban is anyanyelvükön való tanítását írja elő (.... cikk) és azonfelül külön kötelezettséggé teszi a kisebbségek által fenntartott iskolák anyagi támogatását.

1929. évben a kormány az egész magyar felekezeti oktatás részére 10 500 000 lej államsegélyt utalt ki. Ugyanazon évben azonban az állami költségvetésben csupán az erdélyi „kultúrzóna” területén működő román iskolák tanerőinek külön jutalma címén 13 600 000 lej és a Görögországban, Bulgáriában és Albániában működő román iskolák személyi és dologi kiadásaira 36 047 316 lej szerepelt, mely címeken az állami költségvetés minden évben hasonló összegeket vett fel. 1930. évben az előző évi államsegélyűek csak mintegy fele nyert kiutalást, és azóta a magyar kisebbségi felekezeti iskolák semmiféle államsegélyben nem részesültek, bár az iskolafenntartó terhek folyton súlyosabbakká váltak. Eléggé jellemzi ezt az a tény, hogy csupán az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület egy év alatt a román nyelven tanítandó tantárgyakra a középiskolákban óraadókul alkalmazott román állami tanárok részére 2 millió 400 000 lejt fizetett ki. (Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Igazgatótanácsának évi jelentése 1927/1928. 20–21. lap), míg az egész 1929. évre kiutalt államsegélyből összesen 3 636 382 lejt kapott.

Az erdélyi felekezeti (gör. keleti és gör. kat.) román, továbbá szász ág. ev. és bánáti sváb róm. kat. iskolák azonban 1919. évtől kezdve állandóan államsegélyben részesültek. A balázsfalvi, belényesi, brádi, naszódi és brassói román felekezeti (gör. kel. és gör. kat.) középiskolák az ezen iskolák és a közoktatásügyi minisztérium közötti viszony szabályozásáról szóló és a Monitorul Oficial 1929. évi aug. 27-iki számában közzétett külön törvény alapján a közoktatásügyi minisztérium költségvetéséből kapják az összes személyi illetményeket (21. cikk). A romániai Bánát szerb iskoláinak pedig az 1933. év márc. 10-én Belgrádban kötött és törvénybe iktatott román–szerb egyezmény biztosítja az állam terhére összes, az állami tanerőkkel egyenlő javadalmazásaikat és ezenkívül egyéb anyagi támogatást is (7, 10. cikke), holott a romániai szerb lakosság lélekszáma ez ország összlakosságához képest elenyésző csekélységű.

Az „egyenlő elbánás” ilyen módon érvényesül a gyakorlatban, ami nemcsak az Alkotmány, az 1919. évi dec. 9-iki párizsi kisebbségi szerződés, hanem a Nemzetek Szövetségének éppen a romániai kisebbségekre vonatkozó határozatával is ellentétben áll. Az erdélyi magyar egyházi főhatóságok petíciója ügyében ugyanis a Népszövetség Tanácsának 1926. márc. 18-án azt állapította meg, hogy a kisebbségi szerződés 9. cikkében kikötött egyenlőség a kisebbség és a többség magániskoláira vonatkozik. Az az előny tehát, melyet a román állam a román felekezetek iskoláinak nyújt, az egyenlő elbánás követelménye alapján a kisebbségi felekezetek iskoláival szemben sem volna megtagadható. De a nemzetközi kötelezettség teljesítésének megtagadása annál igazságtalanabb, mert a román állam az agrárreform során a magyar egyházakat, magyar

alapítványokat és magyar községeket felbecsülhetetlen értékű ősi iskolafenntartó birtokállománytól fosztotta meg. Csupán a csatolt volt magyarországi területek róm. kat. püspökségeitől 277 645 kataszteri hold birtokot vett el (95,5%), melybe a parochiák és iskolai alapok birtokai nincsenek is beleszámítva – a magyar protestáns egyházak pedig 36 686. kat. hold birtokállományt (45 23%) veszítettek el.

A román kultúra szolgálatára az Astra közművelődési egyesület is évenként négy minisztérium költségvetéséből, vagyis a közjövödelmekből milliókra menő segílyet kapott, s ezenkívül az 1926. évi színházi törvény értelmében 1927. évben kibocsátott mozisabályrendelet alapján, mely a koncessziók kiadásánál előjogokat biztosít „az ország közművelődési és jótékonykodó egyesületeinek” – egyedül az Astra 125 mozikoncessziót kapott, melyek alapján csupán ezen címen 3 500 000 lej bevételt irányozott elő az 1929. évi költségvetésében. Ugyanezen Astra javára Erdélyben az agrárreform során 685 községben 302 kat. hold legértékesebb belsőség sajátított ki „nemzeti kultúrházak” céljára, és ezek között a székely Csík megye 34 székely lakosságú községében jutott olyan belsőségek tulajdonába, melyek a legszegényebb kisbirtokosoktól vették el. A magyar közművelődés szolgálatára alakult EMKE azonban az agrárreform által összes birtokállományát elveszítette, és egyetlen magyar kulturális egyesület soha a román államtól sem segílyt, sem mozikoncessziót nem kapott.

A közoktatásügyi minisztérium költségvetése továbbá az erdélyi román kultúra támogatása és terjesztése, szegény tanulók segílyezése, egyetemi hallgatók ösztöndíja, külföldi tanulmányi ösztöndíjak, egyetemi, középiskolai, ipari és kereskedelmi internátusok fenntartása, internátusi tanulók segílyzőalapja, középiskolai ösztöndíjak, tanárok külföldi tanulmányi útja, diákotthonok, tankönyvek íratásra, ifjúsági könyvtárak, írók műveinek kiadása, iskolán kívüli népművelés stb. támogatása címen évente óriási összegeket fordított kizárólag román kulturális célok szolgálatára, amiből soha nem adatott hasonló magyar célokra, holott az 1919. évi párizsi kisebbségi szerződés 10. cikkében kikötött „múltányos rész” a fenti címekre is vonatkozik.

Ez a nemzetközi szerződés azt is kikötötte, hogy a kisebbségek részére a községi és más költségvetésekben oktatási és jótékony célokra felvett összegekből is „múltányos rész jár”. E kötelezettség valóra váltását is 1919 óta a magyar kisebbség hiába követelte, és a magyar kisebbségi iskolák még attól a támogatástól is megfosztattak, melyet e kötelezettség teljesítése jelentett volna. Banu közokt. miniszter még 1922. évben 68 365. sz. alatt kiadott rendeletével a politikai községeknek megtiltotta azon szolgáltatásokat, melyek a községet kegyuraság címen az egyházak javára terhelték, és amelyeket azok az iskolák segítségére fordítottak. 1922. évben a 97 375. sz. közokt. min. rendelet kiterjesztette Erdélyre a Monitorul Oficial 1919. évi júl. 24-iki számában a Comitetul Școlar szervezetéséről kihirdetett decrettörvényt, amely szerint minden megye évi költségvetésének 10%-át, minden község pedig 14%-át a Comitetul Școlar Județean rendelkezésére beszolgáltatni köteles. Ama rendelet a kisebbségek részére járó „múltányos rész”-nek azok javára kiutalásáról semmiféle intézkedést nem tett, s így ama összegek kizárólag az állami iskolák részére fordítottak. Az 1924. júl. 24-én szentesített állami elemi iskolai törvény 161–162, 171–173.

cikkei minden községre azt a terhet hárították, hogy külön és önállóan viselje az ott levő állami iskola összes dologi fenntartási kiadásait, tekintet nélkül arra, hogy ez a költségvetés hány százalékát igényli s új épületet építsen, ha az előbbi nem felel meg. E törvény sem gondoskodott a kisebbségi iskolák javára a „méltányos rész”-ről, és így a legtömörebb magyar lakosságú községek is csupán az állami iskolák dologi terheit viselték s azonkívül a magyar felekezeti iskolák összes terhe is a magyar kisebbségre hárult. A belügyminisztérium 1928. május 31-én 10 744. sz. alatt kiadott rendelete úgy intézkedett, hogy a 14% kötelezettsége nem terheli azon községeket, melyben állami iskola nincsen, de ezt a rendeletet nem hajtották végre.

A közoktatásügyi minisztérium átszervezéséről szóló és a Monitorul Oficial 1930. évi júl. 7-iki 143. számában kihirdetett törvény 186. cikkének 4. pontja újból visszaállította a községi költségvetések terhére az iskolák részére a 14% beállítását azzal, hogy az aránylagosan felosztandó az azon helyiségben levő állami és magániskolák között. E törvény rendelkezését azonban a hatóságok miniszteri utasítás hiányában nem hajtották végre, amit a magyar kisebbség parlamenti képviselője még 1930. év október havában beadványokkal szorgalmazott, de semmiféle intézkedés arra nem történt. A közokt. minisztérium csak a 12 106/1931. és 5238/1932. sz. rendeletekkel és akkor is úgy intézkedett, hogy a községi költségvetésből iskolai célokra fordítandó hányad „szükség szerint” (după nevoie) osztandó fel. Ez a rendelkezés az állami iskolai hatóságok önkényét tette lehetővé, s a magyar felekezeti iskolákat megfosztotta a törvény alapján járó részesedéstől. A rendelet teljes bizonytalanságot teremtett a törvény értelmezése felől, s a jogorvoslatok is ezért hiábavalóknak bizonyultak (Comitetul Local de Revizuire Cluj Secția II. 1932. sept. 28. Dos. 881/1932. sz. határozata).

A kulturális önkormányzat nem lehet kiszolgáltatva olyan elbánásnak, melyben az állam kormányai 1919 óta a magyar kisebbség oktatásügyét részesítették. Az önkormányzat a kisebbségi nemzet oktatási, nevelési és egyéb közművelődési feladatainak teljesítése érdekében biztonságot kell nyerni az anyagi fedezet határozott megállapítása és annak az állam részéről való kiutalása iránt. Ez az anyagi fedezet nem segély és nem adomány, hanem visszatérítés azoknak súlyos közterheiből, kik azt adó alakjában befizették az állam részére, melynek közjövödelmeit nagy részben a kisebbségektől eredő szolgáltatások teszik ki.

A 138. cikk a magyar kulturális önkormányzat fenntartására az állami költségvetésekben vagy külön törvényekben oktatási, nevelési vagy közművelődési célokra felvett összegekből a Magyar Kultúrszövetséget megillető arány meghatározását állapítja meg. Semmiféle más kulcs nem felel meg az igazságosság követelményeinek.

A megye, község vagy város és bármely más, törvény által létesített intézmény által hasonló célokra kötelezően előírt vagy segély címén megszavazott összegekből is a Magyar Kultúrszövetséget aránylagos részesedés illeti meg (140. cikk). E rendelkezés biztosítja azt, hogy a magyar kultúra önkormányzata ama közületekből is megkapja azt az arányos részt, mely az 1919. évi dec. 9-iki párizsi kisebbségi szerződés 10. cikke alapján jár.

A 141. cikk a Magyar Kultúrszövetség egyéb bevételeit sorolja fel. Az önkormányzat tagjaira kultúradó kivétele mint jog biztosítást kell nyerni, hogy elkerülhetetlen szükségesség esetén igénybe vehető legyen. Adományok, alapítványok, végrendeleti hagyományok vitathatatlan jogai azoknak, kik ezzel a magyar kultúra fejlesztésére áldozni akarnak. Erre vonatkozólag semmiféle miniszteri engedély nem állíthat korlátot, mert a magyar kulturális önkormányzatnak román állampolgárok részéről való anyagi támogatása nem sérthet állami érdeket. Románia az 1912. évi bukaresti békében az állam részéről való rendszeres segélyezés jogát is kikötötte a balkáni államokban lévő román iskolák támogatására. A nyilvános gyűjtések a Monitorul Oficial évi számában kihirdetett törvény értelmében engedélyezés alá esnek. A magyar kulturális célra való nyilvános gyűjtéseket a javaslat mentesíti az engedélyezés alól, ami biztosítja azt, hogy önkény és elfogultság nem emelhet akadályt az önkéntes adakozások elé. A 141. cikk e) pontjában megjelölt bevételeknek látványossági adó alól való mentesítése a közművelődés előmozdítását szolgálja. A magyar előadású színházak és a mozgószínházak koncessziójából a magyar kulturális önkormányzat területén eredő jövedelmek szintén a magyar kultúra célját kell szolgálják.

A Magyar Kultúratanács a tan- és nevelőintézetek és a közművelődési intézmények, valamint az önkormányzati igazgatás céljára szolgáló jövedelmeknek felosztása tekintetében minden korláttól mentesen határoz. Az állam főfelügyeleti joga azonban kiterjed annak ellenőrzésére, hogy a bevételek csak a jelen törvényben meghatározott célokra használtassanak fel.

A 142. cikk második bekezdésében megjelölt iskolák tanerőinek részére az önkormányzat azon javadalmazást adja, mely a hasonló fokú állami iskoláknál a tanerők számára megállapított. Az 1925. évi magánoktatási törvény ezt a kötelezettséget a felekezeti iskolákkal szemben is előírta, bár a közoktatásügyi miniszter előzőleg a magyar egyházi főhatóságokkal a törvény tervezetére nézve folytatott tárgyalásai során e kötelezettség elejtését határozottan ígérte. A javaslat képviselőházi tárgyalása során azonban, melynek szövegében a fent említett kötelezettség nem foglaltatott, a közoktatásügyi miniszter szó nélkül hagyta a javaslat megváltoztatását. A törvény ezen rendelkezése alapján a közoktatásügyi miniszter a magyar egyházi főhatóságokat 50 502. és 40 654. számú rendeleteivel 1928 évben a törvényes kötelezettség betartására figyelmeztette, azonban az egyházak az agrárreform során birtokállományuk elvesztése és államsegély hiánya miatt nem voltak képesek annak eleget tenni.

XI. Cím

Külön rendelkezések az 1. cikkben megjelölt területhez tartozó községekben vagy városokban levő és a jelen törvény hatálya alá eső felekezeti iskolákra vonatkozólag

Magyarországon 1880-ig az oktatás és nevelés feladatait csaknem kizárólag a hitfelekezetek valósították meg. Az állam oktatási rendszere a felekezeti autonóm ok-

tatás volt. 1870-ben az országban 13 798 elemi iskola közül 13 319 hitfelekezeti iskola volt. Állami iskolák csak 1880-tól kezdve keletkeztek. A hitfelekezetek iskolai autonómiáját az 1540–1653. évekről összegyűjtött *Approbatae Constitutiones regni Transylvaniei*, a leopoldi diploma, az 1791, 1848. évi régi törvények, törvényerejű szokásjog és az újabb magyar törvények egész sorozata biztosították. Iskoláikat az állam rendszeres segélyben részesítette, és azok felett csak a főfelügyeleti jogot gyakorolta, de a közvetlen igazgatás, vezetés és a tannyelv megállapítása az állami minimális tanterv kötelees alkalmazásával az egyházi főhatóságok jogkörébe tartozott.

A Romániához csatolt volt magyarországi területeken 1911. évben a négy román gör. keleti püspökség vezetése alatt 1552, a négy román gör. kat. püspökség vezetése alatt pedig 1096 román tannyelvű felekezeti elemi iskola működött (O. Ghibu: *Școala Românească*. București 1915. 37.). A gör. kel. püspökségek területén 171 ort. román egyházközség közül 1395-ben (87,5%) román felekezeti elemi iskola állott fenn (Protocol Congr. National Biseric, 1916, 152, 162. lapok), ezenkívül 6 román tannyelvű felekezeti főgimnázium és gimnáziumok, 8 tanító- és tanítónőképző, 4 középfokú leányiskola és 1 ker. iskola működött (O. Ghibu: *Școala Românească*, 1915). Ezen iskolákat a román egyházak is autonóm joggal maguk kormányozták, igazgatták és vezették. A román gör. kel. egyház iskolai autonómiáját az 1868. évi IX. magyar törvénycikk külön is biztosította, melynek 3. szakasza szerint iskolai ügyeit önállóan intézi a király által jóváhagyandó szabályzat alapján. A király 1869. máj. 28-iki elhatározásával a szabályzatot jóváhagyta, és annak 122–131. cikkei részletesen körülírják az autonóm jogokat. Az állami közegeknek közvetlen rendelkezési joga nem volt ezen iskolák felett, hanem törvény szerint a közokt. miniszternek tettek jelentést, ki az egyházi főhatóságokkal közölte észrevételeit s azok saját szerveik útján intézkedtek a felmerült kifogások megszüntetése iránt. A felekezeti román iskolák a nemzeti szellem fenntartására és fejlesztésére is kiváló gondot fordítottak. Vasile Goldiș volt közoktatásügyi miniszter mint erdélyi képviselő 1924. évben a képviselőházban joggal hangoztatta azt, hogy „Erdélyben a román felekezeti iskolák elsősorban nemzeti iskolák voltak s az egyház, mely fenntartotta őket, maga a román nemzet volt... az iskolák száz és száz éven át nemzeti létünk pajzsa, gyarapodásunk forrásai valának” (Desbaterile Deputatilor 1924, 3445. lap). A balázsfalvi, belényesi, brádi, brassói és naszódai román felekezeti líceumok részére kivételes előnyöket biztosító és a Monitorul Oficial 1929. évi aug. 27-iki számában kihirdetett törvény indokolása a magyar imperium alatt a román felekezeti iskolák működéséről pedig azt állapítja meg, hogy: „Az erdélyi román felekezeti iskolák a román nemzeti ideál megvalósulásáért (egyesülés) hatalmas erősségei voltak a román nyelvnek, életnek és kultúrának. Ezekből került ki a hegyeken túli (Erdély) népünk vezetőinek egész serege. Ezek ápolták és védtek az ősi szokások és a nemzeti nyelv tisztaságát... A nagy metropoliták és püspökök által bölcsen vezetett iskolák a romanizmus és a magas eszmény tűzhelyeivé lettek és azoknak is maradtak meg... Hitvallás szerint szétválasztva is erdélyi ortodox

és unitusok meg tudtak maradni az idők szélvészerei és viharai között is egységes nemzeti léleknek és román akaratnak.”

A volt magyarországi román felekezeti iskolák működésének ezen jellemzései mutatnak reá arra, hogy a kisebbségi felekezeti iskolának nem lehet egyedüli célja csupán a vallásos szellem ápolása, hanem a nemzeti szellem fenntartása és fejlesztése is feladatát képezheti. Az a felekezeti iskola, mely ez utóbbi feladatokat nem teljesíti vagy nem teljesítheti, nem a nemzeti kisebbségnek, hanem csak az egyháznak iskolája. A kisebbség nemzeti kulturális önkormányzatának védelme alá csak az a felekezeti iskola tartozhat, amely a nemzeti jelleg fenntartása és az ezt védő nemzeti autonómia céljainak megfelelően a nemzeti irányú oktatásnak és nevelésnek feladatait is magáévá teszi, mert ez az a tényező, mely „kisebb nemzeteket az elkorcsulástól, elaljasodástól és elenyészéstől megmenthet”, mint azt az erdélyi románok vezére, Barițiu 1863. szept. 3-án a nagyszebeni Landtag gyűlésén hangoztatta.

A hitfelekezetek mindig elismerték az állam főfelügyeleti jogát (*jus supremae inspectionis*), és csak az állami tanügyi hatóságoknak iskoláikkal való közvetlen rendelkezése s azok felett általuk gyakorolható igazgatás és vezetés ellen küzdöttek. (Erdélyi magyar egyházi főhatóságok beadványa a Nemzetek Szövetségéhez 1926. márc. 12-én) Ha pedig az állam ezen főfelügyeleti jog gyakorlását részben a kisebbségi nemzet kulturális önkormányzatának szerveire ruházza át, ezáltal semmiféle csorbítást nem szenved a hitfelekezetek iskolái autonómiája, melyet a kulturális önkormányzatot szabályozó ezen alkotmány jellegű törvény nemcsak az ősi jogkörnek megfelelő mérvben állít vissza, hanem magasabb oltalom alá is helyez.

Az 1919. évi dec. 9-iki párizsi egyezmény nemcsak iskolai, hanem vallási autonómiát is biztosított. Ez a rendelkezés nemcsak az erdélyi kisebbségi egyházak századok óta érvényben volt iskolai autonómiájának érintetlenül hagyását jelenti, amelynek fenntartása mellett az egyházak a jövőben a megszervezett magyar kulturális önkormányzat keretében is vezethetik és igazgathatják iskoláikat, hanem a magyar kulturális önkormányzatnak azt a szabadságát is, hogy feladatainak teljesítését részben az egyházak iskolái útján valósíthassa meg. Ez alapon a kisebbségi egyházi főhatóságok és a magyar kulturális önkormányzat kétoldalú megegyezése lehetővé teheti, hogy a felekezeti iskolák ezen törvény hatálya alá tartozóknak nyilváníttassanak, amely megegyezést természetesen bármelyik fél bármikor fel is bonthat.

A jelen javaslat csak általános rendelkezéseket tartalmaz az egyházak iskolai autonómiájának tiszteletben tartására s azon felügyeleti jogkörre nézve, melyet a felekezeti iskolák felett a magyar kulturális önkormányzat képviselőszerve gyakorolhat. Annak szabatos és részletes összefoglalása a 146. cikkben említett Hatásköri szabályzatba tartozik, melyet a törvény rendelkezései értelmében a két tényező egyező akaratát alkot meg, és amelyet a közokt. miniszter hitelesítő záradéka jogszabállyá emel.

Az ezen törvény hatálya alá eső felekezeti iskolákra nézve a 143–165. cikkekben foglalt rendelkezések főleg azon szabályok összefoglalásai, melyek a magyar impérium alatt ezen iskolákra vonatkozóan az állam és a felekezeti iskolák jogi viszonyát hatá-

rozták meg (1883: XXX. törvénycikk 41, 46. szakasz, 1868: XXXVIII. törvénycikk 6. és 11. szakaszok, 1876: XXVIII. törvénycikk 5. szakasz, e két utóbbi törvény végrehajtása iránt 1876. szept. 2-án kiadott közokt. miniszteri utasítás 57–74. szakaszai, 1879. évi XVIII. törvénycikk végrehajtási utasítása II. fejezete, az 1883. évi XXX. törvénycikk 23. szakaszának végrehajtása iránt 18 514/1884 sz. alatt kiadott min. rendelet, az ugyan-ezen törvény alapján kiadott min. utasítás a felekezeti középiskolák meglátogatása és azokban a főfelügyeleti jog gyakorlása iránt, a felekezeti iskolák meglátogatására kiküldött állami közegek számára az 1884. évi 33 296 sz. 1892. évi 4316 sz. közokt. min. rendeletek és az 1905. évi 105 500 sz. alatt kibocsátott Érettségi vizsgálati utasítás.

A jelen javaslat 161. cikkében megjelölt célok megkövetelik azt, hogy a magyar egyházi főhatóságok felekezeti közti tanácsot létesítsenek a jelen törvény hatálya alá tartozó felekezeti iskoláknak egyöntetű elvek szerint való adminisztratív és pedagógiai vezetése, irányítása és a közoktatásügyi miniszter közvetlen felügyelete alá eső ügyekben együttes felterjesztések biztosítása céljából, amit a közokt. minisztérium kolozsvári vezérigazgatósága még 1920. évben 31 774 szám alatt megtiltott.

A jelen törvény hatálya alá eső felekezeti iskolákra is vonatkozik az a rendelkezés (82, 143. cikkek), hogy tanulókat valláskülönbség nélkül vehetnek fel, amiről már az 1848. évi XX. magyar törvénycikk úgy intézkedett, hogy „bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás valláskülönbség nélkül szabad”. Az impériumváltás után azonban a magyar felekezeti iskolák működésének megbénítására irányuló hatalmi törekvések ezt a szabadságot folyton gátolták. A 63 826/1921. sz. közokt. min. rendelet kitiltotta a más vallású tanulókat. A minisztérium kolozsvári vezérigazgatósága 26 169/1922. sz. alatt a magyar egyházi főhatóságokkal közölte, hogy „semmi szín alatt más felekezetű tanulókkal és tanítókkal való kiegészítés”-t nem enged meg, s azután iskolákat záratott be „a létszám elégtelensége folytán”. A 81 989. számú közokt. min. rendelet a tilalmat megismételte, sőt a kolozsvári igazgatóság 6505/1923. sz. alatt a tilalomra indokolást is nyújtott azzal, hogy „a felekezeti iskolák az illető egyház különleges kultúráját szolgálják”. A közokt. minisztérium 80 748/1923. sz. rendeletében pedig még arra is utasítást adott, hogy két év. ref. vallású tanuló „a gör. kat. vallásban nevelkedjék”.

A felekezeti iskoláknak magántanulók felvételére és vizsgáztatására vonatkozó joga a régi magyar törvényekben biztosítva volt. Ettől a jogtól a 100 090/1923. sz. és 755/1924. sz. közokt. min. rendeletek megfosztották. A román gör. kat. és gör. kat. egyházi főhatóságok nem kaptak ilyen rendeletet, felvettek és vizsgáztattak magántanulókat, mely vizsgákra a közokt. miniszter képviselőt nem küldött s a bizonyítványokat államérvényeseknek mégis elismerte. Nem korlátozta a miniszter a szász iskolák hasonló jogát sem, amit Teutsch szász püspöknek 1924. jún. 8-án 6695. szám alatt kiadott intézkedése is igazol. A magánoktatási törvény 58. cikke azután a tilalmat törvényesítette.

A tantervekre és tanulókra vonatkozó fegyelmi szabályzatok megalkotása és a fegyelmi eljárás lefolytatása az egyházak iskolai autonómiájának keretébe tartozik, mely jogtól az egyházakat a 100 088. és 100 090/1923. sz. közokt. miniszteri rendeletek megfosztották és a Regatban érvényben levő Regulamentul alkalmazását írták elő, az

1925. évi magánoktatási törvény 33. 91. cikke pedig az ama rendeletek intézkedéseit – bár eltérésekkel –, de fenntartották.

A magánoktatási törvény 31. cikke az iskola bezárása terhe mellett tiltja miniszteri engedély nélkül külföldi segélyek, adományok elfogadását. Ez a rendelkezés nem tartóható fenn, mert a külföldi hittestvérek esetleges adománya semmiféle államérdeket nem sért. Lettország törvénye is kifejezetten biztosítja az ehhez való jogot.

A 159. cikkben megjelölt tantárgyak a nemzeti kisebbség kultúrájának megtartását és fejlesztését szolgálják. Az ezekre vonatkozó tanterv és tankönyv engedélyezése tehát a Magyar Kultúratanács jogköréhez kell tartozzon.

A hittan tantervének és tankönyvének engedélyezése kizárólag az egyházi főhatóságok joga, de a 162. cikkben foglalt az a követelmény, hogy „a hitoktatás és más vallású tanulókkal szemben a nemzeti együttérzés hátrányára ne keltsen fel elválasztó hatásokat” – a kisebbségi sorsban élő és négy vallásra szakadt magyarság életérdekét jelenti, mely követelmény megtartása az egyházi főhatóságok megértő belátásának kérdése.

A Magyar Kultúrszövetség az ezen törvény szerint megillető bevételekből a 142. cikkben megjelölt felekezeti iskolákat anyagi támogatásban részesíti.

III. RÉSZ

A „Magyar Kultúrszövetség általános közművelődési és jóléti feladatai

A jelen javaslat általános indokolása már reámutatott arra, hogy a kultúrönkormányzatnak az általános közművelődés terén és jóléti ügyekben is feladatai vannak. 1868. évben a magyarországi nemzetiségi képviselők törvényjavaslata is e feladatoknak „az állam vagyonából leendő egyarányú segélyezését” a nemzeti egyenjogúság nevében követelte.

Az 1925. febr. 12-iki észtországi törvényen kívül, amely a nemzeti kisebbség általános kulturális feladatait szintén a kisebbségi önkormányzat rendelkezései alá helyezte, Lettország is hasonló tartalmú törvényt léptetett életbe.

Az észt alkotmány 21. cikke a nemzeti kisebbség részére a jóléti önkormányzat megszervezését is lehetővé tette. A kulturális önkormányzatról szóló törvényjavaslat parlamenti tárgyalása során az erre vonatkozó rendelkezéseket külön törvénynek tartották fenn.

IV. RÉSZ

Vegyes és átmeneti intézkedések

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 764 5. dosszié 99f.

Rónai András: A nemzetiségi kérdés területi megoldásai.

Közép-Európa területi rendjét a nemzetiségi ellentétek forgatták fel a világháború utolsó periódusában. Az elégedetlen nemzetiségi csoportok vezetői s azok a távoli nagyhatalmak is, melyek győzelmes erejükkel az új status quo létrejöttét támogatták, a nemzetiségi együttélés terén egészségesebb és kiegyensúlyozottabb viszonyok teremtését tűzték ki célul maguk elé. Legalábbis erre mutatnak a világháborút megelőző nemzetiségi harcok programjai, a háború alatti propaganda és ígéretések, az összeomlás idején hozott nemzetiségi deklarációk, egyezmények, határozatok s a békeszerződések megelőzőleg kötött ún. kisebbségi szerződések.

A tényleges fejlődés más irányt vett. Ennek jellemzésére elegendő megemlíteni, hogy a ma kisebbségi sorsban élő nemzetiségek a hajdani nemzetiségi programok végrehajtását követelik, sőt olyan törvényeknek velük szemben való alkalmazását, melyeket régen a ma hatalomra került nemzetiségek elnyomóknak bélyegeztek, de amelyek a mai rendelkezéseknél messze emberségesebbek voltak; jellemző továbbá, hogy a nemzetiségi deklarációk és egyezmények mindenikét megtagadták szerzőik, mielőtt hatalomra jutottak; a kisebbségi szerződések pedig köztudomásúlag írott malaszt maradtak.

Az Európát megrázó nagy háború tehát Közép-Európában, ahol a legnagyobb átalakulásokat hozta, a terület legégetőbb bajának orvoslása terén semmiféle hasznos eredménnyel nem járt. Bizonyos, hogy a nemzetiségi béke szempontjából a világháború utáni állapot hátra- lépést jelent. Egy közvetett hasznát még sem lehet el nem ismerni. A hirtelen szerepcsere meghozta egyrészt a hatalomból kínos szolgaságba jutott népeknél a nagyobb belátást és megértést, másrészt levizsgáztatta a hatalom új tulajdonosait, akik szabadjukra engedve képteleneknek mutatkoztak az általuk annyit hangoztatott és követelt nemzetiségi szabadságot és a békés együttélést megteremteni. A két tanulságból önként adódik az egyetlen kiút: a kompromisszum. Egyes csoportok önmaguk erejéből a többi öntudatos és életerős csoport és azok érdekei ellen nem tudnak fejlődésképes, egészséges viszonyokat teremteni; ki kell egyezni s fel kell építeni az egyenlő jogok és közös érdekek alapján az erők és hatalom új hierarchiáját, melyből minden csoport megkapja méltányos helyét, és szerepét szabadon gyakorolva illeszkedhetik bele az életműködésükben egymásra utalt népcsoportok szervezetébe.

Magunk elé idézve a nemzetiségi kérdés háború előtti fejlődésének képét s figyelmesen vizsgálva a háború utáni fejleményeket, mindjobban megérlelődik bennünk az a meggyőződés, hogy ezt a súlyos problémát a közép-európai érdekelt népeknek egymásközt kell megoldaniok. Ezzel kapcsolatos ama másik tanulság, hogy az egészséges — bár lassú — fejlődés vonala nemzetiségi téren az volt, amely a Monarchiá-

ban 1867 után érvényesült s mely a világháborút követő újjárendezésnél megszakadt. A helyi viszonyokhoz simuló, a közrejátszó erőviszonyokkal számoló, nem formális papirosigazságot, hanem az emberi méltányosságot kereső elbánás jellemzi — mai szemmel nézve — a Monarchia nemzetiségi politikáját.

A kisebbségi szerződések által szándékolt általános és sematikus rendezés és a nemzetközi fiktív garancia nem bizonyult egészséges és gyökeres megoldásnak. Nemzetközi politikai szerv — amilyen a Népszövetség — nemzetiségi jogi kérdések igazságos elbírálására és eldöntésére nem alkalmas. Nemzetközi bíróság alkalmasabb volna, működése azonban csak akkor lehetne eredményes, ha nemzetközi végrehajtó szerv is rendelkezésre állana, mely ítéleteinek érvényt szerezhethetne. Ebben az esetben is — a mai állapot szerint — nem egyenlő felek állanak egymással perben, mondjuk két egymással valamilyen vitában álló népcsoport, hanem egy népcsoport és valamely állam kormánya; már pedig ez esetben bármilyen döntés nem szolgálhatná a megnyugvást az együttélő s egymással súrlódó nemzetiségek között. Egészségesebbnek látszanék a belföldi nemzetiségi döntőbírók intézményének meghonosítása és kifejlesztése. (Ilyen nemzetiségi egyeztető bíróság felállítását követelték 1907-ben az „ifjú csehek“ egy Csehország számára készített alkotmánytervezetben az osztrák Beck-kormánytól.) Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása nemcsak peres ügyek helyes eldöntéséből áll, nemcsak jogvédelemből, hanem jogalkotásból, azaz pozitív irányú tevékenységből is, és szervezetek, intézmények felállításából, valamint működésben tartásából stb., mindezt bírósági szervek és éppen nemzetköziek el nem végezhetik. A nemzetiségek nemzetközi védelme azért sohasem lesz olyan mértékig fejleszthető, hogy az a békés együttélést biztosítani tudja. Nem lenne helyes az ezirányú próbálkozásról lemondani, de számolni kell azzal, hogy a nemzetközi védelem csak kiegészítő természetű, döntő a belső szervezettség és a nemzetiségi csoportok együttműködésének intézményes biztosítása.

Senki sem tagadhatja, hogy a nemzetiségi együttélés egészséges és békés lehetőségei felől ma Közép-Európában a vélemények a legteljesebb káosz képét mutatják. Ez nemcsak az idevágó irodalomra nyomja rá bélyegét, hanem jellemzi a nemzetközi politikát is és megbénítja a kisebbségi népcsoportok akcióit. Elég arra utalnunk, hogy a kormányok erre vonatkozó hivatalos nyilatkozatai a legfelszínesebb általánosságok ismételésében merülnek ki, maguknak a kisebbségi csoportoknak esetenként ismertetessé váló követelése pedig a valamennyire tapasztalt szakemberre úgy hatnak, mint hevenyészve összeállított, apró napi célokat tartalmazó, sokszor csupán üres érzelmi igényeket, de legfeljebb részkérdéseket érintő, tiszteletreméltó erőlködéssel készült stílusgyakorlatok.¹ Nincsen teremtő gondolat, nincsen átfogó program.

¹ Egy kivételtől van tudomásom, egy kisebbségi törvénytervezetről, melyet hozzászólás végett egyik legkiválóbb erdélyi politikusunk és publicistánk körözött, de melynek további sorsáról semmit nem tudunk. Ilyen kivételnek látszik továbbá a szudétánemeteknek 1937 áprilisában benyújtott hat törvénytervezete, melyek azonban szintén csak első tapogatózó lépést jelentenek, s melyekre később kellene ráépíteni a gyökeres megoldások rendszerét. Lásd: Die Gesetzesanträge der Sudeten-deutschen Partei. Vrlg. K. Frank, Karlsbad—Leipzig, 1937. 58 l.

Vissza kell térnünk tehát a nemzetiségi küzdelmek háború előtt elért legfontosabb kézzelfogható eredményeihez s azok tanulságán továbbépíteni — egyelőre elméletben — azokat a szervezeti formákat és intézményeket, amelyek a nemzetiségi ellentéteket az anarchikus, mindenki ellen való harcnak mezejéről leterelni alkalmasak s az egymásmelleit való békés fejlődés medrének irányt és gátat szabnak. A második lépés lesz e munka eredményeinek népszerűsítése,² s a keresztülvitelnek a politikai tényezőknél való szorgalmazása.

A közép-európai nemzetiségi kérdés rendezésének konkrét lehetőségeit két nagy csoportba oszthatjuk: területi különállással kapcsolatos, azaz olyan megoldási módokra, melyeknél az egyes nemzetiségi csoportok bizonyos területen kizárólagos jogokat, mondjuk „nemzetiségi szuverenitást” kapnak, a második csoportot azok a jogszabályok, intézmények, szervezeti formák alkotják, melyeknél nincs szó a terület kizárólagos nemzetiségi birtoklásáról. Különösen ez utóbbi kategóriába tartozó megoldási módok adnak igen nagy csoportot, minthogy alkalmazásuk lehetősége — éppen Közép-Európa kevert népességű területrészein — sokkal szélesebb körű. Egy rövid tanulmány keretébe még vázlatosan³ sem szorítható bele mindkét csoport anyagának tárgyalása, azért ez alkalommal csak a területiális megoldási formákról értekezem, külön feladatnak hagyván a második csoportba tartozó rendezési formák ismertetését. A területi megoldásokkal szemben a nemzetiségi kérdés kifejlődésének hősi korszakában az államhatalom birtokosai részéről elég nagy averzió mutatkozott, ami természetes is, hiszen ugyanebben a korszakban lesz általános Közép-Európában a centralisztikus államfejlődés, tehát a modem, centralizált állam egységét féltették a nemzetiségi területi szuverenitásoktól, autonómiáktól. Ma már e tekintetben is érettebbek vagyunk s tudjuk, hogy a kényszerzubbony csak fiktív egységet teremt, amelynél sokkal fontosabb és tartósabb az életérdekek összhangzásából kialakuló, szabadon mozgó tagok önkéntes együttműködésén és belső kapcsolatain nyugvó, szerves egység.

Minden népcsoport élete szoros összefüggésben van a területtel, melyen él. Erős ez a kapcsolat nemcsak az „édes anyaföldért” s annak földrajzi sajátosságaival, hanem a „felépítményekkel”: berendezkedéssel, falvakkal, városokkal is. A terület múltjában

2 Nem tudok hasznát látni e konkrét tervek és vizsgálódások nélkül való üres nemzetiségpolitikai vitatkozásokban, amelyekkel úgyszólván zsúfolva van az utóbbi évek felduzzadt magyar folyóiratirodalma. Nemcsak az a hibájuk, hogy nem tisztáznak és nem oldanak meg semmit, hanem azt a téves látszatot alkalmasak kelteni, mint ha nálunk a kisebbségi, helyesebben nemzetiségi kérdés iránt komoly érdeklődés lenne és e téren lázas munka folynék. Sajnos erről szó sincs és ha a tucatszám értekező „kisebbségtudomány-művelőket” azzal a feladattal bíznánk meg, hogy foglalják rendszerbe és fejtsek ki konkrét elképzeléseiket a kisebbségi kérdés gyökeres rendezése terén, — érzésem és tudomásom szerint — elvértve kapnánk tőlük épkezláb munkát.

3 E tanulmány a nemzetiségi problémának csak általános rendezési módjaira terjeszkedik ki az államhatalom és a nemzetiségi csoportok közötti viszonylatban; nem foglalkozom itt pl. egyes foglalkozási ágak nemzetiségi megszervezésének módjaival és lehetőségeivel, speciális intézményekkel és általában olyan szervezetekkel, melyeknek kiépítése a nemzetiségi csoportoknak belső feladatuk. Ez utóbbi problémakör ugyan a miennkel szorosan összefügg, de nagy terjedelménél fogva külön tárgyalást és vizsgálódást igényel. A belső szervezkedés kérdése már eddig is igen sokat foglalkoztatta az érdekelteket és szakembereket, de a próbálkozások mindeddig nem voltak átfogóak, a kisebbségi népcsoportok egész életműködését szervesen felölelők és tervszerűvé tevők. A közeljövőben — úgy tudjuk — e téren is komoly lépéseket fogunk látni, legalább is elméleti téren.

gyökerező hagyományok, emlékek, várromok, csatahelyek, a vidéken termett dalok a helyi nyelvjárással s a közös emberi munka, öröm és szenvedés egyéb jeleivel együttesen valami misztikus egységbe olvadva teremtik meg a szülőföld, a szűkebb haza érzetét. Minden népcsoport természetes és kipusztíthatatlan vágya, hogy úr legyen saját területén. Ezt a vágyat lehet elnyomni, korlátozni, de megszüntetni nem; viszont meg kell állapítani, hogy ez a természetes vágy különböző fajú, kultúrájú, foglalkozású és az öntudatosodás más-más fokán álló népcsoportoknál igen különböző erővel jelentkezik. A nemzetiségi küzdelmek végső célja többnyire a saját terület feletti hatalom megszerzése volt. Ezzel tisztában kell lennünk. Bármily program, deklaráció, igénybejelentés, melyet valamely életképes és öntudatos vagy öntudatosodó nemzetiségi csoport ennél szűkebbre szabott, csak időközi állomást jelentett, vagy taktikai megfontolásnak volt eredménye.⁴

A nehéz kérdés — se körül dúltak és fognak dúlni a viharok — az: hol vannak a „saját terület” igazi és méltányos határai? Közép- Európában alig van tiszta, nemzeti- és nyelvhatár s így az elválasztó- vonalakat igen nehéz megszabni. Vannak azután egyes területek igen nagy terjedelemben, ahol két-három-négy, sőt több nemzetiség tagjai laknak egymással keveredve olymódon, hogy őket egymástól területileg elválasztani lehetetlen. Sűrűn előfordul, hogy valamely vidék lakosságának nemzetiségi összetétele eltér a vidék központját képező városétól. Hogyan állapítsuk meg ilyenkor, hogy a városnak, mint központnak, meddig terjed a hatóterülete, s a vidékkel szemben milyen távolságig kell figyelembe venni a városnak eltérő nemzetiségi jellegét és fordítva, mennyiben kell a városban figyelembe venni az „idegen” környék érdekeit? Ezek azonban még az egyszerű esetek. De el lehet-e választani a völgyet a lejtőtől s a lejtőt a dombok és hegyek tetejétől akkor, ha azokat különböző nemzetiségű lakosok lakják? És meddig mondhatja magáénak a faluban lakó ilyen vagy olyan nemzetiségű lakos a lakatlan létet, erdőt, vagy vizet? De még mindig könnyű aránylag a saját terület határát megállapítani a földművelő népességnél, amely területileg meghatározott birtokán fejti ki életműködését. Hogyan lehet azonban az iparos és kereskedő népesség „saját területét” kirajzolni? A társadalmasodott és civilizált embert elsőrendű életérdekei igen sokféle csoportba, érdekek együttesbe, életközösségbe tömörítik, nem lehet mindenhol e közösségeket a nemzetiségi kapcsolatoknak megfelelően szétvagdalni.⁵

4 Éppen azért kell hamis bölcsességek neveznünk azoknak fölnyes kritikáját, akik a múlt század nemzetiségi küzdelmeit mai szemmel olvasván, gorombán megrójják az akkori uralkodó nemzetiségek vezetőit, amiért a kisebbségi nemzetiségek „mérésékelt” kívánságait vonakodtak teljesíteni. E vezetők közül igen sokan és igen helyesen érezték, hogy a „mérésékelt” kívánságok után szükségképpen kevésbé mérsékeltek jönnek s bár érezték sokan azt is, hogy a történelmi folyamatot megállítani nem lehet, mégis lépésről-lépésre hátrálva védték a felfogásuk és a kor felfogása szerinti egységes és erős államot, a hazát. Ma tudjuk — túl sok bölcsesség nélkül is — hogy rosszul okoskodtak és többet kockáztatva talán többet lehetett volna megmenteni s békésebb, biztosabb vizekre terelni a nemzetek közötti hatalmi vetélkedést. Amennyire helyteleníthető e nem saját érdemünkből szerzett tapasztalatot kihalt generációk fejfáihoz verdesni, éppen annyira hiba volna természetesen a tanulságokból a jövőre vonatkozólag a szükséges következtetéseket le nem vonni.

5 Erre vonatkozólag egy sereg konkrét példát hoz a Szellemi Együttműködés Ligája magyar bizottságának az 1937 júliusi párizsi Nemzetközi Tanulmányok Konferenciájára beadott 5. sz. memoranduma: P. Teleki—A. Rónai: „The different types of ethnic mixture of population.” Budapest, 1937. 30 l. 30 térképpel.

A nemzetiségi kérdést ideálisan lehetne rendezni akkor, ha tiszta népcsoportok egymástól jól elválasztható területen élnének és maradnának; továbbá, ha érdekeik világosan és közérthetően kapcsolódnának. Minthogy erről Közép-Európa területén szó sincs, nálunk e viszonyok rendezése terén ideális megoldás sincs; élet van, érdekek, igények és lehetőségek összefonódó együttese, melyből a politikai tevékenységnek kell mindig újra és újra az adott viszonyoknak legmegfelelőbb rendet megszerveznie, az összhangzó érdekeket kapcsolni, az ellentétesek közt kiegyenlítődést találni.

Megfelelő körülmények között a nemzetiségi csoportok szabad fejlődését legmesszebbmenően a területi autonómia biztosítja. A nemzetiség szabad kezét és teljes hatalmat kap bizonyos területen saját ügyeinek intézésében s egy nagyobb állami keretbe csak akképp illeszkedik be, hogy a vele politikai életközösségben élő más népcsoportokkal közös ügyeket együtt tárgyalja meg és intézi. Ilyen autonómiára törekedhetik olyan népcsoport, mely rá van ugyan utalva más népcsoportokkal való együttműködésre, de jelentős nagyságú és jól elhatárolható területet tisztán, vagy túlnyomó többségben lakik s amelynél az önálló életműködésnek egyéb feltételei (az öntudat bizonyos foka, saját kultúra, különleges történelmi szerep stb.) adva vannak.

A középkorban ilyen területi autonómiákra rengeteg példa ^{*T}olt, ami azonban az akkori gazdasági és politikai nívó és berendezkedés folyománya volt. Különben is ezeknek az autonómiáknak nem volt kifejezett nemzetiségű jellegük. Nemzetiségi színezetet mutatott Erdélyben a három nemzet alkotmánya, a szászok és a székelyek autonóm földjét illetőleg. A legújabbkori példák közül Horvát-Szlavon-ország jogállása említhető a Magyar-Birodalomban; közel járt ehhez Galícia önállósága az Osztrák-császárság keretében, mely tartomány 1916-ban formálisan is különállóságot nyert. Ilyen autonómiát kapott 1924-ben Memel-vidék és papíron Kárpátalja az új Cseh-Szlovákiában.

E területi önkormányzatoknak nemzetiségi szempontból való megítélésénél jól meg kell különböztetni a nemzetiségi jellegű autonómiákat az ilyen jelleget nélkülözőktől. Így pl. autonómiája volt az Osztrák-császárság kebelén belül Csehországnak, Tirolnak s a többi korona- tartománynak is, de ezek egy-egy történelmi terület, nem pedig nemzetiségi csoport önkormányzatát jelentették. Már Galíciában tulajdonképpen lengyel önkormányzat volt, amit a rutének élénken és állandóan sérelmeztek is.

A nemzetiségi küzdelmekre különben igen jellemző az, hogy a különböző népcsoportok más és más körülmények között mennyire eltérően fogják fel szerepüket és hivatásukat, „jogos igényeik” megállapításánál mennyire megfelelkeznek más csoportok hasonló igényeiről. A lengyelek például teljes autonómiát követeltek maguknak Galíciában (1868. szeptember 24-i rezolúciók), bár a tartomány összes lakosságában arányszámuk (1910-ben) csak 58,54% volt. A csehek mindenáron a cseh nemzetiség

A társadalmi egységekben a nemzetiségi elem szerepét s különösen e viszonyok középeurópai képét hosszan fejtegeti Bauer Viktor egy nemrég megjelent könyvében. (Zentraleuropa ein lebendiger Organismus. Brünn—Leipzig, 1936. 254 1. 3 t.) Vitatja a teljes nemzetiségi dezintegráció lehetőségét ott, ahol egyéb tekintetben egy-egy, szerves élet van.

uralmát akarták biztosítani Csehország tartományban, bár ők is csak 63,19%-át képezték az összlakosságnak. A tartomány nyelvterület szerinti felosztása, de még a járásoknak a nyelvhatároknak megfelelő beosztása ellen is a leghevesebben tiltakoztak. A magyarországi szerbek is szerb vajdaság felállítását követelik 1848-ban⁶ a Szerémség, Baranya, Bácska, a becsei és csajkás kerületek, Bánát és a határőrvidék területén szerb vajdával és odbor-ral, noha ez a terület is teljesen vegyes lakosságú. Ugyanígy igyekeznek a szászok is megtartani az egész Királyföldön autonómiájukat. Viszont azok a nemzetiségi csoportok, amelyeknek történelmi területeik nem voltak, a nyelvterület alapján követeltek területi autonómiákat. Jellemző erre a tiroli olaszok makacs harca, akik bár a tartománygyűlésben megfelelően voltak képviselve, a választmányban ügyeiket külön olasz referens intézte, Trient-ben kormányzósági alosztályt kaptak, nemzetiségi osztályokra bontották érdeükben az országos mezőgazdasági és iskolatanácsot stb., mindezzel nem voltak megelégedve, hanem a tiroli olasz területek különválasztását, külön olasz tartományt követeltek.⁷ A tótlakta terület elkülönítését követelik a magyarországi tótok is 1861. évi túrócszentmártoni programjukban.

Érdekes s egyben jellemző, hogy az erdélyi románok a területi kérdést nem élezi ki. Történelmi román területkeret, melybe a magyarországi románok összességét vagy legalább nagy többségét be lehetne vonni, nincs. A nyelvterület sem összefüggő. Beszélnek ugyan néha autonómiáról, de közelebbről nem határozzák meg, mit értenek alatta, fontosabbnak látszik náluk az általános egyenjogúsítás s legfeljebb a megyei határok rájuk nézve kedvezőbb megállapítását szorgalmazzák. Viszont éppen speciális helyzetükből kifolyólag élesen ellene fordulnak a történelmi s nem ethnikai alapon álló területi önkormányzatoknak.⁸ Területi autonómiát követeltek a németországi lengyelek is 1902-ben (lengyel néppárt programja) és pedig Szilézia, Foszén, Poroszország, Mazúrvidék és Ermland lengyel lakosságú részeinek egyesítésével, külön országgyűléssel és Berlinben lengyel miniszterrel.⁹ Mint egyéni terv megemlítendő Popovici Aurél tervezete, mely az Osztrák–Magyar monarchia területét 15 autonóm nemzetiségi tartománya indítványozz, felbontani. Elvben egyezik ezzel, de kevésbé részletező PaLcky felosztás-tervezete, ki a kremsieri birodalmi gyűlésen 8 nemzed tartományt indítványozott.¹⁰

Megrövidített formája a nemzetiségi területi autonómiának, ha valamely nemzetiségi csoport csak bizonyos ügyekben (szorosán vett közigazgatás, kulturális ügyek, vagy ennek is egy része: iskolaügy) kap valamely területen autonómiát. Tiszta megjelenési fői májára eddig kevés példa van. A volt osztrák koronatarományokban

6 A magyarországi nemzetiségekre vonatkozó programok, törvényjavaslatok, törvények és rendeletek 1827–1920. Budapest, 1922. M. gyár Külügyi Társaság. 42 l.

7 Lásd: Hugelmann Gottfried: Das Nationalitätenrecht des alten Österreich (Wien, 1934. 814 l.) c. hatalmas munkáját, melyben kiváló szerzők egész sora ismerteti a régi osztrák császárság nemzetiségi jogát és a jogfejlődés historikumát. E munkát dolgozatomban nagy részénél használtam forrásul.

8 Lásd pl. Popovic Aurel kíméletlen hadakozását a csehek törekvéseivel szemben „Die Vereinigten Saaten vor Gross-Österreich” (Leipzig, 1906) című ismert munkájában.

9 Schücking Walter: Das Nationalitätenproblem. Dresden, 1918, 20. l.

10 Popovici Aurél: Id. m. 283, 308. l.

beszélhetnénk nemzetiségi közigazgatási önkormányzatokról ott, ahol a népesség etnikailag homogén volt, vagy valamely nemzetiség kizárólagosságot verekedett ki magának a közigazgatásban ; továbbá ott, ahol a tartományi közigazgatási és kultúrszervek nemzetiségi tagozatokra (szekciók, kúriák) oszlottak s a nemzetiségek egymástól területileg elég jól elváltak ahhoz, hogy külön nemzetiségi közigazgatási testekről beszélhessünk. Ilyen volt a helyzet pl. Tirolban, ahol az olaszok saját nyelvterületükön teljes közigazgatási autonómiát élveztek. Ugyanitt: beszélhetünk olasz iskolaautonómiáról is. Ilyen helyzet alakult volna ki Csehszlovákiában, ha a csehek a közigazgatási határoknak a nyelvhatárokhoz való igazításához hozzájárultak volna és megelégedtek volna a saját nyelpterületen gyakorolt hatalommal. A nyelvhatárok itt ugyanis elég határozottak. Az 1908 február 3-i nyelvrendelettervezet pl. 137 cseh, 94 német és csak 5 vegyes nyelvű közigazgatási járást állapít meg Csehszlovákiában.¹¹ Bizonyosfokú, ha nem is teljes kulturális autonómiát küzdöttek ki maguknak a rutének Galíciában, akik a tartományi költségvetésből rendszeresen részt kaptak három kulturális és egy gazdasági jellegű nemzetiségi szervezetük működésben tartására.¹² Az iskolaügy tekintetében pedig a régi Osztrák-császárság majdnem minden tartományában a főbb nemzetiségek önállóságot és szabadságot élveztek.

A kisebbségi szerződések határozatlan intézményei közül valószínűleg ide, a területi jelleggel bíró kulturális autonómiák keretébe kell soroznunk a székely és szász községeknek „biztosított”¹³ kulturális önkormányzatot az 1919 december 9-én Romániával kötött párizsi szerződésből. Mindaddig egyik sincs megvalósítva a. Iskolai autonómiát élveznek a Danzig—Lengyelország között 1933-ban felújított kétoldalú kisebbségi szerződés értelmében a danzigi lengyelek, a lengyel iskoláknak ugyanis külön szervezetük van s a szervezet saját igazgatással, önkormányzattal bír.

A közigazgatás terén a nemzetiségi önrendelkezés bizonyos mértékig elérhető a közigazgatás erős decentralizációjával, ha ez a közigazgatási terület egységeknek a nemzetiségi csoportok településterületének megfelelő kiképzésével jár együtt. A régi Magyarországon ennek megvolt a lehetősége, a nemzetiségek — különösen a románok — erősen igyekeztek is a fejlődést erre felé terelni¹³ és Erdély új közigazgatási beosztásával a román területek igazgatását a maguk kezébe venni.

Az állami hatalom és tevékenység decentralizációja olyan országokban, ahol több nép él együtt, de egymástól jól elválasztható területrészekre és nem keveredve, a legjobb megoldásnak látszik. Svájcot pl. — amely országot előszeretettel idéznek, mint nemzetiségi mintaállamot — nem pompás nemzetiségi törvényei, jogszabályai, vagy intézményei teszik „mintaállammá”, hanem pusztán és egyszerűen az államhatalom erős decentralizációja. Az egyes kantonokon belül szó sincs a „kisebbségi jogok” nagyszerű biztosításáról. Nem is a különböző nemzetiségek egymás iránt való rajon-

11 Hugelmann: Id. m. 256. 1.

12 Hugelmann: Id. m. 697. 1.

13 Lásd a románoknak az 1863—64. évi erdélyi országgyűlésen kifejtett munkásságát és a benyújtott törvényjavaslatokat. Ismerteti Mester Miklós: Az autonóm Erdély (Budapest, 1936. 265. l.) c. könyvében.

gó szeretete biztosítja itt a békés együttélést, hanem az, hogy egy szerencsés központi alkotmány biztosítja a kantonoknak úgyszólván teljesen önálló életét és fejlődését.

A nemzetiségi érdekeknek kedvező közigazgatási decentralizáció felé a közép-európai államokban is látunk bátortalan és vissza-vissza- táncoló kezdeményezéseket. A mai atmoszféra azonban távolról sem olyan, hogy e téren egészséges fejlődés jö- hessen létre. Cseh-Szlovákia próbálkozott legkitartóbban a decentralizáció előnye- inek kihasználásával ; előbb kisebb területi egységekkel kísérletezett (nagyzsupák), majd áttért a „tartományi” felosztásra. Ámde a tartományok igen szűk körben kaptak csak rendelkezési jogokat, a gyakorlatban nem lehet közigazgatási önkormányzatról beszélni ott, ahol még a községi jegyzőket is a prágai belügyminisztérium nevezi ki. Nemzetiségi szempontból pedig azért nem jelent semmi könnyebbséget ez a színle- ges decentralizáció, mert a tartományi beosztások egyáltalán nem simulnak a nem- zetiségi területmegosztáshoz. Csehország tartományban a 4,7 millió cseh 2,2 millió némettel van összezárvá; Morvaországban 2,6 millió cseh nemzetiségű lakos közel 1 millió német és egyéb nemzetiségű lakossal szerepel együtt; Szlovenszko tartomány- ba 2,3 millió tót mellé 0,6 millió magyart és 0,4 millió egyéb nemzetiségű lakost kebe- leztek be, Ruténiában pedig 451 ezer rutén mellett, 116 ezer magyar és közel 60 ezer egyéb nemzetiségű él együtt.

Igen nehéz feladat egészséges decentralizáció megvalósításánál az, hogyan te- remtsünk kompromisszumot az életműködésükben összetartozó, vagy kulturális- történelmi egységet képviselő területrészek és a homogén nyelvterületek különvá- lasztásának követelménye tekintetében. Ez a nehézség azonban semmiesetre sem jogosíthat fel arra, hogy bármelyik tényezőt — esetleg mindkettőt — teljesen figyel- men kívül hagyjuk. Pedig ez történik Cseh-Szlovákiában, ahol a nemzetiségi elemet a tartományi beosztásnál teljesen figyelmen kívül hagyták; ez történik Jugoszláviában, ahol a történelmi tartományokat az egészen önkényesen körülhatárolt bánátusokkal helyettesítették 1929-ben, úgy, hogy ezek a közigazgatási egységek ma sem életközös- ségi, sem történelmi, sem nemzetiségi, sem nemzetiségi, sem földrajzi szempontból nem képviselnek összetartozó és sajátos életre alkalmas területeke. Ugyanebben az évben, amikor Jugoszlávia a közigazgatás szervezése terén ezt a retrográd lépést tette, próbálkozott meg Romániában az elsőízben uralomra került nemzeti-paraszt- párti kormány a közigazgatás decentralizációjával. Az országot direktorátusokra osztották fel s e kormányzóságokat aránylag tág rendelkezési joggal és hatáskörrel ruházták fel. A direktorátusi területbeosztás igyekezett a földrajzi és történelmi te- rületegységekhez simulni, azonban a mai Románia területének természeti felépítése s az egyes részek történelmi múltja egészben véve nem nagyon alkalmas a maradék- talanul jó felosztásra. Nemzetiségi szempontból a területi beosztó egyáltalán nem volt hasznosnak mondható, igaz, hogy Románia területén olyan keverten laknak a nemzetiségek, hogy ilyen szempontból jó közigazgatási beosztást csinálni bajos. Egy homogén nemzetiségi terület azonban szinte kínálkozott a közigazgatási elkülöni- tésre s ez a Székelyföld. Ha az 1929. évi decentralizációs terv szerzői a nemzetiségi

kérdés rendezése tekintetében a legcsekélyebb készséggel rendelkeztek volna, ennek feltétlenül tanujelét adhatták volna a Székelyföld közigazgatási önkormányzatának biztosításával. Különben az egész román decentralizációs próbálkozást csődbe juttatta a regátiak ellenállása; közigazgatási apparátus egyszerűen szabotálta az új rendet, úgyhogy a reformot visszacsinálták, még mielőtt a gyakorlatban megvalósulhatott volna. Ugyancsak decentralizációs alapon kívánja megoldani, illetőleg közömbösíteni a nemzetiségi kérdést a szovjetorosz rendszer, ahol az egyes szovjetköztársaságok a kulturális és nemzetiségi viszonyok tekintetében — legalábbis az alkotmány betűi szerint — teljes önkormányzatot élveznek.

Érdekes, hogy újabban felvetődött nálunk a politikai életet is élő régi magyar megyei önkormányzatok modern feltámasztásának gondolata, mint amely alkalmas volna keretet és kiélési lehetőségeket adni az egyes nemzetiségi csoportok sajátcélú tevékenységének r. A megyei területegység azonban ma legfeljebb a közigazgatási autonómia megvalósítására látszik alkalmasnak, a politikai és kulturális tevékenység a régi Magyarország területén élő főbb nemzetiségeknél nagyobb területi alapokat kívánna meg. Kevert lakosságú területeken pedig — és ilyen nálunk sok van — a decentralizáció önmagában még nem ad a nemzetiségi kérdés terén megoldást. Ilyen területeken jönnek számba a nemzetiségi kérdésnek nem-területi megoldási lehetőségei.

*Rónai András: A nemzetiségi kérdés területi megoldásai.
Magyar Szemle, 1937. november, 201-209. p.*

Rónai András: A nemzetiségi kérdés nem-területi megoldásai.

KÖZÉP EURÓPA területét nem lehet az itt lakó népcsoportok között tisztán felosztani, azért a nemzetiségi kérdésnek területiális jellegű megoldási módján kívül gondoskodni kell a nemzetiségi együttélés szabályozásának oly módjairól is, amelyek többféle népcsoportnak egyazon területen való boldogulását lehetővé teszik és biztosítják. A fejlődés e téren az egyéni jogok és lehetőségek törvényes védelméről és biztosításáról a nemzetiségi csoportok tagjainak összessége által kollektíve gyakorolható jogokkal való felruházás felé halad. Mind a személyi jogok egyenlőségének és érvényesülésének biztosítása, mind pedig a nemzetiségi testületek, kollektivitások jogfelruházása igen nehéz és körülményes feladat; messze bonyolultabb elvi és gyakorlati problémák elé állítják a politikust és jogászt, mint a területi autonómián, vagy az erőteljes decentralizáción alapuló megoldások.¹

A területi különállás nélkül megszervezett nemzetiségi életnek eddig elért legfejlettebb formája a személyi autonómia keretén belül képzelhető el. A személyi autonómia egyazon nemzetiséghez tartozó személyek társulását jelenti saját nemzeti érdekeik művelésére és biztosítására. Alapja rendszerint a nemzetiségi kataszter, mely magában foglalja valamely nemzetiségi csoport azon tagjait, akik a közös nemzetiségi érdekek védelmére tömörültek. A személyi nemzetiségi autonómia közjogi intézmény saját alkotmánnyal, törvényhozó, végrehajtó és bírói szervekkel, melyek működése fölött az állam csak felügyeleti jogot gyakorol. Minthogy ez a szervezési forma nem egy bizonyos terület összes lakóit, hanem csak bizonyos nemzetiségű lakóit fogja össze, egy és ugyanazon a területen több nemzetiség is bírhat ilyen önkormányzattal. Ebből a körülményből következik viszont, hogy az ilyen autonómia hatásköre elsősorban kulturális térre szorítkozik.

A nemzetiségi követelések fejlődésükben elég későre jutottak el a személyi autonómiák gondolatáig. Az 1867. évi osztrák alkotmány is a történelmi tartományoknak és nemzeteknek igyekezett alkotmányos egyenlőséget biztosítani; a tartományokon belül viszont a „kisebbségi”, néha éppen többségi, de történelmi jogcímmel nem bíró nemzetiségek hátrányos helyzetben voltak. E historikus felfogás azonban merevségéből mindinkább engedett. A központi osztrák kormányok igen tiszteletreméltó erőfeszítéseket tettek arra, hogy a történelmi tartományokon belül a nem uralkodó nemzetiségek érdekeit is megvédelmezzék. A vegyes területeken a nemzetiségek egymásközti harca mindinkább szükségessé tette a területi kizárólagosságot nem jelentő s az egyes nemzetiségeknek mégis maximális lehetőségeket nyújtó megoldásokat. Az 1905. évi német–morva kiegyezésben már megjelenik a nemzetiségi kataszter intéz-

¹ Különben igen sok helyen a nemzetiségi viszonyok kielégítő rendezésénél a területi és személyi megoldásokat kombinatív kell alkalmazni. A nemzetiségi autonóm területeken élő „kisebbségi” csoportok boldogulását személyi és területi jogfelruházással kell biztosítani.

ménye s a közigazgatási autonómiának, valamint a törvényhozásban a nemzetiségi kúriák intézményének meghonosításával, melyeket alább ismertetni fogunk, a kiegyezés szerzői már igen közel járnak a modern értelemben vett személyi nemzetiségi autonómia megvalósításához.²

Ma mindettől igen messze vagyunk. A régi Monarchia annyira jellegzetesen kevert népességű területén sokkal primitívebb kisebbségi jogok vannak érvényben. Egy messzi kis állam, Észtország, valósította meg mindössze a világháború után kisebbségben lévő nemzetiségei részére a személyi alapon álló kultúraautonómiát (1925. év február 12-i törvény).³

A nemzetiségi személyi autonómia egyike a nemzetiségi politika egyik leghaladotabb vívmányainak, de – igen helyesen jegyzi meg Theodor Veiter a szudétaállamok nemzetiségi jogának történetéről írt kiváló tanulmányában⁴ – távolról sem egyedüli és minden nemzetiségnél alkalmazható, legjobb megoldási mód. A nemzetiségi kérdés megértését és kezelését éppen az teszi nehezzé, hogy egyes népcsoportoknál a legkülönbözőbb körülményekkel kell számolni. Sablonos megoldás nincs, a jó és jobb pedig teljesen az adott viszonyoktól függ. Így Észtországban is a kultúraautonómiát csak a német és zsidó kisebbség valósította meg eddig, holott az ország legnagyobb nemzeti kisebbsége az orosz, 91 019 fővel és 8,2%-os aránnyal (1922. évi népszámlálás); a németek száma csak 18 319 fő, azaz 1,7%; a zsidóké 4566 fő, 0,4%; ez utóbbiakat számban a svédek is felülmúlják (7850 fő, 0,7%), akik szintén nem éltek a kultúraautonómia megvalósításának lehetőségével.

Vegyes nemzetiségű területen a nemzetiségi kérdés rendezésének egyik hasznosnak bizonyult módja a törvényhozók testületének, magasabb közigazgatási hatóságoknak, bíróságoknak, kulturális és gazdasági szervezeteknek nemzetiségi osztályokra, ún. kúriákra való felosztása. Első megjelenési formája ennek a megoldásnak az 1881. évi november 8-i 35. számú tartományi törvény volt Tirolban, mely az országos mezőgazdasági tanácsot (Landeskulturrat) két szekcióra: németre és olaszra bontotta Innsbruck és Trient székhellyel. Maga a gondolat már előbb is felvetődött, sőt alkalmasszerűen olykor megvalósításra is talált. Az 1863. évi erdélyi országgyűlésen például a magyar, román és szász nemzetiségű képviselők három kúriába tömörültek, egy további – nem nemzetiségi jellegű – kúriát alkottak a regalisták.⁵ A csehek 1887-ben sürgetik a nemzetiségi kúriák behozatalát, egyelőre hiába. Néhány év múlva azonban a cseh-osztrák kiegyezés megszüli a tartományi iskolatanács (Landeschultrat) nem-

2 A nemzetiségi személyi autonómia és a nemzetiségi kataszter intézményének elméleti felépítése és népszerűsítése terén elvitathatatlan érdemet szerzett néhány osztrák szociáldemokrata teoretikus; elsősorban Dr. Karl Renner (Rudolf Springer álnéven is), akinek legfontosabb idevágó munkái: *Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat*. Wien–Leipzig, 1902. *Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch-ungarischen Monarchie*. Wien–Leipzig, 1906. *das Selbstbestimmungsrecht der Nationen*. Wien–Leipzig, 1908.

3 Ennek ma már igen bőséges irodalma van; itt nem térhetünk ki rá, de utalunk a magyar irodalomban Csekey István bő forrásismertetést adó tanulmányaira.

4 Hugelmann Gottfried: *Das Nationalitätenrecht des alten Österreich* (Wie, 1934. Ö című gyűjteményes munkájában, 289–428. old.

5 Mester Miklós: *Az autonóm Erdély*. Budapest, 1936. p. 143.

zeti szekcióra való felosztását (1890. évi június 24-i 46. számú törvény). A következő évben az országos mezőgazdasági tanácsot is német és cseh szekcióra osztják, 1894-ben pedig a csehországi orvosi kamara oszlik két részre, míg a mérnöki kamaránál ez a fejlődés csak húsz évvel később következett be.⁶ Csehországi mintára bontják fel 1897-ben Morvaországban is a Landeskulturrat-ot két nemzetiségi szekcióra.

Az 1905. évi „morva kiegyezés” a nemzetiségi kúriáknak sokkal kiterjedtebb alkalmazását hozza. A tartománygyűlést cseh és német kúriákra osztották, melyek mellé azonban – mint harmadik kúria – a nehezen felejtető múlt emlékének a nagybirtokosok kúriája állíttatott. Ez utóbbi kategória képviselőit és a kereskedelmi kamarák által delegáltakat kivéve, a többi választott képviselőt a nemzetiségi alapon megszervezett választótestületek tagjai választották, ahol a választólisták tulajdonképpen nemzeti katasztert jelentettek. Ugyancsak a kiegyezési törvények osztották meg nemzetiségileg az országos iskolatanácsot is és végig az összes kerületi és helyi iskolai szervezetet. A morva orvosi kamarát is két nemzetiségi szekcióba osztják ugyanekkor; az ügyvédi kamaráknál viszont a pozíciókat osztották meg anélkül, hogy külön osztályokat állítottak volna fel.⁷

Bukovinában az 1910. évi nemzetiségi kiegyezés alkalmával (26. és 27. számú törvények) valósították meg a tartománygyűlésben a kúriás beosztást. Igen érdekes ennek a bonyolult beosztásnak a példáján szemlélni, mennyiféle különérdeket igyekeztek a tervezők e tartomány törvényhozó testületének szervezeti felépítésénél megvédeni. Már a morvaországi tartománygyűlésnél is láttuk, hogy a két nemzetiségi kúria mellé belopták a nagybirtokosok külön osztályát, mely egyrészt a történelmi jogok kímélését jelentette, másrészt a németeknek (mert a nagybirtokosok túlnyomó többsége német volt) pozícióját növelte. A nagybirtok mellett a kereskedelmi kamarák, továbbá a városok és iparvidékek is küldtek a morva tartománygyűlésbe képviselőket (ezek azonban nem nemzetiségi megosztással). Tehát a nemzetiségek, foglalkozási ágak, illetve társadalmi osztályok, mint ilyenek, intézményesen érvényesítették befolyásukat a tartományi törvényhozó testületben. Bukovinában ezek mellé még a felekezeti csoportok képvisellete járult. Érdemesnek tartom példának ideiktatni e tartomány törvényhozó testületének szervezetét.

A bukovinai tartománygyűlés 6 kúriából állott. Az első kúria a gör. kel. egyház híveit foglalta magában összesen 8 mandátummal, 4-et pedig a román nagybirtokosok; a második kúria 8 mandátumot ölelt fel a többi (nem román) nagybirtokosból és az általános választótestületeket, valamint a községek által választott lengyel képviselőkől, szám szerint 6 lengyel és 2 egyéb, nagyjából német delegátusból; a harmadik kúriának 16 román tagja volt, kiket az általános választótestületek és közösségek küldtek be; a negyedik kúria ugyanígy választott 16 rutén képviselőből állott; az ötödik kúriának 8 német tagja volt meghatározott német választókerületekből; a hatodik kúria 7 mandátumából

6 Hugelmann: Id. m. p. 728–729.

7 Hugelmann: Id. m. p. 226–232. és 390–396.

*kettőt a kereskedelmi és iparkamara képviselői kaptak, 5 mandátum meghatározott német–zsidó választókerületek delegáltjainak jutott.*⁸

E rendszer kétségkívül igen bonyolult s nagyon nehéz lenne megállapítani, hogy igazságos-e. Bizonyos azonban az, hogy egyszerűen a népi arányszámoknak megfelelően megállapított nemzetiségi kúriák csak akkor volnának igazságosnak mondhatók, ha a különböző nemzetiségi csoportok között a települési, foglalkozási és kulturális rétegződés kiváló különbségei eltűnnének s az úgynevezett szociális és kulturális szinkronizáció megvalósulna. Ezen állapottól azonban Közép-Európában igen messze vagyunk s ebből a nemzetiségi kérdés igazságos megoldása körül komoly nehézségek származnak. Alább a nemzetiségi jogok népi arányszámokhoz igazodó rendezésének ismertetése során ezekre a nehézségekre még kitérünk.

Galíciában az 1914. évi július 8-i 65. számú törvény szerint a tartománygyűlés szintén hat kúriára oszlik s nem kevésbé bonyolult összetételű, mint a bukovinai. Érdekesebben egyesíti magában a területi és nemzetiségi elemet a községi választók kúriája, ahol a választók 14 területi körzetben egyenként két-két képviselőt választanak, 77 nemzetiségi körzetben pedig további egyet-egyet. A nemzetiségi körzetekben a választók „személyi választótestületet” alkotnak.

A nemzetiségi kúriák intézménye átmeneti állapotnak tekinthető a nemzeti autonómiák felé, különösen a kulturális viszonyok rendezésének tekintetében. Egészen közeli lépést jelentenének ezek az intézmények a nemzetiségi személyi autonómiához akkor, ha fel lennének ruházva költségvetési, adóztatási és vétőjoggal, amit a régi Ausztriában nélkülöztek, de amelyet a nemzetiségek sürgettek.⁹ Viszont meg kell állapítanunk, hogy egyes hatóságoknak és közérdekű munkát végző testületeknek nemzetiségi szekcióra való bontása hasznos szolgálatot lehet sok olyan vegyes lakosságú vidéken, ahol az autonómia vagy a nemzetiségvédelem más módja az adott körülmények között meg nem valósítható, vagy célhoz nem vezető.

Az eddig ismertetett intézmények a népcsoportok többféle életmegnyilvánulására nyújtottak lehetőségeket. A területi autonómiák a nemzetiségi csoportok életét minden vonatkozásban biztosítani hivatottak, a személyi autonómia mindaddig főként kulturális téren látszik jó eredményeket hozónak, e téren azonban igen széleskörű lehetőségeket ad; a nemzetiségi kúriák is többféle viszony szabályozására alkalmasak. Alább áttérünk olyan intézkedések ismertetésére, melyek nem ilyen általánosak, csupán bizonyos viszonyok rendezésére vonatkoznak.

A nemzetiségek közötti súrlódásoknak jelentős része a nyelvhasználatból ered. Vegyes lakosságú államokban e viszonyra vonatkozólag majdnem mindenhol találunk is intézkedéseket. Minthogy azonban a nyelvhasználat kérdése az állami és társadal-

⁸ Hugelmann: Id. m. p. 728–729.

⁹ Nemcsak a kisebbségi nemzetiségek, hanem olykor a többségi nép képviselői is, hiszen a magasabb kultúrájú népcsoportoknak érdeke, hogy a nem egyenlő mértékben adózó nemzetiségek a közvagyonból és jövedelmekből se részesüljenek népi számarányuknak megfelelő módon, hanem saját teljesítőképeségükkel arányban. Lásd a „Finanzkurie”-re vonatkozó javaslatot: Wieser Friedrich: „Die deutsche Steuerleistung und der öffentliche Haushalt in Böhmen”. Leipzig, 1904.

mi élet ezerféle vonatkozásában fordul elő és e vonatkozásokat a külső körülmények is még igen sokféleképpen variálják, nem csoda, ha a rendelkezések is igen nagy változatosságot mutatnak. Nem lehet célunk itt apró részletkérdésekbe mélyedni, mindössze nagy vonásokban és csoportokba foglalva kívánnánk bemutatni a nyelvjogok legfőbb típusait. Ilyen jogok biztosítására főleg ott van szükség, ahol a nemzetiségek szabad életkifejtésének magasabb rendű biztosítási formái megvalósíthatatlanok, de a közelet bizonyos terein a nyelvi kérdés szabályozására bármily más intézményes megoldás mellett is mindenütt szükség van, különösen ha a nemzetiségek keverten élnek.

A nyelvhasználat kérdése egyfelől nemzetiségi s e vonatkozásban főleg kulturális kérdés, másfelől gyakorlati probléma. Az állami élet terén a törvényhozási, közigazgatási és bírósági tevékenységnél merül fel igen széles körben szabályozásának szükségessége. Ott, ahol két nemzetiség nyelvterülete találkozik s csak e kettőre kell tekintettel lenni, aránylag könnyű a praktikusság szempontjából is elfogadható és mindkét félre méltányos rendezést teremteni. Ott azonban, ahol 3–4–5 nemzetiség is keveredik (és ilyen területek Közép-Európában nagy számmal és terjedelemben vannak), igen nehéz kellő megalkuvást találni a nemzetiségi egyenjogúság és a közelet vitelének racionális követelményei között. Világos, hogy közigazgatni párhuzamosan 4–5 nyelven nem lehet, különösen nem lehet minden fokon. A helyes közigazgatási területbeosztásoknak itt igen nagy jelentőségük van, különösen, ha egészséges önkormányzati berendezkedéssel járnak párhuzamosan. A közigazgatási beosztásoknak nemzetiségi szempontból azért van különös jelentőségük, mert az egyes népcsoportok különböző számbeli ereje, országos, vagy csak helyenkénti elterjedése éppen a közelet racionális igazgatása érdekében megkívánja a nyelvi jogoknak méltányos, de egyúttal a fent említett alkalmazkodó biztosítását.

Országos viszonylatban nem számottevő, apróbb népcsoportok nyelvi igényei kielégíthetők azzal, ha az általuk többségben vagy jelentős arányban lakott legalsóbbfokú közigazgatási terület egységeken (község, járás, kerület) belül biztosítjuk a tanácskozó testületekben és hatóságok előtt anyanyelvük szabad használatát. A belső igazgatás nyelve ilyenkor a tartományi vagy országos többség nyelve marad s a különböző apróbb csoportok nyelve csak a külső igazgatásban érvényesül. Ahol viszont valamely tartomány vagy ország területén a különböző nemzetiségi csoportok egymást megközelítő arányban laknak, ott a különböző nyelveknek a külső és belső igazgatásban, bíróságoknál s a tanácskozó testületekben minden fokon érvényesülést kell biztosítani, és pedig tiszta területeken és a saját ügyek intézésénél a saját nyelv kizárólagos használatával, vegyes területeken és a közös ügyek lebonyolításánál az egyenjogú nyelvek párhuzamos alkalmazásával.

Nagy kérdés az, hogyan állapítsuk meg az egyes nemzetiségi csoportok nyelvi jogainak terjedelmét vegyes területeken a helyi ügyek intézésében és milyen fokozatig adjunk nekik szerepet a tartományi és országos ügyek vitelében. Egyik megoldási mód a jogoknak szigorú népi arányszámokhoz való kötése az egyes közigazgatási

és bírósági területegységeken belül,¹⁰ a másik – és ez volt alkalmazásban a régi oszt-rák tartományokban – kevésbé mechanikus, a fennálló szükségletekhez és körülményekhez alkalmazkodva biztosítja esetről-esetre az egyes területeken használatos (landesüblich) nyelvek szerepét. Ez utóbbi rendszer kevésbé precíznek, konzervatív-nak és a matematikai igazságot nélkülözőnek látszik, de mindeddig az élethez jobban simulónak mutatkozott és egészséges jogérzékű társadalomban, valamint megfelelő állami berendezés mellett emberibb és igazságosabb megoldást jelent.

A matematikai arányszámokhoz kötött nyelvjakok rendszerének legfőbb hibá-it így foglalhatjuk össze: a) a népi arányszámok nem fejezik ki a népcsoportok abszolút számerejét. Gyér népességű közigazgatási kerületekben kisszámú nemzetiségi csoport jakokhoz juthat, míg nagy lakosszámú közigazgatási egységekben (városok) többszörösen nagyobb lélekszámú csoport eshetik el, relatíve alacsony számaránya miatt, az őt megillető jakoktól. b) A népesség állandó mozgásban van: növekedik, fogy, vándorol; a közigazgatási, bírósági apparátus és egyéb közhatósági szervek működését viszont különösebb károk és súrlódások nélkül nem lehet állandóan változtatgatni. c) Az általános népi szárny számarány igen sok esetben nem fejezi ki a népcsoportok kulturális, gazdasági értékének, teljesítőképességének s épp ezért igényeinek arányát, minél fogva a pusztá népi számarányhoz szabott jakok sok esetben méltánytalanságot jelentenek.

Itt érdemes talán egy rövid kitérést tenni a „numerus proportionalis” nemzeti-ségi téren való általános alkalmazásának kérdésére. Hivatali állások betöltésénél, iskolaigények elbírálásánál, állami és közületi szubvenciók szétosztásánál, legújabban azonban már a szabadpályák és magángazdasági tevékenység korlátozásánál is talál-kozunk vegyes nemzetiségi területeken azzal a törekvéssel, hogy az egyes nemzetiségi csoportok igényei e viszonyok tekintetében népi arányszámuknak megfelelően hatá-roztassanak meg. Amennyire kézenfekvő az, hogy a népcsoportok nyers számerejét figyelembe kell venni a nemzetiségi igények megállapításánál s bizonyos továbbá az is, hogy az általános gazdasági és kultúrszínvonal emelkedése, valamint a politikai demokratizáció a nagy minőségi különbségeket a népcsoportok között mindinkább tompítja, éppannyira kétségen kívül áll viszont, hogy az életkörülmények nagy vál-tozatossága s a ki nem küszöbölhető kvalítási különbségek a teljesen matematikus egyenjogúsítást és a népi aránnyal minden téren egyező szereposztást lehetetlenné teszik.¹¹

10 Ennek a rendszernek ma legkifejlettebb példája a Cseh-Szlovák Köztársaság nyelvjoga.

11 A numerus proportionalis, numerus clausus jelszavai ma az utódállamokban s főleg Romániában nagyon di-vatosak, de hangoztatóik maguk sem rejtik véka alá, hogy e tekintetben semmiféle méltányos arányosítási tö-rekvés nem vezeti őket; egyszerűen a saját nemzetiség – sőt sokszor csak saját párthívek – mindenek felett való érvényesülése, mi több, egyszerűen a más nemzetiségűek deposszedálása a céljuk. Jellemző felületességükre, hogy rendszerint kikerekített országos nemzetiségi arányszámokkal dolgoznak, holott világos, hogy minden hivatalnál, testületnél, intézménynél vagy vállalatnál csak a saját hatáskörbe eső terület, az illető vidék stb. la-kosságának nemzetiségi megoszlása lehet irányadó. Vannak azután foglalkozási ágak (hadsereg, hadiipar, sőt köztisztviselői pálya), amelyeket kizárólag a favorizált többségi népelemnek kívánnak fenntartani, míg a töb-biekben az országos népi arányszám betartását követelik, nem gondolván meg, hogy a kizárólagosan lefoglalt

A régi osztrák rendszer lehetővé tette, hogy pl. Dalmáciában a törpe kisebbségben levő olaszok széleskörű nyelvi jogokat élvezzenek s ezáltal a nyelvi viszonyok fejlődésében egészséges átmenet jöjjön létre. E tartományban ugyanis az osztrák uralom meghonosítása előtt olasz nyelvű közigazgatás volt, olasz gazdasági és szellemi kultúra hódított. Az osztrák uralom alatt lassan a szerb-horvát nyelv vette át az uralkodó szerepet, ami méltányos volt, hiszen a lakosság nagy többsége ehhez a nemzetiséghez tartozott. Ugyanakkor azonban módot találtak az olasz igények kielégítésére is és nem forgatták fel egyik napról a másikra a közigazgatás, bíróság és törvényhozó testületek működését. Érdekes volt a nemzetiségi számarány és jogigény viszonyának szempontjából Galícia helyzete, mely tartományban – mint fentebb már említettük – a lengyelek vezették a közügyeket, amit a nagyszámú rutén kisebbség eléggé sérelmezett is. A rutének kedvezőtlenebb helyzetét azonban indokolja gazdasági erejük és kulturális nivójuk elmaradottsága. A tartomány nem egészen 5 millió főt számlál lengyel lakossága ugyanis 1910-ben hatszor annyi egyenesadót fizetett, mint a 3 ½ milliót meghaladó rutén népesség.¹² Bármiként is vélekedjünk a nemzetiségi egyenjogúság lényegéről és természetéről, az ilyen különbségek előtt nem lehet szemet hunyni, márcsak azért sem, mert a nemzetiségek közötti gazdasági és kulturális és a természeti milieu megváltoztathatatlan sajátosságaiban rejlő okai is vannak; ami más szóval azt jelenti, hogy ezek a különbségek teljesen el nem tüntethetők, sőt fennállásuk bizonyos mértékben természetes rend lehet. A világháború után ugyan föltétlenül megfigyelhető egy ütemes gazdasági és kulturális nivellálódás (sajnos, nem mindig a fejlődés irányában haladva), de a teljes „szinkronizáció” területünkön a messzi jövő álmoképei közé tartozik.

A nemzetiségi kérdés háború utáni irodalmában tengeteeg naív hibára és tendenciózus megtévesztésre adott alkalmat a népcsoportok helyzetének és igényeinek egyszerű számtani alapon való megítélése, a minőségi elemekre és a külső körülmények módosító tényezőire való minden tekintet nélkül. Ámde nemcsak az egyoldalú és sematikus szemlélet vezetett tévedésekre és tévesztésekre; nagymértékben hozzájárult a helyzetkép teljes összezavarásához az, hogy az egymás ellen hadakozó felek a statisztika legelemibb szabályait sem ismerve vonultatták fel „számszerű” érveiket egymás ellen.¹³

foglalkozási ágak miatt, a többi pályákon matematikai törvényszerűséggel emelkednie kell a kizárt nemzetiségek arányszámának. Semmit nem hallunk e jelszavak hangoztatóitól arra vonatkozólag, miként képzelik követni a nemzetiségi arány időről-időre való eltolódásait (hiszen a népesség állandó mozgásban van s az egyes nemzetiségek szaporodási, valamint vándorlási viszonyainak különbsége eltolódásokat eredményes a népesség nemzetiségi összetételében), s miként gondolják összeegyeztethetőnek e változásokat az egyes hivatalokban, intézményekben, vállalatokban stb. folyó munka folytonosságával s a foglalkoztatottak által szerzett igényekkel.

12 Hugelmann G.: Id. m. p. 695.

13 Egyik jellemző, bár távolról sem legkirívóbb példája az ilyenfajta zavarkeltésnek egyik cseh miniszter ez év eleji „nagyhatású” kijelentése a magyar kisebbséggel szembeni cseh iskolapolitikáról, melyben – mint döntő érvet – előadta, hogy a Felvidék 700 és egynéhány ezer magyarjának több iskolája van, mint Budapest milliós magyarságának; tehát – vonta le a következtetést – panasza semmi ok sem lehet. Arról, hogy egy nagyváros iskolaszervezetét és ellátottságát nem lehet összehasonlítani ilyen analfabéta egyszerűséggel egy vidék apró településeinek és falvainak iskolastatisztikájával, mitsem látszott tudni a nyilatkozó. Arról, hogy Budapesten egy

A nemzetiségi kérdés egészen külön fejezetét alkotja fontosságánál és terjedelménél fogva az iskolakérdés, bár ez természetesen kapcsolódik az egyéb kulturális és nyelvi problémákhoz. Ott, ahol területi vagy személyi autonómiával a nemzetiségek kulturális viszonyai nem nyernek rendezést, külön nemzetiségi iskolajog van hivatva a nemzetiségi oktatásügyet szabályozni. Az iskolakérdés a nemzetiségi harcban annyira homloktérben állott és áll ma is, hogy sokan hajlandók ebben a nemzetiségi kérdés lényegét látni, sőt találkozunk olyan véleménnyel, mely a kettőt egyszerűen azonosítja. A fent előadottak után talán nem kell hangsúlyoznunk, hogy ez a felfogás téves.

Oktatásügyi téren a nemzetiségek egyenjogúságához a következő alapjogok érvényesülése szükséges:

1. Iskolaállítási szabadság; nemzetiségi iskolák teljesjogúsága. Az állam iskolaállítási kötelezettsége.
2. Iskolaállítást és fenntartást szolgáló közvagyonból, jövedelmekből és szubvenciókból való arányos részesedés.
3. Szülők és tanulók szabad iskolaválasztási joga.
4. Tanszabadság. Tannyelv, tantárgyak, tanterv, tankönyvek szabad meghatározása állami felügyelet mellett.
5. Iskolai igazgatási és fegyelmi autonómia.
6. A nemzetiségi iskolák fenntartóinak a közös irányításra, felügyeletre és érdekvédelemre való szabad társulása s az így létrejövő nemzetiségi oktatásügyi tanácsoknak jogi személyként, vagy közjogi testületekként való kezelése és az országos oktatásügyi szervezetek és hivatalok hierarchiájába való beépítése.
7. Az oktatószemélyzet kiképzésének és választásának szabadsága.

Mindezen jogok tekintetében a világháború utáni helyzet Közép-Európában rosszabb, mint az azt megelőző. Meg kell állapítanunk, hogy a nemzetiségek egyetlen közép európai államban sem élvezik teljes mértékben a fent felsorolt összes jogokat. Különösen az iskolafenntartás egyenlő segélyezése, a szabad iskolaválasztás, az igazgatási és fegyelmi autonómia és az oktatószemélyzet kiképzése terén rosszabbodtak

elemi iskola – mert csak ezekről lehetett szó – átlag 286 gyermek oktatását szolgálja, míg a Felvidéken egy magyar iskola csak 124 gyermeket tud átlag összegyűjteni, ugyancsak nem tudott az illető államférfi. És megfélemlőnek tartotta – a budapesti hasonlat mesterfogásával érvelve – a felvidéki magyarság iskolai helyzetét, holott Budapesten minden tanköteles magyar gyermek magyar iskolába járhat, a Felvidéken viszont kereken 21.000 magyar tanuló kényszerül nem magyar iskolát látogatni. Ezek után természetesen azt sem várhatjuk e magas állású politikustól, hogy ismerje azt a demográfiai szabályt, mely szerint a nagyvárosok népességének szaporodása igen gyenge, viszont a bevándorlás igen nagy, ami a népesség életkorbeli tagozódására azzal a kihatással van, hogy a nagyváros népességében sokkal kevesebb a gyerek és nagy a felnőtt korúak száma. Más szóval ugyanolyan összlakosság mellett jóval több tanköteles gyermek él falusi vidéken, mint nagyvárosban. Ezért sem lehet két ilyen vidék iskolai ellátottságát egyszerűen az összlakosság és az iskolák számának egybevetésével megítélni. Mindez nem fontos; a szellemes hasonlatot hangos lármával kapta fel a cseh napisajtó és megjárta a cseh propagandairódtól hozzáférhető minden nemzetközi fórumon. (E példát az arányszámokkal való mechanikus dobálózás veszedelmének jellemzésére hoztuk fel; látni lehet belőle – bár éppen nem merítettük ki az összes módosító körülményt – mennyire óvatossá és nagy körültekintéssel kell az arányos és méltányos igények számszerű megállapításánál eljárni.)

lényegesen a viszonyok a háború előtti helyzethez képest. A régi Ausztria területén a nemzetiségek a felsorolt iskolajogoknak majdnem teljességét élvezték. Nemcsak az iskolaállítás szabadsága, hanem az állam által való nemzetiségi iskolaállítás kötelezettsége is élő törvény volt; az oktatás szabadsága nagymértékben biztosítva volt; az iskolahatóságok a legtöbb vegyes népességű tartományban nemzetiségi szekciókra oszlottak s így a saját igazgatás és felügyelet megvalósult. A régi Magyarországon a nemzetiségek az egyházak kebelén belül élveztek iskolajogokat. A mai utódállambeli állapotokkal szemben biztosítva volt az iskolaállítás szabadsága, az egyenlő segélyezés, szabad iskolaválasztás, az igazgatási és fegyelmi autonómia és a tanerőképzés.

Hátra volna még arról megemlékeznünk, amikor a nemzetiségek sem területi különállás, sem intézmények, sem speciális jogszabályok által nincsenek védett helyzetben, mindössze az összes állampolgároknak nemzetiségre, fajra, vallásra való tekintet nélküli jogegyenlőségét mondják ki az alkotmányok, illetve alaptörvények. Az ilyen általánosságban biztosított jogegyenlőség – amint azt a mai gyakorlat mutatja – a valóságban alig jelent egyenlőséget és távolról sem biztosít még csak egyenlő elbánást sem; éppen nem egyenlő lehetőségeket és cselekvési szabadságot. Láttuk, hogy ilyen általános egyenjogúság hangoztatása mellett ki lehetett rekeszteni a kisebbségi intézményeket az állami és egyéb közületi segélyekből; a közigazgatásban és bíróságnál, valamint tanácskozótestületekben negligálni lehetett teljesen a nemzetiségek) melyek sok helyen, széles területen többséget képeznek) nyelvét; korlátozni lehetett a nemzeti kisebbségek szabad nyelvhasználatát a magánéletben (kereskedelmi könyvezetés, cégtáblák, feliratok stb.) is; be lehetett nyúlni a szabadpályák szabadságába, a magánvállalatok tisztviselő és munkás megválasztásába; béklyót lehetett tenni a cenzúra útján a nemzetiségi sajtóra; lehetett tisztán nemzetiségi célú agrárreformot csinálni, lehetett egyes nemzetiségi vidékeket másoknál sokszorosan magasabb adóval sújtani és lehetett „egyenjogú” polgárok földjét évtizedekig ostromállapot, hadizóna és kultúrzóna alatt tartani. S mindezt nemcsak az illető államhatalmak találták a „nemzetiségi egyenjogúsággal” összeférhetőnek, nem talált rajtuk kivetni valót a Népszövetség sem, melynek pedig nemcsak az általános egyenjogúság szempontjából volna kötelessége e viszonyokat bírálni, hanem a védelme alá helyezett ún. kisebbségi szerződések speciális rendelkezéseinek szempontjából is.

Felülről lefelé haladva megpróbáltuk nagy vonásokban ismertetni azokat a módokat és lehetőségeket, melyek révén a többféle nemzetiségi csoportokat magukba foglaló államok nemzetiségeik békés együttélését és összeműködését eddigelé biztosítani igyekeztek. Ez az igyekezet a közép európai államokban nem volt és ma sem általános. Viszont ott, ahol megvolt, sem kísérte mindig siker. Kényes, nehéz, sokféle ágazó probléma ez, amit államférfiak, kormányok szívesen kerültek meg, mert megoldani nem volt reményük. Ma is szívesen beszélnek egyébről az illetékesek; igyekeznek gazdasági közeledést és együttműködést létrehozni, akkor talán magától eltűnik e baj; spiritualizálni akarják a politikai határokat, hátha a határkövek szürkére festése közben testvéri táncra perdülnek a sokszínű párok; némelyek hajlandók volnának

csereberélni milliós néptömegeket – mintha kecskenyájokról, meg karikán guruló weekendház-alkatrészekről volna szó –; mások bánatosan kijelentik, hogy „nincs megoldás”, mintha bizony nem volna az állami és társadalmi élet minden vonatkozásában is örök a nemek, fajok, ilyen és olyan csoportok, pártok, a többség és kisebbség harca, néha egészséges, az éltetett vivő irányban, néha beteg, romboló eredménnyel. Nem lehet e kérdéseknek mellébeszélni, nem lehet mindvégig kikerülni, szembe kell nézni velük komolyan és akarni kell rendezésüket.

Semmiféle „rendezés” Közép-Európában el nem képzelhető addig, míg a nemzetiségek békés egymás mellett élése és együttműködése szilárd alapon biztosítást nem nyer. A fent előadottakból bizonyítottnak érezzük azt, hogy a nemzetiségi béke megteremtéséhez az egyszerű jóakarat, vagy néhány nemzetközi diplomáciai tárgyalás, illetve konferencia nem elégséges. Alapos elméleti és gyakorlati ismereteken alapuló hosszas építőmunka tudja csak a kívánt feladatot elvégezni; viszont bizonyos az, hogy ezen építőmunka megindulásához a politikai és érzelmi légköznek lényeges megenyhülése szükséges. A légkör enyhítése már megkezdődött. Itt is, ott is találkozunk a jeleivel s bár túlzott optimizmus nélkül aligha várhatunk közeli eredményeket, időszerűnek látszik a konkrét rendezés alapjainak legalább elméletben való lefektetése. Az elméleti tudományos munkának kell elvégeznie a gyakorlati megoldások előkészítését; a felvilágosító munka, a publicisztika feladata viszont a gyakorlati megoldásokat elősegítő hangulat megteremtése. A Közép-Európát utazó ember ma még keserűen ütközik bele lépten-nyomon olyan tényekbe és véleményekbe, melyek azt bizonyítják, hogy túl keveset szenvedtünk még egymástól ahhoz, hogy végre megérthessük egymást. Pedig a szenvedést a maga vállán mindegyikünk éppen eléggé érzi.

Rónai András: A nemzetiségi kérdés nem-területi megoldásai.

Magyar Szemle, 1938. augusztus, 303–312. p.

Dr. Pataky Tibor: Vázlat arról, hogy a román impérium alá került magyarság részére minő jogállás volna biztosítandó

I.

Az 1918. december 1-ei albaJuliai határozatokban az új román állam megalakulására nézve elfogadott alapelvek szerint:

1. Teljes nemzeti szabadság az itt lakó nemzeteknek. Minden nemzet önmagát kormányozza saját nyelvén, saját közigazgatással, a saját kebeléből vett egyének által, önmaga látja el közoktatását és igazságszolgáltatását. Minden nemzet a törvényhozási képviselőre és az ország kormányzásában való részvételre népességének számarányában nyer jogot.

2. Az állam összes hitfelekezetei egyenjogúak és az önkormányzat teljes szabadsága megilleti őket.

3. Teljes sajtószabadság, gyülekezési és egyesülési jog, minden emberi gondolat szabad terjesztése.

Ezen határozatok szellemében a romániai magyar nemzetiségre a következő rendelkezések alkalmaztatnak:

1. A Romániában élő magyarság külön közjogi személyiséggel bíró közösséget képez. E közösség közjogi személyiségén kívül magánjogi személyiséggel is bír.

E közösségnek tagja minden román állampolgár, aki magát a magyar nemzetiséghez tartozónak vallja. A magyar nemzetiséghez tartozó román állampolgárokat a magyar közösség összeírhatja és nyilvántarthatja. Ennek elkészítésénél és kiigazításánál a hatóságok kívánatra segédkezet nyújtani tartoznak.

A 21. életévüket még be nem töltött állampolgárok a szülők nemzetiségét követik. Ha a szülők különböző nemzetiségűek, közös egyetértéssel határoznak arról, hogy gyermekeik melyik nemzetiséghez tartoznak. Megegyezés hiányában a fiúgyermekek az apa, a leánygyermekek az anya nemzetiségét követik. A szülő jogait elhalálozása vagy gondnokság alá helyezése esetében a törvényes gyám gyakorolja.

A 21. életévet betöltött állampolgárok ugyanazon nemzetiséghez tartoznak, mint a szülők, ha ezen életévük betöltése után írásbeli nyilatkozattal más nemzetiséghez tartozónak nem vallják magukat.

A romániai magyar nemzetiséghez tartozás kijelentését a hatóságoknak nincsen joga felülbírálni vagy kétségbe vonni. Ehhez képest azokra nézve, akik a fentebbi rendelkezés szerint magyar nemzetiségűnek tekintendők, annak ellenkezőjét semmiféle hatóság meg nem állapíthatja.

Büntetendő cselekményt képez, ha valaki a magát magyar nemzetiségűnek valló román állampolgárt arra igyekszik rábírni, hogy magát más nemzetiségűnek vallja. Büntetendők azok a hatóságok is, akik a fentiek szerint magyar nemzetiségűnek

tekintendő román állampolgárokat az állami anyakönyvekben való bevezetéseikben vagy bárminő hivatalos iratban, bizonyítványban, kiadványban más nemzetiségűnek tüntetik fel.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok neve (családi és keresztnév) az állami anyakönyvben, telekkönyvben vagy bárminő hivatalosan vezetett könyvekben, lajstromokban, kimutatásokban, bárminő hivatalos iratban, bizonyítványban, kiadványban büntetés terhe mellett úgy írandó, amint a magát magyar nemzetiségűnek valló román állampolgár nevét használja.

2. A közösség szervei útján örökdik azon és közreműködik abban, hogy a Romániában élő magyarság és annak tagjai abszolút harmóniában a román állam többi polgáraival, politikai, kulturális, gazdasági, szociális és társadalmi téren teljes szabadságot és tökéletes jogi és tényleges egyenlőséget élvezzenek a nemzetközi szerződésekben és a Magyar Közösség jelen alapokmányában foglalt jogok alapján, és hogy a Romániában élő magyarság és annak tagjai megtarthassák és fejleszthessék kulturális, gazdasági, társadalmi erőforrásaikat, mindennemű ilyen magán és kollektív intézményeiket, szerveiket és vállalkozásaikat.

3. A Magyar Közösség egyetemes szerve: az Egyetemes Képviselőtestület, amely a Megyei Bizottságok által választott és a magyar egyházak által kiküldött 40 tagból áll.

A Megyei Bizottságokat az egyes megyék területén lakó 21. életévüket betöltött román állampolgárok (férfi és nő) választják, akik a Magyar Közösség összeírásába felvételtek.

4. Az Egyetemes Képviselőtestület a Magyar Közösségnek legfőbb kormányzó, határozó, szabályalkotó és ellenőrző szerve.

A Magyar Közösség többi szerveit, nevezetesen a Magyar Kultúrigazgatóságot és az esetleg megalakítandó egyéb szerveket az Egyetemes Képviselőtestület építi ki; ő vagy az általa kijelölt szervek képviselik a Magyar Közösséget minden vonatkozásban.

5. A magyar közösség összes szerveinek és intézményeinek ügyviteli, tanácskozási és jegyzőkönyvi nyelve a magyar.

Az állami és más közületi hatóságokkal és hivatalokkal való szóbeli és írásbeli érintkezésük nyelve tekintetében az általános nyelvhasználati szabályok irányadók.

6. A magyar közösséget teljes autonómia illeti meg a kulturális élet egész területén. Ez az autonómia kiterjed az összes közoktatásügyi, nevelésügyi és közművelődési feladatok ellátására.

Ezenkívül a Magyar Közösség a 2. pontban körülírt cél elérése érdekében más közhasznú intézményeket is létesíthet és fenntarthat.

Az első két bekezdésben foglaltak természetesen nem érintik a Magyar Közösségnek azon jogait, amelyek magánjogi személyiségéből folynak.

II.

7. A kulturális önkormányzat adminisztratív vezetése a Magyar Kultúrigazgatóság feladata, amely szervet az Egyetemes Képviselőtestület alkot meg.

8. A magyar Közösséget megillető teljes kulturális autonómia nem érinti a magyar nyelvű román állampolgároknak, azok egyházainak, egyházi kerületeinek (szerzetesrendeket és kongregációkat is beleértve), a magyar egyesületeknek, társulatoknak, tanalapokat kezelő intézményeknek azt a jogát, hogy mindennemű iskolákat és más nevelőintézeteket létesíthetnek, tarthatnak fenn, azokat igazgathatják, azokra felügyelhetnek, azokban tanítási nyelvül a magyar nyelvet megállapíthatják.

Iskolák és nevelőintézetek alatt értendők a minden fokozatú tanintézetek (elemi, közép- és felsőiskolák), szakiskolák (mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi iskolák), művészeti iskolák (képzőművészeti, ének-zene és tánciskolák), felnőttek iskolái és tanfolyamai, kisdóvodák, napközi gyermekotthonok, árva- és szeretetházak, gyermekmenhelyek, testnevelő és gyógypedagógiai intézeteket, tanonciskolák, óvónő-, tanító-, tanítónő- és tanárképző intézetek és internátusok.

Ilyen mindennemű iskolák és intézmények létesítési, fenntartási, igazgatási, felügyeleti és tannyelv-megállapítási joga természetesen megilleti a Magyar Közösséget is, amely tehát magyar autonóm iskolákat létesíthet a fentebb körülírt további jogkörrel.

A felsorolt iskolák és intézetek létesítése bejelentendő az illetékes kormányhatóságnak, de kormányhatósági engedélyre nem szorul, amennyiben a Magyar Közösség hitfelekezetei vagy magyar kulturális egyesületek, társulatok, tanalapokat kezelő intézmények iskoláiról és intézeteiről van szó. Ugyanígy új osztályok nyitása vagy párhuzamos osztályok létesítése is csupán bejelentendő a közoktatásügyi miniszternek, de engedélyezésre nem szorul. Mindezeknek létesítése és működése azon a címen, hogy nem szükségesek, meg nem akadályozható. A közoktatásügyi miniszter nem akadályozhatja meg ezen iskolák és intézetek létesítését és működését azon a címen sem, hogy a magukat magyar nemzetiségűnek valló román állampolgárok gyermekei, akik az intézeteket látogatni fogják, nem magyar nemzetiségűek.

A közoktatási miniszter ezen iskolákat (osztályokat, párhuzamos osztályokat) és intézeteket csak abban az esetben zárhatja be, ha hat hónapi időközben megismételt három rendbeli törvényes alapon történt figyelmeztetése eredménytelen maradt. A kifogásolt hiányoknak pótlása hivatalosan megállapítandó, és amennyiben megtörtént, az iskola (osztály, párhuzamos osztály) újból megnyitása nem akadályozható meg.

Ha a tanítószemélyzet valamely tagja bűncselekményt vagy fegyelmi vétséget követ el, ezek miatt csak a tettesek vagy részesek elleni bünvádi vagy fegyelmi eljárásnak van helye, de ilyen okból iskolák (osztály, párhuzamos osztály) és intézetek működése be nem tiltható és a nyilvánosság jog meg nem vonható.

9. A magyar nemzetiségű magánosok, azoknak egyházai, egyesületei, társulásai stb. közoktatásügyi intézményeiket eredeti jellegük fenntartásával vagy anélkül átadhatják a Magyar Közösségnek, a Magyar Kultúrigazgatóság kezelésébe, illetőleg felügyeletre, a Magyar Kultúrigazgatóság és az említett iskolafenntartók között szabadon létesítendő megállapodások szerint.

Az egyházi főhatóságok és az előző bekezdésben említett más iskolafenntartók az önkormányzatnak átadott iskolákat az önkormányzat hatálya alól visszavehetik. Ezen

elhatározásukat a tanév megnyitása előtt három hónappal előbb bejelentik a Magyar Kultúrigazgatóságnak.

10. Azokat az állami jellegű oktatási intézeteket, amelyeket az állam tart fenn a magyar kisebbséghez tartozók számára vagy amely intézetekben a tanulók többsége magyar nemzetiségű – a főiskolák kivételével – az állam, ha lehetséges, azonnal, de legkésőbb egy éven belül átadja a Magyar Közösségnek.

11. A közoktatásügyi minister az illetékes egyházi főhatóságok kérésére a volt felekezeti iskolafenntartóknak, ha lehetséges, azonnal, de legkésőbb egy éven belül viszszaadja a jegyzékben felsorolt tanintézeteket, amelyeket a magyar uralom alatt magyar tannyelvvel létesítettek, s amelyeket a román állam jogutódlásra hivatkozással átvett. Hasonlóképpen visszaadja a közoktatásügyi minister a jegyzékben felsorolt iskolákat, amelyeket az uralomváltás után az állami hatóságok iskolai vagy más célokra lefoglaltak.

Amennyiben a román kormány a szóban levő iskolai épületeket megtartani kíváná, azok megváltási ára a volt iskolafenntartókkal közös egyetértésben fog megállapíthatni. A megváltási ár legkésőbb egy éven belül kifizetendő.

12. A Magyar Közösség autonóm iskolái és intézetei, a magyar egyházak és egyházi közületek (ideértve a szerzetesrendeket és kongregációkat is) által fenntartott, továbbá a magyar egyesületek, társulatok, tanalapokat kezelő intézmények által fenntartott tanintézetek *eo ipso* nyilvánossági joggal bírnak, és a megfelelő fajú és fokozatú állami iskolákkal bizonyítványaik érvényessége tekintetében is teljesen egyenrangúak. Tanszemélyzetük képesítése tekintetében meg kell felelniük azoknak az előírásoknak, amelyek a hasonló fajú és fokozatú állami tanintézetek tanszemélyzete számára szolgálnak, és tantervüknek minimálisan fel kell ölelni az állami tantervekben foglalt tanítási anyagot.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok által, tehát magánosok által fenntartott iskolák nyilvánossági jogának elismerése iránt az iskolafenntartó az iskola működésének megkezdése előtt legalább négy hónappal a közoktatásügyi miniszternek előterjesztést nyújt be. Ha a miniszter az előterjesztésre két hónapon belül nem nyilatkozik, a nyilvánossági jog igazoltnak tekintendő.

E magánosok által fenntartott iskoláktól a nyilvánossági jog csak az esetben *tagadható meg*, ha az iskola a tanszemélyzet képesítése vagy a tanterv tekintetében nem felel meg az állami tanintézetekre nézve fennálló előírásoknak.

A nyilvánossági jog a magánosok által fenntartott iskolától ép úgy, mint az *eo ipso* nyilvánossággal bíró iskoláktól (12. pont 1. bek) csak akkor *vonható meg*, ha az iskola tanszemélyzetének képesítése vagy tanterve tekintetében nem felel meg a törvényes követelményeknek és az erre vonatkozó kifogások az állami ellenőrzés rendjén az iskolafenntartó meghallgatása után beigazolást nyernek és a közoktatásügyi miniszter az iskolát legalább három ízben félévi időközökben eredménytelenül megintette. Ha az iskolafenntartó pótolta azokat a hiányokat, amelyek a nyilvánossági jog megvonására okot szolgáltak, a nyilvánossági jog az iskolafenntartó kérésére a kérelem előterjeszté-

sétől számított három hónapon belül újból elismerendő, illetve az eo ipso nyilvánossági joggal bíró iskolaké a hiányok igazolt pótlásával ismét feléled.

Az előzőekben foglaltak értelmében a jegyzékben felsorolt iskolák ipso facto a nyilvánossági jog élvezetébe lépnek.

13. A magyar nemzetiségű szülők szabadon választhatják azt az iskolát, amelybe gyermekeiket be akarják íratni. Tilos a szülőknek vagy a gyermek taníttatásáért felelős személyeknek arra bírása, hogy a tanulót ne magyar iskolába írassák. Közalkalmazottak sem közvetlenül, sem közvetve nem akadályozhatók és nem befolyásolhatók abban, hogy gyermekeiket magyar iskolába írassák be, és ezért őket semminemű hátrány nem terheli.

A 8–10. pontban említett iskolákba a tanuló valláskülönbségre való tekintett nélkül vehetők fel. A magyar nemzetiségű tanulók felvétele nem akadályozható meg azon a címen, hogy a tanulók szülei vagy további felmenőiknek névhangzása vagy vallása szerint román származásúak. Felvehetők ezekbe az iskolákba magántanulók és azon tanulók is, akik korábban állami iskolákba voltak beírva.

A felsorolt iskolák igazgatói a beírt tanulók nevét, születési helyét és idejét, valamint a szülők nevét és lakhelyét a beírási határidő leteltétől számított 30 nap alatt a tankötelezettség állami ellenőrzése céljából az illetékes állami tanfelügyelőséggel közlik. Más bejelentés sem a szülőt, sem az iskolát nem terheli.

Elemi iskolákban a koedukáció megengedett.

A magyar nemzetiségű román állampolgároknak, a Magyar Közösségnek, az egyházaknak (ezek közületeinek, a szerzetesrendeknek és kongregációiknak) a magyar kulturális egyesületeknek, társulatoknak, tanalapokat kezelő intézményeknek az a joga, hogy általuk létesített és fenntartott iskolákban tanítási nyelvül a magyart használhatják, kiegészül azzal a természetes kötelezettséggel, hogy mindezen intézetekben a román nyelv rendes tárgyként tanítandó (elemi népiskolákban a III. osztálytól kezdve, minden középiskolában vagy szakiskolában az I. osztálytól kezdve, a felső osztályokban a román nyelv és irodalom is tanítandó (elemi népiskolákban a III. osztálytól kezdve, a felső osztályokban a román nyelv és irodalom is tanítandó s a lyceum utolsó osztályában a vizsga e tárgyból román nyelven teendő le, a kereskedelmi iskolákban a kereskedelmi levelezés románul is tanítandó).

A 8–10. pontban említett iskolák igazgatási, ügykezelési nyelve a magyar. Az iskolai anyakönyvek az államnyelven és magyar nyelven vezetettek. A bizonyítványok ugyanígy állítatnak ki.

14. A 8. pontban említett iskolák igazgatására, felügyeletére és ellenőrzésére vonatkozó szabályzatokat, az iskolai rendtartást, a tantervet és tanrendet (előbbi a törvényes rendelkezések figyelembevételével) a tanerőkre és a tanulókra vonatkozó fegyelmi szabályzatokat, a tanerők szolgálati szabályzatát, a tandíjakat az iskolafenntartó állapítja meg. Ugyanez nevezi ki a tanerőket, hagyja jóvá az ifjúsági egyesületek alapszabályait és képviselője elnököl a vizsgákon.

A magyar iskolafenntartóknak természetesen jogukban áll az általuk fenntartott mindennemű iskolákban és intézetekben az ugyanazon fokozatú és jogú állami iskolákban és intézetekben előírt tantárgyakon felül a magyar irodalmat és magyar történelmet kötelező tárgyként előírni.

A tanterv bemutatandó a közoktatásügyi miniszternek, aki a tankönyveket is jóváhagyja. A jóváhagyás csak azon esetben tagadható meg, ha a tanterv a hasonló fokú állami iskolákra nézve megszabott tananyagot nem foglalja magában. A tankönyvek jóváhagyása megtagadható akkor is, ha azok az állami és társadalmi rend, az alkotmány, a törvények, a közérkölciség vagy a román állam elleni tanokat tartalmaznak.

A közoktatásügyi miniszter a tantervek és a tankönyvek engedélyezése tárgyában 60 nap alatt határoz. Ha ezen határidő alatt a felterjesztésre észrevételt nem tesz, az engedély, illetve jóváhagyás megadottnak tekintetik.

A tanítószemélyzetet, amelynek tagjai magyar nemzetiségűek kell hogy legyenek, az iskolafenntartó alkalmazza a tanítók képzésére vonatkozó törvényes rendelkezések figyelembe vételével. Ugyanez állapítja meg a fizetéseket és a tandíjat.

Iskolai ünnepélyek engedély nélkül tarthatók. Ezen ünnepélyeken a magyar nemzet mindazon történelmi vagy kulturális emlékeinek ünneplése szabad, amelyek a román államisággal ellentétben nincsenek.

A 8–10. pontban említett iskolákban, intézetekben a fegyelmi szabályzatokat az iskolafenntartók állapítják meg, és ugyanők gyakorolják a tantestület fegyelmezését is.

A közoktatásügyi miniszter bármely vizsgára ellenőrző közeget küldhet, aki a tanulókhöz kérdéseket intézhet.

Az érettségi vizsga napjai harminc nappal előbb a közoktatásügyi miniszternek bejelentendők az iskolafenntartó által. Az ezen vizsgára kiküldött kormányképviselő:

- a) megtekinti az írásbeli dolgozatokat,
- b) jelen van a szóbeli vizsgán, és a tanulókhöz minden tárgyból kérdéseket intézhet,
- c) részt vesz a vizsgabizottságnak mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsga eredménye feletti tanácskozásain,
- d) tapasztalatairól jelentést tesz a közoktatásügyi miniszternek.

Ha a kormány képviselője a vizsga folyamán arra a meggyőződésre jutna, hogy szabálytalanságok történtek, erre vonatkozó észrevételei a zárótanácskozás jegyzőkönyvébe foglaltatnak. Ez esetben a bizonyítvány kiadása a jegyzőkönyv felett döntő miniszteri határozattal függőben tartandó. A miniszter az iskolafenntartó képviselőjének jelenlétében vizsgálatot fogantathat, és ha azt állapítja meg, hogy szabálytalanság történt, a bizonyítvány kiadását megtilthatja és új vizsgát rendelhet el.

A közoktatásügyi miniszter a 8–10. pontban említett iskolák és intézetek felett ellenőrzési jogot gyakorol az állambiztonság megővése, a közérkölciség megvédése, az állami minimális tanterv betartása, a tanítószemélyzet képzése, valamint az államnyelv tanítása tekintetében.

A 8–10. pontban említett iskolák és intézetek, illetőleg azok fenntartói a közoktatásügyi miniszternek történő bejelentés kötelezettsége mellett külföldi alapítványokat és adományokat is elfogadhatnak.

Az ún. kultúrzónára vonatkozó rendelkezések azonnal hatályon kívül helyezendők.

15. A Magyar Közösséget megillető kulturális autonómia magában foglalja a szorosan vett iskolai és nevelési feladatokon kívül a magyar nemzeti művelődés, iskolán kívüli oktatásügy és közjólét feladatainak teljesítését, valamint külön magyar cserkészlet és mindennemű iskolai és iskolán kívüli testvér szervezet létesítését és fenntartását is. E célból országos és helyi jellegű megfelelő egyesületeket, társulatokat, intézményeket (így pl. tudományos társulatokat, múzeumokat stb.) létesíthet.

Az előző bekezdésben körülírt jogok megilletik a többi magyar iskolafenntartó közületeket is.

15/a. A magyar nyelvű tudományos, kulturális és gazdasági ismeretterjesztő, művészeti és műkedvelői előadások, hangversenyek nem szorulnak hatósági engedélyre és be nem tilthatók. A hivatásos és műkedvelő magyar színtársulatok (állandó és vándortársulatok) a játszási engedély megadása, a kedvezmények, a fizetendő mindennemű adók, illetékek, járulékok tekintetében ugyanolyan elbánásban részesítendő, mint a hasonló román színtársulatok. A játszási engedélyt vegyes nyelvű és a magyar szórványvidékekre kiterjedően is meg kell adni, és nem lehet megtagadni azon a címen sem, hogy a magyar nemzetiségű román állampolgárok helyi arányszáma csekély.

Az állami, városi (községi) színházi épületeket a magyar színtársulatoknak ugyanolyan feltételek mellett kell rendelkezésre bocsájtani, mint a román társulatoknak; a téli időnyben és máskor is, a magyarság helyi arányszámának megfelelően hétköznapiokra és ünnepnapiokra.

Mozgósínházakban a magyar feliratok használata, illetőleg a magyar nyelvű hangosfilmek bemutatása sem közvetlenül, sem közvetve nem korlátozható.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok nem korlátozhatók a rádió hallgatásában, s külföldi állomások hallgatása miatt sem bünyvádi, sem közigazgatási úton nem üldözhetők és más módon sem zaklathatók.

15/b. A magyar nemzetiségű szülők árva gyermekei kizárólag magyar foglalkoztatási nyelvű árvaházakban helyezhetők el. A más foglalkoztatási nyelvű árvaházak magyar növendékeit legkésőbb 6 hónapon belül magyar árvaházakba kell áthelyezni, esetleg külön létesítendő ilyen intézményekbe vagy akként, hogy a meglévő magyar árvaházak e célból állami hozzájárulással kibővíttetnek.

Ugyanezt az elvet kell alkalmazni a magyar nemzetiségű anyáknak közellátásba (gyermekmenhelyre, lelenházra) vett gyermekeire. Külön is biztosíttatik, hogy ilyen magyar árvák vagy lelencek kizárólag magyar nevelőszülőknél helyezhetők el az intézeten kívül.

16. A Magyar Közösség a magyar nemzetiségű román állampolgárokra kulturális és karitatív célokra és a közösség egyéb kiadásainak fedezésére külön pótdót vethet ki,

amely nem haladhatja meg az állami egyenes vagy közvetett adó 50%-át. Ez a pótdó közdók módján hajtandó be.

17. Mindazokból az összegekből, amelyeket az állam, tartomány, megye vagy község iskolai, nevelési, mindennemű egyéb kulturális, úgyszintén jótékonyági célra fordít, a Magyar Közösségnek olyan hányadot kell rendelkezésre bocsájtani, amekkora hányada a magyar nemzetiségű román állampolgároknak az állam, az illető tartomány, megye vagy község egész lakosságában.

Az előző pontban körülírt összegekből levonásba kell hozni és közvetlenül a magyar egyházi iskolafenntartóknak vagy magyar társulatoknak, magánosoknak kell juttatni azt a megfelelő hányadot, amely az említett magyar iskolafenntartókat az általuk saját kezelésben fenntartott magyar tanintézetek után aránylagosan megilletik.

18. A Magyar Közösség kulturális és karitatív célú további bevételei:

a) A román állampolgárok és külföldiek részéről nyújtott adományok, alapítványok, végrendeleti örökségek, amelyek engedélyre nem szorulnak,

b) A Magyar Kultúrigazgatóság által engedélyezett (a rendőrhatalósághoz csupán bejelentendő) gyűjtések.

c) A Magyar Kultúrigazgatóság által rendezett tudományos, művészeti, irodalmi, műkedvelői vagy ismeretterjesztő előadások bevételei, amelyek minden adó vagy bárminő járulék alól mentesek.

d) Az iskolák kötelező látogatásának elmulasztásáért a szülőkre kivetett bírságok, amelyek közdók módjára hajtandók be.

e) A magyar nemzetiségű iparos- és kereskedőtanoncok után az iparosok által fizetendő heti járulékok.

f) Magyar előadású színházak és mozgószínházak koncessziójából eredő jövedelmek.

A Magyar Közösség bevételeinek felhasználása iránt szabadon intézkedik. A közoktatásügyi minster azonban ellenőrzési jogot gyakorol abban a tekintetben, hogy a bevételek az önkormányzat feladatainak teljesítésére fordíttassanak.

19. A magyar nemzetiségű román állampolgárok nem kötelezhetők arra, hogy olyan községekben, amelyekben a 8. pontban megjelölt iskolák állanak fenn, állami iskolák létesítési és fenntartási költségeihez hozzájáruljanak. Hasonlóképpen nem kötelezhetők román egyházi és kulturális célok támogatására sem.

20. A Magyar Közösség egész működése felett a román állam teljes ellenőrzést gyakorol. Az ellenőrzési jog kiterjed arra is, hogy a magyar kulturális szervek az előzőekben megállapított hatáskört túl ne lépjék és azt valóban gyakorolják. Az ezirányú állami ellenőrzés végrehajtására a közoktatásügyi ministerium kebelében külön ügyosztály létesíttetik, amelynek tisztviselői a magyar nemzetiségű román állampolgárok sorából neveztetnek ki.

Az állami felügyelet gyakorlása során felmerült észrevételek és kifogások közvetlenül a Magyar Kultúrigazgatósággal közlendők.

III. Vallási és egyházi ügyek

21. A magyar nemzetiségű román állampolgároknak joguk van bármely vallást szabadon gyakorolni, amennyiben annak gyakorlása a közrenddel és a jó erkölcsökkel nem ellenkezik.

Istentiszteletek, templomi szónoklatok, mindennemű szertartások, templomi ünnepélyek, körmenetek, búcsújárások meg nem akadályozhatók.

Templomi és papi lakok építését, amennyiben a vonatkozó törvényes előírásoknak elég tétetik, megakadályozni nem lehet. Ugyancsak nem tiltható el a templomokra magyar feliratoknak, így bibliai idézeteknek alkalmazása.

Nem követelhető, hogy az egyes magyar egyházak által különös tiszteletben részesítetteknek (szentek, vallásalapítók) a templomokban vagy azokon kívül emelt emlékművei eltávolíttassanak. Ugyanez áll a templomi ablakképekre, falfestményekre is. Az ezek elleni merényletek büntetendők, és eltávolításuk esetében az egyháznak joguk van az eredeti állapotot visszaállítani.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok más vallás istentiszteletein való részvételre nem kötelezhetők.

22. Büntetendő cselekményt képez, ha valaki a magyar nemzetiségű román állampolgárt fenyegetéssel vagy anyagi előnyök kilátásba helyezésével arra igyekszik rábírní, hogy vallását elhagyja és más vallás kötelékébe lépjen.

Büntetésben részesülnek azok a hatósági közegek, akik a magyar nemzetiségű román állampolgároknak az állami anyakönyvekben vagy bárminő hivatalos iratban, bizonyítványban, kiadmányban más vallásúnak tüntetik fel, mint amelyhez tartoznak vagy a törvényes rendelkezések figyelmen kívül hagyásával történt vallásváltoztatásokat az anyakönyvekbe bejegyeznék.

23. A román állam elismeri az erdélyi történelmi (rom. katolikus, református, unitárius) magyar egyházaknak, továbbá a szatmári, nagyváradi, temesvári r. kat. püspökségeknek a Királyhágómelléki ref. és a romániai magyar ág. h. ev. egyházkerületeknek és ezek mindennemű közületeinek, így az albajuliai r. kat. egyházmegyei tanácsnak önkormányzatát. Ezeknek az egyházjog szerinti hierarchikus vagy más történelmileg kialakult hatóságai és szervei, továbbá a szerzetesrendek és kongregációk, jogi személyek és bármely természetű javaik teljes tulajdonjogát a román állam garantálja.

24. A magyar nemzetiségű román állampolgárok egyházai, szertartásai belső ügykezelési nyelvükben nem korlátozhatók. Hasonlóképpen nem korlátozhatók a magyar nemzetiségű román állampolgárok vallásgyakorlatukban, nyelvük szabad használatát illetőleg sem.

25. A magyar nemzetiségű román állampolgárok egyházainak fejei alkotmányjogilag ugyanazon elbánásban részesülnek, mint a két román egyház fejei. Ehhez képest az összes rom. kat. megyéspüspökök, a két református püspök, az unitárius püspök és

az ág. h. ev. magyar püspök jog szerinti tagjai a törvényhozásnak ugyanúgy, mint a két román egyház fejei.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok egyházainak lelkészei a közigazgatási testületekben való tagságot illetően ugyanolyan joggal bírnak, mint a két román egyház lelkészei.

26. A magyar nemzetiségű román állampolgárok által követett történeti hitvallások alkotmányos szervei, továbbá azok az egyesületek és társulatok, amelyek egyházi hatóságoktól függenek, rendőri engedély nélkül szabadon tarthatnak üléseket és zárt helyiségben gyűléseket.

Vallásos egyesületek és társulatok egyáltalában nem szorulnak kormányhatósági engedélyezésre. Ilyenek működését csak akkor lehet betiltani, ha kitűzött céljaikkal ellenkező tevékenységet fejtenek ki.

Vallásos összejövetelek, ha templomokon kívül tartatnak is (lelkigyakorlatok, bibliaórák, templomi és énekkarok stb) engedélyezésre nem szorulnak és be nem tilthatók.

27. A magyar nemzetiségű román állampolgárok egyházainak joguk van híveikre egyházi adót kivetni, amelyek közadók módján hajtandók be.

28. Az egyházak, egyházi rendek és kongregációk vallási, kulturális és jótékonyági ügyekben a külfölddel is tarthatnak fenn összeköttetést, és adományokat ily célokra külföldi hitsorsosaiktól is engedély nélkül elfogadhatnak.

29. A papi fizetések a magyar egyházak papjai részére ugyanazon alapelvek szerint és ugyanazon arányban történik, mint a román egyházak papjainál. A papok államsegélye csak akkor szüntethető be, ha bűnügyben jogerősen elítéltettek.

Az egyházaknak, azok közületeinek, a szerzetesrendeknek, és kongregációknak visszaadottnak mindazok a vagyonságok, amelyek tőlük elvételtek. Az ennek folytán esetlegesen szükséges telekkönyvi eljárás hivatalból indítandó meg, s legkésőbb három hónapon belül befejezendő.

A vallásos jótékonyági és kegyes intézmények vagyonának kezelése az arra illetékes egyházi hatóságoktól nem vonható el, ezzel az elvvel ellentétes helyzet legfeljebb három hónapon belül megszüntetetik.

Büntetés alá esik minden olyan propaganda, amely bármiféle módon és eszközökkel a magyar egyházak bárminemű vagyonának elvételére törekszik.

A magyar nemzetiségű tanulóknak a vallásoktatást minden iskolában az illető felekezet lelkésze adja magyar nyelven. Más vallásúak hitoktatást nem adhatnak, és a tanulók más vallású hitoktatásra nem rendelhetők. A hitoktatás tantervét az illető egyház püspöke állapítja meg és közli a közoktatásügyi miniszterrel. A vallástanításra használt iskolai könyvek a püspök által jóváhagyatnak.

Magyar nemzetiségű tanulók nem magyar nyelvű istentiszteleten való részvételre nem kötelezhetők.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok egyházai csak a törvényben előírt hivatalos istentiszteletek tartására kötelezettek.

Az agrárreform során az egyházaknak juttatott ingatlanok az egyes egyházközségek tulajdonául telekkönyvileg bekebelezetnek. Azon egyházközségeknek, amelyek az agrártörvény szerinti részt még nem kapták meg, ez utóbbi az állami tartalékföldekből tulajdonul legkésőbb hat hónap alatt átadatik.

A román egyházak részére konverziós veszteségeik kárpótlása címén nyújtott állami támogatás a magyar egyházaknak is megadatik 6 hónapon belül.

29/b. A Bukovinában és Moldvában élő csángó magyarok kulturális életének anyanyelven leendő ápolása természetszerűleg biztosítatik. Ezen nyelv gyakorlati keresztülvitelének azonnali megkezdése és teljes megvalósítása céljából a kormány közrehat, hogy Erdélyből magyar papokkal töltsenek be a csángó parochiák és ezek mellett Erdélyben végzett magyar tanítók legyenek a népiskolákban alkalmazva. Addig, amíg a parochiák és a népiskolák állásai olyan módon betöltetnek, azonnali hatállyal megengedtetik, hogy a vallásos cselekmények anyanyelven történő végrehajtása céljából missziós papok lelkigyakorlatokat és a magyar írás-olvasás megtanítása végett magyar tanítók írás-olvasás kurzusokat iskolakötelesek és felnőttek részére szabadon tarthatnak.

IV.

Államsegély

30/31. A 17. pontban kifejezett elv alapján mindazokból az összegekből, amelyeket az állam, tartomány, megye vagy község vallási, nevelési vagy jótékonyági célokra fordít, a magyar nemzetiségű román állampolgárokat aránylagos rész illeti meg azon arány alapján, amelyben a magyar nemzetiségű román állampolgárok az összlakossághoz állanak.

32. A fentebbi 30/31. pont alatt említett vallási segélyek az egyházaknak, a nevelési segélyek a Magyar Közösségnek és egyéb magyar iskolafenntartóknak, a jótékonyági segélyek pedig a Magyar Közösségnek és a magyar jótékonyági egyesületeknek fizetnek ki.

V.

Az élet, a vagyon és a szabadság védelme

33. A román állam a magyar nemzetiségű román állampolgárok életét és személyes szabadságát, részükre a tartózkodásnak, a lakhely szabad választásának, a költözködésnek, ipari és kereskedelmi tevékenységnek és az életpálya választásának, a munkavállalásnak és munkaadásnak szabadságát éppen úgy biztosítja, amint biztosítja mindezen szabadságokat a román nemzetiségű román állampolgárok részére.

34. A román állam a vagyoni jogokat és általában a magánjogokat a magyar nemzetiségű román állampolgárok részére éppen úgy biztosítja, mint a román nemzetiségű román állampolgárok részére.

A magyar nemzetiségű román állampolgár ingó vagy ingatlan tulajdonában, vagyoni jellegű jogaiban, érdekeiben nem háborgatható. Korlátozásnak csak olyan esetben s olyan mértékig van helye, amely esetben és amilyen mértékig e korlátozás minden állampolgárra egyformán kiterjed és gyakorlatilag hatályosul is.

3 hónapon belül törlendők mindazon telekkönyvi tulajdonjogi átírások, amelyekkel egyoldalúan a törvény által előírt eljárás mellőzésével a román állam, községek vagy egyes román közintézmények nevére átírtak olyan ingatlanok, amelyek a magyar nemzetiségű román állampolgárok intézményeinek, intézeteinek, szervezeteinek, egyesületeinek és alapítványainak tulajdonaként voltak telekkönyvbe bevezetve és az eredeti telekkönyvi állapot visszaállítandó s az illető vagyontárgy eredeti tulajdonosának 3 hónapon belül visszaadandó, amennyiben az eredeti tulajdonos nem volna birtokban. Példák: Brassói Kaszinó; Kolozsvári Ref. Tanítóképző ingatlana a Honvéd utcában (jelenleg luetikus kórház); Kolozsvári Tanítók Háza (színház mellett); Kolozsvári Tanítók Leányotthona a Séta-téren; Kolozsvári Egyetemi Menza; Kolozsvári Magyar Színház; Magyar Színkör „Davila”; régi altruista bankkölcsonnökkel terhelt ingatlanok.

A román kormány 3 hónapon belül érvényt szerez azoknak a jogerős bírói ítéleteknek és agrárügyekben hozott határozatoknak, amelyek magyar nemzetiségű román állampolgárok földjeinek románok által történt elfoglalása ügyében magyar nemzetiségű román állampolgárok javára hozattak és a hasonló elfoglalásokat a jövőben megakadályozza. (Példák: a dévai csángóktól elvett ingatlan; a békási közbirtokossággal szemben elkövetett háborítások és tulajdonelvonások.)

A Csík megyei magánjavak ügyében a Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1932. évi szeptember 27-én hozott határozata pontos betartásával 3 hónapon belül rendezendő. Ehhez képest biztosítani fog a visszaadandó javaknak a vagyonhoz jogosultak által való autonomikus kezelése, a vagyonközösség szerveinek az alapszabályok szerinti megalkotása (a határozatok 1. pontja), valamint a volt alkalmazottak és nyugdíjasok nyugdíja az idézett határozat szerint (a határozat 5. pontja) fog megállapíttatni.

A jövőre nézve általános elvként leszögeztetik úgy a csíki magánjavakra, mint más közbirtokosságokra nézve az, hogy a vagyon kezelésére és élvezetére csak az eredeti igényjogosultak és azok jogutódai jogosultak. Ehhez képest a többi között az ősmarossszéki közbirtokosság ingatlan vagyonának kezelésében, a haszon és jövedelem felosztásában és azok felhasználásában a régi statútumok alapján kell intézkedni.

A csíki magánjavak és az egyéb közbirtokosságok nem kötelezhetők arra, hogy jövedelmükből más célokra is kénytelenek legyenek valamit fordítani. Ehelyütt is leszögeztetik, hogy a közbirtokosságok szervezetüket – ami az egyesülési szabadságból folyik – szabadon maguk állapíthatják meg és mindennemű alkalmazottaikat szabadon választhatják néptársaik sorából.

A fentebbi elvekkel esetleg ellenkező de facto helyzet 3 hónapon belül megszüntendő.

A munkakamaráknak átadott magyar ipartestületi vagyonok jogos tulajdonosainak visszaadatnak 3 hónapon belül.

A Szász Egyetem és hétbírák vagyona „a tulajdonos összes lakosság javára vallás és nyelvkülönbség nélkül” lévén fordítandó, az említett vagyonközösség vagyonának az 1937. évi megszüntetés alkalmával történt felosztása 6 hónapon belül oda módosíttatik, hogy a vagyonnak a volt Királyföld magyar lakossága számarányának megfelelő része

kiadatik a magyar nemzetiségű román állampolgárok egyházainak abban az arányban, ahogy a Királyföldön hívőkkel bírnak.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok bármilyen jellegű szövetkezetet és bármilyen jellegű vállalkozást, továbbá ezek ezen szövetkezeteket vagy vállalkozásokat nemzeti alapon összefogó központi és körzeti szerveket szabadon alkothatnak, és ezek működése semmiképpen sem korlátozható.

Külön is megállapíttatik, hogy azonnal hatályon kívül kell helyezni mindazon rendszabályokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a magyar jellegű szövetkezetek vagy részvénytársaságok (így pl. a bankok is) más szövetkezetek, részvénytársaságok (bankok) vagy más szervek által fuzionálásra vagy likvidálásra kényszeríthetnek. Továbbá azonnal hatályon kívül kell helyezni azokat a rendelkezéseket is, amelyek alapján magyar jellegű szövetkezetek vagy részvénytársaságok (bankok) vezetőségébe nem magyar nemzetiségű román állampolgárokat, avagy nem olyan személyeket kell alkalmazni, akiket a szövetkezet vagy részvénytársaság alapszabályai szerint illetékes szerv jelölt.

Azonnal hatályon kívül kell helyezni azon rendelkezést is, hogy magyar jellegű szövetkezet nem létesíthető olyan községben vagy városban, ahol román jellegű szövetkezet már fennáll.

35. Bármily nemzetiségű román állampolgárok gazdasági, ipari, kereskedelmi vagy bármely vállalatai (így az általuk alapított részvénytársaságok betéti vagy korlátolt felelősségű társaságok, szövetkezetek stb.) szabadon, nemzetiségi tekintet nélkül választgatják mindennemű alkalmazottaikat (igazgatósági, felügyelő-bizottsági tagjaikat is) és bármely nemzetiségű román állampolgárok szabadon választhatják munkahelyeiket és sem közvetlenül, sem közvetve semmiféle hátránnyal nem sújthatók azért, hogy bármilyen minőségben nem román származású, illetőleg magyar nemzetiségűeket alkalmaznak.

A magyar nemzetiségű román állampolgár iparosok és kereskedők nem kötelezhetők sem közvetlenül, sem közvetve arra, hogy saját nemzetiségű tanoncot ne vagy csak korlátolt számban alkalmazzanak, arra sem kötelezhetők, hogy a többségi nemzethez tartozó tanoncokat kell alkalmazniok.

VI.

Jogegyenlőség.

36. A magyar nemzetiségű román állampolgárok ugyanazon törvény előtti egyenlőséget és ugyanazon polgári és politikai jogokat élvezik, mint a román nemzetiségű román állampolgárok.

A törvények és rendeletek a magyar nemzetiségű román állampolgárok hátrányára megkülönböztető rendelkezéseket nem tartalmazhatnak. Azok egyenlőtlenül a magyar nemzetiségű román állampolgárok hátrányára nem magyarázhatók és nem alkalmazhatók.

A magyar nemzetiségű román állampolgárokat a hatóságok ugyanolyan elbánásban kötelesek részesíteni, mint a román nemzetiségű román állampolgárokat, és a magyar

nemzetiségű román állampolgároknak ugyanazon tényleges biztosítékokkal kell rendelkezniük, mint aminőkkel a román nemzetiségű román állampolgárok rendelkeznek.

A büntető törvénykönyvnek a nemzetiség elleni izgatásra vonatkozó rendelkezései szigorúan alkalmaztatni fognak akkor is, ha az izgatás a magyarok ellen követtetik el.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok ugyanazon joggal bírnak a nyilvános állások és hivatalok elnyerésére, mint román nemzetiségű román állampolgárok. Előbbiek a szolgálatban semmi tekintetben, így az előléptetések tekintetében sem kezelhetők hátrányosabban, mint a román nemzetiségű román állampolgárok. Hivatali beosztásuk úgy eszközözlendő, hogy túlnyomórészt Erdélyben a magyarlakta vidékeken nyerjenek elhelyezést.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem, valamint a különféle foglalkozások és hivatások gyakorlása tekintetében ugyanazon elbánásban részesülnek, mint a román nemzetiségű román állampolgárok.

Amennyiben valamely foglalkozás vagy ipar gyakorlása külön bizonyítványtól vagy hatósági engedélytől van függővé téve, azokat a magyar nemzetiségű román állampolgároknak ugyanolyan feltételek mellett kell megadni, mint a többségi állampolgároknak.

Közmunkákban és közszállításokban a magyar nemzetiségű román állampolgárokat ugyanolyan feltételek mellett kell részesíteni, mint a többségieket.

Az állam vagy más közület részéről nyújtott különböző gazdasági, szociális vagy humanitárius akciókban teljesen egyenlő elbánás biztosítatik a magyar nemzetiségű román állampolgároknak.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok aktív és passzív választójoguk gyakorlásában az állami, megyei, községi vagy más nyilvános jogú testületekbe történő választásoknál korlátoztatni nem fognak, és semmiképpen sem részesülnek más elbánásban, mint a román nemzetiségű állampolgárok.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok, azok egyházai, egyesületei és társulatai, ideértve a nyereszkedő célú társulatokat, szövetkezeteket is, intézetei és intézményei, a színházakat is beleértve, bárminő adók kivetése és behajtása terén és egyéb anyagi közszolgáltatások terén a román nemzetiségű magyar állampolgárokkal és ezek hasonló szerveivel szemben hátrányosabb elbánásban nem részesíthetők.

Mind az állami, mind más közjellegű hatóságoknál, hivataloknál, intézményeknél, szerveknél és üzemeknél (vasút, posta, távirda, bányászat) történt elbocsátások felülvizsgálat alá veendőik oly intézkedések eszközlése végett, amelyek biztosítják a magyarság számarány szerinti részesedését a közhivatalokban, szerveknél, üzemeknél stb., rangosztályok szerint azt a számarányt véve zsinórmértékül, amilyen arányt az illető hatóság, hivatal, intézmény, szerv működési területén a magyarság alkot.

Azok a magyar nemzetiségű közalkalmazottak, akikre nézve román nyelvtudásuk egyszer már hivatalosan megállapított, azon a címen, hogy nem bírják kellően a román nyelvet vagy ezt közben elfelejtették, állásukból el nem távolíthatók. A román egyetemeken és középiskolákban 1920 óta szerzett diplomák teljes bizonyítékul szol-

gálnak a nyelv kellő ismeretére, és az ily diplomák birtokában lévők román nyelvvizsgára nem kötelezhetők.

Azok a magyar nemzetiségű közalkalmazottak, akik a fentiekkel ellentétben a román nyelv nemtudásának címe alatt elbocsáttattak, rendelkezési állományba helyezettek vagy nyugdíjaztattak, állásukba azonnal visszahelyeztetnek vagy amennyiben ez nem volna lehetséges, nyugdíjuk akkor is folyósíttatik, ha a nyugdíj folyósításának életkori feltételei nincsenek meg.

Azonnal folyósíttatik a békeszerződés előtt esküt nem tett magyar nemzetiségű volt közalkalmazottak nyugdíja, akiknek nyugdíjjogosultsága elismertetett.

Azonnal elismertetik mindazon volt magyar csendőrök nyugdíjjogosultsága, akik bármely okból nem vétettek át a román csendőrség kötelékébe.

A magyar nemzetiségű rokkantak és volt frontharcosok ugyanazon elbánásban részesülnek, mint a régi királyságbeli rokkantak és frontharcosok.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok a személyi szolgáltatások, az ingatlanforgalom tekintetében ugyanazon elbánásban részesülnek, mint a román nemzetiségű román állampolgárok.

A mezőgazdasági ingatlanoknak magyar nemzetiségű román állampolgárok vagy bárminemű vállalataik által tervezett megvásárlása az állam elővételi jogának célzatos gyakorlásával meg nem akadályozható.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok a közszállításokból magyar nemzeti-ségük miatt ki nem zárhatók.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok hitelintézetei és szövetkezetei, általában a magyar jellegű hitelintézetek ugyanazon elbánásban részesíttetnek, mint a román nemzetiségű román állampolgárok hasonló intézetei. Ezek a szövetkezetek és intézetek egymással szövetségbe léphetnek. Semmi módon nem kényszeríthetők arra, hogy más szövetségbe is belépjenek, azoknak tagjai legyenek vagy hogy ilyenek felügyeletét és irányítását, utasításait vagy rendelkezéseit elfogadják vagy végrehajtsák. A Nemzeti Bank ugyanazon arányban fog nyújtani visszeszámlítolási hitelt a magyar nemzetiségű román állampolgárok hitelintézeteinek, mint a román nemzetiségű román állampolgárok hasonló intézeteinek.

A törvény által előírt központi szervezetekben (Banktanács, Szövetkezetek Nemzeti Intézete és hasonló) a magyar nemzetiségű román állampolgárok képviselői is helyet kapnak. Különböző gazdasági jellegű kamarákban (mezőgazdasági, ipar-kereskedelmi kamarák és hasonló) a magyar nemzetiségű román állampolgárok érdekképviselői számarányuknak megfelelő képviselők által biztosíttatik. Ezekben a kamarákban a Magyar Község külön magyar szekciókat, továbbá helyi magyar ipartestületeket alakíthat.

Az államtól vagy bármely más közülettől adományozott jogosítványokban, ideértve az állami egyedáruságot képező cikkek forgalomba hozatalát (a korcsma és italmérsi, trafik, szeszárúsítási, állami sorsjegyarúsítási és minden más monopol adókat is), továbbá gyógyszerterengedélyekben magyarul a vidékeken a magyar nemzetiséghez tartozó román állampolgárok részesítendő. Vegyes vidékeken pedig olyan arányban,

amely arányban áll a magyar nemzetiségű román állampolgárok száma az illető vidék összlakosságának számához.

Mindenemű iparendélyek tekintetében a magyar nemzetiséghez tartozó román állampolgárok ugyanazon elbánásban részesülnek, mint a román nemzetiségű román állampolgárok és reájuk nézve semmiféle numerus clausus alkalmaztatni nem fog.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok más vagy súlyosabb kötelességekkel nem terhelhetők, mint a román nemzetiségű állampolgárok. Így főleg a törvényes rendelkezéseken kívül közmunkákra, állami, megyei és községi épületek emelésénél személyes és anyagi szolgálatokra és szolgáltatásokra nem kötelezhetők, valamint nem kötelezhetők közmunkákra vagy olyan állandó tartományi, járási, községi, egyházi és iskolai épületek emelésével személyes és anyagi szolgálatokon és szolgáltatásokon, amelyeknek létesítése nem az ő érdekükben is, hanem a lakosság nem magyar ajkú részének az érdekében történik.

Az ostromállapottal kapcsolatos rendelkezések (sajtócenzúra, gyülekezési tilalom stb.) a magyar nemzetiségű román állampolgárokra nem alkalmaztatnak szigorúbban, mint a román nemzetiségű állampolgárokra.

A román nemzetiségű román állampolgárok pénzintézeteinek és szövetkezeteinek a konverzió által szenvedett veszteségeikért nyújtott kártérítésben a magyar nemzetiségű román állampolgárok hasonló intézetei is arányosan részesülni fognak.

Amennyiben bizonyos vidéken lakó román nemzetiségű román állampolgárok részére gazdasági előnyök vagy könnyítések nyújthatnak (adóleszállítások, szállítási kedvezmények stb) azok az azonos gazdasági helyzetű területeken lakó magyar nemzetiségű román állampolgárok részére is megadandók.

VII.

Egyesületi, gyülekezési és alapítványi rendelkezési jog

37. A magyar nemzetiséghez tartozó román állampolgárok ugyanazon joggal bírnak az egyesületeket, gyülekezeteket és az alapítványok rendelkezését illetően, mint a román nemzetiségű román állampolgárok.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok egyesületeinek magánjogi jogi személyisége amennyiben a törvényes követelményeknek megfelelőnek elismertetik, ügykezelési nyelvük a magyar.

Foglalkozási korporációkban (ügyvédi, közjegyzői, orvosi, mérnöki stb. kamarák) a magyar lapok magyar szekciókat szabadon létesíthetnek. A magyar tagoktól ugyanannyi hozzájárulást lehet csak kívánni, mint a többségi tagoktól. Magyar helyeken túlnyomórészt magyar közjegyzők alkalmazandók az egész országban olyan hányadban, amilyen a magyar lakosság hányada az ország egész lakosságában.

Az a körülmény, hogy egyesületek a magyar nemzetiségű román állampolgárok érdekeit vannak hivatva szolgálni vallási, nyelvi, nemzeti, kulturális, társadalmi, jótékonyági vagy gazdasági tekintetben, nem szolgálhat indokul az egyesületek magánjogi jogképességének megtagadására, működésük megakadályozására vagy betiltá-

sára. Hasonlóképpen nem köthető ezen egyesületek megalakulásának, működésének szabadsága és magánjogi jogi személyiségüknek elismerése ahhoz a feltételhez, hogy tagjaik sorába más nemzetiségű román állampolgárokat is felvegyenek.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok egyesületeinek, alapítványainak vagyoni jogai tiszteletben tartatnak. Az e tekintetben még rendezetlen kérdések (az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum, a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár, a kézdivásárhelyi Rudolf Kórházegyesület ügyei) ezen alapelv szerint és a 61. pontban foglaltaknak megfelelően legkésőbb 6 hónapon belül intéztetnek el.

A jóváhagyott alapszabályokkal bíró egyesületek, társulatok igazgatósági, választmányi, bizottsági üléseket, közgyűléseket, felolvasó-, előadó-estélyeket, tanfolyamokat stb. a rendőrségnél való bejelentés után engedély nélkül tarthatnak.

Tudományos, irodalmi, közművelődési, művészeti és színházi előadások a rendezőségénél való bejelentés után engedély nélkül tarthatók.

Az egyesületi, társulati működésben annak minden viszonylatában a magyar nemzetiségű román állampolgárok a magyar nyelvet szabadon használhatják.

VIII.

Sajtószabadság

38. A magyar nemzetiségű román állampolgárok a sajtó szabadságának terén nem kezelhetők hátrányosabban, mint a román nemzetiségű román állampolgárok. E részben törvényi korlátozások csak akkor alkalmazhatók, ha azonos tényálladék mellett a korlátozások román nemzetiségű román állampolgárokra is alkalmaztatnak. Fentiek vonatkoznak úgy a lapok és folyóiratok alapítására, mint a sajtó útján történő közléseket illetően a gondolatok közlésének a jog határai közti szabadságára. Feltétlenül tilalmaztatik az a nismus, hogy a magyar lapoknál akár közvetlenül akár közvetett módon odahatnak, hogy sugalmazott közleményeket közöljenek.

39. Kivételes állapotok fennállása esetén a sajtótermékek cenzúrájára vonatkozóan életbe léptetett rendelkezéseket a magyar nyelvű sajtótermékekre (napilapok, folyóiratok, stb.) nem szabad egyoldalúan szigorúbban alkalmazni, mint a hasonló román nyelvű sajtótermékekre. Mindenesetre úgy alkalmazandók, hogy a magyarságnak megadassék a lehetőség politikai, társadalmi, kulturális, gazdasági és szociális ügyeiről pontos helyzetképet adni és esetleges sérelmeit s azok orvoslásának módjait elintézni. Ilyen tartalmú közlemények államellenesnek nem minősíthetők. Ezt az elvet kell követni a magyar nyelvű lapok és folyóiratok megjelenésének esetleges felfüggesztésénél vagy betiltásánál is.

Az előző pontban biztosított egyenlő elbánás érvényesülése érdekében az illetékes román hatóság a Magyar Közösség által ajánlott magyar nemzetiségű román állampolgárok közül megfelelő számú bizalmi férfit oszt be a cenzúrárt gyakorló szervekhez.

A Magyar Közösség a cenzúra gyakorlásával kapcsolatos panaszainak sürgős hivatalos kivizsgálását és orvoslását akár közvetlenül, akár a fent említett bizalmi férfiak vagy – autonóm hatáskörében – erre a célra kijelölt más szervei (megbízottai) útján is szorgalmazhatja.

A külföldi magyar nyelvű sajtótermékek behozatala szabad.

40. Üzleti élet és forgalom alatt értetnek az eladások (akár üzlethelyiségekben, akár utcákon és köztereken), az áruk megjelölésére szolgáló etikettek és az árjegyzékek, az üzleti levelezések és az üzleti könyvek vezetése, az üzletvitellel kapcsolatos kimutatók, jelentések, közlések és meghívók, a cégfeliratok és reklámok.

Magyar nemzetiségű román állampolgárok családi és keresztnévüket a cégfelíratokon magyar írásuk szerint használják, és idegen hangzású, illetve más nyelv írásmódja szerinti név használatára nem kötelezhetők.

A magyar helynevek és földrajzi elnevezések használata a sajtóban, úgy a lapok címében, mint szövegben, el nem tilthatók.

A magyar nyelv szabad használata kiterjed mindennemű magánhirdetményekre, színlapokra, meghívókra és filmfeliratokra.

Az előző pontok által megjelölt esetekben más nyelv használata nem lehet kötelező és a magyar nyelv használata semminemű hátránnyal nem járhat. Nevezetesen az üzleti könyveknek kizárólag magyar nyelven való vezetése esetében adótöbblet, a kizárólag magyar nyelvű cégtáblák után illetéktöbblet fel nem számítható.

A posta a magyar címzésű küldemények továbbítását nem tagadhatja meg, ha a rendeltetési hely és a feladó lakása, továbbá pénzküldeményeknél az összeg államnyelven van feltüntetve. Ugyanez áll a táviratokra és azoknak szövegére, és ugyanez áll a vasúti szállítmányokra is.

A magyar nyelven szerkesztett szerződések és általában jogügyletekre vonatkozó magánokiratok feltétlen érvényesek. Azok a hatóságok által is a hivatalos eljárások (így a nyilvánkönyvekbe való bejegyzések, illetékkiszabások stb.) alapjául elfogadtatnak, ha a magyar nyelven kívül az államnyelven is ki vannak állítva.

IX. és X.

Közigazgatás és nyelvhasználat

41. A magyar nemzetiségű román állampolgárokat illeti az önzigazgatás a helyi igazgatás területén. Ennek gyakorlati megvalósítása végett vagy ugyanolyan autonómia adandó a magyar többségű falusi és városi községek, járások és törvényhatóságok részére, amint 1918 előtt a Romániához csatolt területen érvényben volt vagy amennyiben az új közigazgatási törvény marad érvényben, a most következő rendelkezések nyerjenek alkalmazást.

Azokon a területeken, amelyeken a magyar nemzetiségű román állampolgárok többségben vannak, nevezetesen

a székelyföldön, továbbá

a határvidéki és

egyéb magyar többségű városokban és

községekben,

úgy a helyi, mint az állami igazgatás közegeit, nevezetesen a prefektust, alprefektust, pretorokat, rendfenntartó, továbbá a többi állami és helyhatósági mindennemű és ran-

gú alkalmazottakat, aztán a primárt és helyetteseit, a falu megbízottját, a községi titkárt és jegyzőt, a város vezetőségét és a városi üzemek alkalmazottait, a kórházak orvosait, ápolószemélyzetet és egyéb alkalmazottait, végül az ezeken a helyeken székelő bíróságok bíráit és egyéb alkalmazottait a magyar nemzetiségű román állampolgárok, illetve az ilyen községi lakosok közül kell kinevezni, mindegyik kategóriában és rangosztályban olyan hányadban, amilyen hányadot a magyarság az illető hatóság, hivatal, intézmény, szerv, bíróság működési területén alkot. A Magyar Közösség egyetemes szervének: az Egyetemes képviselőnek a fent felsorolt állásokra ajánlási joga van, a kinevezés csak az ajánlottak listájáról eszközölhető.

Csík, Udvarhely, Háromszék, Maros és Brassó a hozzá közvetlenül csatlakozó magyar vidékekkel egy tartományba oszthatók be.

Hasonlóképpen külön tartományba oszthatók a határ menti magyar területek.

Ebben a két tartományban a tartományi és a tartományban székelő minden állami és nem állami hatóság, hivatal, intézmény és bíróság hivatalos nyelve a román és a magyar. Magyar felek anyanyelvüket mind a szóbeli, mind az írásbeli eljárásban szabadon használják, a választ kívánságukra magyar nyelven is megkapják. A két tartományban minden hatósági, hivatali publikáció és hirdetmény román és magyar nyelvű.

Mindazon községekben és városokban, amelyekben a magyar nemzetiségű román állampolgárok a lakosság abszolút vagy relatív többségét alkotják, az összes középületek, továbbá az utak, utcák és közterek magyar felírással is ellátandók.

Azokban a községekben és városokban, amelyekben a magyar lakosság 50%-on alul van, a következő szabályok irányadók:

Azokban a falusi és városi községekben, amelyekben a magyar nemzetiségű román állampolgárok a lakosoknak legalább 20%-át kiteszik, a magyar nyelvű román állampolgárok a községi tanácsban anyanyelvükön szólalhatnak fel és kívánságukra a tanácsok jegyzőkönyvei magyar nyelven is vezetendők és a határozatok magyar nyelven is kihirdetendők.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok saját községéhez, járási és tartományi hatóságához, a ministeriumhoz és mindazon állami hatósághoz, amelynek működési köre a lakóhelyre kiterjed, akár az államnyelven, akár anyanyelvén fordulhat.

Más községhez és más hatósághoz, hivatalhoz stb. intézett beadványaiban vagy az államnyelvet vagy pedig anyanyelvét használhatja, amennyire az utóbb említett nyelv az illető hatóság, hivatal stb. működési területén a magyarság a lakosoknak legalább 20%-át teszi.

A községi tisztviselők a községbeli magyar nemzetiségű román állampolgárokkal hivatalos szóbeli érintkezéseikben ezek nyelvét használják, ha azok anyanyelvükön fordulnak hozzájuk.

A járási és tartományi tisztviselőkre ez a kötelezettség csak akkor forog fenn, ha a fél anyanyelvét az illető járás vagy tartomány lakosainak legalább 20%-a vallja anyanyelvének.

A minisztérium és a tartományi hivatalok a magyar fél kívánságára magyar nyelven is közlik válaszukat, minden más hivatal, hatóság, intézmény, bíróság abban az esetben, ha az illető hivatal, hatóság, intézmény, bíróság működési területén a lakosságnak legalább 20%-a magyar nemzetiségű.

Azokban a falvakban és városokban, amelyekben a magyar nemzetiségű román állampolgárok a lakosságnak legalább 20%-át kiteszik, a közérdekű határozatok és hirdetmények magyar nyelven is közzétételnek.

A törvények és kormányrendeletek magyar nyelven is kiadatnak.

A szorosabb értelemben vett közigazgatási hivatalokon és intézményeken kívül más közintézmények (kórházak, szanatóriumok, bábaképzők, szülőotthonok stb.) magyarul lakta vidéken is megfelelő mérvben létesítendőek és fenntartandók.

Ezekben úgy az orvosok, mint az ápolószemélyzet tagjai között annyi magyar nemzetiségűt kell minden fokozatban alkalmazni, mint amennyi a magyar lakosság arányának az illető község vagy város lakosságában megfelel.

Külön kell gondoskodni magyar bábák magyar nyelven való képzéséről.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok szabadon használhatják nyelvüket a magán- és a vallási életben, az üzleti életben és forgalomban, a sajtóban és bárminő közzétételekben, valamint a magánjellegű összejövetelekben és a nyilvános gyűléseken.

XI. Bíráskodás

42. A magyar nemzetiségű román állampolgárok a járásbíróságok és törvényszékek előtt szóban és írásban anyanyelvüket használhatják. Éspedig: a szóbeli eljárásban azoknál a járásbíróságoknál, törvényszékeknél, ítélőtábláknál, amelyeknek területén a magyar nemzetiségűek 20%-on felül vannak, közvetlenül; egyebütt tolmács útján. Írásban a magyar nemzetiségű fél anyanyelvét akkor használhatja és választ kívánságára magyar nyelven is abban az esetben kap, ha az illető bíróság területén a magyar nemzetiségűek arányszáma 20%-on felül van.

E rendelkezések megvalósítása céljából a szóba jövő bíróságoknál kellő számban fognak alkalmaztatni magyar nemzetiségű bírák és bírósági tisztviselők.

A legfelsőbb bíróságnál (semmitőszék) szintén kellő számban alkalmaztatnak magyar nemzetiségű bírók és bírósági tisztviselők és olyan nem magyar nemzetiségűek, akik a magyar nyelvet szóban és írásban tökéletesen bírják.

Azonnal hatályon kívül helyezendő és a jövőben nem hozható olyan jogszabály, amely a magyar nemzetiségű ügyvédek számára más rendszabályoktól teszi függővé az ügyvédi gyakorlatot, mint a román nemzetiségű ügyvédek számára.

XII. Állampolgárság

43. Az állampolgárság ügye a román kisebbségi szerződés rendelkezései szerint rendezendő (3–6. cikk). Ehhez képest román állampolgárnak ismertetnek el minden-nemű alakiség nélkül

a. akik a román kisebbségi szerződés életbelépésének idejében Románia részét alkotó bármely területen laktak,

b. akik a Magyarországgal kötött békeszerződések által Romániához csatolt területeken születtek, állandó ott lakó szülőktől, még abban az esetben is, ha ők maguk a szerződés életbelépésének idején nem laktak is ott állandóan,

c. akik román területen születtek, feltéve, hogy születésüknél fogva nem illeti meg őket más állampolgárság.

E rendelkezések alól kivételnek azok a személyek, akik opció útján jogérvényesen más állampolgárságot szereztek.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 764 4. dosszié 35f

Szigorúan bizalmas!

Tervezet a visszacsatolandó Erdély autonómiájára.

Erdély a Magyarország többi részeivel való állami közösségen belül *tartományi önkormányzattal* fog bírni. A magyarok, románok és szászok egyenjogúsága, nemzetiségük fenntartására, fejlesztésére, és e tekintetben az állam részéről támogatásra való egyenlő joga, a bevett és elismert vallásfelekezetek egyenjogúsága és általában a polgári és politikai jogoknak bármily nemzetiségű honpolgárra való egyenlősége biztosítottatik.

A tartományi önkormányzat úgy a törvényhozási, mint a kormányzati tekintetben kiterjed a vallás- és közoktatásügyre, a beligazgatásra – kivéve a rendészetet és a helyi (törvényhatósági és községi) önkormányzat rendszerét – és a népjóléti ügyekre.

A tartományi önkormányzat szervei: a tartománygyűlés és a tartományi helyhatóság.

A tartománygyűlés egy kamarából áll. A tartománygyűlési választójogra ugyanazon jogszabályok mérvadók, amelyek az ország többi részében az országgyűlési képviselők választására érvényben vannak, azzal az eltéréssel, hogy a választók nemzetiségük szerint külön lajstromokba vétetnek fel és nemzetiségük szerint alkotnak egy választókerületet. Ezek a nemzetiség szerinti választókerületek fedhetik egymást területileg, de lehetséges az is, hogy az egyik nemzetiségi választókerület területileg nagyobb a másiknál, vagyis nem fedik egymást. Nemzetiségi tekintetben fontos ügyekben a tartománygyűlés csak bizonyos nagyobb számban jelen levő tagjainak kétharmad szavazattöbbségével határozhat. Ezenkívül ily ügyekben minden nemzetiség tartománygyűlési képvisellete kívánhatja, hogy a javaslat a részletes letárgyalás után a nemzetiségi képviselletek szerinti szavazásnak vetessék alá. A javaslat elutasítottnak tekintetik, ha egy nemzetiségi képviseletnek többsége ellene szavaz.

A tartománygyűlés szavazza meg az évi költségvetést és hagyja jóvá a zárszámadásokat. Foglalkozhat az autonómián kívül eső ügyekkel is, és azokra vonatkozó kívánságait a kormánnyal közölheti. A tartománygyűlési képviselők annak tanácskozásaiiban anyanyelvüket használhatják. A tartományi törvények a magyaron kívül román és német nyelven is kiadandók. Azok Erdély külön hivatalos lapjában hirdettetnek ki. Érvénybe lépésükre nézve az ország többi részében fennálló jogszabályok mérvadók.

A magyar államfő a tartománygyűléssel szemben mindazon jogokat gyakorolja, amelyek őt az országgyűléssel szemben megilletik. A tartománygyűlés tartama öt év.

Az országgyűlésbe küldendő képviselőket az erdélyi tartománygyűlés saját kebeléből választja Erdély lakosságának az ország több része lakosságához való arányban, ugyanígy történik az országgyűlés felsőházába küldendő tagok választása is. A vallás-

felekezetek egyházi nagyjainak felsőházi tagságára vonatkozó rendelkezések megfelelően alkalmaztatnak Erdélyre is. Erdély képviselői az országgyűlésben saját anyanyelvüket használhatják, de csak olyan ügyek tárgyalásában vehetnek részt, amelyek nem tartoznak a tartományi önkormányzat körébe.

A tartományi kormányzat fő szerve a tartományi helytartóság, amely a tartományi önkormányzatnak megfelelő osztályokból áll. Élén a tartományi helytartó áll, aki a tartománygyűlésnek felelős. A helytartót és a helytartóság tanácsosait a tartománygyűlésnek az egyes nemzetiségekre való tekintettel eszközölt hármas kijelölése alapján a miniszterelnök javaslatára és ellenjegyzése mellett az államfő, a tartományi kormányzat alsóbb hivatalnokait pedig a tartományi helytartó nevezi ki.

Erdély érdekeinek képviselője a kormányba egy tárca nélküli miniszter neveztetik ki, aki az országgyűlésnek felelős. Kapcsolatot képez az államfő és a tartományi kormányzat között. Felügyel arra, hogy ez utóbbi hatáskörét túl ne lépje, és amennyiben ennek fennforgását látja, a tartományi helytartó meghallgatása után észrevételeit a kormány elé terjeszti. A magyar államfő az erdélyi önkormányzat körébe eső tényeihez az erdélyi miniszternek és a tartományi helytartónak ellenjegyzése kívántatik meg.

Az Erdélyben elszakítása előtt fennállott törvényhatósági és községi rendszer, az időközben bekövetkezett változásokkal, visszaállíttatik. A megyék és járások beosztása felül fog vizsgálatni, hogy azok a nyelvhatárokkal lehetőleg összeessenek.

A központi kormány alá tartozó közigazgatási ágak hivatalnokai, ideértve a főispánokat is, valamint a bírák a nemzetiségekre való tekintettel fognak kineveztetni. Ugyanez áll a helyi önkormányzatoknak kinevezés alá eső hivatalnokaira is. Azokban a minisztériumokban, amelyeknek működése Erdélyre is kiterjed, valamint a legfőbb bíróságoknál erdélyi román és szász nemzetiségű honpolgárok is, amennyiben megfelelő képesítéssel bírnak, kellő számban lesznek alkalmazva.

Úgy a tartományi és helyi önkormányzatban, mint a kormány alá tartozó közigazgatásban, továbbá a bírásokodásban a nemzetiségi nyelvek a lehető legszélesebb körben fognak érvényesülni.

Alkotmánybíróság fog ítélezni azokban az esetekben, ha a tartományi önkormányzat hatáskörét túllépte, vagy a kormány a tartományi önkormányzat hatáskörét megsértette.

Erdélyben a magyar nemzeti lobogóval együtt a román és szász nemzeti színek is használhatók.

Megjegyzések a fenti tervezethez

Erdélynek a magyar koronához való szerencsés visszakerülése esetére tartományi önkormányzattal való ellátását különböző szempontok ajánlják. Régi alkotmánya a területén lakó három nemzetnek és elismert négy vallásfelekezetnek egyenjogúságán alapult. A három nemzet egyaránt részt vett a központi hatalomban, és önkormányzattal bírt a maga területén. A tartományi önkormányzat ehhez a régi erdélyi hagyományhoz való visszatérés lenne azzal a különbséggel, hogy harmadik nemzet-

ként a magyar és német mellett a román szerepelne. Az autonómia mellett látszik szólni ezenkívül a terület földrajzi egysége, a szomszédos magyar Alföldről eltérő természete, magyarok, románok és szászok hosszas együttélése és több tekintetben egyforma életmódja. Hozzájárul mindezekhez az, hogy a kárpátaljai terület önkormányzata mellett nagyon vissza lenne, ha Erdély önkormányzat nélkül csatoltatnék vissza, mert ezt a történeti múlt alapján úgyszólván igényelheti, holott a kárpátaljai területnek a múltban sohasem volt önkormányzata.

A fent előadottakkal szemben az autonómia ellen legfőbb érvül azt lehet felhozni, hogy az a számszerű többségben levő románoknak ha gazdaságilag ma már nem is, de kulturális tekintetben mindenesetre velük szemben fölényben levő magyaroknak és szászoknak elnyomását jelentené. (Főbb statisztikai adatok az 1930. évi román népszámlálás szerint, amely kétségtől tendenciózus a románok javára, a magyarok és szászok hátrányára. E szerint a történeti Erdély összes népessége 2 870 751. Ebből román 57,7, magyar 28,8, német 8,3%. Román többségű megye – 54,0 – 82,0% – van 9 éspedig Alsó-Fehér, Beszterce, Fogaras, Hunyad, Kisküküllő, Kolozs, Szeben, Szolnok-Doboka, Torda m. Vegyes lakosságú 45,9 – 49,9% román lakossággal 3 megye: Brassó, Nagyküküllő Maros-Torda. Magyar többségű megye van 3, éspedig Csík, Háromszék, Udvarhely, 4,7 – 15,8% román lakossággal.)

A románok politikai túlsúlyát az autonómia mellett, a magyarok és szászok háttérbe szorítását azonban meg lehet akadályozni bizonyos rendszabályokkal. Nevezetesen a magyarok és szászok jobb érvényesülését teszi lehetővé a nemzetiségi kataszterek alapján való létesítése a választókerületeknek, továbbá nemzetiségileg fontos ügyekben a tartománygyűlésben a nagyobb kvórum és minősített többség megkívánása, valamint ugyanilyen ügyekben a javaslatok részletes letárgyalása után kívánható nemzetiségi képviselők szerinti szavazás. Ily módon kizártnék az, hogy a románok a tartománygyűlésben nemzetiségileg fontos ügyekben a magyarokat, szászokat majorizálhassák. Ez szintén visszatérés volna a régi erdélyi hagyományokhoz, amennyiben Erdély régi alkotmányában már a 17. század közepétől el volt ismervé, hogy oly dolgokban, amelyek valamelyik nemzet jogait érintik, csak az illető nemzetnek hozzájárulásával lehet rendelkezni. A román túlsúly kizárására szolgálhatna az a további rendszabály, hogy az államfő bizonyos számú tagot nevezhetne ki a tartománygyűlésbe, amint ez megvolt a Habsburg-korszakbeli erdélyi alkotmányban (akkor regálisták, vagyis királyi hivatalosok). Megjegyzendő egyébiránt, hogy a nemzetiségi választókerületek rendszere, valamint a tartománygyűlésben a nagyobb kvórum és minősített többség megkívánása a nemzetiségileg fontos ügyekben megvolt a régi Ausztriában is, nevezetesen Morvaországban és Bukovinában.

A tartományi helytartó kinevezése ugyanúgy történne, mint volt a Habsburg-korban az erdélyi főkormányzó kinevezése.

A román nemzetiségi párt legutolsó, 1881. évi programjában Erdély autonómiáját, román többségű területeken a román nyelvnek a közigazgatásban és bíraskodásban való használatát, e területeken románok közhivatali alkalmazását követelte. Mind-

ezek a tervezet szerint megvalósíttatnának. Az akkor hangoztatott többi követelések közül a teljes egyházi autonómia már akkor megvolt, sőt azon felül a teljes iskolai autonómia is. Román tannyelvű állami iskolák felállításának pedig szintén nem volna már akadálya.

Meg kell jegyezni, hogy a béketárgyalások folyamán a magyar álláspont nem mindig nyert határozott és következetes kifejezést Erdélynek a magyar állam keretében adandó autonómiája mellett. Ez egészen világosan tulajdonképpen csak egyszer, és pedig a VIII. jegyzék 4. mellékletében lett hangoztatva (lásd: *Les négociations de la paix hongroise* I. kötet 200. lapját). Más alkalommal a nem kellő világossággal megjelölt erdélyi autonómia mellett egy önálló Erdély (ugyanott, 147. lap) van kombinációba véve, majd pedig Erdély autonómiája lett ajánlva, anélkül azonban, hogy világos kifejezést nyert volna az, hogy ennek a magyar állam keretében kell megalkottatnia (ugyanott 153. lap).

Az erdélyi kérdés

Erdélynek a magyar koronához való visszatérése esetében bárminő jogi megoldás fogadtassék el, annyi kétségtelennek látszik, hogy Erdélynek a visszacsatolás után más jogi helyzettel kell bírnia, mint aminővel bírt a trianoni békediktátum előtt. A nemzetiségi kérdés már abban az időben is főleg Erdélyben jelentkezett, megoldásának nehézségei főleg itt mutatkoztak. Azóta ennek a kérdésnek felfogásában általában jelentős változás következett be. Az ugyanis, ami a békekötéseket követő időben kisebbségi kérdés név alatt szerepel, tulajdonképpen nem más, mint a régi nemzetiségi kérdés új alakban. A kisebbségi kérdésnek a Szövetkezett és Társulat Főhatalmak és az új vagy megnagyobbodott államok közt létrejött ún. kisebbségi szerződésekben történt rendezésével nemcsak maguk a kisebbségek nem voltak és nincsenek megelégedve, hanem ezt a rendezést az elfogulatlan bíráló általában nem találta kielégítőnek. Nemcsak azért, mert a nemzetközi védelemmel biztosított jogok szűk keretek között voltak megadva, hanem azért is, mert a kisebbségeknek adott védelem általában az egyéni jogok rendszerére volt alapítva és a kisebbség mint egész, vagyis mint a kisebbségi jogok alanya védelemben csak kivételesen részesült.

A nemzetiségi érzésnek, öntudatnak a békekötések óta történt megerősödése általánosan megállapítható valóság. A konkrét esetben nem hagyható figyelmen kívül, hogy az erdélyi románság Erdély elszakítása óta a román állam keretében élt politikai életet és itt összes nemzeti aspirációit teljes mértékben kielégíthette.

A békekonferencián elfoglalt magyar álláspont az volt, hogy Erdély a) vagy a magyar állam keretében marad széles körű adminisztratív autonómiával és a nemzetiségek jogainak biztosításával, b) vagy autonómiával láttatik el, társulva Magyarországgal, c) vagy svájci mintára, a nemzetiségek jogait biztosító alkotmánnyal külön állam lesz, amely csak szoros gazdasági kapcsolatba lép Magyarországgal.

Ez az utóbbi megoldás minden valószínűség szerint csak végső esetre vétetett kombinációba, ha a két előző megoldást nem lehetett volna keresztülvinni. Úgy hisz-

szűk, hogy ezzel ma felesleges foglalkoznunk. A cél nem az lehet, hogy az önálló Erdély újra feltámasztassék, hanem csak az, hogy Erdély a magyar állam keretében megkapja azt a helyet, amelyet az összes tekintetbe jövő szempontokat számba véve, meg kell kapnia. Vagyis kérdés csak az lehet, hogy minő legyen Erdély jogi helyzete a magyar állam keretében. E részben lényegileg kétféle megoldás látszik lehetségesnek. Egy tágabb körű, Erdélynek bizonyos fokú autonómiájával, és egy szűkebb körű, amely Erdély autonómiája nélkül biztosítaná Erdély román és szász népe számára mindazokat a nemzetiségi jogokat, amelyek az állami egység sérelme nélkül ma megadhatóknak mutatkoznak.

Az erdélyi kérdés megoldása Erdély autonómiájával

Különböző szempontok ajánlani látszanak, hogy Erdély a magyar állam keretében bizonyos fokú tartományi autonómiával bírjon. Lehetővé tenné ezt földrajzilag egységes területe, a szomszédos magyar Alföldtől eltérő természete, a régi erdélyi tradíciók, a magyar szellemnek transzszilvanizmus név alatt emlegetett változata, bizonyos lokálpatriotizmus, ami valamennyire még az erdélyi románokban is felfedezhető, az életviszonyoknak sok tekintetben egyformasága, magyarok, románok és szászok hosszas együttélésének emléke és tudata. Erdély autonómiája a történeti kontinuitásnak is megfelelne, amennyiben a ma lehetséges újraéledése lenne az erdélyi különállásnak. Hisz az önálló Erdély is csak az akkori nemzetközi helyzetnek történeti kényszerűsége volt, azzal az állandó törekvéssel, hogy amint a nemzetközi helyzet megengedi, ismét helyreálljon a magyar korona területi egysége.

Erdély autonómiája megfelelni látszik azoknak az általános szempontoknak és fő irányelveknek is, amelyek az erdélyi kérdés megoldásánál feltétlenül figyelembe veendőek.

Egy dologgal tisztában kell lennünk. Az erdélyi kérdésnek olyan megoldását nem lehet elgondolni a magyar állam keretében, amellyel az erdélyi románok, legalábbis vezetőik, meg legyenek elégedve. Nekik csak a mai államjogi helyzet, vagyis a román állam keretében való megmaradás a megfelelő, amelyben összes szellemi és anyagi érdekeiket kielégíthetni gondolják. A régi királysággal (Regát) szembeni ellentéteik, ha talán nem is szűntek meg teljesen, mindenesetre nagyon lecsökkentek, mert közülök azok, akik ezeket az ellentéteket ébren tarthatnák, ma teljesen háttérbe vannak szorítva, hallgatásra kényszerítve. Ha azonban az erdélyi románoknak, illetve vezetőiknek kielégítéséről egyáltalában beszélhetünk, erről egy erdélyi autonómia mellett mindenesetre inkább lehet szó, mint e nélküli megoldásnál. Erdély elszakítása előtt állandóan ezért küzdöttek, amint az 1881. évbeli programjuk is ezt kifejezi.

Az autonómia mellett tágabb tér nyílna a jogosult, az állami egységgel összeférő nemzeti igények kielégítésére (mindig elsősorban a románokra gondolunk), miután azoknak jó része az autonómia körében lenne kielégíthető. Az ezek körüli viták az autonómia körére lokalizáltatnának, és a budapesti parlament azoktól nagy részben mentesíthető lenne. Az erdélyi románok kérdése Erdélyben intéztetnék el a korszerű

kívánalmaknak megfelelőleg. Ezek a kívánalmak pedig megfelelnek az erdélyi hagyományoknak is, mert Erdély politikai rendszere, amelyet az önállóságát követett Habsburg-uralom is fenntartott, az akkor elismert három nemzet egyenjogúságának alapelvein volt felépítve.

Erdély különleges néprajzi viszonyai nem engedik meg, hogy ez az országrész nemzetiségi területi autonómiákra tagozódjék. Ugyanis a Székelyföldtől eltekintve Erdély többi területén a magyar és a román lakosság az ország közepén keverten van elhelyezkedve. Majdnem minden községnek magyar és román lakossága van. A városok nagy része, az ezek elrománosítására irányuló erős törekvés dacára, ma is magyar, a falvaké ellenben román. Ezen a helyzeten a nemzetiségi területi autonómia tekintetében nem segít az, hogy vannak viszont túlnyomóan román többségű megyék, mert románok vannak más, vegyes területeken is. Másfelől a szászok sem élnek területileg összefüggően. Az ország északi és déli részén vannak elhelyezkedve.

Ezen nehézségnek kiküszöbölésére alkalmas megoldás az autonómia. E mellett ugyanis magyarok, románok és szászok egyformán részt vesznek úgy a tartományi autonómiában, mint a megyei, községi helyi önkormányzatokban. Ezenkívül az autonómiába nem tartozó feladatokat megoldó egész állam életére is valamennyien számerejüknek megfelelő befolyással bírnak.

Ami azonban az autonómia megadásának vagy meg nem adásának a kérdését eldönti, az a következő. Erdély autonómiája a múltban is az ott lakó népek egyenjogúságának (már amennyiben közjogi elismertséggel bírtak) elvén és nem az egyik hegemoniájának gondolatán volt felépítve. Felesleges is hangsúlyozni, hogy ennek a jövőben sem szabadna másképpen lenni. Itt természetesen a magyar állami érdekekkel semmiképpen sem összeegyeztethető román hegemoniára gondolunk. Ennek bekövetkezhetése vagy elmaradása azonban egy olyan kérdéstől függ, amire választ adni ma senki se tudna. Nevezetesen, bármennyire követeli is a magyar korona területi integritásának elve, hogy Erdély a Trianon előtti határaival térjen vissza Magyarországhoz, a körülmények alakulása szerint lehetséges az is, hogy – egyelőre legalább – területének csak egy része lesz visszacsatolható. Ez a területrész ismét etnikai szempontból különböző lehet. Így lehetséges, hogy a magyarlakta részek kerülnek vissza, elenyésző román lakossággal (a Románia nyugati határán levő sáv, összekötve a Székelyfölddel). Ez esetben nincs szükség autonómiára. Megvalósítható lenne az autonómia az esetben, ha magyar-, szász- és románlakta részek úgy csatoltatnának vissza, hogy a románok a két elsővel szemben többségben ne legyenek. Arra lehetne ugyanis számítani, hogy a szászok a magyarokkal tartanának és nem a románokkal. Aggályos lenne ellenben az autonómia megadása az esetben, ha Erdély a Trianon előtti egész területével kerülne vissza. Ez esetben ugyanis, a románok számbeli fölényénél fogva, ha azt meg is lehetne akadályozni, hogy Erdélyben egy román politikai hegemonia fejlődjön ki, amennyiben ti. az államfői jogok megfelelő gyakorlásával elejét lehetne venni annak, hogy ily hegemoniát biztosító törvények hozassanak az autonómia hatáskörében, azzal mégis számolni kellene, hogy az autonómia körén belül a románok

politikai törekvései feltétlenül igyekeznének érvényesülni, ami Erdély nemzetiségi békéjének jelentékeny hátrányára lenne. Egyébiránt a román hegemoniát a most tárgyalt esetben csak mesterséges eszközökkel lehetne eleve kizárni, aminők volnának a választójognak, a választókerületeknek megfelelő megállapítása. Ez természetesen az egyenlőség elvébe ütközne és a románok körében már előre elégedetlenséget keltene.

Erdély autonómiájának megadhatása kérdésében még a következő szempont is figyelembevételre kerül. Az erdélyi románok politikai törekvései a jövőben is minden bizonnyal támogatásban részesülnének a román állam részéről. Hisz amint a román állam keretében e részben biztonságba jutva maguk bevallották, főleg a háborút megelőző idők utóbbi szakában állandó összeköttetésben voltak Bukaresttel és nélküle semmit sem határoztak. Hogy azonban a jövőben milyen jelentősége lehet a magyar állami érdekek szempontjából annak a körülménynek, hogy a román állam az erdélyi románok politikai törekvéseit a magyar állammal szemben támogatni fogja, erre nézve mindenesetre mérvadó az a helyzet, amelyet a román állam a majdan kialakuló új nemzetközi rendben el fog foglalni. Besszarábia és Dobrudzsa elvesztése mindenestre nagyon legyengítené Romániát. Alig lenne képes az erdélyi románokat úgy érdekkörébe vonzani, hogy e törekvésével a megerősödött magyar állam sikeresen szembe ne szállhatna.

A fentebb kifejtetteket figyelembe véve, egy esetleg megadható erdélyi autonómiának a következők lehetnének az alapelvei:

Erdély, mint a magyar korona területének része, tartományi autonómiával bír. Ezen tartományi önkormányzat körébe tartoznak úgy a törvényhozás, mint a végrehajtás tekintetében: a beligazgatási ügyek, a népjóléti (szociális igazgatási) ügyeket is ideértve, a vallás- és közoktatásügy.

A tartományi törvényhozó hatalmat az erdélyi tartománygyűlés gyakorolja. A tartománygyűlés egy kamarából áll. Alakításának módja az országos vagy külön erdélyi választójog szerint. A választások feletti bíráskodást, az országos jog mintájára, részint maga a tartománygyűlés, részint a bíróság (.....i ítélőtábla) gyakorolja az esetek természete szerint.

A tartománygyűléssel szemben a magyar államfőt mindazon jogok illetik meg, amelyeket az országgyűléssel szemben gyakorolni jogosítva van. A magyar államfő törvénykezdeményezési joga gyakorlásának módja az, hogy az erdélyi helytartó a törvényjavaslatot, amelyre nézve az erdélyi miniszter útján a magyar államfő előzetes hozzájárulását kieszközölte, a tartománygyűlésnek beterjeszti. A törvénykezdeményezést a tartománygyűlés tagjai bizonyos számban egyesülve szintén gyakorolhatják. Az államfői kezdeményezéssel benyújtott törvényjavaslatoknak tárgyalását a tartománygyűlés nem tagadhatja meg. A tartománygyűlés tagjai által egyesülten benyújtott törvényjavaslatokat ellenben a tartománygyűlés csak az esetben veszi tárgyalás alá, ha ezt házszabályszerűen elhatározza.

A tartománygyűlés által alkotott, illetve tartományi törvények magyar, német és román nyelven terjesztetnek a magyar államfő elé, és mind a három szöveg az erdélyi

miniszter és az erdélyi helytartó útján a tartománygyűlésnek megküldetik. A tartományi törvények kihirdetése az erdélyi törvénytárban történik. Hatálybalépésükre az országos jogszabályokkal azonos jogszabályok a mérvadók.

Azokra a tárgyakra, amelyek a fentiek szerint nem tartoznak Erdély autonómiájának hatáskörébe, a törvényhozást Erdély területére nézve is az országgyűlés gyakorolja. Ilyen ügyek tárgyalásakor az országgyűlés [épületére] a magyar lobogó mellé az erdélyi lobogó is felvonandó.

Az országgyűlés által alkotott törvények a magyar mellett román és német nyelven is kiadandók.

Az Erdély autonómiájának fenntartott ügyekben a végrehajtás a tartományi kormány (erdélyi helytartóság) feladata. Ennek élén az erdélyi helytartó áll, akit a magyar államfő a miniszterelnök ajánlatára Erdély lakóinak sorából nevez ki és ugyanannak ellenjegyzése mellett bármikor elbocsáthat. Az erdélyi helytartó a tartománygyűlésnek felelős. Ő képviseli Erdélyt a központi kormánnyal való tárgyalásoknál. A központi kormánnyal az erdélyi miniszter útján érintkezik. A helytartóság az autonómia körébe eső tárgyak szerinti osztályokra tagozódik. Az osztályok vezetőit a miniszterelnöknek az erdélyi helytartó meghallgatása mellett tett ajánlatára és ellenjegyzése mellett a magyar államfő, az autonomikus igazgatásnak többi hivatalnokait pedig a helytartó nevezi ki úgy, hogy az osztályvezetők és a hivatalnokok sorában Erdélynek mindhárom nemzetisége képviselve legyen. A magyar államfő a miniszterelnöknek az erdélyi helytartó meghallgatása mellett tett ajánlatára és ellenjegyzése mellett a helytartósághoz mindhárom nemzetiség tekintetbevételével egy-egy főtanácsadót nevez ki, akiknek véleményét az autonómia körébe eső ügyekben ki kell kérni.

Erdély önkormányzatának évenkénti költségvetését a helytartóság előterjesztésére a tartománygyűlés állapítja meg. Ugyancsak a helytartóság terjeszti a tartománygyűlés elé, felülvizsgálat és jóváhagyás végett, a tartományi számvevőszék által készített évi zárszámadást.

Az Erdély önkormányzatának fenn nem tartott ügyekben a végrehajtó hatalmat Erdély területén is a központi kormány gyakorolja. Ha a központi kormánynak a végrehajtásra saját közegei vannak, akkor intézkedéseit a helyhatóság és az alája rendelt hatóságok előmozdítani kötelesek. Ha pedig a központi kormánynak a végrehajtásra saját közegei nincsenek, ez esetben a helytartóság és az alája rendelt hatóságok a központi kormány rendeleteit közvetlenül végrehajtani kötelesek.

Az Erdélyben működő állami hivatalnokok és bírák Erdély lakosainak sorából, mindhárom nemzetiséget egyaránt figyelembe véve, fognak kineveztetni. Ezenkívül gondoskodás fog történni arra nézve is, hogy a központi kormánynak azon minisztériumaiban, amelyeknek működése Erdélyre is kiterjed, erdélyi magyar állampolgárok ugyanígy alkalmaztassanak.

Erdélyben a magyar vármegyei és községi rendszer az ország többi részében fennálló szervezetével és hatáskörével fenntartatik, illetve visszaállítatik.

A tartományi önkormányzati hatóságoknak úgy belső, mint külső nyelvhasználatának szabályait a tartománygyűlés állapítja meg. Az Erdély területén működő állami hivatalok belső hivatalos nyelve a magyar mellett az a nyelv is, amelyet az illető hivatal működési területén levő lakosságnak legalább egyötöde a magáénak vall. Az erdélyi magyar állampolgároknak a községi és járási hatósággal, a törvényhatóságokkal, a minisztériummal, az állami hatóságokkal és hivatalokkal az autonómiához nem tartozó ügyekben való érintkezését illetőleg az ország többi részében e tekintetben fennálló jogszabályok mérvadók.

Az Erdély területén működő bíróságok belső hivatalos nyelve ugyanúgy rendezendő, mint az ott működő állami közigazgatási hivatalok belső hivatalos nyelve. Az ország többi részében fennálló az a jogszabály, amely szerint a fél járásbíróságokkal és törvényszékekkel való érintkezésben anyanyelvét használhatja, ha ez a nyelv az illető bíróság területén a lakosság legalább egyötödének anyanyelve, a királyi táblák előtti nyelvhasználatra is ki volna terjesztendő.

Az Erdély területén működő állami hivatalok a tartományi önkormányzati hatóságokkal és hivatalokkal a magyar mellett azon a nyelven is érintkeznek, amely az illető hatóság vagy hivatal területén a lakosság legalább egyötödének anyanyelve.

Erdély területén a magyar lobogó mellett az erdélyi lobogó is használható.

Erdély érdekeinek képviselőre a központi kormányba egy tárca nélküli erdélyi miniszter neveztetik ki, aki az országgyűlésnek felelős. E miniszter feladata arra ügyelni, hogy a tartományi önkormányzat hatáskörét túl ne lépje. Amennyiben azt látná, hogy a tartománygyűlés vagy a tartományi helyhatóság önkormányzati hatáskörét túllépte, e részbeni észrevételeit, az erdélyi helytartó meghallgatása után, a központi kormány elé terjeszti.

A magyar államfőnek az erdélyi tartományi önkormányzat körébe eső tényeihez az erdélyi miniszter és az erdélyi helytartó ellenjegyzése szükséges.

A M. K. Kúria, amelyhez erdélyi szász és román nemzetiségű, az államnyelvben jártas bírák kellő számban fognak kineveztetni, örökös afelett mint állambíróság, hogy egyfelől a központi kormány Erdély tartományi önkormányzatát meg ne sértse, másfelől hogy a tartományi önkormányzat hatáskörét túl ne lépje. A M. K. Kúria, mint állambíróság, megállapítja, hogy a központi kormány valamely rendelete Erdély tartományi önkormányzatát sérti és mint ilyen nem alkalmazható. Hasonlóképpen megállapítja a bíróság, hogy valamely tartományi törvény vagy helyhatósági rendelet a tartományi önkormányzat hatáskörét túllépi, illetve Erdély önkormányzati alkotmányával ellentétes és mint ilyen nem alkalmazható. Hatásköri panasszal úgy a központi kormány, mint az erdélyi helytartó élhet. A M. K. Kúria, mint állambíróság, ezekben a hatásköri vitákban ötös tanácsban ítélt, amelyben egy-egy erdélyi román és szász nemzetiségű bírónak is helyet kell foglalni.

Erdély az országgyűlésnek mindkét házában képviselőt nyer. Felsőházi tagsággal járó állás betöltője Erdélyből is helyet foglal a felsőházban. Ezenkívül az erdélyi helytartó állásánál fogva szintén tagja felsőháznak. A képviselőházi és felsőházi választás-

ra az ország többi részében fennálló törvényes rendelkezések mérvadók. A képviselőházi választásokat illetőleg a választási kerületeket országos törvény állapítja meg.

Erdély képviselői az országgyűlésben felszólalásaikban az államnyelven kívül a német és román nyelvet is használhatják, de csak olyan ügyek tárgyalásában vehetnek részt és bírnak szavazati joggal, amelyek nem tartoznak az erdélyi tartománygyűlés hatáskörébe.

Adminisztratív autonómia és nemzetiségi egyenjogúság

Azok a szempontok, amelyekre fentebb reámutattunk, döntik el, hogy a magyar állami érdekeket tekintetbe véve ajánlatosnak mutatkozik-e vagy sem Erdélynek a magyar korona területének keretében tartományi autonómiával való felruházása. Meg kell még azt is említenünk, hogy amennyiben a kárpátaljai terület tartományi autonómiászerű jogi helyzetet nyerne, visszásnak lehetne mondani, ha Erdély nem kapna autonómiát. A kárpátaljai területnek ugyanis a trianoni békediktátum előtt egyáltalában nem volt valami külön közjogi helyzete, aminthogy maga ezen elnevezés is ismeretlen volt. Külön közjogi helyzete valószínűleg alig jöhetett volna szóba a visszacsatolás után sem, ha ennek a területnek a Szövetkezett és Társult Főhatalmak és Cseh-Szlovákia között létrejött kisebbségi szerződés „a cseh-szlovák köztársaság egységével összeférő legszélesebb körű önkormányzatot” nem biztosította volna, amely azonban tudvalévóleg sohasem lett megvalósítva. Ezzel szemben Erdélynek, mondhatjuk, történeti joga van az autonómiára.

Az erdélyi kérdésnek, amennyiben az autonómia nem volna megadható, egy másik megoldása az lehetne, hogy adminisztratív autonómia lenne az ott élő magyar, román és szász nép egyenjogúságának megvalósításával, ami megfelelne a románokat illetőleg megfelelően módosított formában az erdélyi hagyományoknak, a magyar államfelfogás által is vallott, de a románokat illetőleg az ismert körülményeknél fogva teljesen meg nem valósított állampolgári jogegyenlőségi eszmének, és ez az elrendezés számolna a nemzetiségi kérdés mai felfogásának követelményeivel is. Itt is hangsúlyoznunk kell, hogy nemzetiségi területi autonómia, ha az csak adminisztratív autonómia lenne is, nem valósítható meg a fentebb előadott okból.

A magyar vármegyei és községi rendszer visszaállításával a helyi igazgatásban a nemzetiségi érdekek megfelelően érvényesülhetnek. Románok, szászok, ahol többségben vannak, saját soraikból tölthetik be a vármegyei és községi tisztviselői állásokat. Vegyes területeken számszerű erejükhöz képest érvényesülnek. Ha a közigazgatási és bírói kinevezéseknél megfelelően tekintetbe vételnek, a nyelvi jogok méltányosan állapíttatnak meg, szabad fejlődésük minden téren biztosíttatik, ha egyáltalában a polgári és politikai jogegyenlőség a nemzetiség tekintetbevételével valószínűsíttatik meg (tanszabadság pl. csak akkor van valóban, ha a nem magyar anyanyelvű magyar állampolgár saját nyelvén tanulhat az állami iskolákban is), úgy megvalósul a nemzeti-ségeknak az állam egységével összeegyeztethető egyenjogúsága. Egyaránt befolyással bírnak a törvényhozásban való részvétel által az állam életére, egyaránt érvényesül-

hetnek a helyi önkormányzatokban és nemzetiségüket tekintetbe véve az élet minden terén, úgy szellemi, mint anyagi vonatkozásban egyaránt szabadon fejlődhetnek.

Mindezeket figyelembe véve Erdélyben az ország többi részében hatályban levő jogszabályok az alábbi kiegészítésekkel, illetve módosításokkal nyernek alkalmazást.

Az állampolgárok, bármily nemzetiséghez tartozzanak is, ugyanazon törvény előtti egyenlőséget, ugyanazon polgári és politikai szabadságjogokat élvezik, és egyenlő kötelességeik vannak. Egyaránt bírnak joggal a nyilvános állások, méltóságok és hivatalok elnyerésére. A különböző foglalkozások és hivatások gyakorlása tekintetében egyenlő elbánásban részesülnek. Az egyenlő elbánás a bármily nemzetiségű állampolgárok egyesületeire, társulataira, intézeteire és intézményeire is kiterjed.

A vallások és egyházak szabadsága és állami támogatása az ország többi részeiben fennálló törvények szerint biztosított. A vallásváltoztatásra rábírás büntetett.

Az oktatásügyet illetőleg az ország többi részében érvényes törvények az alábbi kiegészítésekkel, illetve módosításokkal alkalmaztatnak. A szülők és gyermekek taníttatásáért felelős személyek szabadon választhatnak az állami és nem állami iskolák között, feltéve, hogy ez utóbbiak a törvényes előírásoknak megfelelnek. Nem állami elemi iskolákban, amelyeknek tannyelve nem magyar, a magyar nyelv mint tantárgy a negyedik osztálytól kezdve tanítandó hetenkint 4–6 órában. Nem állami középiskolákban, amelyeknek tannyelve nem a magyar, a magyar nyelv és irodalom magyarul tanítatik és az utolsó osztályban a vizsga is ezen a nyelven teendő le. Nem állami iskolákban, amelyeknek tannyelve nem a magyar, az iskolai anyakönyvek az államnyelven és az iskola tanítási nyelvén vezetendők. Ugyanígy állítatnak ki a bizonyítványok is.

A nem magyar anyanyelvű tanulók részére létesített állami iskolák felállítására vonatkozólag az ország többi részében érvényes jogszabályok (a m. kir. minisztériumnak 4800/1923 és 11 000/1935. M. E. számú rendeletei) nyernek alkalmazást, és ugyanezen jogszabályok mérvadók a tanítás nyelve tekintetében is.

A magyar állampolgárok, bármily nemzetiséghez tartozzanak is, szabadon használhatják nyelvüket a magán- és vallási életben, az üzleti életben és forgalomban, a sajtóban és bárminő közzétételekben, valamint a magánjellegű összejövetelekben és a nyilvános gyűléseken.

Az Erdély területén működő állami közigazgatási hivatalnokok, a főispánokat is beleértve, valamint az ottani bíróságok bírái és bírósági hivatalnokai Erdély mindhárom nemzetiségét figyelembe véve fognak kineveztetni. Továbbá gondoskodás fog történni arra nézve is, hogy a minisztériumokban Erdély mindhárom nemzetiségéhez tartozó, kellő képesítéssel bíró magyar állampolgárok egyaránt alkalmaztassanak. A M. Kir. Kúriához ugyanezen szempont figyelembevételével megfelelő számú bírák nevezendők ki.

A közigazgatásban való nyelvhasználatra az ország többi részében érvényes jogszabályok alkalmaztatnak. Ugyanezek alkalmaztatnak a bíráskodásban is, azzal a kiegészítéssel, hogy a megfelelő rendelkezések a kir. táblák előtti bíráskodásra is kiterjesztetnek.

Alapelvként kimondandó lenne, hogy minden állampolgárnak jogában áll nemzetiségét szabadon bevallani és ez a bevallás hatósági felülvizsgálatnak tárgyát nem képezheti.

Hasonlóképpen kimondandó lenne, hogy ugyanazon nemzetiségű állampolgárok kulturális és gazdasági érdekeik előmozdítására népközösségként egyesülhetnek és ily egyesületeiknek a törvényes korlátok közötti működése nem akadályozható meg. Az ilyen egyesületek megengedése azonban nem jelenti az illető nemzetiségnek mint külön politikai összességnek, külön közjogi személyiséggel bíró közösségnek az elismerését.

Jegyzetek

az Erdély autonómiájára vonatkozó második tervezethez.

1. A nemzetiségek szerinti választókerületek azt célozzák, hogy azokban a román többségű és vegyes lakosságú megyékben, amelyekben a magyarság jelentékeny kisebbséget alkot, a magyar szavazatok megfelelően érvényesülhessenek. Ez a rendszer javaslatot adott a magyar béke delegációnak 1920. január 14-i iratában. Alkalmazásban volt a régi Ausztriának két tartományában, nevezetesen Morvaországban (1905. november 27-i tartománygyűlési választói törvény) és Bukovinában (1910. május 26-i tartománygyűlési választói törvény).

2. A tartománygyűlésben a nemzetiségileg fontos ügyekben való határozásnak javasolt módja az ezen ügyekben való majorizálást kívánja kizárni. A jelenlevők számának megfelelő megállapítása mellett ugyanis ha a magyar képviselők távol maradnak, ezáltal a határozathozatalt lehetetlenné teszik. Szükséges azonban megállapítani, hogy melyek azok az ügyek, amelyekre a határozásnak ez a módja alkalmazandó lesz.

3. A régi (Habsburg-korbeli) erdélyi alkotmányból vétettek át az országgyűlésbe küldendő képviselőknek a tartománygyűlés által való választása, valamint a helytartó és a helytartósági tanácsosoknak a tartománygyűlés által való jelölése.

4. A megyéknek a nyelvhatárok szerinti beosztása, a közhivatalokban románok alkalmazása megfelel a román követeléseknek (1905. évi nagyszebeni program).

5. A tervezetben a „nemzetiség” szó olyan értelemben van használva, hogy az a különböző anyanyelvű honpolgárokat egyaránt, tehát a magyarokat is beleértve jelenti.

A kiegészítés után meghonosodott nyelvhasználat szerint „nemzetiségek” alatt rendszerint csak a nem magyar anyanyelvű magyar állampolgárokat értették. Ezzel szemben az 1868:XLIV. törvénycikk (a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában) szerint a magyar is nemzetiség. Ezen törvénycikk bevezetése ugyanis így szól: „Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja” stb. Tehát a magyar származású honpolgárok is nemzetiséget alkotnak.

Sőt már az 1861-i országgyűlés által „a nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottmánynak” 1861. augusztus 1-jén kelt jelentésében a következőket olvassuk: „...

az országban lakó minden népek, név szerint: a magyar, szláv, román, német, szerb, orosz stb. egyenjogú nemzetiségeknek tekintendők” stb. Vagyis e szerint is a magyar is nemzetiség. Ezen előzmények után a nemzetiség szónak olyan értelemben való használata ellen, amint ez a tervezetben történik, nem emelhető kifogás.

1939. október 20.

B. A.

Erdély autonómiája (Második tervezet)

Erdély a Magyarország többi részeivel való állami közösségen belül tartományi önkormányzattal fog bírni. A magyarok, románok és szászok egyenjogúsága, nemzetiségük fenntartására, fejlesztésére és e tekintetben az állam részéről támogatásra való egyenlő joga, a bevett és elismert vallásfelekezetek egyenjogúsága és általában a polgári és politikai jogoknak bármily nemzetiségű honpolgárra való egyenlősége biztosítottatik.

A tartományi önkormányzat úgy törvényhozási, mint kormányzati tekintetben kiterjed a vallás- és közoktatásügyre, a beligazgatásra – kivéve a rendészetet és a helyi (törvényhatósági és községi) önkormányzat rendszerét – és a népjóléti ügyekre. A tartományi önkormányzat szervei a tartománygyűlés és a tartományi helytartóság.

A tartománygyűlés egy kamarából áll. A választójogra nézve a képviselők választására az ország többi részeiben érvényes jogszabályok mérvadók. A választók nemzetiségük szerint külön listákba vétetnek fel és nemzetiségük szerint alkotnak egy-egy választókerületet. Nemzetiségi tekintetben fontos ügyekben a tartománygyűlés csak bizonyos nagyobb számban jelen levő tagjainak kétharmad szavazattöbbségével határozhat. Ezenkívül ily ügyekben minden nemzetiség tartománygyűlési képvisellete kívánhatja, hogy a javaslat a részletes tárgyalás után a nemzetiségi képviselletek szerinti szavazásnak vettessék alá. A javaslat elutasítottnak tekintetik, ha egy nemzetiségi képviseletnek többsége ellene szavaz.

A tartománygyűlés szavazza meg az évi költségvetést és hagyja jóvá a zárszámadásokat. Foglalkozhat az autonómián kívül eső ügyekkel is, és azokra vonatkozó kívánságait a kormánnyal közölheti. Tanácskozási nyelve a magyar, de a nem magyar anyanyelvű képviselők anyanyelvüket is használhatják. A tartományi törvények a magyaron kívül román és német nyelven is kiadandók.

Az államfő a tartománygyűléssel szemben mindazon jogokat gyakorolja, amelyekkel az országgyűléssel szemben bír.

Az országgyűlésbe küldendő képviselőket a tartománygyűlés saját kebeléből választja Erdély lakosságának az ország többi része lakosságához való arányában. A felsőház szervezetére vonatkozó jogszabályok Erdélyre is kiterjednek. Erdély képviselői az országgyűlésben saját anyanyelvüket használhatják. De csak olyan ügyek tárgyalásában vehetnek részt, amelyek nem tartoznak a tartományi önkormányzat körébe.

A tartományi kormányzat fő szerve a tartományi helytartóság, amely a tartományi önkormányzatnak megfelelő osztályokból áll. Élén a tartományi helytartó áll, aki a tartománygyűlésnek felelős. A helytartót és a helytartóság tanácsosait a tartománygyűlésnek az egyes nemzetiségekre való tekintettel eszközölt hármaskijelölése alapján a miniszterelnök javaslatára és ellenjegyzése mellett az államfő, a tartományi kormányzat alsóbb hivatalnokait pedig a tartományi helytartó nevezi ki.

Erdély érdekeik képviseletére a kormányba egy tárca nélküli miniszter neveztetik ki, aki az országgyűlésnek felelős. Ő képezi a kapcsolatot az államfő és a tartományi kormányzat között. Felügyel arra, hogy a tartományi önkormányzat hatáskörét túl ne lépje, és amennyiben ennek fennforgását látja, a tartományi helytartó meghallgatása után észrevételeit a kormány el terjeszti.

Az Erdélyben elszakítása előtt fennállott törvényhatósági és községi rendszer, az időközben bekövetkezett változásokkal, visszaállítatik. A megyék és járások beosztása felül fog vizsgálatni, hogy a megyei és járási határok a nyelvhatárokkal lehetőleg összeessenek. A törvényhatósági és községi önkormányzatban foglalt jogokat minden nemzetiség tagjai egyaránt fogják gyakorolni, nevezetesen egyaránt részt vesznek az önkormányzati tisztviselők választásában.

A központi kormány alá tartozó közigazgatási ágak hivatalnokai, ide értve a főispánokat is, valamint a bírák a nemzetiségekre való tekintettel fognak kineveztetni. Ugyanez áll a helyi önkormányzatoknak kinevezés alá eső hivatalnokaira is. Azokban a minisztériumokban, amelyeknek működése Erdélyre is kiterjed, valamint a legfőbb bíróságoknál erdélyi román és szász nemzetiségű honpolgárok is, amennyiben megfelelő képesítéssel bírnak, kellő számban lesznek alkalmazva.

Úgy a tartományi és helyi önkormányzatban, mint a kormány alá tartozó közigazgatásban, továbbá a bíraskodásban a nemzetiségi nyelvek a lehető legszélesebb körben fognak érvényesülni.

Alkotmánybíróság fog ítélni azokban az esetekben, ha akár a tartományi önkormányzat hatáskörét túllépte, akár a kormány a tartományi autonómiát megsértette.

1939. október 16.

B. A.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 764 6. dosszié 3.f.

Bethlen István emlékirata e várható békefeltételekről¹

Kétségtelen, hogy a mostani európai háború végén a győztes fél Európa térképét újból fogja megrajzolni és új európai rendet is fog megszabni.

Magyarországnak ezért már most mindent el kell követnie, hogy amikor ez az idő bekövetkezik, a győztes fél a magyar nemzet életérdekeit honorálja, mert nincs kizárva, hogy az új rendezés egy évszázadra dönti majd el Európa és vele a mi jövőnket is; és ha az új rendezés különben kielégítő lenne, de a mi létérdekeink figyelmen kívül hagyásával vitetnék keresztül, nekünk, magunkra hagyatva, semmiképp sem lesz elég erőnk ahhoz, hogy a létrejött új rendet egy későbbi időpontban a magunk javára revízió alá vétessük vagy kicorrigáljuk.

Ezért már most sürgősen meg kell ismernünk az egymással szemben álló két hadakozó csoportnak a szándékait a jövő európai újjárendezést illetően; és ha ezek a szándékok Magyarország érdekeit nem kellően vennék figyelembe, minden el kell már most követnünk, úgy hivatalos, valamint nem hivatalos úton, hogy az illető fél meggyőzőssék arról, hogy koncepcióját módosítani kell, ha tartós békét óhajt elérni; és hogy a mi koncepcióknak nyერessék meg.

Hogy ezt megtehessük, saját magunknak kell azonban először tisztába jönnünk azzal, hogy mit is akarunk elérni, és hogy Magyarország szempontjából mi volna a legkívánatosabb megoldás, amely emellett Európa általános érdekeivel is összeegyeztethető, illetve azzal kongruens. Tisztában kell ugyanis avval is lennünk, hogy csak olyan megoldást szügerálhatunk a sikerre való kilátással a jövő győztesnek, amely ugyanakkor, amikor a magyar érdeket kielégíti, egyúttal jobban elégíti ki a győztes által európainak vélt érdeket is, mint minden olyan más konkurens megoldás, amelyet mások fognak neki javasolni, akik a rendezésben éppúgy vannak érdekelve, mint mi.

A magyar megoldásnak tehát nemcsak magyar szempontból kell jónak, sőt a lehető legjobbnak lennie, de jobbnak kell lennie európai szempontból is minden más megoldásnál, amelyről tudjuk, hogy más oldalról ajánlhatni fog; sőt még ez sem elegendő, mert a magyar megoldás lehet általános európai szempontból is jobb, mint más, de ha kellő időben erről nem győzzük meg a háború győzteseit, ezek mégis más megoldást fognak keresni, olyat tudniillik, amely mellett több és sikeresebb propaganda fejtetett ki a konkurensaink részéről. Hiszen minden békekötés körül nagy érdekek és ezért nagy erők mérkőznek, és ezek azon munkálkodnak, hogy az igazságot, a jót, az általános béke szempontjából hasznosat az érdekeikhez mérten torzítsák el és másítsák meg.

¹ Az iraton nincs keltezés. Az iratot 1940. március 23-án iktatták a külügyminisztérium res. pol. iktatókönyvében. Az irat borítólapján IX. 13-i dátummal: „Lásza Szegedy Maszák köv. tan. úr; IX. 21. Szegedy.”

A Páris körüli békéket a gyűlölet és a bosszúállás szelleme diktálta alkotóinak, ráadásul még a szemeket is bekötötte az apró népek zsebtolvajfogásokhoz értő politikusainak egész hada.

Most az egyszer talán több kilátásunk van azonban az objektív igazság meghallgatására, mert egyfelől a szemeket nyugaton is felnyitotta húsz év tapasztalata, másfelől a Duna-medence népei és mi magunk is semlegesek maradván, nem ütköztünk többet a győztesek gyűlöletébe úgy, mint 1919-ben.

Az objektív benyomás ma még az, hogy a megoldásra váró kérdésekkel szemben egyelőre még tanácstalanul állanak a demokratikus hatalmak, és hogy a különböző oldalról szuggerált megoldási módok közül még nem tudják, hogy melyiket választják. Az elhatározásukra természetesen újból igyekszik befolyást gyakorolni a bosszúállás és az irigység szelleme; tisztában kell lennünk továbbá azzal is, hogy ha ennek nem is sikerülne a döntésre hivatottak tisztánlátását elhomályosítani, akkor is nagyon kérdéses, vajon ezek egyáltalán képesek lesznek-e annak a komplikált kérdésnek az eldöntésére, hogy tudniillik a sok konkurens béketerv közül melyik is viszonylag a legrealisabb, melyiktől várható leginkább Európa felzaklatott ellentéteinek a pacifikálása és egy új stabil egyensúlyhelyzet; hiszen hiányzik náluk, amint ezt a múltban is oly gyakran láttuk, a materia tökéletes áttekintése a pro és kontra objektív mérlegeléséhez, a tökéletes tárgyismeret és legtöbbször az államférfiúi intuíció is.

Hogy mennyire komplikált kérdésekről van szó azok szemszögéből nézve a problémát, akik egész Európa térképét kell hogy újra megrajzolják, elég, ha arra mutatok rá, hogy még mi magyarok is, ha valaki ma megkérdezné, hogy az új rendezést hogyan képzeljük el magyar szempontból, ahányan vagyunk, annyiféle választ adnánk e kérdésre.

Éppen így különfélebb elgondolások vannak természetesen forgalomban a majdan megfogalmazandó békefeltételek tekintetében a nyugati országokban is.

A következőkben arra szeretnék kísérletet tenni, hogy a különböző magyar megoldási tervek között összehasonlítást tegyek, és hogy lehetőleg tárgyilagosan mérlegeljem a mindegyik mellett felhozható prókat és kontrákat, és hogy ezzel egy adalékkal hozzájáruljak ehhez a súlyos, de egyúttal sürgős feleletet váró probléma eldöntéséhez. Kétségtelen, hogy amilyen sürgős ez a döntés, éppolyan nehéz a feladat, mert nem képzelhető el abszolút tökéletes vagy még csak jó megoldás sem, hanem csak olyan, amely viszonylag legkevésbé kifogásolható, csak olyan, amely kevésbé rossz, mint a konkurens megoldás.

Ezért azt tanácsolnám, hogy a magyar kormány ne elégedjék meg egy megoldási módozat vagy javaslat kidolgozásával, hanem dolgoztassa ki a magyar megoldást különféle eshetőségekre, jelölje meg pro foro interno, hogy melyiket tartja viszonylag legjobbnak, és állapítsa meg az értéksorrendet közöttük, mert a különféle lehetőségekhez alkalmazkodni kell tudnunk. Hiszen azt, hogy az elképzelhető megoldások közül melyiket fogják a győztesek választani, nem tudhatjuk előre. Azt sem lehet ma megjósolni, hogy a háborúban álló két fél közül melyik fog győzni, sem azt, hogy ez

a győzelem tökéletes lesz-e, vagy mind a két fél végleges kimerülése után kötötték-e meg a béke.

Ámbár kevés a valószínűség arra, hogy a küzdelemből Németország kerüljön ki győztesen, mégis korai volna vereségét már eldöntöttnek venni, és így szükséges, hogy a magyar kormány győzelmének az eshetőségét is mindig szem előtt tartsa és erre az esetre is kidolgozza a békekötéssel kapcsolatos terveit. Mégis tekintettel ezen eshetőség csekély valószínűségére, a kérdés tárgyalásánál figyelmen kívül kívánom hagyni ezen esetet, és ezért fejtegetéseim a demokratikus hatalmak győzelmének a feltevéséből indulnak ki és erre az esetre kívánnak a követendő magyar békepolitikáról véleményt mondani.

Itt mindenekelőtt azt kell kutatnunk hogy a győztes demokráciák milyen békefeltételeket fognak előreláthatólag Németországnak szabni, mert hiszen ezen feltételekhez fogják azután a közép-európai új rendezést is alkalmazni, amely függvénye lesz annak az elhatározásnak, hogy Németországnak milyen sorsot szánnak.

A különféle idevágó terveket, amelyekről már ma hallani, két csoportra lehet osztani.

Az egyik csoportba azok tartoznak, amelyeknek jelszava ma az, hogy Németországgal ezúttal nem szabad a győzteseknek olyan enyhén elbánniok, mint ahogyan ez Versailles-ban történt, és területét lényegesen meg kell csonkítani. Ebben a csonkításban azután természetesen különféle gradációk mutatkoznak aszerint, hogy egyesek egész Dél-Németországot és Csehországot, mások Ausztriát és Csehországnak csak cseh lakta területeit akarják a harmadik birodalom testéből kiszakítani stb. Az ezen csoporthoz tartozó tervek bármelyikének elfogadása azonban avval a logikus és ezért el nem mellőzhető konzekvenciával, illetve posztulátummal járna, hogy az így elszakított kisebb-nagyobb német területek, hogy önállóan megállhassanak Németországgal szemben, más népek által lakott közép-európai területekkel kapcsoltsassanak össze, valamely föderációba vagy blokkba. ezen a révén az elpusztított Osztrák–Magyar Monarchia helyébe hozzá hasonló államalakulat létesülne, igaz, hogy változott területtel és más formában.

A nyugati hatalmak térképrajzolóinak fantáziája szerint szó van itt azután arról, hogy az elszakított délnémet vagy osztrák részek Magyarországgal és Csehországgal fogassanak össze egy egységbe, esetleg a Habsburgok restaurációja mellett, és ebbe Szlovákia is valamely formában bevonassék, vagy hogy Ausztria csak Magyarországgal kerüljön össze, a csehek pedig a tótokkal és lengyelekkel fognának össze egy északi szláv blokkba, mely azután az osztrák–magyar föderációval együtt képezné a védőbástyát Németország expanziós törekvéseivel szemben.

A tervek ezen csoportját, miután az egységes nagy Németország területének a diszmembrációját, megcsonkítását tűzik ki célul és a békemű elkészítésénél ebből az elgondolásból indulnak ki, diszmembrációs, csonkító tervek csoportjának kívánom a továbbiakban nevezni. Ezen tervek leginkább francia körökben keltenek visszhangot, ahol Németország területi megkisebbitésében és lakosságszámának lecsökkentésében látják a legfőbb garanciát arra, hogy Németország dinamizmusa féken tartassék. De

vannak ezen tervnek hívei angol konzervatív körökben is, ahol a kimondott német gyűlölők, mint Churchill és Eden sem állanak távol ilyen gondolatoktól.

A másik csoportba azok a tervek sorolhatók, amelyek a Hitler által megteremtett német egységet, miután ez a történelmi evolúció vonalán fekszik és annak természetes és előbb-utóbb elkerülhetetlenül bekövetkező etapját alkotja, nagyjában érinteni vagy visszacsinálni nem óhajtják, miután felismerték azt is, hogy Németország megcsonkítása rövidesen csak újabb európai háborúkra vezetne; ez nem jelenti természetesen azt, hogy ezek is Lengyelország újbóli feltámasztását vagy a cseh nemzetnek a német protektorátus alól való függetlenítését ne tűzték volna ki célul. A lényegét a terveknek azonban abban kell keresni, hogy a stabilabb európai béke előfeltételét nem a német egység újbóli felbontásában, hanem abban keresik, hogy a Németországtól keletre és délkeletre élő kisebb nemzetek és a Duna-medencében élő népek közt létrehozandó méltányos kiegyezés útján közöttük az egymásra utaltság érzését a közös veszéllyel szemben jobban életre keltsék és ezen az úton annak az egész közép-európai területnek olyan új organizációt adjanak, amely ezt az egész területet a német és orosz expanziós törekvésekkel szemben ellenállóbbá teheti.

Benyomásom az, hogy a megfontoltabb angol, sőt francia államférfiaknak és az angol kormány számottevő tagjainak az agyában ez utóbbi csoportba sorolható tervek forranak, de miután ily alapon komplikáltabb és nehezebb a megoldás, nehezebben is öltének ezek a tervek konkrét formában testet. Különösen az angol államférfiak hiszik azt, illetve remélik azt, hogy mélyreható területváltozások nélkül csakis néhány határmódosítással elérhető lenne a kiegyenlítés, és egyáltalán nem látják, hogy csakis határmódosítások útján át nem hidalható, mély szakadékok tátonganak sok vonatkozásban az itt lakó népek közt, és hogy a lakosság oly kevert sok helyt, hogy igazságos nyelvhatár a legtöbb ponton egyáltalában nem is vonható meg a szomszédok között.

I. A diszmembrációs tervek

Ha Magyarország érdekeit a béketervek ezen két csoportjával szemben vizsgálom, úgy nem nehéz megállapítani, hogy minden érdekünk az első csoportba tartozó tervek megvalósulása ellen szól. Magyarország összefogása a németiség egy részével az Osztrák–Magyar Monarchia keretén belül megfelelt érdekeinknek a múltban, de csak addig a percig, amíg kétségen felül állott, hogy a németiség ausztriai része külön államiságához feltétlenül ragaszkodik s ezt a német nép másik része is kíváncsnak tartja, de attól a perctől kezdve, hogy ennek az ellenkezője mindkét oldalon legalábbis nagymértékben valószínű, minden segédkezésünk oly erőszakos és nem belülről, hanem külhatalmaktól kiinduló akció keresztülvitele érdekében, mely a már létrejött egyesülést vissza akarja csinálni és lehetetlenné akarja pro futuro tenni, magyar nemzeti szempontból a legnagyobb mértékben aggályos lenne és nagy nemzeti veszélyeket idézhetne fel. Mindenekelőtt arra lenne alkalmas, hogy feleslegesen szembeállítson a német nemzettel, s ezenfelül megtörténhetne az is, hogy az anschluss újabb végrehajtása esetén vagy kénytelenek volnánk mi is valamely szorosabb kapcsolatba

lépni Németországgal, vagy teljes izoláltságba kerülnénk Európa közepén, Németország haragjától terhelten.

Igen valószínű különben, hogy ilyen tervvel Olaszország is szembefordulna, amely nem óhajt egy újabb Habsburg-hatalmat az Adria közelében, és szembeállana vele Jugoszlávia is, amely egységét féltene a horvát szeparatizmus folytán. Ezen új alakulat minden mozdulatát tehát három szomszéd hatalom nézné állandó gyanakvással és rosszindulattal, márpedig Magyarország saját létérdekei ellen vétene, ha egy német- és olaszellenes szituációba engedné magát beszoríttatni.

Egy Habsburg-hatalom Európa ezen pontján ezenfelül ma nem lenne egyéb, mint francia expositura, amely Franciaország pozíciójának gyengülésével szintén azonnal meginogna.

Ezen külpolitikai veszélyeken kívül a hármasszövetségben is nehéz és mostoha lenne az életünk. Ezen új Habsburg-monarchia fő törekvése ugyanis arra irányulna, hogy Ausztria német népe, nehogy az Anschluss vágya lelkében újra felülkerekedjen, tejbe-vajba fürödjön úgy, hogy ezen érdek mögött minden más érdek háttérbe szorulna. A hármasszövetségben különben is állandó majorizálás veszélyének lennénk kitéve, tekintettel arra, hogy Ausztria és Csehország érdekei egymáshoz sokkal közelebb állanak, mint a magyar érdekek. Gazdasági téren biztos piacunk lenne ugyan; azonban túlnyomó lévén a hármasszövetség államterületén az osztrák és cseh ipari érdek, közös vámterület esetén a megfelelő agrár vámvédelem fenntartása érdekében állandó és nehéz küzdelemre lehetnénk elkészülve, külön vámterület esetén pedig megpuhításuk a többi dunai agrárország konkurenciájának szabaddá tételével volna partnereink részéről könnyen elérhető. Ha ezen hármasszövetség helyett csak Ausztria és Magyarország összefogását terveznék a demokratikus országok és Csehországot Tórországgal együtt egy lengyel szövetségbe akarnák bevenni, helyzetünk politikai szempontból éppoly prekárius lenne és Németország haragját teljesen magunknak és úgyszólván ingyen kellene viselnünk, mert Ausztria egymagában nem lévén kielégítő piaca a magyar mezőgazdaságnak, még azt az egyetlen előnyét sem könyvelhetnők el a hármasszövetségnek a magunk javára, hogy mezőgazdaságunk az államszövetségben belül juthat megfelelő felvevőképes piacokhoz.

Talán lesznek olyanok, akik mindezzel szemben azt mondják majd, hogy ám igaz, ezen kombinációknak hátrányai és veszélyei kétségtelenül fennforognak, azonban ha ezektől való félelemből, jöllehet ezek csak másodrendű veszélyek, nem nyújtunk segédkezet a megoldás létrehozásához, akkor Ausztria német birodalmi terület marad, miután húsz év alatt bebizonyosodott, hogy egyedül állva sem politikailag, sem gazdaságilag nem életképes, és akkor Németországgal maradván határosok, egész expansionizmus erejével Drang nach Osten minket ér majd közvetlenül; ennek pedig a mai kis Magyarország egyáltalán nem lesz képes ellentánni.

Ez igaz, és ez az okoskodás helyes is volna azon esetben, ha a fenti konstrukciók valamelyike tényleg helyes, szilárd és állandó védőpajzs lenne Németország terjeszkedésével és hatalmi túltengésével szemben.

Azonban éppen ez az, amiben kételkednünk a legnagyobb mértékben indokolt.

Az osztrák anchluss, és ezt nem lehet eléggé ismételni mindazok előtt, akik történelmi perspektívában gondolkodnak, feltartóztathatatlan. Ha ma Ausztriát erőhatalommal elválasztanák Németországtól, tíz éven belül, de legkésőbb akkor, amikor az erőviszonyok újból Németország javára billennek, az egyesülési vágy újból felülkerekedne Ausztriában, különösen ha a mozgalom akkori vezetői el fogják kerülni azokat az ostoba hibákat, amelyeket a náciizmus ansschaltolási dühével Ausztriában elkövetett; felülkerekedne azért az Ausztria kispolgári és munkás tömegeire a nagy-német gazdasági lehetőségek óriási vonzóereje, és az intellektueleknek felébredt nacionalizmusa [az] együvértartozás érzését kialudni aligha hagyja egy olyan korban, amelynek talán legjellemzőbb karakterisztikusa a nagy néptömegek politikai vezérszerephez jutása, ennek következtében nemzeti öntudatra ébredése s ezen öntudat türelmetlen érvényesülési törekvése.

Ebből a szemszögből nézve, minden Ausztriával való föderáció csak átmeneti megoldásnak bizonyulna, amelyet hamarosan követne német részről újból egy hatalmas lökés egységének helyreállítása érdekében, amely történésbe akkor mi is, mint annak ellenzői, valamely formában belekerülnénk, ami azután holtbizonyosan arra a sorsra juttatna, amelyre Lengyelország jutott most. A magyar nemzet parancsoló érdeke ezért az, hogy mindenképpen távol tartsuk magunkat olyan föderációs kombinációktól, amelyeknek bevallottan egyedüli vagy fő célja a német egység megbontása.

Egyetlenegy esetben lennék hajlandó mindezen elgondolások dacára is az Ausztriával való föderációba is beleegyezni. Nevezetesen akkor, ha a demokratikus hatalmak véglegesen ezen konstrukció mellett döntenének, erről őket lebeszélni nem lehetne, és abból a célból, hogy hozzájárulásunkat megnyerjék, hajlandóknak mutatkoznának arra, hogy a volt Nagy-Magyarországot Horvátországtól eltekintve helyreállítsák, nevezetesen úgy, hogy

1. Szlovákia mint autonóm ország visszakerülne a Szent István birodalmához.

2. Erdély szintén visszaadtnék nekünk, esetleg autonómiával és a három nemzet egyenjogúsításával. Az autonóm Erdély alatt ezen esetben azonban nem érteném azt az egész területet, amely ma a román fennhatóság alatt mint Erdély szerepel, hanem csak a történelmi Erdélyt. Krassó-Szörény vármegye és Temes megye bizonyos részeit Erdélyhez csatolnám, a Királyhágón inneni többi rész pedig minden további nélkül kerülne vissza Magyarországhoz.

3. Jugoszlávia határa visszaszoríthatnák a Duna–Dráva vonalra.

4. Ausztriával szemben a Fertő melletti határ kiigazíthatnák a javunkra.

Erdélyt természetesen nem ajándékozhatják nekünk a nagyhatalmak sem; de szabad kezut adhatnak nekünk, hogy Romániával leszámoljunk saját erőnkéből, és adhatnak megfelelő pénzügyi és egyéb támogatást, hogy erre felkészülhessünk és ezt keresztülviheessük.

Összefoglalva a mondottakat, ha a győztes nagyhatalmak a maguk részéről úgy döntenének, hogy Ausztriát a harmadik birodalomtól elválasztják, hogy ez magvát

képezze egy, a volt Osztrák–Magyar Monarchia szerepét betölteni hivatott, új állami föderációnak a Duna-medencében, ezt természetesen megakadályozni nem vagyunk képesek, de idejében kell megértetnünk azokkal, akik ezt a tervet készülnek valóra váltani, hogy a szóban lévő föderációba csak azon esetben léphetnénk be, ha Magyarország újból kiegészülne Szlovákiával, Erdéllyel és a Magyar Alföld déli részeivel a Dráva–Duna vonalig; és ha ezenfelül Németországtól a volt osztrák területeknél nagyobb területeket nem választanak el.

Ezen két feltételtől eltekinteni azért nem lehetne, mert ha ezt az alkalmat nem használnók ki arra, hogy Szent István birodalmát annyira, amennyire helyreállítsuk és csonka alakban mennénk bele a szóban lévő föderációba, mi magunk vágnánk örök időkre útját annak, hogy a volt Magyarország újból valaha is feltámadjon, egyfelől azért, mert az új rendezés után, amely most már a mi hozzájárulásunkkal is jönne létre, a békés revízió minden kilátása megszűnne és minden békebontás sokkal nehezebb is lenne, de sokkal súlyosabb megítélés alá is esne.

Másfelől föderációbeli partnereinknek eszük ágában sem volna később, hogy Magyarország kiegészülése érdekében velünk együtt egy revíziós politikát folytassanak, vagy még kevésbé, hogy véráldozatot hozzanak érte.

De nem mehetnénk bele ily föderációba az említett két feltétel nélkül, még azon okból sem, mert csak ezen feltételek teljesülése esetére bírna a szóban lévő föderáción belül a magyar rész a legnagyobb területtel és lakosságszámmal; és lehetne ez alapon kilátásunk arra, hogy dacára partnereink nagy gazdasági és pénzügyi túlsúlyának, ezen belül mégis előkelőbb politikai és különösen katonai szerepet is tölthetünk be.

Még így is a szóban lévő föderáció valóban nem volna egyéb, mint ahogyan ezt a volt Monarchiában gyakran mondták, hogy „Heirat auf Kundigung”, amelynek életképessége iránt a legnagyobb szkepszis is indokolt. Magyar szempontból gyenge és sebezhető oldalait abban vélem megjelölhetőknek, hogy

1. Osztrák részről még kevesebb megértés volna várható Magyarország érdekei iránt az új alakulatban, mint a háború előtt, tekintettel arra, hogy most már nem csak a dinasztia ügyelne arra, hogy osztrák érdekek fennforgása esetén a magyar érdek háttérbe szoruljon, hanem úgyszólván egész Európa, amelynek folyton remegnie kellene attól, nehogy a drága megtért gyermek újból rossz útra tévedjen, amit Ausztria azután rendkívüli zsarolási készségével velünk szemben állandóan ki is használna.

2. Még rosszabb lenne a viszonyunk a cseh résszel, amely a tótokat állandóan ellenünk lázítaná, és hogy ezt tehesse, minden érdek-összeütközés esetén az osztrák párton állana velünk szemben.

3. Az erdélyi kérdés említett megoldása nem jelentene természetesen egy végleges kiegyezést Romániával, sőt legfeljebb fegyverszünetet addig, amíg egy új európai konstelláció Románia újabb betörését Erdélybe lehetővé nem tenné.

A velünk föderációban lévő csehek pedig újból Románia szövetségesei lennének velünk szemben az új Monarchián belül is, úgy, amint azt már a régi Monarchiában is tapasztalhattuk.

Mindennek tetejében teljesen hiányoznának az új föderációból azok az erők, amelyek a régi Monarchiát annyira-amennyire összetartották! A dinasztia és különösen utolsó nagy uralkodójának, Ferenc Józsefnek a tekintélye a konzervatív arisztokráciának mindkét államban még nagyjából intakt ereje, a hadsereg egysége és egységes szelleme stb.

A mi részünkről ily megoldást mindezen okokból csak azzal a hátsó gondolat-tal fogadhatnók el, hogy ez lévén az egyetlen mód arra, hogy a régi Magyarország úgy-ahogy talpra álljon, ezt nem utasíthatjuk vissza, de az osztrákok és különösen a csehekhez való kötöttségünkől majdan lehetőleg szabadulni kellene; fenntartása érdekében mindenesetre egyetlenegy magyar katona életét sem volna szabad áldoznunk és egyetlen komoly magyar érdeket sem elhanyagolnunk vagy róla lemondanunk úgy, mint azt a régi Monarchiában tettük.

Talán lesznek olyanok, akik azt fogják mondani, hogy az említett feltételeket hiába kísérelnők meg érvényesíteni vagy elfogadtatni, ez úgysem fog sikerülni. Ha ez igaznak bizonyul és mi kitarthanánk álláspontunk mellett, természetesen az egész tervezett új dunai föderáció, tekintettel központi fekvésünkre, lehetetlenné válna.

Ebben az esetben a győztes hatalmak még két alternatív megoldás közt választhatnának: vagy még több délnémet területet, esetleg egész Bajorországot is, sőt továbbmenőleg egész Dél-Németországot elszakítanak a Birodalomtól és így alkotnának egy nagy délnémet államot Ausztria életképesebbé tétele érdekében, vagy újból életre keltenék Csehszlovákiát a volt magyar- és ruténlakta területei nélkül, s ezt az államalakulatot kapcsolhatnák valahogyan egybe Ausztriával.

Mindkét megoldás azonban, és ez könnyen megjósolható, hamarosan azzal végződne, hogy az így megalkotott délnémet jellegű államalakulat újból egyesülne az északnémet részállammal, és hosszabb-rövidebb intermezzo és fegyveres konvulziók után a német egység mai formájában újból helyreállana. A mi érdekünk mindenesetre az, hogy ilyen fegyveres elintézésről távol tarthassuk magunkat úgy, mint most, ami csak azért volt lehetséges, mert az utolsó húsz évben sem voltunk kaphatók arra, hogy az anchluss ellen állást foglaljunk, vagy hogy valamely olyan konföderációba vagy blokkba belemenjünk, amely annak prejudikálhatott volna.

Ilyen megoldással különben a győztes nagyhatalmak természetesen még nem intéznék el a többi dunai állam ügyét és a Duna-medence reorganizációját sem. Ebben az esetben még mindig fennmaradna megoldatlanul az erdélyi kérdés, és a magyar-jugoszláv viszony is rendezetlen maradna, úgy hogy a győzők szempontjából is alig lenne értelme annak, ha nem akarják különben is Ausztrián túlmenőleg még több német terület elcsatolásával Németországot gyengíteni, hogy csak az általuk túlzottan ítélt magyar követelések miatt ejtsék el a dunai föderáció osztrák-magyar összeállítás útján létesülő formáját, mert hiszen a módosított tervvel sem kerülhetnék meg a fennmaradó dunai problémákat, amelyek megoldatlanul nem maradhatnak abban az esetben sem, ha a békét biztos alapokra kívánják fektetni. Hiába, ma is igaz az a régi közmondás, hogy annak, aki diót akar enni, azt meg is kell törnie.

A mondottakat összefoglalva:

1. Sem a magyar érdekek, sem az általános európai, sem a tartós béke érdekei nem követelik a német egység felbontását és Németország megcsonkítását, feltéve, hogy más eszközökkel lehet biztosítani azt, hogy Németországban egy, az európai békés együttélés előfeltételeit a mainál jobban respektáló, civilizáltabb, humánusabb gondolkodású regime váltsa fel a nácizmust, és ha ezenfelül a Duna-medencében élő népek közt oly méltányos kiegyezés létesíthető, amely ennek a területnek teljes reorganizációját teszi lehetővé. Németország megcsonkításával e két cél között egyiket sem lehetne végeredményben elérni, holott Európa békéje elsősorban ettől függ, sőt ilyen eljárás előbb-utóbb visszafelé is sülné el.

2. Ha ezen megfontolások dacára a győztes hatalmak valamely Németországot megcsonkító békének a megkötésére határoznák el magukat, abból a célból, hogy ezúton létesítsenek a német egységbe tartozó területek bevonásával valamilyen dunai föderatív államalakulatot védelmül a német keleti expanzió ellen, ebbe csak azon két feltétel maradéktalan teljesítése esetén menjünk bele, amelyeket fentebb ismertetni voltam bátor.

II. Más béketervek, amelyek a német egységet nem érintik

A bevezetőben rámutattam arra, hogy a demokratikus államokban a most ismertett nézetek kivül, amely szerint az európai békét csakis Németország lényeges területi megcsonkítása útján lehet újra helyreállítani, vannak olyan nézetek is, éspedig éppen a legkomolyabb körökben, amelyek visszariadnak ettől és a békefeltételek megállapításánál mindenekelőtt abból a kettős felismerésből indulnak ki, hogy az európai nyugalanságnak egyik főforrása Németország azon, különben jogosult törekvéseinek elfajulása volt, amely Németország ellen a Versailles-ban elkövetett igazságtalanságok rendre való kiküszöbölését írta zászlajára, de ezen az úton haladva, a mai német rezsím mohó imperializmusára és erőszakos metódusaira vezetett, amelyeknek most már határt kell szabni. – A másik főforrása azonban abban keresendő, hogy Németországtól keletre, a volt Osztrák–Magyar Monarchiát St.-Germain és Trianonban darabokra törték és ennek a nagyhatalomnak a területén a kis nemzeti államok egész sorát állították fel, ami már önmagában is legyöngítette ezen terület ellenálló képességét a német expanzióval szemben. Ezen kis államok között azonban ezenfelül a határokat teljesen igazságtalanul vonták meg, aminek a következménye azután az lett, hogy Németország az egymás ellen így felszított gyűlöletből profitálván, rendre fog ezen kis államokra kezet tehetni úgy, ahogy most már Ausztria, Csehszlovákia és Lengyelország esetében ezt meg is tette.

Ezen meglátásból logikusan azt a két konzekvenciát vonják le az így gondolkozó államférfiak: először is, hogy Németországnak nem a mai egységét kell megbontani, ami veszélyes dolog lenne, hanem a hitlerizmust kell kiirtani és helyébe demokratikusabb regimet ültetni; másodszer pedig, hogy a Duna-medencében kell az ott élő népek közt egy méltányos kiegyezést létrehozni és e révén annak az útját szabaddá

tenni, hogy közöttük oly összefogás jöjjön létre, amely Németország imperialista expanzióját megállítani alkalmas.

Hogy az előbbi miképp kívánják biztosítani, azt nem tudom, előttem azonban világos, hogy ezt csak a német monarchia, illetve a német császárság helyreállításával lehet elérni, mégpedig nem egy Hohenzollern-restauráció útján, hanem valamely délnémet fejedelmi családnak, elsősorban a Wittelsbachoknak a német császári trónra emelése révén. De ennél a kérdésnél nem kívánok időzni, miután ez olyan probléma, amely minket magyarokat kevésbé érdekel, mint a második, amely azután igazán a magyar lét és nemlét kérdését veti föl.

A második probléma terén a nyugati országok közvéleménye, sőt vezető államférfiai is csak nagyon elmosódott és kevésbé precíz nézetekkel bírnak, és amint erre már rámutattam, azt remélik, hogy mélyreható területváltozások nélkül, néhány kisebb-nagyobb határmódosítással az általuk annyira óhajtott kiegyezés elérhető lenne, és egyáltalán nincsenek tudatában annak, hogy az egész terület mélyreható politikai reorganizációja nélkül sohasem lehet majd célhoz jutni.

Két oldalról lehet és kell ezt a szóban forgó problémát megvilágítani, nevezetesen magyar szempontból és azután nemzetközi szempontból is.

Magyar szempontból vizsgálva a feltett problémát, lényegileg három fontos kérdésre kell választ keresnünk, nevezetesen arra, hogy régi területeink mind vagy csak részben kerüljenek vissza az anyaországhoz, hogy milyen formában illesztessenek be a magyar államegységbe, és hogy a visszacsatolás keresztülvitele érdekében, valamint a visszakerült területek megtarthatása érdekében kell-e és ha igen, kivel kell átmenetileg kompromisszumot kötni, illetve kell-e és kivel kell végleges összefogást létesíteni? Ezekre a kérdésekre természetesen rendkívül eltérők lesznek a válaszok. Már annál a kérdésnél is, hogy minden terület maradéktalanul csatoltassék-e vissza, mégpedig autonómiákkal, vagy csak nagy részben, de autonómiák nélkül is, két táborra szakad a magyar közvélemény.

Az egyik táborba azok tartoznak, akik a mindent vissza álláspontból kiindulva, a régi Magyarországot nagyjában az akkori politikai és adminisztratív berendezésével képzelik újra helyreállíthatónak, tót, rutén földdel, Erdéllyel, Bánáttal, Bácskával együtt stb., az egy Horvátországot kivéve.

Ezek táborába sorolom azokat is, akik belátva azt, hogy az így létrejövő Magyarországon csak szűken lenne 50%-nál több magyar, különösen ha a zsidókat nem számítom hozzájuk, hajlandók lennének inkább bizonyos területi koncessziókat tenni a volt Magyarország területéből, mintsem a politikai egységből engedjenek helyi autonómiák javára.

A másik tábor nem tudja elképzelni a régi Magyarország helyreállítását más-képp, mint bizonyos helyi, esetleg nemzetiségi autonómiákkal. De nem csak ebben differálnak a nézetek, hanem még egy másik, talán sokkal lényegesebb kérdésben.

Azt talán mindkét előbbeni tábor többé-kevésbé kezdi már világosan érezni, hogy a kitűzött célt csak úgy tudjuk elérni, de még inkább fenntartani és megtartani az így

elért Nagy-Magyarországot is csak úgy leszünk képesek, ha a három szomszéd közül, amelyek úgyszólván bekerítve tartanak, legalább kettővel, vagy ha valamelyik közülük más okból válik ártalmatlanná, legalább még eggyel kiegyezünk.

Ezen a ponton azután részben teljesen szétválnak a magyar nézetek, vagy csak homályos és alig átgondolt elképzelésekkel találkozunk. Az egyik rész, amely a nyugati orientációt fenntarthatónak tartja, dacára a már egyszer létrejött német egységnek, Ausztriával és Csehországgal kívánna kezet fogni azért, hogy Jugoszláviával, amelytől területi revindikációnk aránylag a legcsekélyebbek, területi kompromisszumot köt, amelyet elérhetőnek vél, és Romániával azután leszámoljon. A másik rész, amely a nyugati orientációt a német egység létrejötte folytán a múlténak tartja, a jugoszlávokkal szeretne, miután a cseheket elintéztettnak tekinti, végleg kiegyezni és szövetkezni, hogy Erdélyt visszaszerezhesse.

Végre van még egy harmadik, talán a legkisebb tábor, amely úgy véli, hogy a német–orosz összefogás nem egy efemer átmeneti jelenség, hanem előreláthatólag hosszú időre való megegyezése a két legnagyobb európai nemzetnek, amelynek folyományaképp az államaik területei közt lévő kis nemzeti államokat fokozatosan uralmuk alá hajtani és felszívni készülnek, és mindkettő délkeleti irányban keresi a maga expanzióját, az egyik a Balkán keleti oldalán Konstantinápoly irányában, a másik a nyugati részen az Adria felé. Ez a tábor ezen nagy veszély láttára lehetőleg olyan nemzetekkel való összefogásunkat óhajtana, amely éppúgy, mint mi, egyfelől a germánok uralma alá jutni nem akarunk, de másfelől a pánszlávizmus fertőzésétől is immunisok.

Amikor azt kutatjuk hogy e három tábor közül melyiknek az oldalán van az igazság, azt hiszem, legcélszerűbb, ha mindenekelőtt a magyar külpolitikának néhány változhatatlan és geopolitikai helyzetünkből folyó olyan igazságát szögezzük le, amelyeket ennek a kérdésnek az eldöntésénél is feltétlenül figyelembe kell venni.

Magyarország általános geopolitikai helyzetéből, azt hiszem, külpolitikánkra nézve, és pedig először a szomszéd nagyhatalmakkal szemben követendő magatartásunkra nézve következő szabályok adódnak:

1. Magyarország, ha Németország és Oroszország együtt haladnak, minden cselekménytől vagy magatartástól lehetőleg tartózkodnia kell, amely őt akár az egyikével, akár a másikával ezen nagyhatalmaknak szembeállíthatná; viszont mindent el kell követnie, hogy független fennmaradását valahogyan körülbástyázza.

2. Ezért tartózkodnia kell attól, hogy olyan kisebb szomszéd állammal álljon össze, akár valamely konföderációba, akár külpolitikailag egy blokkba vagy szövetségbe, amely akár olyan német-, vagy orosz lakta területeket tart megszállva, amelyekre ezeknek a nagyhatalmaknak valamelyike jogosan igényt tart, mert ez minket is azzal a nagyhatalommal állítana szembe. Viszont nem állhatunk össze végleg olyan szomszédokkal sem a védelmi erők fokozása érdekében, amelyről nem vagyunk biztosak, hogy egy szép napon nem azt tartja magára nézve nézve a legokosabbnak, hogy valamelyik nagyhatalomnak a kettő közül magát alávesse.

3. Mentől szorosabb a német–oroszl viszony, annál inkább keressen Magyarország támaszt a vele azonos érdekekkel bíró harmadik nagyhatalomnál Olaszországban.

A kisebb szomszéd államokkal szemben pedig a következőket lehet ebből követelményként felállítani:

1. Miután három ellenséges szomszéd vesz körül, és mi egyedül, katonailag képtelenek volnánk egyszerre kettővel, még kevésbé hárommal a küzdelmet felvenni, és csak akkor léphetünk fel valamelyikkel szemben a sikerre való kilátással, ha a két másikkal szemben fedve van a hátunk, akár azáltal, hogy vele kiegyeztünk vagy legalább egy modus vivendit csináltunk, akár azáltal, hogy vele szemben egy másik állam fegyveres támogatására számíthatunk, akár úgy, hogy ez az állam valamely más módon van ártalmatlanná téve, amint például ez az eset jelenleg a cseheknél forog fenn.

2. Azt, hogy melyikkel kell és lehet végleg leszámolnunk és melyikkel kell e célból átmenetileg kiegyeznünk, nem mi, hanem az általános európai helyzet és a momentáni politikai körülmények és lehetőségek döntenek el, viszont azt, hogy a Dunamedence, valamint a mi biztonságunk érdeke a német és orosz előretöréssel szemben melyik szomszédal való állandó összefogásunkat teszi kívánatossá a jövőben, nem ilyen efemer körülmények, hanem állandó szempontok és az ezekre való tekintet határozzák meg.

Ezen szemszögből nézve a helyzetünket, ma úgy fest a helyzet, hogy Romániával való leszámolás eszközölhetése érdekében Jugoszláviával kell a megegyezést keresnünk, de nagy kérdés, hogy ha egyszer Erdélyt visszavettük, ami csak háború révén sikerülhet, és ha Románia visszaadta Besszarábiát is az oroszoknak, a Dobrudzsa déli részét pedig Bulgáriának, hogy akkor – nem-e vele kell, de nem előbb, egy végleges megegyezést keresnünk valamely konföderáció formájában és nem a szerbekkel, akikről előre látható, hogy előbb-utóbb újból csak a nagy szláv testvér, az oroszoknak a bűvkörébe fognak visszakerülni, különösen ha Olaszországgal összeütközésbe jönnének.

Hogy vagy a szerbvel, vagy a románal, de valamelyikkel mindenképp össze kell állnunk, és pedig valamely szorosabb kötelékbe, ha területileg a régi Magyarország félig-meddig is kiegészült már, az nézetem szerint teljesen elkerülhetetlen, ha a csehszlovák–oszlák orientációt nem tartjuk a fent már előadott okokból kívánatosnak vagy lehetőnek.

Elkerülhetetlen azért, mert különben két déli szomszédnak ellenünk való összefogása idővel többé-kevésbé biztosra vehető, ami, különösen ha Csehország politikai mozgási képessége csak némileg is helyreáll, rendkívül veszélyessé válhatik reánk nézve.

A végleges kiegyezés Romániával csak egy győztes háború esetén lehetséges, Jugoszláviával, habár nem vagyok ebben a tekintetben sem legkevésbé sem optimista, lehetséges, hogy egy sovány kompromisszumot kedvező körülmények esetén békés eszközökkel is el tudnánk érni. Ezeknek az elveknek a világánál hasonlítsuk most már össze a két kínálkozó lehetőséget, tudniillik a szerb és a román megoldást.

A román megoldás abból állana, hogy az összes magyar, valamint az összes romániaság egy föderatív államalakulat keretébe jutna, amelynek három tagja lenne,

nevezetesen Magyarország a Királyhágóig, Erdély plusz Krassó-Szörény megye és Temes megye keleti részei: a regátbeli Románia, Besszarábia és Dél-Dobruzsza nélkül, illetve Romániából az, amit Oroszország meghagyna. Magyarország mai keleti határa és a Királyhágó közt lakó románság nagy részét ki kellene cserélni, a bukovinai magyarság, a moldovai csángók és főleg Bukarestben és más nagyobb városokban élő székely és Erdélyből származó magyarsággal, és az Alföldről kellene még magyar áttelepítés révén a réseket kitölteni.

Ebben az államalakulatban a magyarság volna a mindenképp, tehát katonailag, pénzügyileg, gazdaságilag és kultúrában is erősebb fél; a vezetés tehát ebben az esetben úgy, mint az a Monarchiában az erősebb Ausztria kezében volt, Magyarország kezében volna. Ez az államalakulat Olaszországra támaszkodhatna elsősorban; de nem forogna fenn semmi oly ok, hogy ne tarthasson fenn jó viszonyt Német- és Oroszországgal is.

Ezzel szemben alig képzelhető el hasonló föderatív összeállítás Jugoszláviával, mégpedig három okból:

1. Mert a mai Jugoszlávia határait nem garantálhatjuk sem Bulgáriával, sem Albániával, sem Olaszországgal szemben, de belső szétbomlásának a megakadályozására sem vállalkozhatunk horvát, szerb, bosnyák, macedón stb. részekre.

2. Mert soha sincs kizárva, hogy a szerb nép egy szép napon, csak azért, hogy bulgár revindikációk orosz támogatását megakadályozza, vagy azért, hogy Bulgária területének a bevonásával egy nagy Délszláv Birodalom élére álljon, magát újból teljesen a nagy orosz protektor vezetése alá nem helyezi.

3. Mert Jugoszlávia bármikor könnyen újból szembekerülhet Olaszországgal, amelyről különben sem tudható, hogy egy szép napon nem fogja-e Jugoszlávia szétbomlását és likvidációját munkálni.

Nem volna tehát a magyar nemzeti érdekekkel összeegyeztethető bármilyen föderatív vagy ennél még lazább államjogi kapcsolat sem evvel a déli szomszédunkkal. Itt meg kell elégednünk a külpolitika terén mozgó barátsággal, messzebbmenő államjogi kapcsolat nélkül, amely kapcsolat épp ezen lazább mivolta folytán azután bizonytalanabb is lenne; de épp azért, ha csak ilyen laza jugoszláv barátságra bízunk biztonságunkat, tekintettel arra, hogy Románia és a csehszlovákok esküdt ellenségeink maradnának, az az eset is előállhatna, hogy egy szép napon a régi kisentente-hoz hasonló összefogás újból megszületne ellenünk, amit nem kell bővebben fejtegetnem, hogy elkerülni életkérdés reánk nézve.

Összefoglalva az e pontról mondottakat:

1. Régi területeink visszaszerzése szükségessé teszi, hogy a körülményekhez külön alkalmazkodva, legalább egyik fronton a kiegyenlítést keressük. Hogy ezt melyik oldalon tesszük, csak annyiban fontos, amennyiben ott kell ezt keresnünk, amely oldal azzal kecsegtet, hogy a legkisebb áldozattal jutunk majd célunkhoz.

2. Ha azonban célunkat elértük és Magyarország újból helyreállott, biztonságunk érdekében és azért, hogy meg is tarthassuk a visszaszerzettet, feltétlenül szükségesnek

tartom, hogy déli szomszédunk valamelyikével szorosabb összefüggést hozzunk létre valamilyen föderáció formájában. Erre inkább Romániát tartom alkalmasnak, de ezt is csak akkor, ha Besszarábiát már visszaadta Oroszországnak, Dobrudzsát pedig Bulgáriának.

Mielőtt most már nemzetközi szempontból vizsgálnók meg a szóban forgó kérdést, röviden ki szeretnék térni arra a tervre is, amely biztonságunkat nem másokkal való összefogásban, hanem abban keresné, hogy csak annyi területet szerezzünk vissza, amennyi nem terhel meg túlságosan nem magyar nemzetiségekkel.

Ez a terv a régi Magyarországnak helyreállítását lehetőnek tartja ugyan, de úgy, hogy Horvátországon és a Burgenlandon kívül szomszédaink kezén maradna a nyugati tót terület, román vonatkozásban Fogaras, Hunyad, Krassó-Szörény, Temes és Torontál megyék, jugoszláv relációban pedig a Bánság szerb része, a Bácskának a Duna és a Ferenc-csatorna közt fekvő része; minden egyéb pedig visszakerülne hozzánk.

Kétségtelen, hogy ez a megoldás 70%-os magyar többséget eredményezne. De van egy nagy hátránya, illetve veszélye ennek a megoldásnak, és ez abban áll, hogy három irredentát teremtené velünk szemben, különösen ha Erdélynek és a tótságnak hozzánk visszatérő részén nem koncedálnánk messzemenő autonómiákat. Tulajdonképpen egyik szomszédal sem egyeznénk ki ezen az úton véglegesen, sőt még a tótságot is esküdt ellenségünké tennők, mert megosztanók, amit nehezebben tűrne el, mint azt, hogy egész területével térjen vissza Szent István koronája alá, megfelelő széles körű autonómiával.

Legkevesbé érintené ez a megoldás a szerb érdekeket, amennyiben csak kevés szerb kerülne vissza magyar uralom alá. Ellenben egyáltalán nem oldaná meg a magyar-román viszályt; ez a megoldás is csak egy győztes háború esetén volna keresztülvihető, és nem tenné az elmondottak folytán feleslegessé azt sem, hogy valamelyik szomszédal abból a célból összefogjunk, hogy a visszaszerzett területeket megtarthassuk.

Ha mostan nemzetközi szempontból és különösen a feltételezeten győztes nyugati hatalmak szempontjából nézem Közép-Európa, illetve a Duna-medence kérdéseit, úgy itt a figyelmünket a következő körülményekre kell összpontosítanunk. Amikor Középeurópáról van szó, tulajdonképp a lengyel, cseh, tót, magyar, román és jugoszláv, illetve szerb és horvát népekre, tehát hat vagy hét kisebb nemzetre gondolunk, ellenben nem tartozik ide sem a Baltikum, sem a délibb Balkán, amely területeknek külön problémái vannak.

Ha keressük, hogy e hat vagy hét nép egymás közti viszonyában hol vannak komoly és nehezen kiegyenlíthető ellentétek, hol állanak fenn olyan komoly revindikációs követelések, amelyeknek kiegyenlítése nehéz és mélyreható új rendezést involvál, de amely rendezés nélkül ezen kis népek nem foghatók össze valamely nemzetközi közösségbe, dacára annak, hogy az őket fenyegető német, valamint orosz túlhatalommal szemben érdekeik úgyszólván azonosak, úgy meg kell állapítani, hogy ilyen komoly ellentét tulajdonképp csak három van:

1. a cseh-magyar ellentét a Szlovák felföld miatt,

2. a jugoszláv–magyar ellentét a Duna–Dráva vonaltól északra fekvő vegyes lakosságú területek miatt,

3. a román–magyar ellentét az erdélyi kérdés miatt. A többi nemzetek közti ellentétek csekélyebb jelentőségűek, és ezért könnyebben kielégíthetők. Ilyen például a cseh–lengyel ellentét, amely ma már nagyjában likvidáltnak is tekinthető. Ebből következik, hogy a középeurópai kérdés tulajdonképp magyar kérdés, és miután Magyarország geográfiai fekvése is olyan, hogy nélküle semmiféle rendezés nem lehetséges, ha a győztes hatalmak ragaszkodnak majd ahhoz, mint ahogy erre rá is kényszerülnek, hogy Közép-Európának, nevezetesen a Duna-medencének teljesen új organizációt adjanak, kénytelenek lesznek Magyarország jogos igényeinek kielégítésével is komolyan foglalkozni.

Ha a demokratikus hatalmak béketerve Németország megcsonkítását veszi alapul, előre látható, hogy a Németországtól újból elválasztott Ausztriának az újból függetlenített Csehországgal való összefogását fogják előírni. Erre az esetre kifejtettem már, hogy ebben a blokkban csak abban az esetben vehetnénk részt, ha azt a régi Nagy-Magyarország területeivel tehetnők, beleértve Erdélyt és Szlovákiát is, amely nem mint Csehország, hanem mint Magyarország integráns része kellene hogy ezen esetben a szóban lévő föderációba belépjen.

Ha nem ez a kombináció kerülne előtérbe a békekötésnél és a győztes hatalmak a német egység megbontása nélkül arra szorítkoznának Németországgal szemben, hogy Lengyelországot és Csehországot több-kevesebb szudétánémet terület bevonásával újból függetlenítsék, tisztán teoretikus szempontból nézve a problémát, három különböző megoldási lehetőség kínálkozik számukra, hogy az így Németországtól keletre felszabaduló területet megorganizálják és az itt élő népeknek a kollaborációját a német expanziós törekvésekkel szemben biztosítsák.

Az egyik megoldás abból állana, hogy Lengyelországot és Csehországot, mint a két katolikus északsláv országot valamely egységbe összefogják és miután ez Szlovákia nélkül alig volna lehetséges, ezt az országot is, mint harmadik tagállamot vagy mint Csehország újbóli részét, hozzácsatolnák.

Ezen megoldás esetén a hozzá való csatlakozásunkról szó sem lehetne, sőt ezen alakulattal szemben csak ellenszenvvel viseltetnénk.

Eltéktintve attól, hogy ez változott formában restaurálná Csehszlovákiát német- és magyarellenes élével, azzal a különbséggel, hogy most Lengyelország is többé-kevésbé a jól ismert cseh politikai tendenciák szolgálatába kerülne, ennek az államalakulatnak nem nagy élettartamot lehetne jósolni, különösen ha Németország és Oroszország együttesen fennmaradna, mert ez esetben a két nagyhatalom hamarosan újból összeroppantaná az orruk alá borsot törő két kis országot. Ha pedig Német- és Oroszország között megzavarodna a viszony, a szekerbe fogott lengyel és cseh ló hamarosan két ellentétes irányba húznák a szekeret, miután a csehek feltétlenül Oroszország karjaiba igyekeznének magukat vetni.

A másik, tisztán teóriában elképzelhető megoldási terv azt célozná, hogy az újból függetlenné vált Csehország Magyarországgal fogjon össze és ez a blokk szövetkezzen azután Lengyelországgal. Azt hiszem, magyar részről ezt a megoldást is kereken el kellene utasítani, még akkor is, ha szudétanémet területek nem csatoltatnának viszsza Csehországhoz, ami ezt az elgondolást, természetesen, még elfogadhatatlanabbá tenné részünkről. El kellene utasítani azért, mert egy ilyen összefogás folytán előbb-utóbb Németországgal kerülnénk szembe, amelynek geográfiai és gazdasági öleléséből Csehország, mindaddig, míg Ausztria Németországhoz tartozik, szabadulni sehogy sem képes és éppen ezért állandóan védekezni lenne kénytelen Németország olyan gazdasági és egyéb sakkhúzásai ellen, amelyekkel ez Csehország minden szabad mozgását lehetetleníteni, a dolog természeténél fogva, állandóan törekedne.

Ez a megoldás sem lenne tehát alkalmas arra, hogy Németország hátában egy nagyobb területen biztosítsa a kisebb népek kollaborációját és védekezését a német túlsúllyal szemben. A nehézséget mind a két esetben Csehország okozza, amely nemcsak a német nemzettel, hanem Magyarországgal is szemben áll a tót kérdés miatt, amelyet a tót Felvidék annexiójával teremtett meg annak idején, hogy ez neki korridorul szolgáljon Oroszország felé.

Egyáltalán lehetetlen elképzelni, hogy abban az esetben, ha Ausztria Németország integráns részét alkotja, Csehország a Nagynémet Birodalom gyomrának közepén újból az a németellenes pozíció, újból az a támadásra kész fellegvár vagy ellenséges repülőbázis maradjon más nagyhatalmak kezében és olyan szerepre újból vállalkozhassék, amely szerepet Benes idejében betöltött. Ha ezt tenné vagy megkísérelné, hamarosan újból mai sorsára jutna, mert nincs az az önérzettel bíró nagyhatalom, amely hosszabb ideig eltűrné, hogy területének úgyszólván a közepén szabadon járjon és keljen valaki, aki állandóan azzal kísérletezik, hogy ellene ott merényleteket kövessen el.

Csehország a függetlenségét csak úgy őrizheti meg a jövőben, és ezt a nyugati demokráciáknak meg kell érteniök: ha nem várják tőle, hogy Németországgal szemben a faltörő kos szerepét játssza, és ha szép csendesen neutrálisan viselkedik minden európai konfliktus esetén. A védelmi vonalat ezért hátrább kell kiépíteniök. Csehország helyzete a politikai stratégia szempontjából az, mint a lengyel–német háborúban a korridoré volt, amelyet azonnal ki kellett volna a lengyeleknek üríteniök, nehogy egércsapdává váljék az ott harcoló csapatokra nézve; amint ez be is következett.

Ehelyett egy egészen más védelmi vonalat kellene biztosítaniök és kellően kiépíteniök, amire úgy a magyar, mint hiszem a lengyel oldalon is, teljes mértékben megvan a készség, és amelyet ily esetben intézményesen lehetne körülbástyázni. Erre szolgál a lengyel–magyar barátság és a magyar–lengyel határ, amely Szlovákia Magyarországhoz való visszakérülése folytán 300–350 kilométerrel nyúlna meg. Csehországot pedig, ha függetlenségét visszakapja, neutralizálni kellene, mégpedig európai garanciák mellett, úgy, mint Svájcot, ami egyúttal a mi számunkra is biztosíték volna az ellen, hogy a tótokat ellenünk izgassa. Ez volna a harmadik teóriában elgondolható megoldás, az egyetlen, amely reánk nézve is akceptábilis és ezért a nyugati nagyhatal-

mak részére is a legjobb, mert Németország hátában ez biztosítaná egyedül a szóban forgó területszektoron a megfelelő kollaborációt a kisebb szomszéd népek közt. A magyar békefeltételi politikának az volna egyik előkelő feladata, hogy ezt megérttesse a nagyhatalmak vezető államfőiraival, mert különben félő, hogy ha Ausztria Németországnál meghagyatják, ezen a téren fognak éppen Benes úr akciója folytán újból lehetetlen elgondolások előtérbe nyomulni. Hogy ez az elgondolás plauzibilissá váljék, az szükséges azonban, hogy megfelelő eszközökkel végre Tótországban is egyelőre teljes csendben egy magyarbarát irányzat életre hívassék, hogy ez azután kellő időpontban a porondra kiléphessen, és szükséges az is, hogy a magyar kormány érintkezésbe lépve a párisi lengyel kormánnyal, azt ezen tervnek megnyerje, ami azért fontos, mert a lengyeleknek, annak a kérdésnek az eldöntésénél, hogy német és orosz terület között elterülő Európát hogyan lehetne és kell megszervezni, igen nagy befolyása lesz a nyugati hatalmaknál, mindenestre jóval nagyobb, mint Benesnek és a cseheknek, és jóval nagyobb, mint minékünk is.

Ezen harmadik megoldása a közép-európai probléma cseh és lengyel szektorának, amely azon esetre szól, ha Ausztria Németországtól nem választatna el, csonka és befejezetlen maradna, ha a Duna-medencében a mai állapotok maradnának fenn és a magyar kérdés többi vonatkozásai nem oldatnának meg. Meg kell értetni a nyugati hatalmakkal, hogy a jogos nemzeti aspirációban ki nem elégitett Magyarország figyelme és politikai aktivitása nem Németország, hanem mindig azon szomszédai ellen fog irányulni, akikkel szemben revindikációi állanak fenn, és nem csak hogy nem fog semmit sem tehetni Németországgal szemben, hanem ellenkezőleg igyekezni lesz kénytelen újból bekapcsolódni Németország dinamizmusába, hogy céljait elérje, míg viszont egy kielégített Magyarország geográfiai fekvése, történelmi tradíciói, magas politikai iskolázottsága és katonai erényei folytán magja lehet, mint ahogy mindig magja volt a Duna-medencében annak az ellenálló erőnek, melyet ezen a területen a népek bárhonnan, akár nyugatról, akár keletről jövő leigázási törekvéseknek szembe-szegezni hajlandók és képesek voltak.

Magyarországnak két irányban vannak a cseh vonatkozásokon kívül nemzeti követelései: Szerbia és Románia felé. A szerb vonatkozásban ezek nem oly lényegesek és nagy terjedelműek, mint Romániával szemben.

Ezen az oldalon egy kompromisszum lehetősége akár rövidebb, akár hosszabb időre is elképzelhető. Kisebb-nagyobb területek retrocessiója Jugoszláviára nézve nem jelent katasztrófát, viszont ezen retrocessiónak kisebb területre való kiterjedése mellett is Magyarország történelmi szerepét betölteni még képes lenne és annyival inkább maradhat itt a mai állapotnak a korrektúrája utoljára, miután Olaszországgal való szövetségünk Jugoszláviával szemben garancia arra, hogy ezt a korrektúrát későbbi időpontra is el lehet halasztani.

Másképp áll a helyzet Romániával szemben. Az erdélyi kérdésben területi kompromisszum, amelybe mindkét fél megnyugodhatna, teljesen elképzelhetetlen. A kérdés tehát csak karddal oldható meg. Amíg Erdély román kézben van, Magyar-

ország minden külpolitikai aktivitása ennek visszaszerzésére fog irányulni, fordítva, ha Magyarországhoz kerülne vissza, viszont Romániának lenne ez a célja. Emellett ne áltassuk magunkat, a nyugati államok elismerik ugyan, hogy az erdélyi probléma létezik, de abban kisebb területi korrektúrák szükségét és a kisebbségvédelem helyes megszervezésének a problémáját látják. Hozzájárulásukat ahhoz, hogy a mai állapot magyar értelemben, magyar karddal változtassék meg, csak akkor fogják megadni, ha garanciát tudnánk adni arra, hogy ha Erdély a miénk lesz, az erdélyi kérdést végleg nyugvópontra lehet juttatni és a különbség az új és a régi helyzet között nem csak abból fog állani, hogy most már Románia fogja Erdélyt visszakövetelni és egy közép-európai összefogás most már azért nem lehetséges.

Ezt a garanciát csak azzal adhatnók meg, ha készeknek nyilatkoznánk arra, hogy egy szélesebb közép-európai összefogás keretében Magyarország, Erdély és Románia, mint külön-külön tagok, de együttesen szerepeljenek és ezáltal Erdélyben, majdnem azt mondhatnám, hogy egy magyar–román kondomínium létesülne. Miután a detailokat ezen megoldásra nézve az előzőkben nagy vonásokban már kifejtettem, itt azokra nem kívánok visszatérni.

Csak arra mutatok rá e helyen, hogy Erdély ily módon való visszaszerzése tehát nemcsak nemzeti szempontokkal indokolható, hanem éppen nemzetközi fórumok előtt, nézetem szerint, a fő argumentum, amely nélkül nem is lehet kilátásunk arra, hogy a nyugati hatalmak katonai beavatkozásunkat eltűrjék, még kevésbé, hogy csöndben támogassák azt, amire pedig feltétlenül szükségünk lenne.

Összefoglalva a mondottakat: nemzetközi és európai szemszögből nézve a problémákat, a magyar feladat abból állana, hogy a lengyelekkel való előzetes megegyezés alapján a nyugati nagyhatalmaknak oly terv szuggeráltassék, mely szerint a közép-európai védelem főpilléreit a magyarok, lengyelek és románok kell hogy majd alkossák, ha az erdélyi kérdés fenti értelemben megoldást nyert. A csehek erre nem használhatók; Csehország geográfiai fekvése oly exponált, hogy legjobb, ha neutrális maradhat, mert komoly esetben úgyszólván evakuálni kellene ezt a pozíciót, mint olyan korridort, amelyben minden ellenállás csakis a védőkre lehet veszélyes. Ezért Szlovákia vissza kell hogy térjen Magyarországhoz, és Erdély nagyjában történelmi határai keretében, mint külön tagja kell hogy szerepeljen a valamely módon megalkotandó föderációnak, vagy esetleg ennél lazább együttesnek. Jugoszláviával területi kiigazítások útján kellene a megegyezést biztosítani. Románia Erdélyen kívül le kellene hogy adja Besszarábiát és Dobrudzsa déli részét is. Ezen az úton egy kb. 60 millió lakossal bíró blokk alakulna Németország és Olaszország közt, amely ha elsősorban Olaszországra támaszkodna, és ha fokozatosan megszilárdítaná a maga egységét pénzügyi és gazdasági téren is, komoly és hatékony szerepet tölthetne be az európai egyensúly helyreállítása és fenntartása érdekében, miután a főbb belső súrlódási felületek így eliminálva lennének. Ez a konstrukció biztosítaná egyúttal a kisebb nemzetek függetlenségét a jövőben, amely ma a legnagyobb mértékben forog, Európa ezen pontjain, veszélyben.

Befejezésül a következőkben kívánom összefoglalni a mondottakat:

1. A nyugati hatalmak vagy Németország megcsonkításával, vagy anélkül fognak Németországnak békét kínálni.

2. Mindkét esetben ennek a békének kiegészítő része lesz a német és orosz terület közt fekvő Európa és ebben a Duna-medence újrendezése.

3. Magyarországra nézve a második eset a kedvezőbb, de miután nem tőlünk függ ennek az eldöntése, mindkét esetre ki kell dolgoznunk álláspontunkat és tervünket.

4. Ha nagyhatalmak az első eset mellett döntenek, ők maguk fogják előírni akarni, hogy a Németországtól elválasztott országok mely országokkal kapcsolódjanak össze. Ebben az esetben feltételeket kell szabnunk, és mindent vissza kell követelnünk.

5. A második eset mellett nézetem szerint csak akkor fognak dönteni, ha erre egy plauzibilis és őket kielégítő tervet kapnának; maguktól ily tervet kidolgozni teljesen képtelenek, a franciák pedig, akik feltétlenül Németország nagymérvű megcsonkítása mellett fognak állást foglalni, minden ily tervet végig kritizálni fognak. Ezt a tervet ezért elsősorban a lengyelekkel kellene elfogadtatni, és lehetőleg Olaszországgal, azután Angliában és Amerikában kellene számára megnyerni, nem hivatalos úton, befolyásos személyeket, s így igyekezni fokozatosan felvenni a küzdelmet érdekében. Ezért a nem hivatalos pozíciók ezen államokban sürgősen kiépítendőek lennének.

6. A Romániával való leszámolásra a hadsereget elő kell teljesen készíteni. A hiányokat sürgősen pótolni kell, különösen a repülőgépek terén, de sok más téren is, és nem szabad magunkat e téren sem csak az olaszokra bízni, mert ha látni fogják, hogy nélkülük is képesek vagyunk leszámolni a románokkal, az iniciatíva a mi kezünkbe kerül. Ma egy támadás részünkről nagyon félős, hogy vereséggel végződjön.

A leszámolást természetesen csak akkor kellene megejteni, amikor már a békepreliminárék a németek és az entente között folyamatban vannak, és addig sem volna szabad napirenden tartani e kérdést, hanem inkább az elaltatás taktikáját kellene követni; Oroszországgal azonban, valamint Bulgáriával is, az érintkezést e tárgyban fenn kellene addig is tartani.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 64. 1940–41. 232. Másolat.

Közl: Magyarország Külpolitikája a II. Világháború időszakában 1939–1940.

Összeáll. Juhász Gyula, Akadémiai kiadó, Budapest, 1962. 743–761. p.

Kiadja a Pro-Print Könyvkiadó
Csíkszereda, 2014
Felelős vezető: Burus Endre igazgató
Műszaki szerkesztő: Simon Andrea
www.proprint.ro
Készült a Tipographic nyomdában
www.tipographic.ro